

ચતુર્વિંશતિકા

કર્તા - આચાર્ય શ્રેષ્ઠ બપ્પભટ્ટસૂરિવર્ય

પ્રેરક : પ.પૂ. વૈરાગ્ય દેશનાદક્ષ આચાર્ય ભગવંત શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ

નમો નમઃ શ્રી ગુરુપ્રેમસૂરયે

શ્રી બપ્પભટ્ટિસૂરિવર્ય વિરચિત
પૂર્વમુનિવર્યપ્રણીતટીકા યુક્ત

ચતુર્વિંશતિકા

(શ્રી બપ્પભટ્ટિસૂરિજીકૃત શ્રી શારદાસ્તોત્ર તથા
શ્રી રાજશેખરસૂરિવિરચિત શ્રી બપ્પભટ્ટિસૂરિવર્યચરિતરૂપ
બે પરિશિષ્ટો સાથે)

ગુજરાતી ભાષાનુવાદ - સંશોધનકાર
શ્રી હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડીયા (M.A.)

પ્રકાશનપ્રેરક અને માર્ગદર્શક
પ.પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્ વિજય હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ

પ્રકાશક

શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ

: દિવ્યકૃપા :

પ. પૂ. સિદ્ધાંતમહોદધિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મ.સા.

પ. પૂ. વર્ધમાનતપોનિધિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજયભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મ.સા.

પ. પૂ. સમતાસાગર પંચાસપ્રવર શ્રી પદ્મવિજયજી ગણિવર્ય

શુભાશિષ

પ. પૂ. સિદ્ધાંતદિવાકર ગચ્છાધિપતિ આ. શ્રીમદ્ વિજયજયઘોષસૂરીશ્વરજી મ. સા.

: પ્રેરણા-આશિષ-માર્ગદર્શન :

પ. પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજયહેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.

: પ્રાપ્તિસ્થાન :

(૧) શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ
દુકાન નં. ૫, બદ્રીકેશ્વર સોસાયટી,
૮૨, નેતાજી સુભાષ રોડ,
મરીન ડ્રાઈવ, 'ઈ' રોડ,
મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૨.

(૨) શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ
ચંદ્રકાન્ત સંઘવી
૬/બી, અશોકા કોમ્પ્લેક્ષ,
રેલ્વે ગરનાળા પાસે,
પાટણ - ઉત્તર ગુજરાત.

વીર સં.
૨૫૩૨

વિ. સં.
૨૦૬૨

ઈસ્વીસન્
૨૦૦૬

મૂલ્ય :

રૂ. ૨૫૦-૦૦

: કંમ્પોઝ-પ્રિન્ટીંગ-બાઈન્ડીંગ :

ભરત ગ્રાફિક્સ : ન્યુમાર્કેટ, પાંજરાપોળ, રીલીફ રોડ, અમદાવાદ-૧.

ફોન : (મો.) ૯૯૨૫૦૨૦૧૦૬, (૦૭૯) ૨૨૧૩૪૧૭૬

सिद्धांतमहोदधि सुविशाणगच्छनिर्माता स्व. आचार्यदेव

श्रीमद् विजय प्रेमसूरीश्वरजु महाराज

न्यायविशारद, उग्र तपस्वी, सूक्ष्म प्रेमना परम कृपापात्र
आशुवनाव्नेवासी गच्छाधिपति स्व. आचार्यदेव

श्रीमद् विजय भुवनमानुसूरीश्वरशु महाराज

પ્રકાશકીય

બાલબ્રહ્મચારી આચાર્યશ્રેષ્ઠ શ્રી બપ્પભટ્ટસૂરિવર્ય વિરચિત અને પૂર્વમુનિવર્ય પ્રણીતટીકાયુક્ત શ્રી 'ચતુર્વિંશતિકા' ગ્રંથરત્નને પુનઃપ્રકાશિત કરતા અત્યંત હર્ષ અને આનંદની લાગણી અનુભવીએ છીએ. આજથી ૮૦ વર્ષ પૂર્વે શ્રી હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડીયા દ્વારા ગુર્જર ભાષાનુવાદ - વિરણાદિથી સંશોધિત - પ્રસ્તુત ગ્રંથ શ્રી વેણીચંદ્ર સુરચંદ્ર દ્વારા શ્રી આગમોદય સમિતિ તરફથી બહાર પડેલ આ પુનર્મુદ્રણ પ્રસંગે પૂર્વપ્રકાશક અને પૂર્વસંપાદક પ્રત્યે કૃતજ્ઞતાની લાગણી વ્યક્ત કરીએ છીએ. ગ્રંથ વિષયક વિસ્તૃત સામગ્રી ઉપોદ્ઘાતમાં કાપડીયાજીએ આપેલ હોવાથી ત્યાંથી જોઈ લેવા અનુરોધ.

કાવ્યશાસ્ત્રવિનોદેન કાલો ગચ્છતિ ધીમતામ્ । વિદ્વાન પુરુષો કાવ્ય અને શાસ્ત્રમાં રમણ કરી જીવનકાળને સાર્થક કરે છે. પ્રસ્તુત કાવ્યગ્રંથ વિનોદ-આનંદની સાથે ભક્તિરસથી પણ તરબતર છે. અદ્ભૂત કવિત્વશક્તિથી અલંકૃત અહીં ભક્તિભાવોની ઝંકૃતતા છે. સંસ્કૃતથી અનભિજ્ઞ જીવોને મૂળ કાવ્યના અન્વર્થ-શબ્દાર્થ ભાષાંતર અને સ્પષ્ટીકરણાદિ પણ ઉપયોગી થઈ પડશે. પ્રાંતે ભક્તિનિર્ભર ભાવો વડે ભવ્યજન મોક્ષમાર્ગે આગળ વધે એ જ શુભાભિલાષા.

છેલ્લા ૨૮ વર્ષથી પ.પૂ. પરમશાસન પ્રભાવક સૌમ્યમૂર્તિ વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્ વિજય હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાની પ્રેરણા અને આશીર્વાદથી શ્રુતરક્ષાનું આ કાર્ય અમે આરંભ્યું છે. તદન્વયે જીર્ણ-શીર્ણ અપ્રાપ્ય ગ્રંથોને સુંદર-ટકાઉ કાગળ પર ઓફસેટ પ્રિન્ટ કરી ભારતભરના ૩૦૦ થી પણ અધિક જ્ઞાનભંડારોને વિનામૂલ્યે ભેટ ધરવામાં આવે છે. આજ સુધીમાં ૩૨૫ થી પણ અધિક ગ્રંથો પુનર્જીવિત કરવામાં અમે સફળ બન્યા છીએ. પૂજ્યશ્રીની પ્રેરણા મુજબ આ કાર્ય હજી પણ ચાલુ જ છે. શ્રુતદેવી ભગવતી અમને સહાયતા બક્ષે એ જ શુભાભિલાષા સહ.

ટ્રસ્ટીઓ

શ્રી ચંદ્રકુમારભાઈ જરીવાલા

શ્રી લલિતભાઈ કોઠારી

શ્રી પુંડરિકભાઈ શાહ

॥ सूरिप्रेमाष्टकम् ॥

रचयिता -प. पू. पंन्यासः श्री कल्याणबोधिविजयजी गणी

(उपजाति)

सिद्धान्तवार्धिः करुणोदवाहो, वात्सल्यनीरान्तिमनीरधिश्च ।
गीतार्थरत्नो गुरुगच्छनाथः पायात्स पापात् परमर्षि-प्रेमः ॥१॥

मिष्टान्नभोज्यानि फलानि यो हि, आम्रप्रमुखाण्यपि भुक्तवान्न ।
मां जिह्वजिह्वाजडनागपाशात्, पायात्स पापात् परमर्षि-प्रेमः ॥२॥

आक्रोशसोढाऽनपराधकारी, स्वरक्षणे यस्य न काऽपि वाञ्छा ।
अहो ! प्रशान्ति-र्नतमस्तकर्षिः, पायात्स पापात् परमर्षि-प्रेमः ॥३॥

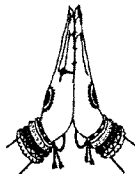
वृद्धेऽपि काये बहुरुग्निकाये, न यस्य काङ्क्षा प्रतिकर्मणेऽहो ! ।
अन्तोऽरियोद्धा भवभीतिधर्ता, पायात्स पापात् परमर्षि-प्रेमः ॥४॥

मुग्धीकृता द्रक् चरितं निरीक्ष्य, गुणैकपश्यापरिकुण्ठितापि ।
यन्नामतो सिध्यति वाञ्छितं द्राक्, पायात्स पापात् परमर्षि-प्रेमः ॥५॥

आयुःक्षयेण च्युतयोगयागः, समागतश्चैव गतश्च सेद्धं ।
प्राणांश्च दत्त्वा जिनशासनाय, पायात्स पापात् परमर्षि-प्रेमः ॥६॥

क्वासन्नसिद्धस्य पुनो मयाप्तिः ? क्व तद्गुणाब्धे-र्लवलेशलब्धि ? ।
तथापि याचे भवरागनागात्, पायात्स पापात् परमर्षि-प्रेमः ॥७॥

यदीयसेवा त्वियमेव शिष्टा, यदाशयस्य प्रतिपालनैव ।
श्रीहैमचन्द्रेप्सितमेकमेव, पायात्स पापात् परमर्षि-प्रेमः ॥८॥

॥ सूरिभुवनभान्वष्टकम् ॥

रचयिता - प. पू. पंन्यासः श्री कल्याणबोधिविजयजी गणी

(वसंततिलका)

सज्ज्ञानदीप्तिजननैकसहस्रभानो !, सहर्शनोच्छ्रयविधौ परमाद्रिसानो !
दुष्कर्मभस्मकरणैकमनःकृशानो !, भावाद् भजे भुवनभानुगुरो ! भवन्तम् ॥१॥

यो वर्द्धमानतपसामतिवर्द्धमान - भावेन भावरिपुभिः प्रतियुध्यमानः ।
कृच्छ्रालोभरहितो गलिताभिमानो, भावाद् भजे भुवनभानुगुरो ! भवन्तम् ॥२॥

तेजः परं परमतेज इतो समस्ति, कुदष्टिभिद् तदमिचंदनि चामिदष्टिः ।
भूताऽपि शैलमनसां नयनेऽश्रुवृष्टिः, भावाद् भजे भुवनभानुगुरो ! भवन्तम् ॥३॥

तुभ्यं नमो भविकपङ्कजबोधभानो ! तुभ्यं नमो दुरितपङ्कविशोषभानो !
तुभ्यं नमो निबिडमोहतमोहभानो ! भावाद् भजे भुवनभानुगुरो ! भवन्तम् ॥४॥

गुणैर्महानसि गुरो ! गुरुताप्रकर्ष ! पापेष्वपि प्रकृतद्रष्टिपियूषवर्ष !
वृत्त्यैकपूतपरिशुद्धवचोविमर्श ! भावाद् भजे भुवनभानुगुरो ! भवन्तम् ॥५॥

कल्लोलकृद्धरकृपा भवतो विभाति, विस्फुर्जते लसदनर्घ्यगुणाकरोऽन्तः ।
गम्भीरताऽतिजलधे ! नयनिम्नगाधे ! भावाद् भजे भुवनभानुगुरो ! भवन्तम् ॥६॥

सीमानमत्र न गता न हि सा कलाऽस्ति, प्रक्रान्तदिक्सुगुणसौरभभागुरोऽसि
दृष्टाश्च दोषनिकरा दशमीदशायां, भावाद् भजे भुवनभानुगुरो ! भवन्तम् ॥७॥

त्वद्पादपद्मभ्रमेण देव । श्रीहेमचन्द्रोक्तिकृता सदैव ।

भानो ! नुतोऽसि भूरिभक्तिभावात्, त्वत्संस्मृतिसाश्रुससम्भ्रमेण ॥८॥ (इन्द्रवज्रा)

ગુરુ ગુણ અમૃત ઘુંટડા

જેઓ : સંસારીપણે લંડનની ઓક્સફોર્ડ યુનિવર્સિટીમાં સી.એ. ની સમકક્ષ બેકીંગની પરીક્ષામાં ફર્સ્ટ ક્લાસ આવેલ હતા.

જેઓ : ભરયુવાનવયમાં દીક્ષિત બન્યા હતા.

જેઓ : પ. પૂ. ગુરુદેવશ્રી વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મ. ના સાનિધ્યમાં જીવનભર, રહેવા દ્વારા 'આજીવન અંતેવાસી' બન્યા હતા. તેઓની અપ્રમત્તભાવે સેવા કરી અને તેઓના 'પરમકૃપાપાત્ર' બન્યા હતા.

જેઓ : વર્ધમાન તપની ૧૦૮ ઓળી કરવા દ્વારા 'વર્ધમાન તપોનિધિ' બન્યા હતા.

જેઓ : ન્યાયદર્શનનો ઊંડો અભ્યાસ કરી 'ન્યાયવિશારદ' બન્યા હતા.

જેઓ : ન્યાય - વ્યાકરણ - કર્મગ્રંથો - યોગગ્રંથો - આગમગ્રંથો - સાહિત્યગ્રંથોના તલસ્પર્શી અભ્યાસ કરી 'મહાવિદ્વાન' બન્યા હતા.

જેઓ : ષડ્દર્શનના સાંગોપાંગ ખેડાણથી 'તર્કસમ્રાટ' બન્યા હતા.

જેઓ : ૪૫ આગમ ગ્રંથોના સંપૂર્ણ અધ્યયન દ્વારા 'આગમજ્ઞ' બન્યા.

જેઓ : વિદ્વાન - સંયમી - આચારસંપન્ન એવા અંદાજીત ૨૫૦ શિષ્યોના પરમતારક ગુરુદેવ અને વિજયપ્રેમસૂરિ સમુદાયના મહાન ગચ્છાધિપતિ બન્યા હતા.

જેઓ : બેજોડ વિદ્વાન હોવાની સાથે 'પરમગીતાર્થ' હતા.

જેઓ : અનેક અંજનશલાકાઓ - પ્રતિષ્ઠાઓ - છ'રી પાલિત સંઘો. ઉપધાનો - દીક્ષાઓ - ઊજમણાઓ વિગેરે શાસનના કાર્યો કરાવવા દ્વારા 'પરમ શાસનપ્રભાવક' બન્યા હતા.

જેઓ : શાસ્ત્રશુદ્ધ અને વૈરાગ્ય નીતરતી દેશના દ્વારા ભારતભરના સંઘો અને લોકહૃદયના આસ્થાકેન્દ્ર બન્યા હતા.

જેઓ : પૂ. પ્રેમસૂરિના અંતર આશિષથી પ્રારંભાયેલ યુવાનોની કાયાપલટ કરતી 'યુવા શિબિર'ના 'આદ્ય પ્રણેતા' હતા.

જેઓ : પરમાત્માના 'પરમ ભક્ત' હતા.

જેઓ : યુસ્ત 'આચાર સંપન્ન' હતા.

જેઓ : નિર્દોષ જીવનચર્યાના આગ્રહી હતાં.

જેઓ : ૪૦ / ૪૦ વર્ષથી ચાલતા 'દિવ્યદર્શન' પાક્ષિકના માધ્યમે શુદ્ધ - સાત્ત્વિક - શાસ્ત્રશુદ્ધ - મોક્ષેકલક્ષી તાત્ત્વિક સાહિત્યના રસથાળ પીરસવા દ્વારા સકળ જૈન સંઘના 'મહા ઉપકારક' બન્યા હતા.

જેઓ : શાસ્ત્રો અને શાસ્ત્રીય પદાર્થોના અર્થની રક્ષા માટે પૂરી તાકાતથી
ઝઝૂમી શાસ્ત્રની રક્ષા કરવા દ્વારા 'સિદ્ધાંત સંરક્ષક' બન્યા હતા.

જેઓ : પરમતેજ - યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય - યશોધર ચરિત્ર - અમીચંદની અમીદૃષ્ટિ
- સીતાજીના પગલે પગલે જેવા તાત્વિક - સાત્વિક ૨૫૦ જેવા ગ્રંથોના
સર્જન કરી 'મહાન સાહિત્ય સર્જક' બન્યા હતા.

જેઓ : જ્ઞાનસ્થવીર હતા, વયસ્થવીર હતા, પર્યાયસ્થવિર હતા.

જેઓ : જીવનભર સુધી અણિશુદ્ધ 'સંયમના સાધક' હતા.

જેઓ : વૈરાગ્યઝરતી વાણી દ્વારા અગણિત આત્માઓને સંસારના સુખથી
વિમુખ કરીને મોક્ષાભિમુખ બનાવવા દ્વારા શ્રીસંઘના સાચા -
સફળ ધર્મોપદેશક - માર્ગદર્શક બન્યા હતા.

જેઓ : સેંકડો યુવાનોને દીક્ષિત કરી... ભણાવી ગણાવી, વિદ્વાન અને સંયમી
બનાવવા દ્વારા 'શ્રમણોના ભિષ્મપિતામહ' બન્યા હતા.

જેઓ : દીર્ઘદૃષ્ટિ વાપરી... શાસ્ત્રસાપેક્ષ રહી... સંઘમાં વર્ષોથી ચાલતા સંઘર્ષો અને
સંકલેશોનો અંત લાવવાના તનતોડ પ્રયત્નમાં પોતાનો સિંહફાળો આપવા
દ્વારા 'સંઘ એકતાના પ્રવર શિલ્પી' બન્યા હતા. જે સંઘ એકતાની ઠંડક
અને મીઠાં ફળો આજે શ્રીસંઘ માણી રહ્યો છે.

જેઓ : શાસ્ત્રીય સંગીત અને રાગ - રાગીણીઓના સૂક્ષ્મજ્ઞાન સાથે કોયલ જેવા
મધુર કંઠના કુદરતી વરદાનના સ્વામી હોવાને કારણે બેજોડ 'સંગીત અને
સ્વરસમ્રાટ' હતા. તેમના મુખેથી ગવાતા સ્તવનો - સજ્જાયો સાંભળી
ભાવિકો ડોલી ઉઠતા.

જેઓશ્રીએ સંઘને ૨૫૦ જેવા વિદ્વાન અને સંયમી શિષ્યોની ભેટ
ધરી ૨૫૦ જેવા સાત્વિક ગ્રંથોની ભેટ ધરી, ૪૦ / ૪૦ વર્ષ સુધી
મૌલિક સાહિત્યના રસથાળ સમા 'દિવ્યદર્શન' ની ભેટ ધરી. સંઘર્ષો
મીટાવી શ્રીસંઘની એકતા કરી ૫૦ / ૫૦ વર્ષ સુધી ભારતભરમાં
વિચરી શાસ્ત્રીય દેશનાની અમૃતધારા વરસાવી. સાચા અર્થમાં 'શ્રી
સંઘકૌશલ્યાધાર' બન્યા હતા.

એવા મહામહિમ ગચ્છાધિપતિ

પૂ. ગુરુદેવશ્રી

ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી

મહારાજાના ચરણોમાં સાદર વંદના...

શ્રુતભક્તિ

અનુમોદન

શ્રુતભક્તિ - અનુમોદન

પ્રસ્તુત ગ્રંથરત્નના પ્રકાશનનો સંપૂર્ણ લાભ

પ.પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્યરત્ન

પ્રવચનકાર પંન્યાસપ્રવર શ્રી અક્ષયબોધિવિજયજી ગણિવર્યશ્રી...

તથા સાધ્વીજી શ્રી વિશુદ્ધમાલાશ્રીજી મ.સા. ની પ્રેરણાથી

શ્રી નંદુરબાર જેન સંતાની શ્રાવિકા બહેનો તરફથી (જ્ઞાનખાતામાંથી)

લેવામાં આવ્યો છે જેની ટ્રસ્ટ ભૂરિ ભૂરિ અનુમોદના કરે છે.

૬.

શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ

વિશિષ્ટ શ્રુતસમુદ્ધારક ક્ર્

શ્રુતરક્ષા અભિયાનમાં પૂજ્યપાદ સિદ્ધાંતમહોદયિ, સર્વશાસ્ત્રવિશારદ, ગીતાર્થમૂર્ધન્ય, સુવિશાળ ગચ્છનિર્માતા, કલિકાળકલ્પતરુ, આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજના ૬૮ વર્ષના સુવિશુદ્ધ અને નિર્મળ ચારિત્ર જીવનની અનુમોદનાર્થે તેઓશ્રીના પટ્ટાલંકાર વર્ધમાન તપોનિધિ, ન્યાયવિશારદ, સંઘના યોગક્ષેમના કર્તા આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્યરત્ન ગુણગણસાગર, પિંડવાડામાં અંતિમ શ્રેષ્ઠ સમાધિના આરાધક પંન્યાસજી શ્રીપદ્મવિજયજી ગણિવર્યના શિષ્યરત્ન આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ. તથા પંન્યાસ શ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજી મ. ના સંવત ૨૦૬૦, ૨૦૬૧ ના ચશસ્વી, શાસનપ્રભાવના પૂર્ણ ચાતુર્માસની સ્મૃતિ નિમિત્તે શ્રી પિંડવાડા જૈન સંઘ, કલ્યાણચંદ્રજી સોભાગચંદ્રજી પેઢી, પિંડવાડા, સ્ટે. સિરોડી રોડ (રાજસ્થાન) તરફથી જ્ઞાનનિધિમાંથી રૂ. પાંચ લાખનો વિશિષ્ટ સહયોગ મળેલ છે. તેઓશ્રીનો સહૃદય આભાર માનીએ છીએ.

લી. શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ
ટ્રસ્ટીગણ
શ્રી ચંદ્રકુમારભાઈ જરીવાલા
શ્રી પુંડરિકભાઈ શાહ
શ્રી લલિતભાઈ કોઠારી

શ્રુતસમુદ્ધારક

શ્રુતસેવાના કાર્યમાં સદાના સાથીઓ

- ૧) ભાણભાઈ નાનજી ગડા, મુંબઈ. (પ. પૂ. ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજયભુવનભાનુસૂરિ મ. સા.ના ઉપદેશથી)
- ૨) નયનબાળા બાબુભાઈ સી. જરીવાળા હા. ચંદ્રકુમાર, મનિષ, કલ્પનેશ (પ. પૂ. મુનિરાજશ્રી કલ્યાણબોધિ વિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૩) કેશરબેન રતનચંદ કોઠારી હાલ. લલિતભાઈ (પ. પૂ. ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય જયઘોષસૂરીશ્વરજી મહારાજાની પ્રેરણાથી)
- ૪) સંઘવી અંબાલાલ રતનચંદ જૈન ધાર્મિક ટ્રસ્ટ, ખંભાત.
(પૂજ્ય સાધ્વી શ્રી વસંતપ્રભાશ્રીજી મ. તથા પૂજ્ય સાધ્વી શ્રી સ્વયંપ્રભાશ્રીજી મ. તથા પૂ. સા. શ્રી દિવ્યશાશ્રીજી મ.ની પ્રેરણાથી મૂળીબેનની આરાધનાની અનુમોદનાર્થે)
- ૫) બાબુ અમીચંદ પનાલાલ આદીશ્વર જૈન ટેમ્પલ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ, વાલકેશ્વર, મુંબઈ-૬.
(પૂ. મુનિરાજશ્રી અક્ષયબોધિવિજયજી મ.સા., પૂ. મુનિરાજશ્રી મહાબોધિવિજયજી મ.સા. પૂ. મુનિરાજશ્રી હિરણ્યબોધિ વિજયજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૬) રતનબેન વેલજી ગાલા પરિવાર, મુલુંડ મુંબઈ. (પ્રેરક:પૂ. મુનિશ્રી રત્નબોધિવિજયજી મ. સા.)
- ૭) શ્રી પદ્મમણિ જૈન શ્વેતાંબર તીર્થ પેઠી - પાબલ, પુના
(પ. પૂ. પંન્યાસજી શ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજી ગણિની વર્ધમાન તપની સો ઓળીની અનુમોદનાર્થે પ. પૂ. પંન્યાસ શ્રીવિશ્વકલ્યાણવિજયજી ગણિવર્યની પ્રેરણાથી)
- ૮) માતૃશ્રી રતનબેન નરસી મોનજી સાવલા પરિવાર,
પૂ. પં. શ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજીના શિષ્ય મુનિશ્રી ભક્તિવર્ધનવિજયજી મ. સા. તથા પૂ. સાધ્વીજી શ્રી જયશીલાશ્રીજી મ. ના સંસારી સુપુત્ર રાજનની પુણ્યસ્મૃતિ નિમિત્તે હ. : સુપુત્રો નવીનભાઈ, ચુનિલાલ, દીલીપ, હિતેશ.
- ૯) શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી, અમદાવાદ.
- ૧૦) શ્રી શાંતિનગર શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, અમદાવાદ.
પ. પૂ. તપસમ્રાટ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય હિમાંશુસૂરિ મ. સા.ની પ્રેરણાથી)

- ૧૧) શ્રી શ્રીપાળનગર જૈન ઉપાશ્રય ટ્રસ્ટ, વાલકેશ્વર, મુંબઈ.
 (પ. પૂ. ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય રામચંદ્રસૂરિ મ. સા.ની દિવ્યકૃપા તથા પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય મિત્રાનંદ સૂ. મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૧૨) શ્રી લાવણ્ય સોસાયટી શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, અમદાવાદ. (પ. પૂ. પંન્યાસજી શ્રી કુલચંદ્રવિજયજી ગણિવર્યની પ્રેરણાથી)
- ૧૩) બાબુ અમીચંદ પનાલાલ આદીશ્વર જૈન ટેમ્પલ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ, વાલકેશ્વર, મુંબઈ-૬.
 (પૂ. મુનિરાજશ્રી અક્ષયબોધિવિજયજી મ.સા., પૂ. મુનિરાજશ્રી મહાબોધિવિજયજી મ.સા. પૂ. મુનિરાજશ્રી હિરણ્યબોધિ વિજયજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૧૪) શ્રી શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપગચ્છીય જૈન પૌષ્પશાળા ટ્રસ્ટ, દાદર, મુંબઈ. (પ. પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય ભગવંતશ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૧૫) શ્રી મુલુંડ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, મુલુંડ મુંબઈ, (આચાર્યદેવ શ્રીહેમચંદ્રસૂરીશ્વર મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૧૬) શ્રી શાંતાકૃઝ શ્વેતા. મૂર્તિ, તપાગચ્છ સંઘ, શાંતાકૃઝ, મુંબઈ, (આચાર્યદેવ શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૧૭) શ્રીદેવકરણ મૂળજીભાઈ જૈનદેરાસર પેઢી, મલાડ (વેસ્ટ), મુંબઈ. (પ. પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય ભગવંતશ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૧૮) શ્રી શ્રેયસ્કર અંધેરી ગુજરાતી જૈન સંઘ, મુંબઈ.
 (પૂ. મુનિશ્રી હેમદર્શન વિ.મ. તથા પૂ. મુનિશ્રી રમ્યઘોષ વિ.મ.ની પ્રેરણાથી)
- ૧૯) શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, મંગળ પારેખનો ખાંચો, શાહપુર, અમદાવાદ.
 (પ. પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીરૂચકચંદ્રસૂરિ મ.ની પ્રેરણાથી)
- ૨૦) શ્રી પાર્શ્વનાથ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, સંઘાણી એસ્ટેટ, ઘાટકોપર, (વેસ્ટ) મુંબઈ. (પૂ. મુનિરાજશ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૨૧) શ્રી નવજીવન સોસાયટી જૈન સંઘ, બોમ્બે સેન્ટ્રલ, મુંબઈ.
 (પૂ. મુનિરાજશ્રી અક્ષયબોધિ વિ. મ.ની પ્રેરણાથી)
- ૨૨) શ્રી કલ્યાણજી સૌભાગચંદ જૈન પેઢી, પિંડવાડા.
 (સિદ્ધાંતમહોદધિ સ્વ. આ. શ્રીમદ્વિજયપ્રેમસૂરીશ્વરજી મ. સા.ના સંયમની અનુમોદનાર્થે)
- ૨૩) શ્રી ઘાટકોપર જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, ઘાટકોપર (વેસ્ટ), મુંબઈ.
 (વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ પૂ. આ. શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ મ. સા.ની પ્રેરણાથી)

- ૨૪) શ્રી આંબાવાડી શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, અમદાવાદ.
(પૂજ્ય મુનિ શ્રી કલ્યાણબોધિ વિજયજી મ.ની પ્રેરણાથી)
- ૨૫) શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, વાસણા, અમદાવાદ.
(પૂ. આચાર્યશ્રી નરરત્નસૂરિ મ.ના સંયમજીવનની અનુમોદનાર્થે પૂજ્ય તપસ્વીરત્ન આચાર્ય શ્રી હિમાંશુસૂરીશ્વરજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૨૬) શ્રી પ્રેમવર્ધક આરાધક સમિતિ, ધરણિધર દેરાસર, પાલડી, અમદાવાદ.
(પૂ. ગણિવર્ય શ્રીઅક્ષયબોધિવિજયજી મ.ની પ્રેરણાથી)
- ૨૭) શ્રી મહાવીર જૈન શ્વેતા. મૂર્તિપૂજક સંઘ, પાલડી, અમદાવાદ. શેઠ કેશવલાલ મૂળચંદ જૈન ઉપાશ્રય. (પ. પૂ. આચાર્યશ્રી રાજેન્દ્રસૂરિ મહારાજ સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૨૮) શ્રી માટુંગા જૈન શ્વેતા. મૂર્તિપૂજક તપગચ્છ સંઘ એન્ડ ચેરિટીઝ, માટુંગા, મુંબઈ.
(પ. પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય ભગવંતશ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૨૯) શ્રી જીવીત મહાવીરસ્વામી જૈન સંઘ, નાંદિયા. (રાજસ્થાન)
(પૂ. ગણિવર્ય શ્રી અક્ષયબોધિવિ. મ. સા. તથા મુનિશ્રી મહાબોધિવિ. મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૩૦) શ્રી વિશા ઓશવાળ તપગચ્છ જૈન સંઘ, ખંભાત.
(વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ પ. પૂ. આચાર્યદેવશ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૩૧) શ્રી વિમલનાથ જૈન દેરાસર આરાધક સંઘ, બાણગંગા, વાલકેશ્વર મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૬.
(પ. પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય ભગવંતશ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૩૨) શ્રી પાલિતાણા ચાતુર્માસ આરાધના સમિતિ. (પ. પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજયહેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ. સા.ના સં-૨૦૫૩ના પાલિતાણા મધ્યે ચાતુર્માસ પ્રસંગે)
- ૩૩) શ્રીસીમંધર જિન આરાધક ટ્રસ્ટ, એમરલ્ડ એપાર્ટમેન્ટ, અંધેરી (ઈ), મુંબઈ.
મુ. (મુનિશ્રી નેત્રાનંદવિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૩૪) શ્રી ધર્મનાથ પોપટલાલ હેમચંદ જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, જૈનનગર, અમદાવાદ.
(પરમ પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી સંયમબોધિવિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૩૫) શ્રીકૃષ્ણનગર જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, સૈજપુર, અમદાવાદ.
(પ.પૂ.આચાર્ય વિજય-હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ. સા.ના કૃષ્ણનગર મધ્યે સંવત ૨૦૫૨ના ચાતુર્માસ નિમિત્તે પ. પૂ. મુનિરાજશ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૩૬) શ્રી બાબુભાઈ સી. જરીવાળા ટ્રસ્ટ, નિઝામપુરા, વડોદરા-૨.
(પ. પૂ. મુનિરાજ શ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)

- ૩૭) શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથજી ટેમ્પલ ટ્રસ્ટ, પુના. (પૂ. ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજયજયઘોષસૂરીશ્વરજી મ.સા. તથા પૂ. મુનિરાજશ્રી મહાબોધિવિજયજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૩૮) શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ જૈન શ્વેતાંબર મંદિર ટ્રસ્ટ, ભવાની પેઠ, પુના.
(પૂ. મુનિરાજ શ્રી અનંતબોધિવિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૩૯) શ્રી રાંદેર રોડ જૈન સંઘ, સુરત. (પૂ. શ્રી અક્ષયબોધિ વિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૪૦) શ્રી શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ દાદર જૈન પૌષ્ઠશાળા ટ્રસ્ટ, આરાધના ભુવન, દાદર, મુંબઈ. (મુનિશ્રી અપરાજિતવિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૪૧) શ્રી જવાહરનગર જૈન શ્વેતા. મૂર્તિ, સંઘ, ગોરેગામ, મુંબઈ.
(પૂ. આ. શ્રી રાજેન્દ્રસૂરિ મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૪૨) શ્રી કન્યાશાળા જૈન ઉપાશ્રય, ખંભાત, (પ.પૂ. પ્ર. શ્રી રંજનશ્રીજી મ. સા. પ. પૂ. પ્ર. શ્રી ઈંદ્રશ્રીજી મ. સા.ના સંયમજીવનની અનુમોદનાર્થે પ. પૂ. સા. શ્રી વિનયપ્રભાશ્રીજી મ. સા., પૂ. પ્ર. શ્રી વસંતપ્રભાશ્રીજી મ. સા. તથા સાધ્વીજી શ્રી સ્વંયપ્રભાશ્રીજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૪૩) શ્રી માટુંગા જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ સંઘ એન્ડ ચેરીટીઝ, માટુંગા, મુંબઈ.
(પ. પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય ભગવંતશ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૪૪) શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ,
૬૦ ફુટ રોડ, ઘાટકોપર (ઈ.) (પૂ. પં. શ્રી વરબોધિવિજયજી ગણિવર્યની પ્રેરણાથી)
- ૪૫) શ્રી આદિનાથ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, નવસારી.
(પ. પૂ. આ. શ્રી ગુણરત્નસૂરિ મ.ના શિષ્ય પૂ. પંન્યાસજી શ્રી પુણ્યરત્નવિજયજી ગણિવર્યની તથા પૂ. પ. યશોરત્નવિજયજી ગણિવર્યની પ્રેરણાથી)
- ૪૬) શ્રીકોઈમ્બતુર જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, કોઈમ્બતુર.
- ૪૭) શ્રી પંકજ સોસાયટી જૈન સંઘ ટ્રસ્ટ, પાલડી, અમદાવાદ. (પ. પૂ. આ. શ્રી ભુવનભાનુસૂરિ મ. સા.ની ગુરુમૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે થયેલ આચાર્ય-પંન્યાસ-ગણિ પદારોહણ, દીક્ષા વગેરે નિમિત્તે થયેલ જ્ઞાનનિધિમાંથી.)
- ૪૮) શ્રી મહાવીરસ્વામી જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક દેરાસર, પાવાપુરી, ખેતવાડી, મુંબઈ.
(પૂ.મુનિશ્રી રાજપાલવિજયજી મ.સા. તથા પૂજ્ય પં. શ્રી અક્ષયબોધિવિજયજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૪૯) શ્રી હીરસૂરીશ્વરજી જગદ્ગુરુ શ્વેતામ્બરમૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ ટ્રસ્ટ, મલાડ (પૂર્વ), મુંબઈ.
(પ. પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય ભગવંતશ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૫૦) શ્રી પાર્શ્વનાથ શ્વેતાં. મૂર્તિ પૂ. જૈન સંઘ, સંઘાણી એસ્ટેટ, ઘાટકોપર (વેસ્ટ), મુંબઈ.
(પ. પૂ. મુનિરાજશ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજી મ. સા.ની સંઘમાં થયેલ ગણિ પદવીની અનુમોદનાર્થે)

- ૫૧) શ્રી ધર્મનાથ પોપટલાલ હેમચંદ જૈન શ્વેતાં. મૂર્તિપૂજક સંઘ, જૈનનગર, અમદાવાદ
(પૂજ્ય મુનિશ્રી સત્યસુંદર વિ.ની પ્રેરણાથી)
- ૫૨) શ્રી મરીન ડ્રાઈવ જૈન આરાધક ટ્રસ્ટ મુંબઈ.(પ. પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય ભગવંત શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૫૩) શ્રી સહસ્રકૃષ્ણ પાર્શ્વનાથ જૈન દેરાસર ઉપાશ્રય ટ્રસ્ટ, બાબુલનાથ, મુંબઈ (પ્રેરક- મુનિશ્રી સત્ત્વભૂષણવિજયજી મ.)
- ૫૧) શ્રી ગોવાલીયા ટેંક જૈન સંઘ મુંબઈ. (પ્રેરક : ગણિવર્યશ્રી કલ્યાણબોધિ વિજયજી મ. સા.)
- ૫૫) શ્રી વિમલનાથ જૈન દેરાસર આરાધક સંઘ, બાણગંગા, મુંબઈ,
(પ્રેરક: પ. પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય ભગવંતશ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ. સા.)
- ૫૬) શ્રી વાડિલાલ સારાભાઈ દેરાસર ટ્રસ્ટ પ્રાર્થના સમાજ, મુંબઈ
(પ્રેરક : મુનિશ્રી રાજપાલવિજયજી તથા પંન્યાસજી શ્રીઅક્ષયબોધિવિજયજી ગણિવર.)
- ૫૭) શ્રી પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, લુહારચાલ જૈનસંઘ. (પ્રેરક : ગણિવર્ય શ્રી કલ્યાણબોધિ વિજયજી મ. સા.)
- ૫૮) શ્રી ધર્મશાંતિ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ, કાંદિવલી (ઈસ્ટ), મુંબઈ.
(પ્રેરક - મુનિશ્રી રાજપાલવિજયજી તથા પ. શ્રી અક્ષયબોધિવિજયજી ગણિવર)
- ૫૯) શ્રી સૂર્યયશાશ્રીજી તથા સુશીલયશાશ્રીના પાર્લા(ઈ), કૃષ્ણકુંજમાં થયેલ ચોમાસાનીઆવકમાંથી.
- ૬૦) શ્રી પ્રેમવર્ધક દેવાસ શ્વે. મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, દેવાસ, અમદાવાદ
(પ્રેરક - પૂ. આ. શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી મ.સા. તથા પૂ. મુનિરાજશ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજી મ.)
- ૬૧) શ્રી પાર્શ્વનાથ જૈનસંઘ, સમારોડ, વડોદરા (પ્રેરક-પંન્યાસપ્રવર શ્રી કલ્યાણબોધિ વિજયજી ગણિવર્ય)
- ૬૨) શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી જૈન દેરાસર ટ્રસ્ટ-કોલ્હાપુર (પ્રેરક- પૂ. મુનિશ્રી પ્રેમસુંદરવિજયજી મ.)
- ૬૩) શ્રી ધર્મનાથ પો. હે. જૈનનગર શ્વે. મૂ. પૂ. સંઘ, અમદાવાદ
(પ્રેરક -પ. પૂ. પંન્યાસપ્રવર શ્રી પુન્યરત્નવિજયજી ગણિ)
- ૬૪) શ્રી દિપક જ્યોતિ જૈન સંઘ, કાલાચોકી, પરેલ, મુંબઈ
(પ્રેરક-પૂ. પં. શ્રી ભુવનસુંદરવિજયજી ગણિવર્ય તથા પૂ. પં. શ્રી ગુણસુંદરવિજયજી ગણિવર્ય)
- ૬૫) ઝંકારસૂરીશ્વરજી આરાધના ભુવન - સુરત
(પ્રેરક- આ. ગુણરત્નસૂરિ મ. ના શિષ્ય મુનિશ્રી જિનેશરત્નવિજયજી મ.)
- ૬૬) શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથ જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, નાયડુ કોલોની, ઘાટકોપર(ઈસ્ટ), મુંબઈ.
(પ. પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય ભગવંત શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૬૭) શ્રી આદીશ્વર શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, ગોરેગામ-મુંબઈ
(પ. પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય ભગવંત શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી)

- ૬૮) શ્રી આદીશ્વર શ્વેતાંબર ટ્રસ્ટ, સાલેમ (પ્રેરક- પ.પૂ. ગચ્છાધિપતિ આ.શ્રી જયવોષસૂરીશ્વરજી મ.સા.)
- ૬૯) શ્રી ગોવાલિયા ટેંક જૈન સંઘ, મુંબઈ (પ. પૂ. પંન્યાસપ્રવર શ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૭૦) શ્રી વિલેપાર્લા શ્વે. મૂ.પૂ. જૈન સંઘ એન્ડ ચેરીટીઝ
(પ. પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય ભગવંતશ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૭૧) શ્રી નેનસી સોસાયટી જૈન શ્વે. મૂ. પૂ. સંઘ, બોરીવલી (વેસ્ટ.) મુંબઈ.
(પ. પૂ. પંન્યાસપ્રવર શ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૭૨) શ્રી સીમંધર જિન આરાધક ટ્રસ્ટ, એમરલ્ડ એપાર્ટમેન્ટ, અંધેરી (ઈ.) મુંબઈ
(પ. પૂ. પંન્યાસપ્રવર શ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- ૭૩) શ્રી ધર્મવર્ધક શ્વે. મૂ. પૂ. જૈન સંઘ, કાર્ટર રોડ નં. ૧, બોરીવલી (ઈ.)
(પ. પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય ભગવંતશ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા તથા પંન્યાસપ્રવરશ્રી કલ્યાણબોધિ વિજયજી ગણિવર્યની પ્રેરણાથી)
- ૭૪) શ્રી ઉમરા જૈન સંઘની શ્રાવિકાઓ (જ્ઞાનનિધિમાંથી)
(પ્રેરક : પ.પૂ. મુ. શ્રી જિનેશરત્નવિજયજી મ.)
- ૭૫) શ્રી કેશરિયા આદિનાથ જૈન સંઘ, ઝાડોલી, રાજ.
(પ્રેરક : પ.પૂ. મુ. શ્રી મેરૂચંદ્ર વિ. મ. તથા પં.પ્ર. શ્રી હિરણ્યબોધિ વિ. મ.)
- ૭૬) શ્રી ધર્મશાંતિ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ, કાંદીવલી, મુંબઈ
(પ્રેરક : પ.પૂ. મુ. શ્રી હેમદર્શનવિ. મ.)

શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ દ્વારા
પ્રકાશિત થયેલા ગ્રંથો ની સૂચિ
પ્રત વિભાગ

૧ અધ્યાત્મસાર સટીક (ગંભીરવિ.)	૨૭ ઉત્તરાધ્યયન સટીક ભા.-૧ (શાંતિ.)
૨ અનેકાન્ત વ્યવસ્થા પ્રકરણ	૨૮ ઉત્તરાધ્યયન સટીક ભા.-૨ (શાંતિ.)
૩ અનુયોગદ્વાર મૂળ	૨૯ ઉત્તરાધ્યયન સટીક ભા.-૩ (શાંતિ.)
૪ અનુયોગદ્વાર સટીક (મલ્લ.હેમચંદ્રસૂરિ)	૩૦ ઉપદેશ સપ્તતિ (ક્ષેમરાજમુનિ)
૫ અનંતનાથચરિત્રપૂજાષ્ટક (નેમિચંદ્રસૂરિ)	૩૧ ઉપદેશ રત્નાકર
૬ અષ્ટસહસ્રી તાત્પર્ય વિવરણ	૩૨ ઉપદેશપદ ભાગ-૧ (ટી. મુનિચંદ્રસૂરિ)
૭ આગમીય સૂક્તાવલ્યાદિ	૩૩ ઉપદેશપદ ભાગ-૨ (ટી. મુનિચંદ્રસૂરિ)
૮ આચાર પ્રદીપ (રત્નશેખરસૂરિ)	૩૪ ઉપદેશ સમતિકા (સોમધર્મગણિ)
૯ આચારાંગ દીપિકા (અજિતદેવસૂરિ)	૩૫ ઉપદેશમાળા-પુષ્પમાળા (મલ.હેમચંદ્રસૂ.)
૧૦ આચારાંગદીપિકા ભાગ-૧ (જિનહંસસૂ.)	૩૬ ઉપદેશમાળા (ટી. સિદ્ધર્ષિગણી)
૧૧ આચારાંગદીપિકા ભાગ-૨ (જિનહંસસૂ.)	૩૭ ઉપમિતિ ભવ પ્રપંચ કથા ભા.-૧
૧૨ આચારોપદેશાદિ (વિવિધકતુક)	૩૮ કથાકોષ (રાજશેખરસૂરિ)
૧૩ આરંભસિદ્ધિ સવાર્તિક (વા. હેમહંસગણિ)	૩૯ કર્મપ્રકૃતિ ભાષાંતર
૧૪ આવશ્યકસૂત્ર સટીક ભા.-૧ (હારિ.)	૪૦ કલ્પસૂત્રપ્રદીપિકા સટીક (સંઘવિજયગ.)
૧૫ આવશ્યકસૂત્ર સટીક ભા.-૨ (હારિ.)	૪૧ કલ્પસૂત્રકૌમુદી સટીક (શાંતિસાગરગણિ)
૧૬ આવશ્યકસૂત્ર સટીક ભા.-૩ (હારિ.)	૪૨ ગુરુગુણષટ્ત્રિંશત્પદત્રિંશિકા (રત્નશેખર)
૧૭ આવશ્યકસૂત્ર સટીક ભા.-૪ (હારિ.)	૪૩ ચૈતોદ્દૂતમ્
૧૮ આવશ્યકસૂત્ર સટીક ભા.-૧ (મલય.)	૪૪ ચૈત્યવંદનકુલકવૃત્તિ
૧૯ આવશ્યકસૂત્ર સટીક ભા.-૨ (મલય.)	૪૫ ચૈત્યવંદન ભાષ્ય (સંઘાચારભાષ્ય સટીક)
૨૦ આવશ્યકસૂત્ર સટીક ભા.-૩ (મલય.)	૪૬ ચૈત્યવંદન કુલકમ્
૨૧ આવશ્યક નિર્ધુક્તિ દીપીકા ભા.૧ (માણિક્યશેખરસૂરિ)	૪૭ ચંદ્રવીરશુભાદિ કથા ચતુષ્ટયમ્
૨૨ આવશ્યક નિર્ધુક્તિ દીપીકા ભા.૨	૪૮ ચન્દ્રકેવલી ચરિતમ્ (સિદ્ધર્ષિગણી)
૨૩ આવશ્યક નિર્ધુક્તિ દીપીકા ભા.૩	૪૯ જીવવિચાર, દંડક તથા કાર્યસ્થિતિ સ્તોત્રાભિધાન ત્રણેય સટીક.
૨૪ ઓઘનિર્ધુક્તિ સટીક (દ્રોણાચાર્યજી)	૫૦ જીવાજીવાભિગમ સૂત્ર ભા.-૧ (મલય.)
૨૫ ઈર્યાપથિકીષટ્ત્રિંશિકા, પ્રવ્રજ્યાવિધાનાદિ ૯ કુલક તથા આભાણશતકમ્	૫૧ જીવાજીવાભિગમ સૂત્ર ભા.-૨ (મલય.)
૨૬ ઉત્પાદાદિસિદ્ધિપ્રકરણ સટીક (ચંદ્રસેનસૂ.)	૫૨ જૈનકથાસંગ્રહ ભાગ-૧ (વિવિધકતુક)
	૫૩ જૈનકથાસંગ્રહ ભાગ-૨ (વિવિધકતુક)

૫૪	જૈનકથાસંગ્રહ ભાગ-૩ (વિવિધકતુક)	૮૬	ધર્મબિંદુ સટીક (ટી. મુનિચંદ્રસૂરિ)
૫૫	જૈનકથાસંગ્રહ ભાગ-૪ (વિવિધકતુક)	૮૭	ધર્મપરીક્ષા (જિનમંડનગણી)
૫૬	જૈનકથાસંગ્રહ ભાગ-૫ (વિવિધકતુક)	૮૮	ધર્મરત્નપ્રકરણ સટીક ભા.-૧ (ટી.દેવેન્દ્રસૂ.)
૫૭	જૈનકથાસંગ્રહ ભાગ-૬ (વિવિધકતુક)	૮૯	ધર્મરત્નપ્રકરણ સટીક ભા.-૨ (ટી.દેવેન્દ્રસૂ.)
૫૮	જૈન તત્ત્વસાર સટીક (સાનુ.) ભા.-૧	૯૦	ધર્મસંગ્રહ સટીક ભાગ-૧ (ઉપા. માનવિ.)
૫૯	જૈનધર્મલક્ષ્મિકંચનમાળા (સાનુ.) ભા.-૧	૯૧	ધર્મસંગ્રહ સટીક ભાગ-૨ (ઉપા. માનવિ.)
૬૦	જૈનધર્મલક્ષ્મિકંચનમાળા (સાનુ.) ભા.-૨	૯૨	નવપદ પ્રકરણ સટીક ભાગ-૧ (ટી. યશોદેવવિ.)
૬૧	જૈન રામાયણ ગદ્ય	૯૩	નવપદ પ્રકરણ સટીક ભાગ-૨ (ટી. યશોદેવવિ.)
૬૨	જંબુદ્વીપ સંગ્રહણી સટીક	૯૪	નવપદ પ્રકરણ લઘુવૃત્તિ (વૃ.દેવગુપ્તસૂ.)
૬૩	જંબુદ્વીપપ્રજ્ઞામિ ભા.-૧ (ટી.શાંતિચંદ્રઉપા.)	૯૫	નલાયનમ્ (માણિક્યદેવસૂરિ)
૬૪	જંબુદ્વીપપ્રજ્ઞામિ ભા.-૨ (શાંતિચંદ્રઉપા.)	૯૬	નયોપદેશ સટીક
૬૫	જંબૂસ્વામિ ચારિત્ર (જયશેખરસૂરિ)	૯૭	નેમિનાથ મહાકાવ્ય (કીર્તિરાજ ઉપા.)
૬૬	ઠાણાંગ સટીક ભાગ-૧ (અભયદેવસૂરિ)	૯૮	નેમિનાથ ચરિત્ર ગદ્ય (ગુણવિજયગણિ)
૬૭	ઠાણાંગ સટીક ભાગ-૨ (અભયદેવસૂરિ)	૯૯	નંદિસૂત્ર (મૂળ)
૬૮	તત્ત્વજ્ઞાન તરંગિણી (જ્ઞાનભૂષણ મ.)	૧૦૦	નંદિસૂત્ર સટીક રજી આવૃત્તિ (મલય.)
૬૯	તત્ત્વામૃત (સવિવેચન)	૧૦૧	નંદિસૂત્ર ચૂર્ણિ સટીક (ટી. હારિભદ્રીય)
૭૦	તત્ત્વામૃત+ચેતોદૂતમ્+જંબુદ્વીપ સમાસ	૧૦૨	પત્રવણાસૂત્ર સટીક ભા.-૧ (મલય.)
૭૧	ત્રિષષ્ઠિશલાકાપુરુષ ચરિત્ર પર્વ-૧	૧૦૩	પત્રવણાસૂત્ર સટીક ભા.-૨ (મલય.)
૭૨	ત્રિષષ્ઠિશલાકાપુરુષ ચરિત્ર પર્વ-૨	૧૦૪	પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ઉદયવીરગણિ)
૭૩	ત્રિષષ્ઠિશલાકાપુરુષ ચરિત્ર પર્વ ૩/૪	૧૦૫	પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ભાવદેવસૂરિ)
૭૪	ત્રિષષ્ઠિશલાકાપુરુષ ચરિત્ર પર્વ ૫/૬	૧૦૬	પાંડવ ચરિત્ર ભાગ-૧ (દેવપ્રભસૂરિ)
૭૫	ત્રિષષ્ઠિશલાકાપુરુષ ચ. ભા.-૧ (પર્વ-૧)	૧૦૭	પાંડવ ચરિત્ર ભાગ-૨ (દેવપ્રભસૂરિ)
૭૬	ત્રિષષ્ઠિશલાકાપુરુષ ચ. ભા./૨ (પર્વ-૨/૩)	૧૦૮	પિંડવિશુદ્ધિસટીક (શ્રીચંદ્રસૂરિ ટીકા)
૭૭	ત્રિષષ્ઠિશલાકાપુરુષ ચરિત્ર ભાગ-૩ (પર્વ-૪/૫/૬)	૧૦૯	પિંડવિશુદ્ધિસાનુવાદ (ક.જિનવલ્લભગણી)
૭૮	ત્રિષષ્ઠિશલાકાપુરુષ ચ. ભા.-૪ (પર્વ-૭)	૧૧૦	પિંડનિર્મુક્તિ સટીક (મલયગિરિ)
૭૯	ત્રિષષ્ઠિશલાકાપુરુષ ચ. ભા/૫ (પર્વ-૮/૯)	૧૧૧	પંચવસ્તુ સટીક
૮૦	ત્રિષષ્ઠિશલાકાપુરુષ ચ. ભા.-૬ (પર્વ-૧૦)	૧૧૨	પૃથ્વીચંદ્ર ચરિત્ર (સત્યરાજગણિ)
૮૧	દશવૈકાલિક સટીક (હારિભદ્રીય)	૧૧૩	પ્રમાલક્ષણ
૮૨	દશવૈકાલિક દિપીકા (સમયસુંદર)	૧૧૪	પ્રવ્રજ્યાવિધાનકુલક સટીક (વૃ.પ્રદ્યુમ્નસૂરિ)
૮૩	દેવધર્મ પરીક્ષાદિ ગ્રંથો (મહો. યશોવિ.)	૧૧૫	પ્રશ્નોત્તર રત્નાકર (સેનપ્રશ્ન)
૮૪	દષ્ટાંતશતક (ભૂપેન્દ્રસૂરિ)	૧૧૬	પ્રશ્નોત્તર પ્રદીપ (લક્ષ્મીવિજય)
૮૫	દ્વાત્રિંશત્ત્વાત્રિંશિકા (સિદ્ધસેનીય)		

- ૧૧૭ પ્રશમરતિ સટીક
- ૧૧૮ પ્રજ્ઞાપના ઉપાંગ (હારિભદ્રીય)
- ૧૧૯ બંધહેતુદયત્રિભંગી પ્રકરણાદિ
- ૧૨૦ બૃહત્ સંગ્રહણી સટીક (ચંદ્રસૂરિ કર્તા.)
- ૧૨૧ બૃહત્ સંગ્રહણી સટીક (મલયગિરિ)
- ૧૨૨ બૃહત્સૈત્રસમાસ સટીક (મલયગિરિ)
- ૧૨૩ ભક્તામરસ્તોત્ર સટીક (ટી. ગુણાકરસૂરિ)
- ૧૨૪ ભગવતી સૂત્ર ભાગ-૧ (અભયદેવસૂરિજી)
- ૧૨૫ ભગવતી સૂત્ર ભાગ-૨ (અભયદેવસૂરિજી)
- ૧૨૬ ભગવતી સૂત્ર ભાગ-૩ (અભયદેવસૂરિજી)
- ૧૨૭ ભગવતી સૂત્ર સટીક (દાનશેખરસૂરિજી)
- ૧૨૮ મલ્લિનાથ ચરિત્ર (વિનયચંદ્રસૂરિ.)
- ૧૨૯ મહાવીરચરિયં (ગુણચંદ્રગણિ)
- ૧૩૦ માર્ગજ્ઞાદ્વાર વિવરણ (પ્રેમસૂરિજી)
- ૧૩૧ યશોધર ચરિત્ર (ગદ્ય)
- ૧૩૨ યુક્તિપ્રબોધ (મહો. મેઘવિજય)
- ૧૩૩ રાજપ્રશ્નીય સટીક (મલયગિરિ)
- ૧૩૪ ઋષિભાષિતસૂત્ર
- ૧૩૫ લઘુશાંતિસ્તવ સટીક + સમવસરણ સ્તવ સાવ. + પ્રમાણપ્રકાશ
- ૧૩૬ વર્ધમાનદેશના પદ્ય (ભા.-૧ છાયા સાથે) (શુભવર્ધનગણિ)
- ૧૩૭ વર્ધમાનદેશના પદ્ય (ભાગ-૨ છાયા સાથે)
- ૧૩૮ વન્દાઝવૃત્તિ (વૃ. દેવેન્દ્રસૂરિ)
- ૧૩૯ વાસુપૂજ્ય ચરિત્ર (વર્ધમાનસૂરિ)
- ૧૪૦ વસ્તુપાલ ચરિત્ર (જિનહર્ષગણિ)
- ૧૪૧ વિચાર રત્નાકર (મહો. કિર્તિવિ.)
- ૧૪૨ વિચારસપ્તતિકા સટીક + વિચારપંચાશિકા સટિક
- ૧૪૩ વિમલનાથ ચરિત્ર (જ્ઞાનસાગરજી)
- ૧૪૪ વિશેષણવતીવંદન પ્રતિક્રમણ અવચૂરી
- ૧૪૫ વિશેષાવશ્યકભાષ્ય કોટ્યાચાર્યટીકા ભા./૧
- ૧૪૬ વિશેષાવશ્યકભાષ્ય કોટ્યાચાર્યટીકા ભા./૨
- ૧૪૭ વ્યવહાર શુદ્ધિ પ્રકાશ (રત્નશેખરસૂરિ)
- ૧૪૮ શત્રુંજય માહાત્મ્યમ્ (પં. હંસરત્ન વિ.)
- ૧૪૯ શાલીભદ્ર ચરિત્ર (ધર્મકુમાર મ.)
- ૧૫૦ શાંતસુધારસ સટીક (ગંભીરવિ.)
- ૧૫૧ શાંતિનાથ ચરિત્ર (ભાવચંદ્રસૂરિ)
- ૧૫૨ શ્રાદ્ધગુણવિવરણ (જિનમંડનગણિ)
- ૧૫૩ શ્રાદ્ધદિનકૃત્ય ભાગ-૧ (દેવેન્દ્રસૂરિજી)
- ૧૫૪ શ્રાદ્ધદિનકૃત્ય ભાગ-૨ (દેવેન્દ્રસૂરિજી)
- ૧૫૫ શ્રેયાંસનાથ ચરિત્ર
- ૧૫૬ શ્રાવકધર્મવિધિપ્રકરણ (હરિભદ્રસૂરિ)
- ૧૫૭ ષટ્પુરુષચરિત્ર (ક્ષેમંકરગણિ)
- ૧૫૮ ષટ્સ્થાનકપ્રકરણ સટીક (ક.જિનેશ્વરસૂરિ)
- ૧૫૯ સમવાયાંગ સટીક (અભયદેવસૂરિ)
- ૧૬૦ સમ્યક્ત્વ સપ્તતિ (વૃ. સંઘતિલકાચાર્ય)
- ૧૬૧ સિદ્ધપ્રાભુત સટીક (ચિરંતનાચાર્ય)
- ૧૬૨ સિરિપયરણસંદોહ (પૂર્વાચાર્ય)
- ૧૬૩ સિરિપાસનાહચરિયં (દેવભદ્રસૂરિ)
- ૧૬૪ સુપાસનાહ ચરિયં (લક્ષ્મણગણિ) ભાગ-૧
- ૧૬૫ સુપાસનાહ ચરિયં (લક્ષ્મણગણિ) ભાગ-૨
- ૧૬૬ સુબોધા સામાચારી (શ્રીચંદ્રસૂરિ)
- ૧૬૭ સુવ્રતઋષિકથાનક + સંવેગદ્રુમકંદલી
- ૧૬૮ સૂક્તમુક્તાવલી (પૂર્વાચાર્ય)
- ૧૬૯ સૂત્રકૃતાંગદીપિકા ભા.-૨ (પં.હર્ષકુલગણિ)
- ૧૭૦ સૂત્રકૃતાંગ સટીક ભાગ-૧ (શીલાંકાચાર્ય)
- ૧૭૧ સૂત્રકૃતાંગ સટીક ભાગ-૨ (શીલાંકાચાર્ય)
- ૧૭૨ સૂર્યપ્રજ્ઞાપ્તિ સટીક (મલયગિરિ)
- ૧૭૩ સંબોહસિત્તરિ સટીક (ક.જગન્શેખરસૂરિ)
- ૧૭૪ સ્તોત્રરત્નાકર (ક. પૂર્વાચાર્યો)
- ૧૭૫ સ્થૂલભદ્રસ્વામી ચરિત્ર (જયાનંદસૂરિ) તથા નાભકરાજ ચરિત્ર (મેઝતુંગસૂરિ)
- ૧૭૬ હારિભદ્રીય આવશ્યક ટીપ્પણક (મલ્લ. હેમચંદ્રસૂરિ)
- ૧૭૭ હીરપ્રશ્નોત્તરાણિ

પુસ્તક વિભાગ

૧	અઢી દ્વીપના નક્શાની હકીકત	૨૯	ગુરુ ગુણષટ્ત્રિંશિકા દેવચંદ્રજી
૨	અનેકાર્થ રત્નમંજૂષા	૩૦	ગુર્વાવલી (મુનિસુંદરસૂરિ)
૩	અભિધાન વ્યુત્પત્તિ પ્રક્રિયા કોશ ભા-૧	૩૧	ગુણવર્મા ચરિત્ર સાનુવાદ (માણિક્યસુંદરજી)
૪	અભિધાન વ્યુત્પત્તિ પ્રક્રિયા કોશ ભા-૨ (ચિંતામણિ ટીકાનું અકારાદિ ક્રમે સંકલન)	૩૨	ચતુર્થ કર્મગ્રંથ વિવેચન
૫	અંગુલસિતરી સાર્થ તથા સ્વોપજનમસ્કાર સ્તવસાર્થ	૩૩	ચૈઈયવંદણ મહાભાસ (શાંતિસૂરિ મ.)
૬	આગમસાર (દેવચંદ્રજી)	૩૪	ચૈત્યવંદનાદિ ભાષ્યત્રયી (વિવેચન)
૭	આચારોપદેશ અનુવાદ (ચારિત્રસુંદર)	૩૫	ચૈત્યવંદન ભાષ્ય સાનુવાદ
૮	આઠ દષ્ટિની સજગ્રાય	૩૬	ચૈત્યવંદન ચોવીસી તથા પ્રશ્નોત્તર રત્ન ચિંતામણી
૯	આનંદકાવ્ય મહોદધિ ભાગ-૧	૩૭	ચોવીસી વીસી સાર્થ
૧૦	આનંદ કાવ્ય મહોદધિ ભા.૩	૩૮	ચંદ્રપ્રભસ્વામિ ચરિત્ર (દેવેન્દ્રસૂરિ મ.)
૧૧	આપણા જ્ઞાનમંદિરો	૩૯	જગદ્ગુરુ કાવ્યમ્ (પદ્મસાગરગણિ)
૧૨	આબૂ (ભાગ-૧) (જયંતવિજયજી)	૪૦	જિનવાણી (તુલનાત્મકદર્શન વિચાર)
૧૩	આબૂ (ભાગ-૨) (જયંતવિજયજી)	૪૧	જીવસમાસ ટીકાનુવાદ
૧૪	આબૂ (ભાગ-૩) (જયંતવિજયજી)	૪૨	જીવાનુશાસનમ્ સ્વોપજ સટીક
૧૫	આબૂ (ભાગ-૪) (જયંતવિજયજી)	૪૩	જૈન કથારત્નકોષ ભાગ-૧ (અનુવાદ)
૧૬	આબૂ (ભાગ-૫) (જયંતવિજયજી)	૪૪	જૈન કથારત્નકોષ ભાગ-૨ (")
૧૭	ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર-મૂળ	૪૫	જૈન કથારત્નકોષ ભાગ-૩ (")
૧૮	ઉપદેશ સમતિકા (ટીકાનુવાદ)	૪૬	જૈન કથારત્નકોષ ભાગ-૪ (")
૧૯	ઉપધાન વિધિ પ્રેરક વિધિ	૪૭	જૈન કથારત્નકોષ ભાગ-૭ (")
૨૦	કુમારપાળ મહાકાવ્ય સટીક (પ્રાકૃત દ્વયાશ્રય)	૪૮	જૈન કથારત્નકોષ ભાગ-૮ (")
૨૧	કર્મસિદ્ધિ (પ્રેમસૂરિજી)	૪૯	જૈનકુમારસંભવમહાકાવ્ય (જયશેખરસૂરિ)
૨૨	કર્મગ્રંથ ટભાર્થ (દેવચંદ્રજી)	૫૦	જૈનગોત્રસંગ્રહ (પ્રાચીન જૈન ઇતિહાસ સહ)
૨૩	કલ્યાણ મંદિર-લઘુશાંતિસટીક	૫૧	જૈન જ્યોતિર્ગ્રંથ સંગ્રહ
૨૪	કાવ્યસંગ્રહ ભાગ-૧	૫૨	જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ
૨૫	કાવ્યસંગ્રહ ભાગ-૨	૫૩	જૈનધર્મવરસ્તોત્ર - ગોધૂલિકાર્થ સભાયમત્કારેતિ કૃતિત્રિપતમ્
૨૬	કુમારવિહારશતકમ્	૫૪	જૈન ધર્મનો પ્રાચીન ઇતિહાસ ભાગ-૧
૨૭	કુમારપાળ ચરિત્ર (પૂર્ણકળશગણિ)	૫૫	જૈન સ્તોત્ર સંગ્રહ ભાગ-૧
૨૮	ગુરુ ગુણરત્નાકર કાવ્યમ્		

- ૫૬ જૈન સ્તોત્ર સંગ્રહ ભાગ-૨
 ૫૭ જૈન સ્તોત્ર તથા સ્તવનસંગ્રહ સાર્થ
 ૫૮ જંબુસ્વામી ચરિત્ર અનુ. (જયશેખરસૂ.)
 ૫૯ જંબુદ્વીપ સમાસ (અનુવાદ)
 ૬૦ તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર (સવિવેચન)
 ૬૧ તત્ત્વામૃત (અનુવાદ)
 ૬૨ દમયંતી ચરિત્ર સાનુવાદ
 ૬૩ દશવૈકલિક સૂત્ર
 ૬૪ દાન પ્રકાશ (સાનુ.) (કનકકુશલગણિ)
 ૬૫ દિગ્વિજય મહાકાવ્ય (મેઘવિજયજી)
 ૬૬ દેવચંદ્ર સ્તવનાવલિ
 ૬૭ દેવેન્દ્રનરકેન્દ્રપ્રકરણ (ટી. મુનિચંદ્રસૂ.)
 ૬૮ દ્રવ્યગુણપર્યાયનો રાસ ભા-૧ સવિવે.
 ૬૯ દ્રવ્યગુણપર્યાયનો રાસ ભા-૨ સવિવે.
 ૭૦ દ્વિવર્ણ રત્નમાલા (પુણ્યરત્નસૂરિ)
 ૭૧ ધર્મસર્વસ્વાધિકાર તથા કસ્તૂરીપ્રકરણ સાર્થ
 ૭૨ નમસ્કાર મહામંત્ર (નિબંધ)
 ૭૩ નયચક્રસાર (દેવચંદ્રજી)
 ૭૪ નયમાર્ગદર્શક યાને સાતનયનું સ્વરૂપ
 ૭૫ નયવાદ અને યુક્તિપ્રકાશ
 ૭૬ નવસ્મરણ (ઈંગલીશ સાર્થ સાનુવાદ)
 ૭૭ નવીન પૂજા સંગ્રહ
 ૭૮ નાયાધમ્મકહાઓ
 ૭૯ ન્યાય પ્રકાશ
 ૮૦ ન્યાયસિદ્ધાંત મુક્તાવલી (પ્રભાટીકા)
 ૮૧ ન્યાયસંગ્રહસટીક (વ્યાકરણ હેમહંસગ.)
 ૮૨ પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભાગ-૧
 ૮૩ પટ્ટાવલી સમુચ્ચય ભાગ-૨
 ૮૪ પદ્યાવલી ભાગ-૧-૨ (ચિદાનંદમુનિ)
 ૮૫ પર્યન્ત આરાધના સૂત્ર (સોમચંદ્રસૂરિ)
 ૮૬ પાઈયલચ્છી નામમાલા (ધનપાલકવિ)
 ૮૭ પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર (હેમવિમલગણિ)
 ૮૮ પુષ્પમાળા (મૂળ અનુવાદ)
- ૮૯ પુષ્પ પ્રકરણ
 ૯૦ પ્રકરણપુષ્પમાલા (રત્નસિંહસૂરિ વિ.)
 ૯૧ પ્રકરણ સંદોહ
 ૯૨ પ્રકરણત્રયી સટીક (જીવવિચારાદિ)
 ૯૩ પ્રકરણ દોહન (પૂ. ભુવનભાનુસૂરિજી)
 ૯૪ પ્રકરણ સંગ્રહ સાનુ. (વૈરાગ્યશતકાદિ)
 ૯૫ પ્રશમરતિ પ્રકરણ-ભાવાનુવાદ
 ૯૬ પ્રતિક્રમણ હેતુ
 ૯૭ પ્રબંધ ચિંતામણી (હિન્દી ભાષાંતર)
 ૯૮ પ્રમાણ પરિભાષા (ધર્મસૂરિજી)
 ૯૯ પ્રમેય રત્નકોષ (ચંદ્રપ્રભસૂરિ)
 ૧૦૦ પ્રમાણનયતત્ત્વાલોકાલંકાર (સાવ.)
 ૧૦૧ પ્રાચીન કોણ શ્વેતાંબર કે દિગંબર
 ૧૦૨ પ્રાચીન સ્તવનો (૧૨૫, ૧૫૦-૩૦૦
 ગાથાના સ્તવન - બાલાવબોધ સહ)
 ૧૦૩ પ્રાચીન શ્વેતાંબર અર્વાચીન દિગંબર
 ૧૦૪ પર્યુષણ પર્વાદિક પર્વાની કથાઓ
 ૧૦૫ ભક્તમાર-કલ્યાણમંદિર-નમિઉણ
 સ્તોત્રત્રયમ્ સટીકમ્
 ૧૦૬ ભાનુચંદ્રગણિ ચરિત (સિદ્ધિચંદ્ર ઉપા.)
 ૧૦૭ ભુવનભાનુચરિત્ર સાનુ. (મહેન્દ્રહંસગણિ)
 ૧૦૮ ભોજપ્રબંધ ભાષાંતર
 ૧૦૯ મહો. શ્રી વીરવિજયજી મ. ચરિત્ર
 ૧૧૦ માનવ ધર્મ સંહિતા (શાંતિવિજયજી)
 ૧૧૧ મુક્તિ માર્ગદર્શન યાને
 ધર્મ-પ્રાપ્તિના હેતુઓ
 ૧૧૨ મુદ્રિત કુમુદચંદ્ર
 ૧૧૩ મુહપત્તી ચર્ચા ભાષાંતર
 ૧૧૪ મૂર્તિમંડન પ્રશ્નોત્તર
 ૧૧૫ મોહોન્મુલનમ્ વાદસ્થાનમ્ (અજિતદેવસૂરિ)
 ૧૧૬ મોક્ષપદ સોપાન (૧૪ ગુણ. સ્વરૂપ)
 ૧૧૭ યોગદષ્ટિસમુચ્ચય
 (અનુ. દેવવિજયગ.)

- ૧૧૮ યોગદષ્ટિસમુચ્ચય (ભાવાનુવાદ) (ધીરુ.)
- ૧૧૯ યોગબિંદુ સટીક
- ૧૨૦ રચણસેહર નિવકહા સટીક
- ૧૨૧ રત્નાકર-અવતારિકા ગુ. અ. ભા. ૧
(ધીરુભાઈ મહેતા)
- ૧૨૨ રત્નાકર-અવતારિકા ગુ. અ. ભા. ૨
- ૧૨૩ રત્નાકર-અવતારિકા ગુ. અ. ભા. ૩
- ૧૨૪ રત્નશેખર રત્નવતી કથા
(પર્વતિથિ માહાત્મ્ય)
- ૧૨૫ ઋષભ પંચાશિકા ગ્રંથ
- ૧૨૬ લીલાવતી ગણિત
- ૧૨૭ વર્ધમાન દ્વાત્રિંશિકા સટીક
- ૧૨૮ વિમળ મંત્રીનો રાસ (પં. લાવણ્યસમય)
- ૧૨૯ વિમલનાથ ચરિત્ર (અનુવાદ)
- ૧૩૦ વિચારસાર (દેવચંદ્રજી)
- ૧૩૧ વસ્તુપાલ ચરિત્ર ભાષાન્તર
- ૧૩૨ વિજયપ્રશસ્તિભાષ્ય (સેનસૂરિજી ચરિત્ર)
- ૧૩૩ વિજયાનંદ અભ્યુદયમ્ મહાકાવ્ય
- ૧૩૪ વિવિધ પ્રશ્નોત્તર ભા-૧-૨
- ૧૩૫ વિજ્ઞપ્તિ લેખ સંગ્રહ (વિવિધકર્તૃક)
- ૧૩૬ શત્રુંજયમહાતીર્થોદ્ધાર (મૂળ) (કક્કસૂરિ)
- ૧૩૭ શત્રુંજય તીર્થોદ્ધાર (અનુવાદ)
- ૧૩૮ શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી કૃતિસંગ્રહ
- ૧૩૯ શ્રુતજ્ઞાન અમીધારા
- ૧૪૦ શતકનામા પંચમ કર્મગ્રંથ (ધીરુભાઈ)
- ૧૪૧ ષટ્ત્રિંશિકા ચતુષ્ક પ્રકરણ ભાષાન્તર
- ૧૪૨ ષષ્ઠીશતકમ્ સાનુવાદ
- ૧૪૩ સમ્યક્ત્વ કૌમુદી (ભાષાન્તર) તથા
આદિનાથ શકુનાવલી
- ૧૪૪ સાધુમર્યાદાપટ્ટકસંગ્રહ
- ૧૪૫ સામુદ્રિકશાસ્ત્ર ભાષાં.
- ૧૪૬ સામ્યશતક
- ૧૪૭ સારસ્વત વ્યાકરણ સટીક
- ૧૪૮ સિદ્ધચક્રારાધન વિધિ વિ. સંગ્રહ
- ૧૪૯ સિદ્ધાન્તરત્નિકા વ્યાકરણ સટીક
- ૧૫૦ સુભાષિત પદ્ય રત્નાકર (ભાગ-૧)
- ૧૫૧ સુભાષિત પદ્ય રત્નાકર (ભાગ-૨)
- ૧૫૨ સુભાષિત પદ્ય રત્નાકર (ભાગ-૩)
- ૧૫૩ સુભાષિત પદ્ય રત્નાકર (ભાગ-૪)
- ૧૫૪ સુમતિ ચરિત્ર સાનુ. (હર્ષકુંજર ઉપા.)
- ૧૫૫ સંક્રમકરણ (ભાગ-૧) (પ્રેમસૂરિજી)
- ૧૫૬ સંક્રમકરણ (ભાગ-૨) (પ્રેમસૂરિજી)
- ૧૫૭ સંક્ષિપ્ત સમરાદિત્ય ચરિત્ર (પ્રદ્યુમ્નસૂરિ)
- ૧૫૮ સંસ્કૃત રૂપકોશ
- ૧૫૯ સ્યાદ્વાદમુક્તાવલી તથા ભાવસપ્તતિકા
- ૧૬૦ હિંગુલપ્રકરણ સાર્થ
- ૧૬૧ હીરસ્વાધ્યાય ભાગ-૧
- ૧૬૨ હીરસ્વાધ્યાય ભાગ-૨
- ૧૬૩ હૈમધાતુપાઠ

વિષયાનુક્રમણિકા

૧. પ્રસ્તાવના૧-૩
૨. ઉપોદ્ઘાત-બપ્પભટ્ટિસૂરિજીનું જીવન-વૃત્તાન્ત, કાવ્ય-મીમાંસા૪-૫૬
૩. વિષય-સૂચી૫૭-૫૯
૪. મૂળ ગ્રન્થ૧-૨૨
૫. મૂળ કાવ્યનાં અન્વય, શબ્દાર્થ, ભાષાન્તર તથા સ્પષ્ટીકરણ૧-૧૬૪
૬. શબ્દ-કોષ૧૬૫-૧૭૮
૭. પદોનો અકારાદિ વર્ણ-ક્રમ૧૭૯-૧૮૦
૮. શારદા-સ્તોત્ર તેમજ તેનો અનુવાદ૧૮૧-૧૮૫
૯. શ્રીરાજશેખરસૂરિપ્રણીત શ્રીબપ્પભટ્ટિચરિત (સંસ્કૃતમાં)૧૮૭-૨૧૨
૧૦. પાઠાન્તરો૨૧૩-૨૧૭
૧૧. સ્પષ્ટીકરણમાં સાધનરૂપ ગ્રન્થોની સૂચી૨૧૮-૨૧૯
૧૨. સમાસ-વિગ્રહ૨૨૦-૨૩૯

પ્રસ્તાવના

શ્રીમાન્ અખ્યભટ્ટિસૂરિકૃત આ ચતુર્વિંશતિકાના ભાષાન્તરાદિક્કનો પ્રારમ્ભ ઇ. સ. ૧૯૨૩ ના ઉનાળાની રબ દરમ્યાન કરવામાં આવ્યો હતો, એક એ કાર્ય એ રબ પૂરી થયા બાદ પણ ચાલુ રાખવામાં આવ્યું હતું. વિદસન પાઠશાળામાં ગણિત શીખવવાને લગતું માફ કાર્ય કરવા ઉપરાંત જે સમય મને મળતો હતો, તેનો ઉપયોગ ઘણે ભાગે આવા કાર્ય પરત્વે કરવામાં આવતો હતો.

આ ગ્રન્થમાં સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાની જેમ પદ્મચ્છેદાત્મક અન્વય, શબ્દાર્થ, શ્લોકાર્થ અને શબ્દ-કોષ આપવામાં આવ્યા છે, તેથી તે વિદ્યાર્થી-વર્ગને અભ્યાસ કરવામાં અનુકૂળ થઈ પડશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે. વિશેષમાં આ કાવ્યની ટીકા પણ આ સાથે આપવામાં આવી છે, તેથી વિશેષ સુગમતા થવા સંભવ છે. આ ઉપરાંત જ્યાં જે વિષય સંબંધી સ્પષ્ટીકરણ કરવું ઉચિત લાગ્યું તેમ ત્યાં કરવામાં આવ્યું છે, પરંતુ કેટલાક વિષયોનું વિવેચન સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં કરેલું હોવાથી પુનરૂક્તિ થાય તેટલા માટે તે અત્ર આપવામાં આવ્યું નથી.

પ્રસંગાનુસાર શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત પાર્શ્વજિનસ્તોત્ર, ન્યાયાચાર્ય ન્યાયવિશારદ મહોપાધ્યાય શ્રીમાન્ યશોવિજયે રચેલ આદિજિનસ્તવન અને ઉપાધ્યાય શ્રીવિનય-વિજયે રચેલ ઋષભજિનસ્તવન, પૂર્વમુનિવર્યકૃત 'અભિષકા-દેવી-કલ્પ તેમજ શ્રીમદ્અખ્યભટ્ટિસૂરિકૃત 'સરસ્વતીસ્તોત્ર ભાષાન્તર સહિત આપવામાં આવ્યાં છે. આ ઉપરાંત આ કવીશ્વરનું ગદ્યમાં રચાયેલું ચરિત્ર (શ્રીઅખ્યભટ્ટિસૂરિચરિત) પણ આપવામાં આવ્યું છે, એ અત્ર વિશેષતા છે.

૧ આની સંસ્કૃત છાયા આગમોદ્ધારક જૈનાચાર્ય સાગરાનંદસૂરિએ તૈયાર કરી આપી હતી.

૨ મેં આ સ્તોત્રની પ્રત મેળવવા બહુ પ્રયાસ કર્યો હતો. એની એક પ્રત રોયલ એશિયાટિક સોસાયટી (બોમ્બે બ્રાન્ચ)ના પુસ્તકાલયમાં છે એવી ખબર મળતાં મેં ત્યાં તપાસ કરી, પરંતુ તે પ્રત ત્યાં છે એમ ઉદ્ઘેખ હોવા છતાં મળી નહિ. અહીંઆ તપાસ કરી તે પૂર્વે પ્રત માટે એક વાર જૈનાનંદ-પુસ્તકાલય (સુરત)ના કાર્યવાહક ઉપર શ્રીયુત જીવજીવંદ સાકરચંદ ઝવેરી દ્વારા પત્ર લખાવી પૂછાવ્યું હતું, પરંતુ પ્રત જડતી નથી એવો ત્યાંથી પ્રત્યુત્તર મળ્યો. આથી કરીને મેં ઉપર્યુક્ત સોસાયટીમાં ફરીથી તપાસ કરાવી અને સાથે સાથે એ સંબંધમાં આગમોદ્ધારક જૈનાચાર્ય શ્રીસાગરાનંદસૂરિને પૂછાવ્યું. તેમની સૂચનાનુસાર મેં જૈનાનંદપુસ્તકાલયના કાર્યવાહકને પત્ર લખ્યો એટલે તે પ્રત વિના વિલંબે મારા ઉપર તેમણે મોકલી આપી. આ પ્રત મળ્યા બાદ આ સ્તોત્ર વાંચતાં મને યાદ આવ્યું કે આ સ્તોત્ર તો મેં જૈનસ્તોત્ર-સંગ્રહના પ્રથમ ભાગમાં વાંચ્યું છે. ત્યાં એ સ્તોત્રનું અનુભૂતસિદ્ધસારસ્વતસ્તવ એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે, પરંતુ ત્યાં તેના કર્તાના નામનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો નથી એ વિચારણીય છે.

આ ચતુર્વિંશતિકા ઉપર ઢાઘએ અત્ર આપેલી કર્તાના નામ વિનાની ટીકા ઉપરાંત અન્ય ઢાઘ વૃત્તિ કે અવચૂરિ લખી છે કે નહિ એના ઉત્તર તરીકે નિવેદન કરવાનું કે આ કાવ્યને લગતી એક અવચૂરિનો પૂર્વાર્ધ મને અમદાવાદના હહેલાના લંડારમાંથી વર્ષા ઋતુ બેઠી તેવામાં મળી આવ્યો હતો. પરંતુ ચોમાસા દરમ્યાન ઉત્તરાર્ધ નહિ મળી શકવાથી હું અહિં આ આના કર્તાના નામનો ઉલ્લેખ કરી શકતો નથી.

આ કાવ્યને લગતી બીજી ઢાઘ અવચૂરિ હોય તો તે મારા બેવામાં આવી નથી. પરંતુ આ કાવ્ય ઉપર સહદેવે ૭૩૫ શ્લોક જેટલા પ્રમાણની એક વૃત્તિ રચી છે એમ જૈન-અન્યાવલી (પૃ૦ ૨૮૪) ઉપરથી બેઠ શકાય છે. મેં આ પ્રત મેળવવા ધણું સ્થલે તપાસ કરાવી, પરંતુ તેમાં મને સફળતા મળી નથી.

આ અન્યના સંશોધનાર્થે શ્રીજૈનશ્રેયસ્કર મંડળ (મહેસાણા) તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા સ્તુતિ-સંગ્રહનો તેમજ જૈનાનન્દપુસ્તકાલય તરફથી મળેલી હસ્ત-લિખિત પ્રતનો, સરસ્વતી-સ્તોત્રને સાડ જૈનાનન્દપુસ્તકાલયમાંથી મળેલી પ્રતનો, અનુયોગાચાર્ય (પં૦) શ્રીક્ષાન્તિવિજયે ઢાઘ પ્રત ઉપરથી કરેલા ઉતારાનો અને જૈનસ્તોત્રસંગ્રહનો અને શ્રીબખ્ષલદ્વિસૂરિચરિતને માટે અમદાવાદના હહેલાના લંડારમાંથી મળેલી પ્રતનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

એ પણ નિવેદન કરવું આવશ્યક સમબળ છે કે મેં આ પુસ્તકની પ્રેસ-કૉપી તૈયાર કરીને મુનિરાજ માણિક્યસાગરજી ઉપર મોકલી આપી હતી. તેઓશ્રી આ સાધન તપાસી ગયા હતા. આ કાર્ય માટે તેમનો તેમજ પહેલી વારનું મુક્ત તપાસવામાં મને સહાય કરવા બદલ આનન્દસાગરસૂરિજીનો હું અત્ર ઉપકાર માનું છું. વળી બીજી વારનું મુક્ત બેઠ આપવાની ઉદારતા પન્યાસ શ્રીક્ષાન્તિવિજયે દર્શાવી હતી, તદ્દંશે હું તેમનો પણ ઋણી છું. વિશેષમાં, બેકે સમસ્ત મુક્તે હું બલે બલે હતો છતાં છેવટનું મુક્ત બેઠ જવાના કાર્યમાં મારા લઘુ બન્ધુ પ્રો૦ મણીલાલ તરફથી પણ મને મદદ મળતી

૧ અત્ર એ ઉમેરવું આવશ્યક છે કે લગભગ આ પુસ્તક પૂરું થવા આવ્યું હતું તેવામાં આ પ્રત મને મળી હતી, તેથી શુદ્ધિપત્ર તૈયાર કરવામાં તેમજ પાઠાન્તરો આપવામાં મેં એનો ઉપયોગ કર્યો છે. આ ચાર પત્રવાળી પંચપાટી પ્રત છે અને તે સં૦ ૧૫૨૧ માં લખાયેલી છે, એમ તેની નીચે મુજબની—

“ સંવત્ ૧૫૨૧ વર્ષે પ્રથમ વૈશાખ શુદ્ધ ૧૦ શનૌ ધ્રીબળહહપુરપત્તનવાસ્તવ્યમં ધનાલિખિતમ્ ”

—પંક્તિ ઉપરથી બેઠ શકાય છે.

૨-૪ આ ત્રણને સાડ અનુક્રમે ક, ચ અને ગ સંસાર રાખી છે.

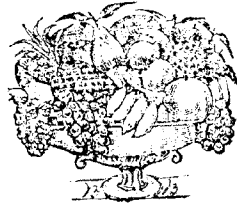
૫ આ પ્રત બેઠએ તેવી શુદ્ધ નહિ હોવાથી તેની બીજી પ્રત લીબડીના લંડારમાંથી મેળવવા મેં પ્રયાસ કર્યો, પરંતુ હજી સુધી તે મને મળી નથી. વિશેષમાં આ પ્રતમાં કેટલેક સ્થલે અક્ષરો પણ છેકાઠ ગયેલા હતા એટલે જો સાગરાનંદસૂરિજીએ પ્રેસ-કૉપીનું સંશોધન કરવામાં મને સહાય ન કરી હોત તો આ કાર્ય કરવું મુશ્કેલ થઈ પડત.

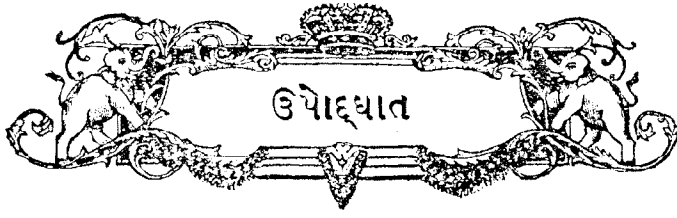
હતી. આ ઉપરાંત મારે એ પણ ઉમેરવું જોઈએ કે શ્રીમાન્ વિજયમેઘસૂરિએ આ ગ્રન્થનું શુદ્ધિપત્ર તૈયાર કરવામાં મને સહાય કરી છે તે બદલ હું તેમનો પણ આભારી છું.

આ પ્રમાણે આ ગ્રન્થમાં જોમ બને તેમ અશુદ્ધિ ઓછી રહે તે સાથે તેમજ સંસ્કૃતના અદ્ય અભ્યાસીને તેમજ પાઠ્ય-પુસ્તક તરીકે આનો ઉપયોગ કરનારને પણ અનુકૂળતા કરી આપવા માટે મેં બનતો પ્રયાસ કર્યો છે. આ કાર્યમાં હું કેટલે અંશે ક્ષીભૂત થયો છું તે સૂચન કરવાનું કાર્ય મારું નથી. એથી કરીને મારા કાર્યમાં દૃષ્ટિ-દોષ કે મતિ-દોષને લઈને જે અપૂર્ણતા દૃષ્ટિ-જોચર થાય, તેથી આ કવિરાજની કૃતિની કીમત ઓછી ન આંકવી એટલી પાઠક-વર્ગને અંતમાં વિજ્ઞાપિ કરતો હું વિરમું છું.

ભુલેશ્વર, મુંબઈ,
વીર સંવત્ ૨૪૫૧.
આવાઠ કૃષ્ણ એકાદશી. }

હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા.

ઉપોદ્ધાત

ચતુર્વિંશતિકાને લગતી થોડીક માહિતી પ્રસ્તાવનામાંથી મળી શકતી હોવાથી આ ઉપોદ્ધાતના પ્રારંભમાં પ્રથમ શેનો ઉલ્લેખ કરવો વાસ્તવિક ગણાય એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં સરસ્વતીના વરદાનથી વિભૂષિત, વાદ્દીરૂપ કુંજરને પરાસ્ત કરવામાં ઠેસરીના સમાન તેમજ ખાસ કરીને આમ નૃપતિને પ્રતિબોધ પમાડનારા તથા મંગલ-મૂર્તિ એવા આ કાવ્યના કર્તા શ્રીખપ્પભટ્ટિસૂરિનું જીવન-વૃત્તાન્ત રજૂ કરવામાં આવે છે. આ સૂરિવરના ચરિત્ર ઉપર શ્રીપ્રભાચન્દ્રસૂરિકૃત પ્રભાવક-ચરિત્રમાંનો શ્રીખપ્પભટ્ટિ-પ્રબન્ધ, આ ગ્રન્થના અન્તમાં આપેલું શ્રીખપ્પભટ્ટિસૂરિચરિત, શ્રીવિજયલક્ષ્મી-સૂરિકૃત ઉપદેશ-પ્રાસાદનો પ્રથમ વિભાગ તેમજ શ્રીમુનિમુન્દરસૂરિકૃત સ્વોપજ્ઞ ટીકાથી અલંકૃત એવો ઉપદેશ-રત્નાકર (પત્રાંક ૫૫-૬૦) એ ગ્રન્થો આછો વત્તો પ્રકાશ પાડે છે.

શ્રીખપ્પભટ્ટિસૂરિજીનું જીવન-વૃત્તાન્ત—

શ્રીખપ્પભટ્ટિના પિતાશ્રીનું નામ ખપ્પ હતું, જ્યારે તેમની માતૃશ્રીનું નામ ભટ્ટિ હતું. તેઓ જાતના ક્ષત્રિય હતા અને પંચાલ દેશમાં આવેલા 'દુમ્બાઉધી' નગરમાં વસતા હતા. તેમનો જન્મ વિ. સં. ૮૦૦ માં થયો હતો. શ્રીખપ્પભટ્ટિસૂરિ છ વર્ષની ઉંમરના થયા, ત્યારે એક એવો પ્રસંગ બન્યો કે તેઓ તેમના પિતાશ્રીના શત્રુઓને મારવા જવાને તૈયાર થયા; તે વખતે આ સૂરિજી કે જેમનું જન્મનામ સૂરપાલ હતું તેમને તેમના પિતાશ્રીએ વાત્સલ્યભાવને લઈને રોક્યા. મારા પિતાશ્રી પોતે પણ શત્રુનો સંહાર કરવા તૈયાર થતા નથી અને ઉલટા મને રોકે છે એમ વિચારી રીસાઈને ઠાઈને પણ કહ્યા કહાવ્યા વિના સૂરપાલ સાંથી ચાલી નીકળ્યા અને મોઢેરક ગામમાં જૈનાલયમાં આવ્યા. ત્યાં શ્રીવીર-સ્વામીને વાંદવાને પધારેલા શ્રીસિદ્ધસેનસૂરિની સાથે તેમનો સમાગમ થયો. આ સૂરીશ્વરે તેમને પૂછ્યું કે તું ઠાણ છે અને આહિ કેમ આવ્યો છે? આના પ્રત્યુત્તરમાં તેમણે સત્ય હકીકત કહી સંભળાવી. તેમનો વૃત્તાન્ત સાંભળીને સૂરિજીને વિચાર આવ્યો કે ખરેખર મારા સ્વપ્નાનુસાર આ દોષ દિવ્ય મૂર્તિ છે અને તદનુસાર તેમણે તેને પોતાની પાસે રહેવા સૂચવ્યું. આ વાત સૂરપાલે સ્વીકારી અને તેમણે સૂરિજી પાસે અલ્યાસ કરવો પણ શરૂ

૧ પ્રભાવક-ચરિત્ર (પૃ. ૧૨૯)માં આને બદલે 'દુવાતિધી' ગામનો ઉલ્લેખ છે, જ્યારે ઉપદેશ-રત્નાકર (પત્રાંક ૫૫)માં 'દુમ્બાઉધી'નો ઉલ્લેખ છે.

૨ સૂરિજીએ રાત્રે યોગ-નિદ્રામાં એક સ્વપ્ન જોયું હતું. તેમાં તેમણે સિંહના બાળકને ચૈત્યના શિખર ઉપર ફાળ મારીને આડઠ થતો જોયો હતો.

કર્યો. તેઓ પ્રતિદિન એક હજાર શ્લોક કંઠે કરવા લાગ્યા. આવી તેમની તીવ્ર બુદ્ધિ જોઈને સૂરિજી બહુ પ્રસન્ન થયા.

કેટલાક સમય વીસા યાદ તેમની સાથે સૂરિજી વિહાર કરતા કરતા દ્રમ્યાઉધી નગરે પધાર્યા અને સૂરપાલના માતા-પિતા પાસે આ તેમના પુત્રની માંગણી કરી. આ તેમનો એકનો એક પુત્ર હોવાથી પ્રથમ તો તેમણે ના પાડી; પરંતુ સૂરિજીએ તેમને સમજાવ્યા કે આ પુત્ર દ્વારા જૈનશાસનનો ધણો પ્રભાવ વધશે અને તેમ થતાં તમારી કીર્તિ પણ અમર થશે, આ સાંભળીને તેઓએ હા પાડી, પરંતુ એટલી સૂચના કરી કે અમારા પુત્રને દીક્ષા આપો ત્યારે તેનું નામ અપ્પ-ભટ્ટિ રાખશો. સૂરિજી વિહાર કરતાં પાછા મોઢેરક ગામમાં આવ્યા અને ત્યાં તેમણે સૂરપાલને વિં સં ૮૦૭ માં વૈશાખ શુક્લ તૃતીયાને દિને દીક્ષા આપી. તેમને લોકો ભદ્રકીર્તિના નામથી ઓળખવા લાગ્યા, પરંતુ તેમનું અપ્પભટ્ટિ નામ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું.^૧ સંઘની પ્રાર્થનાથી સૂરિજી ચતુર્માસ ત્યાં રહ્યા.

અપ્પભટ્ટિની યોગ્યતા જોઈને એક દિવસે સૂરિજીએ તેમને સરસ્વતી દેવીનો મંત્ર આપ્યો. તેમણે આનો યથાવિધિ જપ જાપ્યો, તેથી રાત્રિએ ગંગા નદીમાં નિર્વસા સ્નાન કરતી દેવી તેમની સમીપ આવીને જાણી રહી. એને જોઈને તેમણે મુખ ફેરવી નાંખ્યું. એટલે સરસ્વતીએ કહ્યું કે તે મુખ કેમ ફેરવી નાંખ્યું? તારા જપથી આકર્ષાઈને હું તને વરદાન આપવા આવી છું, વાસ્તે તું વર માંગ. એના પ્રત્યુત્તરમાં અપ્પભટ્ટિજીએ કહ્યું કે હે માતા! તારું વિસદૃશ રૂપ હોવાથી તારી સામે હું કેવી રીતે જોઉં, તું વસ્ત્ર-રહિત છે તે તરફ નજર કર. સરસ્વતીએ પોતાને નિર્વસા જોઈને કહ્યું કે તારા મન્ત્ર-જપથી મને આકર્ષણ થતાં હું ખીજી બધી વાત ભૂલી જઈ એકદમ તારી સમીપ આવી છું; તું વરદાન માંગવામાં પણ નિઃસ્પૃહ છે એ જાણી વધારે તુષ્ટ થઈ છું. વાસ્તે તારી ઇચ્છા થાય ત્યારે તું મને યોલાવજે, હું આવીશ એમ કહી તે ચાલી ગઈ.

‘ગૌડવધ’ નામના પ્રાકૃત કાવ્યના કર્તા કવિ વાકુ-પતિના સમકાલીન શ્રીઅપ્પભટ્ટિ-સૂરિજીના જીવનને ‘કાન્યકુબ્જ’ના અધિપતિ આમ રાજના અને તેમના સમસામાયિક ‘પાલ’ વંશીય ગૌડપતિ પ્રસિદ્ધ ધર્મ રાજના જીવન સાથે વિશેષ સંબંધ હોવાથી હવે તે દિશામાં પ્રયાણ કરવામાં આવે છે.

એક વખત મુનિરાજ શ્રીઅપ્પભટ્ટિ ગામ બહાર ગયા હતા તેવામાં વરસાદ પડ્યો એટલે તેઓ દેવકુલ (દહેરા)માં ગયા; થોડીક વારમાં ગોપગિરિના પૃથ્વીપતિ યશોવર્માનો

૧ ઉપદેશ-રત્નાકરમાં પણ આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે.

૨ સરખાવો—

“સ્વાસ્થ્યાત્રિકૈકાદશકાદ્, મદ્રકીર્તિરિતિ મુતમ્ ।

તત્પિત્રોઃ પ્રતિપન્નેન, પૂર્વાસ્થ્યા તુ પ્રસિદ્ધમ્ ॥”

—અપ્પભટ્ટિ-પ્રબંધ, શ્લોક ૨૬—૩૦;

પુત્ર સુયશાનો નન્દન આમ પોતાના પિતાશ્રીએ કહેલાં શીખામણનાં કડવાં વચનોથી કોપાયમાન થઈ રીસાઈને ત્યાં આવી ગઈ. ત્યાં તેને અપ્પભટ્ટિએ ઘોસાવ્યો અને પછી તે આ મુનિજીની પાસે પ્રશસ્તિક કાવ્યો વાંચવા લાગ્યો. આમ કુમાર કાવ્ય-રસિક હોવાથી તેને મુનિજીની સાથે મિત્રતા થઈ. ત્યાર પછી તે ખંને જણા સિદ્ધસેન-સૂરિજીની પાસે ઉપાશ્રયમાં આવ્યા. એટલે આમ કુમારને સૂરિજીએ તેનો વૃત્તાંત પૂછ્યો. તેમાં તેને પોતાનું નામ કહેવાનો પ્રસંગ આવતાં તે ઉત્તમ પુરુષ હોવાને લીધે તેણે મુખથી પોતાના નામનો ઉચ્ચાર ન કરતાં ખડી વડે પોતાનું નામ લખી જણાવ્યું. આથી શ્રીસિદ્ધસેન સૂરિ તેમના ઉપર પ્રસન્ન થયા અને તેને પણ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરાવવા લાગ્યા અને ૭૨ કલાઓ પણ શીખવી.

આવી રીતે સમય વ્યતીત થતો હતો તેવામાં એક દિવસ એવો પ્રસંગ બન્યો કે આમ કુમાર પોતાના જીદી અપ્પભટ્ટિને કહેવા લાગ્યો કે મને જ્યારે રાજ્ય મળશે ત્યારે તે હું તમને આપીશ. કેટલોક કાળ વીસ્યા બાદ તેના પિતાશ્રી માંદા પડ્યા એટલે રાજ્યાભિષેકને માટે આમ કુમારને ઘોલાવી લાવવા તેણે પ્રધાનોને મોકલ્યા. પ્રધાનોએ તેને તેના પિતાની હકીકત કહી સંભળાવી એટલે તદ્દનુસાર સૂરિજીની રજા લઈને આમ પોતાના પિતા પાસે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તેનો રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવ્યો. થોડા દિવસ પછી તેના પિતાનો સ્વર્ગ-વાસ થયો તેની આમે ઉત્તર-ક્રિયા કરી. પોતાને રાજ્ય મળ્યું હોવાથી તેણે પોતાના મિત્ર અપ્પભટ્ટિને તે રાજ્ય-ગ્રહણ કરવા માટે તેડાવ્યા અને તેમના આગમન પછી તેમને સિંહાસન ઉપર આરૂઠ થવા વિજ્ઞાપિત કરી. આના ઉત્તર તરીકે તેમણે કહ્યું કે મને હજી સૂરિ-પદ મળ્યું નથી એટલે મારો સિંહાસન ઉપર બેસવાનો અધિકાર નથી. આ વાત સાંભળીને તે નૃપતિએ શ્રીસિદ્ધસેનસૂરિની પાસે મોઢેરક ગામમાં અપ્પભટ્ટિને પ્રધાનો સહિત મોકલ્યા અને તેમને સૂરિ-પદ આપી પાછા મોકલવા વિનતિ કરી. તે વિનતિનો સ્વીકાર થવાથી અપ્પભટ્ટિ સૂરિ-પદથી અલંકૃત થયા. આ બનાવ વિં સં ૮૧૧ માં વૈશાખ માસમાં કૃષ્ણ પક્ષમાં અષ્ટમીને દિને બન્યો, એટલે કે ધણી નાની ઉમરમાં અપ્પભટ્ટિ આચાર્ય થયા. આ સમયે તેમના ગુરૂએ તેમને શીખામણ આપી કે તારો ધણો રાજસત્કાર થનાર છે અને બ્રહ્મચર્ય પાળવામાં યૌવન તેમજ રાજ-પૂજા એ બે અનર્થકારી છે, વાસ્તે તારે ખૂબ સંભાળીને વર્તવું. આ સાંભળીને શ્રીમાન્ અપ્પભટ્ટિએ એવો નિયમ લીધો કે જીવન પર્યંત હું ભક્ત લોકના ભક્ત (આહાર) નો અને સર્વ વિકૃતિનો આજથી

૧ પ્રબન્ધ-કોપમાં અપ્પભટ્ટિને સૂરિ-પદ વિં સં ૮૫૧માં અપાયોનો ઉલ્લેખ છે. જુઓ શત્રુંગ્ય-તીર્થોદ્ધાર-પ્રબંધ (પૃ ૪૨).

૨ (૧) દૂધ, (૨) દહીં, (૩) ઘી, (૪) તેલ, (૫) ગોળ, અને (૬) કડાવિગય (તાવડામાં તળાઈને ઉપર આવે તેવા પકવાન) એ ઉપર્યુક્ત છ વિકૃતિ (વિગય) છે. માંસ મદિરા, માખણ અને મધ એ ચાર મહાવિકૃતિઓ છે અને તેનો ત્યાગ તો શ્રાવક પણ કરેજ.

લાગ કરું છું.' સાર પછી ગુરૂની આજ્ઞાનુસાર વિહાર કરી તેઓ આમ રાજ પાસે આવી પહોંચ્યા. રાજએ તેમને ઘણો સત્કાર કર્યો અને તેમને સિંહાસન ઉપર બેસાડી પ્રાર્થના કરી કે આ માંડું રાજ્ય આપ સ્વીકારો. સારે સૂરિજીએ કહ્યું કે દેહને વિષે પણ નિઃસ્પૃહ એવા સાધુને રાજ્યથી શું? આ સાંભળીને આમ રાજ આશ્ચર્યાક્રિત થયો. પછીથી તેણે સૂરિજીના ઉપદેશાનુસાર ૧૦૧ હાથ ઊંચો જૈન પ્રાસાદ કરાવ્યો અને તેમાં અઢાર ભાર સુવર્ણની મહા-વીર પ્રભુની મૂર્તિ પધરાવી. આની પ્રતિષ્ઠા અપ્પભટ્ટિજીને હાથે થઈ. આ મંદિરનો મૂલ મણુડપ ૨૩ હાથ ઊંચો બનાવવામાં આવ્યો અને તે તૈયાર કરવામાં સવા લાખ સૈનૈયા (સુવર્ણ ટંક)નો ખર્ચ થયો.

રાજના હાથી ઉપર આરૂઠ થઈ છત્ર અને ચામરથી અલંકૃત બની રાજ-સભામાં આવતા એવા અપ્પભટ્ટિસૂરિજીને રાજ-સિંહાસન ઉપર બેસતા જોઈને ઠેટલાક બ્રાહ્મણો નારાજ થતા હતા. એક દિવસ તેમણે રાજને વિનવતિ કરી કે આ શૂદ્ર શ્વેતામ્બર આ સિંહાસનને લાયક નથી. વાસ્તે આ સિંહાસનથી નીચું એક ખીજું સિંહાસન બનાવો કે જેના ઉપર એ બેસે. રાજએ ખીજું દિવસે એ પ્રમાણે કર્યું. આ જોઈને સૂરિજીએ અભિમાન કરવો યુક્ત નથી, એમ તેને નિમ્ન-લિખિત પદ દ્વારા સમજાવ્યું પાડી.

‘મર્દય માનમતઙ્ગજર્પ, વિનયશરીરવિનાશનસર્પમ્ ।

ક્ષીણો દર્પાદ્ દશવદનોઽપિ, યસ્ય ન તુલ્યો ભુવને કોઽપિ ॥ ૧ ॥”

-માત્રાસમક.

અર્થાત્ વિનયરૂપ દેહનો વિનાશ કરવામાં સર્પરૂપ એવા અભિમાનરૂપી હાથીના મદનું તું મર્દન કર. વિશ્વમાં જેની સમાન કોઈ હતો નહિ એવો દશમુખ (રાવણ) પણ અભિમાન (કરવા)થી નાશ પામી ગયો.

આ સાંભળીને તે લજ્જા પામી ગયો અને તેમની ક્ષમા યાચી.

એ વાત તો આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ કે આમ રાજને શ્રીઅપ્પભટ્ટિસૂરિની સાથે ઘણો ગાઠ સ્નેહ બંધાયો હતો. આથી કરીને તેઓ બંને વચ્ચે ઘણી ઘણી જાતની વાત-ચિત થતી હતી. એકદા એવો પ્રસંગ બન્યો કે આમ રાજએ પોતાની પત્નીને સ્નાન સુખ-વાળી જોઈ, તેથી તેણે તે વિષે સૂરિજીને નીચે સુજાબની સમસ્યા પૂછી:—

૧ સરખાવો—

“ મક્ત મક્તસ્ય લોકસ્ય, વિકૃતીશ્ચાલિલા ભપિ ।

આજન્મ નૈવ મોક્ષ્યેઽહ-મમું તિયમમગ્રહીત્ ॥”

—અપ્પભટ્ટિ-પ્રબંધ, શ્લો. ૧૧૩.

૨ સરખાવો શ્રીઅપ્પભટ્ટિ-પ્રબંધનો નિમ્ન-લિખિત ૧૪૨મો શ્લોક:—

“એવમભ્યર્હિતો રાજા, ગચ્છન્ સચ્છન્નચામર: ।

રાજકુઙ્ગરમારુટો, મુખ્યસિંહાસનાસન: ॥ ”

“अर्जवि सा परितप्पइ, कमलमुही अत्तणो पमाएणं ।”

અર્થાત્ તે કમલમુખી અધાપિ પોતાના પ્રમાદને લીધે પરિતાપ પામે છે. આ સાંભળીને સિદ્ધસારસ્વત અપ્પભટ્ટિએ કહ્યું કે—

“पुंन्वविबुद्धेण तए, जा से पच्छाइयं अंगं ॥ १ ॥”

એટલે કે હે રાજન્ ! આજે તું પ્રાતઃકાલે તારી પત્નીની પહેલાં જાગ્યો તે સમયે તેનું કોઈ અંગ ભેદાકું હતું તે તે ઢાંક્યું, તેથી તે હજી સુધી મ્હાન મુખવાળી છે. આ સાંભળીને રાજા આશ્ચર્ય તેમજ લજ્જા પામ્યો.

વળી ફરીથી એક દિન પોતાની પત્નીને મન્દ મન્દ ચાલતી જોઈને રાજાએ સૂરિએ કહ્યું કે—

“बाला चंकम्मंती, पए पए कीस कुणइ मुहभंगं ? ।”

અર્થાત્ હે મહાશય ! તે સ્ત્રી ચાલતી વખતે પગલે પગલે મુખ મરોડે છે તેનું શું કારણ છે વાર ? સૂરિએ ઉત્તર આપ્યો કે—

“नूनं रमणपएसे, मेहलिया छिवइ नहपंती ॥ १ ॥”

અર્થાત્ હે નૃપ ! તેના રમણ-પ્રદેશને વિષે નખ-ક્ષત થયેલું છે અને તેની સાથે તેની કટિએખલા (કંદોરો) ધસાય છે, તેથી તે ચાલતી વખતે મોં મરોડે છે. આ વાત સાંભળતાં રાજાને કોપ ચડ્યો અને સૂરિ તરફ અરૂચિ થઈ. આ વાત સૂરિ સમજી ગયા અને તેઓ ઉપાશ્રયે ચાલ્યા ગયા. પછી બહારના દ્વાર ઉપર નીચે મુજબનો એક શ્લોક લખી સંધની રાત્રી લીધા વિના તેઓ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા.

“यामः स्वस्ति तवास्तु रोहणगिरे ! मत्तः स्थितिप्रच्युता

वर्तिष्यन्त इमे कथं कथमिति स्वप्नेऽपि मैवं कृथाः ।

श्रीमंस्ते मणयो वयं यदि भवलब्धप्रतिष्ठास्तदा

के शृङ्गारपरायणाः क्षितिभुजो मौलौ करिष्यन्ति नः ॥ १ ॥”—શાર્દૂલ૦

અર્થાત્ (હે આમ રાજન્ !) અમે જઈએ છીએ, તારું કલ્યાણ થાઓ. મણિઓ રોહણગિરિને કહે છે કે—હે રોહણ પર્વત ! તારું કલ્યાણ થાઓ. મારાથી છૂટા પડેલા આ મણિઓનું શું થશે એમ તું સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ કરીશ નહિ, કેમકે હે શ્રીમાન્ ! જો તારા વડે અમે પ્રતિષ્ઠા પામેલા છીએ, તો પછી અલંકારને વિષે રક્ત એવા કેટલાયે નરેશ્વરો અમને મુકુટ ઉપર ધારણ કરશે.

૧ અધાપિ સા પરિતપ્યતે, કમલમુખી આત્મનઃ પ્રમાદેન ।

૨ પૂર્વે વિબુદ્ધેન ત્વયા, યત્ તસ્યાઃ પ્રચ્છાદિતમજ્જમ્ ।

૩ બાલા ચક્ષુઃકામ્યન્તી, પદે પદે કુતઃ કુરુતે મુખમહાગમ્ ?

૪ નૂનં રમણપ્રદેશે મેખલિકા સ્પૃશતિ નલ્પપક્ષીઃ ।

આ પ્રમાણેની અન્યોક્તિ દ્વારા અધ્ધભલદ્વિજીએ આમ નૃપતિને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે પશ્ચિડત-પ્રિય પૃથ્વીપતિ પશ્ચિડતને આવકાર આપશે અર્થાત્ અહિંઆથી અમે અન્યત્ર જઈશું, તોપણ અન્ય નૃપતિ પણ અમારું સન્માન કરશે.

શ્રીઅધ્ધભલદ્વિ વિહાર કરતા કરતા ગૌડ દેશમાં લક્ષણાવતી નગરીમાં ધર્મ રાજા રાજ્ય કરતો હતો, ત્યાં જઈ ચડ્યા. આ રાજાની સભામાં વાકુપતિ નામે ગુણજ્ઞ કવિરાજ હતો. તેણે સૂરિજીના આગમનની વાત રાજાને કહી સંભળાવી. તેથી અતિશય નમ્રતાપૂર્વક વિનતિ કરીને ધામધૂમ કરવા પૂર્વક તે રાજા તેમને પોતાના નગરમાં લઈ ગયો. તે સમયે સૂરિજીએ કહ્યું કે—

“રુચિરચરણારક્તાઃ સક્તાઃ સદૈવ હિ સદ્ગતૌ
પરમકવયઃ કામ્યાઃ સૌમ્યા વયં ધવલચ્છદાઃ ।

ગુણપરિચયોદ્ધર્ષાઃ સમ્યગ્ ગુણાતિશયસ્પૃશઃ

ક્ષિતિપ્ ! ભવતોઽભ્યર્ણ તૂર્ણ સુમાનસસંમિતાઃ ॥ ૧ ॥”—હરિષ્ઠી

અર્થાત્ મનોહર ચરિત્રમાં અસન્ત લીન, (મુક્તિરૂપી) સદ્ગતિ (મેળવવાના વિચારમાં) સર્વદા આસક્ત, ઉત્તમ કાવ્ય રચનાર, ઇચ્છવા લાયક, સૌમ્ય, શ્વેત વસ્ત્રવાળા [અર્થવા શુક્લપક્ષી], ગુણોનો પરિચય (કરવા)માં અતિશય આનન્દવાળા, સદ્ગુણોની તીવ્રતાનો સ્પર્શ કરનારા અને સારા મનવાળા એવા અમે હે રાજા! તમારી પાસે જલદી આંખ્યા છીએ.

સૂરિજીએ અત્ર એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે જ્યાં સુધી આમ રાજા પોતે બોલાવવા આવે નહિ, ત્યાં સુધી મારે અહિંથી વિહાર કરવો નહિ. એ કહેવું આવશ્યક છે કે આમ નૃપતિ અને ધર્મ નરેશ્વર વચ્ચે દુશ્મનાવટ હતી.

આ તરફ સૂરિજી જ્યારે સવારના આમ રાજા પાસે આંખ્યા નહિ, ત્યારે આ રાજાએ સર્વત્ર તપાસ કરાવી; પરંતુ તેમનો પત્તો મળ્યો નહિ. આથી રાજાને અત્યંત ખેદ થયો. એવામાં ‘યામઃ’ ઇલાદિ કાવ્ય તેના જોવામાં આંખ્યું. રાજાએ અક્ષર ઝોળખ્યા અને સૂરિજી મને મુકીને અન્યત્ર ચાલ્યા ગયા છે એમ તે સમજ્યો.

એક દિવસ આ આમ રાજા વનમાં ફીડા કરવા ગયો હતો, ત્યાં તેણે એક શ્યામ સર્પને જોયો. તે સર્પનું મુખ રાજાએ પકડી લીધું અને પછી તે સર્પને અંગરખાની ખાંચમાં ગોપવીને તે સભામાં આંખ્યો અને તેણે પશ્ચિડતોને નીચે મુજબની સમસ્યા પૂછી:—

“શસ્ત્રં શાસ્ત્રં કૃષિર્વિદ્યા-ઽન્યદ્ વા યો યેન જીવતિ ।”

૧ આ કાવ્યમાં અધ્ધભલદ્વિજીએ પોતાની સ્થિતિને હંસની સાથે સરખાવી છે. એવી પરિસ્થિતિમાં ‘ચરણુ’ શબ્દથી પગ, ‘આરક્ત’ શબ્દથી થોડું રાતું, ‘સદ્ગતિ’થી સુન્દર ચાલ, ‘કવિ’ શબ્દથી શોભનાર, ‘ધવલચ્છદ’થી સફેદ પાંખવાળો અને ‘માનસ’ શબ્દથી માનસ સરોવર એમ અર્થ કરી શકાય છે.

અર્થાત્ શસ્ત્ર, શાસ્ત્ર, ખેતી, વિદ્યા અથવા ખીન્નું કંઈ કે જેના વડે જે જીવે છે (એ બધાને શું કરવું ?).

સભામાંનો ઢાઠ પણ પહિડત આ સમસ્યાને રાખના અભિપ્રાય પ્રમાણે પૂર્ણ કરી શક્યો નહિ, તેથી આ સમસ્યા પૂર્ણ કરનારને રાખ એક લાખ સુવર્ણ ટંક આપશે એવો તે રાખએ પટહ વગડાવ્યો. આનો લાભ એક જુગારી લેવા તૈયાર થયો. તે ધર્મ રાખના નગરમાં વસતા શ્રીબ્રહ્મલટ્ટિ પાસે ગયો એટલે તે સૂરિજી કે જેના ઉપર સરસ્વતી દેવી પ્રસન્ન હતી તેમણે આ સમસ્યા નીચે મુજબ પૂર્ણ કરી આપી.

“સુગૃહીતં ચ કર્તવ્યં, કૃષ્ણસર્પમુખં યથા ॥”

અર્થાત્ જેમ (રાખએ) શ્યામ સર્પનું મુખ ગ્રહણ કર્યું છે તેમ તેનું દૃઢતાથી ગ્રહણ કરવું જોઈએ. વિશેષમાં સૂરિજીએ તે આમ રાખનું ‘નાગાવલોક’ એવું નામ પાડ્યું.’

પેલા જુગારીએ ગોપગિરિ આવીને આમ રાખ સમક્ષ સમસ્યા પૂર્ણ કરી ખતાવી.

એક જુગારીએ આ પ્રમાણે યથેષ્ટ રીતે પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી તે જોઈને રાખને ધણો અચંબો થયો. તેણે એ જુગારીને ધમકી આપતાં કહ્યું કે આ સમસ્યા તું કેવી રીતે પૂરી શક્યો તે સાચે સાચું કહે એટલે તેણે લક્ષણાવતીમાં રહેલા બ્રહ્મલટ્ટિજીએ સમસ્યા પૂરી આપી એ સત્ય વાત કહી દીધી.

આ સાંભળીને રાખને વિચાર આવ્યો કે ગુર્જી ધણે દૂર હોવા છતાં તેમને કૃષ્ણ સર્પની ખબર પડી, તો પછી મેં તેમની તરફ જે શંકાની દૃષ્ટિએ જોયું તે ઠીક કર્યું નહિ; કેમકે એમનું બુદ્ધિ-બલ અપૂર્વ છે. આ પ્રમાણે રાખને ધણો પશ્ચાત્તાપ થયો.

અન્યદા રાખ પોતાના મિત્ર શ્રીબ્રહ્મલટ્ટિના વિરહથી સંતપ્ત થયેલો વિનોદાર્યે નગરની બહાર ગયો. ત્યાં તેણે વડના વૃક્ષ નીચે એક મુસાફરનું મૃતક (મુડકું) તેમજ ડાળ ઉપરથી લટકતા કરપત્રમાંથી પડતાં જલનાં બિન્દુઓ તથા તેમજ વળી એક વિશિષ્ટ પત્થર ઉપર ખડીથી લખેલી નીચે મુજબની અડધી ગાથા જોયાં:—

“તંદ્યા મહ નિગમણે, પિયાઈ ધોરંસુણહિં જં રુઝં”

આ સમસ્યા પૂરવાને સાઝ તેણે અનેક પહિડતોને કહ્યું, પરંતુ તેમાંનો ઢાઠ પણ બરાબર રીતે તે સમસ્યા પૂરી શક્યો નહિ. આથી રાખએ તે જુગારીને બ્રહ્મલટ્ટિજી પાસે મોકલ્યો એટલે તેમણે નીચે મુજબ સમસ્યા પૂરી આપી:—

૧ સરખાવો શ્રીબ્રહ્મલટ્ટિપ્રબન્ધનો નિમ્ન-લિખિત ૧૮૮મો શ્લોક:—

“નાગાવલોકે દ્વિસાખ્યાં, રાજે તન્ન પ્રમુર્દદૌ ।

તતઃ પ્રશ્નત્વનેનાપિ, નાજ્ઞા વિશ્વાત્તિમાપ સઃ ॥”

૨ છાયા—

તદા મમ નિર્ગમને, ત્રિવયા સ્થૂરાશ્ચુભિર્યદ્ રુદિતમ્

“કેરપત્તયવિન્દૂ ઇચ્છ, નિવહ્ણેણ તં અજ્જ સંભરિયં”

આથી આમ રાજાએ આતુરતાપૂર્વક શુશ્રુણે બોલાવવા માટે પોતાના પ્રધાનોને તેમની પાસે મોકલ્યા. સાથે સાથે એમ પણ કહેવડાવ્યું કે—

“છાયા કારણ શિર ધર્યાં, પત્તવિ ભૂમિ પહંત
પત્તહ્ણેણ પહત્તણં, વરતરુ કાંઠ કરંત.”

વળી—

“ન ગહ્ણાં ગાહ્ણેયં સુયુવતિકપોલસ્થલગતં
ન વા શુક્તિં મુક્તામણિરુરસિજાસ્વાદરસિકઃ ।
ન કોટીરાહુઠઃ સ્મરતિ ચ સવિત્રીં મણિચય-
સ્તતો મન્યે વિશ્વં સ્વસુખનિરતં સ્નેહવિરતમ્ ॥ ૧ ॥”-શિખરિણી

અર્થાત્ સુન્દર સુન્દરીના ગણુડ-સ્થલ (ગાલ) ઉપર રહેલું સુવર્ણ (કુણુડળ) ગંગાને યાદ કરતું નથી તેમજ સ્તનના સ્વાદનું રસિક એવું મુક્તામણિ શુક્તિ (છીપ)નું સ્મરણ કરતું નથી. વળી મુકુટ ઉપર આહુ યથેવો મણિઓનો સમૂહ પોતાની માતાને સંભારતો નથી. તેથી કરીને હું એમ માનું છું કે જગત્ પોતાના સુખમાં આસક્ત બન્યું છે અને સ્નેહથી વિરક્ત થયું છે.

તથા વળી—

“પાંસુમલિનાહ્ણિજહ્ણઃ, કાર્પટિકો મ્લાનમૌલિમુલ્લશોભઃ ।

યદ્યપિ ગુણરત્નનિધિ—સ્તથાપિ પથિકઃ પથિ વરાકઃ ॥”-આર્થા

અર્થાત્ જ્ઞાનાં ચરણો અને જંઘાઓ ધૂળ વડે મલિન બન્યાં છે એવો તેમજ જ્ઞાનાં મસ્તક અને મુખની શોભા નિસ્તેજ બની છે એવો કાપડી ગુણનો રત્નાકર હોય તો પણ માર્ગમાં તે બિચારો મુસાફર છે.

પ્રધાનોએ પણ કહ્યું કે હે નાથ! આમ રાજા શુદ્ધ સ્નેહપૂર્વક આપને વિજ્ઞાપિ કરે છે કે આપે સત્વર પધારીને આ દેશને વસન્ત-લીલામાં મગ્ન કરવો જોઈએ. વળી આપના વાક્ય-રસના રસિક એવા અમને અન્ય કવિઓની વાણી ડચ્છતી નથી, કેમકે અન્થિપર્ણને ખાનારા કરતૂરીમૃગો ધાસ ખાતા નથી.

આના ઉત્તરમાં સૂરિભટ્ટે તે પ્રધાનોને કહ્યું કે આમ રાજાને મારી તરફથી આ પત્ર આપશે. તેમાં તેમણે લખ્યું હતું કે—

૧ છાયા—

કરપત્રકવિન્દૂનામિતિ, નિપત્તનેજ તદ્દય સંસ્મૃતમ્ ।

૨ આનું તાત્પર્ય એ છે કે—વૃક્ષે મુસાફરને છાયા મળે તેટલા માટે શિર પર પત્રો ધર્યાં. તે પત્રો ભૂમિ ઉપર ખરી પડે, તો તેમાં તે ઉત્તમ વૃક્ષ શું કરે?

“विञ्ज्ञेण विणावि गया, नरिंदभवणेषु हुंति गारविया ।
 विंज्ञो न होइ वंज्ञो, गएहि बहुएहिवि गएहिं ॥ १ ॥—आर्या
 माणससरह सुहाइं, जइवि न लब्भंति रायहंसेहिं ।
 तहवि न तस्स तेण विणा, तीरुच्छंगा न सोहंति ॥ २ ॥—,
 परिसेसियहंसउलं—पि माणसं माणसं न संदेहो ।
 अन्नत्थवि जत्थ गया, हंसावि वया न भन्नंति ॥ ३ ॥—,
 हंसा जहिं गया तहिं, गया महिमण्डणा हवंति ।
 छेहउ ताह महासर—ह जे हंसेहिं मुच्चन्ति ॥ ४ ॥—,
 मलयउ सचंदणुच्चिय, नइमुहहीरंतचंदणदुमोहो ।
 पव्वभट्टंपि हु मलया—उ चंदणं जाइ महधरघं ॥ ५ ॥—,
 अग्घायंति महुरा—ऽविकं कमलायराण मयरंदं ।
 कमलायरोवि दिट्ठो, सुओवि किं महुरविहूणो? ॥ ६ ॥—,
 इक्केण कुच्छुहेणं, विणावि रयणायरुच्चिय समुद्धो ।
 कुच्छुहरयणंपि उरे, जस्स ठियं सुच्चिय महग्घो ॥ ७ ॥—,
 खंडं विणावि अखंडमंडलोच्चेव पुण्णिमाचंदो ।
 हरसिरि गयंपि सोहइ, न नेइ विमलं ससिक्खंडं ॥ ८ ॥—,

१ छाया—

विन्ध्येन विनाऽपि गजा नरेन्द्रभुवनेषु भवन्ति गौरविताः ।
 विन्ध्यो न भवति वन्ध्यो गतेषु बहुकेष्वपि गजेषु ॥ १ ॥
 मानससरोवरस्य सुखानि यद्यपि न लभ्यन्ते राजहंसैः ।
 तथापि न तस्य तैर्विना तीरोत्सङ्गा न शोभन्ते ॥ २ ॥
 परिशेषितहंसकुलमपि मानसं मानसं न सन्देहः ।
 अन्यत्रापि यत्र (कुत्र) गता हंसा अपि बका न भग्यन्ते ॥ ३ ॥
 हंसा यत्र गतास्तत्र गता महीमण्डना भवन्ति ।
 छेदस्तेषां महासरसां यानि हंसैर्मुच्यन्ते ॥ ४ ॥
 मलयः सचन्दन एव नदीमुखद्वियमाणचन्दनहुमौघः ।
 प्रभ्रष्टमपि च मलयात् चन्दनं याति महार्घ्यम् ॥ ५ ॥
 आघ्रायन्ति मधुकरा अप्येकं कमलाकराणां मकरन्दम् ।
 कमलाकरोऽपि दृष्टः श्रुतोऽपि किं मधुकरविहीनः ? ॥ ६ ॥
 एकेन कौस्तुभेन विनापि रत्नाकर एव समुद्रः ।
 कौस्तुभरत्नमपि उरसि यस्य स्थितं स एव महार्घः ॥ ७ ॥
 खण्डं विनाऽपि अखण्डमण्डल एव पूर्णिमाचन्द्रः ।
 हरशिरोगतमपि शोभते न नेति विमलं शशिखण्डम् ॥ ८ ॥

તદ્ મુક્કાણવિ તરુવર!, ફિટ્ઠ્ પત્તત્તણં ન પત્તાણં ।
 તુહ પુણ છાયા જદ્ હો-ઈ કહવિ તા તેહિ પત્તેહિં ॥ ૯ ॥-,,
 જડ સવ્વત્થ અહચ્ચિય, ઉવરિં સુમણાણિ સવ્વરુકૂલાણં ।
 ચાવેવિ ચડંતિ ગુણા પહુપત્તિય પાવણ કોટિં ॥ ૧૦ ॥-,,
 જે કેવિ પહૂ મહિમણ્ડલમ્મિ તે ઉચ્છુદેહસારિચ્છા ।
 સરસા જડાણ મજ્જે, વિરસા પત્તેસુ દીસંતિ ॥ ૧૧ ॥-,,
 સંપદ્ પહુણો પહુણો, પહુત્તણં કિં ચિરંતણપહૂણં? ।
 દોસગુણા ગુણદોસા, ઇહિં કયા ન હુ કયા તેહિં ॥ ૧૨ ॥-,,

અર્થાત્ વિન્દ્ય(પર્વત) વિના પણ (એટલે તેના ઉપર નહિ રહેલા હોવા છતાં પણ) હાથીઓ રાજાઓના જીવનમાં ગૌરવયુક્ત હોય છે (એટલે તેઓનું સાં પણ સન્માન થાય છે) અને અનેક હાથીઓ જતા રહે છે તો પણ વિન્દ્ય વન્દ્ય બની જતો નથી.—૧

એ કે (માનસ સરોવરથી દૂર રહેલા) રાજાહંસોને માનસ સરોવરનાં સુખો મળતાં નથી, છતાં પણ તેના વિના તે સરોવરનાં તીરે શોભતાં નથી એમ નથી.—૨

હંસના સમુદાયથી રહિત બનેલું એવું માનસ (સરોવર) તે માનસ છે એમાં કંઈ સંદેહ નથી. વળી ગમે સાં ગયેલા હંસો પણ અગલાઓ કહેવાતા નથી.—૩

હંસો જ્યાં ગયા હોય છે સાં ગયા છતાં પૃથ્વીના ભૂપણરૂપ બને છે. પરંતુ તેમાં છેદ તો તે મહાસરોવરોનો છે કે જે હંસો વિનાનાં બને છે.—૪

જેનાં ચન્દનનાં ઝાડો નદીના મુખથી હરાઈ ગયેલાં છે તે મલય (ગિરિ) ચન્દનથી યુક્તજ છે. તેમજ વળી મલયથી બ્રહ્મ થયેલું ચન્દન મહામૂલ્યતાને પામે છે.—૫

બ્રમરો પણ કમલાકરો (કમલોની ખાણ)માંના ક્ષત મકરન્દને સુધે છે, પરંતુ શું કમલાકર મધુકર વિનાનો એવામાં કે સાંભળવામાં આવ્યો છે?—૬

એક કૌસ્તુભ (નામના) રત્ન વિના પણ સમુદ્ર રત્નાકરજ છે અને વળી જેની છાતી ઉપર કૌસ્તુભ રત્ન રહેલું છે તે પણ મહામૂલ્યવાન છે.—૭

ખણ્ડ વિના પણ પૂર્ણિમાનો ચન્દ્ર અખણ્ડિત ખણ્ડણવાળો હોય છે અને મહાદેવના મસ્તક ઉપર રહેલો નિર્મળ ચન્દ્રનો ખણ્ડ પણ અત્યંત શોભે છે.—૮

ધ્વયા મુક્કાનામપિ તરુવર! બ્રહ્મયતિ પત્રત્વં ન પત્રાણામ્ ।

તવ પુનરુચ્ચાયા यदि भवति कथमपि तावत् तैः पत्रैः ॥ ९ ॥

जटा(जटाः) सर्वत्राद्य एव उपरि सुमनांसि सर्ववृक्षाणाम् ।

चापेऽपि चटन्ति गुणाः प्रभुप्रतीत्या प्राप्नुवन्ति कोटीम् ॥ १० ॥

ये केऽपि प्रभवो महीमण्डले ते द्रक्षुदेहसदृक्षाः ।

सरसा जटानां (जटानां) मध्ये विरसाः पत्रेषु (पत्रेषु) दृश्यन्ते ॥ ११ ॥

सम्प्रति प्रभवः प्रभवः प्रभुत्वं किं चिरन्तनप्रमूणाम्? ।

दोषगुणा गुणदोषा एभिः कृता नैव कृतास्तैः ॥ १२ ॥

હે ઉત્તમ વૃક્ષ! તેં લજ્જ દીધેલાં પત્રોનું પત્રત્વ નષ્ટ થતું નથી. તે ઉપરાંત વળી જો તારી છાયા કોઈ પણ રીતે થઈ શકે, તો તે પત્રો વડે(જ) તેમ થઈ શકે તેમ છે.—૯

જટા બધે ઠેકાણે સર્વ વૃક્ષોની નીચેજ હોય છે, જ્યારે પુષ્પો તેની ઉપર હોય છે. ધનુષ્ય ઉપર દોરી ચડે છે અને તે પ્રભુની પ્રતીતિથી તેના અથ ભાગને પામે છે.—૧૦

પૃથ્વી—મણ્ડળમાં જે કોઈ સ્વામીઓ શેરડીના સાંઠા (?)ના જેવા છે, તેઓ જેમ શેર-ડીઓ જટાઓમાં સરસ અને પત્રોમાં વિરસ દેખાય છે, તેમ જડને વિષે રાગી અને પાત્રોને વિષે નીરાગી દેખાય છે.—૧૧

હાલના રાજાઓ જો સ્વામી છે તો પૂર્વના રાજાઓનું સ્વામીપણું ક્યાં ?

દોષોમાં ગુણો અને ગુણોમાં દોષો જેમ એમણે સ્વીકાર્યા છે, તેમ પ્રાચીન રાજાઓએ કર્યું નથી.—૧૨

છેવટમાં સૂરિજીએ પ્રધાનો સાથે એમ પણ કહાવ્યું કે—

“અસ્માભિર્યદિ કાર્ય વ—સ્તદા ધર્મસ્ય ભૂપતેઃ ।

સભાયાં છન્નમાગત્ય, સ્વયમાપૃચ્છયતાં દ્રુતમ્ ॥ ૧ ॥

જાતે પ્રતિજ્ઞાનિર્વાહે, યથાઽઽયામસ્તવાન્તિકમ્ ।

પ્રધાનાઃ પ્રહિતાઃ પૂજ્યૈ—રિતિ શિક્ષાપુરસ્સરમ્ ॥ ૨ ॥”

અર્થાત્ હે રાજન્! જો તમારે અમારું કામ હોય, તો સત્વર ધર્મ રાજાની સભામાં ગુપ્ત રીતે આવીને અમને આમન્ત્રણ આપવું. તેમ થતાં અમારી પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ થશે એટલે અમે તમારી પાસે આવીશું. આ પ્રમાણેની શિક્ષા આપીને સૂરિજીએ પ્રધાનોને પાછા મોકલ્યા. એટલે પ્રધાનોએ જાહેરે સર્વ હરીકત આમ રાજાને જણાવી અને તેને પત્ર પણ આપ્યો.

આ ઉપરથી સર્વ વૃત્તાન્ત જાણીને આમ રાજા સૂરિજીને મળવાને અધીરો બની ગયો અને દૃટલાક સારા મનુષ્યોને સાથે લઈને લક્ષણાવતી તરફ જવા નીકળી પડ્યો. માર્ગમાં ગોદાવરી નદીના તીરે એક ગામ આવ્યું; ત્યાં ખણ્ડ દેવદુલમાં તેણે રાત્રિએ નિવાસ કર્યો. તે રાત્રિએ ત્યાં તેની અધિષ્ઠાધિદા વ્યન્તરી આવી અને તે આ રાજાનું શ્વ જ્ઞેષ મોહિત બની ગઈ; તેથી ભરતે જેમ ગંગા દેવીનો સ્વીકાર કર્યો હતો, તેમ આ રાજાએ તેની પ્રાર્થનાનુસાર તેનો સ્વીકાર કરી તેની સાથે ક્રીડા કરી. સવાર પડતાં તેની રજ લઈને જાંટ ઉપર બેસીને તે સૂરિજી પાસે આવી પહોંચ્યો અને “હજી પણ તે સાંભરે છે; એક રાત્રિનો શો સ્નેહ” એ અર્થવાળી નીચે મુજબની અડધી ગાથા બોલ્યો.

“અંજ્જવિ સા સુમરિજ્જહ્ કો નેહો ઇગરાઈણ્ ૧”

આના પ્રત્યુત્તરમાં “ગોદાવરીના તીરે તેં વાસ કર્યો તેથી” એવા અર્થવાળી સૂરિજીએ નીચે મુજબની અડધી ગાથા કહી:—

“ગોલાનટ્ટીરે સુન્નદેવલંમિ જંસિ વાસમિઓ ॥ ૧ ॥”

આ પ્રમાણે વાતચિત થયા બાદ સૂરિજી અને રાજા એકમેકને ભેટી પડ્યા. સાર બાદ આમ રાજાએ ખડી વડે ગોમૂત્રિકા બંધમાં નીચે મુજબનો શ્લોક લખ્યો:—

“અતિ અતિ અન્મઅલં પ્રીદ્યરદ્યજદ્ય ।

મેલામેલા મેલમેલં ફસફસફસ ॥”

આ સૂરિજી સમજી ગયા એટલે તે નૃપતિએ તેમની નીચે મુજબ સ્તુતિ કરવા માંડી.

“અદ્ય મે સફલા પ્રીતિ-રદ્ય મે સફલા રતિઃ ।

અદ્ય મે સફલં જન્મ, અદ્ય મે સફલં ફલમ્ ॥ ૧ ॥”

અર્થાત્ આજે મારી પ્રીતિ તેમજ રતિ સદૃશ થઈ છે. મારો જન્મ પણ કૃતાર્થ થયો છે અને આજે મારું (આગમનનું) ડુંગળ પણ સદૃશ થયું છે.

આ પ્રમાણે રાત્રિ વિનોદ-ગોષ્ઠીમાં પસાર થઈ ગઈ. પ્રભાતે રાજાની સલાહ લરાઈ હતી સાં સૂરિજી પણ ગયા. પછીથી આમ રાજા પણ પોતાના માણસો સાથે સ્થળીધરના વેશમાં હાથમાં ખીજેરૂં લઈને દાખલ થયો. આ પ્રમાણે આમ રાજાને સલામાં દાખલ થતો જોઈને સૂરિજીએ દ્વિઅર્થી ભાષામાં ધર્મ રાજાને કહ્યું કે —“एते आमनृपनराः” અર્થાત્ આ આમ રાજાના મનુષ્યો અમને ઘોલાવવા આવ્યા છે. પછીથી જ્યારે આમ રાજા સમીપ આવી પહોંચ્યો એટલે ગુરૂશ્રીએ તેને કહ્યું કે—“आगच्छाम” અર્થાત્ અમે આવીએ? (આનો ગૂઢ અર્થ એ હતો કે હે આમ ! આવ.)

સ્થળીધરના વેશમાં આમ રાજા ગુરૂ સમીપ બેઠો એટલે દૂતે તેમના હસ્તમાં વિજ્ઞપ્તિ-પત્ર મુક્યો, તે ગુરૂએ ધર્મ રાજાને બતાવ્યો. પછી ધર્મ નરેશ્વરે દૂતને પૂછ્યું કે તમારા આમ રાજાનું રૂપ કેવું છે? સારે તે દૂતે જવાબ આપ્યો કે તેઓ આ સ્થળીધરના જેવા છે. અથવા આજ આમ સમજે. સૂરિજીએ સ્થળીધરના સામું જોઈને તેને પ્રશ્ન પૂછ્યો કે આ તમારા હાથમાં શું છે? તેણે ઉત્તર આપ્યો કે “ખીજેરા” (અર્થાત્ હું ખીજે રાજા છું). સાર બાદ દૂતે પોતાના હાથમાં રાખેલાં તુચ્ચરનાં પાંદડાં બહાર કાઢ્યાં. તે જોઈને રાજાએ સૂરિજીને પૂછ્યું કે આ શું છે? તેના પ્રત્યુત્તરમાં ગુરૂજીએ સ્થળીધર તરફ આંગળી કરીને કહ્યું કે ‘તુચ્ચરિપત્ર’ (આનો ગૂઢ અર્થ એ હતો કે આ તારા શત્રુનાં પત્રો છે.)

આ પ્રમાણેની દ્વિઅર્થી વાતચિત થઈ, પરંતુ સરળ હૃદયવાળા ધર્મ રાજાને તેની કંઈ ખબર પડી નહિ. અંતમાં આમ રાજા સલા છોડી ચાલતો થયો. તેણે સ્વદેશ જતાં

૧ છાયા—

ગોદાવરીમદીતીરે શૂન્યદેવકુલે યદસિ વાસમિત્તઃ ।

પહેલાં ધર્મ રાજની વેશ્યાને પોતાના નામવાળું એક કંકણુ આપ્યું અને રાત્રે તે ત્યાં રહ્યો. પ્રાતઃકાલે રાજદ્વારના દ્વારપાળને ખીજું કંકણુ આપી તે પોતાને દેશ જવા નીકળી પડ્યો.

બપોર થતાં સૂરિજીએ ધર્મ રાજને કહ્યું કે અમારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ છે, વાસ્તે અમે હવે વિહાર કરી આમ રાજ પાસે જઈશું. ત્યારે ધર્મ રાજએ કહ્યું કે આમ સ્વયં આપને આમન્ત્રણ આપવા આવ્યો નથી, તો પછી આપની પ્રતિજ્ઞા કેવી રીતે પૂર્ણ થઈ ગણાય? આના જવાબમાં ગુરૂજીએ ધર્મ રાજને સર્વ ગુણ વાક્યોનો દ્વિતીય અર્થ કહી સંભળાવ્યો. વળી એટલામાં વેશ્યાએ તેમજ દ્વારપાળે પણ આમ નરેશ્વરનાં નામવાળાં બે કંકણો રજી કર્યાં. આથી ધર્મ રાજને ખાતરી થઈ કે આમ સ્વયં આવ્યો હતો. પછી ધર્મ રાજએ સૂરિજીને કહ્યું કે હું વાફ-છળથી છેતરાયો છું. ત્યાર પછી સૂરિજીએ તેની રજી લઈને વિહાર કર્યો અને આમ રાજને તેઓ રસ્તામાં મળ્યા.

માર્ગમાં આમ રાજએ એક પુલિન્દ (ભીલ)ને પશુની માફક તળાવમાં મોઢું ધાલીને જળ પીતો જોયો એટલે તેણે સૂરિજીને નીચે મુજબના પૂર્વાર્ક દ્વારા તેનું કારણ પૂછ્યું—

“પસુ જિમ પુલિન્દવ પીઅઈ જલ પંથિવ કવણિહિ કારણિણ”

આ સાંભળીને સૂરિજીએ તત્ક્ષણ તેના પ્રત્યુત્તરમાં નીચે મુજબનો ઉત્તરાર્ક કહ્યો:—

“કર વેવિ કરંવિય કજ્જલિણમુદ્દહિઅંસુનિવારણિણ”

અર્થાત્ કાજળથી મિશ્રિત અશ્રુના નિવારણથી (એટલે કે એવાં આંસુ લૂછવાથી) બંને હાથ કાળા થયા છે.

આ વાતની ખાતરી કરવા માટે રાજએ તે પુલિન્દને પોતાની સમક્ષ બોલાવ્યો અને પોતાનું વૃત્તાન્ત રજી કરવા કહ્યું. એટલે શરમથી નીચું મુખ રાખીને તે પુલિન્દે કહ્યું કે હે નાથ ! મુસાફરીમાં તમારી પુત્ર-વધૂને શાંત કરતો છતો તેનાં કાજળયુક્ત અશ્રુઓ વડે ભીંજાયેલા મારા હાથ કાળા બન્યા હતા.

આ વૃત્તાન્ત જાણીને રાજ ખુશી થયો અને સૂરિજી સાથે ગોપગિરિ પાસે આવી પહોંચ્યો. ત્યાર બાદ તેણે મહોત્સવપૂર્વક સૂરિજીનો ગામમાં પ્રવેશ કરાવ્યો.

વિનોદ-વાર્તામાં દિવસો પસાર થતા હતા તેવામાં વૃદ્ધાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલા અને અનશન કરવાની અભિલાષા રાખતા એવા પોતાના ગુરૂ શ્રીસિદ્ધસેનસૂરિનો પત્ર લઈને બે ગીતાર્થ સાધુ અપ્પભટ્ટિની પાસે આવ્યા. આ પત્રમાં એમ લખ્યું હતું કે—

મેં તને ભણાવ્યો છે તેમજ સૂરિપદ પણ આપ્યું છે, તો હે અપ્પભટ્ટિ ! તું હવે એવો પ્રયત્ન કર કે જથી કરીને હું અનશન અંગીકાર કરી સ્વર્ગે જઈ.

પ્રભાવક—ચરિત્રમાં તો આ સંબંધમાં એવો ઉલ્લેખ છે કે—

“સારીરં સયલં બલં વિગલિઅં દિટ્ટીવિ કટ્ટેણ મે
દટ્ટવ્વેસુ પયટ્ટઈ પરિગયપ્પાયં તહા આઝયમ્ ।
પાણા પાહુણયત્તગન્તુમહુણા વટ્ટંતિ વચ્છા ! તુમં
મં દટ્ટું જઈ અત્થિ તા લહુ લહુ ઇચ્છા હિ(ગ)મિસ્સં સયમ્ ॥” —શાર્દૂલ૦

અર્થાત્ મારું સમસ્ત શારીરિક બળ ક્ષીણ થઈ ગયું છે, મારાં નેત્રો પણ એવા લાયક પદાર્થોને વિષે કષ્ટે કરીને પ્રવર્તે છે, આયુષ્ય ગતપ્રાય બન્યું છે, પ્રાણ હમણા પ્રાધૂર્ણિકતા (પરોણાપણા)ને પ્રાપ્ત કરવાની તૈયારીમાં છે. વાસ્તે હે વત્સ! જે તને મારા દર્શન કરવાની ઇચ્છા હોય, તો તું સત્વર આવજે.

આ પ્રમાણેનો પત્ર વાંચીને અધ્ધભટ્ટિજી પોતાના ગુરૂ પાસે જવાને તૈયાર થઈ ગયા અને વિહાર કરતા કરતા મોઢેરક ગામમાં પોતાના ગુરૂ સમીપ આવી પહોંચ્યા. ગુરૂને વન્દન કરી તેઓ સ્વસ્થાનકે બેઠા એટલે ગુરૂએ પોતાનું મૃત્યુ સમીપ આવ્યું છે એમ કહ્યું અને તેથી કરીને અન્તિમ આરાધના, ચતુ:શરણુનું શરણુ, પાપનો પશ્ચાત્તાપ, સુકૃતની અનુ-મોદના, તીર્થોની વન્દના ઇત્યાદિ વિધિ વડે તેમનું શ્રેય થાય તેમ કરવા કહ્યું. આ બધું અધ્ધભટ્ટિજીએ કર્યું. કાલાન્તરે તેમના ગુરૂ સુખેથી સ્વર્ગે સિધાંચા.

શોક શાંત થતાં ગોવિન્દસૂરિ તેમજ નન્નસૂરિને ગચ્છનો ભાર સોંપીને તેઓ પાછા આમ રાજ પાસે આવ્યા અને પૂર્વની જેમ ત્યાં તે બેની વચ્ચે વિનોદ-ગોષ્ઠી ચાલવા લાગી.

એક દિવસ સૂરિજી રાજ-સભામાં લાંબા વખત સુધી પુસ્તકમાં દૃષ્ટિ રાખીને બેઠા હતા. આ સમયે ઇન્દ્રની અપ્સરાઓને પણ લજ્જાસ્પદ કરનારી નર્તકી (નાચનારી) નાચ કરી રહી હતી. સૂરિજીની આંખે ઝાંખ વળી હતી. તે દૂર કરવાને સારૂ તેમણે આ નાચનારીની પોપટના પીંછાના જેવી નીલવર્ણી કાંચળી તરફ દૃષ્ટિ ફેંકી. આ બેઠને આમ રાજએ મનમાં વિચાર કર્યો કે—

“સિદ્ધંતતત્તપારં-ગયાણ જોગીણ જોગજુત્તાણં ।

જઈ તાણંપિ મયચ્છી, મણંમિ તા સચ્ચિય પમાણં ॥” —આર્થાં

૧ છાયા—

શારીરં સકલં બલં વિગલિતં દષ્ટ્યપિ કષ્ટેન મે
દ્રષ્ટવ્યેષુ પ્રવર્તેતે પરિગતપ્રાયં તથાઽઽયુષ્યમ્ ।
પ્રાણા પ્રાધૂર્ણિકત્વં ગન્તુમધુના વર્તન્તે વત્સ ! તવ
માં દ્રષ્ટું યદ્યસ્તિ તત્તો લઘુ લઘ્વિચ્છા ગમિષ્યસિ સ્વયમ્ ॥

૨ છાયા—

સિદ્ધાન્તતત્ત્વપારગતાનાં યોગિનાં યોગયુક્તાનામ્ ।
યદિ તેષામપિ મૃગાક્ષી મનસિ તત: સૈવ પ્રમાણમ્ ॥

અર્થાત્ જો સિદ્ધાન્તનાં તત્ત્વનો પાર પામેલા તેમજ યોગયુક્ત એવા યોગીઓના મનમાં પણ મૃગાક્ષી વસે છે, તો પછી તે મૃગાક્ષીજ પ્રમાણ છે.

તે રાત્રે આમ રાત્રએ સૂરિજની પરીક્ષા કરવા માટે આ નર્તકીને પુરૂષના વેશમાં તેમની પાસે મોકલી. તેણે આવીને સૂરિજને કર-સ્પર્શ કર્યો. સૂરિજ સમજી ગયા કે આ તો કોઈ યુવતિ છે અને પોતાને માથે આમ રાત્રની મૂર્ખતાને લીધે આ ઉપસર્ગ આવી પડ્યો છે. તરતજ તેઓ તેની સામે થવાને સજ્જ થઈ ગયા અને તેમણે તે નર્તકીને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે હે વરાકિ ! તું કોણ છે અને ક્યાંથી આવી છે? અમારા જેવા બ્રહ્મચારી પાસે તારું શું વળવાનું છે? શું પવન વડે મેરૂ ચલાયમાન થયો છે કે?

આ સાંભળીને તે નર્તકીએ કહ્યું કે હું આપને એવો ઉપદેશ આપવા આવી છું કે—

“રાષ્ટ્રે સારં વસુધા, વસુધાયામપિ પુરં પુરે સૌઘઃ ।

સૌઘે તલ્પં તલ્પે, વરાજ્ઞનાડનજ્ઞસર્વસ્વમ્ ॥”—આર્થા

અર્થાત્ રાત્રમાં પૃથ્વી એ સાર છે અને પૃથ્વીમાં શહેર સાર છે; એવી રીતે શહેરમાં મહેલ અને મહેલમાં શય્યા અને શય્યામાં કંદર્પના ધનરૂપ સુન્દર સુન્દરી સાર છે.

વાસ્તે આમે રાત્રએ ભક્તિપૂર્વક આપની સેવા કરવા માટે મોકલેલી એવી મને આપ સ્વીકારો. સૂરિજએ એ વાત ઉપર ધ્યાન આપ્યું નહિ એટલે તેણે હાવ-ભાવ, કટાક્ષપૂર્વક અવલોકન, ભુબક્ષેપ ઇત્યાદિ સર્વ ઉપાયો યોજી જ્યાં અને સ્ત્રી-હસ્યાદિક ભય પણ ખતાવ્યો પરંતુ પત્થર પીગળે તો સૂરિજ પીગળે. આખરે આ નર્તકી થાકી અને સવાર પડતાં તે રાત્ર પાસે ગઈ અને ત્યાં તેણે તેને સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી. સૂરિજનું અપૂર્વ બ્રહ્મચર્ય જાણીને રાત્ર અત્યંત પ્રસન્ન થયો અને તેનું ધ્યાન ધરતો કહેવા લાગ્યો કે—

“ન્યુજ્જને યામિ વાક્યાય, હૃગ્મ્યાં યામ્યવતારણે ।

વલિર્વિઘ્નીયે સૌહાર્દ-હૃદાય હૃદયાય તે ॥”—અનુદ્રુપ

અર્થાત્ હું તમારાં વાક્યો ઉપર વારી જાઉં છું, તમારી દૃષ્ટિનાં આવારણાં લઉં છું. સૌહાર્દથી મનોહર એવા તમારા હૃદયને હું ૦ ખલિ આપું.

સવારના જ્યારે અપ્પભટ્ટિજ રાત્ર-સભામાં આવ્યા, ત્યારે રાત્ર શરમનો માર્યો એક અક્ષર પણ બોલી શક્યો નહિ. ત્યારે સૂરિજએ તેને કહ્યું કે શરમાવાની કંઈ જરૂર નથી, ઠમકે મહર્ષિઓના દૂષણ અને ભૂષણની તપાસ કરવી એ રાત્રઓનું કાર્ય છે. રાત્રએ કહ્યું કે હે ગુરૂજ ! એ વાત સંભારશો નહિ. એમ કહીને તેણે પોતાનું મસ્તક તેમના ચરણમાં નમાવ્યું.

આપ બ્રહ્મરૂપ છો. તેમના આગળ હાથ જાંચા કરીને હું માન અને આશ્ચર્યપૂર્વક કહું છું કે—

“ધન્યાસ્ત એવ ધવલાયતલોચનાનાં
તારુણ્યદર્પઘનપીનપયોધરાણામ્ ।

ક્ષામોદરોપરિલસત્રિવલીલતાનાં

દૃષ્ટ્વાઽઽકૃતિં વિકૃતિમેતિ મનો ન વેષામ્ ॥” —વસન્તતિલકા

અર્થાત્ સુન્દર તેમજ દીર્ઘ લોચનવાળી, યૌવનના ગર્વથી પરિપૂર્ણ પુષ્ટ પયોધરવાળી તેમજ ક્ષામ ઉદર ઉપર વળેલી ત્રિવલીની શોભાવાળી એવી સુંદરીઓની આકૃતિ જોઈને જેમના મનમાં વિકાર ઉત્પન્ન થતો નથી, તેમને ધન્ય છે.

એક દિવસ રાજા રાજ-માર્ગે થઈને જતો હતો. તેવામાં તેણે એરંડાનાં પાંચ આંગળા જેવડાં મોટાં પત્રો વડે ઢાંકેલ રતનવાળી હાલિક-પ્રિયા (હજા એરંડાનાની સ્ત્રી)ને એરંડાનાં પત્ર વીણતી જોઈ. તે વાતને ઉદ્દેશીને તેણે નીચે મુજબનો ગાથાર્થ જોડી કાઢ્યો.

“તંદૃવિ વરનિગયદલો, એરંડો સોહણ તરુગણાણં ।”

અર્થાત્ ત્યારે પણ ઉત્તમ પત્રથી રહિત બનેલો એરંડો વૃક્ષોના સમૂહમાં શોભે છે.

પછીથી તેણે આ સમસ્યા સૂરિજીને પૂછી એટલે સિદ્ધસારસ્વત એવા તેમણે તરતજ કહ્યું કે—

“ઈત્ય ઘરે હલિયવહૂ, ઇદ્દહમિત્તત્થણી વસઈ ॥ ૧ ॥” —આર્યા

અર્થાત્ એ ઘેર એટલા પ્રમાણના પયોધરવાળી હાલિક-વધૂ વસે છે.

આ સાંભળીને રાજાને અચંબો થયો અને તે વિચારવા લાગ્યો કે અંહો સારસ્વત પ્રભાવ કેવો છે !

અન્યદા રાજાએ પ્રોપિતભર્તૃકાને (અર્થાત્ જણેા ધણી પરદેશ ગયો છે એવી કોઈ સ્ત્રીને) વાંકી ડોક રાખીને હાથમાં દીવો લઈને સાંજના વાસ-ભવન તરફ જતી જોઈ. તેણે ત્યાર બાદ આ વાત સૂરિજીને નીચે મુજબ કહી સંભળાવી:—

“દિદ્ઢા વંક ગીવા અ, દીવડ(દીવકરાય) પહિયજાયાય ।”

સૂરિજીએ આ ઉત્તરાર્થને અંધ બેસતો આવતો (અને ‘પ્રિયના સ્મરણથી ટપકતાં આંસુઓની ધારાના પડવાના ભયવાળી’ એ મતલબનો) નીચે મુજબનો પૂર્વાર્થ કહ્યો:—

“પિયંસંભરણપલુદ્ધંત-અંસુધારાનિત્રાયમીચાય ॥ ૧ ॥” —આર્યા

૧ છાયા—

તદાપિ વરનિર્ગતદલ એરંડઃ શોભત એવ તરુગણેષુ ।

૨ છાયા—

અત્ર ગૃહે હાલિકવધૂઃ પૃતાવન્માત્રસત્તવા વસતિ ।

૩ છાયા—

દૃષ્ટા વક્ત્રા મીવા ચ દીવકરાયાઃ પથિકજાયાયાઃ ।

૪ છાયા—

પ્રિયસ્મરણપલુટદશ્રુધારાનિપાલમીતાયાઃ ।

આ પ્રમાણે રાજ અને સૂરેજના દિવસો વ્યતીત થતા હતા. તેવામાં એક દિવસે ધર્મ રાજએ મોકલેલો દૂત આમ રાજ પાસે આવ્યો અને તેને કહેવા લાગ્યો કે હે રાજન્! તારી વિચક્ષણતાથી ધર્મ રાજ સંતુષ્ટ થયો છે. વળી તેણે કહાવ્યું છે કે તમે અમને વાક-છળથી છેતર્યા એટલે અમારે ઘેર આવેલા એવા તમારો અમે ઓછો વત્તો પણ સત્કાર કરી શક્યા નહિ. અસારે અમારા રાજ્યમાં ઐક્યધર્મી મહાવાદી વર્ધનકુંજર આવ્યો છે. તેની સાથે વાદ કરી શકે એવો ઢાઘ વાદી હોય તો તેને અમારે દેશ મોકલો. અમારે અને તમારે ઘણા કાળથી દુશ્મનાવટ છે, તો જોનો વાદી જીતે તે રાજ અન્ય રાજના દેશનો પણ સ્વામી બને એવું આપણા બે જણ વચ્ચે પણ હો; કેમકે માનવનો વધ થાય એવા યુદ્ધનો તો ઢાણ સ્વીકાર કરે ?

આ સાંભળીને આમ રાજએ તેને કહ્યું કે જ તું આ કહે છે તે ધર્મરાજ પોતે કહાવ્યું છે કે તું તારા મુખથી આ પ્રમાણે લવે છે. અમારો વિજય થતાં જો ખરેખર તારો રાજ સપ્તાંગ રાજ્ય મને આપે તેમ હોય, તો અમે વાદી લઇને આવીએ. દૂતે કહ્યું કે કારણવશાત્ સુધિષ્ટિરે પણ દ્રોણ-પર્વમાં અસલ લાપણુ કર્યું હતું, પરંતુ મારા સ્વામી તો કારણવશાત્ પણ અસલ બોલતા નથી.

આમ રાજએ દૂતને રજ આપી અને પોતે પોતાના તરફથી અપ્પભદ્રિજીને વાદી તરીકે સ્વીકારી તેમની સાથે વાદને માટે અર્ધ માર્ગે ગયા. ધર્મ રાજ પણ વર્ધનકુંજરને સાથે લઇને સામે આવ્યો. ત્યાં વાદ-વિવાદનો પ્રારંભ થતાં વર્ધનકુંજરે ધર્મ રાજને આશીર્વાદ દેતાં કહ્યું કે—

“શર્મણે સૌગતો ધર્મઃ, પશ્ય વાચંયમેન યઃ ।

આદતઃ સાધ્નયન્ વિશ્વં, ક્ષણક્ષણવિનશ્વરમ્ ॥”—અનુષ્ટુપ

અર્થાત્ હે રાજન્ તું જો. જગતને પ્રત્યેક ક્ષણે વિનાશશીલ સિદ્ધ કરતા એવા જો ધર્મનો મુનીન્દ્રે સ્વીકાર કર્યો છે તે ઐક્ય ધર્મ સુખને માટે થાઓ.

હાર બાદ અપ્પભદ્રિજીએ આમ રાજને આશીર્વાદ દેવા પૂર્વક કહ્યું કે—

“અર્હન્ શર્મોન્નતિં દેયાન્-નિત્યાનન્દપદસ્થિતઃ ।

યદ્વાચા વિજિતા મિથ્યા-વાદા ઇકાન્તમાનિનઃ ॥”—અનુષ્ટુપ

અર્થાત્ જોની વાણીથી એકાન્તને માનનારા મિથ્યાવાદીઓ જીતાયા છે, તે શાશ્વત આનન્દ-પદમાં રહેલા (અર્થાત્ મોક્ષે ગયેલા) એવા તીર્થંકર સુખની ઉન્નતિ કરો.

આ પ્રમાણે આશીર્વાદનું કાર્ય સમાપ્ત થતાં વાદી અને પ્રતિવાદી વચ્ચે વાદ-વિવાદ શરૂ થયો. છ મહિના સુધી એક સરખો વાદ-વિવાદ ચાલ્યો; પરંતુ એ બેમાંથી ઢાઘ ઢાઘનો પરાજય કરી શક્યો નહિ. આમ રાજ આથી કંટાળી ગયો અને તેણે સૂરિજીને કહ્યું કે

રાજ્ય-કાર્યમાં આથી વિદ્ય થાય છે; વાસ્તે આપે વર્ધનકુંજરને સત્વર જીતવો જોઈએ. સૂરિ-જીએ તેના પ્રત્યુત્તરમાં કહ્યું કે કાલે સવારે એને હું જીતીશ.

સાર પછી તે રાત્રે સૂરિજીએ મન્ત-શક્તિ વડે સરસ્વતી દેવીને યોલાવી. હાર, કુણ્ડલ વિગેરે આભૂષણોથી અલંકૃત તેમજ દિવ્ય કુસુમના પરિમલથી સુવાસિત એવી ભગવતી સરસ્વતીનું પ્રત્યક્ષ દર્શન થતાં તેમણે તત્કાલ ચૌદ શ્લોકો રચીને તે વડે તેની 'સ્તુતિ કરી. દેવીએ તેમને કહ્યું કે-હે વત્સ! તેં મને શું કરવા યાદ કરી છે? સૂરિજીએ કહ્યું કે આજે વાદ કરતાં છ મહિના પૂરા થઈ ગયા છે, તેથી કરીને હવે તું એમ કર કે જીતી કરીને મને વિજય પ્રાપ્ત થાય. આના ઉત્તરમાં સરસ્વતી બોલી કે આ વર્ધનકુંજરે માફ સાત ભવ પર્યંત આરાધન કર્યું છે, તેથી આ ભવમાં મેં તેને અક્ષયવચનગુટિકા આપી છે. તેના પ્રભાવથી એ દુર્ગ્ય છે. આ સાંભળીને સૂરિજીએ તેને કહ્યું કે શું તું જૈન શાસનની વિરોધિની છે કે મને જય અપાવતી નથી? સારે તે બોલી કે હું જયનો ઉપાય ખતાવું છું તે સાંભળ. કાલે સવારે વાદ-વિવાદ શરૂ કરવામાં આવે તે પૂર્વે સર્વ સભાસદોને મુખ-શૌચ કરવાનું કહેવું. તદનુસાર તે કાર્ય વર્ધનકુંજર કરવા જતાં તેના મુખમાંથી એ ગુટિકા મારી ઇચ્છાથી નીકળી જશે, એટલે પછી તારો વિજય થશે. પરંતુ મારી એક યાચના છે કે આ મારી સ્તુતિરૂપ ચૌદ શ્લોકોનો તારે કોઈના આગળ પણ પ્રકાશ કરવો નહિ, કેમકે જે તેનું પઠન કરે તેની સમીપ મારે હાજર થવુંજ પડે એવો આનો પ્રભાવ છે અને હું કોની કોની આગળ હાજર થાઉં? એમ કહીને તે દેવી વીજળીના ચમકારાની જેમ અંતર્ધાન થઈ ગઈ.

સાર બાદ સૂરિજીએ પોતાના એક ઉત્તમ શિષ્યને વાકૂપતિ પાસે મોકલવા વિચાર કર્યો અને તેને સમજણ પાડી કે તારે એની પાસે જઈ એમ કહેવું કે હે રાજન્! તું વિદ્યા-નિધિ છે. વળી લક્ષણાવતીપુરીમાં આપણી વચ્ચે ગાઠ પરિચય થયો હતો તે સમયે તેં કહ્યું હતું કે હે ભગવન્! તમે નિઃસ્પૃહી છો, તો હું તમારી શી ભક્તિ કરું? આનો અમે ઉત્તર આપ્યો હતો કે સમય આવતા અમારી ભક્તિ કરવાનો તને અવકાશ આપીશું. તો આજે તેવો સમય આવી લાગ્યો છે.

આ પ્રમાણેની શિક્ષા આપીને સૂરિજીએ પોતાના એક શિષ્યને વાકૂપતિ પાસે મોકલ્યો. વાકૂપતિ સાથે ઉપર મુજબની વાતચીત થઈ રહેતાં તેણે તે શિષ્યને કહ્યું કે સૂરિજીનો શો હુકમ છે? તેઓ જેમ કહે તેમ કરવા હું તૈયાર છું. સારે શિષ્યે કહ્યું કે કાલે સવારે ધર્મ

૧ આ સ્તુતિરૂપ કાવ્ય તેજ આ પુસ્તકમાં પરિશિષ્ટરૂપે આપેલું શારદાસ્તોત્ર હોય એમ સંભવતું નથી, કેમકે તેમાં તો તેર શ્લોકો છે. વળી તેને પ્રકાશમાં ન લાવવા સાફ તો સરસ્વતીએ અપ્પલટ્ટિજીને પ્રાર્થના કરી હતી, એટલે તેની યાચનાનું ઉલ્લંઘન કરી સૂરિજીએ તે સ્તોત્ર કોઈને મુખેથી કહી સંભળાવ્યું હોય કે તેને લખી લીધું હોય એમ માની શકાય તેમ નથી.

૨ અત્ર એ ઉમેરવું આવશ્યક સમ્બંધ છે કે ધર્મ રાજ વાદાથે આત્રા સારે તેઓ પોતાના સેવક 'પરમાર'વંશી વાકૂપતિરાજને સાથે લાવ્યા હતા.

અને આમ રાજના સભાસદો હાજર થતાં તમારે એમ કહેવું કે મુખ-શૌચ કર્યા વિના સરસ્વતી પ્રસન્ન થતી નથી, વારતે વાદીએ, પ્રતિવાદીએ, સભ્યોએ તેમજ સભાપતિએ પણ મુખ-શૌચ કરવો જોઈએ. આ પ્રમાણે કહ્યા બાદ તેઓ મુખ-શૌચ કરશે એટલે અમારી તમે સંપૂર્ણ ભક્તિ કરી એમ અમે માનીશું. વાક્યપતિએ આ વાત સ્વીકારી એટલે તે શિષ્યે ઉપાશ્રયે જાહેરે ગુરુજીને સર્વ વૃત્તાન્ત કહી સંભળાવ્યું.

સવાર પડતાં વાદ-સ્થલમાં સભાસદો આવવા લાગ્યા. બન્ને રાજ્યો તેમજ વાદી અને પ્રતિવાદી પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. એટલે વાક્યપતિએ તેમને મુખ-શૌચ કરવાનું કહ્યું. તદનુસાર મુખ-શૌચ કરતાં વર્ધનકુંજરના મુખમાંથી ગુટિકા નીકળી પડી. તે બપ્પભટ્ટિજીના શિષ્યોએ જાહેરે સૂરિજીને આપી દીધી. ત્યાર બાદ વાદ-વિવાદ ચાલતાં વર્ધન-કુંજર હારી ગયો અને સૂરિજીનો જય થયો. તેથી બન્ને પક્ષ તરફથી સૂરિજીને વાદિકુંજર-કેસરીનું બિરુદ આપવામાં આવ્યું.

આ તરફ સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળો ધર્મ રાજ આમ રાજને સપ્તાંગ રાજ્ય આપવા લાગ્યો. તે આમે ઝડપી કર્યું. એટલે સૂરિજીએ આમને કહ્યું કે એ રાજ્ય ધર્મ રાજને પાકું આપો, કેમકે તેમ કરવું તમને શોભાસ્પદ છે. તેમના વચનાનુસાર આમે તેમ કર્યું. ત્યાર પછી સૌ સૌને સ્થાનકે જવા લાગ્યા. સૂરિજી વર્ધનકુંજરને ભેટ્યા અને તેને તેમજ આમ રાજને પણ સાથે જાહેરે તેઓ ગોપગિરિમાં મહાવીર પ્રભુની પ્રતિમાનું વંદન કરવા ગયા. ત્યાં સૂરિજીએ “શાન્તો વેષઃ શમસુખફલી” ઇલાદિ કાવ્યવડે તેમની સ્તુતિ કરી. ત્યાર બાદ તેણે વર્ધનકુંજરને પ્રતિબોધ પમાડી જૈન ધર્મી બનાવ્યો.

એક દિવસે વર્ધનકુંજરે બપ્પભટ્ટિજીને રાતના પ્રત્યેક પ્રહરે (ત્રણ ત્રણ કલાકે) ઈંકો ગોત્રે (૪૧૧૨૨), સર્વસ્ય દ્વે (૮૧૧૨), સ્ત્રી પુંવચ્ચ (૧૨૧૬૬) અને વૃદ્ધો યૂના (૧૨૧૬૫) એમ ચાર ચાર અક્ષરવાળી ચાર સમસ્યાઓ પૂછી. તેનો સૂરિજીએ ઝટ જવાબ આપ્યો કે—

“एको गोत्रे स भवति पुमान् यः कुटुम्बं विभर्ति

सर्वस्य द्वे सुर्गतिकुगती पूर्वजन्मानुबद्धे ।

स्त्री पुंवच्च प्रभवति यदा तद्धि गेहं विनष्टं

वृद्धो यूना सह परिचयात् त्यज्यते कामिनीभिः ॥” — મન્દાકાન્તા

અર્થાત્ ગોત્રમાં તે એક પુરૂષ છે કે જે કુટુમ્બનું પૂરું કરે છે. દરેક જીવને પૂર્વ જન્મમાં (ગતિનામ કર્મ) બાંધ્યા મુજબની સુગતિ અને કુગતિ (સંભવે) છે. જે ગૃહમાં સ્ત્રી પુરૂષની

૧ આ પુસ્તકના પરિશિષ્ટમાં આપેલા શ્રીબપ્પભટ્ટિચરિત્રમાં તેના કર્તાએ કરેલા ઉલ્લેખ મુજબ આ કાવ્યનું તેમના સમય સુધી સંઘમાં પઠન થતું હતું. અત્યારે આ કાવ્યનું અસ્તિત્વ હોવા વિષે શંકા રહે છે. કેટલેક સ્થલે જે એ બાબત તપાસ કરાવી, પરંતુ એ કાવ્યની પ્રતિ મેળવવા હું લાગ્યશાળી થયો નથી.

૨-૫ આ ચારે પાણિનીય વ્યાકરણનાં સૂત્રો છે. ૬ ‘મતિકુમતી’ હત્યપિ પાઠઃ ।

જન્મ સ્વામી બને છે, તે ગૃહ નાશ પામે છે. યુવતિઓને યુવક સાથે પરિચય થવાથી તેઓ વૃદ્ધને સજી દે છે.

અન્યદા સૂરિજીએ જૈન તેમજ જૈનેતર દર્શનોમાંનાં સુભાષિતો દ્વારા રાજને પ્રતિબોધ પમાડ્યો અને તેની પાસે મદિરા, માંસ, જીંગાર, વેશ્યા, શિકાર, ચોરી અને પરસ્ત્રીગમન એ સાત વ્યસનોનો નિયમ લેવડાવ્યો. વિશેષમાં તેની પાસે શ્રાવકના અગ્યાર વ્રતો પણ અહીં કરાવ્યાં. અતિથિસંવિભાગ નામના બારમા વ્રતનો પ્રથમ અને અન્તિમ તીર્થંકરના શાસન-માંના નૃપતિઓને નિષેધ હોવાથી આમ રાજ પાસે તે વ્રત અહીં કરાવ્યું નહિ.

એક દિવસ વર્ધનકુંજરે ધર્મ રાજને ગદ્ગદ સ્વરે કહ્યું કે શ્રીઅખ્યભટ્ટિસૂરિએ મને હરાવ્યો તે કંઈ મને સાલતું નથી, કેમકે તેઓ તો સરસ્વતીના અવતારરૂપ છે; પરંતુ મને ખેદ તો એ થાય છે કે તમારા સેવક વાકપતિ દ્વારા તેમણે મારી ગુટિકા હરાવી લીધી.

આ પ્રમાણે કહી તેણે પોક મૂકી. રાજએ તેને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું કે વાકપતિ અમારો જૂનો સેવક છે. વળી તેણે અનેક સ્થલે યુદ્ધમાં જય પ્રાપ્ત કરી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલી છે તેમજ તે પ્રબન્ધ-કર્તા કવિ છે. આથી તેનો પરાભવ કરવો યોગ્ય નથી. એનો આટલો અપરાધ ક્ષમા કરવો. આ સાંભળીને તે ખોદ્ધ મૌન રહ્યો.

સમય જતાં એક દિવસ લક્ષણાવતી નગરીની સમીપમાં રહેતા યશોધર્મ રાજએ ધર્મ રાજની લક્ષણાવતી નગરી ઉપર ચડાઈ કરી અને યુદ્ધમાં તેને મારી નાખ્યો. વળી વાકપતિને પણ તેણે કેદ કર્યો. કેદખાનામાં રહીને વાકપતિએ 'ગૌડવધ' એ નામનું પ્રાકૃત ભાષામાં એક કાવ્ય રચ્યું અને તે તેણે યશોધર્મને બતાવ્યું. એ જોઈને તે પ્રસન્ન થયો અને તેને કારાગૃહમાંથી મુક્ત કર્યો, કેમકે એ તો સુપ્રસિદ્ધ વાત છે કે "વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજ્યતે" (અર્થાત્ વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજ્ય છે). કેદખાનામાંથી છૂટ્યા બાદ વાકપતિ અખ્યભટ્ટિજીની પાસે ગયો.

સૂરિજી અને વાકપતિ એ બંને વચ્ચે આજે કંઈ નવીન મિત્રતા થઈ હતી નહિ, પરંતુ જીની મિત્રતા આજે વિશેષ ગાઢ બની. વાકપતિએ મહામહાવિજય (?) નામનું એક મહા-કાવ્ય પ્રાકૃત ભાષામાં રચ્યું અને તે આમ રાજને બતાવ્યું. તેથી ખુશી થઈને રાજએ તેને એક લાખ સોનેયા આપ્યા.

૧ આ અગ્યાર વ્રતો નીચે મુજબ છે:—

- (૧) સ્થૂલ પ્રાણુતિપાતવિરમણ,
- (૨) સ્થૂલ મુષાવાદવિરમણ,
- (૩) સ્થૂલ અદત્તાદાનવિરમણ,
- (૪) સ્થૂલ મૈથુનવિરમણ,
- (૫) પરિગ્રહ-પરિમાણ,
- (૬) દિગ્-વ્રત,
- (૭) ભોગોપભોગપરિમાણ,
- (૮) અનર્થદંડવિરમણ,
- (૯) સામાયિક,
- (૧૦) દેશાવકાશિક અને (૧૧) પોષધ.

આમાં અતિથિસંવિભાગ વ્રત ઉગરેતાં એ શ્રાવકોનાં બાર વ્રતો બને છે. એનું વર્ણન ઉપાસકદર્શાંગ નામના આગમમાં પણ આપ્યું છે.

૨ આ વાત બિચારભૂત છે, કેમકે શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્યે કુમારપાલ રાજને બારે વ્રતો અહીં કરાવ્યાં હતાં.

એક દિવસ આમ રાત્રીએ સભામાં બેઠેલા અપ્પભટ્ટિસૂરિજીને પૂછ્યું કે આપના જેવા વિદ્વાન અને તપસ્વી તો સ્વર્ગમાં પણ મળવા મુશ્કેલ છે, તો પછી આ ભૂમંડળની તો વાતજ શી કરવી? પરંતુ આપની સાથે અદ્વપાંશે પણ ખરાખરી કરી શકે એવો ડોઢ અભારે આ પૃથ્વી ઉપર છે? આનો પ્રત્યુત્તર આપતાં સૂરિજીએ કહ્યું કે પૂર્વે તો અનેક પ્રભાવશાળી વિદ્વાનો થઈ ગયા છે અને તેઓ તો એક પદના સો, હજાર અને લાખ અર્થો પણ કરી શકતા હતા. અભારે પણ અનેક પ્રખર પહિંડતો છે કે જેની ચરણની રેણુસમાન પણ હું નથી. નન્નસૂરિ અને ગોવિન્દસૂરિ એ બે મારા ગુરૂભાઈ મારા કરતાં પણ અડિયાતા છે. આ સાંભળીને રાત્રીએ જવાબ આપ્યો કે જોકે મને આપના વચનમાં શ્રદ્ધા છે, છતાં પણ કૌતુકની ખાતર તેની તપાસ કરીશ.

આ પ્રમાણે કહીને રાત્રી રૂપ બદલીને ગુર્જર દેશમાં તે સૂરિઓ પાસે ગયો. ત્યાં તેણે નન્નસૂરિને વાત્સ્યાયને રચેલા કામ-શાસ્ત્રનું વ્યાખ્યાન કરતા જોયા. આથી તેને ખેદ થયો અને તે વિચારવા લાગ્યો કે હું ભોગી હોવા છતાં આવા રાગ-ભાવો બાણતો નથી, તો પછી આ લાગી તો કેમજ બાણે? વાસ્તે જરૂરજ આ સૂરિ અભયર્યનું પાલન કરતા નહિ હોય. મઠિ આવા અબ્રહ્મચારીને પ્રણામ કરવાથી શું? આમ વિચારી તે રાત્રી પાછો ગોપ-ગિરિ આવ્યો. આમના આગમનની ખબર પડતાં અહો! આજે ધણે દિવસે દેખાયા એમ કહેતા સૂરિજી તેની પાસે આવ્યા, પરંતુ આમે તેમનો સત્કાર કર્યો નહિ.

આ પ્રમાણે કેટલોક સમય વ્યતીત થતાં સૂરિજીએ આમને કહ્યું કે તું પહેલાં જેવો ભક્ત હતો, તેવો અભારે નથી તેનું શું કારણ છે? આમે જવાબ આપ્યો કે આપ જેવા પણ ખ્યારે દુપાત્રની પ્રશંસા કરો છો, તો પછી કહેવુંજ શું? આપે પ્રશંસા કરેલા એવા નન્નસૂરિ તો કામ-શાસ્ત્ર ઉપર વ્યાખ્યાનો આપે છે અને વળી તેઓ તપશ્ચર્યા પણ કરતા નથી. લોહ-પ્રસ્તર જેવા તેઓ ડૂબશે અને અન્યને ડૂબાવશે.

આ સાંભળીને સૂરિજી મ્હાન વદને ઉપાશ્રયે આવ્યા અને તેમણે નન્નસૂરિ અને ગોવિન્દસૂરિની પાસે બે સાધુઓને મોકલ્યા અને કહાવ્યું કે આમ આપને પ્રણામ કર્યા વિના પાછો ફર્યો છે અને આપની નિન્દા કરે છે, તેથી આપે એવું ડોઢ કાર્ય કરવું જોઈએ કે જેથી તે આપનો કે અન્ય સાધુનો પણ અનાદર કરે નહિ.

આ સાધુઓ પાસેથી આ પ્રમાણેની સર્વ હકીકત બાણીને નન્નસૂરિજી અને ગોવિન્દ-સૂરિજી એ બંને આમ રાત્રી પાસે આવવા તૈયાર થયા. ગુટિકા વડે રૂપ-પરાવર્તન કરીને નટનો વેષ ધારણ કરી તેઓ ગોપગિરિ આવ્યા અને તેમણે 'શ્રીઋષભધ્વજપ્રબંધ' નામનો નવીન નાટક રચ્યો. આમ રાત્રી પાસેથી આ નાટક ભજવી ખતાવવાની રજા મળતાં તેઓએ આ નાટક આમ રાત્રી તેમજ અન્ય રસજ્ઞ સભાસદો સમક્ષ ભજવવાનો પ્રારંભ કર્યો. એમ કરતાં ભરત અને બાહુબલિના યુદ્ધનો પ્રસંગ આવ્યો. આ વખતે તેમણે વ્યૂહ-રચના,

શસ્ત્રનો ચળકાટ, વીર-વર્ણના, ભટ્ટનો ડાલાહળ ઇલાદિ અભિનયો પૂર્વક અપૂર્વ રસ જમાવ્યો. આથી તો આમ રાજ તેમજ તેના સુભટો એકદમ તરવાર ખેંચી 'મારો' 'મારો' કરતા ઊભા થઇ ગયા.

આ સમયે બંને આચાર્યોએ પોતાનું અસલ રૂપ પ્રકટ કર્યું અને રાજને કહ્યું કે આ તો નાટક છે, કથા-યુદ્ધ છે. આથી સર્વે શરમિંદા પડી ગયા. ત્યાર પછી તેમણે રાજને ઠપકા આપતાં કહ્યું કે તમારી માન્યતા મુજબ અમે શૃંગારના અનુભવી છીએ, પરંતુ યું સાથે સાથે અમે યુદ્ધના પણ અનુભવી છીએ? અમે તો સાક્ કહીએ છીએ કે જમ શસ્ત્ર દેખીને હરણુ કંપે, તેમ અમે ધ્રુજીએ છીએ; વળી અમે તો ખાલ્યા-વસ્થાથી વ્રત ગ્રહણુ કર્યું છે એટલે અમે તો શસ્ત્રથી વધારે ખીએ છીએ. પરંતુ હે રાજન્! સરસ્વતી દેવીની સહાયથી ગમે તે રસતું અમે એવી અપૂર્વ રીતે વર્ણન કરી શકીએ છીએ કે જાણે તે સાક્ષાત્ જીવતો હોય તેમ ભાસે.

આ બનાવથી રાજ આભો બની ગયો અને શરમનો માર્યો નીચું મુખ ધાલીને ઊભો રહ્યો. તેણે બંને સૂરિજીની ક્ષમા યાચી અને અપ્પભટ્ટિજીને પણ પ્રણામ કર્યો. વિશેષમાં તેણે બંને સૂરિજીને કહ્યું કે મારા ગુરૂ અપ્પભટ્ટિજીએ જેવા આપને વિદ્વાન્ અને ચારિત્રવાન્ કહ્યા હતા તેવાજ આપ છો. ત્યાર પછી નમ્નસૂરિજી અને ગોવિન્દસૂરિજી દેટલોક કાળ વીસા બાદ અપ્પભટ્ટિજીની રજા લઇને પાછા મેઢેરક ગામમાં ગયા.

એક વખત એવો પ્રસંગ બન્યો કે આમ રાજની પાસે એક ગાનારાનું ટાણું આવ્યું અને તે ટાળામાંની એક સુંદરી મધુર સ્વરે ગાવા લાગી. આ સુંદરીનું રૂપ જોઇને તેમજ તેનો કિન્નરસમાન સ્વર સાંભળીને રાજ કામાતુર થઇ ગયો અને તે યોદી ઊઠ્યો કે—

“વક્ત્રં પૂર્ણશક્તી સુધાઽધરલક્ષ્મી દન્તા મણિશ્રેણ્યઃ

કાન્તિઃ શ્રીર્ગમનં ગજઃ પરિમલસ્તે પારિજાતદ્રુમઃ ।

વાણી કામદુઘા કટાક્ષલહરી સા કાલકૂટચ્છટા

તત્ કિં ચન્દ્રમુલિ ! ત્વદર્ચમમરૈરામન્થિ દુગ્ધોદધિઃ ? ॥”-શાર્દૂલ.

અર્થાત્ હે ચન્દ્રસમાન વદનવાણી વનિતા ! તારું મુખ પૂર્ણિમાના ચન્દ્ર જેવું છે, તારી અધર-લક્ષ્મી અમૃતમય છે, તારા દાંત મણિની શ્રેણિઓ જેવા છે, તારી કાન્તિ ક્ષમીના જેવી છે, તારી ચાલ ડુંજરને મળતી આવે છે (એટલે કે તું ગજગામિની છે), તારા શ્વાસનો ગંધ પારિજાતકના વૃક્ષ જેવો છે, તારી વાણી કામધેનુ જેવી (કૃલદાયિકા) છે અને તારી કટાક્ષ-લહરી તો કાલકૂટ વિષની છટાસમાન છે. તો હે ચન્દ્ર-વદને ! યું તારી ખાતર દેવોએ ક્ષીર-સમુદ્રનું મંથન કર્યું હતું વારૂ

આ ઉપરાંત રાજના મુખમાંથી એ ઉદ્ગારો પણ નીકળી ગયા છે—

“જન્મસ્થાનં ન खलु विमलं वर्णनीयो न वर्णो
दूरे शोभा वपुषि निहिता पङ्कशङ्कां तनोति ।
विश्वप्रार्थ्यः सकलसुरभिद्रव्यगर्वापहारी

नो जानीमः परिमलगुणो कस्तु कस्तूरिकायाः ॥”-म-दाका-ता

અર્થાત્ તાણે જન્મ-સ્થાન ખરેખર નિર્મળ નથી તેમજ તારો વર્ણ પણ વર્ણન કરવા લાયક નથી. શોભા તો દૂર રહી, પરંતુ (ઉલટી) શરીર ઉપર લગાડેલી તું (કસ્તૂરી) કાદવની શંકાનો વિસ્તાર કરે છે. જગત્ને પ્રાર્થના કરવા લાયક તથા સમસ્ત સુગંધી પદાર્થોના ગર્વને દૂર કરનારો એવો કયો સુવાસણી ગુણ કસ્તૂરીમાં છે તે અમે જાણતા નથી.

આ પ્રમાણે રાજના ઉદ્ગાર સાંભળીને સૂરિજી વિચારવા લાગ્યા કે અહો મહા-પુરુષને પણ મતિ-વિપર્યાસ સંભવે છે. કહ્યું પણ છે કે—

“भस्त्रा काचन भूरिरन्ध्रविगलत्तन्मलक्लेदिनी
सा संस्कारशतैः क्षणार्धमधुरां बाह्यामुपैति द्युतिम् ।
अन्तस्तत्त्वरसोर्मिधौतमतयोऽप्येतां तु कान्ताधियाऽऽ—

श्लिष्यन्ति स्तुवते नमन्ति च पुरः कस्यात्र पूत्कुर्महे ? ॥”-शाईल०

અર્થાત્ અનેક છિદ્રમાંથી ગળતા વિવિધ મળથી ખરડાયેલી એવી ડોઠક ધમણ સેંકડો સંસ્કાર કરવાથી અર્ધ ક્ષણ સુધી મધુર (દેખાય) એવી બાહ્ય શોભા પામે છે એવી છતાં

આન્તરિક તત્ત્વ-રસના કલ્લોલો વડે જેમની ખુદ્ધિ સ્વચ્છ બની છે એવા જનો પણ કાન્તાની ખુદ્ધિથી તેનો આશ્લેષ કરે છે, તેની સ્તુતિ કરે છે અને તેને નમે છે, તો હવે અમારે ઠાની આગળ પોકાર કરવો ?

સુંદરીનું ગાયન સમાપ્ત થતાં સભા વિસર્જન કરવામાં આવી. રાજનું ચિત્ત તો તે સુંદરીમાંજ લાગી ગયું હતું, તેથી તે માતંગીની સાથે એકાંતમાં રહેવાને માટે તેણે ત્રણ દિવસમાં ગામ બહાર એક મહેલ બંધાવ્યો. સૂરિજીને આ વાતની ખબર પડતાં તેમને લાગ્યું કે આણું કુર્કર્મ કરવાથી તો આ આમ નૃપતિ નરકે જશે. મારા સમાગમમાં આવ્યા છતાં પણ આમ થાય તે ઠીક નહિ, વારતે ડોઠ પણ પ્રકારે મારે તે રાજને પ્રતિબોધ પમાડવો જોઈએ. આ પ્રમાણે વિચાર કર્યા બાદ સૂરિજી રાત્રે તે મહેલ આગળ ગયા અને તેમણે તેના ભારોટીઆ ઉપર નીચે મુજબનાં છ પદો લખ્યાં:—

“शैत्यं नाम गुणस्तवैव भवति स्वाभाविकी स्वच्छता

किं ब्रूमः शुचितां भ(व)जन्त्यशुचयस्त्वत्सङ्गतोऽन्ये यतः ।

किं चातः परमस्ति ते स्तुतिपदं त्वं जीवितं देहिनां

त्वं चेन्नीचपथेन गच्छसि पयः । कस्त्वां निरोद्धुं क्षमः ? ॥ ૧ ॥-શાઈલ०

સદ્વૃત્ત ! સદ્ગુણ ! મહાર્ઘ્ય ! મહાર્હ ! કાન્ત !

કાન્તાઘનસ્તનતટોચિત્તચારુમૂર્તે ! ।

આઃ પામરીકઠિનકણ્ઠવિલગ્નભગ્ન !

હા હાર ! હારિતમહો ભવતા ગુણિત્વમ્ ॥ ૨ ॥—વસન્તતિલકા

માંયંગીસત્તમણસ—સ્સ મેઙ્ગી તહ ય મુજ્જમાણસ્સ ।

આમિહ(ઉજ્જ ?)હ તુજ્ઙ નાયા—વલોક [ય] કો મહ્ધમ્મસ્સ ? ॥ ૩ ॥—આર્યા

ઉપ્પહજાયાહ અસો—હઈ ય ફલપુપ્પપત્તરહિયાણ ।

બોરીહ પયં દિંતો, મો મો પામર ! હસિજ્જહસે ॥ ૪ ॥—આર્યા

જીયં જલવિન્દુસમં, સંપત્તીઓ તરંગલોલાઓ ।

સુમિણયસમં ચ પિમ્મં, જં જાણસિ તં કરિજ્જાસિ ॥ ૫ ॥—આર્યા

લજ્જિજ્જહ જેણ જણે, મહ્લિજ્જહ નિઅકુલક્કમો જેણ ।

કંઠઠિણ્ણવિ જીણ, તં ન કુલીણેહિં કાયવ્વં ॥ ૬ ॥”—આર્યા

અર્થાત્—હે વળ ! શીતલતા ખરેખર તારોજ ગુણ છે. વળી તારી સ્વચ્છતા સ્વાભા-
વિક છે. તારી નિર્ભેળતાને સાઙ્ અમે વધારે શું કહીએ ? કેમકે તારા સંગથી અન્ય
અપવિત્ર (વસ્તુઓ) પણ પવિત્ર અને છે તેમજ વળી તું પ્રાણીઓનું જીવન છે એટલે એથી
વધારે તારી શી સ્તુતિ હોઈ શકે ? આમ છતાં પણ એ તું નીચ માર્ગે બચ, તો પછી તને
એટકાવવાને ડાણ સમર્થ છે ?—૧

હે શ્રેષ્ઠ વૃત્તવાળા ! હે ઉત્તમ ગુણુવાળા ! હે બહુ મૂલ્યવાળા ! હે અતિશય આદરણીય !
હે મનોહર ! હે પ્રિયાના પુષ્ટ પયોધરના તટને યોગ્ય એવી મનોહર આકૃતિવાળા ! અરે
પામરીના કઠોર કણ્ઠ (ગળા)ને વળગવાથી ભગ્ન અનેલા એવા હે હાર ! તું તારૂં ગુણી-
પણું હારી ગયો.—૨

૧ ધ્યા—

માતઙ્ગીસક્કમનસો મેદિની તથા ચ મુજ્જમાનસ્ય ।

આમ્મરૂયતે (આયુજ્યતે ?) તવ ન્યાયાવલોકઃ કો મ્મદ્ધર્મસ્ય ? ॥

ઉત્પથજાતાયા અશોમન્ત્યાશ્ચ ફલપુપ્પપત્તરહિતાયાઃ ।

બદ્ધર્યાઃ પદં દ્વાનો મો મો પામર ! હસિણ્ણસે ॥

જીવિતં જલવિન્દુસમં, સમ્પત્તયસ્તરજ્જલોલાઃ ।

સ્વમ્મસમં ચ પ્રેમ યજ્જાનાસિ તથા કુરુ ॥

લજ્યતે યેન જને મલિનીક્રિયતે નિજકુલક્કમો યેન ।

કણ્ઠસ્થિતેઽપિ જીવે તન્ન કુલીનૈઃ કર્તવ્યમ્ ॥

૨ વૃત્તના આચરણ અને ગોળ એમ એ અર્થો થાય છે.

૩ ગુણનો બીજો અર્થ દોરો (દવરક) પણ થાય છે.

પૃથ્વીને ભોગવનારા (હોઇ કરીને) માતંગીને વિષે આસક્ત ચિત્તવાળા (બનેલા અને એથી કરીને) બ્રહ્મધર્મવાળા (થયેલા એવા) તારા ન્યાયને જોનારો અભડાય છે-ભ્રષ્ટ થાય છે-૩

ઉન્માર્ગમાં ઉત્પન્ન થયેલી, શોભા વિનાની તથા ક્ષણ, કુલ અને પત્રથી રહિત એવી બોરડીના ઉપર પદને અર્પણ કરતો (અર્થાત્ ચરણ મૂકતો) હે પામર! તું હસાય છે.—૪

જીવિત જળના બિન્દુ જેવું છે, સંપત્તિઓ (જળના) કલ્લોલ જેવી ચપળ છે અને સ્નેહ સ્વપ્ન જેવો છે. વાસ્તે તું જેમ જાણે છે તેમ કર.—૫

જે (કુકર્મ) કરવાથી લોકમાં શરમાવું પડે છે અને વળી જેને લીધે પોતાના કુળને કમ મલિન થાય છે, તે કાર્ય તો કંઈ પ્રાણુ આવે તો પણ કુલીનોએ કરવું નહિ.—૬

સવારના પહોરમાં આમ રાજ ગામ બહાર મહેલ જેવા ગયો. ત્યાં તેણે આં પદો જોયાં; તે તેણે વાંચ્યાં અને વિચાર્યાં. વિચાર કરતાં અક્ષર તથા કવિત્વ ઉપરથી માલૂમ પડ્યું કે ખરેખર અપ્પભક્ષિજીએજ આ લખેલાં હોવાં જોઇએ. અહો તેમની મારા ઉપર કેવી કૃપા છે! હું કેવું કુકર્મ કરવાને તૈયાર થઇ ગયો છું. અરેરે મારા જીવિતને ધિક્કાર છે. હું ક્યાં જઈશું? શું કરું? ચુરજીને શું મુખ બતાવું? શું તપ આચરું કે તીર્થ સેવું? કૂવે પડું કે શસ્ત્રથી આપઘાત કરું? ના, ના, મને ઠીક યાદ આવ્યું. લોક સમક્ષ પાપ પ્રકટ કરી કાષ્ઠલક્ષણ કરું. આ પ્રમાણે ટળવળતા તે રાજ્યે પોતાના સેવકોને અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરવા આજ્ઞા કરી. આ વાતની પ્રધાનોએ સૂરિજીને ખબર આપી એટલે તેઓ ત્યાં આવ્યા. આમ રાજ જેવો અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવા જાય છે કે તેવોજ સૂરિજીએ તેનો હાથ પકડી તેને રોક્યો અને તેઓ કહેવા લાગ્યા કે આપઘાત કરવાથી શું ફાયદો છે? વળી મનથી બાંધેલું પાપ તો મનથીજ નાશ પામે છે.

પ્રભાવક-ચરિત્રમાં આ સંબંધમાં નીચે મુજબની હકીકત નજરે પડે છે. સૂરિ-જીએ અગ્નિમાં પડવાને તૈયાર થયેલા રાજને કહ્યું કે પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત પણ છે. આ સંબંધમાં તારી ઇચ્છા હોય, તો તું સ્માર્ત બ્રાહ્મણોને બોલાવીને પૂછી જો.

રાજ્યે તાબડતોબ બ્રાહ્મણો બોલાવ્યા અને પોતાના પાપનું શું પ્રાયશ્ચિત્ત છે તે પૂછ્યું. ત્યારે તેમણે કહ્યું કે—

“આયઃપુત્તલિકાં વહ્નિ-ધ્માતાં તદ્વર્ણરૂપિणीમ્ ।

આશ્ચિજ્યન્ મુચ્યતે સઘઃ, પાપાચ્છાણ્ડાલીસમ્ભવાત્ ॥”—અનુષ્ટુપ

કહેવાની મતલબ એ છે કે લોઠાની પુતળીને અગ્નિમાં તપાવીને તેના જેવી લાલચોળ કર્યા બાદ તેને આલિંગન કરે, તો ચાણુડાલીથી ઉત્પન્ન થયેલા પાપથી સત્વર મુક્ત થવાય છે.

આ પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવા રાજ તૈયાર થઈ ગયો એટલે સૂરિજીએ તેને કહ્યું કે હે રાજન્! તેં તો સંકલ્પમાત્રથી પાપ કર્યું છે, તેં કાંઈ શરીર વડે તેવું નીચ કર્મ કર્યું નથી એટલે

માત્ર પશ્ચાત્તાપ કરવાથી તે પાપ નષ્ટ થઈ જશે; વાસ્તે નકામો આ દેહનો શા સાર અંત લાવવા તું તૈયાર થઈ ગયો છે ? હવે તું દીર્ઘ કાળ પર્યંત જૈન ધર્મ પાળ અને તેમ કરીને તું તારા આત્માનું કલ્યાણ કર. રાજાએ આ વાત અંગીકાર કરી. આ પ્રમાણે શ્રીઅપ્પભટ્ટિએ રાજાને કુકર્મ કરતાં તેમજ આત્મહત્યા કરતાં અટકાવ્યો.

આ પછી કેટલોક કાળ વીસા બાદ વાકૂપતિરાજ મથુરા ગયો અને ત્યાં તે શ્રીપાત ત્રિ-દંડી થઈ રહ્યો. એ વાત રાજાએ લોક પાસેથી જાણીને સૂરિજીને કહ્યું કે આપે મને પણ શ્રાવક બનાવ્યો, આપની વાણી પણ દિવ્ય છે અને આપની શક્તિ પણ અપરિમિત છે. પરંતુ એ બધું હું સ્વારેજ સાચું માનું કે જ્યારે આપ વાકૂપતિને જૈન બનાવો. સૂરિજીએ ઉત્તર આપ્યો કે હું અત્યારે એવી પ્રતિજ્ઞા લઉં છું કે જ્યારે હું એને મારો શિષ્ય (શ્વેતામ્બર) બનાવું, સ્વારેજ મારી વિધા સાચી; વાસ્તે વાકૂપતિ ક્યાં છે તે મને કહે. રાજાએ કહ્યું કે તે મથુરામાં છે.

પછી આમ રાજાના કેટલાક આમ મનુષ્યોને સાથે લઈને સૂરિજી મથુરા જવા નીકળ્યા. ત્યાં પહોંચ્યા બાદ તેમણે વરાહમિહિરના મંદિરમાં ધ્યાનસ્થ અવસ્થામાં વાકૂપતિને જોયો. તેની પાછળ ઊભા રહીને સૂરિજીએ ઊંચે સ્વરે નીચે મુજબનો આશીર્વાદ દેવો શરૂ કર્યો:—

“સન્ધ્યાં યત્ પ્રણિપત્ય લોકપુરતો વદ્ધાઙ્ગલિર્યાચસે

ધત્સે યચ્ચ પરાં વિલજ્જ ! શિરસા તચ્ચાપિ સોઢં મયા ।

શ્રીર્જાતાઽમૃત(મ્બુધિ)મન્થનાદ્ યદિ હરેઃ કસ્માદ્ વિષં મક્ષિતં ?

મા સ્ત્રીલમ્પટ ! માં સ્પૃશેત્યભિહિતો ગૌર્યા હરઃ પાતુ વઃ ॥ ૧ ॥—શાર્દૂલ૦

एकं ध्याननिमीलनान्मुकुलितं चक्षुर्द्वितीयं पुनः

પાર્વત્યા વિપુલે નિતમ્બફલકે શૃંગ્ગારભારાલસમ્ ।

अन्यद् दूरविकृष्टकामदहनक्रोधानलोद्दीपितं

શમ્ભોર્મિન્નરસં સમાધિસમયે નેત્રત્રયં પાતુ વઃ ॥ ૨ ॥—શાર્દૂલ૦

रामो नाम बभूव हुं तदवला सीतेति हुं तां पितु-

ર્વાચા પશ્ચવટીવને વિચરતસ્તસ્યાહરદ્ રાવણઃ ।

निद्रार्थं जननीकथामिति हरेहुंकारिणः शृण्वतः

પૂર્વં સ્મર્તુરવન્તુ કોપકુટિલમ્મુમ્હુરા દૃષ્ટયઃ ॥ ૩ ॥—શાર્દૂલ૦

ઉત્તિષ્ઠન્ત્યા રતાન્તે ભરમુરગપતૌ પાણિનૈકેન કૃત્વા

ધૃત્વા ચાન્યેન વાસો વિગલિતકવરીભારમંસે વહન્ત્યાઃ ।

સદ્યસ્તક્ત્યાકાન્તિદ્વિગુણિતસુરતપ્રીતિના શૌરિણા વઃ

શય્યામાલિજ્ઞથ નીતં વપુરલસલસદ્દાહુ લક્ષ્મ્યાઃ પુનાતુ ॥ ૪ ॥”—અગ્ધરા

૧ સરખાવો—

“મનસા માનસં કર્મ, વચસા વાચિકં તથા ।

કાચેન કાયિકં કર્મ, નિસ્તરન્તિ મનીષિણઃ ॥”

૨ હૃદં કાબ્યં નિશાનારાયણસ્યેત્યુલ્લેખઃ સુમાધિતરત્તભાણ્ડાગારે ।

અર્થાત્—લોહાના દેખતાં ૦ સંધ્યાને હાથ જોડી નમન કરી તેની તું યાચના કરે છે. વળી હે બેશરમ ! (ગંગા રૂપી) ખીજ સ્ત્રીને તું મસ્તક ઉપર ધારણુ કરે છે તે પણ મેં સહન કર્યું. વળી સમુદ્ર મન્થનથી હરિને લક્ષ્મી મળી, અને તેં ઝેર કેમ ખાધું ? માટે હે સ્ત્રીલંપટ ! તું મને સ્પર્શ કરીશ નહિ એમ જને ગૌરી (પાર્વતી)એ કહ્યું તે હર (મહાદેવ) તમારું રક્ષણુ કરો.—૧

જનું એક લોચન ધ્યાનમાં (લીન થયેલું હોવાથી) મીચાયેલું છે, ખીજું લોચન પાર્વતીના મોટા નિતમ્બ ઉપર શૃંગાર (રસના) ભારથી નમી પડેલું છે અને ત્રીજું લોચન દૂરથી (ધનુષ્ય) ચડાવતા કંદર્પને ખાળવાને કોપાશિથી પ્રજ્વલિત બન્યું છે, એવા સમાધિ વખતે શંભુ (મહાદેવ)ના ભિન્ન રસવાળાં ત્રણે લોચનો તમારું પરિપાલન કરો.—૨

એક હતો રામ. હું. તેને સીતા (નામની) પત્ની હતી. હું. તેના પિતાના વચનથી તે પંચવટી વનમાં વિચરતો હતો તેવામાં તેની સ્ત્રીને રાવણુ હરી ગયો. હું. નિદ્રાર્થે આ પ્રમાણેની જનની—કથાને હુંકારપૂર્વક શ્રવણુ કરતા હરિની પૂર્વ સ્મરણુ થવાથી કોપથી કુટિલ બનેલ ભમર વડે લંગુર થયેલી દૃષ્ટિઓ તમારું પાલન કરો.—૩

રતાન્તે એક હાથે શૈષ (નાગ)ના ઉપર ભાર મૂકીને (એટલે કે વિષય—સેવન પછી થાકી જવાથી શૈષ નાગના ઉપર એક હાથ ટેકવીને) અને ખીજે હાથે વસ્ત્ર લઇને ઊઠતી એવી તેમજ છુટી ગયેલા અંગોડાના ભારને ખસા ઉપર વહન કરતી એવી તથા જની કાયાની કાન્તિને જોતાં જ જનામાં સુરત—રનેહ અમણેા ઉત્પન્ન થયો છે એવા વિષ્ણુએ જને આલિંગન કરી ફરી શય્યામાં સુવાડી, તે લક્ષ્મીતું આગસથી કાંઇક મન્દ પડી ગયેલા હાથવાળુ શરીર તમને પવિત્ર કરો.—૪

આ પ્રમાણે તેઓ ઘણું બોલ્યા એટલે વાકુપતિ ધ્યાન મૂકીને તેમની સંમુખ આવી કહેવા લાગ્યો કે હે અપ્પભદ્રિ મિત્ર ! તમે મારી સમક્ષ શૃંગાર અને રૌદ્ર રસથી યુક્ત એવો પદ્ય—પાઠ કેમ કરો છે ? સૂરિજીએ ઉત્તર આપ્યો કે તમે સાંખ્ય છો; તેમાં વળી કેટલાક સાંખ્યો ઈશ્વરને માનતા નથી, જ્યારે કેટલાક ઈશ્વરને માને છે; પરંતુ તે સર્વેને રપ તત્ત્વો સંમત છે. આ બધું ધ્યાનમાં લઇને અમે તમારી આગળ તમારા ઇષ્ટ દેવની સ્તુતિ કરીએ છીએ, કેમકે જને જોવી રૂચિ હોય તેની આગળ સમયજ્ઞે તે પ્રમાણે કહેવું. વાકુપતિએ કહ્યું કે એ વાત બરાબર છે, પરંતુ હું તો મોક્ષનો અર્થી છું. વિશેષમાં મારું મરણુ પાસે આવેલું જાણી બ્રહ્મ—ધ્યાનમાં લીન થવા હું અહીં આવ્યો છું.

સૂરિજીએ આ સાંભળીને કહ્યું કે શું રૂદ્ર પ્રમુખ દેવો મુક્તિ—દાતા નથી ? જો તેઓ મુક્તિ—દાતા હોય, તો પછી આ પ્રમાણે તું ધ્યાન—મુક્ત થઇ ખિન્ન કેમ થાય છે ? અને જો તેઓ તેવા નથી એમ માનતો હો, તો તેમને મૂકીને મુક્તિને આપનારાની સેવા કેમ કરતો નથી ?

વાક્યપતિએ કહ્યું કે તેઓ મુક્તિ-દાતા નથી, પરંતુ મુક્તિ અર્પણ કરવામાં કયા દેવ સમર્થ છે તેની મને ખબર નથી. અધ્યભટ્ટિજીએ કહ્યું કે તેવા દેવ તો જિનજ છે, કેમકે દેવનું નીચે મુજબનું લક્ષણ તેમનામાંજ ધરી શકે છે:—

“અર્હન્ સર્વાર્થવેદી યદુકુલતિલકઃ કેશવઃ શક્કરો વા
વિભ્રન્દ્ ગૌરીં શરીરે દધદનવરતં પદ્મજન્માડક્ષસૂત્રમ્ ।
વુદ્ધો વાડલં કૃપાલુઃ પ્રકટિતભવનો ભાસ્કરઃ પાવકો વા
રાગાચૈર્યો ન દોષૈઃ કલુષિતહૃદયસ્તં નમસ્યામિ દેવમ્ ॥ ૧ ॥—સંધરા

યત્ર તત્ર સમયે યથા તથા

યોડસિ સોડસ્યભિધયા યયા તયા ।

વીતદોષકલુષઃ સ ચેદ્ ભવા-

નેક એવ ભગવન્ ! નમોડસ્તુ તે ॥ ૨ ॥—^૧રથોદ્ધતા

મદેન માનેન મનોભવેન

ક્રોધેન લોભેન ચ સંમદેન ।

પરાજિતાનાં પ્રસભં સુરાણાં

વૃથૈવ સામ્રાજ્યરુજા પરેપામ્ ॥ ૩ ॥—ઉપભતિ

—અધ્યાગવ્યવસ્થેટિકા દ્વાત્રિશિકા, શ્લો. ૨૫

જં દિક્ષી કરુણાતરંગિયપુટા એયસ્સ સોમ્મં મુહં

આચારો પસમાયરો પરિયરો સન્તો પસન્ના તણૂ ।

તં મન્ને જરાજન્મમચ્છુહરણો દેવાધિદેવો જિણો

દેવાણં અવરાણ દીસઙ્ જઓ નેયં સરૂવં જણ ॥ ૪ ॥”—શાર્દૂલ

અર્થાત્—જેનું હૃદય રાગાદિક દોષોથી મલિન થયેલું નથી, તે દેવને હું નમસ્કાર કરું છું. પછી ભલે તે દેવ સર્વ પદાર્થને જાણનારા અરિહંત હો કે યદુ વંશને વિષે તિલકસમાન

૧ રાસપરેર્નેરલ્યૌ રથોદ્ધતા ।

૨ ધ્યા—

યદ્ દષ્ટિઃ કરુણાતરન્કિતપુટા એતસ્ય સૌમ્યં મુખમ્

આચારઃ પ્રશમાકરઃ પરિકરઃ શાન્તઃ પ્રસન્ના તનુઃ ।

તદ્ મન્યે જરાજન્મમચ્છુહરણો દેવાધિદેવો જિનો

દેવાનામપરેપાં દૃશ્યતે યતો નૈતત્ સ્વરૂપં જગતિ ॥

૩ સરખાવો—

યદ્ દષ્ટિઃ કરુણાતરન્કલહરી ચૈતસ્ય સૌમ્યં મુખં

આચારઃ પ્રશમાકરઃ પરિકરઃ શાન્તઃ પ્રસન્ના તનુઃ ।

તન્મન્યેડસ્થિલજન્મમચ્છુહરણો દેવાધિદેવો જિનો

દેવેષ્વમ્યતરેષુ રાજતિ યતો નેદં સ્વરૂપં ક્ષિતૌ ॥

—જૈનધર્મવરસ્તોત્રે

કેશવ (કૃષ્ણ) હો; શરીર ઉપર (ખોળામાં) ગૌરી (પાર્વતી)ને ધારણ કરનારા શંકર હો કે નિરંતર અક્ષ-સૂત્રને ધારણ કરનારા પદ્મજન્મા (બ્રહ્મા) હો; અત્યંત કૃપાળુ એવા બુદ્ધ હો કે જગત્ને પ્રકાશિત કરનારા સૂર્ય કે અગ્નિ હો.—૧

હે પ્રભુ ! જ્યાં, જે સમયે, જેવી રીતે, જે નામથી તું હો, ત્યાં, તે સમયે, તેવી રીતે તે નામથી પ્રખ્યાત એવો તું જે દોષરૂપ દૂષણથી રહિત હો, તો તેવા એકલા તને(જ) મારા પ્રણામ હોજો.—૨

મદથી, માનથી, મદનથી, દોષથી, લોભથી અને હર્ષથી એ બધાથી અત્યંત પરાજિત થયેલા એવા અન્ય દેવોની સામ્રાજ્ય-પીડા વ્યર્થજ છે.—૩

જથી કરીને (જિનની) દૃષ્ટિ કંઈલાઈપી કલ્પોલથી યુક્ત પુટ (પુટિયા) જેવી છે, મુખ સૌમ્ય છે, આચાર પ્રશમની ખાણ છે, પરિકર શાન્ત છે અને દેહ પ્રસન્ન છે તેથી હું એમ માનું છું કે જરા (ધડપણ), જન્મ અને મરણનો નાશ કરનારા એવા દેવાધિદેવ જિન(જ) છે, કેમકે અન્ય દેવોનું આવું સ્વરૂપ વિશ્વમાં એવામાં આવતું નથી.—૪

આ પ્રમાણે સૂરિજીએ કહ્યું એટલે વાકુપતિએ પૂછ્યું કે તે જિન ક્યાં છે ? સૂરિજીએ કહ્યું કે સ્વરૂપથી તો તે મોક્ષમાં છે, પરંતુ મૂર્તિથી તે જિનાલયમાં છે. આ સાંભળીને વાકુ-પતિએ તે મને બતાવો એમ સૂરિજીને કહ્યું. તેથી સૂરિજી તેને આમ નરેશ્વરે બનાવેલા જિનાલયમાં લઈ ગયા અને ત્યાં પોતેજ પ્રતિષ્ઠા કરેલી શ્રીપાર્શ્વનાથની મૂર્તિના દર્શન કરાવ્યા. શાન્ત, કાન્ત તથા નિરંજન એવા સ્વરૂપને જોઈને પ્રબુદ્ધ થયેલો વાકુપતિ બોલી બેઠ્યો કે આકાર જોતાંજ આ દેવ નિરંજન હોય એમ જણાય છે. સૂરિજીએ વિશેષમાં તેને દેવ, ગુરૂ અને ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ રૂડી રીતે સમજાવ્યું તેથી તે પ્રસન્ન થયો અને મિથ્યાત્વ-રૂપી વિષને લજી દઈ તે શ્વેતામ્બર જૈનર્ષિ થયો. જિનને વન્દન કરતાં તે બોલ્યો કે—

“મયનાહિસુરહિણં, ઇમિણા કિંકરફલં નડાલે ણં ।

इच्छामि अहं जिणवर !, पणाम किण कलुसियं काजं ? ॥ १ ॥—આર્થા

दोवि गिहत्था धडहड, वच्चइ को किर कस्सवि पत्त भणिज्जइ ? ।

सारंभे सारंभं पुज्जइ, कहम कहमेण किमु सुज्जइ ? ॥ २ ॥”—આર્થા

અર્થાત્ કરતૂરી વડે સુવાસિત એવા આથી લલાટમાં સેવકનું રૂળ છે. તેથી હે જિનેશ્વર ! નમસ્કારને મલિન કરવાને હું કેમ ઇચ્છું ?—૧

૧ છાયા—

मृगनाभिसुरभितेन भनेन किङ्करफलं ललाटे ।

इच्छामि अहं जिणवर ! प्रणामं कथं कलुषितं कर्तुम् ? ।

द्वावपि गृहस्थानुत्पथं व्रजतः कः किल कस्यापि पात्रं भग्यते ? ।

सारम्भः सारम्भं पूजयति कर्दमः कर्दमेन किं शुष्यते ? ॥

બંને ગૃહસ્થો ઉન્માર્ગે જાય છે, તો ઠાણ ઠોનું પાત્ર કહેવાય? આરમ્ભથી યુક્ત (જન) આરંભીને પૂજે છે, (પરંતુ) શું કાદવ કાદવથી શુદ્ધ થાય છે?—૨

કાલાન્તરે વાકુપતિનું મરણ પાસે આવતાં મથુરાના ચારે વર્ણોની તેમજ આમ નૃપતિના આમ જનોની સમક્ષ સૂરિજીએ એને 'અઠાર પાપ-સ્થાનનો સાગ કરાવ્યો, 'પંચ-પરમેષ્ઠીરૂપ નમસ્કાર-મંત્ર સંભળાવ્યો, જીવોને ખમાવાવ્યા અને ચાર શરણોનું આલંબન લેવડાવ્યું. ચાર પછી સુખેથી શરીર તજીને વાકુપતિ સ્વર્ગે ગયા.

આ સમયે સ્નેહથી વિકલ બનેલા સૂરિજીએ સામન્તો અને પણિડતો સાંભળે તેમ ગદ્ગદ સ્વરે નીચે મુજબના ઉદ્ગારો કાઢ્યા.

“વૈદ સગ્ગણ સામંતરાય ! અવરતેઓ ન ફિદ્દિહઈ !

પદ્મમં ચિય વરિયપુરંદરાય સગ્ગસ્સ લચ્છીણ ॥ ૧ ॥”—આર્યા

પછીથી સૂરિજી આ ગોકુલ-વાસ (મથુરા)માં આવેલા અને નંદ રાજાએ તૈયાર કરાવેલા શ્રીશાન્તિનાથના મંદિરમાં ગયા. ત્યાં શ્રીશાન્તિ દેવીની પણ મૂર્તિ હતી. તેમણે આ બંનેની “જયંતિ જગદ્રક્ષાકર” ઇલાદિ વચનપૂર્વક સ્તુતિ કરી. પછીથી સામન્તોની સાથે સૂરિજી ગોપગિરિ પાછા આવ્યા અને તેમણે વાકુપતિના સંબંધમાં બનેલું સર્વ વૃત્તાન્ત રાજાને કહી સંભળાવ્યું. આથી રાજા આનંદ પામ્યો. આ સમયે તેણે સૂરિજીને કહ્યું કે—

“આલોકવન્તઃ સન્ત્યેવ, ભૂયાંસો ભાસ્કરાદયઃ ।

કલાવાનેવ તુ ગ્રાવદ્રાવકર્મણિ કર્મઠઃ ॥ ૧ ॥”—અનુદ્યુષ્

અર્થાત્ સૂર્યાદિક અનેક (બ્રહ્મા) પ્રકાશયુક્ત તો છેજ, પરંતુ પત્થરને પીગળાવવામાં સમર્થ એવો તો ચન્દ્રજ છે.

એક વાર રાજાએ સૂરિજીને કહ્યું કે જૈન તત્ત્વ જાણવા છતાં મને વચમાં વચમાં તોપસ-ધર્મ ઉપર પ્રીતિ ઉદ્ભવે છે, તેનું શું કારણ હશે? તેમણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે હું આ વાતનો કાલે ઉત્તર આપીશ. તેઓ ઉપાશ્રયે આવ્યા અને રાત્રે સરસ્વતી દેવીને રાજાના પૂર્વ ભવ સંબંધી હકીકત પૂછી લીધી. પછી બીજા દિવસે સવારમાં રાજાને કહી સંભળાવ્યું

૧ (૧) પ્રાણુતિપાત, (૨) મૃષાવાદ, (૩) અદત્તાદાન, (૪) મૈથુન, (૫) પરિગ્રહ, (૬) ક્રોધ, (૭) માન, (૮) માયા, (૯) લોભ, (૧૦) રાગ, (૧૧) દ્રેષ, (૧૨) કલહ, (૧૩) અભ્યાખ્યાન, (૧૪) પૈશુન્ય, (૧૫) રતિ. અરતિ, (૧૬) પરપરિવાદ, (૧૭) માયામૃષાવાદ અને (૧૮) મિથ્યાત્વશબ્દ એ અઠાર પાપસ્થાનો છે.

૨ જુઓ શ્રીચતુર્વિંશતિજિન્નાનંદસ્તુતિના ૮૬મા પદનું સ્પષ્ટીકરણ.

૩ છાયા—

ત્વયિ સ્વર્ગે ગતે સામન્તરાજ ! અપરતેજો ન સ્ફેટિષ્યતિ ।

પ્રથમમેવ વૃતપુરંદરાયાઃ સ્વર્ગસ્ય લક્ષ્મ્યાઃ ॥

૪ “અજ્ઞાપિ વર્તંતે તચ્છામિતકરં સર્વભયહરણમ્” એમ આ સંબંધમાં પ્રભાવક-ચરિત્રમાં ઉલ્લેખ છે, પરંતુ આ સ્તોત્ર મારા જોવામાં હજી સુધી આવ્યું નથી.

કે તું પૂર્વ ભવમાં તાપસ હતો અને તેં કાલિંજર નામના ગિરિ પાસે આવેલા શાલ વૃક્ષની નીચે એકાંતર ઉપવાસ કરવા વડે દોઢસો વર્ષ પર્યંત તપશ્ચર્યા કરી હતી. આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં તું રાજ થયો છે. આ વાતની જો તારે પ્રતીતિ કરવી હોય, તો હજી તે વૃક્ષની નીચે તારી જટા લટકે છે તે મંગાવી જો. રાજ્યે જટા મંગાવી. તે આવતાં રાજને પ્રતીતિ થઈ. આથી તે ઉમંગભેર શુદ્ધ અંતઃકરણપૂર્વક જૈન ધર્મ પાળવા લાગ્યો.

એક વાર મહેલની ઉપર ફરતાં ફરતાં આમ રાજ્યે એક ધરમાં ભિક્ષા માટે મુનિને જતા જોયા. તેમાં એક કામિની હતી. તેણે કામાર્ત થઈ પરબ્રહ્મમાં એક ચિત્ત-વાળા એવા આ મુનિની સાથે ક્રીડા કરવાની ઇચ્છાથી દ્વાર બંધ કર્યાં; પરંતુ મુનિએ તેનો સ્વીકાર કરવા ના પાડી, ચારે દ્વાર પકડી રાખીને તેણે તેને લાત મારી. તેમ થતાં કાકતાલીય ન્યાયથી કે અંધવર્તિકા ન્યાયથી તેનું નૂપુર (અંતર) તે મુનિના ચરણમાં પેસી ગયું. તે જોઈ રાજ્યે સૂરિજીને નીચે મુજબની સમસ્યા કહી:—

“કામાતુરાણ્ડજ્જ વરંગણાણ, અબ્ભત્થિઓ જુલ્લગમ્મિયાણ”

અર્થાત્ કામને વશ થયેલી તેમજ યૌવનને લીધે ગર્વિષ્ટ બનેલી તે સુન્દર સુન્દરીએ તેની પ્રાર્થના કરી.

સૂરિજીએ તે સમસ્યા પૂર્ણ કરતાં કહ્યું કે—

“ન મન્નિયં તેણ જિહંદિણ્ણં, સનેરો પવ્વહ્મસ્સ પાઓ ॥ ૧ ॥”—ઉપબત્તિ

અર્થાત્ તે જિતેન્દ્રિયે માન્યું નહિ; તે દીક્ષા લીધેલાનો પગ નૂપુરથી યુક્ત થયો છે.

એક વાર કોઈ પ્રોષિત-ભર્તૃકાના ગૃહમાં ભિક્ષા માટે કોઈ ભિક્ષુક દાખલ થયો. પેલી સ્ત્રી ભિક્ષુને પારણું કરાવવા માટે અન્ન લાવી; પરંતુ તે ભિક્ષુની દૃષ્ટિ તે સુન્દરીની નાભિ ઉપર સ્થિર થઈ ગઈ, જ્યારે તે સ્ત્રીની દૃષ્ટિ તે ભિક્ષુકના મુખ-કમલ ઉપર લાગી રહી. એટલામાં કાગડાઓ તે અન્ન ખાઈ ગયા. આ બધું દૃશ્ય રાજ્યે મહેલ ઉપરથી જોયું અને તે સંબંધમાં તેણે સૂરિજીને નીચે મુજબની સમસ્યા કહી સંભળાવી:—

“મિલ્લાયરો પિચ્છહ્મ નાહિમંડલં સાવિ તસ્સ મુહ્મકમલં”

અર્થાત્ ભિક્ષુક તે સ્ત્રીનું નાભિ-મણ્ડલ જુએ છે અને તે (સ્ત્રી) પણ તેનું મુખ-કમલ જુએ છે. સૂરિજીએ કહ્યું કે—

૧ છાયા—

કામાતુરયાડણ વરાજ્જનયાડમ્મયરિયિતો યૌવનગર્વિતયા ।

૨ છાયા—

ન મતં તેમ જિતેન્દ્રિયેણ, સનૂપુરઃ પ્રવ્વજિતસ્વ પાદઃ ॥

૩ જોનો પતિ પરદેશ ગયો છે એવી સ્ત્રી.

૪ છાયા—

મિલ્લાયરઃ પહ્મયતિ નાભિમણ્ડલં સાવિ તસ્સ મુહ્મકમલમ્ ।

“દુષ્કંપિ કવાલં ચઙ્ગ્યંપિ કાયા વિલુંપંતિ ॥ ૧ ॥”

અર્થાત્ અંનેના કપાળ અને કડછીને કાગડાએ ખગાડે છે.

આ સાંભળીને આમ રાજ અચંબો પામી ગયો અને વિચારવા લાગ્યો કે ખરેખર આ સર્વજ્ઞપુત્રજ છે.

એક દિવસ ચિત્રકળામાં અતિશય પ્રવીણ એવો એક ચિતારો રાજ પાસે આવ્યો. તેણે વિવિધ ચિત્રો આલેખ્યાં, પરંતુ રાજએ તે તરફ લક્ષ્ય આપ્યું નહિ. આથી તેણે આખરે મહાવીરસ્વામીનાં ચાર ચિત્રો કાઢીને સૂરિજીને બતાવ્યાં. સૂરિજીએ તેની કળાની પ્રશંસા કરી એટલે રાજએ તેને એક લાખ ટંક આપ્યા. પછીથી તેણે આ ચાર ચિત્રોને મોઢેરકમાં, અણહિલપુરમાં, ગોપગિરિમાં અને સતારક નામના પુરમાં મોકલી આપ્યાં. સાં તેણે પ્રતિષ્ઠા તથા પ્રભાવના પણ કરાવી અને વળી ખીજાં પણ ધણાં ખિંબ કરાવ્યાં.

કાલાન્તરે આમ રાજને સાં સુલક્ષણી પુત્રનો જન્મ થયો. રાજએ તેનો મહોત્સવ કર્યો અને તેનું દુન્દુક એવું નામ પાડ્યું. આ પણ યુવાન થતાં તેના પિતાની જેમ સર્વ ગુણો પ્રાપ્ત કરી સારી પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. એક વખત આમ ભૂપાલે સમુદ્રસેન રાજના રાજગિરિ નામના દુર્ગ (કિલ્લા)ને રૂંધ્યો. અપરિમિત સૈન્ય, કુદાલકાદિક સામગ્રી, ભૈરવાદિ યન્ત્ર-ભેદો વિગેરે ઉપાયો રાજએ અજમાવી જોયા, પરંતુ તે દુર્ગ તે સર કરી શક્યો નહિ. આથી ખેદ પામીને તે રાજએ સૂરિજીને પૂછ્યું કે આ ગગનસ્પર્શી દુર્ગ હું ક્યારે જીતી શકીશ ? સૂરિજીએ કહ્યું કે તારા પુત્ર દુન્દુકનો પુત્ર ભોજ આ દુર્ગને દૃષ્ટિમાત્રથી ચૂર્ણ કરી નાખશે; બાકી તેમાં ખીજાનું કંઈ વળવાનું નથી. આથી આમ રાજ સાં બાર વર્ષ સુધી પડાવ નાખીને રહ્યો. તેવામાં દુન્દુકને ઘેર પુત્ર જન્મ્યો અને તેનું ભોજ એવું નામ પાડવામાં આવ્યું. તેનો જન્મ થતાંજ તેને નાના પલંગમાં સુવાડી દુર્ગ આગળ લાવવામાં આવ્યો. તેની આ દુર્ગ તરફ દૃષ્ટિ પડતાં એના કકડે કકડા થઈ ગયા. સમુદ્રસેન રાજ ધર્મ-દ્વારથી બહાર નીકળી ગયો. આમ રાજએ તે દુર્ગ હાથ કર્યો, પરંતુ તેણે પ્રબળે ડાઘ પણ રીતે પીડા કરી નહિ; કેમકે જૈન રાજર્ષિઓ દયાળુ હોય છે.

રાત્રિ સમયે સાંના અધિષ્ઠાયક વ્યન્તરે આમ રાજને કહ્યું કે હે રાજના! જો તમે અહિંઆ રહેશો, તો હું તમારા લોકોને હણી નાખીશ. આમે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે લોકોને હણવાથી તમને શો લાભ છે ? જો તમારી હણવાની ઇચ્છા હોય, તો તમે મનેજ હણો. આ પ્રમાણેની રાજની નિર્ભયતા જોઈને વ્યન્તર ધણો ખુશી થયો અને જ ઇચ્છા હોય

તે માગે એમ તેણે રાજને કહ્યું. રાજએ જવાબ આપ્યો કે મારે ઠાઠ વાતની ખોટ નથી, પરંતુ માંડ મૃત્યુ ક્યારે થશે તે તમે કહો. સારે વ્યંતરે કહ્યું કે આજથી છ મહિના પછી મકારથી શરૂ થતા નામવાળા ગામમાં તમારું મૃત્યુ થશે અને તે સમયે તમને જળમાંથી ધુમાડો નીકળતો જણાશે એ જાણજાણે; માટે હવે તમે પારલૌકિક સાધના કરો. એમ કહીને તે વ્યંતર આટ્યો ગયો.

સવાર પડતાં રાજ સૂરિજી પાસે આવ્યો એટલે તેમણે તેને કહ્યું કે વ્યંતરે તને જે વાત કહી છે તે સાચી છે, વાસ્તે તું પરલોક ગમનમાં સહાયભૂત એવું ધર્મરૂપી ભાથુ ગ્રહણ કરવા તૈયાર થા. સૂરિજીને રાત્રિ સંબંધી હકીકત ખબર પડી મઠ એ જાણીને રાજ આશ્ચર્ય-કિત થયો, પરંતુ સાથે સાથે તેને એ વિચાર પણ આવ્યો કે સૂર્ય તેજસ્વી, ચન્દ્ર આનન્દ-દાયક, ગંગાજળ પવિત્ર અને જૈન જ્ઞાની હોય, એમાં શી નવાઈ ?

જે દિવસ પછી પ્રસંગ મળતાં સૂરિજીએ રાજની પાસે શ્રીનેમિનાથની સ્તુતિરૂપ નીચે મુજબનો આશીર્વાદ કહ્યો—

“લાવण्याમૃતસારસારણિસમા સા મોગભૂઃ સ્નેહલા

સા લક્ષ્મીઃ સ નવોદ્ગમસ્તરુણિમા સા દ્વારિકા તજ્જલમ્ ।

તે ગોવિન્દ-શિવા-સમુદ્રવિજયપ્રાયાઃ પ્રિયાઃ પ્રેરકા

યો જીવેષુ કૃપાનિધિર્વ્યધિત નોદ્ગ્રાહઃ સ નેમિઃ શ્રિયૈ ॥ ૧ ॥”—શાર્દૂલ

અર્થાત્ લાવણ્યરૂપ અમૃતના સારની સારણિ સમાન એવી તે સ્નેહવતી ભોગ-પુત્રી (રાજમતી), તે લક્ષ્મી, તે નવીન ઉદયવાણું યૌવન, તે દ્વારિકા, તે જળ, તે ગોવિન્દ (કૃષ્ણ), શિવા (રાણી) અને સમુદ્રવિજય (રાજ) પ્રમુખ પ્રિય જનો જનાં પ્રેરક હતા તો પણ જીવોને વિષે કરુણાનિધિ એવા જે નેમિ(નાથે) વિવાહ ન કર્યો, તે (તમને) કહ્યાણને માટે થાઓ.—

તથા વળી—

“મયૈઃ કુદુમ્બજમ્બાલે, યૈર્મિથ્યાકાર્યજર્જરૈઃ ।

નોજ્જયન્તે નતો નેમિ-સ્તે ચેજ્જીવન્તિ કે મૃતાઃ ? ॥ ૨ ॥”—અનુદુપ

અર્થાત્ મિથ્યા કાર્યમાં જર્જરિત બનેલા અને કુટુંબરૂપી કાદવમાં મગ્ન થયેલા એવા જે જનો નેમિ(નાથ)ને ઉજ્જયન્ત (રૈવત) ગિરિ ઉપર નમ્યા નહિ, તેમને જે જીવતા ગણવામાં આવે, તો પછી મુએલા ડોણ કહેવાય ?

આ પ્રમાણેનો રૈવત ગિરિનો સૂરિએ અપૂર્વ મહિમા કહ્યો. તે સાંભળીને રાજ ભૂમિ ઉપર પગ ઠોડીને કમર કરીને ઊભો થઈ ગયો અને તેણે એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી કે રૈવત ગિરિ ઉપર નેમિનાથના દર્શન કર્યા વિના હું ભોજન કરનાર નથી. લોકોએ તેને ઘણો

વાયોં અને કહ્યું કે આપ નરમ પ્રકૃતિવાળા છે અને આ પર્વત તે ધણુ દૂર છે, વાસ્તે ખોટી ઐચતાણુ ન કરો. પરંતુ તે રાજ પોતાની પ્રતિજ્ઞામાં મક્કમ રહ્યો. સૂરિજીને સાથે લઇને સૈન્ય સહિત તે રૈવત ગિરિ જવા નીકળ્યો.

પ્રયાણ કરતો કરતો આમ રાજ સ્તમ્ભન તીર્થે આવી પહોંચ્યો એટલામાં તેા ક્ષુધાથી તે એવો પીડિત થઇ ગયો કે તેના પ્રાણ પણ સંશયમાં આવી ગયા; પરંતુ તે પ્રતિજ્ઞાથી ચળ્યો નહિ. લોહા લયલીત ખની ગયા અને સૂરિજી પણ ખેદ પામ્યા. તેમણે કુખ્માણુડી (અંખિકા) દેવીને મંત્ર-બળથી સાક્ષાત્ બોલાવી અને કહ્યું કે એવું કરો કે આ રાજ ભોજન કરે અને જીવે. તદનુસાર તે દેવી મસ્તક ઉપર એક બિંબને ધારણ કરી ગગન-માર્ગે થઇને રાજ પાસે આવી અને બોલી કે હે વત્સ ! હું અંખિકા દેવી છું અને તારા સત્ત્વથી પ્રસન્ન થઇ છું. તેં મને ગગનથી આવતી ભેદ છે. મેં રૈવત ગિરિ ઉપરથી આ નેમિનાથનું બિંબ આણ્યું છે. તેને તું વંદના કરી પારણું કર એટલે તારી પ્રતિજ્ઞા જળવાઇ રહેશે. સૂરિજીએ પણ એ વાતને ટેકા આપ્યો, તેથી રાજએ યાં ભોજન કર્યું અને પછીથી તે બિંબની યાં સ્થાપના કરાવી. તે બિંબ સ્તમ્ભન તીર્થમાં ઉજ્જયન્ત નામે ઝાળખાય છે.

સાર બાદ આનન્દના વાદિત્ર વગડાવતો આમ રાજ વિમળાયણ (શત્રુંજય ગિરિ) ગયો અને વૃષભધ્વજ (ઋષભદેવ)ના દર્શન કરી પવિત્ર થયો. કાલાન્તરે તે રૈવત ગિરિ પહોંચ્યો તેવામાં તે તે તીર્થને દિગમ્બરોએ ઙ્ધી લીધું. દિગમ્બરોએ શ્વેતામ્બર સંધને યાં પ્રવેશ કરતાં અટકાવ્યો છે એવી ખબર આમ રાજને મળતાં તે તેમની સાથે યુદ્ધ કરવા તૈયાર થઇ ગયો. તેવામાં દિગમ્બર સંપ્રદાયના અગ્યાર નૃપતિઓ પણ યાં ભેગા થઇ ગયા. યુદ્ધ કરવા સજ્જ થયેલા બન્ને પક્ષોને સૂરિજીએ કહ્યું કે ધર્મ-કાર્યમાં યુદ્ધ કરવું તે ઉચિત નથી. તેમણે દિગમ્બરોને સમજાવ્યા કે સૌરાષ્ટ્રવાસી દિગમ્બર તેમજ શ્વેતામ્બર પક્ષની પાંચ સાત વર્ષની સો સો કન્યાઓ બોલાવી સભા બોલાવવી અને તેમાં બે બધી શ્વેતામ્બર કન્યાઓ

“ઉજ્જિન્તસેલસિહરે, દિક્ષા નાણં નિસીહિઆ જસસ ।

તં ધમ્મચક્કવટ્ઠીં, અરિદ્ધનેમિં નમંસામિ ॥ ૧ ॥”-આર્યા

આ પ્રમાણેની ગાથા બોલે તેા આ તીર્થ શ્વેતામ્બરોનું જાણવું, નહિ તેા તે દિગમ્બરોનું છે એમ માનવું.

સભા મળતાં સમગ્ર શ્વેતામ્બરની કન્યાઓ ઉપલી ગાથા બોલી એટલે અંખિકાએ શ્વેતામ્બર સંધના ઉપર પુષ્પ-વૃષ્ટિ કરી. (આ પ્રમાણે આ તીર્થ શ્વેતામ્બરોનું સિદ્ધ થયું અને વળી તે દિવસથી આ ગાથાનો ચૈલ્લવંદનમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો.) રાજએ

૧ છાયા—

ઉજ્જયન્તસૈલસિહરે વીક્ષા જ્ઞાનં નૈવેધિકી વસ્ય ।

તં ધર્મચક્કવટ્ઠિનં અરિદ્ધનેમિં નમસ્વામિ ॥

શક્તિપૂર્વક રૈવત ગિરિ ઉપર ચડી નેમિનાથને પ્રણામ કરી પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી. ત્યાંથી પોતાને નગરે આવતાં માર્ગમાં તેણે પિંડતારકમાં દામોદર હરિની મૂર્તિને, દ્વારકામાં શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિને અને સોમેશ્વર પુરમાં સોમનાથની મૂર્તિને પ્રણામ કર્યાં.^૧

આ પ્રમાણે યાત્રા કરીને આમ રાજ સૂરિજી સાથે પોતાને નગરે પાછો આવ્યો. તેણે સંધ-પૂજાદિ મહોત્સવો કર્યાં. વિશેષમાં તેણે યોગ્ય સમયે દુન્દુકને રાજ્ય ઉપર બેસાડ્યો. કેટલોક કાળ વીત્યા પછી તેની રજા લઇ પ્રજા-વર્ગની ક્ષમા યાચી દેશને અનુભૂતિ કરી તે સૂરિજીને સાથે લઇ હોડીમાં બેસી ગંગાને કાંઠે આવેલા માગધ તીર્થમાં જવા નીકળ્યો. ત્યાં તેણે જળમાંથી ધૂમાડો નીકળતો જોયો. વળી પોતે મકારથી શરૂ થતા મગધ નગર આગળ આવી પહોંચ્યો છે એ વાત તરફ પણ તેનું લક્ષ્ય ખેંચાતાં તેને વ્યન્તરનું વચન યાદ આવ્યું. પોતાનું મરણ સમીપ જાણીને તે ધર્મ-ધ્યાન કરવામાં તત્પર થઇ ગયો. સૂરિજીએ તેને તેમાં પ્રોત્સાહન આપ્યું એટલે આમ રાજ્યે તેમની ક્ષમા યાચી અનશન વ્રત અંગીકાર કર્યું. અંતમાં પંચપરમેષ્ઠીનું ધ્યાન ધરતો સમાધિપૂર્વક મરણ પામીને તે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો. આ ખનાવ વિ. સં. ૮૯૦માં ભાદ્રપદ (ભાદરવા)ની શુક્લ પંચમીને દિને ખન્યો. આ વાતની નિમ્ન-લિખિત પદ્ય સાક્ષી પૂરે છે:—

“મા મૃત્ સંવત્સરોઽસૌ વસુશતનવતેર્મા ચ ઋક્ષેષુ ચિત્રા
ધિગ્ માસં તં નભસ્યં ક્ષયમપિ સ સ્વલઃ શુક્લપક્ષોઽપિ યાતુ ।

સક્લાન્તિર્યા ચ સિંહે વિશતુ હુતમુજં પચ્ચમી યાતુ શુક્રે
ગક્લાતોયાન્નિમધ્યે ત્રિદિવમુપગતો યત્ર ‘નાગાવલોકઃ’ ॥”-સુશ્વરા

આમ રાજનું મરણ થવાથી સૂરિજીનાં નેત્રમાં પણ અશ્રુ આવ્યાં, કેમકે લાંબા સમયનો સ્નેહ દુર્ભય છે. સેવકો પણ આકન્દ કરવા લાગ્યા કે હે શરણે આવેલાનું રક્ષણ કરવામાં વળકુમાર! રાજ્ય સ્થાપન કરવામાં રામ! ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવામાં નળ! સત્ય વચન ઉચ્ચારવામાં યુધિષ્ઠિર! સુવર્ણનું દાન દેવામાં કર્ણ! શુદ્ધ જૈન તત્ત્વને અંગીકાર કર-

૧ સરખાવો—

“દામોદરહરિં તન્ના-ભ્યર્ચ્યાગાત્ પિન્હતારકે ।
તથા માધવદેવે ચ, શક્તોદ્ધારે ચ તં સ્થિતમ્ ॥
દ્વારકાયાં તતઃ શ્રીમાન્, કૃષ્ણમૂર્તિ પ્રણમ્ય ચ ।
તન્ન દાનાનિ દત્ત્વા શ્રી-સોમેશ્વરપુરં યયૌ ॥
તતઃ શ્રીસોમનાથસ્ય, હેમપૂજાપુરસ્સરમ્ ।
તલ્લોકં પ્રીણયામાસ, વાસવો જીવનૈરિવ ॥”

—પ્રલાવકચરિત્રાંતર્ગત શ્રીજયલક્ષ્મિપ્રબંધ, શ્લોક ૭૦૬-૭૦૮.

વામાં શ્રેણિક ! આચાર્યોની સેવા કરવામાં સમ્પ્રતિ ! દેશને અનૃણી કરવામાં વિક્રમાદિત્ય ! વીર-વિદ્યાને ઉપયોગ કરવામાં સાતવાહન ! અમને તજને તમે ક્યાં ગયા ? એક વાર અમને દર્શન દો, એકલા મૂકીને ન જાઓ.

આ પ્રમાણે વિલાપ કરતા સેવકોને સૂરિશૃએ બોધ આપતાં કહ્યું કે ખરેખર દુષ્ટ દૈવે

“આલબ્ધા કામધેનુઃ સરસકિસલયશ્ચાન્દનશ્ચૂર્ણિતો હા
છિન્નો મન્દારશાખી ફલકુસુમમૃતઃ સ્વણિડતઃ કલ્પવૃક્ષઃ ।
દગ્ધઃ કર્પૂરસ્વણ્ડો ઘનહતિદલિતા મેઘમાણિક્યમાલા
મિન્નઃ કુમ્ભઃ સુધાયાઃ કમલકુવલયૈઃ કેલિહોમઃ કૃતોડયમ્ ॥ ૧ ॥”-સગ્ધરા

(અર્થાત્) કામધેનુનો હોમ કર્યો, સરસ પલ્લવવાળા અન્દન વૃક્ષને ચૂર્ણ કર્યું, કૃણ અને પુષ્પોથી પરિપૂર્ણ મન્દાર વૃક્ષને છેદી નાખ્યું, કલ્પવૃક્ષ ખણિડત કર્યું, કર્પૂરના ખણુડને ખાળી નાખ્યો, મેઘરૂપી માણિક્ય-માલાને ઘનના પ્રહાર વડે દળી નાખી, અમૃતના કુમ્ભને ભાંગી નાખ્યો તેમજ કમળોના સમૂહ વડે કેલિ-હોમ કર્યો.—૧

તથાપિ તમે શોક ન કરો, કેમકે જુઓ—

“પૂર્વાહ્ને પ્રતિબોધ્ય પદ્મજવનાન્યુત્સૃજ્ય નૈશં તમઃ
કૃત્વા ચન્દ્રમસં પ્રકાશરહિતં નિસ્તેજસં તેજસા ।
મધ્યાહ્ને સરિતાં જલં પ્રસુમરૈરાપીય દીપ્તૈઃ કરૈઃ
સાયાહ્ને રવિરસ્તમેતિ વિવશઃ કિં નામ શોચ્યં ભવેત્ ॥ ૧ ॥”-શાર્દૂલ૦

અર્થાત્ સવારે રાત્રિના અંધકારને દૂર કરી, કમલ-વનોને વિકસિત કરી, ચન્દ્રને (પોતાના) તેજ વડે પ્રકાશ વિનાના નિસ્તેજ બનાવી, મધ્યાહ્ને પ્રસરણશીલ તેમજ પ્રકાશિત કરો (કિરણો) વડે નદીઓનાં જળતું પાન કરીને સૂર્ય સાંજના પરવશ થઈ અસ્ત પામે છે; તો હવે શોક શાનો કરવો ?—૧

આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપી લોકનો શોક મૂકાવીને તેમની સાથે સૂરિશૃ ગોપ-ગિરિ આગ્યા. આમ નૃપતિના નન્દન દુન્દુકને પિતાના શોકથી મુક્તાકૃણ જેવાં અશ્રુ પાડતો, હિમથી મ્લાન થઈ ગયેલા કમળ જેવા મુખને ધારણ કરતો તેમજ ચિંતાથી ચિત્તમાં સંતપ્ત થતો બ્રહ્મને સૂરિશૃએ તેને કહ્યું કે હે રાજન્ ! તું આટલો બધો શોક કેમ કરે છે ? તારા પિતાશ્રી તો ધર્માદિક ચાર વર્ગને સાધીને કૃતકૃત્ય થઈ ગયા છે. વળી કીર્તિરૂપ દેહ વડે તો યાવઅચન્દ્રદિવાકરૌ જીવતાજ છે; કેમકે ઉપકારી પુરૂષની પુણ્ય-લક્ષ્મી અને કીર્તિ-લક્ષ્મી એમ બે પ્રિયાઓ છે. તેમાંની પહેલી તેની સાથે બંધ છે, જ્યારે બીજી અહીંજ રહે છે. બી-જાઓ પણ આમ રાજ જેવાજ થજો.

આ પ્રમાણે કહીને સૂરિજીએ દુન્દુકને શાંત કર્યો. દુન્દુક ધીમે ધીમે ઉત્તમ શ્રાવક થયો અને ત્રિવર્ગને સાધવા લાગ્યો.

એ પ્રમાણે સમય વ્યતીત થતાં એક દિવસ દુન્દુક ચતુષ્પથમાં (ચૌટામાં) ફરવા નીકળ્યો. સાં તેણે ઉદાર રૂપવાળી, યુવકરૂપી મૃગને સપડાવવામાં જાળ જવી અને મદન અને માયાની મૂર્તિરૂપ એવી કણ્ઠિકા નામની ગણિકાને જોઈ. એથી તે મોહિત થઈ ગયો અને તેણે તેને રણવાસમાં બેસાડી. આ ગણિકાએ દુન્દુકને ધીરે ધીરે એવો વશ કરી લીધો કે તે તેને પૂછ્યા વિના પાણી પણ પીતો નહિ. કામણુગારાં વચ્ચેથી તેણે જમ હિમ વૃક્ષને ખાઈ જાય તેમ સમય રાજ્યને ખાવા માંડ્યું. ગણિકાને આધીન બનેલો રાજા પોતાની પદ્મા રાણીને તેમજ અન્ય કુલશીલસંપત્તિ રાણીઓને પણ તણવત્ ગણવા લાગ્યો.

એક દિવસે કલાકેલિ નામના જ્યોતિષીએ રાત્રે એકાન્તમાં રાજાને કહ્યું કે તમારો પુત્ર ભોજ મહાભાગ્યશાળી થશે, પરંતુ તે તમને મારીને રાજ્ય ઉપર બેસશે. આ સાંભળીને વજ્રપાતથી હણાયો હોય તેમ તે રાજા મૌન રહ્યો. તેણે તે જ્યોતિષીને રજા આપી.

જ્યોતિષીને વિદાય કરી રાજા કણ્ઠિકા પાસે ગયો. રાજાને ચિંતાતુર જોઈને તેણે કહ્યું કે હે દેવ ! આજે આપનું વદન-કમલ કેમ કરમાઈ ગયું છે ? રાજાએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે શું કરું ? દૈવજ ટોપ પામ્યો છે. જ્ઞાનીએ કહ્યું કે મારા પુત્રને હાથે મારું મરણ છે અને એ વાત ખોટી પડે તેમ નથી. કણ્ઠિકાએ જવાબ આપ્યો કે એમાં શી ચિન્તા કરવી ? પુત્રને મારી નાખો. જે રાજ્ય-હુકમ હોય તે પુત્રને પણ ગણતા નથી. વળી આવો પુત્ર તે પુત્ર નહિ પણ શત્રુ કહેવાય. આથી દુન્દુક પોતાના પુત્રનો ઘાટ ઘડવા તૈયાર થઈ ગયો. ભોજની માતા પદ્માની એક દાસી થાંભલા પછાડી સંતાઈને જાણી હતી તેના સાંભળવામાં આ વાત આવી. તેણે જઈને પોતાની સ્વામિનીને તે વાત નિવેદન કરી. પુત્રના વધની વાત સાંભળતાં પદ્મા ગભરાઈ ગઈ.

પુત્ર-વધની રાજા યોજના કરતો હતો તેવામાં પાટલીપુરમાં જેણે સ્વયંવર-મણ્ડપ આરંભ્યો હતો અને જે સ્નેહ-પૂર્ણ, ધર્મિષ્ઠ તેમજ શૂરવીર હતો એવા પોતાના ભાઈ ઉપર પદ્મા રાણીએ છૂપો પત્ર મોકલ્યો. તેમાં તેણે એમ લખ્યું હતું કે રાજા દ્યોષે ભરાયો છે અને તેથી તે તમારા ભાણેજનો જાન લેવા તૈયાર થઈ ગયો છે, વાસ્તે તમે અહીં આવી એને લઈ જાઓ. જીવની પેઠે તમે એને જાળવજો, નહિ તો હું છતે પુત્રે પુત્ર વિનાની બની જઈશ.

આ પ્રમાણેનો પત્ર મળતાં ભોજનો મામે પોતાના બનેલી દુન્દુકના નગરમાં આવી તેને નમસ્કાર કરી પોતાને સાં સ્વયંવર-મહોત્સવ છે એમ કહી ભોજને લઈ ગયો. પોતાના નગરમાં રાખીને ભણાવી ગણાવીને તેણે તેને શસ્ત્ર-વિદ્યામાં પણ કુશળ બનાવ્યો.

એમ કરતાં ભોજ ભોસાળ (માતૃશાલ)માં રહીને લગભગ પાંચ વર્ષનો થયો. સારે કણ્ઠિકાએ દુન્દુકને કહ્યું કે તમારો પુત્રરૂપ શત્રુ ભોસાળમાં વૃદ્ધિ પામે છે. નખ-^૧છેદને પરશુ-છેદ ન થવા દો. એને અહીં લાવીને છાનામાના ચમરાજને સ્વાધીન કરો. રાજાએ તેની વાત અંગીકાર કરી અને ભોજને તેના મામા પાસેથી બોલાવી લાવવા દૂતો મોકલ્યા. ભોજના મામાએ તે દૂતોને કહ્યું કે હું તમારા રાજાનો મનોલાવ બહુ ધું, માટે મારા ભાણેજને હું મોકલનાર નથી. ક્ષત્રિયનો એ ઉત્તમ ધર્મ છે કે શરણાગતનું રક્ષણ કરવું; વળી આ તો મારો ભાણેજ છે, તો પછી તેમાં શું કહેવું? તેમ છતાં બળ વાપરવાની તમારા રાજાની મરજી હોય, તો તમે તેને કહેજો કે તે સત્વર આવે. હું પણ બનેલીને માંડે બળ બતાવીશ.

આ પ્રમાણેની વાતચિત થયા બાદ દૂતો દુન્દુક પાસે પાછા આવ્યા અને રાજાને સર્વ વાત કહી. આથી તેને બહુ ગુસ્સો ચડ્યો, પરંતુ તે કંઈ કરી શક્યો નહિ. ભોજ પણ પોતાના પિતાના આશયથી વાકેદ્ગાર હોવાથી તે જાતે પણ સાંજવા તૈયાર થયો નહિ. આથી દુન્દુકે અધ્યલક્ષ્મિને ભોજને બોલાવી લાવવા કહ્યું. સૂરિજીએ અનિચ્છાએ તે વાત કબૂલ કરી અને કેટલાક માણસોને સાથે લઈને તેઓ પાટલીપુર જવા નીકળ્યા. અર્ધ માર્ગે ગયા બાદ સૂરિજીએ જ્ઞાન-દૃષ્ટિપૂર્વક વિચાર કર્યો કે જો હું ભોજને સમજાવીને લાવીશ, તો તેનો પિતા તેને જરૂર મારી નાખશે અને જો તેને નહિ લાવીશ તો એ રાજા મને મારી નાખશે. વાસ્તે આ તો એક તરફ દુસ્તર કિનારો અને એક તરફ વાઘ એવો યોગ આવ્યો. વળી માંડે હવે આયુષ્ય પણ પૂર્ણ થવા આવ્યું છે, ફક્ત એ દિવસ બાકી છે; વાસ્તે મારે અતશન મહણ કરવું એજ કલ્યાણકારી છે.

આ પ્રમાણેનો નિશ્ચય કરી તેમણે પોતાની સાથે રહેલા યતિઓને કહ્યું કે 'નન્નસૂરિ અને ગોવિન્દસૂરિ પ્રતિ હિતકારી વચન બોલજો, શ્રાવકોને મિથ્યા દુષ્કૃત (મિચ્છામિ દુષ્કંઠ) કહેજો, પરસ્પર અમત્સરતા રાખજો, શુદ્ધ ક્રિયા પાળજો, બાલ-વૃદ્ધનું પાલન કરજો; અમે તમારા નથી, તમે અમારા નથી, આ સર્વ સંબંધ કૃત્રિમ છે.

આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપી ત્રિભુવનને પૂજનીય એવા તીર્થંકરનું, અષ્ટકર્મના બંધનથી મુક્ત એવા સિદ્ધનું, ગૌતમ પ્રમુખ મુનિવરનું અને સર્વજ્ઞભાષિત જૈન ધર્મનું મન, વચન અને કાયાથી શરણ અંગીકાર કરી પાંચ મહાવ્રતને અને છઠ્ઠા રત્નિભોજનના નિયમને અંગે જ વિશદના થઈ હોય તેનું મિથ્યા દુષ્કૃત હોજો એમ કહીને બેઠા બેઠા અદીનપણે સમાધિ-પૂર્વક તેઓએ કાળ કર્યો.

૧ છેદી શકાય તેવો. ૨ ધર્મવિધિના કર્તા નન્નસૂરિ તે આ નહિ.

શ્રીવિક્રમાદિત્ય પછી ૮૦૦ વર્ષે ભાદ્રપદ શુક્લ તૃતીયાને રવિવારે હસ્ત નક્ષત્રમાં જન્મેલા અને સાત વર્ષની ઉંમરે દીક્ષા લઇ અગ્યાર વર્ષની નાની વયમાં સૂરિ-પદથી અલંકૃત થયેલા સૂરિજી આ પ્રમાણે ૮૫ વર્ષની ઉંમરે શ્રાવણ શુક્લ અષ્ટમીને દિને સ્વાતિ નક્ષત્રમાં કાળ કરી ઈશાન દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

આ વાતની સરસ્વતી દેવીએ મોઢેરક ગામમાં જઈને નમ્નસૂરિજીને તત્કાળ ખબર આપી. આથી તેમને ધણો શોક થયો અને તેઓ બોલી બડ્યા કે—

“શાસ્ત્રજ્ઞાઃ સુવચોઽન્વિતા बहुजनस्याधारतामागताः

सद्धृत्ताः स्वपरोपकारनिरता दाक्षिण्यरत्नाकराः ।

सर्वस्याभिमता गुणैः परिवृता भूमण्डनाः सज्जना

धातः ! किं न कृतास्त्वया गतधिया कल्पान्तदीर्घायुषः ? ॥ ૧ ॥”-શાદ્દેવ૦

અર્થાત્ શાસ્ત્રોના બાણકાર, સુન્દર વચનોથી અલંકૃત, ધણા મનુષ્યોના આધારભૂત, શુદ્ધ ચારિત્રવાળા, સ્વ-પર ઉપર ઉપકાર કરવામાં તત્પર, દાક્ષિણ્યના સમુદ્ર, સર્વને વલ્લભ, ગુણોથી યુક્ત તથા પૃથ્વીના ભૂપણરૂપ એવા સજ્જનોને હે વિધાતા! તેં મૂઠમતિએ કલ્પાન્ત પર્યંત દીર્ઘાયુષ્યવાળા કેમ ન કર્યા ?

સૂરિજીની સાથે આવેલા મનુષ્યોએ જઈને દુન્દુકને સૂરિજીના દેહોત્સર્ગની વાત કહી. આથી તેને બહુ ખેદ થયો. ભોજને પણ પોતાની ખાતર સૂરિજીએ પ્રાણ અર્પણ કર્યા એ વાતની ખબર પડતાં વજાઘાત કરતાં પણ વિશેષ આઘાત થયો.

આ પ્રમાણે બેકે અત્ર શ્રીબપ્પભટ્ટિસૂરિજીનું જીવન-વૃત્તાન્ત પૂર્ણ થાય છે, પરંતુ ચાલુ હકીકત અધુરી રહેતી હોવાથી તે નીચે મુજબ આપવામાં આવે છે.

એક વાર આમ રાજનો એક માળી વિદેશમાં ફરતો ફરતો પાટલીપુરમાં ભોજ રાજ પાસે આવી પહોંચ્યો. તેણે કહ્યું કે મેં સદ્ગુરૂ પાસેથી માતુલિંગી વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી છે. એનાથી અભિમન્ત્રણ કરીને માતુલિંગ (બીબેરા) કાઢને માર્યા હોય, તો તે મરી જાય. આપ તે વિદ્યા લો. ભોજે તે વિદ્યા લીધી અને તેની ખાતરી કરી બેઠ. માળીને દાનાદિકથી સંતોષી તેને રાજ આપી ભોજે પોતાના મામાને વિદ્યા-શક્તિ ખતાવી. આથી તે ખુશી થયો. તેણે ભોજને કહ્યું કે હવે તને આવી શક્તિ પ્રાપ્ત થઇ છે, તો પછી ભેટણા તરીકે માતુલિંગ લઇને તું તારા પિતા પાસે જ અને તેને મારીને રાજ્ય લઇ લે.

આ વાતને અંગીકાર કરી ભોજ ગોપગિરિ આવ્યો. તેણે રાજદ્વાર આગળ જઈ પ્રતિહારી દ્વારા પોતાના પિતાને કહાવ્યું કે આપ પૂજ્ય છે, હું બાળક છું; આપને હાથે માફ મરણ થાય કે મને રાજ્ય મળે એ બધું મારે મન સરખું છે. આ સાંભળીને રાજને સંતોષ થયો. તેણે આવા વિનીત પુત્રને પોતાની પાસે આવવા રાજ આપી. રાજ ગણિકા સાથે એકાસને

જેઠા હુતો લ્યાં ભોજ માતુલિંગ લઇને આવ્યો અને તેણે પોતાના વિદ્યા-ખળથી તે બંનેને મારી નાખ્યા. આથી તેની માતા પદ્મા તેમજ તેના મામા ખુશી થયા. પ્રભ-વર્ગ પણ આનન્દ પામ્યો.

એકદા ભોજ રાજ્યે કૃતજ્ઞતાને લીધે નન્નસૂરિજીની પાસે એક વિનતિ-પત્ર આપીને મનુષ્યોને મોકલ્યા. આ પત્રમાં તેણે આ સૂરિજીને પોતાનું નગર પાવન કરવા વિજ્ઞાપિત કરી હતી. આ પત્ર વાંચીને ગોવિન્દસૂરિજીની રાજ લઇ નન્નસૂરિજી ગોપગિરિ આવ્યા. રાજ્યે સામા જઇ તેમનો અતિશય આદર-સત્કાર કર્યો. તેમને સિંહાસને બેસાડી તે તેમની આજ્ઞા-રૂપ થઇ રહ્યો. તેમના ઉપદેશાનુસાર તેણે અગ્યાર વ્રતો અહણુ કર્યાં તેમજ શત્રુંજયાદિક તીર્થની યાત્રા કરી તથા આખી પૃથ્વીને જિન-ચૈલથી મહિહત કરી. આ પ્રમાણે ધર્મનું પાલન કરતો ભોજ રાજ ગોપગિરિમાં રાજ કરવા લાગ્યો. આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં પોતાનો યશસ્વી દેહ અહીં લજી દઇ તે દેવલોક પામ્યો.

સૂરીશ્વરનો શિષ્ય-સમુદાય—

આ સૂરીશ્વરને કેટલા શિષ્યો હતા તે જાણવામાં આવ્યું નથી. પરંતુ વાક્યપતિરાજ ઉપરાંત તેમને બીજા શિષ્યો હોવા જોઇએ એમ તેમના શ્રીરાજશેખરસૂરિએ રચેલા ચરિત્ર ઉપરથી તેમજ પ્રભાવકચરિત્ર (પૃ૦ ૧૭૬) ઉપરથી પણ જોઇ શકાય છે. વિશેષમાં તેમને વિનયચન્દ્ર નામના એક શિષ્ય હતા એમ જૈન ગ્રન્થાવલી (પૃ૦ ૩૧૫) ઉપરથી જોઇ શકાય છે. આ શિષ્યે કવિશિક્ષા નામનો ગ્રન્થ રચ્યો છે એવો લ્યાં ઉલ્લેખ છે.

કવીશ્વરની કૃતિઓ—

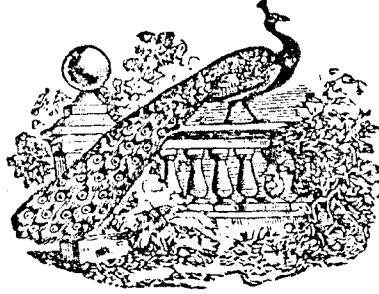
કવીશ્વર અપ્પભટ્ટિસૂરિજીએ કઇ-કઇ ભાષામાં કયા કયા ગ્રન્થો રચ્યા છે એ પ્રશ્નના સંબંધમાં નિવેદન કરવાનું કે સંસ્કૃત ભાષા સિવાય અન્ય ભાષામાં તેમણે કાઇ ગ્રન્થ રચ્યો હોય એવો ઉલ્લેખ જોવામાં આવતો નથી. વિશેષમાં સંસ્કૃત ભાષામાં પણ આ ચતુર્વિંશતિકા નામનું કાવ્ય, ૧૩ શ્લોકપ્રમાણુક સરસ્વતી-સ્તોત્ર અને શ્રીઅપ્પભટ્ટિ-ચરિત્રમાં સૂચવ્યા મુજબ વીર-સ્તવ અને શાન્તિ-સ્તોત્ર તથા પ્રાસંગિક શ્લોકો ઉપરાંત તેમની કાઇ અન્ય કૃતિ જાણવામાં આવી નથી. છતાં પણ એ ભૂલવા જેવું નથી કે તેમની મળી આવતી પ્રથમ કૃતિ ઉપરથી પણ તે એક પ્રભાવશાળી કવિરાજ હતા એ સ્પષ્ટ રીતે જોઇ શકાય છે.

કવીશ્વર સંબંધી ઉલ્લેખ—

કવીશ્વર શ્રીઅપ્પભટ્ટિસૂરિના સંબંધમાં વિલાસવઈ કહા (વિલાસવતી કથા), આચાર-દિનકર (પત્રાંક ૨૭૦), ઉપદેશ-તરંગિણી ઇલાદિ ગ્રન્થોમાં ઉલ્લેખો છે. તેમાં વિલાસવતીમાં અન્તમાં જે ઉલ્લેખ છે તે નીચે મુજબ છે:—

“वाणिज्यमूलकूले कोडियगणविडलवडरसाहाए ।
 विमलंमि य चंदकुले वंसंमि य सबकल्लाणे ॥ १ ॥
 संताने रायसदसि हरिसिखिबप्पभ(ह)ट्टिसूरिस्स ।
 जस्सभद्दसूरिगच्छे महुरादेसे सिरोहाए ॥ २ ॥”

उपर निवेदन कर्या भुज्जनी हडीकत आपवा पूर्वे सूरिअनुं लवन-यरिअ पूर्ण थध गयुं छे, तो हवे प्रज्ञाइपी गंगानो विस्तार करनारा डिभालय, सर्व सामायारीइपी सुन्दरीना सौभाग्यने वधारनारा मदन, राज-सभाइपी कुमुदिनीने विकस्वर करनारा यन्द्र तथा सरस्वतीना धर्म-पुत्र तेमज्ज लद्रीतिं, वादिडुंजरकेसरी, अल्लयारी, गजवर, राजपूजित धत्यादि पिइहाथी विष्ण्यात अेवा आ सूरिअरने प्रणाम करतो तेमज्ज तेमना अपूर्व लवन-वृत्तान्तनी इपरैया आवेअवाभां जे न्यूनता रही गध होय ते पदल सुज्ञ-सभूडनी क्षमा यायतो हुं आ प्रकरण पूर्ण करे छुं.

१ छाया—

वाणिज्यमूलकूले कौटिकगणविपुलवज्जशाखायाम् ।
 विमले च चन्द्रकुले वंशे च सर्वकल्याणे ॥ १ ॥
 सन्ताने राजसदसि हरिश्रीबप्पभट्टिसुरेः ।
 यशोभद्रसूरिगच्छे मथुरादेशे शिरोह्याम् ॥ २ ॥

કાવ્ય-મીમાંસા

વસ્તુ—

આ ૯૬ પદ્યના કાવ્યના ચોવીસ વિભાગો પડી શકે છે, કેમકે તે મુખ્યત્વે કરીને ચોવીસ જિનેશ્વરોની સ્તુતિરૂપ છે અર્થાત્ આ કાવ્યમાં ચોવીસ 'સ્તુતિ-કદમ્બકો' છે. પ્રત્યેક કદમ્બકમાં અમુક એક જિનેશ્વરની, સમસ્ત જિનેશ્વરોની, આગમની અને શાસનાનુરાગી 'દેવ-દેવીની એમ ચારની સ્તુતિ કરવાના નિયમને અનુસરીને આ કદમ્બકો રચાયાં છે.

આવાં કદમ્બકો પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે અને ચૈલ્યવન્દન-દેવવન્દન કરતી વેળાએ પણ યોલાય છે, વાસ્તે તેમજ તેનો આ પૂર્વે મેં તૈયાર કરેલી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા તેમજ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ સાથે પણ સંબંધ હોવાથી આ સંબંધમાં વિશેષ વિચાર કરવો અસ્થાને નહિ ગણાય.

સ્તુતિ-વિચાર—

'સ્તુતિ' શબ્દનો અર્થ પરમેશ્વર-તીર્થંકર આદિ સદ્ગુણસંપન્નોના સદ્ભૂત ગુણોનું દીર્ઘ કરવું એવો થાય છે. આને પ્રાકૃત ભાષામાં 'શુઠ' કહેવામાં આવે છે. આ સ્તુતિના બે ભેદ પાડી શકાય તેમ છે. ચૈલ્યમાં પ્રભુની મૂર્તિ સન્મુખ ભક્ષા રહીને આછામાં આછા એક શ્લોક યોલીને અને વધારેમાં વધારે ૧૦૮ શ્લોકો યોલીને તેમના ગુણ ગાવા તે એક પ્રકારની સ્તુતિ છે. એક શ્લોકની પણ સ્તુતિ કહી શકાય છે એ વાત વાદિવેતાલ શ્રીશાન્તિ-સૂરિએ રચેલી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર (પત્રાંક ૫૮૧)ની ટીકામાંના નિમ્ન-લિખિત ઉલ્લેખ ઉપરથી બેઠ શકાય છે.

૧ પંચાશકમાં આને 'સ્તુતિયુગલ' તરીકે ઓળખાવેલ છે.

૨ જિન-ગૃહ રચવાના કાર્યમાં તેમજ જિનેશ્વરની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠાદિકમાં અન્ય દેવોથી થતા ઉપસર્ગોને દૂર કરવામાં અને સમ્યવૃદ્ધિ સંઘને સુખી કરવામાં તેમજ તેને શાન્તિ અર્પણ કરવામાં સાધાર્મિક દેવ-દેવી સમર્થ છે, તેથી તેના સન્માનાર્થે તેની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે; કેમકે જૈન શાસનમાં તો વાસ્તવિક રીતે અદ્વપગુણી પણ પ્રશંસાને પાત્ર છે.

૩ સ્તુતિઓ ચાર છે એ વાતની શ્રીપ્રદ્યુમ્નસૂરિકૃત વિચારસાર-પ્રકરણની નીચે મુજબની ૬૯૨મી ગાથા સાક્ષી પૂરે છે:—

“ અરિહંતા મુય સિદ્ધા, તિસ્રેવ ય હોતિ વંદણિજ્ઞાત ।

જિણ ઇગ સવ્વ પવચણ, વેયાવચ્છગર યુહં ચરો ॥”

[અર્હન્તઃ શ્રુતં સિદ્ધાસ્ત્રય ઇવ ચ ભવન્તિ વન્દનીયાઃ ।

જિન ઇકઃ સર્વે પ્રવચ્ચનં વૈયાવૃત્ત્યકરઃ સ્તુતયશ્ચત્ત્સઃ ॥]

૪ યોગશાસ્ત્ર, પંચાશક, ધર્મસંગ્રહ વિગેરે ગ્રન્થોમાં આ નિયમ આપેલો છે.

“ एगदुगतिसिलोगा, (थुइओ) अन्नेसिं जाव हुंति सत्तेव ।

देविंदत्थवमाई, तेण परं थुत्तया होंति ॥”-आर्या

[एकद्वित्रिश्लोकाः (स्तुतयः) अन्येषां यावद् भवन्ति सप्तैव ।
देवेन्द्रस्तवाद्यास्ततः परं स्तवा भवन्ति ॥]

આ ઉપરથી ગુણોદ્દીર્તનના શ્લોકોની સંખ્યા એ સાતથી વધારે હોય તો તે ‘સ્તવ’ કહેવાય અને એ તે સંખ્યા ઓછામાં ઓછી એકની અને વધારેમાં વધારે સાતની હોય તો તે ‘સ્તુતિ’ કહેવાય એમ એમ શકાય છે.

વધારેમાં વધારે સ્તવમાં ૧૦૮ શ્લોકો હોય શકે એ વાતની જમ્બૂદ્વીપમણિ, રાજપ્રશ્નીયસૂત્ર વિગેરે અન્યો સાક્ષી પૂરે છે.

આ પ્રમાણે આપણે સ્તુતિનો એક પ્રકાર જોયો. હવે તેના બીજા પ્રકારનો વિચાર કરીએ.

ચૈલવન્દનમાં કાઉસગ (કાયોત્સર્ગ) કર્યા બાદ એકેક શ્લોક દ્વારા જે પ્રભુનું ગુણ-ગાન કરવામાં આવે છે તે સ્તુતિનો બીજો પ્રકાર છે. આને ‘થુઇ’ નામથી ઓળખવાની રૂઠિ પણ છે. આ સંબંધમાં શ્રીપ્રદ્યુમ્નસૂરિએ રચેલા વિચારસાર-પ્રકરણ (પૃ૦ ૧૩૩) માં આપેલી ગાથા વિચારી લઇએ. યાં કહ્યું છે કે—

“ अरिहंतदंडगार्हण, काउस्सगगाण जा उ अंतंमि ।

दिज्जंति ता थुईओ, भणियं ववहारचुञ्जीए ॥ ૧ ॥”-આર્યા

અર્હત-દણ્ડકાદિકમાંના કાયોત્સર્ગોને અન્તે જે યોલાય છે, તેને વ્યવહાર-ચૂર્ણિમાં થુઇ (સ્તુતિ) કહી છે. આ ઉપરથી એમ શકાય છે કે બીજા પ્રકારની સ્તુતિરૂપ આ કાવ્ય છે.

સ્તુતિ-કદમ્બકનો ક્રમ—

હવે સ્તુતિ-કદમ્બકમાં જે ક્રમનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે તેનું શું કારણ છે તે વિચારી લઇએ.

ચૈલવન્દન પ્રસંગે ‘નમુથ્યુણું’ કહી ઊભા થઇ જે જિન-ચૈલમાં ચૈલવન્દન કરાતું હોય યાં વિરાજમાન મૂળ નાયકને હૃદયેશીને ‘અરિહંતચૈઇઆણું’ સૂત્રપૂર્વક કાયોત્સર્ગે કરવામાં તે જિનેશ્વરની પ્રથમ સ્તુતિ યોલાય એ સ્વાભાવિક છે. આ ઉપરથી સ્તુતિ-કદમ્બકમાં પ્રથમ અમુક તીર્થંકરની સ્તુતિ કહેવાનું શું કારણ છે તે સમજી શકાય છે. ચાર પછી ‘લોગસ’ સૂત્ર કે જે સમસ્ત-ચૌવીસે તીર્થંકરોની સ્તુતિરૂપ છે અને ‘સંવલોએ’ એ

૧ ધયા—

अर्हदण्डकादीनां कायोत्सर्गाणां यास्वन्ते ।

दीयन्ते ताः स्तुतयो भणिता ‘व्यवहार’चूर्णाम् ॥

સમસ્ત લોકનાં ચૈલ માટે છે તેનો પાઠ આવવાથી સમસ્ત તીર્થંકરોની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે તે વ્યાજ્ઞી છે. તેવી રીતે 'સુઅસ્સ'નો કાયોત્સર્ગ કરતી વેળાએ કરેલી પ્રતિજ્ઞાનુસાર શ્રુતની યાને આગમની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે અને 'વેયાવચ્ચ'ના કાઉસગ્ગ પછી જિને-શ્વરનું વૈયાવૃલ કરનાર દેવ-દેવીની સ્તુતિ કરાય છે તે પણ યોગ્ય છે.

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે સ્તુતિ-કદમ્બકમાં જે ક્રમ રાખ્યો છે તે સકારણ છે. તીર્થંકરોનાં નામો સંબંધી વિચાર—

આપણે જોઈ ગયા તેમ આ કાવ્યના પ્રત્યેક સ્તુતિ-કદમ્બકના પ્રથમ પદમાં આ અવસર્પિણીમાં થઈ ગયેલા ચોત્રીસ તીર્થંકરો પૈકી એકેકની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. તેમનાં નામોનો સામાન્ય તેમજ વિશેષ અર્થ થઈ શકે છે. સામાન્ય અર્થ તો સમસ્ત તીર્થંકરોમાં થઈ શકે છે, તેથી વિશેષ અર્થ પણ વિચારવો આવશ્યક સમજાય છે. તેમાં પ્રથમ તીર્થંકરના વૃષભ નામનો સામાન્ય અર્થ તો 'વૃષ ઉદ્ધરને' ઉપરથી સમગ્ર સંયમના ભારને વહન કરનાર તે વૃષભ એમ થાય છે. આ વાત તો કોઈ પણ તીર્થંકરને ઉદ્દેશીને થઈ શકે છે, તેથી આનો વિશેષ અર્થ વિચારીએ. પ્રથમ તીર્થંકરની બંને બંધામાં વૃષભ (બળદ)નું લાંબન હોવાથી તેમજ તેમનીજ માતાએ પ્રથમ સ્વપ્નમાં વૃષભ જોયેલો હોવાથી (અન્ય તીર્થંકરોની માતાએ તો પ્રથમ સિંહ જોયેલો હોવાથી) તેમને વૃષભ કહેવામાં આવે છે.

બીજા તીર્થંકરના અજિત નામનો સામાન્ય અર્થ પરીપહ, ઉપસર્ગ ઇલાદિથી નહિ જીતાયેલા એવો થાય છે. આ ભગવાન ગર્ભમાં આઠ્યા તે પૂર્વે તેમના માતા-પિતા જ્યારે ધૂત રમતા, સારે તેમના પિતાજી જીતતા, પરંતુ તેઓ ગર્ભમાં આઠ્યા બાદ તેમના માતા કદી પણ હાર્યા નહિં. આ કારણને લઈને તેમને અજિત કહેવામાં આવે છે.

ત્રીજા તીર્થંકરનું નામ સંભવ છે. ચોત્રીસ અતિશયાદિક ગુણોથી યુક્ત હોય તે 'સંભવ' કહેવાય એ સામાન્ય અર્થ છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આવતાં દેશમાં ધાન્યાદિકનો સુકાળ થયો તેથી તેઓ 'સંભવ' કહેવાય છે એ વિશેષ અર્થ છે.

દેવેન્દ્રાદિક વડે વન્ધ હોય તે 'અભિનન્દન' કહેવાય એ ચોથા તીર્થંકરના અભિનન્દન નામનો સામાન્ય અર્થ છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આઠ્યા પછી શક (સૌધર્મેન્દ્ર) વારંવાર તેમની માતાની સ્તુતિ કરવા આવતા હતા તે વાત ધ્યાનમાં લેતાં આ નામનો વિશેષ અર્થ જોઈ શકાય છે.

શુભ છે મતિ જેની તે 'સુમતિ' એ પાંચમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. આ પ્રભુ ગર્ભમાં આઠ્યા બાદ તેમની માતા જે વિધવા સ્ત્રીઓના કલહનો નિર્ણય કરવામાં તીવ્ર બુદ્ધિશાળી બની, વાસ્તે તેઓને સુમતિ કહેવામાં આવે છે એ અત્ર વિશેષતા છે.

આ કલહના નિર્ણયની હકીકત એ છે કે પ્રભુના ગામમાં બે વણિક-સ્ત્રીઓ વસતી હતી. તેમાં નાનીને પુત્ર હતો, જ્યારે મોટી વન્ધ્યા (વાંઝણી) હતી. પરંતુ પુત્રનું પાલન તે બંને સ્ત્રીઓ કરતી હતી. એવામાં તેમનો પતિ મરી ગયો એટલે ધનની લાલચે મોટી કહેવા લાગી કે આ પુત્ર તો મારો છે, વાસ્તે બધું ધન મને મળવું જોઈએ. વળી નાનીનો તે આ પુત્ર હોવાથી તે પણ તેમ કહેવા લાગી. એ પ્રમાણે આ બે સ્ત્રીઓ વચ્ચે ઠંડા થયો, તેથી તેઓ વઢતી વઢતી રાજ-દરબારમાં ગઈ. તે વખતે ગર્ભના મહિમાથી રાણીને ચુકાદો આપવાની શુભ મતિ ઉત્પન્ન થઈ. તેથી તેણે તે બંનેને કહ્યું કે તમે બંને ધનને અડધા અડધ વહેંચી લો તેમજ પુત્રના પણ બે ભાગ કરી એક એક લઈ લો. આ સાંભળતાંજ નાની સ્ત્રી બોલી બીટી કે મારે ધન જોઈતું નથી. વળી પુત્રના કંઈ બે ભાગ થાય નહિ, વાસ્તે એ પુત્ર આ મોટી સ્ત્રીનો હોય તો પણ તે મારોજ છે. તે સાંભળીને રાણીએ ચુકાદો આપ્યો કે આ છોકરો નાની સ્ત્રીનો છે, કેમકે પુત્રનું મરણ થવાનો પ્રસંગ આવી પહોંચતાં પણ મોટી ચૂપ રહી. વાસ્તે આ છોકરો તેમજ તમામ ધન એને હવાલે કરવું અને મોટીને ધરમાંથી કાઢી ચૂકવી.

પદ્મના જેવી પ્રભા છે જેની તે પદ્મપ્રભ એવો ' પદ્મપ્રભ 'નો સામાન્ય અર્થ દરેક તીર્થંકર પરત્વે ધટી શકે છે, વાસ્તે તેનો વિશેષ અર્થ જોઈ લઈએ. ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા બાદ તેમની માતાને પદ્મની શર્યામાં સુવાનો દોહદ ઉત્પન્ન થયો (આ દોહદ દેવોએ પૂર્ણ કર્યો) તેથી તેમજ આ છદા તીર્થંકર પદ્મવર્ણી હોવાથી તેમને પદ્મપ્રભ કહેવામાં આવે છે.

સાતમા તીર્થંકરનું નામ સુપાર્શ્વ છે. આનો ઔષ્ધિક (સામાન્ય) અર્થ તો એ છે કે જેની બન્ને બાજુઓ સુન્દર હોય તે ' સુપાર્શ્વ ' કહેવાય. એમની માતાના બન્ને પડખાં રોગ-અસ્ત હતાં, પરંતુ ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે તેમના પ્રભાવથી તે સારાં થઈ ગયાં એથી કરીને આ પ્રભુને સુપાર્શ્વ કહેવામાં આવે છે.

ચન્દ્રના જેવી (સૌમ્ય) પ્રભા છે જેની તે ચન્દ્રપ્રભ એ આઠમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. ભગવાન ગર્ભમાં આવતાં તેમની માતાને ચન્દ્રનું પાન કરવાનો દોહદ ઉત્પન્ન થયો, તેથી તેમજ તેમનો વર્ણ ચન્દ્રના જેવો હોવાથી તેમના સંબંધમાં આ નામ વિશેષતઃ ચરિતાર્થ થાય છે.

સુન્દર છે વિધિ (કૌશલ્ય) જેનું તે ' સુવિધિ ' કહેવાય એ વ્યાખ્યા તો સમસ્ત જિનવરોના સંબંધમાં ધટી શકે છે. પરંતુ આ નવમા તીર્થંકરના નામની વિશેષતા તો એ છે કે તેઓ ગર્ભમાં આવતાં તેમની માતા દરેક કાર્યને વિષે વિશેષ કુશળ બની.

જે દોસ્તદાર તેમજ દુશ્મન પ્રતિ શીતલ ગૃહ જેવા હોય તે ' શીતલ ' કહેવાય એ દશમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. અત્ર વિશેષતા તો એ છે કે એમના પિતાને

દાહ-જ્વર થયો હતો તે ઔષધથી મટ્યો નહિ, પરંતુ પ્રભુ ગર્ભમાં આંચા પછી તેમની માતાએ તેમના શરીર ઉપર હાથ ફેરવ્યો એટલે તે શાંત થઇ ગયો.

જે ત્રૈલોક્યને હિતકર હોય તે 'શ્રેયાન્-શ્રેયાંસ' કહેવાય એ અગ્યારમા તીર્થકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આંચા તે પૂર્વે તેમના પિતાની કાઠક દેવ-ગૃહ (દહેરાસર)માં રહેલી અને દેવાધિષ્ઠિત શય્યાની પૂજા થતી હતી. તે શય્યા ઉપર કાઠ બેસે કે સુવે, તો તેને તે દેવ ઉપદ્રવ કરતો હતો. પ્રભુ ગર્ભમાં આંચા બાદ તેમની માતાને એવો વિચાર થયો કે શય્યાની પૂજા તો કાઠ સ્થળે સાંભળી નથી, તેથી શય્યા-રક્ષકે વાર્યા છતાં પણ તે તેના ઉપર બેઠા તથા સુતા. પરંતુ ગર્ભના પ્રભાવથી તેનો અધિષ્ઠાયક દેવ તેમને કંઈ પણ ઉપદ્રવ કરી શક્યો નહિ અને તે શય્યા છોડી ચાલ્યો ગયો અને સાર પછી તે શય્યા રાજદિકે વપરાશમાં લીધી. આ પ્રમાણેનો ગર્ભનો મહિમા જાણી અગ્યારમા તીર્થકરનું શ્રેયાંસ નામ પાડવામાં આંચું.

જે દેવાદિકનો પૂજ્ય હોય તે 'વાસુપૂજ્ય' કહેવાય, એ ઉપરથી આ નામનો સામાન્ય અર્થ બેઠ શકાય છે. આરમા તીર્થકર ગર્ભમાં આંચા બાદ ઇન્દ્ર વારંવાર તેમના માતા-પિતાનું પૂજન કરવા લાગ્યો તેથી તેમજ કુબેર પણ ધણીખરી વાર તેમના રાજ-કુલમાં રત્નની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યો તેથી આ પ્રભુનું વાસુપૂજ્ય એવું નામ ચરિતાર્થ થાય છે.

તેરમા તીર્થકરનું નામ વિમલ છે. જેનાં જ્ઞાન અને દર્શન તેમજ શરીર વિમલ (નિર્મળ) હોય તે 'વિમલ' કહેવાય એ આ નામનો સામાન્ય અર્થ છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આંચા પછીથી તેમની માતાનો દેહ તેમજ તેમની મતિ વધારે નિર્મળ બન્યાં એ આ નામની વિશેષતા સૂચવે છે. તેમની માતાની મતિ વધારે નિર્મળ બન્યાના સંબંધમાં નીચે મુજબની કથા રજૂ કરવામાં આવે છે:—

એક વાર કાઠ દમ્પતી (વર-વહુ) દેવ-ગૃહમાં આવી ઉતર્યાં. ત્યાં કાઠ વ્યંતર નિકા-યની દેવી રહેતી હતી. તે આ પુરૂષનું સુન્દર રૂપ બેઠ કામાસક્ત બની ગઇ, તેથી તે તેની પત્નીના જેવું પોતાનું રૂપ વિકૃત્તી તેની સમીપ સુતી. પ્રભાતમાં તે પુરૂષ જાગ્યો, સારે તેણે પો-તાની સમીપ બે સમાન સ્ત્રીને બેઠ. પરંતુ તેમાં તેની ખરી પત્ની કાણ છે તેનો તે નિર્ણય કરી શક્યો નહિ. આથી તે રાજ-દરબારમાં ગયો. ત્યાં પણ રાજ અને મંત્રીની મતિ કામ લાગી નહિ. પરંતુ આ પ્રભુની માતાએ તે પુરૂષથી બન્ને સ્ત્રીઓને દૂર ઊભી રાખીને તે બંનેને કહ્યું કે આ દૂર ઊભેલા પુરૂષને જે પોતાના પ્રભાવથી સ્પર્શ કરી શકે તેનો આ પુરૂષ પતિ ગણાય. આ સાંભળીને વ્યંતરીએ દિવ્ય શક્તિ વડે હાથ લંબાવી તે કાર્ય કર્યું. એટલે તરતજ રાણીએ તેનો હાથ પકડી લીધો અને કહ્યું કે તું તો વ્યંતરી છે, વાસ્તે તું તારે સ્થાનકે જ. એવી રીતે ન્યાય આપવાથી આ રાણીને લોકો વિમલ મતિવાળી કહેવા લાગ્યા.

અનન્ત કર્માશીને જે જીતે તે અથવા જે અનન્ત જ્ઞાનાદિકથી યુક્ત હોય તે અનન્ત કહેવાય એ ચૌદમા જિનેશ્વરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. આ પ્રભુ ગર્ભમાં આવતાં તેમની

માતાએ આકાશમાં જેનો અંત ન આવે એવડા મોટા ચક્રને ભમતું જોયું તથા અનેક રત્નોની માળા જેઈ. વળી તેણે અનંત ગાંઠના ઢોરા કરી બાંધ્યા અને એમ કરીને લોહાનો તાવ કાઢ્યો. આ બધો ગર્ભનો પ્રભાવ જેતાં 'અનન્ત' નામનો વિશેષ અર્થ જોઈ શકાય છે.

દુર્ગતિમાં પડતા જીવોને જે ધારણ કરે—બચાવે તે ધર્મ કહેવાય એ પંદરમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. આ પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા ત્યાર પછી તેમની માતા દાનાદિક ધાર્મિક ક્રિયામાં વિશેષ ભાગ લેવા લાગી એ વાતને ધ્યાનમાં લેતાં ધર્મનાથનું નામ ચરિતાર્થ થાય છે.

જે શાન્તિસ્વરૂપી હોય અથવા જે શાન્તિદાયક હોય તે શાન્તિ કહેવાય એ સોળમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા પછી તેમના પ્રભાવથી તેના નગરમાંથી મરકીનો ઉપદ્રવ શાન્ત થયો એ એના નામની વિશેષતા છે.

પૃથ્વી ઉપર જે રહે તે કુન્થુ એ સત્તરમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. એનો વિશેષ અર્થ એ છે કે પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે તેમની માતાએ સ્વપ્નમાં રત્નો સ્તૂપ પૃથ્વીને વિષે દીઠો તથા વળી ગર્ભના પ્રભાવથી તેના પિતાના શત્રુઓ કુન્થુના જેવા નાના બની ગયા. આ ઉપરાંત દેશમાં કુન્થુ જેવા નાના જીવોની પણ જયણા (યતના) થવા લાગી. આથી પ્રભુના નામની વિશેષતા જોઈ શકાય છે.

જે સર્વોત્તમ મહાસત્ત્વવાળા કુળમાં ઉત્પન્ન થઈ તેની અભિવૃદ્ધિ કરે તે અર કહેવાય એ અઠારમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આવતાં તેમની માતાએ સ્વપ્નમાં રત્નોનો મનોમોહક તેમજ વિશાળ અર (આરો) જોયો તે ઉપરથી પ્રભુના નામની વિશેષતા સૂચવાય છે.

પરીપહ તેમજ રાગ—દ્રેષ્ટ્રુપી મલ્લોને જીતનાર તે મલ્લિ કહેવાય એ ઉપરથી ઓગણીસમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ સમજી શકાય છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે તેમની માતાને છએ ઋતુનાં પુષ્પોની માળાની શય્યામાં સુવાનો દોહદ થયો. દેવોએ તેમને આ મનોરથ પૂર્ણ કર્યો. આ પ્રકારનો ગર્ભનો પ્રભાવ જાણીને તેમનું 'મલ્લિ' એવું નામ પાડવામાં આવ્યું એ તેની વિશેષતા છે.

જગત્ની ત્રિકાલ અવસ્થાનું મનન કરે તે 'મુનિ' અને જેનાં વ્રતો સુન્દર હોય તે 'સુવ્રત' કહેવાય એ બે ઉપરથી વીસમા તીર્થંકરના મુનિસુવ્રત નામનો સામાન્ય અર્થ સૂચિત થાય છે. અત્ર વિશેષતા એ છે કે તેમની માતા તેઓ ગર્ભમાં આવ્યા ત્યાર પછી વિશેષતા વ્રતનું પાલન કરવા લાગ્યા.

પરીપહો તેમજ ઉપસર્ગોને નમાવી દેનારા નમિ કહેવાય એથી એકવીસમા તીર્થંકરનો સામાન્ય અર્થ જોઈ શકાય છે. વિશેષતા તો એ છે કે પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા પછી તેમના પિતાના વૈરી રાજાઓએ તેમના નગરને ઘેરા ધાડ્યો. આ બખતે તેમના પિતા ભયભીત બની

ગયા, પરંતુ તેમની માતાએ કિલ્લા ઉપર ચડીને શત્રુઓ તરફ વાંકી દૃષ્ટિએ જોયું એટલે તેઓ ક્ષોભ પામી ગયા અને તેમને શરણે આવી તેમને પગે લાગ્યા.

ધર્મચક્રની નેમિષ્પ હોય તે નેમિ કહેવાય એ ઉપરથી ચોવીસમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ સમજી શકાય છે. અત્ર વિશેષતા એ છે કે પ્રભુ ગર્ભમાં આંખ્યા સારે તેમની માતાએ સ્વપ્નમાં અરિષ્ટ રતનું ચક્ર આકાશમાં ઉછળતું દીઠું.

સર્વ ભાવને જ જુએ તે પાર્શ્વ કહેવાય એ ચોવીસમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. તેની વિશેષતા એ છે કે પ્રભુ ગર્ભમાં આંખ્યા સાર પછી એક દિવસ રાત્રે અંધારામાં તેમની માતાએ પોતાની પાસે યદને જતો સર્પ જોયો. સર્પના માર્ગમાં પતિનો હાથ છે એ જોતાં તેણે તેનો હાથ જાચકી લીધો. આથી જાગીને તેણે કહ્યું ઠેકે દેવી ! મારો હાથ તમે કેમ જાચો કર્યો ? સારે રાણીએ જવાબ આપ્યો કે અહિંઆ યદને સર્પ જતો હતો. રાજાએ દીવો મંગાવી તપાસ કરી તો તે વાત સાચી નીકળી. આથી રાજાએ વિચાર્યું કે આ ગર્ભનો પ્રભાવ છે.

જ્ઞાનાદિક શુભે કરીને વૃદ્ધિ પામે તે વર્ધમાન કહેવાય એ ચોવીસમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. વિશેષતા તો એ છે કે પ્રભુ ગર્ભમાં આંખ્યા સાર પછી તેમના માતાપિતાની ઋદ્ધિની વૃદ્ધિ થઈ.

આ પ્રભાણેનો ચોવીસે તીર્થંકરોનાં નામનો સામાન્ય તેમજ વિશેષ અર્થ છે. તેમાં ઉપસંહારરૂપે વિશેષ અર્થ ઉપર પ્રકાશ પાડનારી આવશ્યકસૂત્રની નીચે મુજબની ૧૦૮૦ થી ૧૦૯૧ સુધીની ગાથાઓ અત્ર આપવી અનાવરયક નહિ ગણાય.

“ ઉરુસુ ઉસમલંછણ ઉસમં સુમિણંમિ તેણ ઉસમજિણો ।
 અક્ખેસુ જેણ અજિઆ જણણી અજિઓ જિણો તમ્હા ॥
 અભિસંભૂઆ સાસત્તિ સંભવો તેણ વુચ્છઈ ભયવં ।
 અભિણંદઈ અભિક્ખં સક્કો અભિણંદણો જેણ ॥
 જણણી સવ્વત્થ વિણિચ્છણેસુ સુમહિત્તિ તેણ સુમહિજિણો ।
 પડમસયણંમિ જણણીઈ ડોહલો તેણ પડમામ્મો ॥
 ગમ્મગણે જં જણણી જાય સુપાસા તમ્મો સુપાસજિણો ।
 જણણીએં ચંદપિયણંમિ ડોહલો તેણ ચંદામ્મો ॥
 સવ્વવિહીસુ અ કુસલા ગમ્મગણે તેણ હોઈ સુવિહિજિણો ।
 પિણ્ણો દાહોવસમો ગમ્મગણે સીયલો તેણં ॥
 મહરિહસિજ્ઞારુહ્ણંમિ ડોહલો તેણ હોઈ સિજ્ઞંસો ।
 પૂણે વાસવો જં અભિક્ખણં તેણ વસુપુજ્જો ॥

વિમલતણુબુદ્ધિ જળણી ગઢ્ભગણ તેણ હોઢ્ વિમલજિણો ।
 રયણવિચિત્તમણંતં દામં સુમિણે તઓડણંતો ॥
 ગઢ્ભગણ જં જળણી જાય સુધમ્મત્તિ તેણ ધમ્મજિણો ।
 જાઓ અસિવોવસમો ગઢ્ભગણ તેણ સંતિજિણો ॥
 થૂહં રયણવિચિત્તં કુંથું સુમિણંમિ તેણ કુંથુજિણો ।
 સુમિણે અરં મહરિહં પાસઢ્ જળણી અરો તમ્હા ॥
 વરસુરહિમહ્લસયણંમિ ઢોહલો તેણ હોઢ્ મહ્લિજિણો ।
 જાયા જળણી જં સુવ્વયત્તિ સુણિસુવ્વઓ તમ્હા ॥
 પળયા પચ્ચંતનિવ્વા દંસિયમિત્તે જિણંમિ તેણ નમી ।
 રિટ્ઠરયણં ચ નેમિં ઉપ્પયમાણં તઓ નેમી ॥
 સપ્પં સયણે જળણી તં પાસઢ્ તમસિ તેણ પાસજિણો ।
 વહ્હઢ્ નાયકુલંતિ અ તેણ જિણો વહ્હમાણુત્તિ ॥ ”

વ્યાકરણ-વિચાર—

આ ૯૬ પદના કાવ્યમાં ઢોઢ પણ સ્થળે વ્યાકરણનો નિયમ ન સચવાયો હોય એમ જોવામાં આવતું નથી. જોડે ૬૭ મા પદમાં વાપરેલ વજ્ઞાશર્ની માં અને ૭૫ મા પદમાં વાપરેલ ઘનાશર્ની માં ‘અશની’ શબ્દ ઈકારાન્ત હોઢ શકે કે કેમ એ શંકા રહે છે. પરંતુ તે પણ વ્યાકરણ-સિદ્ધ છે, કેમકે ‘અશનિ’ શબ્દ પુંસ્રીલિંગ હોવાથી -હસ્વ ઇકારને દીર્ઘ ઈકારમાં લઘ જવાય છે.

વિશેષમાં આ કાવ્યમાંના ૭૨ મા પદમાં ‘આરમ્મે’ અને ‘એવ’ની સંધિ ‘આરમ્મ-એવ’ કરવામાં આવી છે તે ધ્યાનમાં રાખવા જેવી હકીકત છે, કેમકે ઘણે ભાગે આવી સંધિના ભાગ્યેજ દર્શન થાય છે. વળી શ્રીશોભન મુનીશ્વરકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના છઠા પદમાં જેમ ‘વેણવઃ’ અને ‘સ્તુવન્તિ’ની સંધિ કરતાં વિસર્ગનો લોપ કર્યો છે, તેમ આ કાવ્યના ૫૯ મા પદમાં ‘રતાઃ’ અને ‘સ્ત’ની સંધિ કરતાં પણ વિસર્ગનો લોપ કર્યો છે. આ વાત વ્યાકરણના નિયમ અનુસાર છે (જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનું ૩૭ મું પૃષ્ઠ).

શબ્દાલંકાર-સમીક્ષા—

આ કાવ્યમાં પાદાન્તમાં અમુક અક્ષરોની સમાનતારૂપી શબ્દાલંકાર પ્રધાન પદ ભોગવે છે. તેમાં દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોની સમાનતારૂપ અલંકારથી વિભૂષિત પદોની સંખ્યા ૨૮ ની છે (જુઓ પદો ૨૫-૨૮, ૬૯-૯૨). ૫૫મા પદમાં પ્રથમનાં બે ચરણોની અંતમાં આઠ આઠ અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના સાત સાત અક્ષરો સમાન છે. આવું પદ આ કાવ્યમાં એકજ છે. પાદાંતસમસપ્રાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ અલંકારથી શોભતાં પદોની સંખ્યા ચારની છે (પદો ૫૭-૬૦). પ્રથમનાં બે

ચરણોમાં છેવટના સાત અક્ષરો સમાન અને બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના છ અક્ષરો સમાન હોય એવું ડક્ત એકજ પદ મું પદ છે. પાદાન્તસમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી શોભતાં એવાં ચાર પદો છે (પદો ૩૧, ૬૨-૬૪). વળી પ્રથમ બે ચરણો પરત્વે આ વાતને મળતાં આવતાં પરંતુ બાકીનાં બે ચરણોમાં તેો પાંચ પાંચ અક્ષરોની સમાનતાથી શોભતાં એવાં પદોની સંખ્યા પણ ચારની છે (જુઓ પદો ૧, ૩૮, ૪૦, ૬૭). આથી વિપરીત લક્ષણવાળાં અર્થાત્ પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન હોય એવાં અને બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના છ છ અક્ષરો સમાન હોય એવાં ૨૦ મા અને ૨૨ મા એમ બે પદો છે. પાદાન્તસમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી વિભૂષિત પદોની સંખ્યા ૧૨ ની છે (જુઓ પદો ૨, ૪, ૧૭-૧૯, ૨૧, ૨૩, ૨૯, ૩૦, ૩૭, ૫૪, ૬૧). પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન હોય, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના ચાર ચાર અક્ષરો સમાન હોય એવાં સાત પદો છે (જુઓ પદો ૩, ૫, ૧૨, ૨૪, ૩૨, ૪૬, ૬૫). જે પદનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના ચાર ચાર અક્ષરોની સમાનતા હોય અને બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરોની સમાનતા હોય એવાં ચાર પદો છે (જુઓ પદો ૧૧, ૧૩, ૩૬, ૪૩). પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન હોય અને બાકીનાં બે ચરણોમાં ત્રણ ત્રણ અક્ષરો સમાન હોય એવું ડક્ત એકજ ૪૧ મું પદ છે. પાદાન્તસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી વિભૂષિત પદોની સંખ્યા ૧૪ ની છે (જુઓ પદો ૬-૮, ૧૪-૧૬, ૪૨, ૪૪, ૫૦-૫૩, ૬૬, ૬૮). જે પદનાં પહેલાં બે ચરણોમાં છેવટના ચાર ચાર અક્ષરો સરખા હોય અને બાકીનાં ચરણોમાં છેવટના ત્રણ ત્રણ અક્ષરો સમાન હોય એવાં નવમા અને દશમા એમ બે પદો છે.

આ સિવાયના અન્ય પ્રકારના યમકથી પણ અલંકૃત બીજાં પદો છે. જેમકે ૩૩ મા અને ૩૬ મા પદમાં પ્રત્યેક ચરણમાં બીજા, ત્રીજા અને ચોથા અક્ષરોની, જ્યારે ૩૪ મા અને ૩૫ મા પદમાં પ્રથમ સિવાયના પ્રત્યેક ચરણમાં આ પ્રમાણેની અને પ્રથમ ચરણમાં ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ અને ૯૩થી ૯૬ સુધીનાં ચાર પદોમાં આનાથી ચડિયાતી પુનરાવૃત્તિ અર્થાત્ પ્રત્યેક ચરણમાં પ્રથમના બે અક્ષરોની અને સાથે છેવટના ત્રણ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે. આ ઉપરાંત પાદાન્તાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી વિભૂષિત એટલે કે પ્રથમ ચરણના અન્તના અક્ષરોથી દ્વિતીય ચરણનો પ્રારંભ અને દ્વિતીય ચરણના અન્તના અક્ષરોથી તૃતીય ચરણનો પ્રારંભ અને તેના અન્તના અક્ષરોથી ચોથા ચરણનો પ્રારંભ થતો હોય એવાં ચાર પદો છે (જુઓ પદો ૪૫-૪૮).

આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે બે ચરણોની સદૃશતારૂપી યમક પ્રધાન પદ ભોગવે છે, જેમકે તેનાં પદોની સંખ્યા ૨૮ ની છે. એવી રીતે પાદાન્તામુકાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકમાં પાદાન્તસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમક વિશેષતઃ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે, જેમકે તેનાં પદો બધાં મળીને ચૌદ છે.

છંદ સંબંધી વિચાર—

કવીશ્વર શ્રીભરૂપભટ્ટિસૂરિએ આ ચતુર્વિંશતિકાંચી કાવ્ય વિવિધ પ્રકારના છંદોમાં રચીને પોતાનું છંદ:શાસ્ત્રનું પ્રાવીણ્ય સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે. આ કાવ્યમાં 'વૃત્ત' તેમજ 'જ્ઞતિ' એમ બંને જ્ઞતનાં પદો જોઈ શકાય છે. ઘણાંખરાં પદો તે વૃત્તમાંજ રચાયેલાં છે. આઠ આઠ અક્ષરવાળા પ્રત્યેક ચરણથી યુક્ત એવા અનુષ્ટુપ્ જેવા નાના વૃત્તથી માંડીને તે સત્તાવીસ અક્ષરવાળા પ્રત્યેક ચરણથી યુક્ત એવા સ્તગ્ધરા જેવા મોટા વૃત્તથી આ કાવ્ય વિશેષ શોભે છે. એકંદર રીતે આ કાવ્યમાં આઠ જ્ઞતના છંદો છે:—(૧) અનુષ્ટુપ્, (૨) આર્યા-ગીતિ, (૩) ઇન્દ્રવજ્રા, (૪) ઉપજ્ઞતિ, (૫) ગીતિ, (૬) દ્રુતવિલમ્બિત, (૭) પૃથ્વી, (૮) પ્રમાણિકા, (૯) માલિની, (૧૦) વસન્તતિલકા, (૧૧) વૈતાલીય અને (૧૨) સ્તગ્ધરા. આ બધા છંદોમાં અનુષ્ટુપ્ અને પૃથ્વી વૃત્તમાં ઘણાં પદો રચાયેલાં છે. આ વાત નીચેના કોષ્ટક ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

છંદનું નામ	પદ્યાંક	સંખ્યા	છંદોનુશાસન પ્રમાણે લક્ષણ
અનુષ્ટુપ્	૨૫-૨૮, ૪૫-૪૮, ૬૬-૭૪, ૭૬	૧૫	યૌ લ્ગાવનુષ્ટુ
આર્યાગીતિ	૪૧-૪૪, ૪૨-૫૨	૮	ષ્ણેષ્ટમે સ્કન્ધકમ્
ઇન્દ્રવજ્રા	૬૫	૧	તૌ જો ગાવિન્દ્રવજ્રા
ઉપજ્ઞતિ	૬૬-૬૮	૩	જતજા ગાવુપેન્દ્રવજ્રા, ણતયો:પર- યોશ્ચ સઙ્કર ઉપજાતિશ્ચતુર્દ- દ્વિ: પૂર્વાર્ધ ગીતિ: [શઘા
ગીતિ	૮૧-૮૪	૪	નમમ્ના દ્રુતવિલમ્બિતમ્
દ્રુતવિલમ્બિત	૫-૮, ૩૩-૩૬, ૭૭-૮૦	૧૨	ઉસજસ્યભા: પૃથ્વી જૈ:
પૃથ્વી	૯-૧૨, ૨૬-૩૨, ૫૩-૫૬, ૮૯-૯૨	૧૬	ઞૌ લ્ગૌ પ્રમાણી
પ્રમાણિકા	૭૫	૧	નૌ મ્યૌ યો માલિની
માલિની	૩૭-૪૦, ૫૭-૬૦, ૮૫-૮૮	૧૨	ત્મૌ જૌ ગૌ વસન્તતિલકા
વસન્તતિલકા	૧-૪, ૨૧-૨૪, ૬૧-૬૪	૧૨	ઓજે ષમ્માત્રા લ્ગન્તા યુજ્યઘૌ ન યુજિ પદ્ સન્તતં લા ન સમ: પરેણ ગો વૈતાલીયમ્
વૈતાલીય	૧૬-૨૦	૮	પ્રકૃતૌ ઞૌ ઞૌ યિ: સ્તગ્ધરા છઠ્ઠે:
સ્તગ્ધરા	૯૩-૯૬	૪	

૧-૨ ૪૬ મા પદના પ્રથમ ચરણમાં છઠ્ઠા અને સાતમા અક્ષરો લઘુ હોવાથી, ૪૮ મા પદના પ્રથમ ચરણમાં પાંચમો અક્ષર ગુરુ હોવાથી, ૬૬ મા પદના તૃતીય ચરણમાં પાંચમો અક્ષર ગુરુ તથા છઠ્ઠા અને સાતમા અક્ષરો લઘુ હોવાથી, ૭૩ મા પદના પ્રથમ ચરણમાં આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી અને તેના તૃતીય ચરણમાં પાંચમો અક્ષર ગુરુ હોવાથી તેમજ ૭૪ મા પદના તૃતીય ચરણમાં છઠ્ઠા અને સાતમા અક્ષરો લઘુ હોવાથી આ પદોમાં 'અનુષ્ટુપ્'નાં સામાન્ય રીતે અપાતા (જુઓ ૪૬ મું પૃષ્ઠ) લક્ષણનો ભંગ થતો જોવાય છે. છતાં પણ તેના વિતાનાદિક અહુ પ્રકારો હોવાથી આ પદો દૂષિતજ છે એમ કહી શકાય નહિ.

૩ આ છંદનું બીજું નામ 'સ્કન્ધક' છે.

૪ આ ત્રણ પદો ત્રણ જુદી જુદી જ્ઞતના 'ઉપજ્ઞતિ' વૃત્તમાં રચાયેલાં છે.

ચતુર્વિંશતિકાની અન્ય સ્તુતિઓ સાથે સરખામણી—

ચોવીસ તીર્થંકરોની સ્તુતિરૂપ અનેક કાવ્યો છે એમ જૈન ગ્રન્થાવલી (૫૦ ૨૭૬-૨૭૭) ઉપરથી જ્ઞેઘ શકાય છે, કેમકે સાં આ શ્રીભદ્રપભદ્રિસૂરિકૃત ચતુર્વિંશતિકા ઉપરાંત ધર્મઘોષ, સિદ્ધાન્તસાગર, જિનેશ્વર, સોમદેવ, પદ્મવિજય, મેરુવિજય, હુમવિજય, યશોવિજય, શોભન પ્રમુખ મહર્ષિઓએ રચેલી સ્તુતિઓ સંબંધી ઉલ્લેખ છે. આ બધી સ્તુતિઓના દર્શન કરવાને તો હું ભાગ્યશાળી થયો નથી, પરંતુ આમાંની મેરુવિજયજીએ, શોભનમુનિજીએ, 'યશોવિજયજીએ તેમજ ધર્મઘોષસૂરિજીએ રચેલી સ્તુતિઓના સદર્શનથી મારા આત્માને હું પવિત્ર કરવા પામ્યો છું. તેમાં વળી મેરુવિજયજીકૃત 'ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ' અને શોભનમુનીશ્વરકૃત 'સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા'નું તો અધ્યયનાર્થે ભાષાન્તર કરવાનું સદ્ભાગ્ય પણ મને પ્રાપ્ત થયું છે.

અત્ર સમસ્ત સ્તુતિઓ સંબંધી વિચાર ન કરતાં પ્રસ્તુતમાં સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા, ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ અને ચતુર્વિંશતિકા પરત્વે વિચાર કરવામાં આવે છે, કેમકે આ ત્રણ સ્તુતિઓમાં કથંચિત્ સદૃશતા-વિસદૃશતા દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે.

પ્રથમ તો એ સહજ જ્ઞેઘ શકાય છે કે આ ત્રણે સ્તુતિઓનો વિષય સમાન છે. અર્થાત્ જ્ઞેમ સ્તુતિ-કદમ્બક (યોઘ-જેડા)માં પ્રથમ સ્તુતિ અમુક એક તીર્થંકરની, બીજી સમસ્ત તીર્થંકરોની, ત્રીજી આગમની અને ચોથી શાસનાતુરાગી દેવ-દેવીની હોય છે તેમ આ ત્રણે સ્તુતિઓમાં ચોવીસ સ્તુતિ-કદમ્બક છે. વિશેષમાં આ પ્રત્યેક સ્તુતિમાં મુખ્યતઃ ભરતક્ષેત્રમાં આ અવસર્પિણી કાળમાં થઈ ગયેલા ઋષભસ્વામી પ્રમુખ ચોવીસ જિનેશ્વરોની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. બીજું, દરેક સ્તુતિમાં ૬૬ પદો છે અને તે યમકથી અલંકૃત છે. ત્રીજું આ પ્રત્યેક સ્તુતિ સંસ્કૃત ભાષામાં રચવામાં આવી છે.

હવે આપણે ઉપર્યુક્ત ત્રણ સ્તુતિઓમાં જે અરસ્પરસ વિશિષ્ટતા રહેલી છે તે જ્ઞેઘ લઈએ. પ્રથમ તો ઉપલેક દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં એ જ્ઞેઘ શકાય છે કે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા અને ચતુર્વિંશતિકા વિવિધ જાતનાં છંદોમાં રચવામાં આવી છે, જ્યારે ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ તો ડક્ત એકજ જાતના વૃત્તમાં રચાયેલી છે. વિશેષમાં ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાં ડક્ત ચરણુ-સદૃશતારૂપ યમક છે, જ્યારે બીજી બે સ્તુતિઓમાં આ ઉપરાંત અન્ય પ્રકારના યમકો પણ નજરે પડે છે. ત્રીજી વિશિષ્ટતા એ છે કે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં બે સ્થળે યક્ષોની અને ચતુર્વિંશતિકામાં એક સ્થળે યક્ષની સ્તુતિ કરી છે, જ્યારે ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાં તો દેવીઓનીજ સ્તુતિ કરેલી છે. ચોથી વિશિષ્ટતા એ છે કે ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ સ્વોપજ્ઞ દીકાથી અલંકૃત છે, જ્યારે બાકીની બે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા અને ચતુર્વિંશતિકા તેની નથી.

૧ એમણે સ્વોપજ્ઞ દીકાથી વિભૂષિત ઐન્દ્રસ્તુતિ રચી છે.

૨ ઐન્દ્ર-સ્તુતિ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાની પ્રતિકૃતિરૂપ હોવાથી જે બાળત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાને જ્ઞાત્રુ પડે છે, તે વાત તેને પણ જ્ઞાત્રુ પડે છે એ વાત ધ્યાનમાં રાખીને અત્ર 'ત્રણુ' સંપદનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

આ બાબતોનું સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ કરવાથી નીચે મુજબની બાબતો ધ્યાનમાં આવે છે.

(૧) સ્તુતિ—ચતુર્વિંશતિકામાં ૧૮ જાતના છંદો છે, જ્યારે ચતુર્વિંશતિકામાં ૧૨ જાતના છંદો છે અને ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાં એક જ જાતનો 'વસંતતિલકા' નામનો છંદ છે.

(૨) શોભનસ્તુતિમાં ચરણ—સદૃશતારૂપી યમક પ્રધાન પદ લોગવે છે (જ્યારે ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાં તે એ જ યમક છે). ત્યાં આ યમક ઉપરાંત બીજા બે પ્રકારના યમકો પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે (જુઓ પદો ૧૭-૨૦, ૮૬-૯૨). ચતુર્વિંશતિકામાં અમુક અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ અને કેટલીક વાર ચરણોની સદૃશતારૂપી યમક વિશેષતઃ જોવામાં આવે છે. આ યમક ઉપરાંત અન્ય પ્રકારના યમકો પણ ત્યાં નજરે પડે છે (જુઓ પદો ૪૫-૪૮, ૯૩-૯૬). ખાસ કરીને ૪૫ માંથી તે ૪૮ માં સુધીનાં પદોમાં જે યમક-વિશેષ છે તે આ સિવાયની બીજા બે સ્તુતિઓમાં જોવામાં આવતો નથી.

(૩) સ્તુતિ—ચતુર્વિંશતિકામાં તેમજ ચતુર્વિંશતિકામાં પ્રથમ સ્તુતિ—કદમ્બકમાં શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે, જ્યારે આ વાત મેરુવિજયજીકૃત સ્તુતિને લાગૂ પડતી નથી. વિશેષમાં શોભનમુનીશ્વરે એકની એક દેવીની બે વાર (જમકે રોહિણી, કાલી અને અંબા દેવીની) અને અખ્યભદ્રિસૂરિજીએ શ્રુત-દેવતાની ત્રણ વાર અને વર્ણી કાલી, મહાકાલી અને અંબા, દેવીઓની બધાં વાર સ્તુતિ કરી છે, જ્યારે મેરુવિજયજીએ તે કૃત કાલી દેવીની બીજા વાર સ્તુતિ કરી છે. વર્ણી શોભન મુનીશ્વરે તેમજ અખ્યભદ્રિ આચાર્યે મોટા ભાગે વિદ્યા-દેવીઓની સ્તુતિ કરી છે, જ્યારે મેરુવિજયજીએ શાસન-દેવીઓની સ્તુતિ કરી છે. વિશેષમાં, સ્તુતિ—ચતુર્વિંશતિકા સિવાયની બે સ્તુતિઓમાં દેવીઓની સ્તુતિ કરવામાં જે કમ સાચવ્યો છે તે પ્રાયઃ સકારણ છે એમ સહજ સમજી શકાય છે, જ્યારે સ્તુતિ—ચતુર્વિંશતિકામાં કયા નિયમ અનુસાર એ કાર્ય કરવામાં આવ્યું છે તે વાત ધ્યાનમાં આવતી નથી.

આ પ્રમાણેના વિવેચન ઉપરથી આ કાવ્યના સંબંધમાં પાઠક મહાશયે અમુક પ્રકારનો અભિપ્રાય બાંધ્યો હશે. તે અભિપ્રાય અનુસાર જે તેને આ કાવ્ય-મન્દિરમાં પ્રવેશ કરવાની તીવ્ર ઉત્કણ્ણ યદ્ય હોય તો તેને સ્પષ્ટિત કરવી યોગ્ય નહિ ગણાય એમ માની હું અહીંથી તેની રજ લઈ હું એટલે હવે આ કાવ્ય-મન્દિરની સમીપ રહેલી વિષય-સૂચીરૂપી વાટિકામાં થઈને કાવ્ય-મન્દિરમાં સુખેથી પ્રવેશ કરવામાં તેને વિલંબ થશે નહિ.

ભગતવાડી, ભુલેશ્વર, સુંબઝ }
 વીર સંવત્ ૨૪૫૨ }
 માઘ શુકલ સપ્તમી. }

હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા.

૧ આ કવીશ્વરે સોળ વિદ્યા-દેવીઓમાંથી પંદર વિદ્યા-દેવીઓની સ્તુતિ કરી છે. આ સંબંધમાં વધારે વિચારણીય હકીકત તો એ છે કે કાલી અને મહાકાલી નામની વિદ્યા-દેવીઓની (તેમજ આ કાવ્યના આઠમા પદમાં ધરણેન્દ્રની અથ મહિષીથી વૈરોઢયા સમજવામાં આવે તો તેની પણ) બધાં વાર સ્તુતિ કરી, પરંતુ સર્વાં મહાજ્વાલા વિદ્યા-દેવીની તો એક વાર પણ તેમણે સ્તુતિ કરી નહિ તેનું શું કારણ હશે ?

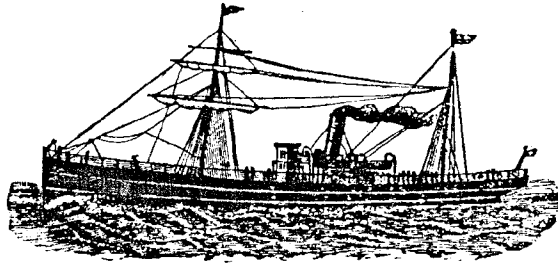
विषय-सूची.

विषय	पद्यांक.	विषय	पद्यांक.
श्रीनाबिनन्दननी स्तुति [पद्य-भीमांसा, पद्य-यमत्कार.]	१	जिन-वाष्पीने प्रणाम वज्रशृंगला देवीनी स्तुति	१६ २०
जिनेश्वरोने प्रार्थना [सांवात्सरिक दान, सुवर्षुनो सिक्को, पद्य-यमत्कार.]	२	[पद्य-यमत्कार, वज्रशृंगला देवीजुं स्व३प]	
जैन सिद्धान्तनी प्रशंसा. [पद्य-यमत्कार]	३	श्रीपद्मप्रलनी स्तुति [पद्य-यमत्कार]	२१
श्रुत-देवतानी स्तुति [पद्य-यमत्कार, श्रुत-देवतानुं स्व३प]	४	समस्त जिनेश्वरोनी स्तुति [पद्य-यमत्कार]	२२
श्रीअजितनाथनी स्तुति [पद्य-भीमांसा]	५	जिन-मतनो विचार [पद्य-यमत्कार]	२३
जिनेश्वरोनी स्तुति [पद्य-यमत्कार, श्रीजिनप्रलसूरिकृत श्रीपार्श्व- जिनस्तोत्र तेमज तेनुं बापान्तर.]	६	वज्रांकुशी देवीनी स्तुति [पद्य-यमत्कार, वज्रांकुशी देवीजुं स्व३प]	२४
जिन-वाष्पीनी प्रशंसा धरल्लेन्द्रनी पट्टराष्णीनी स्तुति [धरल्लेन्द्र]	७ ८	श्रीसुपार्श्वनाथनुं संकीर्तन [पद्य-भीमांसा]	२५
श्रीशंभवनाथनी स्तुति [पद्य-भीमांसा, पद्य-यमत्कार]	९	जिनेश्वरोनुं कीर्तन जिन-वाष्पीनो विचार	२६ २७
सकल जिनेश्वरोनो जन्माविषेक श्रीसिद्धान्तनो परियय [पद्य-यमत्कार]	१० ११	अप्रतियक्का देवीने प्रार्थना [अप्रतियक्का देवीजुं स्व३प]	२८
रोहिणी देवीनी स्तुति [पद्य-यमत्कार, श्रीरोहिणीजुं स्व३प, सोण विद्या-देवीजोनां नाचो.]	१२	श्रीअन्द्रप्रलनी स्तुति [जिनेश्वरनां प्रातिहास्यो]	२९
श्रीअबिनन्दननाथनी स्तुति. [पद्य-भीमांसा]	१३	जिनेश्वरोनुं स्व३प [पर्वदा-विचार.]	३०
तीर्थकरोनी स्तुति [पद्य-यमत्कार]	१४	जिनागमनुं स्मरण [पद्य-यमत्कार]	३१
जिनवाष्पीनी मनोमोडकता प्रज्ञप्ति देवीनी स्तुति [प्रज्ञप्ति देवीजुं स्व३प]	१५ १६	काली देवीनी स्तुति [पद्य-यमत्कार, काली देवीजुं स्व३प]	३२
श्रीसुभतिनाथनी स्तुति [पद्य-यमत्कार]	१७	श्रीसुविधिनाथने प्रणाम [शण्डालंकार-विचार]	३३
जिन-समुदायने प्रार्थना	१८	जिनेश्वरोने विज्ञप्ति [पद्य-यमत्कार, तीर्थकरनां देहयत वक्षणे, कंदर्प-मर्दन]	३४

વિષય	પદ્યાંક.	વિષય	પદ્યાંક.
શ્રીશીતલનાથની સ્તુતિ [પદ્ય-મીમાંસા, રાગ-રહિતથી શું સમજવું, કોપ-કદર્થના, મદ-વિડંબના]	૩૭	જિનેશ્વરોનો વિજય [પદ્ય-ચમત્કાર, શ્રુત-જ્ઞાન, શ્રુત-જ્ઞાનનો મહિમા, જિનેશ્વરના દેહનું વર્ણન]	૫૪
જિનેશ્વરોની સેવા. [પદ્ય-ચમત્કાર]	૩૮	જિન-વાણીનું પ્રાધાન્ય [પદ્ય-ચમત્કાર]	૫૫
સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ [પદ્ય-ચમત્કાર]	૩૯	માનસી દેવીની સ્તુતિ [પદ્ય-ચમત્કાર, માનસી દેવીનું સ્વરૂપ]	૫૬
પુરુષદત્તા દેવીની સ્તુતિ. [પદ્ય-ચમત્કાર, પુરુષદત્તા દેવીનું સ્વરૂપ]	૪૦	શ્રીધર્મનાથની સ્તુતિ [પદ્ય-ચમત્કાર]	૫૭
શ્રીત્રેયાંસનાથને વન્દન [પદ્ય-વિચાર, પદ્ય-ચમત્કાર.]	૪૧	જિનેશ્વરોને વિશ્વાસિ જિન-વચનની પ્રશંસા	૫૮ ૫૯
જિન-પતિઓને પ્રણામ [પદ્ય-ચમત્કાર]	૪૨	મહામાનસી દેવીની સ્તુતિ. [મહામાનસી દેવીનું સ્વરૂપ]	૬૦
જિન-વાણીને નમન [પદ્ય-ચમત્કાર]	૪૩	શ્રીશાન્તિનાથને નમસ્કાર [પદ્ય-ચમત્કાર]	૬૧
મહાકાલી દેવીની સ્તુતિ [મહાકાલી દેવીનું સ્વરૂપ, વાહન-વિચાર, પદ્ય-ચમત્કાર]	૪૪	જિનોનો ઉત્કર્ષ [પદ્ય-ચમત્કાર]	૬૨
શ્રીવાસુપૂજ્યનો મહિમા [પદ્ય-ચમત્કાર, ઉપાધ્યાયશ્રીયશોવિજયકૃત શ્રીઆદિનાથ-સ્તવન, ઉપાધ્યાયશ્રીવિનયવિજય- રચિત શ્રીવૃષલ-સ્તવન તથા તેનાં લાખાંતરો]	૪૫	જૈન વચનની પ્રધાનતા કાલી દેવીની પ્રાર્થના [કાલી દેવીની સ્તુતિ પરત્વે વિચાર]	૬૩ ૬૪
તીર્થંકરોને વિનતિ [પદ્ય-ચમત્કાર]	૪૬	શ્રીકુન્થુનાથની સ્તુતિ [પદ્ય-મીમાંસા, પદ્ય-ચમત્કાર]	૬૫
જિન-વાણી સંબંધી વિચાર [પદ્ય-ચમત્કાર, શ્રીજિનપ્રલસૂરિકૃત શ્રીપાર્શ્વ જિનસ્તોત્ર તથા તેનો અનુવાદ]	૪૭	જિનેશ્વરોના દર્શનનો પ્રભાવ [પદ્ય-મીમાંસા]	૬૬
ગૌરી દેવીની સ્તુતિ [પદ્ય-ચમત્કાર, ગૌરી દેવીનું સ્વરૂપ]	૪૮	જિન-વાણીનું માહાત્મ્ય [પદ્ય-મીમાંસા, પદ્ય-ચમત્કાર]	૬૭
શ્રીવિમલનાથનું સંસ્તવન [પદ્ય-ચમત્કાર]	૪૯	મહાકાલી દેવીની સ્તુતિ [પદ્ય-મીમાંસા, પદ્ય-ચમત્કાર, ઉપજ્ઞતિના ચૌદ પ્રકારો]	૬૮
જિન-સેવા [પદ્ય-ચમત્કાર]	૫૦	શ્રીઅરનાથની સ્તુતિ [પદ્ય-ચમત્કાર]	૬૯
જિન-વાણીની સ્તુતિ	૫૧	જિન-સમુદાયની સ્તુતિ	૭૦
ગાન્ધારી દેવીની સ્તુતિ [ગાન્ધારી દેવીનું સ્વરૂપ]	૫૨	જિન-વાણીની સ્તુતિ વૈરોધ્યા દેવીની સ્તુતિ [વૈરોધ્યા દેવીનું સ્વરૂપ]	૭૧ ૭૨
શ્રીઅનન્તનાથની સ્તુતિ [તીર્થંકરના નામ સંબંધી વિચાર]	૫૩	શ્રીમહિનાથની સ્તુતિ જિનેશ્વરોનો જન્મ-મહિમા જિન-વાણીનો સ્વીકાર [પદ્ય-વિચાર]	૭૩ ૭૪ ૭૫

વિષય-સૂચી.

વિષય	પદ્યાંક.	વિષય	પદ્યાંક.
શ્રુતદેવતાની સ્તુતિ	૭૬	જિનેશ્વરોની સ્તુતિ	૮૬
[શ્રુતદેવતાની સ્તુતિ સંબંધી વિચાર]		જિન-સિદ્ધાન્તનું સ્મરણ	૮૭
શ્રીમુનિસુમતનાથની સ્તુતિ	૭૭	અમ્બા દેવીની સ્તુતિ	૮૮
સમગ્ર જિનેશ્વરોની સ્તુતિ	૭૮	[અમ્બા દેવીની સ્તુતિ પરત્વે વિચાર, અમ્બા	
જિન-મતની પ્રશંસા	૭૯	દેવીનું સ્વરૂપ, અમ્બિકાદેવીકલ્પ તેની	
[મત-વિચાર]		છાયા તથા અનુવાદ]	
શ્રુતદેવતાની સ્તુતિ	૮૦	શ્રીપાર્શ્વનાથને પ્રણામ	૮૯
શ્રીનમિનાથની સ્તુતિ	૮૧	જિનપતિઓને પ્રાર્થના	૯૦
[પદ્ય-મીમાંસા]		જૈન સિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ	૯૧
જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના	૮૨	યક્ષરાજની સ્તુતિ	૯૨
[ચર્મ અને અસ્થિથી રહિત એટલે શું ?		[યક્ષરાજનું સ્વરૂપ]	
મહાદેવનું સ્વરૂપ]		શ્રીવીરપ્રભુની સ્તુતિ	૯૩
જિન-શાસનનો વિગ્રય	૮૩	[પદ્ય-મીમાંસા, મલિન જ્ઞાન]	
[ભા અને પ્રભામાં તફાવત]		જિનેશ્વરોની સ્તુતિ	૯૪
અચ્છુક્ષા દેવીની સ્તુતિ	૮૪	જિન-વચનનો વિચાર	૯૫
[અચ્છુક્ષા દેવીનું સ્વરૂપ]		અમ્બા દેવીની સ્તુતિ	૯૬
શ્રીનેમિનાથને પ્રાર્થના	૮૫	[મનુષ્યોનું વર્ગીકરણ]	

श्रीब्रह्मभट्टिसूरिविरचिता

॥ चतुर्विंशतिका ॥

१ श्रीऋषभजिनस्तुतयः

अथ श्रीनाभेयस्य स्तुतिः—

नम्रेन्द्रमौलिगलितोत्तमपारिजात-
मालार्चितक्रम! भवन्तमपारिजात! ।
'नाभेय!' नौमि भुवनत्रिकपापवर्ग-
दायिन्! जिनास्तमदनादिकपापवर्ग! ॥ १ ॥

—वसन्ततिलका

जिनवराणां प्रार्थना—

दारिद्र्यमद्रिसमविग्रहतापनीय-
राशिप्रदानविधिना महताऽपनीय ।
यैर्दुःखशत्रुरिह जन्मवतामघानि
निघ्नन्तु ते जिनवरा भवतामघानि ॥ २ ॥—वसन्त०

जैनसिद्धान्तप्रशंसा—

यद् दोषदारुदहनेषु रतः कृशानुः
स्यादापदुर्व्यपि हि यत् स्मरतः कृशा नुः ।
यद् वृष्टिरेव परिदाहिषु मेघजाऽलं
जैनं मतं हरतु तद् गुरु मेऽघजालम् ॥ ३ ॥—वसन्त०

श्रुतदेवतासंकीर्तनम्—

यां द्राग् भवन्ति सुरमन्निसमा नमन्तः
सन्त्यज्य मोहमधियोऽप्यसमानमन्तः ।

वाग्देवता हतकुवादिकुला भवर्णात्
सा पातु कुन्दविकसन्मुकुलाभवर्णा ॥ ४ ॥ १ ॥-वसन्त०

ॐ ॐ ॐ ॐ
२ श्रीअजितजिनस्तुतयः

अथ श्रीअजितनाथस्य स्तुतिः—

कुसुमबाणचमूभिरपीडित-
स्त्रिभिरतीव जगद्भिरपीडितः ।
सैकललोकमवन् वृजिनाजितः
शमयताद् दुरितानि जि'नाजितः' ॥ १ ॥

—दुतविलम्बितम्

जिनेश्वराणां नुतिः—

कृतवतोऽसुमतां शरणान्वयं
सकलतीर्थकृतां चरणान् वयम् ।
सुरकृताम्बुजगर्भनिशान्तकान्
रविसमान् प्रणुमोऽघनिशान्तकान् ॥ २ ॥-दुत०

जिनवाणीप्रशंसा—

कृतसमस्तजगच्छुभवस्तुता
जितकुवादिगणाऽस्तभवस्तुता ।
अवतु वः परिपूर्णनभा रती-
र्तृमरुते ददती जिनभारती ॥ ३ ॥-दुत०

धरणपद्महिलायाः स्तुतिः—

सुफणरत्नसरीसृपराजितां
रिपुबलप्रहतावपराजिताम् ।
स्मरत तां धरणाग्रिमयोषितं
जिनगृहेषु ययाऽश्रमयोषितम् ॥ ४ ॥ २ ॥-दुत०

ॐ ॐ ॐ ॐ

१ तृतीयतुरीयचरणयोः पूर्वापरीभावोऽप्युपलभ्यते । २ 'चरणा०' इत्यपि पाठः ।

३ श्रीशम्भवजिनस्तुतयः

अथ श्रीशम्भवनाथस्य स्तुतिः—

नमो भुवनशेखरं दधति ! देवि ! ते वन्दिता-
मितिस्तुतिपराऽगमत् त्रिदशपावली वन्दिता ।
यदीयजननीं प्रति प्रणुत तं जिनेशं भवं
निहन्तुमनसः सदाऽनुपमवैभवं 'शम्भवम्' ॥ १ ॥

—पृथ्वी (८, ९)

सकलजिनेश्वराणां जन्माभिषेकः—

सुमेरुगिरिमूर्धनि ध्वनदनेकदिव्यानके
सुरैः कृतमवेक्ष्य यं मुमुदिरेऽतिभव्या न के ।
जगत्रितयपावनो जिनवराभिषेको मलं
सदा स विधुनोतु नोऽशुभमयं घनाकोमलम् ॥ २ ॥—पृथ्वी

श्रीसिद्धान्तपरिचयः—

अपेतनिधनं धनं बुधजनस्य शान्तापदं
प्रमाणनयसङ्कुलं भृशमसदृशां तापदम् ।
जना ! जिनवरागमं भजत तं महासम्पदं
यदीप्सथ सुखात्मकं विगतकामहासं पदम् ॥ ३ ॥—पृथ्वी

रोहिणीदेव्याः स्तुतिः—

शराक्षधनुशङ्खभृन्निजयशोवलक्षा मता
कृताखिलजगज्जनाहितमहाबलक्षामता ।
विनीतजनताविपद्द्विपसमृद्ध्यभिद्रोहिणी
ममास्तु सुरभिस्थिता रिपुमहीध्रभिद् 'रोहिणी' ॥४॥३॥—पृथ्वी

ॐ ॐ ॐ ॐ

१ संबोधनार्थे वा । २ 'समस्तजगतां कृताऽहित०' इत्यपि पाठः ।

४ श्रीअभिनन्दनजिनस्तुतयः

अथ श्रीअभिनन्दननाथस्य स्तुतिः—

अभयीकृतभीतिमज्जनः

सुरपकृतातुलभूतिमज्जनः ।

यो भव्यमनोऽभिनन्दनः

शिवदः सोऽस्तु जिनो'ऽभिनन्दनः' ॥ १ ॥

—वैतालीयम्

तीर्थपतीनां तुतिः—

रक्षन्त्यचरं त्रसं च ये

कृतचरणाः शतपत्रसञ्चये ।

अपत्रगोपायशोधनाः

ते वः पान्तु जिना यशोधनाः ॥ २ ॥—वैता०

जिनवाणीविलासः—

व्याप्ताखिलविष्टपत्रया

पद्चम्वा नयपुष्टपत्रया ।

या मुनिभिरभाजि नो दिता

सा वागस्तु मुदे जिनोदिता ॥ ३ ॥—वैता०

प्रज्ञप्तिदेव्याः स्तुतिः—

तन्वाऽब्जमहादलाभया

सह शक्त्याऽतुलमोदलाभया ।

सम भवतु महाशिखण्डिका

'प्रज्ञप्ती' रिपुराशिखण्डिका ॥ ४ ॥ ४ ॥—वैता०

५ ५ ५ ५

५ श्रीसुमतिजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुमतिनाथस्य स्तुतिः—

कुर्वन्तमुरुप्रभं जनं
नम्रमनङ्गतरुप्रभञ्जनम् ।
भक्त्या नुत सन्महोदयं
'सुमति'जिनं विकसन्महोदयम् ॥ १ ॥

—वैतालीयम्

जिनसमूहस्य प्रार्थना—

पोतत्वं वै भवोद्धौ
पततां यो गुरुवैभवो दधौ ।
वितरतु सोऽतामसं वरं
निवहस्तीर्थकृतामसंवरम् ॥ २ ॥—वैता०

जिनवाण्यै प्रणामः—

छिन्ते भववासदाम या
जिनवाक् साऽतिशिवा सदा मया ।
विनताऽभ्यधिकामसङ्गतां
यच्छतु च च्युतकामसङ्गताम् ॥ ३ ॥—वैता०

वज्रशृङ्खलादेव्याः स्तुतिः—

संस्मरत रतां कुशेशये
कनकच्छविं दुरिताङ्कुशे शये ।
अहिताद्रिहवज्रशृङ्खलां
धरमाणामिह वज्रशृङ्खलाम् ॥ ४ ॥ ५ ॥—वैता०

५ ५ ५ ५

१ 'कनकरुचिं' इत्यपि पाठः ।

६ श्रीपद्मप्रभजिनस्तुतयः

अथ श्रीपद्मप्रभनाथस्य स्तुतिः—

वर्णेन तुल्यरुचिसम्पदि विद्रुमाणां
 पुष्पोत्करैः सुरगणेन दिवि द्रुमाणाम् ।
 अभ्यर्चिते प्रमदगर्भमजे यशस्ये
 'पद्मप्रभे' कुरुत भक्तिमजेयशस्ये ॥ १ ॥

—वसन्ततिलका

समस्तजिनेश्वराणां स्तुतिः—

ये मज्जनोदकपवित्रितमन्दरागा-
 स्तोषेण यानलमुपासत मन्दरागाः ।
 घर्मोदयाब्धिपतने वनराजिनाव-
 स्ते पान्तु नन्दितसदेवनरा जिना वः ॥ २ ॥—वसन्त०

जिनमतविचारः—

शच्यादिदिव्यवनिर्तौघधवस्तुत ! त्व-
 मव्याहतोदितयथाविधवस्तुतत्त्व ! ।
 स्थानं जिनेन्द्रमत ! नित्यमकम्प्रदेहि
 जन्माद्यनन्तविपदां शमकं प्रदेहि ॥ ३ ॥—वसन्त०

वज्राङ्कुशीदेव्याः स्तुतिः—

अध्यास्त या कनकरुक् सितवारणेशं
 'वज्राङ्कुशी' पटुतराऽहितवारणे शम् ।
 न ह्येकधैव विजये बहुधा तु सारं
 वज्राङ्कुशं धृतवती विद्धातु साऽरम् ॥ ४ ॥ ६ ॥—वसन्त०

७ श्रीसुपार्श्वजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुपार्श्वनाथस्य संकीर्तनम्—

आशास्ते यः स्तवै युष्मा-नित्यसौ ख्यातिभाजनः ।
श्री'सुपार्श्व!' भवत्येव, नित्यसौख्यातिभा जनः ॥ १ ॥

—अनुष्टुप्

जिनकदम्बककीर्तनम्—

जिनांही नौमि यौ जुष्टा-वानतामरसंसदा ।
आरूढौ दिव्यसौवर्णा-वानतामरसं सदा ॥ २ ॥—अनु०

जिनवाणीविचारः—

यशो धत्ते न जातारि-शमना विलसन् न या ।
साऽऽर्हती भारती दत्तां, शमनाविलसन्नया ॥ ३ ॥—अनु०

अप्रतिचक्रादेव्याः प्रार्थना—

आरूढा गरुडं हेमा-भाऽसमा नाशितारिभिः ।
पाया'दप्रतिचक्रा' वो, भासमाना शितारिभिः ॥४॥७॥—अनु०

❖ ❖ ❖ ❖

८ श्रीचन्द्रप्रभस्तुतयः

अथ श्रीचन्द्रप्रभस्य स्तुतिः—

भवोद्भवतृषां भृशं कृतशिवप्रपं चामरैः
सहर्षमुपवीजितं वरवपुःप्रपञ्चामरैः ।
प्रभावलयकान्ततापहसितोरुचन्द्रप्रभं
प्रणौमि परमेश्वरं विनयचारु 'चन्द्रप्रभम्' ॥ १ ॥

—पृथ्वी (८, ९)

जिनस्वरूपम्—

अवन्तु भवतो भवात् कलुषवासकादर्पकाः
सुखातिशयसम्पदां भुवनभासकादर्पकाः ।

विलीनमलकेवलतुलविकांसभारा जिना

मुदं विदधतः सदा सुवचसा सभाराजिना ॥ २ ॥—पृथ्वी

जिनागमस्मरणम्—

समस्तभुवनत्रयप्रथमसज्जनानापदः

प्रमोचयति यः स्मृतः सपदि सज्जनानापदः ।

समुल्लसितभङ्गकं तममलं भजै नागमं

स्फुरन्नयनिवारितासदुपलम्भजैनागमम् ॥ ३ ॥—पृथ्वी

कालीदेव्याः स्तुतिः—

अशिश्रियत याऽम्बुजं धृतगदाक्षमालाऽघवान्

यया बत विपूयते भयशमक्षमाऽलाघवा ।

घनाञ्जनसमप्रभा विहतघातकालीहितं

ममातुलमसौ सदा प्रविदधातु 'काली' हितम् ४॥८॥—पृथ्वी

॥ ॥ ॥ ॥

९ श्रीसुविधिजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुविधिनाथाय प्रणामः—

विमलकोमलकोकनदच्छद-

च्छविहराविह राजभिरामरैः ।

सततनूततनू 'सुविधेः' क्रमौ

नमत हेऽमतहेठनलालसाः ! ॥ १ ॥

—दुतविलम्बितम्

जिनेश्वरेभ्यो विज्ञप्तिः—

कलशकुन्तशकुन्तवराङ्कित-

क्रमतला मतलाभकरा नृणाम् ।

विगतरागतरा वितरन्तु नो

हितमनन्तमनङ्गजितो जिनाः ॥ २ ॥—दुत०

१ '०काशभारा' इत्यपि पाठः । २ 'मातुकाली०' इत्यपि पाठः ।

जिनमताय प्रणामः—

अवमसन्तमसं ततमानयत्
 प्रलयमालयमागमरोचिषाम् ।
 भुवनपावनपालनमर्कवज्-
 जिनमतं नम तन्नयवन्नहो ! ॥ ३ ॥—द्वुत०

मानवीदेव्याः स्तुतिः—

जयति सायतिसामकृदन्विता
 सुतरुणा तरुणाब्जसमद्युतिः ।
 कजगता जगता समुदा नुता
 नतिमताऽतिमता भुवि 'मानवी' ॥ ४ ॥ ९ ॥—द्वुत०

ॐ ॐ ॐ ॐ

१० श्रीशीतलजिनस्तुतयः

अथ श्रीशीतलनाथस्य स्तुतिः—

विहरति भुवि यस्मिन् देवलोकोपमानः
 समजनि नरलोकः 'शीतलो'ऽकोपमानः ।
 ऋजिमसलिलधाराधौतमायापरागः
 स भवतु भवभीतेः संशमायापरागः ॥ १ ॥

—मालिनी (८, ७)

जिनवराणामुपासना—

यमभिनवितुमुच्चैर्दिव्यराजीववार-
 स्थितचरणसरोजं भव्यराजी ववारं ।
 जिनवरविसरं तं पापविध्वंसदक्षं
 शरणमित विदन्तो मा स्म विद्वध्वं सदक्षम् ॥ २ ॥—मालिनी

सिद्धान्तस्य स्तुतिः—

पटुररितिमिरौघव्याहतावर्यमेव
 प्रवितरति जनेभ्यो यः सदा वर्यमेव ।

स हि बहुविधजन्मत्रातजैनःकृतान्तः

कृतकुमतविघातः पातु जैनः कृतान्तः ॥ ३ ॥—मालिनी

पुरुषदत्तादेव्याः स्तुतिः—

भ्रमति भुवि महिष्या याऽऽमहासिन्धु नाना-

कृतजिनगृहमालासन्महाऽसिं धुनाना ।

कनकनिभवपुःश्रीरञ्जसा साधिताया

रुजतु 'पुरुषदत्ता'ऽस्मासु सा साधितायाः ॥४॥१०॥—मालिनी

ॐ ॐ ॐ ॐ

११ श्रीश्रेयांसजिनस्तुतयः

अथ श्रीश्रेयांसनाथाय वन्दनम्—

विमलितबहुतमसमलं

स्फुरत्प्रभामण्डलास्तसन्तमसमलम् ।

सकलश्रीश्रेयांसं

प्रणमत भक्त्या जिनेश्वरं 'श्रेयांसम्' ॥ १ ॥

—आर्यागीतिः (स्कन्धकम्)

जिनपतिभ्यः प्रणामः—

आनन्दितभव्यजनं

घनाघघर्मात्तशिशिरशुभव्यजनम् ।

अभिवन्दे जिनदेव-

क्रमयुगलं सद्गुणैः सदाऽजिनदेव ॥ २ ॥—आर्या०

जिनवाण्यै नमः—

जैनमुपमानरहितं

वचो जगद्घ्राणकारि नो पुनरहितम् ।

प्रणमत सन्महिमकरं

भव्यमहाकुमुदबोधजन्महिमकरम् ॥ ३ ॥—आर्या०

महाकालीदेव्याः स्तुतिः—

या द्युतिविजिततमाला

पविफलघण्टाक्षभृहसत्तमाला ।

नृस्था सुषमं तनुता-

दसौ 'महाकाल्य'मर्त्यसामन्तनुता ॥ ४ ॥ ११ ॥—आर्या०

५ ५ ५ ५

१२ श्रीवासुपूज्यजिनस्तुतयः

अथ श्रीवासुपूज्यस्य महिमा—

श्रीमते 'वासुपूज्याय', ज्यायसे जगतां नमन् ।

न मन्दोऽपि क्षणादेव, देवपूज्यो न जायते? ॥ १ ॥

—अनुष्टुब्

तीर्थङ्कराणामभ्यर्थना—

ये स्नापिताः सुरुचितै—रुचितैर्दानवारिभिः ।

वारिभिर्वितते मेरौ, ते मे रौद्रं हरन्त्वघम् ॥ २ ॥—अनुष्टुब्

जिनवाणीविचारः—

अनादिनिधनाऽदीना, धनादीनामतिप्रदा ।

मतिप्रदानमादेया—ऽनमा देयाजिनेन्द्रवाक् ॥ ३ ॥—अनुष्टुब्

गौरीदेव्याः स्तुतिः—

सौवर्णपट्टा श्रीगौरी, श्री'गौरी' पद्महस्तिका ।

हस्तिकाया महागोधा—ऽऽगोधामध्वस्तयेऽस्तु वः ॥ ४ ॥ १२ ॥—अनुष्टुब्

५ ५ ५ ५

१३ श्रीविमलजिनस्तुतयः

अथ श्रीविमलनाथस्य संस्तवनम्—

निजमहिमविजितकमलं

प्रमदभरानम्रदेवपूजितकमलम् ।

विमलस्य धामयुगलं—

घनीयगुणसम्पदभिनुत क्रमयुगलम् ॥ १ ॥

—आर्यागीतिः

जिनसेवा—

शमिताखिलरुजि नानां—

भोजोदरलालितेऽतिचारु जिनानाम् ।

चरणयुगे दिविजनते

भक्तिं कुरु दुर्लभे भुवि जनते ! ॥ २ ॥—आर्या०

जिनवाणीस्तुतिः—

विजितवती सुरवं द्या-

मापूरितवन्तमम्बुदं सुरवन्द्या ।

वीरस्य भवादवताद्

वाणी केनापि न विजिता वादवता ॥ ३ ॥—आर्या०

गान्धारीदेव्याः स्तुतिः—

पविमुशलकरा लाभं

शुभं क्रियादधिवसन्त्यतिकरालाभम् ।

कमलं रागान्धारी-

रणकृन्नीलप्रभोत्करा 'गान्धारी' ॥ ४ ॥ १३ ॥—आर्या०

५ ५ ५ ५

१४ श्रीअनन्तजिनस्तुतयः

अथ श्रीअनन्तनाथस्य स्तुतिः—

निरेति गदवल्लरीगुपिलजन्मकान्तारतः

प्रणम्य यमनीप्सितोपनतदिव्यकान्तारतः ।

अनन्तजिदसौ जयत्यभिमतायदो घस्सरः

समस्तजगदंहसां हतकृतापदोघस्सरः ॥ १ ॥

—पृथ्वी(८,९)

जिनानां विजयः—

भवन्ति न यदानता वरविधावलीकाननाः
 श्रुतज्वलनभस्मसात्कृतभवावलीकाननाः ।
 प्रपञ्चितजगद्गृहदुरितकूपतारा जिना
 जयन्ति वपुषेह तेऽनुपमरूपताराजिना ॥ २ ॥—पृथ्वी

जिनवाण्याः प्राधान्यम्—

अवन्त्यखिलविष्टपाश्रितसभाजनासूनृता
 जयत्यमरयोगिभिः कृतसभाजना सूनृता ।
 जिनेन्द्रगदिता नयादिवसुपाऽत्र गीर्वाणता-
 मिता रिपुविभेदने कृतसुपात्रगीर्वाणता ॥ ३ ॥—पृथ्वी

मानसीदेव्याः स्तुतिः—

निजाङ्गलतयोज्ज्वला विशदबन्धुजीवाभया
 सिताङ्गविहगा हतानमदबन्धुजीवाऽभया ।
 ज्वलज्वलनहेतिका हरतु 'मानसी' तापदं
 शुभातिशयधान्यवृद्ध्यनुपमानसीता पदम् ॥४॥१४॥—पृथ्वी

✽ ✽ ✽ ✽

१५ श्रीधर्मजितस्तुतयः

अथ श्रीधर्मनाथस्य स्तुतिः—

समवसरणभूमौ सज्जितार्चोदयायां
 नियतमभिदधौ यः सज्जितार्चो दयायाम् ।
 जनयतु मुदमुद्यद्रागसौधर्मनामा-
 र्चितहरिपरिपूज्यो द्रागसौ 'धर्म'नामा ॥ १ ॥

—मालिनी (८, ७)

जिनवराणां विज्ञप्तिः—

यदुदयस्यधिगम्य ञ्जापदानन्दसञ्च-
 ज्जगद्गृहप्रतर्हिसं ञ्जाप्र दानं दमं च ।

ददतु पदमुरुश्रीतेजि नानाशयं तु
प्रतिभयमिह नोऽघं ते जिना नाशयन्तु ॥ २ ॥—मालिनी

जिनवचनप्रशंसा—

परसमयरिपूणां संसदो दारहेतौ
विहितविततमोहासं सदोदारहेतौ ।
जिनवचसि रता स्तापद्धतौ सत्यनीतौ
दिविजमनुजलक्ष्मीपद्धतौ सत्यनीतौ ॥ ३ ॥—मालिनी

महामानसीदेव्याः स्तुतिः—

असिफलकमणिश्रीकुण्डिकाहस्तिकाऽलं
प्रबलरिपुवनानां कुण्डिका हस्तिकालम् ।
मृगपतिमधिरूढा सा 'महामानसी' मा-
मवतु सुतडिदाभाऽसामहा मानसीमा ॥ ४ ॥—मालिनी

✽ ✽ ✽ ✽

१६ श्रीशान्तिजिनस्तुतयः

अथ श्रीशान्तिनाथाय नमः—

भव्यैः कथञ्चिदतिदुःखगभीरवापे-
रुत्तारको जगति सम्यगभीरवापे ।
यस्तं नमामि विहितावमहानिशान्तं
'शान्तिं' जिनं परमशान्तिमहानिशान्तम् ॥ १ ॥

—वसन्ततिलका

जिनानामुत्कर्षः—

यद्वाहवो वरपुरीपरमार्गलाभाः
प्राप्ता यतश्च जगता परमार्गलाभाः ।
नत्वा च यांस्तुलितवैबुधराजि नाऽऽस्ते
सिद्धौ जयन्त्यघदवाम्बुधरा जिनास्ते ॥ २ ॥—वसन्त०

जैनवचसः प्रधानता—

यच्छृण्वतोऽत्र जगतोऽपि समाऽधिकाऽऽं
 बुद्धिर्भवत्यनुपतापि समाधिकारम् ।
 तत् पावकं जयति जैनवचो रसादि-
 भोगातिलोलकरणानवचोरसादि ॥ ३ ॥—वसन्त०

कालीदेव्याः प्रार्थना—

धत्ते गदाक्षमिह दृक्पतिताजनस्य
 कान्तिं च या गतवती पतितां जनस्य ।
 आमोदलोलमुखरोपरिपातुकाली
 पद्मो यदासनमसौ परिपातु 'काली' ॥ ४ ॥ १६ ॥—वसन्त०

✽ ✽ ✽ ✽

१७ श्रीकुन्धुजिनस्तुतयः

अथ श्रीकुन्धुनाथस्य स्तुतिः—

हन्तुं महामोहतमोऽक्षमाणा-
 मोजो नृणां योऽकृत मोक्षमाणा ।
 यं चातिकृच्छ्राजनताऽऽप देवः
 स्थाप्यात् स 'कुन्धुः' शिवतापदे वः ॥ १ ॥

—इन्द्रवज्रा

जिनदर्शनस्य प्रभावः—

संसाररूपः सुबृहद्बुद्धि-
 नलङ्घि पीडानिवहं नुदन् वा ।
 यद्दर्शनात् प्रापि जनेन नाकः
 स्तूयाजिनांस्तान् भुवने न ना कः ? ॥ २ ॥—उपजातिः

जिनवाणीमाहात्म्यम्—

वज्राशनीं दुष्कृतपर्वतानां
 निर्वाणदानात् कृतपर्वतानाम् ।

जिनेन्द्रवाणीमवदातनिष्ठां

समाश्रयध्वं स्ववदातनिष्ठाम् ॥ ३ ॥-उप०

महाकालीदेव्याः स्तुतिः—

घण्टेन्द्रशस्त्रं सफलाक्षमालं

नृस्था वहन्ती विमला क्षमाऽलम् ।

वरेषु वः पातु तमालकान्ता

देवी 'महाकाल्य'समालकान्ता ॥ ४ ॥ १७ ॥-उप०

५ ५ ५ ५

१८ श्रीअरजिनस्तुतयः

अथ श्रीअरनाथस्य स्तुतिः—

स्तुत तं येन निर्वृत्या-मरञ्जि नवरञ्जनाः ।

विहाय लक्ष्मीर्जगता-'मरं' जिनवरं जनाः! ॥ १ ॥

-अनुष्टुप्

जिनकदम्बकस्य स्तुतिः—

त्रिलोकीं फलयन् पातु, सद्गनःपादपां स वः ।

जिनौघो यस्य वन्द्याः श्री-सद्गनः पादपांसवः ॥ २ ॥-अनुष्टुप्

जिनवाक्स्तुतिः—

जैन्यव्याद् वाक् सतां दत्त-माननन्दा न वादिभिः ।

जय्या स्तुता च नीतीना-माननं दानवादिभिः ॥ ३ ॥-अनुष्टुप्

वैरोद्यादेव्याः स्तुतिः—

श्यामा नागास्त्रपत्रा वो, 'वैरोद्या'ऽरं भयेऽवतु ।

शान्तोऽरातिर्ययाऽत्युग्र-वैरोऽद्वारम्भयेव तु ॥ ४ ॥ १८ ॥-अनुष्टुप्

५ ५ ५ ५

१९ श्रीमल्लिजिनस्तुतयः

अथ श्रीमल्लिनाथस्य स्तुतिः—

करोतु नो 'मल्लि'जिनः, प्रियं गुरु चिरं हतिम् ।
द्विषां च तन्यात् सिद्धेश्च, प्रियङ्गुरुचिरंहतिम् ॥ १ ॥

—अनुष्टुप्

जिनजन्ममहिमा—

जैनं जन्म श्रियं स्वर्ग—समग्रामं दधातु नः ।
क्षणदं मेरुशिरसः, समग्रामन्दधातुनः ॥ २ ॥—अनुष्टुप्

जिनवाण्याः स्वीकारः—

जिनस्य भारतीं तमो—वनागसङ्घनाशनीम् ।
उपेत हेतुमुन्नता—वनागसं घनाशनीम् ॥ ३ ॥—प्रमाणिका

श्रुतदेवतायाः स्तुतिः—

वाग्देवी वरदीभूत—पुस्तिकाऽऽपन्नलक्षितौ ।
आपोऽव्याद् विभ्रती हस्तौ, पुस्तिकापन्नलक्षितौ । ४११९—अनुष्टुप्

॥ ॥ ॥ ॥ ॥

२० श्रीमुनिसुव्रतजिनस्तुतयः

श्रीमुनिसुव्रतनाथस्य स्तुतिः—

जयसि 'सुव्रत !' भव्यशिखण्डिना-
मरहितापघनाञ्जननीलताम् ।
दधदलं फलयंश्च समं भुवा-
ऽमरहितापघनां जननीलताम् ॥ १ ॥

—दृप्तविलम्बितम्

समग्रजिनवराणां स्तुतिः—

प्रतिजिनं क्रमवारिरुहाणि नः
सुखचितानि हितानि नवानि ॥ १ ॥

दधति रान्तु पदानि नखप्रभा-
सुखचितानि हि तानि नवानिशम् ॥ २ ॥—दुत्त०

जिनमतप्रशंसा—

जयति तत् समुदायमयं दृशा-
मतिकवी रमते परमे धने ।
महति यत्र विशालबलप्रभा-
मतिकवीरमते परमेधने ॥ ३ ॥—दुत्त०

श्रुतदेवतायाः स्तुतिः—

श्रुतनिधीशिनि ! बुद्धिवनावली-
दवमनुत्तमसारचिता पदम् ।
भवभियां मम देवि ! हरादरा-
दवमनुत् तमसा रचितापदम् ॥ ४ ॥ २० ॥—दुत्त०

✽ ✽ ✽ ✽

२१ श्रीनमिजिनस्तुतयः

अथ श्रीनमिनाथस्य स्तुतिः—

विपदां शमनं शरणं
यामि 'नमिं' दूयमानमनुजनतम् ।
सुखकुमुदौघविकाशे
यामिनमिन्दूयमानमनुजनतम् ॥ १ ॥

—गीतिः

जिनेश्वराणां प्रार्थना—

यैर्भयजनं त्रातुं
येते भवतोऽजिनास्थिरहिता ये ।
ईशा निदधतु सुस्था-
ये ते भवतो जिना स्थिरहिताये ॥ २ ॥ —गीतिः

जिनशासनस्य विजयः—

जिनशासनं विजयते

विशदप्रतिभानवप्रभङ्गमवत् ।

त्रिजगद् भवकान्तारं

विशदप्रतिभानवप्रभं गमवत् ॥ ३ ॥—गीतिः

अच्छुसादेव्याः स्तुतिः—

सा'ऽच्छुसा'ऽव्याद् गौरी-

ह वाजिना याति या नमस्यन्ती ।

द्वैषमसिकार्मुकजिता-

ऽऽहवा जिनायातियानमस्यन्ती ॥ ४ ॥ २१ ॥—गीतिः

✽ ✽ ✽ ✽

२२ श्रीनेमिजिनस्तुतयः

अथ श्रीनेमिनाथायाभ्यर्थना—

चिरपरिचितलक्ष्मीं प्रोज्झय सिद्धौ रतारा-

दमरसदृशमर्त्यावर्जितां देहि 'नेमे!' ।

भवजलधिनिमज्जन्तुनिर्व्याजबन्धो !

दमरसदृशमर्त्या वर्जितां देहिने मे ॥ १ ॥

—मालिनी

जिनवराणां स्तुतिः—

विदधदिह यदाज्ञां निर्वृतौ शंमणीनां

सुखनिरतनुतानोऽनुत्तमास्तेऽमहान्तः ।

ददतु विपुलभद्रां द्राग् जिनेन्द्राः श्रियं स्वः—

सुखनिरतनुता नोऽनुत्तमास्ते महान्तः ॥ २ ॥ —मालिनी

जिनसिद्धान्तस्मरणम्—

कृतसुमतिबलर्द्धिध्वस्तरुमृत्युदोषं

परममृतसमानं मानसं पातकान्तम् ।

प्रति दृढरुचि कृत्वा शासनं जैनचन्द्रं

परममृतसमानं मानसं पात कान्तम् ॥ ३ ॥—मालिनी

अम्बादेव्याः स्तुतिः—

जिनवचसि कृतास्था संश्रिता कम्पमात्रं

समुदितसुमनस्कं दिव्यसौदामनीरुक् ।

दिशतु सतत'मम्बा' भूतिपुष्पात्मकं नः

समुदितसुमनस्कं दिव्यसौ दाम नीरुक् ॥४॥२॥—मालिनी

✽ ✽ ✽ ✽

२३ श्रीपार्श्वजिनस्तुतयः

अथ श्रीपार्श्वनाथाय प्रणामः—

नमामि जिन'पार्श्व' ! ते शमितविग्रहं विग्रहं

महानिघनमेरुके वरद ! शान्त ! कृत्स्नापितम् ।

शुभैस्त्रिभुवनश्रियाः सुरवरैरनीचैस्तरा-

महानिघनमेरुकेऽवरदशान्तकृत् ! ह्यापितम् ॥ १ ॥

—पृथ्वी

जिनपतिभ्यः प्रार्थना—

सुखौघजलमण्डपां दुरितघर्मभृद्भ्यो हितां

शुभव्यजनकामिताङ्कुशलसत्पताकारिणः ।

जिनेन्द्रचरणेन्दवः प्रवितरन्तु लक्ष्मीं सदाऽऽ-

शु भव्यजनकामितां कुशलसत्पताकारिणः ॥ २ ॥—पृथ्वी

जिनमतस्वरूपम्—

अशक्यनुतिकं हरेरपि भवाद्विनिर्दारणे

स्वरूपममलङ्घनं मनसि किन्नरैरश्रितम् ।

नयैर्जिनपतेर्मतं जन ! शिवस्पृहश्चेदिति-

स्वरूपप्रसमलं घनं मनसि किं न रैरं चितम् ? ॥ ३ ॥—पृथ्वी

यक्षराजस्य स्तुतिः—

जिनार्चनरतः श्रितो मदकलं न तुल्यस्यदं
द्विषं न मनसा धनै रतिसमानयक्षीजनः ।
जयत्यखिलयक्षराट् प्रथितकीर्तिरत्युन्नमद्-
विपन्नमनसाधनैरतिसमानयक्षीजनः ॥ ४ ॥ २३ ॥—पृथ्वी

❖ ❖ ❖ ❖

२४ श्रीवीरजिनस्तुतयः

अथ श्रीवीरनाथस्य स्तुतिः—

न त्वा नत्वाऽपवर्गप्रगुणगुरुगुणव्रातमुद्भूतमुद् भू-
रंहोरंहोभवानां भवति घनभयाभोगदानां गदानाम् ।
नन्ताऽनन्ताज्ञमेवं वदति यमनघं भासुराणां सुराणां
पाता पातात् स 'वीरः' कृतततमलिनज्ञानितान्तं नितान्तम् ॥ १ ॥

—स्रग्धरा (७, ७, ७)

जिनेश्वराणां स्तुतिः—

येऽमेये मेरुमूर्धन्यतुलफलविधासत्तरूपात्तरूपाः
सस्रुः सस्रुः सस्रुः सस्रुः सस्रुः सस्रुः सस्रुः सस्रुः
जातौ जातौ जसस्ते द्युतिचितिजितसत्कुन्ददन्ता ददन्ता-
मध्यामध्यानगम्याः प्रशममिह जिनाः पापदानां पदानाम् ॥—स्रग्०

जिनवचनविचारः—

दोषो दोषोरुसिन्धुप्रतरणविधिषु न्यायशस्या यशस्याः
प्रादुः प्रादुः प्रादुः प्रादुः प्रादुः प्रादुः प्रादुः प्रादुः
ते शान्तेशां नखांशुच्छुरितसुरशिरोराजिनानाजिनाना-
मारामा राद्धिलक्ष्म्या वचनविधिलवा वो दिशन्तां दिशं ताम् ॥३॥

—स्रग्०

अम्बादेव्याः स्तुतिः—

सिंहेऽसिं हेलयाऽलं जयति खरनखैर्वीतनिष्टेऽतनिष्टे
 शुक्ले शुक्लेशनाशं दिशति शुभकृतौ पण्डितेऽखण्डिते खम् ।
 याते या तेजसाऽऽढ्या तडिदिव जलदे भाति धीराऽतिधीरा-
 पत्याऽऽपत्यापनीयान्मुदितसमपराङ्मधमं बाध'मम्बा' ॥४॥२४॥

—सग०

॥ इति चतुर्विंशतिका समाप्ता ॥

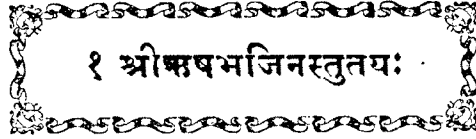

॥ श्रीब्रह्मभट्टिसूरिविरचिता ॥

॥ चतुर्विंशतिका ॥

(सटीका)

अथ श्रीनाभेयस्य स्तुतिः—

नम्रेन्द्रमौलिगलितोत्तमपारिजात-

मालार्चितक्रम ! भवन्तमपारिजात ! ।

‘नाभेय’ ! नौमि भुवनत्रिकपापवर्ग-

दायिन् ! जिनास्तमदनादिकपापवर्ग ! ॥ १ ॥

—वसन्ततिलका (८, ६)

टीका

पारिजाताः—कल्पद्रुमास्तेषां मालास्ताभिरर्चितौ क्रमौ यस्य तस्य संबोधनं हे पा० । अपगतमरिजातं यस्य तस्यामन्त्रणे । भुवनत्रिकं पातीति “क्वचित् डः” (सिद्ध-हेमे० अ० ५, पा० १, सू० १७१) “डित्यन्त्यस्वरादेः” (सिद्ध० अ० २, पा० १, सू० ११४) इत्यनेनान्त्यस्य लोपः तस्यामन्त्रणम् । हे मोक्षदायिन् ! अस्तः कन्दर्पादिकः पापवर्गो येन तस्यामन्त्रणे ॥ १ ॥

अन्वयः

नम्रेन्द्र-मौलि-गलित-उत्तम-पारिजात-माला-अर्चित-क्रम ! अप-अरि-जात ! भुवन-त्रिक-प ! अपवर्ग-दायिन् ! जिन ! अस्त-मदन-आदिक-पाप-वर्ग ! ‘नाभेय’ ! भवन्तं नौमि ।

શબ્દાર્થ

નમ્ન=નમસ્કાર કરનારા.

ઇન્દ્ર=સુરપતિ, ઇન્દ્ર.

મૌલિ=(૧) મસ્તક; (૨) મુકુટ.

ગલિત (ધાં ગલ્)=પડેલી.

ઉત્તમ=શ્રેષ્ઠ.

પારિજાત=પારિજાતક, કલ્પવૃક્ષ.

માલા=માળા.

અર્ચિત (ધાં અર્ચ્)=પૂજાયેલાં.

ક્રમ=ચરણ.

નમ્રેન્દ્રમૌલિગલિતોત્તમપારિજાતમાલાર્ચિતક્રમ !=

હે નમસ્કાર કરનારા ઇન્દ્રોના મસ્તક (અથવા મુકુટ)

ઉપરથી પડેલી શ્રેષ્ઠ પારિજાતકની માલાઓ વડે

પૂજાયેલાં છે ચરણો જેનાં એવા! (સં)

ભવન્તં (મૂં ભવત્)=તમને, આપ સાહેબને.

અપ=દૂરવાચક અવ્યય.

અરિ=શત્રુ, દુશ્મન.

જાત=સમૂહ.

અપારિજાત !=દૂર થયો છે શત્રુ-સમૂહ જેનો એવા! (સં)

નામેય ! (મૂં નામેય)=હે નાભિ (નરેશ)ના નન્દન,
હે ઋષભદેવ !

નોમિ (ધાં નુ)=હું સ્તવું છું.

ભુવન=લોક, જગત.

ત્રિક=ત્રણનો સમુદાય.

પા=રક્ષણ કરવું.

ભુવનત્રિકપ !=હે ત્રૈલોક્યના રક્ષક !

અપવર્ગ=મોક્ષ, નિર્વાણ.

દા=આપવું.

અપવર્ગદાયિન્ !=હે મોક્ષના દાતાર !

જિન ! (મૂં જિન)=હે વીતરાગ, હે જિનેશ્વર !

અસ્ત (ધાં અસ્)=કેંક્રી દીધેલ, પરાસ્ત કરેલ.

મદન=મદન, કામદેવ.

આદિ=શરૂઆત.

પાપ=પાપ.

વર્ગ=સમુદાય.

અસ્તમદનાદિકપાપવર્ગ !=પરાસ્ત કર્યો છે કામ-
દેવાદિક પાપ-સમુદાયને જેણે એવા! (સં)

શ્લોકાર્થ

શ્રીનાભિનન્દનની સ્તુતિ—

“ નમસ્કાર કરનારા ઇન્દ્રોના મસ્તક (અથવા મુકુટ) ઉપરથી પડેલી એવી ઉત્તમ પારિજાતક (નામનાં પુષ્પો)ની માલાઓ વડે પૂજાયેલાં છે ચરણો જેનાં એવા હે (નાથ) ! નથ થયો છે શત્રુ-સમૂહ જેનો એવા હે (ઈશ) ! હે (સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાળરૂપી અથવા અધો-લોક, તિર્યગ્-લોક અને ઊર્ધ્વ-લોકરૂપી) ત્રણ ભુવનના પાલક ! હે મોક્ષના દાતાર ! હે વીતરાગ ! પરાસ્ત કર્યો છે કામદેવાદિક પાપ-સમુદાયને જેણે એવા હે (પરમેશ્વર) ! હે નાભિ(નરેશ)ના નન્દન (અર્થાત્ ઋષભદેવ) ! હું આપને સ્તવું છું.”—૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

છન્દ:શાસ્ત્રમાં ‘પદ્ય’ શબ્દથી ચાર ‘પદ’ યાને ‘ચરણ’વાળો છન્દ સમજવામાં આવે છે. આ પદ્યના વર્ણ અને માત્રાના લેહને ધ્યાનમાં લઈને વૃત્ત અને જ્ઞતિ એમ બે પ્રકારો પાડેલા

૧ જૈન શાસ્ત્રમાં સૌધર્મપ્રમુખ ૬૪ ઇન્દ્રો માનવામાં આવ્યા છે. આની માહિતી સાડ જુઓ શ્રીશોભનમુનીશ્વરકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૩૧).

૨ કામદેવના સ્વરૂપ સાડ જુઓ ઉપર્યુક્ત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૨૪-૨૫).

૩-૪ નાભિ નરેશ અને તેમના પુત્ર શ્રીઋષભદેવ ઉપર સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનું વિવેચન (પૃં ૮, ૯) પ્રકાશ પાડે છે.

છે. અર્થાત્ જે પદનાં ચરણો 'વર્ણુ'ના નિયમને અનુસરીને રચાયાં હોય, તેને 'વૃત્ત' કહેવામાં આવે છે, જ્યારે જેનાં ચરણો 'માત્રા'ને ધ્યાનમાં લઈને રચવામાં આવ્યાં હોય, તેને 'ઞતિ' કહેવામાં આવે છે. આ વાતના ઉપર નીચેનો શ્લોક પ્રકાશ પાડે છે:—

“પદ્યં ચતુષ્પદૈઃ પ્રોક્તં, તદ્ દ્વિધા પરિકીર્તિતમ્ ।

માત્રયા જાયતે જાતિ-વર્ણનો વૃત્તસંહકમ્ ॥” —અનુષ્ટુબ્.

વિશેષમાં વૃત્તના ત્રણ પ્રકારો છે—(૧) સમવૃત્ત, (૨) અર્ધસમવૃત્ત અને (૩) વિષમવૃત્ત. તેમાં 'સમવૃત્ત'નું લક્ષણ એ છે કે—

“અઙ્ગયો યસ્ય ચત્વારસ્તુલ્યલક્ષણલક્ષિતાઃ ।

તચ્છન્દઃશાસ્ત્રતત્ત્વજ્ઞાઃ, 'સમવૃત્ત' પ્રચક્ષતે ॥”

—વૃત્તરત્નાકર, શ્લોકાંક ૧૪.

અર્થાત્ જે વૃત્તનાં ચારે ચરણો સમાન લક્ષણવાળાં હોય (અર્થાત્ જેનાં ચારે ચરણોને એકજ નિયમ લાગૂ પડતો હોય), તેને છન્દઃશાસ્ત્રના જાણકારો 'સમવૃત્ત' કહે છે.

‘અર્ધસમવૃત્ત’નું લક્ષણ નીચે મુજબ છે:—

“પ્રથમાઙ્ગિસમો યસ્ય, તૃતીયચ્ચરણો ભવેત્ ।

દ્વિતીયસ્તુર્યવદ્ વૃત્તં, તદર્ધસમમુચ્યતે ॥”

—વૃત્ત૦ શ્લોક૦ ૧૫.

એટલે કે જે વૃત્તનાં પ્રથમ અને તૃતીય ચરણો સમાન હોય તેમજ દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો પણ સમાન લક્ષણથી લક્ષિત હોય, તે વૃત્ત 'અર્ધસમવૃત્ત' કહેવાય છે.

‘વિષમવૃત્ત’ના સંબંધમાં સમજવું કે—

“યસ્ય પાદચતુષ્કેઽપિ, લક્ષ્મ મિત્રં પરસ્પરમ્ ।

તદાહુર્વિપમં વૃત્તં, છન્દઃશાસ્ત્રવિશારદાઃ ॥”

—વૃત્ત૦ શ્લોક૦ ૧૬.

અર્થાત્ જેનાં ચારે ચરણોનાં લક્ષણો એક બીજાથી ભિન્ન હોય, તે વૃત્તને છન્દઃશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ પુરૂષો 'વિષમવૃત્ત' કહે છે.

હવે પ્રથમ તો આપણે આ કાવ્યનું પ્રાથમિક પદ 'વૃત્ત' છે કે 'ઞતિ' છે તેનો નિર્ણય કરવો જોઈએ અને તે માટે 'વર્ણુ' અને 'માત્રા' પરત્વે વિચાર કરવો જોઈએ. તેમાં વર્ણુના હ્રસ્વ અને દીર્ઘ એમ બે પ્રકારો છે. (હ્રસ્વ વર્ણુની એક માત્રા અને ગુરૂ વર્ણુની બે માત્રા ગણવામાં આવે છે.) વિશેષમાં અ, ઇ, ઉ, ઋ અને લૃ એ હ્રસ્વ અક્ષરો યાને વર્ણો છે, જ્યારે આક્રીના આ, ઈ, ઊ, ઋ, ઋ, ઋ અને ઋ એ સ્વરોને દીર્ઘ વર્ણો કહેવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત હ્રસ્વ સ્વર પછી જોડાક્ષર કે અનુસ્વાર કે વિસર્ગ હોય, તો તે દીર્ઘ ગણાય છે. વળી પાદને અન્તે જો હ્રસ્વ સ્વર હોય તો તેને વિકલ્પે દીર્ઘ ગણવામાં આવે છે. આ વાતની નિમ્ન-લિખિત શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે.

“સાનુસ્વારો વિસર્ગાન્તો, દીર્ઘો યુક્તપરશ્ચ સઃ ।

વા પાદાન્તે ત્વસૌ ગ્વક્રો, જ્ઞેયોઽન્યો માત્રિકો લઘુઃ ॥”

—વૃત્ત૦ શ્લોક૦ ૯.

અર્થાત્ અનુસ્વાર સહિતનો વર્ણ તેમજ જેના અન્તમાં વિસર્ગ હોય તે, તથા દીર્ઘ તેમજ વળી જેની પાછળ સંયુક્ત વ્યંજન હોય, તે વર્ણ ‘ગુરૂ’ બાબુવો. પાદાન્તાત્મક વર્ણ માત્રામાં નિકલ્પે ગુરૂ ગણાય અને સ્થાપનામાં વક્ર સ્થપાય, બ્યારે બાકીનો એક માત્રિક વર્ણ લઘુ તેમજ સરલ ગણાય.

ફલચિત્ ગુરૂ વર્ણ લઘુ પણ ગણાય છે અને તે માટે વૃત્તરજાકરમાં કહ્યું પણ છે કે—

“પાદાદાવિહ વર્ણસ્ય, સંયોગઃ ક્રમસંજ્ઞકઃ ।

પુરઃસ્થિતેન તેન સ્યાત્, લઘુતાડપિ ક્વચિદ્ ગુરોઃ ॥” -વૃત્ત૦ શ્લો૦ ૧૦.

અર્થાત્—ચરણની આદિમાં રહેલા વર્ણનો સંયોગ ક્રમ-સંજ્ઞક છે અને તે વર્ણ આગળ રહેતાં પાછળનો વર્ણ ગુરૂ બને છે તોપણ તેને ફલચિત્ લઘુ ગણાય.

હવે ત્રણ વર્ણોના સમૂહને ‘ગણ’ કહેવામાં આવે છે અને વર્ણની હ્રસ્વતા અને દીર્ઘતાનો વિચાર કરતાં તેના જે આઠ પ્રકારો પડે છે, તે તરફ દૃષ્ટિપાત કરીએ.

જે ગણમાં ત્રણ વર્ણો દીર્ઘ હોય, તેને મ (ડડડ) ગણ કહેવામાં આવે છે; જેનો પ્રથમ વર્ણ લઘુ યાને હ્રસ્વ અને બાકીના બે ગુરૂ યાને દીર્ઘ હોય, તે ય (ડડ) ગણ કહેવાય છે; જેનો એકલો મધ્ય વર્ણ હ્રસ્વ હોય, તે ર (ડડ) ગણ છે; જેનો ખાલી છેવટનો વર્ણ ગુરૂ હોય, તે સ (ડડ) ગણ છે; જેનો છેવટનો વર્ણ લઘુ હોય તે ત (ડડ) ગણ છે; જેનો મધ્યમ વર્ણ ગુરૂ હોય, તે જ (ડડ) ગણ છે; જેનો આદ્ય વર્ણ એકલો ગુરૂ હોય, તે મ (ડડ) ગણ છે; અને જેના ત્રણ વર્ણો લઘુ હોય, તે ન (ડડ) ગણ છે. આ હકીકત નીચેના શ્લોક ઉપરથી જોઈ શકાય છે:—

“સર્વગુર્મો મુખાન્તલૌ, યરાવન્તગલૌ સતૌ ।

મઘ્યાદ્યૌ જ્ઞૌ ત્રિલૌ નોડૌ, મવન્ત્યત્ર ગણાલ્લિકાઃ ॥”

-વૃત્ત૦ શ્લો૦ ૭.

આ ઉપરથી તાત્પર્ય એ નીકળે છે કે અધું મળીને મ, ય, ર, સ, ત, જ, મ અને ન એમ આઠ ગણો છે.

વિશેષમાં અસુક વર્ણ હ્રસ્વ છે કે દીર્ઘ છે તે દર્શાવવા લ અને ગ એમ અક્ષરોનો અથવા તો ‘૧’ ‘૨’ (અથવા ‘-’ ‘-’) ચિહ્નોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે.

એ વાત પણ સાથોસાથ ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી છે કે દરેક છંદમાં ‘યતિ’ એટલે વિશ્રામ-સ્થાન હોય છે, અર્થાત્ અસુક અક્ષરો સાથે બોલ્યા બાદ વિરામ લઈ શકાય છે.

આ વિવેચન ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે આ કાવ્યનું પ્રથમ પદ ‘સમવૃત્ત’માં રચાયેલું છે અને તેમાં એકંદર ૧૪ વર્ણો છે. વળી તેમાં ત, મ, જ અને જ એમ ચાર ગણો છે અને પહેલા આઠ અક્ષરો બોલ્યા પછી તેમજ ત્યાર પછીના બીજા છ અક્ષરો ઉચ્ચાર્યા બાદ અટકવાનું આવે છે. અર્થાત્ આ વૃત્તમાં બે ‘યતિ’ છે. આથી વૃત્તરજાકરમાં આપેલા—

“જ્ઞા ‘વસંતતિલકા’ તમજા જગૌ ગઃ”

‘છેલ્લા બે વર્ણો ગુરૂ છે. (આટલું ઉમેરીને વાંચવું)

—લક્ષણ મુજબ આ વૃત્ત વસંતતિલકા સિદ્ધ થાય છે. આ વાત સ્પષ્ટ સમબ્ધય તેટલા માટે આ પદ્યનું પ્રથમ પાદ વિચારીએ.

નમ્ રેન્દ્ ર । મૌ લિં ગ । લિં તોત્ ત । મ્ પા રિં । જાં ત
ત મ જ જ ગ લ

આ પદ્યમાં પાઠાન્ત અક્ષર જે કે હ્રસ્વ છે, છતાં ઉપર્યુક્ત નિયમાનુસાર તેને દીર્ઘ ગણી શકાય છે અને એથી કરીને વસંતતિલકાના ઉપર બાંધેલા લક્ષણ સાથે વિરોધ આવતો નથી.

કેટલાકને ગણુના આધારે બાંધવામાં આવેલાં લક્ષણો ઝટ ગળે ઉતરતાં નથી, તો તેમને સારૂ 'નામ તેવું કામ' એ વાક્યને ચરિતાર્થ કરનારા 'શ્રુતબોધે નામના છન્દઃશાસ્ત્રને આધારે, આ તેમજ ત્યાર પછીનાં પદ્યોનાં લક્ષણો વિચારવામાં આવે છે. તેમાં વસંતતિલકાના સંબંધમાં કહ્યું છે કે—

“આદ્યં દ્વિતીયમપિ ચેદ્ ગુરુ તચ્ચતુર્થં
યત્રાષ્ટમં ચ દશમાન્ત્યમુપાન્ત્યમન્ત્યમ્ ।
અષ્ટાભિરિન્દુવદને ! વિરતિશ્ચ પદ્મિઃ^૨
કાન્તે ! 'વસન્તતિલકાં' કિલ તાં ષદન્તિ ॥”

—શ્રુત૦ શ્લો૦ ૩૬.

અર્થાત્ હે ચન્દ્રમુખી (ચતુરા) ! જે પદ્યમાં પહેલા, ખીબ, ચોથા, આઠમા, અચ્ચારમા, તેરમા તેમજ ચૌદમા અક્ષરો યાને વર્ણો દીર્ઘ હોય અને ન્યાં આઠમે અને છઠ્ઠે અક્ષરે વિરામ લેવાતો હોય, તેને હે કાન્તા ! (પણિડતો) ખચ્ચિત 'વસન્તતિલકા' કહે છે.

આ પદ્ય—મીમાંસાનું પ્રકરણુ સમાપ્ત કરીએ તે પૂર્વે આ વસંતતિલકાનાં અન્ય નામો તરફ ઉડતી નજર ફેંકી લઈએ. આ નામો તે ખીબ કોઈ નહિ પણ સિંહોહ્ણતા, ઉદ્ધર્ષિણા, મધુમાધવી તેમજ ઇન્દુવદના છે.^૩

પદ્ય-ચમત્કાર—

શ્રીખપ્પ-સટ્તિસૂરિએ વિવિધ જાતના શબ્દાલંકારથી સુકૃત પદ્ય રચેલાં છે. તેમાં આ પ્રથમ પદ્ય ચમક-વિશેષથી શોભી રહ્યું છે. આ પદ્ય તરફ દષ્ટિપાત કરતાં જોઈ શકાય છે કે પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણુના છેવટના છ અક્ષરો અને તૃતીય અને ચતુર્થ ચરણુના છેવટના

૧ આ ગ્રન્થ મહાકવિ કાલિદાસે રચ્યો છે એમ કહેવામાં આવે છે. એમાં છન્દોનાં લક્ષણો એટલાં સરસ આપ્યાં છે કે શ્રવણુમાત્રથી તેનો બોધ થઈ જાય. વિશેષમાં આ ગ્રંથ શૃંગાર રસને પુષ્ટ કરે છે, કેમકે દરેક છંદનું લક્ષણુ કાલિદાસે પોતાની પ્રિયાને ઉદ્દેશીને બાંધ્યું છે.

૨ 'કામાહુશાહુશિતકામિમત્ત્રજેન્દ્રે !' इति पाठान्तरम् ।

૩ સરખાવો—“उक्ता 'वसन्ततिलका' तमजा जगौ गाः

'लिनोद्धते'यमुदिता मुनिकाश्यपेन ।

'उद्धर्षिणी'ति गदिता मुनिसैतभेन

श्रीपिङ्गलेन कथिता 'मधुमाधवी'ति ॥”

—શ્રુત૦ સમવૃત્તપ્રકરણુ.

પાંચ અક્ષરો સમાન છે. આ ઉપરથી આ પદ્ય પાદાંતસમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમકથી અલંકૃત છે એમ કહેવું સર્વથા ખોટું નહિ ગણાય.

❖ ❖ ❖ ❖

જિનવરાણાં પ્રાર્થના—

દારિદ્ર્યમદ્રિસમવિગ્રહતાપનીય-
રાશિપ્રદાનવિધિના મહતાઽપનીય ।

યૈર્દુઃસ્વશત્રુરિહ જન્મવતામઘાનિ

નિમ્નન્તુ તે જિનવરા ભવતામઘાનિ ॥ ૨ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

યૈર્જિનવરૈર્દારિદ્ર્યં અપનીય-તિરસ્કૃત્ય દુઃસ્વશત્રુરિહ લોકે અઘાનિ-હતઃ । કેન ? અદ્રિસમો વિગ્રહો-દેહો યસ્ય તાપનીયરાશેસ્તસ્ય પ્રદાનવિધિસ્તેન । કિંવિશિષ્ટેન ? મહતા વર્ષપ્રમાણેન ॥ ૨ ॥

અન્વયઃ

યૈઃ મહતા અદ્રિ-સમ-વિગ્રહ-તાપનીય-રાશિ-પ્રદાન-વિધિના જન્મવતાં દારિદ્ર્યં અપનીય દુઃસ્વ-શત્રુઃ હહ અઘાનિ, તે જિન-વરાઃ ભવતાં અઘાનિ નિમ્નન્તુ ।

શબ્દાર્થ

દારિદ્ર્યં (મૂં દારિદ્ર)=દરિદ્રતા, ગરીબાઈ.

અદ્રિ=પર્વત.

સમ=સમાન.

વિગ્રહ=દેહ, શરીર.

તાપનીય=સુવર્ણ, સોનું.

રાશિ=ઢગલો.

પ્રદાન=ત્યાગ, દાન.

વિધિ=વિધાન, કરવું તે.

અદ્રિસમવિગ્રહતાપનીયરાશિપ્રદાનવિધિના=પર્વત-સમાન દેહ છે જેનો એવા સોનાના ઢગલાનું દાન દેવા વડે.

મહતા (મૂં મહત્)=વિશાળ.

યૈઃ (મૂં યદ્)=જે વડે.

દુઃસ્વ=દુઃખ, પીડા.

શત્રુ=દુશ્મન, વૈરી.

દુઃસ્વશત્રુઃ=દુઃખરૂપ દુશ્મન.

હહ=આ જગત્માં.

જન્મવતાં (મૂં જન્મવત્)=પ્રાણીઓના.

અઘાનિ (ધાં હન્)=નષ્ટ થતો હલો.

નિમ્નન્તુ (ધાં હન્)=નાશ કરો.

તે (મૂં તદ્)=તે.

જિન=વીતરાગ.

વર=શ્રેષ્ઠ.

જિનવરાઃ (મૂં જિનવર)=જિનેશ્વરો, તીર્થકરો.

ભવતાં (મૂં ભવત્)=તમારાં.

અઘાનિ (મૂં અઘ)=પાપો.

૧ 'જિનવર' શબ્દના અર્થ સાઙ્ જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૧૪).

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરને પ્રાર્થના—

“પર્વતના સમાન શરીર છે જેનું એવા સુવર્ણના રાશિનું વિસ્તીર્ણ (અર્થાત્ એક વર્ષ પર્યંત) દાન દેવા વડે કરીને જમણે પ્રાણીઓના દારિદ્ર્યને દૂર કરીને તેમના (તે) દુઃખરૂપ દુશ્મનનો આ જગત્માં નાશ કર્યો, તે જિનેશ્વરે (હે ભગ્યે!) તમારાં પાપોને સુતરાં નષ્ટ કરે.”—૨

સ્પષ્ટીકરણ

સાંવત્સરિક દાન—

દરેક તીર્થંકર દીક્ષા લે તે પૂર્વે અર્થાત્ ગૃહ-વાસનો ત્યાગ કરે તે પહેલાં એક વર્ષ પર્યંત દાન દે છે. આ દાન કરતાં એવી ઉદ્દેશોપણા કરાવવામાં આવે છે કે જે જેનો અર્થી હોય, તેણે આવીને તે ગ્રહણ કરવું. આ પ્રમાણેની ઉદ્દેશોપણાનું શ્રવણ કર્યા બાદ યાચકો પ્રભુ પાસે દાન લેવા આવે છે. ઈન્દ્રના આદેશથી કુબેરે પ્રેરેલા નૃમ્બક દેવતાઓ ઘણા સમયથી ભ્રષ્ટ થયેલું, સ્મશાનાદિક ગૃહ સ્થલમાં રહેલું, માલિકી વિનાનું એવું રૂપ (રૂપું), સુવર્ણ, રત્નાદિક દ્રવ્ય અનેક સ્થલેથી લાવીને પ્રભુ સમક્ષ હાજર કરે છે. પ્રભુ બરોબર એક વર્ષ સુધી સૂર્યોદયથી માંડીને તે લોજનના સમય સુધી દાન દે છે અને તેમાં પણ યાચકની પ્રાર્થનાનુસાર તેને દાન દેવામાં આવે છે. છતાં પણ એ ધ્યાનમાં રાખવું કે પ્રભુના અતિશયને લીધે કોઈ પણ યાચક અસંભવિત વસ્તુની કે અમર્યાદિત દાનની યાચના કરી શકતો નથી. દિન-પ્રતિદિન એક કોઠ અને આઠ લાખ સુવર્ણનું દાન દેવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે ૩૬૦ દિવસ લેખે વર્ષ ગણતાં એક વર્ષમાં તીર્થંકર દીક્ષા લે તે પૂર્વે તે ત્રણસે અઠ્યાસી કોઠ અને એસી લાખ (૩૮૮,૮૦૦૦૦૦) સુવર્ણનું દાન દે છે.

૧ દારિદ્ર અને તેનાથી થતી અવનતિ એ સંબંધમાં જુઓ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનનાનન્દસ્તુતિના ૧૨ મા પદ ઉપરનું મારું સ્પષ્ટીકરણ (પૃં ૨૫-૨૬).

૨ ભગ્યના સ્વરૂપ સાર જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૪-૫).

૩-૪ કુબેર અને નૃમ્બક સંબંધી માહિતી માટે જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૩૨).

૫ ‘સુવર્ણ’ એ સોનાનો સિક્કો છે. (જુઓ મૃચ્છકટિક.) વિશેષમાં આશરે ૧૭૫ ગ્રેઇન (ટૉય) જેટલા સોનાના વજનનું નામ પણ ‘સુવર્ણ’ છે. અભિધાન-ચિન્તામણિ (કાં ૩, શ્લોકો ૫૪૮) માં પણ કહ્યું છે કે—

“માપો દશાર્ધગુણઃ, ષોઢશમાપો નિગદ્યતે કર્વઃ ।

સસુવર્ણસ્ય સુવર્ણસૈરેવ પલં ચતુર્મિશ્ર ॥” —આર્થાં.

અર્થાત્ ૮૦ રત્તી યાને ૧૬ માપ અથવા ૧ કર્પ જેટલા સોનાના વજનને ‘સુવર્ણ’ કહેવામાં આવે છે. આ ઉપરથી એમ પણ માની શકાય કે સુવર્ણ નામના સિક્કાનું વજન પણ ઉપર જણાવ્યા મુજબ હોય. વળી એચ. એચ. વિલ્સન (H. H. Wilson)ની ૧૧મી કૃતિ (vol.)ના ૪૭મા પૃષ્ઠ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે આ સિક્કાની કીંમત ઓછામાં ઓછી આશરે ૯ રૂપિયા જેટલી હોવી જોઈએ.

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ પદ્યનાં ચારે ચરણોના છેવટના પાંચ અક્ષરો સમાન છે. આથી કરીને આ પદ્ય પાઠાંતસમખંધાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમત્કથી અલંકૃત છે એમ જોઈ શકાય છે.

૫ ૫ ૫ ૫

જૈનસિદ્ધાન્તપ્રશંસા—

યદ્ દોષદારુદહનેષુ રતઃ કૃશાનુઃ
 સ્યાદાપદુર્વ્યપિ હિ યત્ સ્મરતઃ કૃશા નુઃ ।
 યદ્ વૃષ્ટિરેવ પરિદાહિષુ મેઘજાડલં
 જૈનં મતં હરતુ તદ્ ગુરુ મેઘજાલમ્ ॥ ૩ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

યન્મતં દોષદારુદહનેષુ રતઃ કૃશાનુઃ સ્યાત્-ભવેત્ । નુઃ-પુરુષસ્ય । કિંવિશિષ્ટસ્ય ? સ્મરતઃ । કિં ? યત્ ઉર્વાં અપિ આપત્ કૃશા-તન્વી ભવતિ । યન્મતં વૃષ્ટિરેવ પરિદહન-શીલેષુ । કિંભૂતા ? મેઘજાડલં, તન્મતં, ગુરુ-વિસ્તીર્ણ, મે-મમ ॥ ૩ ॥

અન્વયઃ

યદ્ દોષ-દારુ-દહનેષુ રતઃ કૃશાનુઃ, યદ્ સ્મરતઃ નુઃ ઉર્વાં અપિ આપત્ હિ કૃશા સ્યાત્, યદ્ પરિદાહિષુ અલં મેઘ-જા વૃષ્ટિઃ યત્ તદ્ જૈનં મતં મે ગુરુ અઘ-જાલં હરતુ ।

શબ્દાર્થ

યદ્ (ધૂં યદ્)=એ.

દોષ=દોષ, દુષણ.

દારુ=કાષ, લાકડું.

દહન=ખાળવું તે.

દોષદારુદહનેષુ=દોષરૂપી કાષને ખાળવામાં.

રતઃ (ધૂં રત)=અનુરક્ત, આસક્ત.

કૃશાનુઃ (ધૂં કૃશાનુ)=અગ્નિ.

સ્યાત્ (ધાં અસ્)=થાય.

આપત્=આપત્તિ, વિપત્તિ.

ઉર્વાં (ધૂં ઉર્)=મોટી.

અપિ=પણ.

હિ=નિશ્ચયાત્મક અવ્યય.

૧ આ પ્રકારના ચમત્કથી વિભૂષિત કાવ્ય જોવું હોય, તો સ્તોત્ર-રત્નાકરના દ્વિતીય ભાગના પત્રાંક ૮૫-૮૪ તરફ દૃષ્ટિપાત કરો. ત્યાં જે વિહરમાણુ-વિંશતિ-જિનસ્તવ નામનું કાવ્ય આપેલું છે, તેનું કૃત પ્રથમ પદ્ય અત્ર ઉદાહરણ તરીકે આપવામાં આવે છે.

“સીમંધરાષીશ ! મહાવિદેહ-

ક્ષોણીવતંસઃ સુમહા વિદેહ ! ।

ભવામ્ ભવત્તાવિષ ! વૈ નતેઽન્-

શ્રીદોઽસ્તુ મે રુચિવવૈચતેષ ! ॥” -ઉપભતિ.

યદ્ (મૂં યદ્)=જેને.

સ્મરતઃ (મૂં સ્મરત્)=યાદ કરનારા.

કૃશા (મૂં કૃશ)=અદ્ય.

તુઃ (મૂં તુ)=મનુષ્યની.

વૃષ્ટિઃ (મૂં વૃષ્ટિ)=વૃષ્ટિ, વરસાદ.

પ્વ=જ.

પરિદાહિણુ (મૂં પરિદાહિન્)=સંતપ્તને વિષે.

મેઘ=મેઘ, જળનું વાદળું.

જન્=ઉત્પન્ન થવું.

મેઘજા=મેઘથી ઉત્પન્ન થનારી.

અલં=અત્યંત.

જૈનં (મૂં જૈન)=જૈન, જિન-વિષયક.

મતં (મૂં મત)=મત, દર્શન, સિદ્ધાન્ત.

હરતુ (ધાં હ)=હરો, નાશ કરો.

તદ્ (મૂં તદ્)=તે.

ગુરુ=વિસ્તીર્ણ.

મે (મૂં અસ્મદ્)=મારા.

અઘ=પાપ.

જાલ=સમૂહ.

અઘજાલં=પાપના સમૂહને.

શ્લોકાર્થ

જૈન સિદ્ધાન્તની પ્રશંસા—

“ જ (સિદ્ધાન્ત) દૂપણુરૂપ કાષ્ટને યાળી નાંખવામાં અનુરક્ત અગ્નિના સમાન હોય, તેમજ જેનું સ્મરણ કરનારા માનવની શોટી આપત્તિઓ પણ ખચિચત અદ્ય થઈ જાય (અર્થાત્ તેનો અંત આવે) તથા જ (સંસારના સંતાપથી) દગ્ધ થયેલાઓને વિષે (શાંતિ અર્પણ કરવામાં) મેઘથી ઉત્પન્ન થયેલી અત્યંત વૃષ્ટિજ છે, તે જૈન શાસન મારા વિસ્તીર્ણ પાપ-સમૂહનો નાશ કરો. ”—૩

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અર્થકાર—

આ પદનાં ચરણો તરફ દૃષ્ટિપાત કરતાં જોઈ શકાય છે કે તેનાં પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણોના છેવટના પાંચ અક્ષરો અને ણાકીનાં બે ચરણોના છેવટના ચાર અક્ષરો સમાન છે.

જ જ જ જ

શ્રુતદેવતા-સંકીર્તનમ્—

યાં દ્રાગ્ ભવન્તિ સુરમન્ત્રિસમા નમન્તઃ

સંત્યજ્ય મોહમધિયોઽપ્યસમાનમન્તઃ ।

વાગ્દેવતા હતકુવાદિકુલા ભવર્ણાત્

સા પાતુ કુન્દવિકસન્મુકુલાભવર્ણા ॥ ૪ ॥ ૧ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

સા વાગ્દેવતા ભવર્ણાત્ પાતુ । યાં અધિયોઽપિ જના નમન્તઃ સુરમન્ત્રિસમા ભવન્તિ । મોહં-અજ્ઞાનં સંત્યજ્ય । કિંવિશિષ્ટં ? અસમાનં, અન્તર્-મધ્યવર્તિનં ચ । કુન્દ-વિકસન્મુકુલાનાં આભા-છાયા યસ્ય વર્ણસ્ય એવંવિધો વર્ણો યસ્યાઃ સા ॥ ૪ ॥

અન્વયઃ

અ-સમાનં, અન્તર્ મોહં સંસ્યજ્ય યાં નમન્તઃ અ-ધિયઃ અપિ દ્રાક્ સુર-મન્નિ[ન્]-સમાઃ ભવન્તિ સા હત-કુ-વાદિન્-કુલા, કુન્દ-વિકસત્-મુકુલ-આભ-વર્ણા વાચ્-દેવતા ભવ-ઋણાત્ (ઘઃ) પાતુ ।

શબ્દાર્થ

યાં (યૂં યદ્)=જેને.

દ્રાક્=સત્વર, ઝટ.

મન્નિ (ધાં મૂ)=યામ છે.

સુર=દેવતા.

મન્નિ[ન્]=પ્રધાન.

સુરમન્નિસમાઃ=દેવગુરૂ(ખૂહસ્પતિ)ના સમાન.

નમન્તઃ (યૂં નમત્)=નમસ્કાર કરનારા.

સંસ્યજ્ય (ધાં સ્યજ્)=ત્યાગ કરીને, સ્થલ દધને.

મોહં (યૂં મોહ)=મોહને, અજ્ઞાનને.

ધી=યુદ્ધિ, મતિ.

અધિયઃ=અવિઘ્નમાન છે યુદ્ધિ જેને વિષે એવા, જડ.

સમાન=તુલ્ય.

અસમાનં=નિરૂપમ, અસાધારણ.

અન્તર્=મધ્યવર્તી, આન્તરિક.

વાચ્=વાણી.

દેવતા=દેવતા.

વાન્દેવતા=સરસ્વતી, શ્રુત-દેવતા.

હત (ધાં હત્)=નષ્ટ કરેલ.

કુ=અનિષ્ટવાચક શબ્દ.

વાદિન્=વાદી.

કુલ=સમૂહ, સમુદાય.

હતકુવાદિકુલા=નાશ કર્યો છે 'કુ'વાદીના સમુદાયનો જેણે એવી.

ભવ=સંસાર.

ઋણ=ઋણ, દેવું, કરજ.

ભવર્ણાત્=સંસારરૂપી કરજ/માંથી.

સા (યૂં તદ્)=તે.

પાતુ (ધાં પા)=રક્ષણ કરો, ખચાવો.

કુન્દ=મોગરાનું ફૂલ.

વિકસત્ (ધાં કસ્)=વિકાસ પામતી, ખીલતી.

મુકુલ=કળી, કલિકા.

આભા=છાયા, કાન્તિ.

વર્ણ=વર્ણ, રંગ.

કુન્દવિકસન્મુકુલાભવર્ણા=ફુલની વિકસ્વર થતી કલિકાની છાયા જેવો વર્ણ છે જેનો એવી.

*લોકાર્થ

શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ—

“અસાધારણ તેમજ આન્તરિક એવા અજ્ઞાનને સ્થલ દધને, જેને નમસ્કાર કરનારા જડ (મનુષ્યો) પણ ખૂહસ્પતિસમાન બને છે, તે શ્રુત-દેવતા કે જેણે કુવાદીઓના કુલનો સંહાર કર્યો છે તેમજ વળી જેનો વર્ણ કુન્દ(કુસુમ)ની વિકસ્વર થતી કલિકાની કાન્તિના જેવો છે, તે સરસ્વતી (હે ભવ્ય જનો! તમને) ભવરૂપી કરજમાંથી ખચાવો.”—૪

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ પદ્યનાં ચારે ચરણોના છેવટના પાંચ અક્ષરો સમાન છે. આથી કરીને આ પદ્ય પણ દ્વિતીય પદ્યની માફક પાદાંતસમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમત્કથી અલંકૃત છે.

૧ ખોટા તર્ક ઉઠાવનાર.

૨ આ કાવ્યના ૭૬મા તેમજ ૮૦મા શ્લોકમાં પણ શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે.

શ્રુત-દેવતાતું સ્વરૂપ—

શ્રુત-દેવતાના સંબંધમાં એવો ઉલ્લેખ છે કે તે શ્રુતની અધિષ્ઠાયિકા છે. વળી તેનો વર્ણુ ચન્દ્ર, ક્ષીર, હિમ ઇત્યાદિના જેવો ધવલ છે અને તે કમલના ઉપર આરૂઢ થાય છે. વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ પુસ્તક અને માલા વડે અલંકૃત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ વીણા અને કમલથી વિભૂષિત છે. આ દેવીના સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક પણ વિચારવા જેવો છે.

“પ્રકટપાણિતલે જપમાલિકા
કમલપુસ્તકવેણુવરાધરા ।
ધવલહંસસમા શ્રુતવાહિની
હરતુ મે દુરિતં ભુવિ ભારતી ॥” -કૃતવિદગ્ધિત.

२ श्रीअजितजिनस्तुतयः

अथ श्रीअजितनाथस्य स्तुतिः—

कुसुमबाणचमूभिरपीडित-
त्रिभिरतीव जगद्भिरपीडितः ।
सकललोकमवन् वृजिनाजितः
शमयताद् दुरितानि जिनाजितः ॥ ५ ॥

—द्रुतविलम्बितम्

टीका

जिनश्चासावजितश्च स जिनाजितो दुरितानि शमयतात् । किं० ? कुसुमबाणस्य-
कन्दर्पस्य चम्वः शब्दाद्यास्तामिः अपीडितः । त्रिजगद्भिः ईडितः—स्तुतः । किं कुर्वन् ?
अवन्—रक्षन्, (कं ?) सकललोकं, (कस्मात् ?) वृजिनं—पापं तदेवाजिः—संग्रामस्ततः ॥ ५ ॥

अन्वयः

कुसुम-बाण-चमूभिः अ-पीडितः, त्रिभिः जगद्भिः अपि अतीव ईडितः, वृजिन-आजि-तः
सकल-लोकं अवन् जिन-‘अजितः’ दुरितानि शमयतात् ।

शब्दार्थ

कुसुम=पुष्प, इल.

बाण=आणु.

कुसुमबाण=पुष्प छे आणु नेतुं ते, कामदेव.

चमू=अश्वर, सेना, द्रोण.

कुसुमबाणचमूभिः=कामदेवनी सेनाद्ये वडे.

पीडित (घा० पीड्)=दुःखी थयेव.

अपीडितः=नहि पीडयेव.

त्रिभिः (मू० त्रि)=त्रय वडे.

अतीव=अत्यंत.

जगद्भिः (मू० जगत्)=जगते वडे.

ईडितः (मू० ईडित)=स्तुति करयेव.

सकल=समस्त.

लोक=जगत्, दुनिया, विश्व.

सकललोकं=समस्त जगत्ने.

अवन् (मू० अवत्)=पाणनारा, रक्षणु करनारा.

वृजिन=पाप.

आजि=संग्राम, लडाई.

वृजिनाजितः=पापत्रय संग्रामथी.

शमयतात् (घा० शम्)=शांत करे, नष्ट करे.

दुरितानि (मू० दुरित)=पापेने.

अजित=अजितनाथ, भील तीर्थकर.

जिनाजितः=अजित जिन.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅજિતનાથની સ્તુતિ—

“કંઠર્પના સૈન્ય વડે નહિ પીડાયેલા એવા, તથા ત્રણે જગત્ વડે પણ અત્યંત સ્તુતિ કરાયેલા, તેમજ પાપરૂપ સંગ્રામથી સમસ્ત વિશ્વતું રક્ષણ કરનારા એવા 'અજિત જિનેશ્વર (હે ભગ્ય-જન ! તમારાં) પાપોને નષ્ટ કરો.”—૫

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

પદ્ય-અમત્કારમાં આ કાવ્યમાંના તૃતીય પદ્યને મળતું આવતું આ પદ્ય (તેમજ આર પછીનાં ત્રણ પદ્યો) 'દ્રુતવિલંબિત' છંદમાં રચાયેલ છે. આ છંદનું લક્ષણ એ છે કે—

“અયિ કુશોદરિ ! યત્ર ચતુર્થકં
ગુરુ ચ સપ્તમકં દશમં તથા ।
વિરતિજં ચ તથૈવ વિચક્ષણૈ-
દ્વૈતવિલમ્બિતમિત્યુપદિશ્યતે ॥”

—શ્લુક ૦ શ્લોક ૦ ૩૦.

અર્થાત્ હે સૂક્ષ્મ અંગવાળી ! જે સમવૃત્તના ચોથા, સાતમા, દશમા અને અંત્ય અર્થાત્ આરમા અક્ષરો દીર્ઘ હોય છે, તે વૃત્તને પછિડતો 'દ્રુતવિલંબિત' ઠહે છે.

આ વૃત્તમાં ન, મ, મ અને ર એમ ચાર ગણો છે. આથી કરીને એનું લક્ષણ એમ પણ બાંધવામાં આવે છે કે—

“દ્રુતવિલમ્બિતમાહ નમૌ મરૌ”

આ વાત ધ્યાનમાં ઉતરે તેટલા માટે આ પદ્યના પ્રથમ ચરણ પ્રતિ દૃષ્ટિ-પાત કરીએ.

કુ સુ મ્ । વા ણ ચ્ । મૂ મિ ર્ । પી ડિ તઃ
ન મ મ ર

૫ ૫ ૫ ૫

જિનેશ્વરાણાં નુતિઃ—

કૃતવતોઽસુમતાં શરણાન્વયં

સકલતીર્થકૃતાં ચરણાન્ વયમ્ ।

સુરકૃતામ્બુજગર્ભનિશાન્તકાન્

રવિસમાન્ પ્રણુમોઽઘનિશાન્તકાન્ ॥ ૬ ॥

—દ્રુત ૦

૧ આ દ્વિતીય જિનેશ્વર અજિતનાથના ચરિત્રનું દિગ્-દર્શન કરવું હોય, તો સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૩૪) તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરો.

ટીકા

સકલતીર્થકૃતાં ચરણાન્ વયં પ્રણુમઃ । કિંવિધાન્ ? કૃતવતઃ । કિં ? શરણાન્વયં-શરણપ્રવાહં અસુમતાં । સુરકૃતામ્બુજગર્ભમેવ નિશાન્તં-ગૃહં યેષાં તે સુરઃ । “શેષાદ્વિભાષા (દ્વા)” (સિદ્ધં જાં ૭, પાં ૩, સૂં ૧૭૫) ઇતિ ક (ચ) પ્રત્યયઃ । રવિસમાન્-સૂર્યસમાન્ । અતઃ અઘમેવ નિશા તસ્યા અન્તકા-વિનાશકાઃ ॥ ૬ ॥

અન્વયઃ

ઘયં સકલ-તીર્થકૃતાં અસુ-મતાં શરણ-અન્વયં કૃતવતઃ, સુર-કૃત-અમ્બુજ-ગર્ભ-નિશાન્તકાન્, રવિ-સમાન્, અઘ-નિશા-અન્તકાન્ ચરણાન્ પ્રણુમઃ ।

શબ્દાર્થ

કૃતવતઃ (મૂં કૃતવત્)=કરેલા.

અસુ=પ્રાણુ.

અસુમતાં (મૂં અસુમત્)=પ્રાણીઓના.

શરણ=શરણુ, યચાવ.

અન્વય=સંતતિ, પ્રવાહ.

શરણાન્વયં=શરણુની સંતતિને.

તીર્થ=(૧) અતુર્વિંધ સંઘ; (૨) દ્વાદશાંગી; (૩) પ્ર-થમ ગણુધર.

કૃત=કરનાર.

તીર્થકૃત=તીર્થકર, તીર્થપતિ.

સકલતીર્થકૃતાં=સર્વ તીર્થકરોના.

ચરણાન્ (મૂં ચરણ)=પાદોને, ચરણોને.

ઘયં (મૂં અઘઙ્)=અમે.

કૃત (ધાં કૃ)=કરેલ, રચેલ.

અમ્બુ=જલ.

અમ્બુજ=જલમાં ઉત્પન્ન થાય તે, કમલ.

ગર્ભ=મધ્ય ભાગ.

નિશાન્ત=ગૃહ.

સુરકૃતામ્બુજગર્ભનિશાન્તકાન્=દેવ-રચિત કમલોનો મધ્ય ભાગ છે ગૃહ જેનું એવા.

રવિ=સૂર્ય, સૂરજ.

રવિસમાન્=સૂર્યસમાન.

પ્રણુમઃ (ધાં હુ)=સ્તુતિ કરીએ છીએ.

નિશા=રાત્રિ, રાત.

અન્તક=અન્ત આણુનારા, વિનાશ કરનારા.

અઘનિશાન્તકાન્=પાપરૂપી રાત્રિનો અન્ત આણુનારા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“પ્રાણીઓના શરણુની સંતતિને કરેલાં (અર્થાત્ અનેક ભવ્ય જીવો વડે આશ્રય લેવાયેલાં) એવાં, તથા દેવ-રચિત કમલનો મધ્ય ભાગ છે ગૃહ જેનું એવાં,^૧ વળી સૂર્ય-સમાન અને (અતએવ) પાપરૂપી રાત્રિનો અન્ત આણુનારાં એવાં સમસ્ત તીર્થપતિ-ઓનાં ચરણોને અમે સ્તવીએ છીએ.”—૬

૧ જિનેશ્વરનાં ચરણોની નીચે દેવતાઓ કમલ સ્થાપે છે એ અન્ત સૂચવવામાં આવ્યું છે. આ વા-તની ભક્તામર-સ્તોત્ર (શ્લોક ૩૨) પણ સાક્ષી પૂરે છે. આ હકીકત ઉપર સ્તુતિ-અતુર્વિંશતિકા (પૃં ૧૦૨) પણ પ્રકાશ પાડે છે.

૨ સમસ્ત તીર્થપતિઓથી ગત યોવીસીના યોવીસ તીર્થકરો સમજવા એ તો દેખીતી વાત છે. છતાં પણ આ સંબંધમાં વિશેષ માહિતી જોઈતી હોય તો સ્તુતિ-અતુર્વિંશતિકાના પૃં ૩૭-૩૯ તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરો.

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અમત્કાર—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં જે પદો પણ પાઠાંતસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી શોભે છે, કેમકે તેનાં ચારે ચરણોમાં છેવટના ચાર ચાર અક્ષરો સમાન છે.

૫ ૫ ૫ ૫

૧ આ પ્રકારના યમકથી વિભૂષિત એવું એક આઠ પદનું શ્રીપાર્શ્વજિન-સ્તોત્ર શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ રચેલું છે. તે નીચે મુજબ છે:—

“ શ્રીપાર્શ્વ ! પાદાનતનાગરાજ !

પ્રોત્સર્પદેનઃકફનાગરાજ ! ।

સતાં હતાસત્પરિણામરાગં

સ્વાં સંસ્તુમઃ સ્વૈર્યગુણામરાગમ્ ” ॥ ૧ ॥-ઉપજાતિ.

“ હે શ્રીપાર્શ્વ ! જેનાં ચરણોને પ્રણામ કર્યો છે નાગરાજે (ધરણેન્દ્રે) એવા હે નાથ ! વધતા જતા એવા પાપરૂપી કફ પ્રતિ (તેનો વિનાશ કરવામાં) સુંઠ સમાન ! હે જન્મ-રહિત (જિનેશ્વર) ! નાશ કર્યો છે સબ્જનોના દુષ્ટ પરિણુતિવાળા રાગનો જેણે એવા તથા સ્થિરતારૂપી ગુણમાં મેરૂસમાન એવા તને અમે સ્તવીએ છીએ.”—૧

“ યે મર્ત્યદેવાસુરમાનનીયં

પશ્યન્તિ તે શ્રીભરમાનનીયમ્ ।

સઘચ્છિલોક્ષીતિલકામિતાનિ

સિદ્ધન્તિ તેષામિહ કામિતાનિ ” ॥ ૨ ॥-ધન્દ્રવજ્ઞા.

“ હે ત્રૈલોક્યને વિષે તિલકસમાન (તીર્થેશ્વર) ! માનવ, દેવ અને દાનવને માનનીય એવું તેમજ વળી શોભાથી ભરપૂર એવા તારા મુખને જેઓ જુએ છે, તેમના અપરિમિત મનોરથો અત્ર સત્વર ફલીભૂત થાય છે.”—૨

“ દશોર્દ્વયં પદ્મદલાનુકારં

નાશિશ્રયન્ તે કમલાનુકારમ્ ? ।

કુતોઽન્યથા સ્વચ્છતિદીક્ષિતેષુ

સર્વેન્નિયાં પ્રેમ તદ્દીક્ષિતેષુ ? ” ॥ ૩ ॥-ઉપજાતિ.

“ પદ્મના પત્રનું અનુકરણ કરનારા એવા તારા નેત્ર-યુગલ શું લક્ષ્મીનું અનુકરણ નથી કરતા ? એમ નહિ હોય તો તારા પ્રણામને વિષે દીક્ષિત તેમજ તારા નેત્ર-યુગલ વડે જેવાએલા (અર્થાત્ તારા કૃપા-પાત્ર) એવા (મનુષ્યો) ને વિષે સમસ્ત સંપત્તિનો પ્રેમ ક્યાંથી (હોય) ? ”—૩

“ અશ્યર્હિતં ભવ્યકદમ્બકાનાં

હર્ષપ્રકર્પાહ્લસદમ્બકાનામ્ ।

સેવન્તિ યે સ્વાં વિધિવહ્લભન્તે

નિર્વાણસૌખ્યં સુધવહ્લભં તે ” ॥ ૪ ॥-ધન્દ્રવજ્ઞા.

“ હર્ષના પ્રકર્ષને લઇને દેદીપ્યમાન છે નેત્રો જેનાં એવા ભવ્ય-સમુદાયોને પૂજ્ય (તેમજ પહિડતોને પ્રિય) એવા તને જેઓ વિધિપૂર્વક ભજે છે, તેઓ પહિડતોને પ્રિય એવું મોક્ષનું સુખ પામે છે.”—૪

જિનવાણી-પ્રશંસા—

કૃતસમસ્તજગચ્છુભવસ્તુતા
જિતકુવાદિગણાસ્તભવસ્તુતા ।
અવતુ વઃ પરિપૂર્ણનમા રતી-
નૃમરુતે દદતી જિનભારતી ॥ ૭ ॥

—દ્રુત૦

“ રતેરહંકલ્પનાયિકાભિ-
વંપુઃશ્રિયા તે સુરનાયિકાભિઃ ।
નાક્ષોભિ ચેતઃ પરમાવલીન-
મચિન્લ્યવિસ્તારિશ્ચુભાવલીનમ્ ” ॥ ૫ ॥—ઉપજ્ઞતિ.

“ (કુંદર્પની પત્ની) રતિના ગર્વને દૂર કરનારી એવી સુરાંગનાઓ પોતાના દેહની સંપત્તિદ્વારા, ઉત્તમ ભાવને વિષે લીન એવા, તેમજ અચિન્લ્ય, વિસ્તીર્ણુ અને શુભ એવી શ્રેણિઓના સ્વામી એવા તારા ચિત્તને ચલિત કરી શકી નહિ.”—૫

“ પ્રભો ! તવાસ્તસ્વરરાજમાને
નચાંશુજાલેન વિરાજમાને ।
ક્રમાન્વુજે લક્ષ્મિગૃહે રસેન-
શાક્રાર્ચનીય ! સ્તુમહે રસેન ” ॥ ૬ ॥—ઉપજ્ઞતિ.

“ હે નાથ ! હે પૃથ્વી-પતિઓના તેમજ ધન્દ્રોના પૂજ્ય ! લક્ષ્મીના મંદિરરૂપ એવાં, વળી નખનાં કિરણોના સમૂહ વડે શોભતાં, તેમજ વળી દળી નાંખ્યો છે કુંદર્પરાજના ગર્વને જેણે એવાં તારાં ચરણોની અમે પ્રેમપૂર્વક સ્તુતિ કરીએ છીએ.”—૬

“ આકાલ્હિતા ઘટ્ટવિધં જનતામિરામા-
સ્પૃષ્ટા મહોદયપુરી ધ્રુવતામિરામા ।
અપ્યધ્વરશ્ચુતિતપઃસવનાદતે ન
પુંસાસ્સપ્યતે જિન ! તવ સ્તવનાદતેન ? ” ॥ ૭ ॥—વસન્તતિલકા.

“ લોકો વડે બહુ પ્રકારે આકાંક્ષા (ઇચ્છા) રખાયેલી એવી, વ્યાધિ વડે નહિ સ્પર્શ કરાયેલી (અર્થાત્ અવ્યાબાધ) એવી, તેમજ નિશ્ચયતા વડે મનોહર એવી મહોદય-નગરી (મુક્તિ-પુરી) ને (પણ) યજ્ઞ, શ્રુતિ, તપ અને જ્ઞાન કર્યા વિના પણ હે વીતરાગ ! તારા સ્તવનને વિષે આદરવાળો મનુષ્ય શું પામતો નથી કે ? ”—૭

“ દૃશ્યં ફળીન્દ્રસત્તતશ્રિતપાર્શ્વ ! ઋશ્વ
સ્ત્રી વા સ્તવં પઠતિ યસ્તવ પાર્શ્વનાથ ! ।
તસ્યૈ સ્પૃહામવૃજિનપ્રભવાય ! નચ્યા
લક્ષ્મીર્વિભર્તિ સુમનઃસમવાયનચ્યા ” ॥ ૮ ॥—વસન્તતિલકા.

“ હે નાગેન્દ્ર વડે નિરંતર આશ્રય લેવાયેલો છે જેની બાલુનો એવા હે (નાથ) ! હે પાર્શ્વનાથ ! પુણ્યની કિત્પત્તિનો લાભ છે જેના દ્વારા એવા હે (ઇશ્વર) ! જે નર કે નારી તારા (આ) સ્તોત્રનું પઠન કરે છે, તેવાની, નવીન (અર્થાત્ તરૂણ) એવી તેમજ દેવોના સમુદાયને નચ્ય (સ્તુતિ કરવા લાયક) એવી લક્ષ્મી ઇચ્છા રાખે છે.”—૮

ટીકા

જિનભારતી-વાગ્ અવતુ । વઃ-યુષ્માન્ । શુભવસ્તૂનાં ભાવઃ શુભવસ્તુતા, કૃતા સમ-
સ્તજગતઃ શુભવસ્તુતા યયા સા તથાવિધા । જિતઃ કુવાદિગણો યયા સા । અસ્તો-વિક્ષિતો
ભવઃ-સંસારો યૈઃ ઇતાવતા સાધવસ્તૈઃ સ્તુતાં ઇત્યર્થઃ । ગામ્ભીર્યશબ્દેન પરિપૂર્ણ નમ્નો યયા ।
નરશ્ચ મરુતશ્ચ નૃમરુત્ તસ્મૈ નૃમરુતે । રતીઃ-સુખાનિ । દદતી-પ્રયચ્છન્તી । યા વાગ્ ॥૭॥

અન્વયઃ

કૃત-સમસ્ત-જગત્-શુભ-વસ્તુતા, જિત-કુ-વાદિન્-ગણા, અસ્ત-ભવ-સ્તુતા, પરિપૂર્ણ-નમાઃ,
નૃ-મરુતે રતીઃ દદતી જિન-ભારતી વઃ અવતુ ।

શબ્દાર્થ

સમસ્ત=અખિલ, સંપૂર્ણ.

જગત્=દુનિયા.

શુભ=શુભ.

વસ્તુ=પદાર્થ.

કૃતસમસ્તજગત્શુભવસ્તુતા=કર્તૃ છે અખિલ વિશ્વને
શુભ વસ્તુના ભાવવાળું જેણે એવી.

જિત (ધાં જિ)=જીતેલા, પરાજિત કરેલા.

ગણ=સમુદાય, સમૂહ.

જિતકુવાદિગણા=પરાજય કર્યો છે કુવાદીઓના
સમુદાયનો જેણે એવી.

સ્તુત (ધાં સ્તુ)=સ્તુતિ કરાયેલ.

અસ્તભવસ્તુતા=પરાસ્ત કર્યો છે સંસાર જેમણે એવા
વડે સ્તુતિ કરાયેલી.

અવતુ (ધાં અવ)=ખયાવો, રક્ષણ કરો.

વઃ (મૂં યુષ્મદ્)=તમને.

પરિપૂર્ણ (ધાં પૂ)=પૂરી દીધેલ.

નમસ્ત્=આકાશ, ગગન.

પરિપૂર્ણનમાઃ=પૂરી નાંખ્યું છે ગગન જેણે એવી.

રતીઃ (મૂં રતિ)=સુખોને.

નૃ=મનુષ્ય, માનવ.

મરુત્=દેવ, અમર.

નૃમરુતે=માનવ અને અમરને.

દદતી (ધાં દા)=આપનારી.

ભારતી=વાણી, દેશના.

જિનભારતી=જિન-વાણી, જિનેશ્વરની દેશના.

પ્રયોગાર્થ

જિન-વાણીની પ્રશંસા—

“ કર્તૃ છે અખિલ વિશ્વને શુભ વસ્તુના ભાવમય જેણે એવી, તેમજ જીવો છે
કુવાદીઓના સમુદાયને જેણે એવી, તથા વળી નષ્ટ કર્યો છે (ચોર્યાંસી લાખ ચોનિરૂપ)
સંસાર જેણે એવા (મુનિવરો) વડે સ્તુતિ કરાયેલી, અને વળી (ગાંભીર્યાદિક ગુણે
કરીને) પૂરી નાંખ્યું છે ગગન જેણે એવી, તેમજ માનવ તથા દેવને સુખો અર્પણ
કરનારી એવી જિન-વાણી (હે ભગ્યો!) તમારૂં રક્ષણ કરો.”—૭

ધરણપટ્ટમહિલાયાઃ સ્તુતિઃ—

સુફળરત્નસરીસૃપરાજિતાં
રિપુબલપ્રહતાવપરાજિતામ્ ।
સ્મરત તાં ધરણાગ્નિમયોષિતં
જિનગૃહેષુ યયાઽશ્રમયોષિતમ્ ॥ ૮ ॥

—કૃત૦

ટીકા

ધરણાગ્નિમયોષિતં—પટ્ટમહિલાં સ્મરત । કિંમૂતાં ? સુફળેષુ રત્નાનિ યેષાં તે તથા-
વિધાઃ સરીસૃપાઃ—સર્પાસ્તૈ રાજિતામ્ । રિપુબલપ્રહતાૌ અપરાજિતામ્ । જિનાલયેષુ યદ્યા
શ્રમરહિતયા ઉષિતં—નિવસિતમ્ ॥ ૮ ॥

અન્વયઃ

યયા અ-શ્રમયા જિન-ગૃહેષુ ઉષિતં, તાં સુ-ફળ-રત્ન-સરીસૃપ-રાજિતાં, રિપુ-બલ-પ્રહતાૌ
અ-પરાજિતાં (અથવા અપર-અજિતાં) 'ધરણ'-અગ્નિમ-યોષિતં સ્મરત ।

શી૦દાર્થ

સુ=શ્રેષ્ઠતાવાચક અન્યથ.

ફળ=ફલ.

રત્ન=રત્ન, મણિ.

સરીસૃપ=સર્પ, સાપ.

રાજિત (ધા૦ રાજ)=શોભાયમાન, સુશોભિત.

સુફળરત્નસરીસૃપરાજિતાં=જેની સારી ફેણોમાં રત્ન
છે એવા સર્પો વડે સુશોભિત.

રિપુ=શત્રુ, દુશ્મન.

બલ=સૈન્ય.

પ્રહતિ=નાશ.

રિપુબલપ્રહતાૌ=શત્રુના સૈન્યનો નાશ કરવામાં.

પરાજિત (ધા૦ જિ)=હારી ગયેલ.

અપર=અન્ય.

અજિત=નહિ હતાયેલ.

અપરાજિતાં=(૧) નહિ હતાયેલી; (૨) અન્ય કોઈથી
નહિ હતાયેલી.

સ્મરત (ધા૦ સ્મ)=તમે સ્મરણ કરો.

તાં (મૂ૦ તદ્)=તેને.

ધરણ=ધરણેન્દ્ર, નાગ-પતિ.

અગ્નિમ=પ્રથમ, મુખ્ય.

યોષિત્=સ્ત્રી, પત્ની.

ધરણાગ્નિમયોષિતં=ધરણેન્દ્રની પટ્ટરાણીને.

ગૃહ=ઘર.

જિનગૃહેષુ=જિનાલયોને વિષે.

યયા (મૂ૦ યદ્)=જેના વડે.

શ્રમ=પરિશ્રમ, થાક.

અશ્રમયા=અવિદ્યમાન છે પરિશ્રમ જેને વિષે એવી,
થાક-રહિત.

ઉષિતં (ધા૦ વસ્)=રહેવાયું, નિવાસ કરાયો.

સ્ત્રોતોદાર્થ

ધરણેન્દ્રની પટ્ટરાણીની સ્તુતિ—

“ અવિદ્યમાન છે પરિશ્રમ જેને વિષે એવા જેનાથી જિનાલયોમાં નિવાસ કરાયો,

તે, રત્ન છે જેની સારી ક્ષેત્રોમાં એવા સર્પો વડે સુશોભિત એવી, તેમજ વળી શત્રુ-
ઓના સૈન્યનો સંહાર કરવામાં કાઠથી પણ ગાંજી ન બચ એવી (તે) ધરણેન્દ્રની
અગ્ર-મહિષીને (હે મુમુક્ષુ જનો!) તમે સ્મરો.”—૮

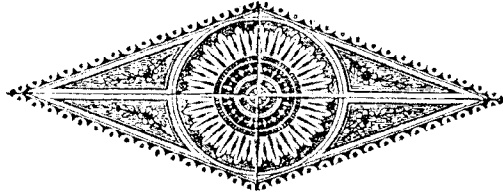
સ્પષ્ટીકરણ

ધરણેન્દ્ર—

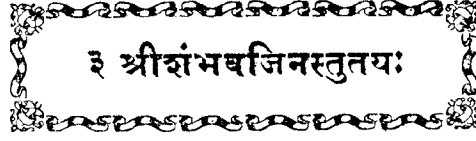
જૈન શાસ્ત્રમાં દેવોના (૧) ભુવનપતિ, (૨) વ્યંતર, (૩) જ્યોતિષ્ક અને (૪) વૈમા-
નિક એમ ચાર પ્રકારે બતાવ્યા છે. તેમાં વળી ભુવનપતિના (૧) અસુર-કુમાર, (૨) નાગ-
કુમાર, (૩) વિદ્યુત-કુમાર, (૪) સુપર્ણ-કુમાર, (૫) અગ્નિ-કુમાર, (૬) વાયુ-કુમાર, (૭) મેઘ-
કુમાર, (૮) ઉદધિ-કુમાર, (૯) દ્રીપ-કુમાર અને (૧૦) દિક્-કુમાર એમ દશ લેહો છે. આ
લેહોમાંના નાગકુમાર દેવોના બે ઇન્દ્રો છે અને તેમને ધરણુ અને ભૂતાનંદના નામથી
ઓળખવામાં આવે છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ધરણેન્દ્ર એ નાગકુમાર દેવોના ઇન્દ્રનું
નામ છે. આ ઇન્દ્ર દક્ષિણ દિશાનો સ્વામી છે. આ ઇન્દ્રને છ અગ્ર-મહિષીઓ છે. તેનાં
નામોના સંબંધમાં સ્થાનાંગ-સૂત્ર (પત્રાંક ૩૬૧)માં કહ્યું છે કે—

“ ધરણસ્સ પં નાગકુમારિવસ્સ નાગકુમારરજ્જો છ અગમહિસીઓ પં તં—(૧) અલા,
(૨) સક્કા, (૩) સતેરા, (૪) સોતામણી, (૫) ઈંદા, (૬) ઘણવિજયા ”

અર્થાત્ નાગકુમારના ઇન્દ્ર ધરણેન્દ્રની (૧) અલા, (૨) શક્કા, (૩) સતેરા, (૪) સૌદામિની,
(૫) ઇન્દ્રા અને (૬) ઘનવિદ્યુતા એમ છ પટરાણીઓ છે.

૧ “ ધરણસ્સ નાગકુમારેન્દ્રસ્સ નાગકુમારરાજસ્ય પદ્મ ભગમહિષ્યઃ પ્રજ્જસાસ્તથા—(૧) અલા, (૨) શક્કા,
(૩) સતેરા, (૪) સૌદામિની, (૫) ઇન્દ્રા, (૬) ઘનવિદ્યુતા ” ।

अथ श्रीशंभवनाथस्य स्तुतिः—

नमो भुवनशेखरं दधति ! देवि ! ते वन्दिता-
मितिस्तुतिपराऽगमत् त्रिदशपावली वन्दिता ।
यदीयजननीं प्रति प्रणुत तं जिनेशं भवं
निहन्तुमनसः सदाऽनुपमवैभवं 'शंभवम्' ॥ ९ ॥

—पृथ्वी (८,९).

टीका

यदीयजननीं प्रति त्रिदशपावली-इन्द्रावली वन्देर्भावो-वन्दिता तां वन्दितां
अगमत्-गतवती इतिस्तुतिपरा सती हे भुवनमुकुटं पुत्रं दधति-धारयमाणे ! हे देवि !
ते-तुभ्यं नमोऽस्तु । इन्द्रावली किंभूता ? वन्दिता । कैः ? देवादिभिः इति गम्यते । तं
जिनेशं भवं निहन्तुमनसः सन्तः प्रणुत यूयं निरुपमभूतिम् ॥ ९ ॥

अन्वयः

(हे) भुवन-शेखरं दधति ! देवि ! ते नमः इति-स्तुति-परा, वन्दिता त्रिदश-प-आवली यदीय-
जननीं प्रति वन्दितां अगमत्, तं अनुपम-वैभवं जिन-ईशं 'शंभवं' भवं निहन्तु-मनसः प्रणुत ।

शब्दार्थ

नमस्=नमस्कार ङोञे.

शेखर=मुकुट.

भुवनशेखरं=त्रैलोक्यना मुकुटसमानने.

दधति ! (मू० दधती)=डे धारणु धरनारी !

देवि ! (मू० देवी)=डे देवी !

ते (मू० तुभ्यम्)=तने.

वन्दितां (मू० वन्दिता)=अ-दीपणाने.

इति=अथ प्रमाणे.

स्तुति=स्तुति, स्तवन.

पर=तत्पर.

इतिस्तुतिपरां=अथ प्रमाणेनी स्तुतिमां तत्पर.

अगमत् (धा० गम्)=प्राप्त यती ङवी.

त्रिदश=देव, सुर.

त्रिदशप=देवेन्द्र, सुरपति.

आवली=श्रेणि.

त्रिदशपावली=सुरेन्द्रनी श्रेणि.

१ संबोधनार्थे वा ।

વન્દિતા (ધા० વન્દ)=વન્દન કરાયેલી.
 યદીય=જેની.
 જમની=માતા.
 યદીયજનની=જેની માતાને.
 પ્રતિ=ને.
 પ્રણુત (ધા० ણુ)=તમે સ્તુતિ કરો.
 તં (મૂ० તદ્)=તેને.
 ઈશ=સ્વામી, પ્રભુ.
 જિનેશં=તીર્થપતિને, જિનેશ્વરને.

ભવં (મૂ० ભવ)=સંસારને.
 નિહન્તું (ધા० હન્)=નાશ કરવાને.
 મનસુ=મન.
 નિહન્તુમનસઃ=નાશ કરવાના મનવાળા.
 સદા=સર્વદા, હમેશાં.
 અનુપમ=અસાધારણ, નિરૂપમ.
 વૈભવ=સંપત્તિ.
 અનુપમવૈભવં=નિરૂપમ છે સંપત્તિ જેની એવાને.
 શંભવં (મૂ० શંભવ)=શંભવ(નાથ)ને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીશંભવનાથની સ્તુતિ—

“ ‘ હે ત્રૈલોક્યના મુકુટ(સમાન પુત્ર)ને (કુક્ષિમાં) ધારણુ કરનારી દેવી ! તને નમસ્કાર હોજો’ એવી સ્તુતિ કરવામાં તત્પર એવી, તેમજ (દેવ અને દાનવ વડે) વન્દન કરાયેલી એવી સુરપતિઓની શ્રેણિ જેની માતા પ્રતિ ખન્દિ-ભાવને ધારણુ કરતી હતી, તે અસાધારણુ સંપત્તિવાળા (તૃતીય) જિનેશ્વર ‘શંભવ(નાથ)ની (હે ભગ્ય-જનો !) સંસારનો નાશ કરવાના મનવાળા (થયા થકા) તમે સ્તુતિ કરો.”—૯

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-મીમાંસા—

આ કાવ્યની પદ્ધતિ-અનુસાર આ તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદો પણ ‘પૃથ્વી’ નામના સમવૃત્તમાં રચવામાં આવ્યાં છે. એનું લક્ષણ નીચે મુજબ છે:—

“ દ્વિતીયમલિકુન્તલે ! યદિ પદ્મમં દ્વાદશં
 ચતુર્દશમથ પ્રિયે ! ગુરુ ગમીરનાભિહ્દે ! !
 સપચ્ચદશમાન્તિકં તદનુ યત્ર કાન્તે ! યતિ-
 ગિરીન્દ્રાપિભૃત્કુલૈર્ભવતિ સુમ્નુ ! ‘પૃથ્વી’ હિ સા ॥”

—શ્રુત૦ શ્લો० ૪૦.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે હે ભ્રમરના સમાન (કૃષ્ણ) કેશવાળી (કામિની) ! જે વૃત્તનો ખીજો અક્ષર તેમજ હે પ્રિયા ! જેના છઠ્ઠા, આઠમા, બારમા તથા ચૌદમા અક્ષરો પણ દીર્ઘ હોય અને વળી હે ઊડી નાભિરૂપ હૃદવાળી (લલના) ! આ ઉપરાંત જેના પંદરમા અને છેવટના અર્થાત્ સત્તરમા અક્ષરો પણ દીર્ઘ હોય અને હે કાન્તા ! જે વૃત્તમાં આઠમા અને ત્યાર પછીના નવ અક્ષરો બાદ વિરામ-સ્થાન હોય, તે વૃત્ત હે સુમ્નુ ! ‘પૃથ્વી’ છે.

આ સત્તર અક્ષરના વૃત્તમાં જ, સ, જ, સ અને ય એમ પાંચ ગણો છે, જ્યારે છેવટના બે અક્ષરો અનુક્રમે હ્રસ્વ અને દીર્ઘ છે. આ વાત લક્ષ્યમાં આવે એટલા માટે આ પદના પ્રથમ પાદ પ્રતિ નજર કરીએ.

૧ શ્રીશંભવનાથનું ટુંક સરિત્ર સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ० ૪૮-૪૯) ઉપરથી ભેદ શકાશે.

न॑ म॑ भु॑ व॑ न॑ शो॑ ख॑ रं॑ द॑ घ॑ ति॑ दे॑ वि॑ ते॑ ब॑ न् । दि॑ ता॑
 ज॑ स॑ ज॑ स॑ य॑ ल॑ ग॑
 આથી કરીને તો 'પૃથ્વી' નું નીચે સુબળનું લક્ષણ ચરિતાર્થ થાય છે—
 “जसौ जसयला वसुप्रहयतिश्च पृथ्वी गुरुः”

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ પદ્યનાં ચારે ચરણોમાં છેવટના ત્રણ ત્રણ અક્ષરો સમાન છે (કેમકે યમકમય પદ્યમાં બુકાર અને વકાર એક ગણાય છે^૧). આ પદ્યનું પદ્ય પણ આવી જાતના ચમત્કારી વિભૂષિત છે.

✽ ✽ ✽ ✽

સકલજિનેશ્વરાણાં જન્માભિષેકઃ—

सुमेरुगिरिमूर्धनि ध्वनदनेकदिव्यानके

सुरैः कृतमवेक्ष्य यं मुमुदिरेऽतिभव्या न के ।

जगत्रितयपावनो जिनवराभिषेको मलं

सदा स विधुनोतु नोऽशुभमयं घनाकोमलम् ॥ ૧૦ ॥

—પૃથ્વી

ટીકા

ધ્વનન્તઃ—શબ્દચન્તઃ અનેક(કે) દિવ્યાનકા—દિવ્યપટહા યસ્મિન્ । અતીવ ભવ્યાઃ કે ન પ્રમુદિતાઃ ? । નઃ—અસ્માકં મલં—અષ્ટપ્રકારં કર્મ વિધુનોતુ—અપનયતુ । ઘનં ચ તત્ અકોમલં ચ કઠિનમિત્યર્થઃ ॥ ૧૦ ॥

અન્વયઃ

ધ્વનત્—અનેક—દિવ્ય—આનકે સુમેરુ—ગિરિ—મૂર્ધનિ સુરૈઃ કૃતં યં (જિન-અભિષેકં) અવેક્ષ્ય કે અતિ—ભવ્યાઃ ન મુમુદિરે ? નઃ જગત્—ત્રિતય—પાવનઃ જિન—વર—અભિષેકઃ નઃ અ—શુભ—મયં, ઘન—અ—કોમલં મલં સદા વિધુનોતુ ।

શબ્દાર્થ

સુમેરુ=મેરુ.

ગિરિ=પર્વત.

મૂર્ધન=શેષ, શિખર.

સુમેરુગિરિમૂર્ધનિ=મેરુ પર્વતની શેષ ઉપર.

ધ્વનત્ (ધા० ધ્વન્)=શબ્દાયમાન.

અનેક=અનેક.

દિવ્ય=દિવ્ય, સ્વર્ગીય.

આનક=દુઃકૃષિ, વાઘ—વિશેષ.

ધ્વનદનેકદિવ્યાનકે=વાગી રહી છે અનેક દિવ્ય દુઃકૃષિઓ જ્યાં એવા.

૧ સરખાવો—

“रलयोर्दलयोश्चैव, शसयोर्बवयोस्तथा ।

वदन्त्येषां च सावर्ण्यं—मलङ्कारविदो जनाः ॥ ”

સુરૈઃ (મૂં સુર) = દેવો વડે.
 કૃતં (મૂં કૃત) = કરેલ.
 અત્રેક્ષ્ય (ધાં રૈક્ષ) = બેધને.
 યં (મૂં યદ્) = જેને.
 મુમુદિરે (ધાં મુદ્) = હર્ષિત થયા, હર્ષ પામ્યા.
 અતિ = અતિશય.
 ભવ્ય = ભવ્ય, મોક્ષે જનાર.
 અતિમઘ્યાઃ = અતિશય ભવ્ય, અલ્પસંસારી.
 ન = નહિ.
 કે (મૂં કિમ્) = કોણ.
 ત્રિતય = ત્રણનો સમુદાય.
 પાવન = પવિત્ર કરનાર.

જગત્ત્રિતયપાવનઃ = ત્રણે લોકને પવિત્ર કરનાર.
 અભિષેક = અભિષેક.
 જિનવરાભિષેકઃ = જિનેશ્વરોનો અભિષેક.
 મલં (મૂં મલ) = મલને.
 સઃ (મૂં તદ્) = તે.
 વિધુનોતુ (ધાં ધૂ) = નષ્ટ કરો, દૂર કરો.
 મય = પ્રચુરતાવાચક શબ્દ, તદ્વિતનો પ્રત્યય.
 અશુભમયં (મૂં અશુભમય) = અશુચિથી ભરપૂર.
 ઘન = નિભિડ, ગહન.
 કોમલ = મૃદુ, કોમળ.
 ઘનાકોમલં = નિભિડ તેમજ કઠણ.

શ્લોકાર્થ

સકલ જિનેશ્વરોનો જન્મભિષેક—

“વાર્ગી રહી છે અનેક દિવ્ય હુંદુલિઓ જ્યાં એવા મેરૂ ગિરિરાજના શિખર ઉપર દેવતાઓ દ્વારા કરાયેલ જ (અભિષેક)ને બેધને કયા સુભવ્ય જીવો પુષ્ટી ન થયા? (અર્થાત્ સર્વે પ્રમુદિત થયા) તે ત્રૈલોક્યને પવિત્ર કરનારો જિનેશ્વરનો અભિષેક આપણા અશુચિથી ભરપૂર, ગહન તેમજ કઠણ એવા (અષ્ટ કર્મરૂપી) મલનો સદા નાશ કરો.”—૧૦

શ્રીસિદ્ધાન્તપરિચયઃ—

અપેતનિધનં ધનં બુધજનસ્ય શાન્તાપદં
 પ્રમાણનયસંકુલં મૃશમસદૃશાં તાપદમ્ ।
 જના ! જિનવરાગમં ભજત તં મહાસમ્પદં
 યદીપ્સથ સુખાત્મકં વિગતકામહાસં પદમ્ ॥ ૧૧ ॥

—પૃથ્વી

૧ મેરૂ પર્વતની માહિતી માટે જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૩૩).

૨ જન્મ-અભિષેક એ તીર્થકરના પાંચ કલ્યાણકો પૈકી ‘જન્મ-કલ્યાણક’ સાથે સંબંધ ધરાવે છે. એની સ્થૂલ રૂપરેખા સાથે જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૩૦-૩૩).

૩ કર્મનું ચત્કિચિત્ સ્વરૂપ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૬-૭) માં આલેખેલું છે.

ટીકા

જિનવરાગમં ભજત ચૂયમ્ । અપેતં-ગતં નિધનં-પર્યન્તો યસ્ય । શાન્તા આપદો યેન તમ્ । પ્રમાણાનિ-પ્રત્યક્ષાદીનિ નયા-નૈગમાદયઃ તૈઃ સંકુલમ્ । અસત્યઃ-અશોભના દૃષ્ટયો યેષાં તે તથાવિધાનાં તાપદમ્ । મહત્યઃ સમ્પદો યસ્મિન્નાગમે તમ્ । યદિ ઈપ્સથ સુખરૂપં પદમ્ । કિંભૂતં ? વિગતઃ કામહાસો યસ્મિન્ પદે તત્ ॥ ૧૧ ॥

અન્વયઃ

(હે) જનાઃ ! યદિ સુખ-આત્મકં વિગત-કામ-હાસં પદં ઈપ્સથ, (તર્હિં) અપેત-નિધનં, બુધ-જનસ્ય ધનં, શાન્ત-આપદં, પ્રમાણ-નય-સકુલં, અસત્-દૃશાં ભૃશાં તાપ-વં, મહત્-સમ્પદં તં જિન-વર-આગમં ભજત ।

શબ્દાર્થ

અપેત (ધા० દ્)=દૂર થયેલ, નષ્ટ થયેલ.
 નિધન=અંત, નાશ.
 અપેતનિધનં=દૂર થયો છે અંત જેનો એવા.
 ધનં (મૂ० ધન)=ધન, દોલત.
 બુધ=ડાહો માણસ, પણિડત.
 જન=લોક.
 બુધજનસ્ય=પણિડત પુરૂષોના.
 શાન્ત (ધા० શમ્)=શાન્ત થયેલ, નાશ પામેલ.
 આપદ્=કષ્ટ.
 શાન્તાપદ્=શાન્ત થઈ છે આપત્તિઓ જે દ્વારા એવા,
 નષ્ટ થયાં છે કષ્ટો જેથી એવા.
 પ્રમાણ=પ્રમાણ, યથાર્થ જ્ઞાન.
 નય=ખરેખરો અભિપ્રાય, નય.
 સકુલ=મિશ્રિત, વ્યાપ્ત.
 પ્રમાણનયસકુલં=પ્રમાણ અને નયો વડે વ્યાપ્ત.
 ભૃશાં=અત્યંત.
 અસત્=દુષ્ટ.
 દૃશ્=દૃષ્ટિ.
 અસદૃશાં=મિથ્યા-દૃષ્ટિઓના.
 તાપ=સંતાપ.

દા=આપવું.
 તાપદં (મૂ० તાપદ)=સંતાપ કરનારા.
 જનાઃ ! (મૂ० જન)=હે મનુષ્યો !
 આગમ=સિદ્ધાન્ત.
 જિનવરાગમં=જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્તને.
 ભજત (ધા० ભજ્)=ભજે.
 મહત્=મહા, ઘણી.
 સમ્પદ્=સંપત્તિ, સંપદા.
 મહાસંપદં=મહાસંપત્તિ છે જેને વિષે એવા.
 યદિ=જે.
 ઈપ્સથ (ધા० આપ્)=તમે મેળવવા ઇચ્છો છો.
 સુખ=સુખ.
 આત્મન્=આત્મા, સ્વરૂપ.
 સુખાત્મકં=સુખરૂપ.
 વિગત (ધા० ગમ્)=નષ્ટ થયેલ.
 કામ=કંદર્પ, કામદેવ, અનંગ.
 હાસ=હાસ્ય.
 વિગતકામહાસં=નષ્ટ થયાં છે કામ અને હાસ્ય
 યાં એવા.
 પદં (મૂ० પદ)=સ્થાનને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસિદ્ધાન્તનો પરિચય—

“ હે માનવો ! જે તમે સુખરૂપ તેમજ વિશેષતઃ ગયેલાં છે અનંગ અને હાસ્ય
 યાંથી એવા (અર્થાત્ વિષય-વાસના અને હાસ્યથી વિમુખ એવા) (મોક્ષરૂપી)

પદની અભિલાષા રાખતા હો, તો તો નષ્ટ થયો છે નાશ જેનો (અર્થાત્ અવિનાશી) એવા, વળી પહિડત પુરૂષોના ધનરૂપ, તથા વળી શાન્ત થઇ છે આપત્તિઓ જે દ્વારા એવા, તેમજ (પ્રત્યક્ષાદિક) પ્રમાણો અને (નૈગમાદિ) નયો વડે વ્યાપ્ત એવા, તેમજ વળી મિથ્યાદૃષ્ટિઓને અત્યંત સંતાપ-કારક અને સમ્યગ્દૃષ્ટિઓને મહાસંપત્તિરૂપ એવા તે જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્તને તમે ભજો.”—૧૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-ચમત્કાર—

આ પદનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાંના છેવટના ચાર ચાર અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં તો છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે. તેરમું પદ પણ આવા પ્રકારના ચમત્કથી વિભૂષિત છે, પરંતુ અત્ર વિશેષતા એ છે કે આ પદનાં ચારે ચરણોમાં છેવટના બે બે અક્ષરો સમાન છે.

✽ ✽ ✽ ✽

રોહિણીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

શરાક્ષધનુશઙ્ખભૃન્નિજયશોવલક્ષા મતા

કૃતાખિલજગજ્જનાહિતમહાવલક્ષામતા ।

વિનીતજનતાવિપદ્દ્વિપસમૃદ્ધ્યભિદ્રોહિણી

મમાસ્તુ સુરભિસ્થિતા રિપુમહીધ્રભિદ્ ‘રોહિણી’ ॥૧૨॥૩॥

—પૃથ્વી

ટીકા

સુરભિસ્થિતા રોહિણી દેવતા રિપુપર્વતવિદારિકા મમાસ્તુ । કિંવિશિષ્ટા ? શરાક્ષં ધનુશબ્દ ઉકારાન્તોડ્ઘ્યસ્તિ । શઙ્ખાન્ વિભર્તીતિ । નિજયશ ઇવ વલક્ષા । મતા-અમીષ્ટા । સમસ્તજગતાં અહિતા-વૈરિણઃ તેષાં મહાવલાનિ તેષાં કૃતા ક્ષામતા યયા સા । વિનીતજન-તાયા વિપદ એવ હસ્તિનસ્તેષાં સમૃદ્ધિઘાતકા ॥ ૧૨ ॥

અન્વયઃ

શર-અક્ષ-ધનુ-શઙ્ખ-ભૃત્, નિજ-યશસ્-વલક્ષા, મતા, કૃત-અખિલ-જગત્-જન-અહિત-મહત્-વલ-ક્ષામતા, વિનીત-જનતા-વિપદ્-દ્વિપ-સમૃદ્ધિ-અભિદ્રોહિણી સુરભિ-સ્થિતા ‘રોહિણી’ મમ રિપુ-મહીધ્ર-ભિદ્ અસ્તુ ।

૧ પ્રમાણસંબંધી સૂત્ર માહિતી ન્યાયવિશારદ ન્યાયતીર્થ મુનિશ્રી ન્યાયવિજયલક્ષ્મણ ન્યાયકુસુ-માંજલિના તૃતીય સ્તબ્ધમાંથી મળી શકશે.

૨ આ નયોના ટુંક સ્વરૂપ સાર જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૧૮-૨૨).

૩ મિથ્યા-દૃષ્ટિઓના ભવ્ય અને અભવ્ય એમ બે મુખ્ય ભેદો છે. આ સંબંધમાં વિશેષ માહિતી માટે જુઓ તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રના ૩૨ મા સૂત્ર ઉપરની ટીકા.

શબ્દાર્થ

શર=આણુ.
 અક્ષ=જપ-માલા.
 ધનુ=ધનુષ્ય.
 શશ્વ=શંખ.
 મૃ=ધારણ કરવું.
 શરાક્ષધનુશશ્વમૃત્=આણુ, જપ-માલા, ધનુષ્ય અને શંખને ધારણ કરનારી.
 નિજ=પોતાની.
 યશસ્=કીર્તિ.
 વલક્ષ=ધવલ, શ્વેતવર્ણી.
 નિજયશોવલક્ષા=પોતાની કીર્તિના જેવી ધવલ.
 મતા (મૂ• મત)=આક્ષીષ્ટ.
 અલ્પિલ્લ=સમસ્ત.
 અહિત=શત્રુ, વૈરી.
 ક્ષામતા=ક્ષીણપણું, દુર્બલતા.
 કૃતાસ્તિલજગજ્ઞનાહિતમહાલક્ષામતા=સમસ્ત જગતના મનુષ્યોના શત્રુઓના મહાસૈન્યને ક્ષીણ કર્યું છે જેણે એવી.

વિનીત=વિનયયુક્ત.
 જનતા=જન-સમૂહ.
 વિપદ્=વિપત્તિ, આપત્તિ.
 દ્વિપ=દુન્નર, હાથી.
 સમૃદ્ધિ=અત્યંત સંપત્તિ.
 અભિદ્રોહિણી (મૂ• અભિદ્રોહિન્) દ્રોહ કરનારી, ક્ષય કરનારી.
 વિનીતજનતાવિપદ્દ્વિપસમૃદ્ધિમિદ્રોહિણી=વિનય-શીલ જન-સમૂહની વિપત્તિનો ક્ષય કરનારી.
 મમ (મૂ• અસ્મદ્)=મારા.
 અસ્તુ (ધા• અસ્)=થાઓ.
 સુરભિ=ગાય.
 સ્થિતા (મૂ• સ્થિત) બેઠેલી.
 સુરભિસ્થિતા=ગાય ઉપર બેઠેલી.
 મહીઘ્ર=મહીઘર, પર્વત.
 મિદ્=ભાંગવું, તોડી નાંખવું.
 રિપુમહીઘ્રમિદ્=શત્રુરૂપી પર્વતને ભેદનારી.
 રોહિણી=રોહિણી (દેવી).

શ્લોકાર્થ

રોહિણી દેવીની સ્તુતિ—

“ આણુ, જપ-માલા, ધનુષ્ય અને શંખને ધારણ કરનારી, પોતાની કીર્તિના જેવી ધવલ, વળી દુર્બલ બનાવ્યું છે સમસ્ત વિશ્વના માનવોના મહાસૈન્યને જેણે એવી, તથા વળી વિનયશીલ જન-સમૂહના કષ્ટરૂપી દુન્નરની અત્યંત સંપત્તિનો ક્ષય કરનારી, તેમજ ગાય ઉપર આરૂઠ થયેલી એવી રોહિણી (દેવી) મારા દુશ્મનરૂપી પર્વતોને ભેદનારી થાઓ. ”—૧૨

પદ્ય-અમત્કાર—

સ્પષ્ટીકરણ

આ પદ્યના પદ્ય-અમત્કારના સંબંધમાં એટલોજ ઉલ્લેખ કરવો બસ થશે કે તે ત્રીજા અને પાંચમા પદ્યને મળતું આવે છે. પરંતુ તેમ માનવામાં વકાર અને ઊકારને એક ગણવા પડે છે તેનું શું એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. આના સમાધાનાર્થે કહેવાનું કે આ વાત તો આપણે નવમા પદ્યના સ્પષ્ટીકરણ (પૃ• ૨૨)માં વિચારી ગયા છીએ. છતાં પણ એમ નિવેદન કરવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે—

“ યમકચ્છેપચ્છિત્રેષુ, ચવયોર્ડલયોર્ન મિત્. ”

એ વાત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ• ૮૧) માં પણ વિચારવામાં આવી છે.

૧. શત્રુઓના (આટલું ઉમેરીને વાંચવું)

શ્રીરોહિણીતું સ્વરૂપ—

‘પુણ્ય ખીજને ઉત્પન્ન કરે તે રોહિણી’ એ રોહિણી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. રોહિણી દેવી એ સોળ વિદ્યા-દેવીઓ પૈકી એક છે. તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ જપ-માલા અને બાણથી અલંકૃત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ શંખ અને ધનુષ્યથી શોભે છે. વળી તે કુન્દ, પુષ્પ, હિમ ઇલાદિકના જેવી શ્વેતવર્ણી છે અને ગાય એ એનું વાહન છે. આ હકીકત નિર્વાણ-કલિકા ઉપરથી જોઈ શકાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તત્રાચાં રોહિણીં ધવલવર્ણાં સુરભિવાહનાં ચતુર્ભુજામક્ષસૂત્રબાણાન્વિતદક્ષિણપાણિં શક્લધનુયું-ક્તવામપાણિં ચેતિ.”

આ વાતની નિમ્ન-લિખિત શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે:—

“શક્લાક્ષમાલાશરચાપશાલિ-
ચતુષ્કરા કુન્દતુષારગૌરા ।
ગોગામિની ગીતવરપ્રભાવા
શ્રી‘રોહિણી’ સિદ્ધિસિમાં દદાતુ ॥”

—આચાર-દિનકર, પત્રાંક ૧૬૧.

૧ જે દેવીમાં વિદ્યાની પ્રધાનતા હોય તેને વિદ્યાદેવી કહેવામાં આવે છે. આવી વિદ્યાદેવીઓ એકં-દર સોળ છે—(૧) રોહિણી, (૨) પ્રજ્ઞાસિ, (૩) વજ્રશૃંગલા, (૪) વદ્યંકુશી, (૫) ચક્રેશ્વરી, (૬) નરદત્તા, (૭) કાલી, (૮) મહાકાલી, (૯) ગૌરી, (૧૦) ગાંધારી, (૧૧) મહાજવાલા, (૧૨) માનવી, (૧૩) વૈરોચ્યા, (૧૪) અચ્છુમા, (૧૫) માનસી અને (૧૬) મહામાનસી.

४ श्रीअभिनन्दनजिनस्तुतयः

अथ श्रीअभिनन्दननाथस्य स्तुतिः—

अभयीकृतभीतिमज्जनः

सुरपकृतातुलभूतिमज्जनः ।

यो भव्यमनोऽभिनन्दनः

शिवदः सोऽस्तु जिनो'ऽभिनन्दनः' ॥ १३ ॥

—वैतालीयम्

टीका

अभयीकृतो भीतिमज्जनो येन सः । सुरपैः-इन्द्रैः कृतं अतुलभूत्या मज्जनं यस्य स तथाविधः ॥ १३ ॥

अन्वयः

यः भव्य-मनस्-अभिनन्दनः, सः अभयीकृत-भीतिमत्-जनः, सुर-प-कृत-अतुल-भूति-मज्जनः 'अभिनन्दनः' जिनः शिव-दः अस्तु ।

शब्दार्थ

भव्य=भीक.

अभयीकृत=निर्भय करेव.

भीति=भय.

भीतिमत्=लयभीत, भीषेव.

अभयीकृतभीतिमज्जनः=निर्भय कुर्यां छे लयभीत मनुष्येणे जेणे जेवा.

सुरप=सुरपति, इन्द्र.

अतुल=अनुपम.

भूति=संपत्ति.

मज्जन=जडाक्षिपेक, झान.

सुरपकृतातुलभूतिमज्जनः=सुरपतिज्यो जे कुर्यां छे असाधारण संपत्तिपूर्वक जडाक्षिपेक जेणे जेवा.

यः (मू० यद्)=जे.

अभिनन्दन=आनंद आपनारा.

भव्यमनोऽभिनन्दनः=भव्य (ज्यो)ना चित्तने रंजन करनारा.

शिव=(१) मुक्ति, निर्वाण; (२) कल्याण, सुभ.

शिवदः=(१) मुक्ति आपनारा; (२) कल्याणकारी.

जिनः (मू० जिन)=तीर्थंकर.

अभिनन्दनः (मू० अभिनन्दन)=अभिनन्दन (नाथ), अतुर्थ तीर्थंकर.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅભિનન્દનનાથની સ્તુતિ—

“જ્ઞ ભૃગ્ય (જીવો)ના ચિત્તને આનંદ આપનારા છે, તે ‘અભિનન્દન જિન ક જાણે ભયભીત મનુષ્યોને નિર્ભય કર્યા છે, તેમજ જનો, સુરપતિઓએ અપૂર્વ સંપત્તિ-પૂર્વક જલાભિષેક કર્યો હતો, તે (જિનેશ્વર) મોક્ષદાયક [અથવા સુખકારી] થાઓ.”—૧૩

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

પદ્ય—ચમત્કારમાં ૧૧મા પદ્યને મળતું આવતું તેમજ ચારે ચરણોના અંત્ય અક્ષરની સમાનતારૂપ વિશિષ્ટતાથી યુક્ત આ પદ્ય (તેમજ ત્યાર પછીનાં સાત પદ્યો પણ) વૈતાલીય નામના છંદમાં રચાયેલ છે. આ છંદનું લક્ષણ વૃત્તરત્નાકરમાં નીચે મુજબ આપ્યું છે:—

“ષડ્ વિષમેઽષ્ટૌ સમે કલાસ્તાશ્ચ સમે સ્યુનોં નિરન્તરાઃ ।

ન સમાઽન્ન પરાશ્રિતા કલા વૈતાલીયેઽન્તે રલૌ ગુઠઃ ॥”

અર્થાત્ જે પદ્યનાં પ્રથમ અને તૃતીય ચરણોમાં છ છ માત્રા હોવા ઉપરાંત ત્યાર પછી રગણ અને ત્યાર પછીના બે અક્ષરો અનુક્રમે હ્રસ્વ અને દીર્ઘ હોય અને બાકીનાં બે ચરણોમાં આઠ આઠ માત્રા હોવા ઉપરાંત ઉપર કહ્યા મુજબ રગણ અને હ્રસ્વ અને દીર્ઘ એવા ઉપાન્ત્ય અને અન્ત્ય અક્ષરો હોય, તે પદ્ય ‘વૈતાલીય’ છંદમાં રચાયેલું સમજવું. વિશેષમાં દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોમાં સમસ્ત અક્ષરો લઘુ હોવા ન જોઈએ તેમજ સમ સંખ્યાવાળી એટલે બીજી, ચોથી, છઠ્ઠી અને આઠમી કલા ત્રીજી, પાંચમી અને સાતમીની સાથે મળેલ ન જોઈએ. વૈતાલીય છંદનું લક્ષણ યથાર્થ રીતે સમજાય તેટલા માટે આ પદ્યનાં પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણો તરફ દષ્ટિ-પાત કરીએ.

	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।
પ્રથમ ચરણ.	અ	ભ	ચી	ક	ત	।	મી	તિ	મ	જ	।	જ	નઃ						
	૧	૧	૨	૧	૧														
	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।
દ્વિતીય ચરણ.	સુ	ર	પ	ક	તા	તુ	લ	।	મૂ	તિ	મ	જ	।	જ	નઃ				
	૧	૧	૧	૧	૨	૧	૧												
	ઋ	ઋ	ઋ	ઋ															

તીર્થપતીનાં નુતિ:—

રક્ષન્ત્યચરં ત્રસં ચ યે

કૃતચરણાઃ શતપત્રસશ્વયે ।

અપવર્ગોપાયશોધનાઃ

તે વઃ પાન્તુ જિના યશોધનાઃ ॥ ૧૪ ॥

—વૈતા૦

૧ આ ચતુર્થ તીર્થકર અભિનન્દનનાથના ચરિત્ર ઉપર સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ. ૬૪) થોડે થણે અંશે પ્રકાશ પાડે છે,

ટીકા

યે જિના રક્ષન્તિ । અચરં-સ્થાવરં ત્રસં ચ પ્રાણિનમ્ । કમલસન્નયે કૃતાશ્ચરણા યૈસ્તે
તથાવિધાઃ । મોક્ષોપાયશોધનાઃ । યશ એવ ધનં યેષાં તે યશોધનાઃ ॥ ૧૪ ॥

અન્વયઃ

યે અ-ચરં ત્રસં ચ રક્ષન્તિ, તે શત-પત્ર-સન્નયે કૃત-ચરણાઃ, અપવર્ગ-ઉપાય-શોધનાઃ,
યશસ્-ધનાઃ જિનાઃ વઃ પાન્તુ ।

શબ્દાર્થ

રક્ષન્તિ (ધા० રક્)=રક્ષણુ કરે છે.

ચર=હાલતું ચાલતું.

અચરં (મૂ० અચર)=સ્થાવર, એકેન્દ્રિય.

ત્રસં=(મૂ० ત્રસ)=ત્રસ, હાલી ચાલી શકે તે, દ્વીન્દ્રિ-
યાદિક.

ચ=અને, તથા.

યે (મૂ० યદ્)=જેઓ.

ચરણ=પાદ, પગ.

કૃતચરણાઃ=સ્થાપન કર્યો છે ચરણોને જેમણે એવા.

શત=સો.

પત્ર=પત્ર, પાંખડી.

શતપત્ર=સો પાંખડીવાળું કમળ, શતપત્ર.

સન્નય=સમૂહ.

શતપત્રસન્નયે=શતપત્રના સમૂહ ઉપર.

ઉપાય=સાધન.

શોધન=શોધ કરનાર.

અપવર્ગોપાયશોધનાઃ=મોક્ષનાં સાધનની શોધ કરનાર.

પાન્તુ (ધા० પા)=રક્ષણુ કરો, અચ્ચાવો.

જિનાઃ (મૂ० જિન)=તીર્થંકરો.

ધન=પૈસી.

યશોધનાઃ=કીર્તિ છે ધન જેમનું એવા.

શ્લોકાર્થ

તીર્થંકરોની સ્તુતિ—

“જેઓ ‘સ્થાવર તેમજ ત્રસ (જીવો)ની રક્ષા કરે છે, તે, શતપત્રના સમૂહ
ઉપર ચરણને સ્થાપન કરનારા, મોક્ષ (માર્ગ)નાં સાધનની શોધ કરનારા તેમજ કીર્તિરૂપી
ધનવાળા એવા તીર્થંકરો (હે ભગ્ય-લોક !) તમારું પરિપાલન કરો.”—૧૪

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અર્થકાર—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં બે પદો પણ છટ્ટા, સાતમા અને આઠમા પદની માફક પાદાંત-
સમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી શીલે છે.

૧-૨ એકલી સ્પર્શન ઇન્દ્રિયવાળા એકેન્દ્રિય જીવને ‘સ્થાવર’ કહેવામાં આવે છે, બ્યારે બેથી પાંચ
ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને ‘ત્રસ’ સંબોધવામાં આવે છે. આ સંબંધમાં વિચારો ન્યાયકુસુમાંજલિનો પંચમ સ્તબક.

જિનવાણીવિલાસઃ—

વ્યાસાઁલિલવિષ્ટપત્રયા

પદચમ્વા નયપુષ્ટપત્રયા ।

યા મુનિભિરભાજિ નો દિતા

સા વાગસ્તુ મુદે જિનોદિતા ॥ ૧૫ ॥

—ત્રૈતા૦

ટીકા

યા યતિભિઃ અભાજિ-સેવિતા । કિંભૂતા ? વ્યાસં અઁલિલં વિષ્ટપત્રયં યયા સા તથા-
ભૂતા । કયા વ્યાસં ? પદચમ્વા । કિંભૂતયા ? નયા ંવ પુષ્ટાનિ પત્રાણિ-વાહનાનિ યસ્યાઃ
સા તયા । નો દિતા-અઁલિલવિષ્ટતા ॥ ૧૫ ॥

અન્વયઃ

નય-પુષ્ટ-પત્રયા પદ-ચમ્વા વ્યાસ-અઁલિલ-વિષ્ટ-પત્રયા યા મુનિભિઃ અભાજિ, સા જિન-ઉદિ-
તા નો દિતા વાગ મુદે અસ્તુ ।

શબ્દાર્થ

વ્યાસ (ધા૦ આપ્)=વ્યાપેકું, પૂર્ણ.

વિષ્ટપ=ભુવન.

ત્રય=ત્રણનો સમૂહ.

વ્યાસાઁલિલવિષ્ટપત્રયા=વ્યાસ કર્યું છે. સમસ્ત ત્રૈ-
લોક્યને જેણે એવા.

પદ=પદ, વાક્યનો એક ભાગ.

પદચમ્વા=પદોના સૈન્ય વડે.

પુષ્ટ (ધા૦ પુષ્)=પોષેકું.

પત્ર=વાહન.

નયપુષ્ટપત્રયા=નયોરૂપી પુષ્ટ વાહનો છે જેમાં એવા.

યા (મૂ૦ યદ્)=જે.

મુનિભિઃ (મૂ૦ મુનિ)=મુનિઓ વડે.

અભાજિ (ધા૦ અજ્)=સેવાતી હવી.

નો=નહિ.

દિતા (મૂ૦ દિત)=ખણિડત.

વાગ (મૂ૦ વાચ્)=વાણી.

મુદે (મૂ૦ મુદ્)=હર્ષને માટે.

ઉદિત (ધા૦ વદ્)=પ્રશ્નેલ, ઉચ્ચારેલ.

જિનોદિતા=જિનેશ્વરે પ્રશ્નેલી.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીની મનોમોહકતા—

“નયરૂપી પુષ્ટ વાહનો છે જેમાં એવાં પદોના સૈન્ય વડે વ્યાસ કર્યું છે સમસ્ત
ત્રૈલોક્યને જેણે એવી જે (જિન-વાણી) મુનિઓ વડે (પણ) સેવાતી હવી (અર્થાત્
જેનો મુનિવરોએ પણ આશ્રય લીધો), તે જિનેશ્વરે ઉચ્ચારેલી તેમજ અખંડિત એવી
વાણી (હે સન્ય-જન ! તમારા) હર્ષને માટે થાઓ. ”—૧૫

પ્રજ્ઞસિદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

તન્વાઽબ્જમહાદલાભયા

સહ શક્ત્યાઽતુલમોદલાભયા ।

મમ ભવતુ મહાશિખણ્ડિકા

‘પ્રજ્ઞતી’ રિપુરાશિખણ્ડિકા ॥ ૧૬ ॥ ૪ ॥

—વૈતા૦

ટીકા

પ્રજ્ઞસિદેવતા મમ રિપુરાશિખણ્ડિકા ભવતુ । કિંવિધા ? તન્વા-શરીરેણોપલક્ષિતા । કિંવિશિષ્ટયા ? અબ્જસ્ય મહચ્ચ તદ્ દલં ચ તદ્દત્ આભા-છાયા યસ્યાઃ સા તયા । તથા સહ શક્ત્યા—સાયુધેન । કીદૃશા શક્ત્યા ? અતુલમોદસ્ય લાભો યસ્યાઃ સકાશાત્ સા તયા । મહાન્ શિખણ્ડી-મયૂરો વાહનં યસ્યાઃ સા ॥ ૧૬ ॥

અન્વયઃ

અબ્જ-મહત્-દલ-આભયા તન્વા, અતુલ-મોદ-લાભયા (ચ) શક્ત્યા સહ (ઉપલક્ષિતા) મહત્-શિખણ્ડિકા ‘પ્રજ્ઞસિઃ’ મમ રિપુ-રાશિ-ખણ્ડિકા ભવતુ ।

શબ્દાર્થ

તન્વા (મૂં તતુ) = દેહ વડે.

અપ્ = અલ.

અબ્જ = જલમાં ઉત્પન્ન થાય તે, કમલ.

દલ = પત્ર.

અબ્જમહાદલાભયા = કમલના મહાપત્ર જેવી કાંતિ છે જેની એવા.

સહ = સહિત.

શક્ત્યા (મૂં શક્તિ) = શક્તિ (આયુધ-વિશેષ) વડે, એક ભતના અસ્ત્રથી.

મોદ = હર્ષ.

લાભ = લાભ, ફાયદો.

અતુલમોદલાભયા = અનુપમ હર્ષનો લાભ છે જે દ્વારા એવા.

ભવતુ (ધાં મૂ) = થાઓ.

શિખણ્ડિકા = મયૂર, મોર.

મહાશિખણ્ડિકા = મોરો મોર છે (વાહન) જેનું એવી.

પ્રજ્ઞસિઃ (મૂં પ્રજ્ઞસિ) = પ્રજ્ઞસિ (દેવી).

ખણ્ડિકા = ખણ્ડન કરનારી, નાશ કરનારી.

રિપુરાશિખણ્ડિકા = શત્રુ-સમૂહનો નાશ કરનારી.

શ્લોકાર્થ

પ્રજ્ઞસિ દેવીની સ્તુતિ—

“કમલના મહાપત્રના જેવી કાંતિ છે જેની એવા દેહ વડે તેમજ અનુપમ હર્ષનો લાભ છે જે દ્વારા એવા શક્તિ (નામના અસ્ત્ર) વડે ઉપલક્ષિત તથા વળી મહાન્ મયૂર છે (વાહન) જેનું એવી પ્રજ્ઞસિ (દેવી) મારા વૈરિ-વર્ગનો વિનાશ કરનારી થાઓ.”—૧૬

સ્પષ્ટીકરણ

પ્રજ્ઞસિ દેવીનું સ્વરૂપ—

‘પ્રકૃષ્ટ છે જ્ઞાન જેને વિષે તે પ્રજ્ઞસિ’ એમ પ્રજ્ઞસિ શબ્દ ઉપરથી જોઈ શકાય છે. આ પ્રજ્ઞસિ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. તેને બે હાથ છે. તે એક હાથમાં શક્તિ નામનું આયુધ રાખે છે, જ્યારે બીજા હાથમાં તે કમલ રાખે છે. એની કાંતિ પણ કમલ-સમાન છે. વિશેષમાં એને મોરનું વાહન છે. વિચારો આ હકીકતને સાઝ નીચેનો પ્રલોકઃ—

“શક્તિસરોરુહહસ્તા, મયૂરકૃતયાનલીલયા કલિતા ।

પ્રજ્ઞસિર્વિજ્ઞસિ, શૃણોતુ નઃ કમલપત્રાભા ॥” —આર્યા

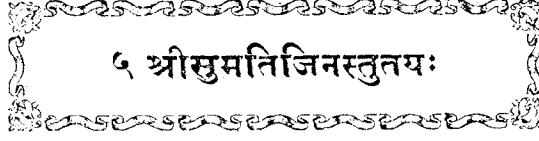
—આચાર્ય ૨૦ પત્રાંક ૧૬૧.

નિર્વાણુ-કલિકામાં તો આ દેવીને ચાર હાથવાળી વર્ણવી છે. એને લગતો ઉલ્લેખ નીચે મુજબ છે:—

“તથા પ્રજ્ઞસિ શ્વેતવર્ણી મયૂરવાહનાં ચતુર્મુજાં વરદશક્તિયુક્તદક્ષિણકરાં માતુલિન્ગશક્તિયુક્ત-વામહસ્તાં ચેતિ”

અર્થાત્—પ્રજ્ઞસિ દેવીનો વર્ણ શ્વેત છે અને મોર એ એનું વાહન છે. વળી એને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને શક્તિથી વિભૂષિત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ બીજોરા અને શક્તિથી અલંકૃત છે.

५ श्रीसुमतिजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुमतिनाथस्य स्तुतिः—

कुर्वन्तमुरुप्रभं जनं

नम्रमनङ्गतरुप्रभञ्जनम् ।

भक्त्या नुत सन्महोदयं

‘सुमति’जिनं विकसन्महोदयम् ॥ १७ ॥

—वैता०

टीका

भक्त्या नुत-स्तुत सुमतिजिनम् । किंविधं? कुर्वन्तं जनं उरुप्रभं नम्रं सन्तम् ।
जिनं किंविधं? अनङ्गतरोः प्रभञ्जनं-समीरम्, सत्यौ-शोभने महश्च पूजा दया च महोदये
यस्य तं सन्महोदयम्, विकसन् महान् उदयः-प्रादुर्भावो यस्य तम् ॥ १७ ॥

अन्वयः

नम्रं जनं उरु-प्रभं कुर्वन्तं, अनङ्ग-तरु-प्रभञ्जनं, सत्-महस्-दयं, विकसत्-महत्-उदयं
‘सुमति’-जिनं भक्त्या नुत ।

शब्दार्थ

कुर्वन्तं (मू० कुर्वत्)=करना।

उरु=विस्तीर्णु, विशाल।

प्रभा=कान्ति, तेज।

उरुप्रभं=महातेजस्वी।

जनं (मू० जन)=मनुष्यते।

नम्रं (मू० नम्र)=प्रणामशील।

अनङ्ग=कामदेव, कंदपे।

तरु=वृक्ष, आड।

प्रभञ्जनं=पवन।

अनङ्गतरुप्रभञ्जनं=कंदपेक्ष वृक्ष प्रति पवन (समान)।

भक्त्या (मू० भक्ति)=बांक्ति वडे, श्रद्धापूर्वक।

नुत (धा० नु)=तमे स्तुति करो।

सत्=शोभनीय, प्रशंसनीय।

महस्=पूज, अर्थन।

दया=दया, करुणा।

सन्महोदयं=प्रशंसनीय छे पूज अने दया जेनी अेवा।

सुमति=सुभतिनाथ, पंचम तीर्थंकर।

सुमतिजिनं=सुभति जिनने।

उदय=उदय।

विकसन्महोदयं=विकास पाभतो छे महान् उदय
जेतो अेवा।

શ્લોકાર્થ

શ્રીસુમતિનાથની સ્તુતિ—

“નમનશીલ નરોને મહાતેજસ્વી કરનારા એવા, વળી પ્રશંસનીય છે પૂજ અને દયા જેની એવા, તેમજ વિકાસ પામતો છે મહોદય જેનો એવા 'સુમતિ જિનને (હે ભગ્યો!) તમે ભક્તિપૂર્વક સ્તવો.”—૧૭

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અર્થકાર—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં જે પદો પણ દ્વિતીય પદની માફક પાદાંતસમખંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી અલંકૃત છે.

૫ ૫ ૫ ૫

જિનસમૂહસ્ય પ્રાર્થના—

પોતત્વં વૈ ભવોદ્ધૌ

પતતાં યો ગુરુવૈભવો દ્ધૌ ।

વિતરતુ સોઽતામસં વરં

નિવહસ્તીર્થકૃતામસંવરમ્ ॥ ૧૮ ॥

—વૈતા૦

ટીકા

યો નિવહઃ । વૈ પૂરણે । ભવોદ્ધૌ પતતાં—નિમજ્જતાં પોતત્વં દ્ધૌ-ધૃતવાન્ । ગુરુ-બૃહત્પ્રમાણં વૈભવં યસ્ય સઃ । સ નિવહઃ અતામસં-અજ્ઞાનાભાવં વરં અસંવરં-નિષ્પ્રમાણં વિતરતુ ॥ ૧૮ ॥

અન્વયઃ

યઃ ગુરુ-વૈભવઃ ભવ-ઉદ્ધૌ પતતાં પોતત્વં વૈ દ્ધૌ, સઃ તીર્થ-કૃતાં નિવહઃ અ-તામસં વરં અ-સંવરં વિતરતુ ।

શબ્દાર્થ

પોત=નૌકા, હોડી.

પોતત્વં (મૂ० પોતત્વ)=નૌકાપણાને.

વૈ=(૧) નિશ્ચયવાચક અન્વય; (૨) પાદ-પૂર્તિના અર્થમાં.

ઉદ્ધૌ=સમુદ્ર.

ભવોદ્ધૌ=સંસારરૂપી સમુદ્રને વિષે.

પતતાં (મૂ० પતત્)=પડતા.

ગુરુવૈભવઃ=વિસ્તીર્ણ છે સંપત્તિ જેની એવા.

દ્ધૌ (ધા० ધા)=ધારણ કર્યું.

વિતરતુ (ધા० તૃ)=અર્પણ કરો.

તામસ=અજ્ઞાનવિષયક.

અતામસં=અજ્ઞાનના અભાવરૂપ.

વરં (મૂ० વર)=વરદાન.

નિવહઃ (મૂ० નિવહ)=સમુદાય.

તીર્થકૃતાં (મૂ० તીર્થકૃત)=તીર્થકરોનો.

સંવર=રોકાણ, અટકાયત.

અસંવરં=રોકાણ વિના, અવિચ્છિન્નપણે.

૧ આ પંચમ તીર્થકર સુમતિનાથના અરિત્ર પરત્વે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ० ૭૮)માં વિહં ગાવલોકન કરાવવામાં આવ્યું છે.

श्लोकार्थ

जिन-समुदायने प्रार्थना—

“जे महावैभवशाणी (समुदाये) संसार-समुद्रमां पडता (अर्थात् डूपी भरता लुपे)ना नौकापणाने अत्रियत धारणु कर्यु (अर्थात् तेमनुं रक्षणु करवाभां नौकानी गरज सारी), ते तीर्थंकरेनो समुदाय (हे लोको! तमने) अज्ञानना असावश्य अक्षीष्टने अविच्छिन्नपणु अपो. ”—१८

जिन-वाण्यै प्रणामः—

छिन्ते भववासदाम या

जिनवाक् साऽतिशिवा सदा मया ।

विनताऽभ्यधिकामसङ्गतां

यच्छतु च च्युतकामसङ्गताम् ॥ १९ ॥

—वैता०

टीका

भवः—संसारस्तस्मिन् वसनं—वासः स एव दाम-बन्धनं छिन्ते—छिनत्ति या वाणी सा सर्वदा मया विनम्यतामिति क्रियाशंसायां “भूतवच्चेत्याशंसायां” (भूतवच्चाशंस्ये वा) (सिद्ध० अ० ५, पा० ४, सू० २) निष्ठाप्रत्ययः । न केवलं मया विनम्यतां, किन्तु यच्छतु च—ददातु च असङ्गतां—निःसङ्गत्वम् । सा वाक् किंभूता? अतीव शिवा । किंविधाम-सङ्गतां? अभ्यधिकाम्—अत्यनर्गलाम् । पुनः किं? च्युता—क्षीणा कामस्य सङ्गता—समेकीभावता यस्याः सा ताम् ॥ १९ ॥

अन्वयः

या भव-वास-दाम छिन्ते, सा अति-शिवा जिन-वाक् मया सदा विनता अभि-अधिकान् च्युत-काम-सङ्गतां असङ्गतां च यच्छतु ।

शब्दार्थ

छिन्ते (धा० छिद्)=कपे छे, छेटी नांभे छे.

वास=निवास, रहोठालु.

दामन्=दोरतुं.

भववासदाम=संसार-वासरूपी दोरडाने.

जिनवाक्=जिन-वाणी.

शिव=कल्याणकारी, भांगबिड.

अतिशिवा=अतिशय कल्याणकारी.

मया (मू० अस्मद्)=भारा वडे.

विनता (मू० विनत)=वन्दित.

अभ्यधिकां (मू० अभ्यधिका)=संपूर्ण, सर्वांग.

असङ्गतां (मू० असङ्गता)=निःसंगपणाने.

यच्छतु (धा० दा)=सभर्षो.

च्युत (धा० च्यु)=क्षीणु करैव.

सङ्गता=सोभत, अत्रितपणुं, संगति.

च्युतकामसङ्गतां=नष्ट थष्ट छे कंठर्पनी संगति जेभां अेली.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીને પ્રણામ—

“ જ (જિન-વાણી) સંસાર-વાસરૂપી દોરડાને છેઢી નાંખે છે (અર્થાત્ જ સંસારમાંની રખડપટ્ટીનો અંત લાવે છે), તે અતિશય કટ્યાણુકારી એવી જિન-વાણી મારા વડે વન્દિત થાયો (એટલુંજ નહિ પણ) નષ્ટ થઈ છે રતિ-પતિની સંગતિ જ્યાં એવી સર્વાંગ નિઃસંગતા (પણ) (મને) સમર્પો. ”—૧૯

* * * *

વજ્રશૃઙ્ખલાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સંસ્મરત રતાં કુશેશયે
કનકચ્છર્વિં દુરિતાહુશે શયે ।
અહિતાદ્રિહવજ્રશૃઙ્ખલાં
ધરમાણામિહ વજ્રશૃઙ્ખલામ્ ॥ ૨૦ ॥ ૫ ॥
—વૈતા૦

ટીકા

વજ્રશૃઙ્ખલાં દેવતાં સંસ્મરત । આસક્તાં કુશેશયે-કમલે । અહિતાઃ—શત્રવસ્તુ એવા-દ્રવ્યસ્તાન્ હન્તિ યા સા અહિતાદ્રિઘ્ની, સા ચાસૌ વજ્રશૃઙ્ખલા ચ તામ્ । ધરમાણાં—દધાનામ્ । ક ? શયે—હસ્તે । દુરિતાનામહુશભૂતે ॥ ૨૦ ॥

અન્વયઃ

કુશેશયે રતાં, કનક-ચ્છર્વિં, દુરિત-અહુશે શયે અહિત-અદ્રિ-હન્-વજ્રશૃઙ્ખલાં ધરમાણાં 'વજ્ર-શૃઙ્ખલાં' રૂઢ સંસ્મરત ।

શબ્દાર્થ

સંસ્મરત (ધા૦ સ્મૃ)=તમે યાદ કરો, સ્મરણુ કરો.

રતાં (મૂ૦ રતા)=આસક્ત, રાગી.

કુશ=જલ.

શી=સુવું.

કુશેશય (મૂ૦ કુશેશય)=કમલને વિષે.

કનક=કાંચન, સુવર્ણ.

ચ્છર્વિ=શોભા.

કનકચ્છર્વિ=કાંચનના સમાન શોભા છે જેની એવી.

દુરિત=પાપ.

અહુશ=અંકુશ, હાથીને ઠીક ચલાવવાની આંકડ.

દુરિતાહુશે=પાપના અંકુશરૂપ.

શયે (મૂ૦ શય)=હસ્તને વિષે.

હન=હણવું, નાશ કરવો, ભેદવું.

વજ્ર=વજ્ર.

શૃઙ્ખલા=સાંકળ.

અહિતાદ્રિહવજ્રશૃઙ્ખલાં=દુશ્મનરૂપી પર્વતને ભેદ-નારી વજ્રની સાંકળને.

ધરમાણાં (મૂ૦ ધરમાણ)=ધારણુ કરનારીને.

વજ્રશૃઙ્ખલાં (મૂ૦ વજ્રશૃઙ્ખલા)=વજ્રશૃંખલા (દેવી)ને.

શ્લોકાર્થ

વજ્રશુંખલા દેવીની સ્તુતિ—

“કમલને વિષે આસક્તિ ધરાવનારી તથા કાંચનના જેવી શોભાવાળી તેમજ પાપને (કાષ્ટમાં રાખવામાં) અંકુશસમાન એવા હસ્તમાં શત્રુરૂપી પર્વતોને ભેદનારી વજ્રની સાંકળને ધારણ કરનારી એવી વજ્રશુંખલા (દેવી)નું આ જગત્માં (હે ભવ્યો!) તમે સ્મરણ કરો.”—૨૦

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અર્થકાર—

આ પદ્યનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે, બ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના છ છ અક્ષરો સમાન છે. આ ઉપરથી બેઠ શકાય છે કે અત્ર પ્રથમ પદ્યથી ઉલટી હકીકત છે.

વજ્રશુંખલા દેવીનું સ્વરૂપ—

દુષ્ટ જનોનું દમન કરવાને માટે વજ્ર જેવી દુર્ભેદ શુંખલાને જે હસ્તમાં ધારણ કરે છે, તે ‘વજ્રશુંખલા’ એ વજ્રશુંખલાનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. આ દેવી એક હાથમાં શુંખલાને ધારણ કરે છે અને બીજા હાથમાં ગદા રાખે છે. વળી તે કનકસમાન પીતલવર્ણી છે અને પદ્મ એ એનું આસન છે. આ વાતની નીચેનો શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે:—

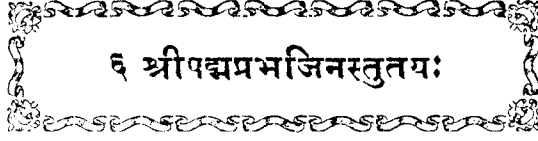
“સશૃંગલગદાહસ્તા, કનકપ્રભવિગ્રહા ।

પદ્માસનસ્થા શ્રીવજ્ર-શૃંગલા હન્તુ નઃ खलान् ॥”

—આચાર-દિનકર, પૃષ્ઠક ૧૬૧.

નિર્વાણુ-કલિકામાં તો આ દેવીના સંબંધમાં ભૂદો ઉલ્લેખ છે. ત્યાં તો કહ્યું છે કે “તથા વજ્રશૃંગલાં શૃંગાવદાતાં પદ્મવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદશૃંગલાન્વિતદક્ષિણકરાં પદ્મશૃંગલાધિ-ષ્ટિતવામકરાં ચેતિ” અર્થાત્ વજ્રશુંખલા દેવી શંખના જેવી શુદ્ધ છે અને તેને પદ્મનું વાહન છે. વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને શુંખલાથી શોભે છે, બ્યારે ડાબા બે હાથ પદ્મ અને શુંખલાથી અલંકૃત છે.

६ श्रीपद्मप्रभजिनस्तुतयः

अथ श्रीपद्मप्रभनाथस्य स्तुतिः—

वर्णेन तुल्यरुचिसम्पदि विद्रुमाणां
 पुष्पोत्करैः सुरगणेन दिवि द्रुमाणाम् ।
 अभ्यर्चिते प्रमदगर्भमजे यशस्ये
 'पद्मप्रभे' कुरुत भक्तिमजेयशस्ये ॥ २१ ॥

—वसन्त०

टीका

पद्मप्रभे भक्तिं कुरुत । प्रमदगर्भं यथा स्यात् । किंभूते जिने ? तुल्या रुचीनां संपद्-
 यस्य तस्मिन् । केन समं ? वर्णेन । केषां ? विद्रुमाणां—प्रवालानाम् । पुनः किं० ? अभ्य-
 र्चिते । कैः ? पुष्पोत्करैः । केषां ? देवलोकद्रुमाणां (तरुणाम्) । संसारे न जायते इत्यजः,
 तस्मिन् अजे । यशसि हितो यशस्यस्तस्मिन् । अजेयश्च ('शंसु स्तुतौ' शंसनीयः शस्यः)
 शस्यश्च तस्मिन् ॥ २१ ॥

अन्वयः

विद्रुमाणां वर्णेन तुल्य-रुचि-सम्पदि, दिवि द्रुमाणां पुष्प-उत्करैः सुर-गणेन अभ्यर्चिते,
 अजे, यशस्ये, अजेय-शस्ये 'पद्मप्रभे' भक्तिं प्रमद-गर्भं कुरुत ।

शब्दार्थ

वर्णेन (मू० वर्ण)=वर्णवडे, रंगवडे.

तुल्य=समान.

रुचि=रसि.

तुल्यरुचिसम्पदि=समान छे शीलानी संपत्ति जेनी
 जेवा विषे.

विद्रुमाणां (मू० विद्रुम)=परवालाना.

पुष्प=कुसुम, फूल.

उत्कर=ढगळो, समूह.

पुष्पोत्करैः=फूलना ढगळाज्यो वडे.

सुरगणेन=देवोना समुदाय द्वारा.

दिवि (मू० दिव्)=स्वर्गमां.

द्रुमाणां (मू० द्रुम)=वृक्षाना.

अभ्यर्चिते (मू० अभ्यर्चित)=पूजयेला.

प्रमद=हर्ष, आनंद.

प्रमदगर्भं=हृदयनी अंदर आनंद रहे तेम.

अजे (मू० अज)=नहि जन्म लेनारा.

१ आ छंदना लक्ष्णु साइ लुओ पृ० ४-५.

યશસ્યે (મૂ० યશસ્ય)=યશસ્વી, કીર્તિમાન.
 પદ્મપ્રભે (મૂ० પદ્મપ્રભ)=પદ્મપ્રભને વિષે.
 કુરુત (ધા० કૃ)=તમે કરો.
 ભક્તિં (મૂ० ભક્તિ)=ભક્તિ, સેવા.

જેય (ધા० જિ)=છતી શકાય તેવા.
 અજેય=કોઈથી પણ નહિ છતાયેલા.
 શસ્ય (ધા० શંસ્)=પ્રશંસાપાત્ર, પ્રશંસનીય.
 અજેયશસ્યે=અજેય તેમજ પ્રશંસનીય.

શ્લોકાર્થ

શ્રીપદ્મપ્રભની સ્તુતિ—

“ પરવાળાના વર્ણના સમાન છે કાંતિની સંપત્તિ જેની એવા, વળી સ્વર્ગમાંનાં વૃક્ષોનાં (અર્થાત્ પારિજાતકનાં) પુષ્પના સમૂહો વડે દેવતાઓના સમુદાય દ્વારા પૂજાયેલા એવા, તેમજ વળી જન્મ-રહિત તથા યશસ્વી એવા, તથા અજેય અને પ્રશંસા-પાત્ર એવા 'પદ્મપ્રભ (પ્રભુ)ની હર્ષપૂર્વક (હે ભગ્યો !) તમે ભક્તિ કરો.”—૨૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્યનાં ચારે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે અર્થાત્ આ પદ્ય પાદાંત-સમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી ગળકી રહ્યું છે.

૫ ૫ ૫ ૫

સમસ્તજિનેશ્વરાણાં સ્તુતિ:—

યે મજ્જનોદકપવિત્રિતમન્દરાગા-

સ્તોષેણ યાનલમુપાસત મન્દરાગાઃ ।

ઘર્મોદયાબ્ધિપતને વનરાજિનાવ-

સ્તે પાન્તુ નન્દિતસદેવનરા જિના વઃ ॥ ૨૨ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

તે જિના વઃ પાન્તુ । યે જિના મજ્જનોદકેન પવિત્રીકૃતો મન્દરાગો-મેહ્યૈસ્તે । તો-ષેણ-હર્ષેણ । યાન્ જિનાન્ ઉપાસત-સેવિતવન્તઃ । કે? મન્દો રાગો યેષાં તે, એતાવતા સાધવઃ । ઘર્મોદયઃ-કષાયોદયઃ । અબ્ધિપતનં-સંસારપતનમ્ । ઘર્મોદયશ્ચ સંસાર(અબ્ધિ)-પતનં ચ, અત્ર સમાહારદ્વન્દ્વો વિધેયઃ । ઘર્મોદયે વનરાજિતુલ્યાઃ, અબ્ધિપતને નાથઃ(નૌ)-કલ્પાઃ । નન્દિતાઃ-સમૃદ્ધિં નીતાઃ સદેવનરાઃ-સામરપુરુષા યૈસ્તે ॥ ૨૨ ॥

અન્વયઃ

યે મજ્જન-ઉદક-પવિત્રિત-મન્દર-અગાઃ, યાન્ ચ મન્દ-રાગાઃ તોષેણ અલં ઉપાસત, તે ઘર્મ-ઉદય-અબ્ધિ-પતને વન-રાજિ-નાથઃ, નન્દિત-સ-દેવ-નરાઃ જિનાઃ વઃ પાન્તુ ।

૧ આ છક્ષા તીર્થકર શ્રીપદ્મપ્રભના સંબંધી ટુંક હકીકત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ હ૦)માં આપવામાં આવી છે.

શીઘ્રદાર્થ

ઉદક=જલ, પાણી.

પવિષ્રિત=પાવન કરેલ.

મન્દર=ભેડ.

અગ=પર્વત, ગિરિ.

મજ્જનોદકપવિષ્રિતમન્દરાગાઃ=સ્નાન-જલ વડે પાવન કર્યો છે ભેડ ગિરિને જેમણે એવા.

તોષેણ (મૂં તોષ)=હર્ષભેર.

યાન્ (મૂં યદ્)=જેમને.

ઉપાસત (ધાં આસ્)=સેવા કરતા હવા.

મન્દ=મન્દ, કમળેર.

રાગ=રાગ.

મન્દરાગાઃ=મન્દ પડી ગયો છે રાગ જેમનો એવા.

ઘર્મ=તાપ, અગ્નિ.

અઘિષ્વ=સમુદ્ર.

પતન=પતન, પરતું તે.

ઘર્મોદયાઘિષ્વપતને=તાપના ઉદય અને સમુદ્રમાંના પતનને વિષે.

વન=જલ.

રાજિ=પંક્તિ.

નૌ=તાવ.

વનરાજિનાવઃ=જલની વૃદ્ધિ અને નૌકા (સમાન).

નન્દિત (ધાં નન્દ્ર)=(૧) સમૃદ્ધ બનાવેલ; (૨) આનંદ પમાડેલ.

સહ=સહિત.

નર=મનુષ્ય.

નન્દિતસદેવનરાઃ=(૧) સમૃદ્ધ બનાવ્યા છે દેવો અને મનુષ્યોને જેમણે એવા; (૨) આનંદ પમાડ્યો છે અમરો અને માનવોને જેમણે એવા.

શ્લોકાર્થ

સમસ્ત જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“જે (જિનવરોએ) (સ્નાન-) જલ વડે ભેડ ગિરિને પાવન કર્યો છે તેમજ વળી શાન્ત થઈ ગયો છે રાગ જેમનો એવા (મુનિવરો) જેમની હર્ષભેર અત્યંત સેવા બજાવતા હવા, તે (કષાયરૂપી) તાપને (નષ્ટ કરવામાં) જલની વૃદ્ધિસમાન અને સમુદ્ર-નિમજ્જનથી (રક્ષણ કરવામાં) નૌકાસમાન એવા, તેમજ સમૃદ્ધ બનાવ્યા છે [અથવા આનંદ પમાડ્યો છે] દેવોને અને મનુષ્યોને જેમણે એવા જિનો (હે ભવ્ય જનો!) તમારું રક્ષણ કરો.”—૨૨

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અમત્કાર—

પદ-અમત્કારના સંબંધમાં આ પદ વીસમા પદને મળતું આવે છે; કેમકે યમકાલિકથી અલંકૃત પદમાં વિસર્ગને લીધે થતી ભિન્નતા લેખે ગણાતી નથી. કહ્યું પણ છે કે—

“યમક-શ્લેષ-ચિત્રેષુ, ઘવયોર્ડલયોર્ન મિત્ ।
નાનુસ્વારવિસર્ગૌ ચ ચિત્રમજ્ઞાય સમ્મતૌ ॥”

—વાલશાલંકાર.

૫ ૫ ૫ ૫

૧ આ પર્વતનાં શાસ્ત્રમાં સોળ નામો આપ્યાં છે તે પૈકી ‘મન્દર’ એ એક છે. આ વાતની જરૂરૂપી-પ્રકાશિ (ચતુર્થ વક્ષસ્કાર) સાક્ષી પૂરે છે.

જિનમતવિચાર:—

શચ્યાદિદિવ્યવનિતૌઘધવસ્તુત ! ત્વ-

મવ્યાહતોદિતયથાવિધવસ્તુતત્ત્વ ! ।

સ્થાનં જિનેન્દ્રમત ! નિત્યમકમ્પ્રદેહિ

જન્માદ્યનન્તવિપદાં શમકં પ્રદેહિ ॥ ૨૩ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

હે જિનેન્દ્રમત ! ત્વં પ્રકર્ષેણ દેહિ સ્થાનમ્ । હે શચ્યાદે:—ઇન્દ્રાણ્યાદે: દિવ્યવનિતૌઘસ્ય ધવા-ભર્તારસ્તૈ: સ્તુત ! । અવ્યાહતં-અનાહતં ઉદિતં યથાવિધં વસ્તુતત્ત્વં યેન તસ્યામન્ત્રણે । કિંવિધં સ્થાનં ? નિત્યં અકમ્પ્રા દેહિનો યસ્મિન્સ્તત્ । જન્માદ્યશ્ચ તા અનન્તા વિપદશ્ચ તાસાં શમકમ્ ॥ ૨૩ ॥

અન્વય:

શચી-આદિ-દિવ્ય-વનિતા-ઓઘ-ધવ-સ્તુત ! અવ્યાહત-ઉદિત-યથાવિધ-વસ્તુ-તત્ત્વ ! જિન-ઇન્દ્ર-મત ! ત્વં નિત્યં અ-કમ્પ્ર-દેહિ, જન્મ-આદિ-અનન્ત-વિપદાં શમકં સ્થાનં પ્રદેહિ ।

શબ્દાર્થ

શચી=ઇન્દ્રાણી.

વનિતા=લલના, અંગના, નારી.

ઓઘ=સમૂહ.

ધવ=પતિ, ધણી.

શચ્યાદિદિવ્યવનિતૌઘધવસ્તુત ! =હે ઇન્દ્રાણી પ્ર-
મુખ દિવ્યાંગનાઓના સમૂહના પતિઓ વડે
સ્તુતિ કરાયેલ !

ત્વં (મૂ० યુષ્મદ્) =તું.

અવ્યાહત (ધા० હન્) =અખંડિત, નિર્બંધિત.

ઉદિત (ધા० હ) =ઉદય પામેલ, ઉદયમાં આવેલ.

યથા=જેમ.

વિધ=પ્રકાર.

યથાવિધ=જેમ બેધએ તેમ.

તત્ત્વ=તત્ત્વ, સાર.

અવ્યાહતોદિતયથાવિધવસ્તુતત્ત્વ ! =નિર્બંધિત છે

તેમજ ઉદયમાં આવેલ છે યથાવિધ પદાર્થ-તત્ત્વ
જેમાં એવા ! (સં०).

સ્થાનં (મૂ० સ્થાન) =સ્થાનને, પદને.

ઇન્દ્ર=મુખ્ય.

જિનેન્દ્રમત ! =હે જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્ત !

નિત્યં=સર્વદા.

કમ્પ્ર=ધ્રુવનારા.

અકમ્પ્ર=નહિ ધ્રુવનારા.

દેહિન્=પ્રાણી, જીવ.

અકમ્પ્રદેહિ=ધ્રુવતા નથી જીવો જેને વિષે એવા.

જન્મ (મૂ० જન્મન્) =જન્મ, ઉત્પત્તિ.

અનન્ત=અન્ત-રહિત, નિ:સીમ.

જન્માદ્યનન્તવિપદાં=જન્મઆદિક અનન્ત આપત્તિઓના.

શમકં (મૂ० શમક) =નાશ કરનારા, શાંત કરનારા.

પ્રદેહિ (ધા० દા) =આપ.

શ્લોકાર્થ

જિન-મતનો વિચાર—

“ હે ઇન્દ્રાણી પ્રમુખ દિવ્યાંગનાઓના સમુદાયના પતિઓ વડે (અર્થાત્ ઇન્દ્રો દ્વારા)
સ્તુતિ કરાયેલ (જૈન આગમ) ! (કુવાદીઓની યુક્તિઓથી) અખંડિત છે તેમજ વળી

ઉદયમાં આવેલ છે યથાર્થ વસ્તુ-તત્ત્વ જેને વિષે એવા હે (જૈન શાસન) ! હે જિને-શ્વરના સિદ્ધાન્ત! કદાપિ ધ્રુજતા નથી જીવો જ્યાં એવા તેમજ જન્માદિક અનન્ત આપત્તિઓનો અંત આણનારા એવા (‘મુક્તિ-૩૫’) સ્થાનને તું આપ.”—૨૩

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-ચમત્કાર—

આ પદનાં ચારે ચરણોના છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે અર્થાત્ આ પદ પાદાંત-સમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમત્કથી શોભી રહ્યું છે.

૫ ૫ ૫ ૫

વજ્રાહ્લુશીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

અધ્યાસ્ત યા કનકરુક્ સિતવારણેશં

‘વજ્રાહ્લુશી’ પટુતરાઽહિતવારણે શમ્ ।

ન હ્યેકધૈવ વિજયે बहुधा तु सारं

वज्राह्लुशं धृतवती विदधातु साऽरम् ॥ ૨૪ ॥ ૬ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

શં—સૌખ્યં વજ્રાહ્લુશી વિદધાતુ । યા અધ્યાસ્ત સિતવારણેશં—ગજેન્દ્રમ્ । યા કનક-રુક્ । અહિતા-વૈરિણસ્તેષાં નિવારણે ન હ્યેકધૈવ વિજયે કર્તવ્યે વજ્રાહ્લુશં ધૃતવતી, કિન્તુ बहुप्रकारैः । શં કિંભૂતં ? સારમ્ । સા અરં—શીઘ્રમ્ ॥ ૨૪ ॥

અન્વયઃ

યા કનક-રુક્, અહિત-વારણે પટુ-તરા ‘વજ્રાહ્લુશી’ સિત-વારણ-ઈશં અધ્યાસ્ત, વિજયે નહિ પ્રકધા તુ એવ बहुधा વજ્ર-અહ્લુશં ધૃતવતી, સા સારં શં અરં વિદધાતુ ।

શબ્દાર્થ

અધ્યાસ્ત (ધા૦ ઘાસ્)=એસતી હવી, આરોહણ કરતી હવી.

રુક્=કાંતિ.

કનકરુક્=કાંચન જેવી કાંતિ છે જેની એવી.

સિત=શ્વેત.

વારણ=હાથી, ગજ.

સિતવારણેશં=શ્વેત ગજરાજના ઉપર.

વજ્રાહ્લુશી=વજ્રાંકુશી (દેવી).

પટુ=ચાલાક, હાંશીઆર.

પટુતરા=વિશેષ ચાલાક.

વારણ=નિવારણ, રોકી રાખવું તે.

અહિતવારણે=શત્રુઓના નિવારણને વિષે.

શં=મુખવાચક અન્વય.

૧ જન્માદિક આપત્તિને સાડ જીવો સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૧૦૫).

૨ ‘જૈન દૃષ્ટિએ મુક્તિનું સ્વરૂપ’ એ વાત ન્યાયતીર્થ ન્યાયવિશારદ મુનિરાજ શ્રીન્યાયવિજયકૃત ‘ન્યાયકુસુમાંજલિ’ના પંચમ સ્તબકમાં અને તદ્દગત શ્લોકો ઉપરના મારા સ્પષ્ટીકરણમાં વિચારવામાં આવી છે. વળી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૪૨-૪૩)માં પણ આ સંબંધમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

નહિ=નહિ.

एकधा=એક પ્રકારે.

विजये (मू० विजय)=જયને વિષે, ક્રતોહમાં.

बहुधा=અનેક પ્રકારે.

तु=કિન્તુ, પણ.

सारं (मू० सार)=સારભૂત.

वज्राङ्कुरो=વજ્ર તથા અંકુશને.

धृतवती (धा० धृ)=ધારણ કર્યાં.

विदधानु (धा० धा)=કરો.

अरं=શીઘ્ર, જલદી.

શ્લોકાર્થ

વજ્રાંકુશી દેવીની સ્તુતિ—

“ કાંચનના સમાન કાંતિવાળી તેમજ શત્રુઓનું નિવારણ કરવામાં અતિશય ચતુર એવી જે વજ્રાંકુશી (દેવી) શ્વેત ગજરાજ ઉપર બેસતી હવી તેમજ જણે વિજયમાં એકજ રીતે નહિ કિન્તુ અનેક પ્રકારે વજ્ર અને અંકુશને ધારણ કર્યાં, તે (દેવી) (હે ભગ્યો! તમને) સત્વર સારભૂત સુખ સમર્પો. ”—૨૪

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-ચમત્કાર—

આ પદ પદ્ય-ચમત્કારમાં પાંચમા અને ષાષ્ટમા પદને મળતું આવે છે; કેમકે તેનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે, ન્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના ચાર ચાર અક્ષરો સમાન છે.

વજ્રાંકુશી દેવીનું સ્વરૂપ—

વજ્ર અને અંકુશને જે ધારણ કરે તે ‘વજ્રાંકુશી’ એ વજ્રાંકુશી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ વિદ્યા-દેવીની કાંચનવર્ણી કાયા છે અને તેને હાથીનું વાહન છે. વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને વજ્રથી વિભૂષિત છે, ન્યારે ડાબા બે હાથ તો માતુલિંગ (બીજેઈ) અને અંકુશથી અલંકૃત છે. આ પ્રમાણેનો ઉલ્લેખ નિર્વાણ-કલ્પિકામાં છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ તથા વજ્રાઙ્કુશી કનકવર્ણા ગજવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદવજ્રયુતદક્ષિણકરાં માતુલિઙ્ગાઙ્કશયુ-કવામહસ્તાં ચેતિ ”

આ સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક વિચારી લઇએ.

“ નિલ્લિશવજ્રફલકોત્તમકુન્તયુક્ત-

હસ્તા સુતમ્બવિલસત્કલધૌતકાન્તિઃ ।

ઉન્મત્તદન્તિગમના ભુવનસ્ય વિઘ્નં

‘વજ્રાઙ્કુશી’ હરતુ વજ્રસમાનશક્તિઃ ॥ ”

—આચાર્ય પત્રાંક ૧૬૨.

૭ શ્રીસુપાર્શ્વજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીસુપાર્શ્વનાથસ્ય સંકીર્તનમ્—

આશાસ્તે યઃ સ્તવૈ યુષ્માનિત્યસૌ ઠ્યાતિભાજનઃ ।

શ્રી‘સુપાર્શ્વ’! ભવત્યેવ, નિત્યસૌઠ્યાતિભા જનઃ ॥ ૨૫ ॥

—અનુષ્ટુપ્

ટીકા

હે નિત્યં સૌઠ્યં યસ્ય સઃ । યઃ પુમાન્ આશાસ્તે-ઈચ્છતિ । કથં? ઇતિ અહં સ્તવૈ યુષ્માન્ । અસૌ સઃ । અતીવ ભા-દીઠિર્યસ્યાસૌ અતિભા જનો-લોકઃ । અત્ર સમાસા-ન્તવિભક્તિઃ । સ ઠ્યાતિભાજનો ભવત્યેવ ચેતિ ॥ ૨૫ ॥

અર્થઃ

શ્રી-‘સુપાર્શ્વ’! નિત્ય-સૌઠ્ય! યઃ યુષ્માન્ સ્તવૈ ઇતિ આશાસ્તે, અસૌ જનઃ અતિ-ભાઃ ઠ્યાતિ-ભાજનઃ (ચ) ભવતિ ઇવ ।

શબ્દાર્થ

આશાસ્તે (ધા० શાસ્)=ઈચ્છે છે.
સ્તવૈ (ધા० સ્તુ)=હું સ્તવું.
યુષ્માન્ (મૂ० યુષ્મદ્)=તમને.
અસૌ (મૂ० અદસ્)=તે.
ઠ્યાતિ=કીર્તિ, આખર.
ભાજન=પાત્ર.
ઠ્યાતિભાજનઃ=કીર્તિ-પાત્ર.
શ્રી=માનાર્થવાચક શબ્દ.

સુપાર્શ્વ=સુપાર્શ્વ (નાથ), સમમ તીર્થકર.
શ્રીસુપાર્શ્વ! =હે શ્રીસુપાર્શ્વ (નાથ)!
ભવતિ (ધા० ભૂ)=થાય છે.
સૌઠ્ય=મુખ.

નિત્યસૌઠ્ય! =સર્વદા મુખ છે જેને એવા! (સં०)
અતિભાઃ=અતિશય કાન્તિ છે જેની એવા.
જનઃ (મૂ० જન)=લોક, મનુષ્ય.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસુપાર્શ્વનાથનું સંકીર્તન—

“હે શ્રીસુપાર્શ્વ(નાથ)! હે સર્વદા મુખ છે જેને એવા (ઈશ્વર)! હું તમને સ્તવું એ પ્રકારની જે ઇચ્છા રાખે છે, તે મનુષ્ય અતિશય કાન્તિવાળો તેમજ કીર્તિ-પાત્ર બને છે.”—૨૫

૧ આ સાતમા તીર્થકરની સ્થૂંચ રૂપરેખા સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ० ૯૯-૧૦૦)માં આલેખવામાં આવી છે.

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-મીમાંસા

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં પણ ત્રણ પદો. 'શ્લોક' યાને 'અનુષ્ટુપ' વૃત્તમાં રચાયેલા છે. આનું લક્ષણ એમ આપવામાં આવે છે કે—

“શ્લોકેષુ પદ્યં ગુરુ જ્ઞેયં, સર્વત્ર લઘુ પञ्चमम् ।

द्वित्रितुष्पादयोर्ह्रस्वं, सप्तमं दीर्घमन्ययोः ॥”—શુત૦ શ્લો૦ ૧૦.

અર્થાત્ 'શ્લોક' નામના છંદનાં ચારે ચરણોમાં છઠ્ઠો અક્ષર દીર્ઘ અને પાંચમો સર્વત્ર હ્રસ્વ બાણવો, જ્યારે બીજા અને ચોથા ચરણનો સાતમો અક્ષર હ્રસ્વ અને બાકીનાં બે ચરણોનો તે અક્ષર દીર્ઘ સમજવો.

પદ-ચમત્કાર—

અત્યાર સુધીમાં આપણે જે જે પદો જોઈ ગયા તેમાં તો પાદાંતમાં અમુક અક્ષરો સમાન હતા. અત્ર તો આખું બીજું ચરણ ચોથા ચરણની સાથે મળતું આવે છે એ વાત યમકની દૃષ્ટિએ વિશિષ્ટતા સૂચવે છે. આ પછીનાં ત્રણ પદો પણ આ પ્રકારના યમકથી શોભી રહ્યાં છે.

५ ५ ५ ५

જિનકદમ્બકકીર્તનમ્—

जिनांही नौमि यौ जुष्टावानतामरसंसदा ।

आरूढौ दिव्यसौवर्णावानतामरसं सदा ॥ २६ ॥

—અનુ૦

ટીકા

यौ जुष्टौ-सेवितौ । अवानं-अम्लानम् ॥ २६ ॥

અન્વયઃ

યૌ આનત-અમર-સંસદા જુષ્ટૌ, દિવ્ય-સૌવર્ણ-અવાન-તામરસં સદા આરૂઢૌ, (તૌ) જિન-અંહી નૌમિ ।

શબ્દાર્થ

અંહિ=ચરણ.

જિનાંહી=જિનોનાં બે ચરણોને.

યૌ (મૂ૦ યદ્)=જે બે.

જુષ્ટૌ (મૂ૦ જુષ્ટ)=સેવન કરાવેલ.

આનત (ધા૦ નમ્)=અત્યંત પ્રણામ કરેલ.

અમર=દેવતા, સુર.

સંસદ્=સભા, પરિષદ.

आनतामरसंसदा=अत्यंत नम्र ऐवी सुरोनी सभा चडे.

आरूढौ (मू० आरूढ)=आरूढ थयेલ.

सौवर्ण=કનકમય.

अवान=અમ્લાન, નહિ કરમાઈ ગયેલ.

तामरस=રક્ત કમલ.

दिव्यसौवर्णावानतामरसं=दिव्य, सुवर्णमय तेमज् अम्लान ऐवां रक्त कमलना उपर.

શ્રીભેરવિજયકૃત 'જિનાનન્દસ્તુતિ'નાં સમસ્ત પદો આવા યમકથી શોભે છે, જ્યારે શ્રીશોભન-સૂરીશ્વરકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાંનાં ઘણાં ખરાં પદો આવા યમકથી અલંકૃત છે.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોનું કીર્તન—

“ જ (જે ચરણો) અત્યંત નમ્ર એવા સુરોની સભા વડે સેવાએલાં છે, તેમજ વળી જે દિવ્ય, સુવર્ણમય તેમજ અમ્લાન એવાં રક્ત કમલોના ઉપર સદા આરૂઠ થયેલાં છે, તે જિનનાં ચરણોને હું સ્તવું છું. ”—૨૬

✽ ✽ ✽ ✽

જિનવાણીવિચાર:—

યશો ધત્તે ન જાતારિ—શમના વિલસન્ ન યા ।

સાઽઽર્હતી ભારતી દત્તાં, શમનાવિલસન્નયા ॥ ૨૭ ॥

—અનુ૦

ટીકા

સા ભારતી શં દદાતુ । યા ભારતી યશો ન ધત્તે ? કિન્તુ ધત્ત એવ । સૈવ વિશિષ્યતે—જાતમરિશમનં યસ્યાઃ સા ! કિંભૂતં યશઃ ? વિલસદ્—વિજૃમ્ભમાણમ્ । અનાવિલા—અનાકુલાઃ શોભના નયા યસ્યાં સા ॥ ૨૭ ॥

અન્વયઃ

યા જાત-અરિ-શમના વિલસન્ યશઃ ન ધત્તે ન, સા અનાવિલ-સન્-નયા આર્હતી ભારતી શં દત્તામ્ ।

શબ્દાર્થ

યશઃ (મૂ० યશસ્)=કીર્તિને.

ધત્તે (ધા० ધા)=ધારણુ કરે છે.

જાત (ધા० જન્)=કરેલ.

શમન=વધ, નાશ.

જાતારિશમના=શાંત કરી દીધા છે શત્રુઓને જેણે એવી.

વિલસન્ (ધા० લસ્)=વિલાસ કરતું, ઉદાસ પામતું.

આર્હતી=તીર્થંકરસંબંધી.

દત્તામ્ (ધા० દા)=અર્પો.

ભારતી (મૂ० ભારતી)=વાણી.

અનાવિલ=નિર્મલ.

અનાવિલસન્નયા=નિર્મલ તેમજ શોભનીય છે નયો જેમાં એવી.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીનો વિચાર—

“ શાંત કરી દીધા છે શત્રુઓને જેણે એવી જે (જિન-વાણી) કીર્તિને ધારણુ કરતી નથી એમ નહિ (પરંતુ કરે છેજ), તે નિર્મલ તથા શોભનીય (નૈગમાદિક) નયોથી વ્યાપ્ત એવી અર્હત-સંબંધિની વાણી (ભવ્ય-જનોને) સુખ અર્પો. ”—૨૭

અપ્રતિચક્રાદેવ્યાઃ પ્રાર્થના—

આરૂઢા ગરુડં હેમા-ભાસમા નાશિતારિભિઃ ।

પાયાદપ્રતિચક્રા વો, ભાસમાના શિતારિભિઃ ॥ ૨૮ ॥ ૭ ॥

—અનુ૦

ટીકા

હેમ્ન ઇવ આભા યસ્યાઃ સા । નાશિતા અરયો યૈત્તૈઃ । શિતારિભિઃ—તીક્ષ્ણચક્રૈર્ભાસ-
માના-દીપ્યમાના ॥ ૨૮ ॥

અન્વયઃ

ગરુડં આરૂઢા, હેમ[ન્]-આભા, અ-સમા, નાશિત-અરિભિઃ શિત-અરિભિઃ ભાસમાના
'અપ્રતિચક્રા' વઃ પાયાત્ ।

શીખ્દાર્થ

આરૂઢા (મૂ० આરૂઢ)=આરૂઠ થયેલી.

ગરુડં (મૂ० ગરુડ)=ગરુડના ઉપર.

હેમ [ન્]=સુવર્ણ.

હેમાભા=સુવર્ણસમાન પ્રભા છે જેની એવી.

અસમા (મૂ० અસમ)=નિરૂપમ, અનુપમ.

નાશિત (ધા० નશ)=નાશ કરેલ.

નાશિતારિભિઃ=નાશ કર્યો છે શત્રુઓનો જેણે એવા.

પાયાત્ (ધા० પા)=રક્ષણ કરો.

અપ્રતિચક્રા=અપ્રતિચક્રા (દેવી).

ભાસમાના (ધા० ભાસ્)=દેદીપ્યમાન, પ્રકાશતી.

શિત=તીક્ષ્ણ.

અરિ=ચક્ર.

શિતારિભિઃ=તીક્ષ્ણ ચક્રો વડે.

શ્લોકાર્થ

અપ્રતિચક્રા દેવીની પ્રાર્થના—

“ ગરુડના ઉપર આરૂઠ થયેલી, તથા કનકના જેવી કાંતિ વાળી તેમજ વળી
સંહાર કર્યો છે શત્રુઓનો જેણે એવાં તીક્ષ્ણ ચક્રો વડે દીપતી એવી અપ્રતિચક્રા
(દેવી) (હે ભવ્યો !) તમારું પરિપાલન કરો. ”—૨૮

સ્પષ્ટીકરણ

અપ્રતિચક્રા દેવીનું સ્વરૂપ—

આ દેવીને ગરુડનું વાહન છે. તે દરેક હાથમાં ચક્ર રાખે છે અને તેનો વર્ણ સુવર્ણસમાન છે.
આનું બીજું નામ ચક્રધરા હોય એમ લાગે છે. આ પણ સોળ વિદ્યા-દેવીઓ પૈકી એક છે.
આના સંબંધમાં આચાર-દિનકરમાં કહ્યું પણ છે કે—

“ગરુત્મત્પૃષ્ઠ આસીના, કાર્ત્ત્વરસમચ્છવિઃ ।

ભૂયાદપ્રતિચક્રા નઃ, સિદ્ધયે ચક્રધારિણી ॥”

નિર્વાણ-કલિકામાં પણ એવોજ ઉદ્દેશ છે અને તે બીજે કોઈ નહિ પણ—

“તથા અપ્રતિચક્રાં તદ્વિદ્ધર્ણાં ગરુડવાહનાં ચતુર્ભુજાં ચક્રચતુષ્ટયભૂષિતકરાં ચેતિ ॥”

८ श्रीचन्द्रप्रभस्तुतयः

अथ श्रीचन्द्रप्रभस्य स्तुतिः—

भवोद्भवतृपां भृशं कृतशिवप्रपं चामरैः
सहर्षमुपवीजितं वरवपुःप्रपञ्चामरैः ।
प्रभावलयकान्ततापहसितोरुचन्द्रप्रभं
प्रणौमि परमेश्वरं विनयचारु 'चन्द्रप्रभम्' ॥ २९ ॥

—पृथ्वी

टीका

भवादुद्भवा तृड् विद्यते येषां (तेषां) । कृता शिवमेव प्रपा येन स तम् । चामरैः सहर्षमुपवीजितम् । कैः ? वरो वपुःप्रपञ्चो-विस्तारो येषां ते तथाविधाश्च (ते अमराश्च) तैः । प्रभावलयस्य कान्तता-कमनीयता तथाऽपहसिता उर्वी-विस्तीर्णा चन्द्रप्रभा येन सः (तं) । विनयेन चारु-शोभनं यथा स्यात् तथा प्रणौमि ॥ २९ ॥

अन्वयः

भव-उद्भव-तृपां कृत-शिव-प्रपं, वर-वपुस्-प्रपञ्च-अमरैः चामरैः सह-हर्षं भृशं उपवीजितं, प्रभा-वलय-कान्तता-अपहसित-उरु-चन्द्र-प्रभं परमेश्वरं 'चन्द्रप्रभं' विनय-चारु प्रणौमि ।

१।०-६।३

उद्भव=उत्पत्ति.

तृपू=तृपा, तरस.

भवोद्भवतृपां=भव (-अभलु)थी उत्पन्न श्रद्धे तृपा जेभने ऐवाने माटे.

प्रपा=गलाशय, परश.

कृतशिवप्रपं=(तैयार) करी छे मुक्तिश्री प्रपा जेले ऐवाने.

चामरैः (मू० चामर)=आमरो वडे.

सहर्षं=आनन्दपूर्वक.

उपवीजितं (मू० उपवीजित)=वीजयेल.

वपुस्=देह, शरीर.

प्रपञ्च=विस्तार.

वरवपुःप्रपञ्चामरैः=उत्तम छे देहनो विस्तार जेभनो ऐवा देवो वडे.

प्रभा=कान्ति, तेज.

७

वलय=मंडल.

प्रभावलय=लामंडल.

कान्तता=मनोहरता, सुन्दरता.

अपहसित (घा० हस्)=हसी काठेब.

चन्द्र=चन्द्र.

चन्द्रप्रभा=चन्द्रगुं तेज, सांदरणी.

प्रभावलयकान्ततापहसितोरुचन्द्रप्रभं=लामंडलनी मनोहरता वडे हसी काठी छे विस्तीर्णुं चन्द्र-प्रभाने जेले ऐवाने.

प्रणौमि (घा० नु)=हुं स्तुति करे हुं, स्तवुं हुं.

परमेश्वरं (मू० परमेश्वर)=प्रभुने.

विनय=विनय.

चारु=दृशनीय, मनोहर.

विनयचारु=विनय वडे शोसे तेम.

चन्द्रप्रभं (मू० चन्द्रप्रभं)=चन्द्रप्रभाने, आठमा तीर्थकरने.

શ્લોકાર્થ

શ્રીચન્દ્રપ્રભની સ્તુતિ—

“ ભવ (—બ્રમણ)થી ઉત્પન્ન થઇ છે તૃપ્તા જેમને એવા (જીવો)ને માટે (તૈયાર) કરી રાખી છે મુક્તિરૂપી પ્રપા જેણે એવા, વળી ઉત્તમ છે દેહનો વિસ્તાર જેમનો એવા વિયુષ્ઠો વડે ચામરો દ્વારા હર્ષપૂર્વક અત્યંત વીંબયેલા એવા, તથા વળી ભામંડળની મનોહરતા વડે હરસી કાઠી છે (અર્થાત્ પરાસ્ત કરી છે) વિસ્તીર્ણ ચન્દ્રપ્રભાને જેણે એવા પરમેશ્વર 'ચન્દ્રપ્રભને વિનય વડે શોભે તેમ હું સ્તવું છું.”—૨૯

સ્પષ્ટીકરણ

જિનેશ્વરનાં પ્રાતિહાર્યો—

આ 'પૃથ્વી' વૃત્તમાં રચાયેલા પાદાંતસમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમકાલંકારથી અલંકૃત પદ દ્વારા ચન્દ્રપ્રભ પ્રભુના ચામર અને ભામંડળરૂપી પ્રાતિહાર્યો વિષે સૂચન કરવામાં આવ્યું છે. એ કહેવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે દરેક તીર્થંકર આઠ પ્રાતિહાર્યો વડે શોભે છે અને તે આઠ પ્રાતિહાર્યો અન્ય કોઈ નહિ પણ નિમ્ન-લિખિત શ્લોકમાં ગણાવેલાં—

“ અશોકવૃક્ષઃ સુરપુષ્પવૃષ્ટિ-
દિવ્યધ્વનિધ્યામરમાસનં ચ ।
મામણ્ડલં દુન્દુભિરાતપત્રં
સત્પ્રાત્તિહાર્યોણિ જિનેશ્વરાણામ્ ॥” —ઉપજાતિ

—(૧) અશોક વૃક્ષ, (૨) દેવકૃત કુસુમની વૃષ્ટિ, (૩) દિવ્ય ધ્વનિ, (૪) ચામર, (૫) સિંહાસન, (૬) ભામણ્ડળ, (૭) દુન્દુભિ અને (૮) છત્ર છે. આ આઠ વસ્તુઓનો સંબંધ તીર્થંકરની સાથે પ્રતિહારીના જેવો હોવાથી તે 'પ્રાતિહાર્ય' કહેવાય છે. એનું વિશિષ્ટ સ્વરૂપ પ્રવચન-સારોદ્ધારના ૩૯મા દ્વારમાંથી તથા વિચાર-સારના ૧૧૭મા દ્વારમાંથી ભેદ શકાશે. આ સંબંધમાં થોડી ઘણી હુકીકત તો સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના ૯૪મા પદ ઉપરના સ્પષ્ટીકરણ ઉપરથી પણ મળી શકશે.

❖ ❖ ❖ ❖

જિન-સ્વરૂપમ્—

અવન્તુ ભવતો ભવાત્ કલ્પવાસકાદર્પકાઃ

સુખાતિશયસમ્પદાં ભુવનભાસકાદર્પકાઃ ।

વિલીનમલકેવલાતુલવિકાસભારા જિના

મુદં વિદધતઃ સદા સુવચસા સભારાજિના ॥ ૩૦ ॥

—પૃથ્વી

૧ આ અષ્ટમ તીર્થંકર શ્રીચન્દ્રપ્રભનું યલ્કિચિત્ સ્વરૂપ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૧૧૧) ઉપરથી ભેદ શકાશે.

ટીકા

જિના મુદં વિદધતઃ-કુર્વન્તઃ । કેન ? શોભનવચસા । કિંભૂતેન ? સભાં રાજિતું શીલં યસ્ય તત્ સભારાજિ તેન સભારાજિના । અવન્તુ-રક્ષન્તુ । ભવતઃ-સંસારાત્ । પાપસ્ય નિવાસો ય(સ્મિં)સ્તસ્માત્ । ભુવનોદ્યોતકાઃ, ન વિદ્યતે દર્પકઃ-કામો યેષાં તે । ભુવન-ભાસકાશ્ચ તેઽદર્પકાશ્ચ ભુવન૦ । વિલીનો મલો યસ્માત્ તત્ એવંવિધસ્ય કેવલસ્યાતુલવિકાસં વિભ્રતિ-ધારયન્તિ યે તે તથાવિધાઃ, ભારા ધારકા इत्यर्थः ॥ ૩૦ ॥

અન્વયઃ

સુખ-અતિશય-સમ્પદાં અર્પકાઃ, ભુવન-ભાસક-અ-દર્પકાઃ, વિલીન-મલ-કેવલ-અતુલ-વિકાસ-ભારાઃ, સભા-રાજિના સુ-વચસા સદા મુદં વિદધતઃ જિનાઃ ભવતઃ કલુષ-વાસકાત્ ભવાત્ અવન્તુ ।

શીલ-દાર્થ

અવન્તુ (ધા૦ અવ્)=રક્ષણુ કરો, બચાવો.

ભવતઃ (મૂ૦ ભવત્)=તમને.

ભવાત્ (મૂ૦ ભવ)=સંસારથી.

કલુષ=પાપ.

વાસક=નિવાસ, રહેઠાણુ.

કલુષવાસકાત્=જ્યાં પાપનો નિવાસ છે ત્યાંથી.

અર્પકાઃ (મૂ૦ અર્પક)=અર્પણુ કરનારા, આપનારા.

અતિશય=અધિકપણુ.

સુખાતિશયસમ્પદાં=સુખના અધિકપણુરૂપ સંપત્તિ-ઓના.

ભાસક=ઘોતક, પ્રકાશ કરનારા.

દર્પક=મદન.

અદર્પક=અવિદ્યમાન છે મદન જેનેવિષે એવા.

ભુવનભાસકાદર્પકાઃ=ત્રૈલોક્યને પ્રકાશિત કરનારા તેમજ વીતરાગ.

વિલીન (ધા૦ લી)=સર્વથા નષ્ટ થયેલ.

મલ=મેલ.

કેવલ=કેવલજ્ઞાન, સર્વજ્ઞતા.

વિકાસ=વિકાસ, ખીલવણી.

ભાર (ધા૦ ષ)=ધારણુ કરનાર.

વિલીનમલકેવલાતુલવિકાસભારાઃ=સર્વથા નષ્ટ થયો છે મલ જેમાંથી અર્થાત્ અત્યંત નિર્મલ એવા કેવલજ્ઞાનના અપૂર્વ વિકાસને ધારણુ કરનારા.

વિદધતઃ (મૂ૦ વિદધત્)=કરનારા.

વચસ=વચન.

સુવચસા=સુવચન વડે.

સભા=સભા, પર્ષદા.

રાજિન્=ટીપાવનાર.

સભારાજિના=સભાને ટીપાવનાર.

શ્લોકાર્થ

બિનેશ્વરોતું સ્વરૂપ—

“ સુખના અતિશયરૂપ સંપત્તિઓને અર્પણુ કરનારા, ત્રૈલોક્યને (જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ વડે) પ્રકાશિત કરનારા અને વળી વીતરાગ [અથવા નિરભિમાની] એવા, વળી અત્યંત

૧. જ્યાં સુધી જે વ્યક્તિમાં રાગ હોય (ભલે ને તે પ્રશસ્ત હોય તો પણ), ત્યાં સુધી તો સર્વજ્ઞતા તેનાથી દશ હજાર ગાઉ દૂરજ રહે છે એ વાત ભૂલવા જેવી નથી. એ વાતના ઉપર શ્રીમાન્ ગૌતમસ્વામીનું દૃઢાન્ત દિવ્ય પ્રકાશ પાડે છે.

નિર્મલ દેવસજ્જાનના અપૂર્વ વિકાસને ધારણ કરનારા, તેમજ વળી પર્યદાને દીપાવનારા એવા સુવચન વડે આનંદ પમાડનારા એવા તીર્થકરો (હે ભવ્યો!) તમને પાપના નિવાસ-સ્થાનરૂપ સંસારથી ખચાવો.”—૩૦

સ્પષ્ટીકરણ

પર્યદા-વિચાર—

સમવસરણમાં જે મનુષ્યો અને દેવો તીર્થકરની દેશનાનું શ્રવણ કરવા આવે છે, તેના ધાર વિભાગો કલ્પવામાં આવ્યા છે. આ દરેક વિભાગને ‘પર્યદા’ કહેવામાં આવે છે. આથી કરીને એકંદર રીતે ધાર પર્યદા છે—(૧) ગણધરો વગેરે સાધુઓની, (૨) વૈમાનિક દેવીઓની, (૩) સાધ્વીઓની (આ ત્રણ પર્યદાઓ અગ્નિ કોણમાં હોય છે); (૪) ન્યોતિષ્ક દેવીની, (૫) વ્યંતર દેવીની, (૬) ભુવનપતિ દેવીની (આ ત્રણ પર્યદાઓ નૈઋત્ય કોણમાં હોય છે); (૭) ન્યોતિષ્ક દેવોની, (૮) વ્યંતર દેવોની, (૯) ભુવનપતિ દેવોની (આ ત્રણ વાયવ્ય કોણમાં હોય છે); (૧૦) વૈમાનિક દેવોની, (૧૧) પુરૂષોની (મનુષ્યો)ની, (૧૨) મનુષ્યની સ્ત્રીઓની (આ ત્રણ ઇશાન કોણમાં હોય છે).

જિનાગમ-સ્મરણમ્—

સમસ્તભુવનત્રયપ્રથનસજ્જનાનાપદઃ

પ્રમોચયતિ યઃ સ્મૃતઃ સપદિ સજ્જનાનાપદઃ ।

સમુહ્લસિતભક્કં તમમલં ભજૈ નાગમં

સ્ફુરન્નયનિવારિતાસદુપલમ્ભજૈનાગમમ્ ॥ ૩૧ ॥

—પૃથ્વી

ટીકા

સમસ્તભુવનત્રયસ્ય પ્રકટને સજ્જાનિ-પ્રહ્લાણિ નાના પદાનિ યસ્મિન્ સઃ । યઃ સ્મૃતઃ સન્ પ્રમોચયતિ । કાન્ ? સજ્જનાન્ । કસ્યાઃ ? આપદઃ । સમુહ્લસિતા ભક્ત્યાદિકા યસ્મિન્ । ન અગમં, કિન્તુ સુગમમ્ । સ્ફુરન્નયૈર્નિવારિતા અશોભના ઉપલમ્ભાઃ-પ્રતિભાસાઃ-પરસિદ્ધાન્તા યેન સ તતઃ કર્મધારયઃ । જૈનાગમં ભજૈ-સેવાં કરવાણિ ॥ ૩૧ ॥

અન્વયઃ

સમસ્ત-ભુવન-ત્રય-પ્રથન-સજ્જ-નાના-પદઃ યઃ સ્મૃતઃ (સન્) સત્-જનાન્ આપદઃ સપદિ પ્રમોચયતિ, તં સમુહ્લસિત-ભક્કં, અમલં, ન અ-ગમં, સ્ફુરત્-નય-નિવારિત-અસત્-ઉપલમ્ભ-જૈન-આગમં ભજૈ ।

શીઠ-દાર્થ

પ્રથન=પ્રકટન, પ્રસિદ્ધ કરવું તે.

સજ્જ=તૈયાર.

નાના=વિવિધ.

સમસ્તભુવનત્રયપ્રથનસજ્જનાનાપદઃ=અખિલ ત્રિભુ-
વનના પ્રકટનમાં તૈયાર છે વિવિધ પદો જેમાં એવા.

પ્રમોચયતિ (ધાં મુચ્)=મુક્ત કરાવે છે.

સ્મૃતઃ (મૂં સ્મૃત)=યાદ કરેલ.

સપદિ=એકદમ.

સજ્જનાન્ (મૂં સજ્જન)=સત્પુરુષોને, સારા મનુષ્યોને.

આપદઃ (મૂં આપદ્)=આપત્તિમાંથી.

સમુલ્લસિત (ધાં ભ્)=ઉદ્ધાસ પામેલ.

મજ્જ=પ્રકાર, ભાંગા.

સમુલ્લસિતમજ્જકં=ઉદ્ધાસ પામેલ છે ભાંગાઓ જેમાં
એવા.

અમલં (મૂં અમલ)=નિર્મલ.

મજ્જૈ (ધાં મજ્)=હું ભળું.

અગમં (મૂં અગમ)=દુર્ગમ, દુઃખે કરીને સમજાય તેવા.

સ્ફુરત્ (ધાં સ્ફુર)=સ્ફુરાયમાન.

નિવારિત (ધાં વાર્)=નિવારણ કરેલ, દૂર કરેલ.

અસત્=દુષ્ટ, અસત્ય.

ઉપલમ્બ=આક્ષેપ.

જૈન=જિનસંબંધી.

સ્ફુરન્નયનિવારિતાસદુપલમ્બજૈનાગમં=સ્ફુરાય-
માન નયો વડે નિવારણ કર્યું છે અસત્ય આ-
ક્ષેપોનું જેમાં એવા જૈન સિદ્ધાન્તને.

શ્લોકાર્થ

જિનાગમનું સ્મરણ—

“ અખિલ ત્રિભુવન ઉપર પ્રકાશ પાડવામાં તૈયાર છે વિવિધ પદો જેનાં એવો
જે (આગમ) સ્મરણ કરાતાં (અર્થાત્ જેનું સ્મરણ) સજ્જનોને આપત્તિમાંથી સત્વર
મુક્ત કરે છે, તે સ્ફુરાયમાન છે (સપ્ત-લંગી વિગેરે) લંગો જેમાં એવા, તથા નિર્મલ
તેમજ સુગમ, અને વળી સ્ફુરાયમાન નયો વડે નિવારણ કર્યું છે અસત્ય પ્રતિભાસોનું
જેમાં એવા જૈન આગમને હું ભળું. ”—૩૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-ચમત્કાર—

આ પદનાં ચારે ચરણોમાં છેવટના છ છ અક્ષરો સમાન છે. અર્થાત્ આ પદ પાદાંત-
સમષડક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમત્કથી શોભી રહ્યું છે. વિશેષમાં આ કાવ્યમાં આ પ્રકારનો પદ-
ચમત્કાર તો અત્રજ પ્રથમ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે.

૪ ૪ ૪ ૪

૧ આ સપ્ત-લંગી સંબંધી સ્થૂલ માહિતી તો ન્યાય-કુસુમાંજલિ (પૃં ૧૮૫-૧૯૨) તરફ દૃષ્ટિ-
પાત કરવાથી મળી શકશે. એથી વિશેષ માહિતી ન્યાયતીર્થ ન્યાયવિશારદ ઉપાધ્યાય શ્રીમંગલવિજયકૃત
સપ્તલંગી-પ્રદીપમાંથી મળશે. વિશેષમાં આ વિષયના અત્યંત જિજ્ઞાસુએ તો નય-રહસ્ય, પ્રમાણનય-
તત્વાલોકાલંકાર (અતુર્થ અને સપ્તમ પરિચ્છેદ) સપ્તલંગી-પ્રકરણ તેમજ સપ્તલંગી-તર્ંગિણી
એ ગ્રંથો જેવા.

કાલીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

અશિશ્રિયત યાઽમ્બુજં ધૃતગદાક્ષમાલાઽઘવાન્

યયા વત વિપૂયતે ભયશમક્ષમાઽલાઘવા ।

ઘનાઙ્ગનસમપ્રમા વિહતઘાતકાલીહિતં

મમાતુલમસૌ સદા પ્રવિદધાતુ 'કાલી' હિતમ્ ॥૩૨॥

—૫૫૫

ટીકા

કાલી દેવતા હિતં પ્રવિદધાતુ । યાઽશિશ્રિયત-શ્રિતવતી પદ્મમ્ । અઘવાન્-પાપવાન્ પુરુષો યયા વિપૂયતે-પવિત્રીક્રિયતે । ભયાનાં શમને ક્ષમા-સમર્થા । વિહતં ઘાતકાનાં-હનનશીલાનાં આલ્યા ઈહિતં-ચેષ્ટિતં યસ્મિન્ । પ્રવિદધાને એતત્ ક્રિયા-વિશેષણમ્ ॥ ૩૨ ॥

અન્વયઃ

યા ધૃત-ગદા-અક્ષ-માલા અમ્બુજં અશિશ્રિયત, યયા (ચ) અઘવાન્ વત વિપૂયતે, અસૌ ભય-શમ-ક્ષમા, અ-લાઘવા, ઘન-અઙ્ગન-સમ-પ્રમા 'કાલી' મમ અ-તુલં હિતં વિહત-ઘાતક-આલિ (આલી વા)-ઈહિતં સદા પ્રવિદધાતુ ।

શીખરાર્થ

અશિશ્રિયત (ધા० શ્રિ)=આશ્રય લેતી હવી.

અમ્બુજં (મૂ० અમ્બુજ)=કમલને.

ધૃત (ધા० ધૃ)=ધારણ કરેલ.

ગદા=ગદા.

અક્ષમાલા=જ્વપમાલા.

ધૃતગદાક્ષમાલા=ધારણ કરી છે ગદા અને જ્વપ-માલા જેણે એવી.

અઘવાન્ (મૂ० અઘવત્)=પાપી.

વત=સંતોષવાચક અન્યથ.

વિપૂયતે (ધા० પૂ)=પવિત્ર કરાય છે.

શમ=શાન્તિ, નાશ.

ક્ષમ=સમર્થ, શક્તિમાન.

ભયશમક્ષમા=ભયનો નાશ કરવામાં સમર્થ.

લાઘવ=લઘુતા.

અલાઘવા=લઘુતાથી રહિત.

ઘન=ભેદ.

અઙ્ગન=કાળ.

ઘનાઙ્ગનસમપ્રમા=ભેદ અને કાળના જેવી કાન્તિ છે જેની એવી.

વિહત (ધા० હન્)=નાશ કરેલ.

ઘાતક=હણનાર.

આલિ [લી]=પંક્તિ, શ્રેણી.

ઈહિત=ચેષ્ટિત.

વિહતઘાતકાલીહિતં=નાશ કર્યો છે હણનારાની શ્રેણીના ચેષ્ટિતનો જેમાં તેવી રીતે.

પ્રવિદધાતુ (ધા० ધા)=કરો.

કાલી=કાલી (દેવી).

હિતં (મૂ० હિત)=હિતને, કલ્યાણને.

શ્લોકાર્થ

કાલી દેવીની સ્તુતિ—

“ ધારણ કરી છે ગદા અને જ્વપમાલા જેણે એવી જે (દેવી) કમલનો આશ્રય

લેતી હવી, તેમજ વળી જે દ્વારા પાપી (પણ) પવિત્ર થાય છે, તે, ભયનો નાશ કરવામાં સમર્થ એવી, વળી લઘુતા-રહિત તેમજ મેઘ અને કાળલના જેવી કાન્તિવાળી એવી કાલી (દેવી) નાશ કર્યો છે હણનારાની શ્રેણિના ચેષ્ટિતનો જમાં એવું માંડે સર્વદા અનુપમ કલ્યાણ કરો.”—૩૨

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-ચમત્કાર—

આ પદમાં તૃતીય પદની જેમ પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં ચાર ચાર અક્ષરો સમાન છે.

કાલી દેવીનું સ્વરૂપ—

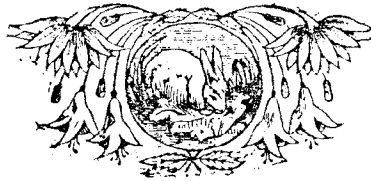
‘દુશ્મનો પ્રતિ જે કાળ (યમરાજ) જેવી છે, તેમજ જે કૃષ્ણવર્ણી છે’ તે ‘કાલી’ એ કાલી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ દેવી પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. તેનો વર્ણુ શ્યામ છે અને તે હાથમાં ગદા રાખે છે. વિશેષમાં વિકસ્વર કમલ એ એનું વાહન છે. આ વાતના ઉપર નીચેનો પ્રલોક પ્રકાશ પાડે છે:—

“ શરદમ્બુધરપ્રમુક્તચન્દ્રગગનતલામતનુદ્યુતિર્દયાહ્યા ।

વિકચકમલવાહના ગદાભૃત્ કુશલમલહ્રુતાત્ સદૈવ ‘કાલી’ ॥”

—આચાર્ય પત્રાંક ૧૬૨.

પરંતુ એથી વિશેષ માહિતી તો નિર્વાણુ-કલિકા ઉપરથી મળે છે. કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—
“ તથા કાલિકાદેવી કૃષ્ણવર્ણી પદ્માસનાં ચતુર્ભુજામક્ષસૂત્રગદાલહ્રુતદક્ષિણકરાં વજ્રાભયયુતવામ-
હસ્તાં ચેતિ ” અર્થાત્ આ દેવીને ચાર હાથ છે; તેના જમણા બે હાથ જપ-માલા અને ગદાથી વિભૂષિત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ વજ્ર અને ‘અભય’ અલંકૃત છે.

૧ શરણાગતના ભયનું નિવારણ કરવું, તેને કહેવું, કે ખીવાનું કંઈ કારણ નથી. નિર્ભય રહે એવું સૂચન કરવા માટે સામા મનુષ્યની તરફ હાથ નમાવી સીધા આંગળા રાખવા તે ‘અભય’ મુદ્રા કહેવાય છે.

९ श्रीसुविधिजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुविधिनाथाय प्रणामः—

विमलकोमलकोकनदच्छद-
छविहराविह राजभिरामरैः ।
सततनूततनू 'सुविधेः' क्रमौ
नमत हेऽमतहेठनलालसाः ! ॥ ३३ ॥

—दुत०

टीका

विमलं कोमलं च तत् कोकनदं-रक्ताम्बुजं च तस्यच्छदस्य-पत्रस्यच्छविस्तस्या हरौ-
मुष्णन्तौ । राजभिः-स्वामिभिः । कैः ? अमराणां इमे आमराः, तैः आमरैः । सततं नूता-
स्तुता तनुः-शरीरं ययोस्तौ । अमतं-पापं तस्य हेठनं-पातनं तस्मिन् लालसा-गृद्धिपराः ।
सुविधेः क्रमौ नमत ॥ ३३ ॥

अन्वयः

हे अमत-हेठन-लालसाः ! 'सुविधेः' विमल-कोमल-कोकनद-छद-छवि-हरौ, इह आमरैः
राजभिः सतत-नूत-तनू क्रमौ नमत ।

शब्दार्थ

विमल=निर्मल.

कोकनद=रक्त कमल.

छद=पत्र.

हर (धा० ह)=हरी तेनार.

विमलकोमलकोकनदच्छदछविहरौ=निर्मल तेभ्य
कोमल अेषां रक्त कमलोनां पत्रनी शोभाने हरनारां.

राजभिः (मू० राजन्)=स्वामीभ्यो वडे.

आमरैः (मू० आमर)=देव-संबंधी.

सतत=प्रतिक्षुप्त, निरंतर.

नूत (धा० नू)=स्तुति करायेल.

तनु=देह, शरीर.

सततनूततनू=हमेशां स्तुति करायेली छे जेना
देहनी अेषां.

सुविधेः (मू० सुविधि)=सुविधि(नाथ)ना.

क्रमौ (मू० क्रम)=अनुक्रमेण.

नमत (धा० नम्)=तमे नमन करो, नमस्कार करो.

हे=संशोधनवाचक अव्यय.

अमत=(१) रोग; (२) मृत्यु; (३) पाप.

हेठन=(१) आधा, पीडा; (२) पातन.

लालसा=अलिवाषा, धृष्टा.

अमतहेठनलालसाः !=रोग के पाप अथवा मृत्युने
आधा करवानी धृष्टा छे जेभने अेषां ! (सं०).

શ્લોકાર્થ

શ્રીસુવિધિનાથને પ્રજ્ઞામ—

“ હે અનિષ્ટને આધા કરવાની ઇચ્છા રાખનારા (અર્થાત્ રોગ કે પાપ કે મૃત્યુનો નાશ કરવાની અભિલાષા ધરાવનારા લભ્ય જનો)! નિર્મલ તેમજ કામલ એવાં રક્ત પત્રોનાં પત્રની શોભાને હરનારા તથા વળી આ જગત્માં અમરોના અધિપતિઓ વડે (અર્થાત્ ઇન્દ્રો દ્વારા) સ્તુતિ કરાયેલી છે દેહની જેના એવા સુવિધિ(નાથ)નાં ચરણોને તમે નમસ્કાર કરો.”—૩૩

સ્પષ્ટીકરણ

શબ્દાલંકાર-વિચાર—

આ પદમાં વળી કંઈ નવીન પ્રકારનોજ શબ્દાલંકાર દષ્ટિ-ગોચર થાય છે. આ વાત ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે આ પદ નીચે મુજબ લખવામાં આવે છે.

વિ । મલકો । મલકો । કન । દ્વચ્છ । દ્ । ચ્છ । વિહરા । વિહરા । જમિરામરૈઃ ।

સ । તત્તનૂ । તત્તનૂ । સુવિધેઃ । ક્રમૌ । ન । મત્તહે । મત્તહે । ઠમલાલસાઃ ॥

આ પદ તરફ હવે દષ્ટિ-પાત કરતાં જોઈ શકાય છે કે તેના પ્રત્યેક ચરણમાં દ્વિતીય, તૃતીય અને ચતુર્થ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ છે. અર્થાત્ આ પદ ‘લાટાનુપ્રાસ’નામક અલંકારથી શોભે છે. આ અલંકારનું અર્પણ ચિત્ર તો સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના ૧૭ થી ૨૦ સુધીનાં પદોમાં દષ્ટિગોચર થાય છે.

* * * *

જિનેશ્વરેભ્યો વિજ્ઞપ્તિઃ—

કલશકુન્તશકુન્તવરાક્ષિત-

ક્રમતલા મતલામકરા નૃણામ્ ।

વિગતરાગતરા વિતરન્તુ નો

હિતમનન્તમનજ્ઞજિતો જિનાઃ ॥ ૩૪ ॥

-કૃત૦

ટીકા

શકુન્તવરો-રાજહંસઃ । મતં-સુખં તસ્ય લામકરાઃ । નઃ-અસ્મભ્યમ્ ॥ ૩૪ ॥

અન્વયઃ

કલશ-કુન્ત-શકુન્ત-વર-અક્ષિત-ક્રમ-તલાઃ, નૃણાં મત-લામ-કરાઃ, વિગત-રાગ-તરાઃ, અનજ્ઞ-જિતઃ જિનાઃ નઃ અનન્તં હિતં વિતરન્તુ ।

૧ નવમા તીર્થંકર શ્રીસુવિધિનાથનું ચરિત્ર ટુંકમાં જણવું હોય, તો સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના ૫૦ ૧૨૫ તરફ દૃષ્ટિપાત કરો.

શબ્દાર્થ

કલશ=કળશ.

કુન્ત=અધો.

શકુન્ત=પક્ષી.

શકુન્તલ=રાજહંસ.

અઙ્કિત (ધાં અઙ્)=ચિહ્ન કરેલ, લાંછનયુક્ત.

તલ=તળિયું.

કલશકુન્તશકુન્તવરાઙ્કિતકમતલાઃ=કળશ, લાલો

તેમજ રાજહંસ વડે લાંછિત છે ચરણુ-તલ

જેમનું એવા.

મત=અભીષ્ટ.

કર (ધાં કૃ)=કરનાર.

મતલામકરાઃ=અભીષ્ટનો લાલ કરનાર.

નૃણાં (મૂં નૃ)=મનુષ્યોના.

વિગતરાગતરાઃ=વિશેષતઃ નષ્ઠ થયો છે રાગ જેમનો એવા.

વિતરન્તુ (ધાં તૃ)=અર્પો, વિતરણુ કરો.

નઃ (મૂં અસ્મદ્)=અમને.

અનન્તં (મૂં અનન્ત)=અનન્ત, અપાર.

જિત્ (ધાં જિ)=જીતનાર.

અનઙ્ગજિતઃ=કામદેવનો પરાજય કરનાર.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોને વિજ્ઞપ્તિ—

“ કળશ, લાલો તેમજ રાજહંસનાં લાંછનથી યુક્ત છે ચરણુ-તલ જેમનું એવા, વળી મનુષ્યોને અભીષ્ટ (સુખ)નો લાલ કરી આપનારા, તેમજ વિશેષતઃ નષ્ઠ થયો છે રાગ જેમનો એવા તથા વળી કંદર્પના ઉપર વિજય મેળવનારા એવા તીર્થકરો અમને અપાર હિત અર્પો. ”—૩૪

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્યના પ્રથમ ચરણમાં તૃતીય, ચતુર્થ અને પંચમ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ છે, જ્યારે બાકીનાં ચરણોમાં દ્વિતીય, તૃતીય અને ચતુર્થ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ છે. અર્થાત્ આ પદ્ય પણ લાટાનુપ્રાસથી શોભી રહ્યું છે. આ વાત આ પછીના પદ્યને પણ લાગૂ પડે છે.

તીર્થકરનાં દેહગત લક્ષણો—

સાધારણ રીતે એમ માનવામાં આવે છે કે પુણ્યશાળી જીવનો દેહ લક્ષણોથી લક્ષિત હોય છે. તેમાં તીર્થકર તેમજ ચક્રવર્તી ૧૦૦૮ લક્ષણોથી લક્ષિત હોય છે, જ્યારે બલદેવ તેમજ વાસુદેવ ૧૦૮ લક્ષણોથી શોભે છે. વિશેષમાં બત્રીસ લક્ષણવાળા પુરૂષના સંબંધી ઉલ્લેખો તો શાસ્ત્રમાં ઘણી વાર દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે. આ બત્રીસ લક્ષણો તો વસન્તતિલકા અને ઉપજાતિમાં રચાયેલાં નીચેનાં પદ્ય ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

“ પ્રાસાદ-પર્વત-શૃકાઙ્કુશ-સુંપ્રતિષ્ઠ—

પૈન્નામિપેક-યંવ-ર્દર્પણ-ચામરાણિ ।

કુંમ્ભોઽક્ષૈ-મૈત્સ્ય-મૈકર-દ્વિપૈ-સંત્પતાકા-

સૈદ્દામની-વૈસુમતી-રૈથ-તોરૈણાનિ ॥ ૧ ॥-વસન્તઃ

હૃંવં ધ્વજઃ સ્વૈસ્તિક-યૂંપ-વૌપી-

કૈમ્ષણ્ડલૂ-સ્તૃપ-મૈયૂર-કૈર્માઃ ।

અંષ્ટાપદ-સ્થાલ-સૈમુદ્ર-સિંહા

દ્વાત્રિંશદેવં નરલક્ષણાનિ ” ॥ ૨ ॥—ઉપજાતિ.

—ધર્મ-કલ્પદ્રુમ, પત્રાંક ૭.

અર્થાત્—(૧) પ્રાસાદ, (૨) પર્વત, (૩) પોપટ, (૪) અંકુશ, (૫) સુપ્રતિક, (૬) પદ્માભિષેક, (૭) યવ, (૮) દર્પણ, (૯) ચામર, (૧૦) કુમ્ભ, (૧૧) અક્ષ, (૧૨) મત્સ્ય, (૧૩) મગર, (૧૪) હાથી, (૧૫) સુંદર પતાકા, (૧૬) સુંદર માળા, (૧૭) પૃથ્વી, (૧૮) રથ, (૧૯) તોરણ, (૨૦) છત્ર, (૨૧) ધ્વજ, (૨૨) સ્વસ્તિક, (૨૩) યજ્ઞ-સ્તમ્ભ, (૨૪) વાવ, (૨૫) કમણ્ડળ, (૨૬) સ્તૂપ, (૨૭) મોર, (૨૮) કાચળો, (૨૯) આષ્ટાપદ, (૩૦) સ્થાલ (થાળી), (૩૧) સમુદ્ર અને (૩૨) સિંહ એ ઉત્તમ પુરુષનાં બત્રીસ લક્ષણો છે.

શ્રીભદ્રબાહુસ્વામિવિરચિત કદપસૂત્રની ઉપાધ્યાય શ્રીવિનયવિજયકૃત 'સુબોધિકા'માં આ બત્રીસ લક્ષણોના સંગ્રહમાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે:—

“છત્રં તોમરસં ધનૂ સંયવરો દેમ્ભોલિ-કૂર્માહુશા:

વાપી-સ્વસ્તિક-તોરણાનિ ચ સંર: પંચાનન: પોદપ: |

ચંક્ર શૈલ્લ-ર્ગજૌ સંમુદ્ર-કંલશૌ પ્રાંસાદ-મત્સ્યૌ યંવૌ

ચૂંપ-સ્તૂપ-કેમળડલ્લન્યેવનિભૂત્ સંચામરો દર્પણ: ||—શાર્દૂલ૦

ઉક્ષા પંતાકા કેમલાભિષેક: | સુંદામ કેકી ઘનપુણ્યમાજામ્ ||”

અર્થાત્—(૧) છત્ર, (૨) કમળ, (૩) ધનુષ્ય, (૪) ઉત્તમ રથ, (૫) વજ્ર, (૬) કાચળો, (૭) અંકુશ, (૮) વાવ, (૯) સાધિયો, (૧૦) તોરણ, (૧૧) સરોવર, (૧૨) સિંહ, (૧૩) વૃક્ષ, (૧૪) ચક્ર, (૧૫) શંખ, (૧૬) હાથી, (૧૭) સમુદ્ર, (૧૮) કળશ, (૧૯) મહેલ, (૨૦) માછલું, (૨૧) યવ, (૨૨) યજ્ઞ-સ્તમ્ભ, (૨૩) સ્તૂપ, (૨૪) કમણ્ડળ, (૨૫) રાજ, (૨૬) સુંદર ચામર, (૨૭) દર્પણ, (૨૮) બળદ, (૨૯) પતાકા, (૩૦) પદ્માભિષેક, (૩૧) સુંદર માળા અને (૩૨) મોર એ અતિશય પુણ્યશાળીનાં બત્રીસ લક્ષણો છે.^૧

કંદર્પ-મર્દન—

કંદર્પના સંગ્રહી આ કાવ્યમાં વારંવાર ઉલ્લેખ કરવામાં આવતો હોવાથી એને વિષે વિચાર કરવો આવશ્યક સમન્વય છે.

હિંદુ શાસ્ત્રમાં કંદર્પને રતિના પતિ તરીકે તેમજ વસન્તના મિત્ર તરીકે ઓળખાવ્યો છે. વળી ત્યાં એને અરવિન્દ, અશોક, આમ્ર, નવમલ્લિકા અને નીલ કમલ એ પાંચ બાહુવાળો તેમજ પુષ્પના ધનુષ્યવાળો તેમજ મકરના ચિહ્નથી અંકિત ધ્વજવાળો આલેખ્યો છે. હિંદુમાં એ શાસ્ત્રમાં કંદર્પના સંગ્રહમાં તે જીવતી જગતિ વ્યક્તિ છે એવો ઉલ્લેખ છે. વળી તેણે મહાદેવની પણ બખર લેવામાં પાછી પાની કરી નથી એમ એ શાસ્ત્ર ઉપરથી જોઈ શકાય છે. આ વાતની નીચેનો શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે.

૧ આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે બત્રીસ લક્ષણો પૈકી મત-ભેદ છે. વિશેષમાં ભાલો તેમજ રાજ-હંસરૂપી લક્ષણોનો તો અત્ર ઉલ્લેખ નથી, એ વિચારણીય છે; પરંતુ તેનો ૧૦૦૮ લક્ષણોમાં સમાવેશ થતો હોવો જોઈએ.

૨ પહેલા, પાંચમા, અગ્યારમા તથા ઓગણીસમા પદોમાં ઉલ્લેખ છે.

“ સર્વેષામેવ દેવાનાં, કન્દર્પો બલવત્તરઃ ।
 યેન નાટ્યં ‘શિવો’ દેવો, દગ્ધેનાપિ હિ કારિતઃ ॥ ”

અર્થાત્ સમસ્ત સુરોમાં કંદર્પ વધારે શૂરવીર છે, કેમકે મહાદેવે તેને ‘ખાળી મૂક્યો છતાં પણ તેણે તેની પાસે વિવિધ વેપો ભજવાવ્યાં.

વળી આ સંબંધમાં મહર્ષિ ભર્તૃહરિકૃત શૃંગાર-શતકનો વસન્તતિલકા વૃત્તમાં રચાયેલો નિમ્ન-લિખિત આઘ પ્રલોક પણ વિચારી લઈએ.

“ શમ્ભુસ્વયમ્મુહરયો હરિણેક્ષણાનાં
 યેનાક્રિયન્ત સતતં ગૃહકર્મદાસાઃ ।
 વાચામગોચરચરિત્રવિચિત્રિતાય
 તસ્મૈ નમો ભગવત્તે કુસુમાયુધાય ॥ ”

અર્થાત્—જેણે શંભુ (મહાદેવ), સ્વયંભુ (બ્રહ્મા) અને વિષ્ણુને ગૃહિણીઓનું ગૃહ-કાર્ય કરનારા કિંકરો બનાવ્યા, તે વાણીથી અગોચર ચરિત્રવાળા વિચિત્ર કંદર્પને મારા પ્રણામ હોજો. ૧

આ ઉપરથી કંદર્પે જૈનેતર દેવોની દુર્દશા કરવામાં કેવો અથ ભાગ ભજવ્યો છે તે જોઈ શકાય છે.

આ કંદર્પે જૈન મુનિવરોની પણ ખબર લીધી છે. દાખલા તરીકે, તેજ ભવમાં મોક્ષે જનારા એવા રથનેમિને પણ આ કંદર્પરૂપી સેતાને સપડાવ્યા હતા. એ વાતના ઉપર નીચેની ગાથા દિવ્ય પ્રકાશ પાડે છે.

“ જડનન્દનો મહાપ્પા જિણમાયા વયધરો ચરમદેહો ।
 રહનેમી રાયમઈ રાયમઈ કાસી હી ! વિસયા ॥ ”

અર્થાત્—ચદુ-નન્દન, મહાત્મા, ખાવીસમા તીર્થંકર શ્રીનેમનાથના બાંધવ, પંચમહાવ્રતધારી અને ચરમશરીરી એવા રથનેમિ રાજમતી ઉપર રાગ યુદ્ધિવાળા થયા. આથી કરીને ખરે-ખર વિષય તિરસ્કારને પાત્ર છે.

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે કંદર્પનું મુખ્ય બળ અબલા છે અને પાંચે ઇન્દ્રિયોના અને ખાસ કરીને સ્પર્શનેન્દ્રિયના વિષયો એ એનો પૌષ્ટિક આહાર છે. આ કંદર્પના પંજામાં સપડાયેલો

૧ આની માહિતી માટે જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૨૪-૨૫).

૨ સરખાવો—

“ હરિહરચતુરાણચંદસૂરખંદાહ્ણો વિ જે દેવા ।
 નારીણ કિંકરત્તં કુણંતિ ધી ધી વિસયતિગ્હા ॥ ”
 [હરિહરચતુરાણનચન્દ્રસૂર્યસ્કન્દાદયોઽપિ યે દેવાઃ ।
 નારીણાં કિંકરત્ત્વં કુર્ષન્તિ ધિગ્ ધિગ્ વિષયતૃણામ્ ॥]

૩ સંસ્કૃત-છાયા—

ચદુનન્દનો મહાત્મા જિનભ્રાતા વ્રતધરશ્વરમદેહી ।
 રથનેમી રાજીમત્યાં રાગમતિરકાર્ષીત્ હી વિષયાઃ ॥

પ્રાણી મૃત્યુને પણ શરણ થાય છે. આ સંબંધમાં રાજર્ષિ ભર્તૃહરિએ નીચેના પદ દ્વારા આબેહુબ ચિંતાર રજુ કર્યો છે.

“કૃશઃ કાણઃ સ્વજઃ શ્રવણરહિતઃ પુચ્છવિકલો
 ઋણી પૂયક્લિષ્ઠઃ કૃમિકુલશતૈરાશ્ચિતતતુઃ ।
 ક્ષુધાક્ષામો જીર્ણઃ પિઠરકકપાલાવૃતગલઃ
 શુનીમન્વેતિ શ્વા હતમપિ નિહન્ત્યેવ મદનઃ ॥”-શિખરિણી.

અર્થાત્—કૃશ, કાણો, ખોડો, કાન વિનાનો, પૂંછડા વગરનો, ક્ષેદ્ધાવાળો, પડુથી વ્યાપ્ત, સંકડો કૃમિઓના સમૂહથી વ્યાપ્ત દેહવાળો, ક્ષુધાથી પીડિત, જીર્ણ, ગળામાં કાંઠડો ધાલેલો એવો કુતરો કુતરીની પાછળ બાય છે. ખરે, કામદેવ હુણાયેલાને પણ હુણે છે.

પરંતુ એ ધ્યાનમાં રાખવું કે આ બધો મોહનો મહિમા છે. એ વાતની પુષ્ટિમાં કહેવાનું કે—

“અજાનન્ દાહાત્મ્યં પતતુ શલભસ્તીવ્રદહને
 સ મીનોઽપ્યજ્ઞાનાદ્ વહ્નિશયુતમશ્નાતુ પિશિતમ્ ।
 વિજાનન્તોઽપ્યેતે વયમિહ વિપજ્જાલજટિલાન્
 ન મુચ્ચામઃ કામાનહહ ! ગહનો મોહમહિમા ॥”-શિખરિણી.
 —ચૈરાગ્ય-શતક

અર્થાત્—દહન-સ્વભાવને નહિ જાણનારો પતંગીઓ તીવ્ર અગ્નિમાં પડે અને અજ્ઞાનવશાત્ ભત્સ્ય પણ જાળમાંનું માંસ ખાવા બાય (એ જાનવા ભેગ છે); પરંતુ કામ-વાસનાઓ વિપાત્ત-ઓની જાળથી પથરાયેલી છે એમ જાણવા છતાં પણ આપણે તેને છોડતા નથી. અહા! મોહનો મહિમા કેવો ગહન છે!!

ઉપર્યુક્ત અનંગના સ્વરૂપ ઉપરથી તેની કુટિલતા સમજી શકાય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં

૧ વિદસન પાઠશાળા તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા છમાસિકમાં મેં એક વેળા રસિક-નન્દનના ઉપનામથી આ અનંગનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ આલેખ્યું હતું.

અનન્ગસ્વરૂપમ્

દેહો યદપિ નાસ્તિ તે રતિપતે ! વીરસ્તથાપ્યદ્ભુત-
 સ્ત્રીલોક્યે તવ તીક્ષ્ણબાગસહને કસ્યાસ્તિ શક્તિર્યતઃ ? ।
 યઃ પુષ્પેષુમદત્ત તે વિધિરહાઽસૌ ધન્યવાદાસ્પદં
 યત્ તુભ્યં કિલ યદ્યાસ્યત પવિં પ્રાપ્સ્યત્ ક્વ રક્ષાં જનઃ ? ॥ ૧ ॥
 જાતસ્ત્વં મદત્ત ! ત્રિલોકવિજયી પ્રાપ્યાઽવલાનાં બલં
 પ્રાપ્સ્યસ્ત્વં સુપરાક્રમં બલવતામાસ્યત્ તદા કા દશા ? ।
 ત્વાં નેતું નહિ કો વશં ધ્રુવમલં સર્વે જિતા હિ સ્વયા
 નૈષ્ઠ્યસ્ય ફલં દ્રુતં ત્વપયશઃ પ્રાપ્નોપિ રે નિર્દય ! ॥ ૨ ॥
 ત્વં કન્દર્પ ! યથાઽસિ દૃષ્ટ્યવિષયો બાળાસ્તથા તાવકાઃ
 કૃત્વાઽમૃગવહનં વિનૈવ વિશિષ્ટાઃ પ્રાણાન્ હિ શુક્લસ્તિ તે ।
 આદર્શોઽનુપમોઽસિ યદપિ જગત્સૌન્દર્યસારામ્નનો
 ના પાપં દ્વિગુણં તથાપિ કુરુતે તન્નાનુભાવસ્ત્વ ॥ ૩ ॥

એમ જરૂર કહેવું પડશે કે જે પ્રાણી આ કંદર્પને વશ કરવામાં કૃપીભૂત થાય તેજ સાચો શૂરવીર છે, તેજ યોગીશ્વર છે, તેજ મહાદેવ છે, તેજ પરમાત્મા છે અને તેજ પરમ પ્રશંસાને પાત્ર છે. કહ્યું પણ છે કે—

“ 'સુ ચ્ચિય સૂરો સો ચેવ પંડિઓ તં પસંસિમો નિચ્ચં ।
 ઇંદિયચોરેહિં સયા ન લુંટિઅં જસસ ચરણધનં ॥ ”

કહેવાની મતલબ એ છે કે—કામિનીના કટાક્ષ રૂપી ણાણુવડે જે હણાયો નથી તેજ શૂરવીર છે અને સાચો પણ્ડિત તેજ છે કે જે સ્ત્રીઓના ગહન ચરિત્રરૂપી જાળમાં સપડાયો નથી. વળી ખરેખર પ્રશંસાપાત્ર પણ તેજ છે કે સંસારરૂપી કાઠવમાં વસવા છતાં કમલની માફક નિર્લેપ રહે છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો જેણે ચારિત્રરૂપી ધનનું ઇન્દ્રિયરૂપી ચોરથી રક્ષણ કર્યું છે, તેજ શૂર છે, તેજ પણ્ડિત છે અને તેનીજ આપણે પ્રતિદિન પ્રશંસા કરવી જોઈએ.

આ ઉપરથી સાર એ નીકળે છે કે જીવનની સફળતા કામને વશ કરવામાંજ છે અને એક વખત કામદેવના ઉપર વિજય મેળવ્યો કે તરતજ અપૂર્વ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. અત્ર એ ધ્યાનમાં રાખવું કે જે અપૂર્વ સુખ કહ્યું છે તે કંઈ અતિશયોક્તિ નથી. કહ્યું પણ છે કે—

“ જં ચ કામસુહં લોપ, જં ચ દિવ્યં મહાસુહં ।
 વીયરાયસુહસ્સેયં, પંતભાગં પિ ણ ગ્ધઈ ॥ ”

અર્થાત્ વિષય-વાસનાને તૃપ્ત કરવાથી આ લોકમાં જે સુખ મળે છે તે, તેમજ સ્વર્ગનું સુખ પણ વીતરાગના સુખના અનન્તમે ભાગે પણ નથી. આવું અપૂર્વ સુખ પાઠક-વર્ગ પ્રાપ્ત કરવા સદ્ભાગ્યશાળી થાય એટલી અભિલાષા પ્રદર્શિત કરી આ પ્રકરણ પૂર્ણ કરવામાં આવે છે.

૫ ૫ ૫ ૫

યઃ સેવાં ત્રિબુધેતરસ્ય કુરુતે લક્ષ્મીસ્તમાશ્લિષ્યતિ
 વ્યાધિસ્તં ન કદાપિ પશ્યતિ યશો મૃત્યાયતે સર્વદા ।
 દૃષ્ટ્વા કિન્તુ ચમત્કૃતિં તવ યદા દાસો ભવેત્ કશ્ચન
 પ્રાગ્ નાશં સમુપૈતિ તસ્ય વિભવઃ શૌર્યં ચ કીર્તિસ્તથા ॥ ૪ ॥
 રામેષુર્વલવત્તરઃ સ્મરશરાદિત્યુક્તિરસ્તિ ભ્રમઃ
 સાકારાદધિકં બલં કિલ નિરાકારે યતો વર્તેતે ।
 વૈદેહીપતિસાયકો નિરજયહક્કાં ચ લક્ષ્મીપતિં
 પૌલસ્ત્યેન સહ સ્ત્રિયૈ સ્મરધનૂ રામં સમાયોધયત ॥ ૫ ॥
 તસ્મૈ કિં ન દદાસિ કષ્ટમનિશં ત્વં યેન મક્ષીકૃત-
 સ્ત્વં ગુહ્નન્ પરતઃ સદા પ્રતિકૃતિં હાસાસ્પદં નૈષિ કિમ્ ? ।
 યદ્દુઃલાનુભવઃ પ્રદાહસમયે તેઽભૂત્ તકં વ્યસ્મરો
 મૂત્વા યેન નિરક્લુશો ભ્રમસિ રે નિર્લજ્જ્વહામણે ! ॥ ૬ ॥

૧ સંસ્કૃત-છાયા—

સ एव शूरः स चैव पण्डितस्तं प्रशंसामो नित्यम् ।
 हृदिद्रयचौरैः सदा न लुण्ठितं यस्य चरणधनम् ॥

૨ સંસ્કૃત-છાયા—

यच्च कामसुखं लोके, यच्च दिव्यं महासुखम् ।
 वीतरागसुखस्येदमनन्तभागमपि नाहति ॥

૩ કંદર્પ-વિજયની સ્થૂલ રૂપરેખા સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા. (પુ. ૧૪૨)માં આલેખવામાં આવી છે.

जिनमताय प्रणामः—

अवमसंतमसं ततमानयत्
 प्रलयमालयमागमरोचिषाम् ।
 भुवनपावनपालनमर्कवज्-
 जिनमतं नम तन्नयवन्नहो ! ॥ ३५ ॥

—द्वृत०

टीका

अहो नयवन् ! त्वं नम तज्जिनमतम् । अवमान्येव संतमसं—अन्धकारम् । ततं—
 विस्तीर्णम् । प्रलयं—क्षयं आनयत् । भुवनस्य पावनं च तत् पालनं च । अर्कतुल्यम् ॥३५॥ .

अन्वयः

अहो नयवन् ! अर्कं—वत् ततं अवम—संतमसं प्रलयं आनयत्, आगम—रोचिषां आलयं, भुवन-
 पावन—पालनं तद् जिन—मतं नम ।

शब्दार्थ

अवम=पाप.
 संतमस=गाढ अंधकार, धलुं अंधार्इ.
 अवमसंतमसं=पापइपी गाढ अंधकारने.
 ततं (मू० तत)=विस्तीर्णं.
 आनयत् (धा० नी)=आणुनाइं.
 प्रलयं (मू० प्रलय)=नाश प्रति.
 आलयं (मू० आलय)=गृह.
 रोचिस्=प्रकाश, तेज.
 आगमस्वेचिषां=सिद्धान्तोना तेजना.
 पालन=परिपावन, रक्षण.

भुवनपावनपालनं=त्रैलोक्यनी पवित्रता अने परिपा-
 वनइप.
 अर्क=सूर्य.
 अर्कवत्=सूर्यनी भाइक.
 जिनमतं=जैन सिद्धान्तने.
 नम (धा० नम्)=तुं प्रणाम कर.
 तद् (मू० तद्)=ते.
 नय=नीति.
 नयवन् ! =हे नीतिमान् !
 अहो=संशोधनवाचक अन्वय, हे !

श्लोकार्थ

जिन-मतने प्रणाम—

“ सूर्यनी भाइक सिद्धान्तोना प्रकाशोना निवास—स्थानइप, वणी विस्तीर्णं एवा
 पापइपी गाढ अंधकारनो अंत आणुनारा, तेमज्ज त्रिभुवनने पवित्र करनारा तथा तेनुं
 संरक्षण करनारा एवा ते जैन मतने हे नीतिमान् ! तुं वन्दन कर ”—३५

५ ५ ५ ५

માનવીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

જયતિ સાયતિસામકૃદન્વિતા

સુતરુણા તરુણાબ્જસમદ્યુતિઃ ।

કજગતા જગતા સમુદા નુતા

નતિમતાઽતિમતા ભુવિ 'માનવી' ॥ ૩૬ ॥ ૧ ॥

—કૃત૦

ટીકા

સહ આયત્યા કરોતિ ઇતિ સાયતિ । સુવૃક્ષેણ યુક્તા । કજે-કમલે ગતા । જગતા નતિમતા-નમ્રશીલેન નુતા-સ્તુતા । સહર્ષેણ અતીષ્ટા ॥ ૩૬ ॥

અન્વયઃ

સહ-આયતિ-સામ-કૃત્, સુ-તરુણા અન્વિતા, તરુણ-અબ્જ-સમ-દ્યુતિઃ, કજ-ગતા, નતિમતા સહ-સુદા જગતા નુતા, ભુવિ અતિ-મતા 'માનવી' જયતિ ।

શબ્દાર્થ

જયતિ (ધા૦ જિ)=જય પામે છે, જયવંતી વર્તે છે.
આયતિ=ભવિષ્ય કાળ.
સામ=શાન્તિ.
કૃત્=કરનારી.
સાયતિસામકૃત્=ભવિષ્ય કાલમાં પણ શાન્તિ કરનારી.
અન્વિતા (મૂ૦ અન્વિત)=યુક્ત.
સુતરુણા=સુન્દર વૃક્ષ વડે.
તરુણ=નવીન, નૂતન.
દ્યુતિ=પ્રકાશ.
તરુણાબ્જસમદ્યુતિઃ=નૂતન કમલના સમાન કાન્તિ છે જેની એવી.

ક=જલ.
કજ=કમલ, કમલ.
ગત (ધા૦ ગમ્)=પ્રાપ્ત થયેલી.
કજગતા=કમલને પ્રાપ્ત થયેલી.
જગતા (મૂ૦ જગત્)=દુનિયા વડે.
સમુદા=હર્ષસહિત.
નુતા (મૂ૦ નુત)=સ્તુતિ કરાયેલી.
નતિ=પ્રણામ.
નતિમતા (મૂ૦ નતિમત્)=નમ્ર.
અતિમતા=અત્યંત અભીષ્ટ.
ભુવિ (મૂ૦ ભૂ)=પૃથ્વી ઉપર.
માનવી=માનવી (દેવી).

શ્લોકાર્થ

માનવી દેવીની સ્તુતિ—

“ ભવિષ્ય કાલમાં પણ (અન્યાપાધપણે) રહેનારી એવી શાન્તિને કરનારી, તથા સુવૃક્ષથી યુક્ત એવી, વળી નૂતન કમલના જેવી કાન્તિવાળી, કમલને પ્રાપ્ત થયેલી (અર્થાત્ તેના ઉપર આર્ષ્ઠ થયેલી), તથા નમ્ર જગત્ વડે હર્ષપૂર્વક સ્તુતિ કરાયેલી એવી તેમજ પૃથ્વીને વિષે અત્યંત અભીષ્ટ એવી માનવી (દેવી) જયવંતી વર્તે.”—૩૬

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ પદ્ય પદ્ય-ચમત્કારના સંબંધમાં ૩૩મા પદ્યની સાથે મળતું આવે છે એટલુંજ અત્ર નિવેદન કરવું બસ છે.

માનવી દેવીનું સ્વરૂપ—

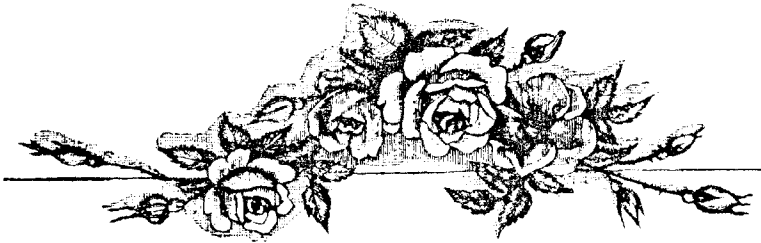
‘મનુષ્યની માતા તુલ્ય તે માનવી’ એમ માનવી શબ્દથી સૂચિત થાય છે. આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. એનો નીલ વર્ણ છે અને એનો હાથ વૃક્ષ વડે શોભે છે. વિશેષમાં કમલ એ એનું વાહન છે. આના સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક વિચારવો અનુચિત નહિ ગણાય. તેમાં કહ્યું છે કે—

“નીલાઙ્ગી નીલસરોજવાહના વૃક્ષભાસમાનકરા ।

માનવગણસ્ય સર્વસ્ય મજ્જલં ‘માનવી’ દદ્યાત્ ॥” —આર્યા

—આચાર્ય ૦ પત્રાંક ૧૬૨.

આ દેવીનું વિશિષ્ટ સ્વરૂપ તો નિર્વાણ-કલિકા ઉપરથી જોઈ શકાય છે. કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—“તથા માનવીં શ્યામવર્ણાં કમલાસનાં ચતુર્ભુજાં વરદપાશાલક્રૂતદક્ષિણકરામક્ષસૂત્ર-વિટપાલક્રૂતવામહસ્તાં ચેતિ” અર્થાત્ આ દેવીને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને પાશ વડે શોભે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ તો જપ-માલા અને વૃક્ષની શાખા વડે શોભે છે.

૧૦ શ્રીશીતલજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીશીતલનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

વિહરતિ ભુવિ યસ્મિન્ દેવલોકોપમાનઃ
સમજનિ નરલોકઃ 'શીતલો'ઽકોપમાનઃ ।
ઋજિમસલિલધારાઘૌતમાયાપરાગઃ
સ ભવતુ ભવભીતેઃ સંશમાયાપરાગઃ ॥ ૩૭ ॥

—માલિની (૮, ૭)

ટીકા

ન વિદ્યતે કોપો માનો(નશ્વ) યસ્ય સઃ । ઋજિમા-ઋજુત્વં ઋજિમૈવ સલિલધારા તયા ઘૌતઃ-પ્રક્ષાલિતો માયાત્મકઃ પરાગો-ધૂલિર્યેન સઃ । સંશમાય-ઉપશમાય ભવતુ ॥૩૭॥

અન્વયઃ

યસ્મિન્ ભુવિ વિહરતિ નર-લોકઃ દેવ-લોક-ઉપમાનઃ સમજનિ, સઃ અ-કોપ-માનઃ, ઋજિમન્-સલિલ-ધારા-ઘૌત-માયા-પરાગઃ, અપ-રાગઃ 'શીતલઃ' ભવ-ભીતેઃ સંશમાય ભવતુ ।

શીખરાર્થ

વિહરતિ (મૂ० વિહરત્)=વિહાર કરતે છતે.

યસ્મિન્ (મૂ० યદ્)=જે.

દેવ=દેવ, સુર.

ઉપમાન=ઉપમા.

દેવલોકોપમાનઃ=સ્વર્ગ-સમાન.

સમજનિ (ધા० જન્)=જન્મ.

શીતલઃ (મૂ० શીતલ)=શીતલ(નાથ).

કોપ=ક્રોધ, ગુસ્સો.

માન=અભિમાન, અહંકાર.

અકોપમાનઃ=અવિદ્યમાન છે ક્રોધ અને અભિમાન જેને વિષે એવા.

ઋજિમન્=સરલતા, નિષ્કપટીપણું.

સલિલ=જલ.

ધારા=ધારા.

ઘૌત (ધા० ઘાવ્)=પ્રક્ષાલન કરેલ, ઘોષ નાંખેલ.

માયા=માયા, કપટ.

પરાગ=ધૂળ.

ઋજિમસલિલધારાઘૌતમાયાપરાગઃ=સરલતાથી જલની ધારા વડે ઘોષ નાંખી છે માયાથી ધૂળ જેણે એવા.

ભવભીતેઃ=સંસારની ધીકની.

સંશમાય (મૂ० સંશમ)=શાંતિને માટે.

અપરાગઃ (મૂ० અપરાગ)=દૂર થયો છે રાગ જેનો એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીશીતલનાથની સ્તુતિ—

“ જો જિનપતિ પૃથ્વી ઉપર વિહરતા હતા ત્યારે મનુષ્ય-લોક સ્વર્ગ-લોકની ઉપમાને પ્રાપ્ત કરતો હવો, તે, ક્રોધ અને અભિમાનથી મુક્ત તેમજ સરલતારૂપી જલની ધારા વડે માયારૂપી ધૂળનું પ્રક્ષાલન કરનારા એવા તેમજ રાગ-રહિત એવા (દશમા તીર્થંકર) શીતલ(નાથ) (હે ભગ્યો! તમારા) ભવ-ભયના વિનાશને માટે થાઓ. ”—૩૭

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

પદ્ય-અમરકારના વિષયમાં દ્વિતીય પદ્યને મળતું આવતું આ પદ્ય ‘માલિની’ છંદમાં રચવામાં આવ્યું છે અને આ વાત ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યોને પણ લાગૂ પડે છે. ‘માલિની’નું લક્ષણ એ છે કે—

“પ્રથમમગુરુષટ્કં, વિચતે યત્ર કાન્તે !

તદનુ ચ દશમં ચેદ્, અક્ષરં દ્વાદશાન્ત્યમ્ ।

કરિભિરથ તુરજ્જૈર્યત્ર કાન્તે ! વિરામઃ

સુકવિજનમનોજ્ઞા, માલિની સા પ્રસિદ્ધા ॥”

—શ્રુત૦ શ્લો૦ ૩૭.

અર્થાત—હે કાન્તા! જે વૃત્તના પહેલા છ અક્ષરો તેમજ ત્યાર પછી દશમા અને તેરમા અક્ષરો હુસ્વ હોય અને જો તે વૃત્તમાં હે કાન્તા! આઠમા અને ત્યાર પછીના સાતમા અક્ષરો ઉપર વિશ્રામ લેવાતો હોય, તો તે વૃત્ત સુકવિઓના ચિત્તને મનોહર ‘માલિની’ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

આ માલિની છંદનું લક્ષણ “નનમયયયુતેયં માલિની મોગિલોકૈઃ” એમ પણ આપવામાં આવે છે. એ વાત ધ્યાનમાં ઉતરે તેટલા માટે આ પદ્યના પ્રથમ ચરણ તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરીએ.

વિ હ રા તિ મુ વિ । ય સ્ મિન્ દે । વ હો કો । પ મા નઃ ।
 ન ન મ ય ય

રાગ-રહિતથી શું સમજવું?—

આ પદ્યમાં શીતલનાથને ક્રોધ, માન અને માયાથી મુક્ત વર્ણવ્યા બાદ તેઓ રાગ-રહિત છે એમ જે કહ્યું છે તેમાં ‘રાગ’ શબ્દથી શું સમજવું એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. સાધારણ રીતે વિચારતાં ક્રોધ અને માનનો ‘દ્વેષ’માં અંતર્ભાવ થાય છે, જ્યારે માયા અને લોભનો ‘રાગ’માં સમાવેશ થાય છે. આથી કરીને ‘રાગ-રહિત’ એટલે ‘લોભ-રહિત’ એવો અર્થ સ્ફુરે છે. પરંતુ ‘રાગ’ શબ્દથી માયા અને લોભ ઉપરાંત (૧) હાસ્ય, (૨) રતિ, (૩) અરતિ, (૪) શોક, (૫) ભય, (૬) ભુગુપ્સા, (૭) પુરૂષ-વેદ, (૮) સ્ત્રી-વેદ અને (૯) નપુંસક-વેદ એ નવ નોકધાય પૈકી પ્રથમના એ અને છેવટના ત્રણ નોકધાય પણ સમજી શકાય.

૧ આ દશમા તીર્થંકર શ્રીશીતલનાથનું સ્થૂલ સ્વરૂપ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૧૩૩)માં આલેખવામાં આવ્યું છે.

કોપ-કદર્થના—

ધર્મરૂપી વૃક્ષને બાળી નાંખવામાં દાવાનલની ગરજ સારનાર, નીતિરૂપી લતાને ઉખેડી નાંખવામાં દુંજરસમાન, કીર્તિરૂપી ચન્દ્ર-કલાને પરાસ્ત કરવામાં રાહુની ખરોખરી કરનાર, સ્વાર્થરૂપી મેઘને વિખેરી નાંખવામાં વાયુના જેવો અને આપત્તિરૂપી તૃણુને વધારવામાં તાપ-સમાન એવા કોપને કોણ ચાહે વાડ? છતાં પણ એ પણ વળી આ સંસારની વિચિત્રતા છે કે કારણ વિના પણ કોપ કરનારા અસ્તિત્વ ધરાવે છે. કહ્યું પણ છે કે—

“તં નત્થિ ઘરં તં નત્થિ રાઝલં દેઝલં પિ તં નત્થિ ।
જરથ અકારણકુવિઆ દો તિન્નિ ખલા ન દીસંતિ ॥”

અર્થાત્—એવું કોઈ ઘર નથી, તેમજ એવું કોઈ રાજકુલ કે દેવકુલ નથી, કે જ્યાં કારણ વિના કોપ કરનારા બે ત્રણ દુર્જનો દૃષ્ટિગોચર નહિ થાય.

અરે આવા દુર્જનોની વાત તો બાબુ ઉપર રહી, પરંતુ હોઠને કંપાવનાર, નેત્રને લાલચોળ બનાવનાર અને મુખ-કમલને પ્રસ્વેદ (પસીના)થી આર્દ્ર કરનારા એવા કોપ-જ્વરના સપાટામાં સજ્જનો પણ સપડાઈ જાય છે. વધુ વિચાર કરતાં એ પણ વાત ધ્યાન-બહાર નહિ રહે કે ઉચ તપસ્યા કરનારા મુનિવરોની પણ કોપ દુર્દશા કરે છે. આ સંબંધમાં નીચેનો પ્રલોક વિચારવા જેવો છે. તેમાં કહ્યું છે કે—

“હરત્યેકદિનેનૈવ, તેજઃ પાળમાસિકં ઝ્વરઃ ।
ક્રોધઃ પુનઃ ક્ષણેનાપિ, પૂર્વકોઝ્યાઽર્જિતં તપઃ ॥”

અર્થાત્—એક દિવસ તાવ આવવાથી તો છ મહિનાનું શરીરનું તેજ નાશ પામે છે, જ્યારે ક્રોધ તો એક ક્ષણ-માત્રમાં ‘પૂર્વકોટિ વર્ષો વડે ઉપાર્જન કરેલી તપસ્યાનો વિનાશ કરે છે.

અરે, આટલેથી પણ ક્રોધ સંતૃપ્ત થતો હોય, તો ઠીક છે. પરંતુ તે તો વળી આનાથી પણ એક પગલું આગળ વધે છે અને ક્રોધ ક્રોધ વાર મહાતપસ્વી મુનિઓને નરકના અતિથિ બનાવે છે. આ વાતની પુષ્ટિમાં કહેવાનું કે—

“તપોભિર્ભૃશમુન્કૃષ્ટૈ-રાવર્જિતસુરૌ મુની ।
કરટોત્કરટૌ કોપાત્, પ્રયાતૌ નરકાવનીમ્ ॥”

૧ સરખાવો શ્રીસોમપ્રભસૂરિકૃત નિમ્ન-લિખિત પદઃ—

“યો ધર્મં દહતિ દુમં દવ દ્વોન્મશ્નાતિ નીતિં લતાં
દન્તીવેન્દુકલાં વિધુન્તુદ ઇવ ક્લિશ્નાતિ કીર્તિં નૃણામ્ ।
સ્વાર્થં વાયુરિવામ્બુદં વિષટયત્યુહાસયત્યાપદં
નૃણાં ધર્મં દ્વોચિતઃ કૃતકૃપાલોપઃ સ કોપઃ કથમ્ ? ॥”-શાર્દૂલ૦
—સિન્દૂર-પ્રકર, પદ્યાંક ૪૮.

૨ સંસ્કૃત-છાયા—

તન્નાસ્તિ ગૃહં તન્નાસ્તિ રાજકુલ દેવકુલમપિ તન્નાસ્તિ ।
યન્નાકારણકુપિતા દ્વિન્નાઃ ખલા ન દશ્યન્તે ॥

૩ ‘પૂર્વ’ એ સંખ્યા-વિશેષ છે. ૧ પૂર્વ=૭૦૫૬૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦.

અર્થાત્—અત્યંત ઘોર તપશ્ચર્યા કરીને જેણે સુરોને પણ વશ કર્યા હતા તેવા કર્કટ અને ઉત્કરેટ નામના જે મુનિઓ ક્રોધને વશ થવાથી નરકે સિધાવ્યા.

હિંદુ શાસ્ત્રમાં પણ ક્રોધને વશ થવાથી મુનિવરોથી પણ અનર્થકારી કાર્યો થઈ ગયાનાં અનેક દૃષ્ટાન્તો મળી આવે છે; તેમાંનાં અત્ર જે ચાર વિચારી લઈએ. (૧) નારદ ઋષિએ ક્રોધને વશ થઈ વિષ્ણુને નારી બનાવી; (૨) ગૌતમ ઋષિએ ક્રોધાતુર બની પોતાની પત્ની અહલ્યાને શિલા બનાવી; (૩) દુર્વાસા ઋષિએ સરસ્વતીને શાપ આપી તેને માતૃષી બનાવી અને (૪) વસિષ્ઠ મહાર્ષિએ ક્રોધી બની ત્રિશંકુ નૃપતિને ચાણકાળ કરી નાખ્યો.

આ પ્રમાણે ક્રોધાતુર થવાથી ન્યારે મુનિવરો પણ અનર્થના ભાગ્ય થઈ પડ્યા, તો પછી ઇતર મનુષ્યની તો વાતજ શી? આ ઉપરથી સાર એ નીકળે છે કે ક્રોધ લાલહાયક નથી અને એથી કરીને જેમ બને તેમ ક્રોધના આક્રમણથી બચવાને માટે ક્ષમારૂપી બખ્તરથી સજ્જ રહેવું ઇષ્ટ છે.

મહ-વિહંબના—

જેમ ક્રોધ અનર્થકારી છે, તેમ તેનો ભાઈ મદ પણ તેવોજ છે. મદથી પણ અનેક જનોની ખુવારી થયેલી છે એ વાતની ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે. વળી એ પણ નિવેદન કરવું વધારે પડતું નહિ ગણાય કે મદરૂપી જ્વાલામુખીમાંથી ક્રોધરૂપી ભલકતો અગ્નિ બહાર પડે છે અને એથી કરીને આ મહીધરથી દશ હજાર ગાઉ દૂર રહેવું શ્રેયસ્કર છે.^૨

આ મદના શાસ્ત્રમાં આઠ પ્રકારો પાડવામાં આવ્યા છે. તેનું સ્થૂલ સ્વરૂપ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૫૩-૫૪) માં આલેખેલું હોવાથી તે સંબંધમાં અત્ર ફરી ઉલ્લેખ કરવામાં આવતો નથી.^૩

❖ ❖ ❖ ❖

જિનવરાણામુપાસના—

યમમિનવિતુમુચ્ચૈર્દિવ્યરાજીવવાર-

સ્થિતચરણસરોજં ભવ્યરાજી વવાર ।

જિનવરવિસરં તં પાપવિધ્વંસદક્ષં

શરણમિત વિદન્તો મા સ્વ વિદ્ધ્વં સદક્ષમ્ ॥ ૩૮ ॥

—માક્ષિની

૧ ક્ષમાના સંબંધમાં થોડુંક વિવેચન સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૧૬૧-૧૬૩) માં કરવામાં આવ્યું છે.
૨ સરખાવો—

“યસાદાવિર્ભવતિ વિતતિર્દુસ્વરાપસ્યદીનાં

યસિન્નિષ્ટામિરુચિતગુણપ્રામનામાઽપિ નાસ્તિ ।

યશ્ચ વ્યાસં વહતિ વધધીધૂમ્યયા ક્રોધદાવં

તં માનાદિં પરિહર દુરારોહમૌત્સિલ્લક્ષ્ણેઃ ॥” —મન્દાકાન્તા.

—ચિન્કર-પ્રકર, પદ્યાંક ૪૯.

૩ કથાય-મીમાંસાનું સ્થૂલ સ્વરૂપ વીર-ભક્તામરના ૧૪મા પદના સ્પષ્ટીકરણમાં આલેખેલું છે.

ટીકા

જિનવરવિસરં શરણં ઇત-ગચ્છત । યં અભિનવિતું-સ્તોતું ભવ્યરાજી વવાર-વૃતવતી ।
‘વૃંગદ્ વરણે’ પરોક્ષા ણવ્ । દિવ્યરાજીવાનાં-પદ્માનાં વારે સ્થિતં ચરણસરોજં યસ્ય સ તમ્ ।
પાપવિધ્વંસે દક્ષમ્ । જાનન્તઃ સન્તઃ । મા સ્મ વિદ્ધ્વં-મા સ્મ વિચારયત । ‘વિદ્ વિચારણે’
ઇત્યસ્ય ધાતોર્લુટિ મધ્યમપુરુષાત્મનેપદમ્ । સન્તિ-શોભનાનિ અક્ષાણિ-ઇન્દ્રિયાણિ યસ્ય
સ તમ્ ॥ ૩૮ ॥

અન્વયઃ

દિવ્ય-રાજીવ-વાર-સ્થિત-ચરણ-સરોજં યં ઉચ્ચૈઃ અભિનવિતું ભવ્ય-રાજી વવાર, તં પાપ-
વિધ્વંસ-દક્ષં, સત્-અક્ષં જિન-વર-વિસરં શરણં ઇત, (ઇતિ) વિદન્તઃ મા સ્મ વિદ્ધ્વમ્ ।

શબ્દાર્થ

અભિનવિતુમ્ (ધા० નુ)=સ્તુતિ કરવાને માટે.
ઉચ્ચૈઃ=ઉચ્ચ પ્રકારે.
સ્થિત (ધા० સ્થા)=રહેલ.
રાજીવ=કમલ.
વાર=સમૂહ.
સરોજ=કમલ.
દિવ્યરાજીવવારસ્થિતચરણસરોજં=દિવ્ય કમલોના
સમૂહ ઉપર રહેલાં છે ચરણ-કમલ જેમનાં એવા.
રાજી=શ્રેણિ.
ભવ્યરાજી=ભવ્ય (જીવો)ની શ્રેણિ.
વવાર (ધા० વૃ)=પસંદ કર્યું.
વિસર=સમૂહ, સમુદાય.

જિનવરવિસરં=જિનેશ્વરોના સમુદાયને.
વિધ્વંસ=નાશ.
દક્ષ=ચતુર, હોશિયાર.
પાપવિધ્વંસદક્ષં=પાપના વિનાશ પ્રતિ ચતુર.
શરણં=શરણુ, આશ્રયે.
ઇત (ધા० ઇ)=તમે જાઓ.
વિદન્તઃ (મૂ० વિદત્)=જાણતાં.
મા સ્મ=નહિ, ના.
વિદ્ધ્વમ્ (ધા० વિદ્)=વિચારો.
અક્ષ=ઇન્દ્રિય.
સદક્ષં=શોભનીય છે ઇન્દ્રિયો જેમની એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોની સેવા—

“ દેવ-રચિત કમલોના સમૂહ ઉપર રહેલાં છે ચરણ-કમલ જેમનાં એવા જે
(જિન-સમૂહ) ની ઉચ્ચ પ્રકારે સ્તુતિ કરવાનું ભવ્ય-શ્રેણિએ પસંદ કર્યું, તે, પાપનો
વિનાશ કરવામાં ચતુર તેમજ વર્ણી પ્રશંસનીય ઇન્દ્રિયોવાળા એવા જિનેશ્વરના સમુ-
દાયના શરણુ જાઓ, એમ જાણુતા છતાં (હે ભવ્યો !) તમે વિચાર ન કરો. ”—૩૮

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અર્થકાર—

આપણે પ્રથમ પદમાં જે શબ્દાર્થકારના દર્શન કર્યા હતા, ત્યાર પછી તેના ખીલ વાર
દર્શન કરવાનો પ્રસંગ અત્ર ઉપસ્થિત થયો છે એટલોજ અત્રે ઉલ્લેખ કરવો યસ છે.

✽ ✽ ✽ ✽

સિદ્ધાન્તસ્ય સ્તુતિઃ—

પટુરરિતિમિરૌઘવ્યાહતાવર્યમેવ

પ્રવિતરતિ જનેભ્યો યઃ સદા વર્યમેવ ।

સ હિ બહુવિધજન્મત્રાતજૈનઃકૃતાન્તઃ

કૃતકુમતવિઘાતઃ પાતુ જૈનઃ કૃતાન્તઃ ॥ ૩૯ ॥

—માલિની

ટીકા

અન્તરારિતિમિરસમૂહવિનાશે પટુઃ સૂર્ય ઇવ । વર્ય—પ્રધાનમ્ । સ જૈનઃ કૃતાન્તઃ—
સિદ્ધાન્તઃ પાતુ । બહુવિધજન્મત્રાતાજ્ઞ—જાતં (જ્ઞાતં બંજં) એનઃ—પાપં તસ્ય કૃતોડન્તો
યેન સઃ ॥ ૩૯ ॥

અન્વયઃ

અર્યમા ઇવ અરિ—તિમિર—ઓઘ—વ્યાહતૌ પટુઃ યઃ જનેભ્યઃ વર્યં ઇવ સદા હિ પ્રવિતરતિ, સઃ
બહુ—વિધ—જન્મ [ન્]—ત્રાત—જ—એનસ્—કૃત—અન્તઃ, કૃત—કુમત—વિઘાતઃ જૈનઃ કૃતાન્તઃ પાતુ ।

શીબ્દાર્થ

પટુઃ (મૂં પટુ)=નિપુણ.

તિમિર=અન્ધકાર.

વ્યાહતિ=નાશ.

અરિતિમિરૌઘવ્યાહતૌ=શત્રુરૂપ અન્ધકારના સમૂહના
નાશને વિષે.

અર્યમા (મૂં અર્યમન્)=સૂર્ય.

ઇવ=જેમ.

પ્રવિતરતિ (ધાં તૃ)=અર્પે છે.

જનેભ્યઃ (મૂં જન)=મનુષ્યોને.

વર્યં (મૂં વર્ય)=પ્રધાનને.

બહુ=વણા, અનેક.

વિધ=પ્રકારના, જાતના.

જન્મ [ન્]=જન્મ.

ત્રાત=સમૂહ, શ્રેણિ.

એનસ્=પાતક, પાપ.

અન્તઃ=અન્ત, નાશ.

બહુવિધજન્મત્રાતજૈનઃકૃતાન્તઃ=વણા પ્રકારના જન્મોના સમૂહથી ઉત્પન્ન થયેલા પાપનો કયો છે નાશ જેણે એવા.

કુમત=દુષ્ટ સિદ્ધાન્ત, કુશાસન.

વિઘાત=વિનાશ.

કૃતકુમતવિઘાતઃ=કયો છે કુશાસનનો નાશ જેણે એવા.

જૈનઃ (મૂં જૈન)=જિનસંબંધી.

કૃતાન્તઃ (મૂં કૃતાન્ત)=સિદ્ધાન્ત.

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ—

“ (આન્તરિક) શત્રુરૂપ અન્ધકારનો નાશ કરવામાં સૂર્યસમાન પ્રવીણ એવો જે
(સિદ્ધાન્ત) મનુષ્યોને પ્રધાનજ (અર્થાત્ મોક્ષજ) સર્વદા આપે છે, તે જૈન સિદ્ધાન્ત
કે જેણે અનેક જાતનાં જન્મોની શ્રેણિથી ઉત્પન્ન થયેલાં પાપોને નષ્ટ કર્યાં છે તેમજ
જેણે કુશાસનનો વિનાશ કર્યો છે, તે સિદ્ધાન્ત (હે ભગ્યો ! તમારું ભવ—ભયથી) રક્ષણ
કરો. ”—૩૯

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ પદ્યના પદ્ય-ચમત્કારના સંબંધમાં એટલુંજ નિવેદન કરવું બસ થશે કે આ પદ્ય ૧૧મા અને ૧૩મા પદ્યમાં દર્શાવેલા શબ્દાલંકારથી વિભૂષિત છે.

પુરુષદત્તાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

શ્રમતિ ભુવિ મહિષ્યા યાઽઽમહાસિન્ધુ નાના-

કૃતજિનગૃહમાલાસન્મહાઽસિં ધુનાના ।

કનકનિભવપુઃશ્રીરક્ષસા સાધિતાયા

રુજતુ 'પુરુષદત્તા'ઽસ્માસુ સા સાધિતાયાઃ ॥ ૪૦ ॥ ૧૦ ॥

-માલિની

ટીકા

યા દેવતા મહિષ્યા વાહનીકૃતયા પૃથિવ્યાં શ્રમતિ । આમહાસિન્ધુ-સ્વયંભૂરમણોદધિં યાવત્ । નાનાકૃતા જિનગૃહમાલાસુ સન્મહાઃ-શોભનોત્સવા યયા સા । અસિં-ખજ્જં ધુનાના-કમ્પયન્તી । અજ્જસા-સાકલ્યેન વશીકૃતા આયા-લાભા યયા સા । સા પુરુષદત્તા દેવી સાધિતાયા-મનઃપીઢાયા રુજતુ-ભંગં કરોતુ ॥ ૪૦ ॥

અન્વયઃ

યા મહિષ્યા આ-મહત્-સિન્ધુ ભુવિ શ્રમતિ, સા નાના-કૃત-જિન-ગૃહ-માલા-સત્-મહા, અસિં ધુનાના, કનક-નિભ-વપુસ્-શ્રીઃ અજ્જસા સાધિત-આયા 'પુરુષદત્તા' અસ્માસુ સ-આધિતાયાઃ રુજતુ ।

શીલ્પાર્થ

શ્રમતિ (ધા० શ્રમ્)=ભમે છે.

મહિષ્યા (મૂ० મહિષી)=મહિષી દ્વારા, બેસ વડે.

આ=અર્થદાવાચક અવ્યય.

સિન્ધુ=સમુદ્ર, સાગર.

આમહાસિન્ધુ=મહાસાગર પર્યંત.

માલા=શ્રેણિ.

મહ=ઉત્સવ.

નાનાકૃતજિનગૃહમાલાસન્મહા=વિવિધ જાતના કર્યા છે જિનાલયોની શ્રેણિને વિષે શોભન ઉત્સવો બેળે એવી.

અસિં (મૂ० અસિ)=ખડ્ગને, તરવારને.

ધુનાના (ધા० ધુ)=કંપાવતી.

નિભ=સમાન.

શ્રી=લક્ષ્મી.

કનકનિભવપુઃશ્રીઃ=સુવર્ણસમાન છે દેહની લક્ષ્મી જેની એવી.

અજ્જસા=(૧) જલદીથી; (૨) સમસ્ત પ્રકારે.

સાધિત (ધા० સાધ્)=સિદ્ધ કરેલ, સાધેલ.

આય=લાભ.

સાધિતાયા=સાધ્યા છે લાભો બેળે એવી.

રુજતુ (ધા०)=ભાંગી નાંખો.

પુરુષદત્તા=પુરુષદત્તા (દેવી).

અસ્માસુ (મૂ० અસ્મદ્)=આપણને વિષે.

આધિતા=માનસિક દુઃખતા.

સાધિતાયાઃ=માનસિક પીડાને (સામાન્ય પદી)

શ્લોકાર્થ

પુરુષદત્તા દેવીની સ્તુતિ—

“જ મહિષી (૩૫ વાહન વડે) મહાસાગર પર્યંત (અર્થાત્ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધી) પૃથ્વી ઉપર ભ્રમે છે, તે પુરુષદત્તા (દેવી) કે જણે જિનાલયોની શ્રેણિને વિષે જાત જાતના સુશોભિત ઉત્સવો કર્યા છે, તથા વળી જ ખડ્ગને કંપાવે છે, તેમજ જેના દેહની લક્ષ્મી સુવર્ણ-સમાન છે, તેમજ વળી જણે સત્વર [અથવા એક સામટા] લાભોને સાધ્યા છે તે (દેવી) આપણી માનસિક પીડાને નાશ કરે (અર્થાત્ તેનો અંત આણે).”—૪૦

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્યના પદ્ય-અમત્કાર વિષે કંઈ નવીન જાણવા જેવું નથી; એટલુંજ કહેવું બસ ઘણું કે આ પદ્ય પણ એ જાબતમાં પ્રથમ પદ્યને મળતું આવે છે.

પુરુષદત્તા દેવીનું સ્વરૂપ—

‘મનુષ્યને વરદાન દેનારી દેવી’ તે પુરુષ-દત્તા એમ એ નામ ઉપરથી સૂચન થાય છે. આ પુરુષ-દત્તા એક વિદ્યા-દેવી છે. એને નરદત્તા તેમજ પુરુષાગ્રદત્તા એ નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. એનો વર્ણ સુવર્ણસમાન છે. એને ચાર હાથ છે. જમણા બે હાથમાં એ વરદ અને ખડ્ગ રાખે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં એ ણીજોડું અને ખેટક રાખે છે. એને લેસનું વાહન છે. આ વાત નિર્વાણ-કલિકા ઉપરથી જોઈ શકાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા પુરુષદત્તાં કનકાવદાતાં મહિષીવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદાસિયુક્તદક્ષિણકરાં માતુલિજ્જ-
સ્વેટકયુતવામહસ્તાં ચેતિ.”

સાથે સાથે આચાર-દિનકરનો નીચે લખેલો શ્લોક પણ જોઈ લઈએ.

“સ્વજ્ઞસ્ફરાદ્ધિતકરદ્વયશાસમાના
મેઘામસૈરિભવદ્વસ્થિતિભાસમાના ।

જાત્યાર્જુનપ્રભતનુઃ પુરુષાગ્રદત્તા

મદ્રં પ્રયચ્છતુ સતાં પુરુષાગ્રદત્તા ॥”—વસન્તો

—આચાર૦ પનાંક ૧૬૨.

૧ આ પૃથ્વી ઉપર અનેક (અસંખ્યાત) દ્વીપો તેમજ સમુદ્રો આવેલા છે. તેમાં સૌથી મધ્યમાં જમ્બૂ દ્વીપ છે અને તેની આસપાસ લવણ સમુદ્ર છે. આ સમુદ્રની આસપાસ ગોળાકારે રહેલો ધાતકી દ્વીપ છે. તેની આસપાસ પણ વર્તુલાકારે સમુદ્ર રહેલો છે. આ પ્રમાણે સેંકડો દ્વીપો અને સમુદ્રો છે. પરંતુ આ બધાને ગર્ભરૂપે ગણતો સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર છે. આના પછી કોઈ અન્ય દ્વીપ કે સમુદ્ર નથી, અર્થાત્ આ સમુદ્ર સૌથી મોટો તેમજ અન્તિમ છે.

૧૧ શ્રીશ્રેયાંસજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીશ્રેયાંસનાથસ્ય વન્દનમ્—

વિમલિતવહુતમસમલં

સ્ફુરત્પ્રભામણ્ડલાસ્તસંતમસમલમ્ ।

સકલશ્રીશ્રેયાંસં

પ્રણમત ભક્તયા જિનેશ્વરં 'શ્રેયાંસમ્' ॥ ૪૧ ॥

—આર્યાગીતિઃ

ટીકા

વિમલિતા વહુતમાઃ સમલા યેન સ તમ્ । સ્ફુરત્પ્રભામણ્ડલેન વિક્ષિપ્તં સંતમસં—
અન્ધકારં યેન સ તમ્ । અલં—પર્યાસમ્ । સકલા ચાસૌ શ્રીશ્ચ તયા શ્રેયૌ—આશ્રયણીયૌ
અંસૌ—સ્કન્ધૌ યસ્ય સ તમ્ ॥ ૪૧ ॥

અન્વયઃ

વિમલિત-વહુતમ-સહ-મલં, સ્ફુરત્-પ્રભા-મણ્ડલ-અસ્ત-સંતમસં, સકલ-શ્રી-શ્રેય-અંસં
જિન-ઈશ્વરં 'શ્રેયાંસં' ભક્તયા અલં પ્રણમત ।

શીખર-દાર્થ

વિમલિત=નિર્મલ કરેલ.

વહુતમ (મૂ. વહુ)=ઘણાળ.

મલ=મલ.

વિમલિતવહુતમસમલં=નિર્મલ કર્યા છે ઘણાળ મલ-
યુક્તને જેણે એવા.

મણ્ડલ=ચક્ર.

સ્ફુરત્પ્રભામણ્ડલાસ્તસંતમસં=સ્ફુરાયમાન એવા
ભામણ્ડલ વડે દૂર કર્યો છે અન્ધકાર જેણે એવા.

શ્રેય (ધા. પ્રિ)=આશ્રય કરવા યોગ્ય.

અંસ=ખભો.

સકલશ્રીશ્રેયાંસં=સમસ્ત લક્ષ્મી વડે આશ્રય કરવા
યોગ્ય છે ખલાઓ જેના એવા.

પ્રણમત (ધા. નમ્)=તમે પ્રણામ કરો.

ઈશ્વર=નાથ.

જિનેશ્વરં=જિનરાજને.

શ્રેયાંસં (મૂ. શ્રેયાંસ)=શ્રેયાંસ(નાથ)ને, અગ્યારમા
તીર્થકરને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીશ્રેયાંસનાથને વન્દન—

“ નિર્મલ કર્યા છે ઘણાળ મલ-યુક્ત (ભવો)ને જેણે એવા, વળી સ્ફુરાય-
માન એવા ભામણ્ડલ વડે દૂર કર્યો છે (અજ્ઞાનરૂપી) ગાઠ અન્ધકાર જેણે એવા

તથા વળી સમસ્ત લક્ષ્મી વડે આશ્રય કરવા યોગ્ય છે ખલાઓ જેના એવા જિનરાજ શ્રેયાંસ(નાથ)ને (હે મુમુક્ષુ જનો!) તમે ભક્તિપૂર્વક અત્યંત પ્રણામ કરો.”—૪૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-વિચાર—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યો પણ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના નવથી બાર સુધીનાં પદ્યોની જેમ ‘આર્યા-ગીતિ’ના નામથી ઓળખાતા છંદમાં રચવામાં આવ્યાં છે. આ છંદનું લક્ષણ એ છે કે—

“આર્યા પ્રાગ્દલમન્તેઽધિકગુરુ તાદૃક પરાર્ધમાર્યાગીતિઃ”

અર્થાત્-જે પદ્યનાં પ્રથમ અને તૃતીય ચરણોમાં બાર બાર માત્રાઓ હોય અને જેનાં બાકીનાં બે ચરણોમાં વીસ વીસ માત્રાઓ હોય, તે પદ્ય આર્યા-ગીતિ નામના છંદમાં રચાયેલું છે એમ સમજવું. આ વાત સ્પષ્ટ સમભય તેટલા માટે આપણે આ પદ્યની માત્રા વિચારીએ.

| | | | | | | | | | | S | S | S S | S | S | | | | | | | S
વિ મ લિ ત વ હુ ત મ સ મ લં, સ્ફુ રત્પ્ ર મા મં ડ લાસ્ ત સં ત મ સ મ લમ્

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્યનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો અને બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના ત્રણ ત્રણ અક્ષરો સમાન છે, એ આ પદ્યની વિશેષતા છે.

જિનપતિભ્યઃ પ્રણામઃ—

આનન્દિતભવ્યજનં

ઘનાઘઘર્માર્તશિશિરશુભવ્યજનમ્ ।

અભિવન્દે જિનદેવ-

ક્રમયુગલં સદ્રુણૈઃ સદાઽજિનદેવ ॥ ૪૨ ॥

-આર્યા૦

ટીકા

ઘનાઘમેવ ઘર્મસ્તેન આર્તાનાં શિશિરં-શીતલં શુભં-શોભનં વ્યજનં-તાલવૃન્તં યત્ ।
સન્તશ્ચ તે ગુણાશ્ચ તૈઃ । સદા અજિનત્-હાનિમગચ્છત્ । એવશબ્દોઽવધારણે ॥ ૪૨ ॥

અન્વયઃ

આનન્દિત-ભવ્ય-જનં, ઘન-અઘ-ઘર્મ-આર્ત-શિશિર-શુભ-વ્યજનં, સત્-ગુણૈઃ સદા અ-જિનત્
પવ જિન-દેવ-ક્રમ-યુગલં અભિવન્દે ।

૧ આ અચ્ચારમા તીર્થકર શ્રેયાંસનાથનું ટુક ચરિત્ર સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૧૪૧-૧૪૨)માં આપવામાં આવ્યું છે.

શબ્દાર્થ

આનન્દિત (ધાં નન્દ)=હર્ષિત કરેલ, આનંદ પમાડેલ.
આનન્દિતમવ્યજનં=આનંદ પમાડ્યો છે ભવ્ય જનોને
જેણે એવા.

આર્ત=પીડિત.

શિશિર=શીતલ.

વ્યજન=પંખો.

ઘનાઘર્માર્તશિશિરશુભવ્યજનં=નિખિડ પાપરૂપી

તાપથી પીડાયેલા પ્રતિ શીતલ તેમજ શુભ પંખાના
સમાન.

અભિવન્દે (ધાં વન્દ)=હું વન્દન કરું છું.

યુગલ=યુગ્મ, એનું બેડકું.

જિનદેવક્રમયુગલં=જિનેશ્વરના ચરણ-યુગલને.

સદ્ગુણૈઃ (મૂં સદ્ગુણ)=સદ્ગુણો વડે.

જિનત્ =હાનિને પ્રાપ્ત થતું.

અજિનત્ =હાનિને નહિ પ્રાપ્ત થતું.

શ્લોકાર્થ

જિનપતિએને પ્રણામ—

“ આનંદ પમાડ્યો છે ભવ્ય-જનોને જેણે એવા, વળી નિખિડ (અર્થાત્ અતિ-
શય ગાઠ) પાપરૂપી તાપથી પીડાયેલા (એટલે કે તમ થયેલા જીવો)ને (શાંતિ
અર્પણ કરવામાં) શીતલ તેમજ શોભન પંખાસમાન એવા તથા વળી હુમેશાં સદ્ગુ-
ણોથી અલંકૃતજ એવા જિનેશ્વરના ચરણ-યુગલને હું વન્દન કરું છું. ”—૪૨

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્ય તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરતાં આ કાવ્યના છંદા પદ્યમાં નજરે પડતો ‘પાઠાંતસમ-
ચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ નામનો શબ્દાલંકાર યાદ આવે છે.

૫ ૫ ૫ ૫

જિનવાણ્યે નમઃ—

જૈનમુપમાનરહિતં

વચો જગન્નાણકારિ નો પુનરહિતમ્ ।

પ્રણમત સન્મહિમકરં

ભવ્યમહાકુમુદબોધજન્મહિમકરમ્ ॥ ૪૩ ॥

—આર્યો

ટીકા

ભવ્યા એવ મહાકુમુદાનિ તેપાં બોધઃ-સમુહાસઃ તસ્ય જન્મ-ઉત્પત્તિસ્ત્ર હિમકરં-
ચન્દ્રમ્ ॥ ૪૩ ॥

અન્વયઃ

ઉપમાન-રહિતં, જગત્-નાણ-કારિ, પુનઃ નો અ-હિતં, સત્-મહિમન્ કરં, ભવ્ય-મહત્-કુમુદ-
બોધ-જન્મન્-હિમ-કરં જૈનં વચઃ પ્રણમત ।

શીલકાર્ય

રહિત=રહિત.

ઉપમાનરહિત=ઉપમાથી મુક્ત, નિષ્પમ.

વચઃ (વચસ્)=વચનને, વાણીને.

પ્રાણ=રક્ષણ, પરિપાલન.

કારિન્=કરનાર.

જગન્નાણકારિ=દુનિયાનું રક્ષણ કરનારા.

પુનર્=વળી.

અહિતં=અહિતકારી, કલ્યાણકારી નહિ એવું.

મહિમન્=(૧) મહિમા, મોટાપણું; (૨) એક પ્રકારની સિદ્ધિ.

સન્મહિમકરં=શુભ મહિમાને કરનાર.

કુમુદ=ચન્દ્ર-કમલ.

બોધ=વિકાસ, ઉદ્ધાસ.

હિમ=શીતલ.

કર=કિરણ.

હિમકર=શીતલ છે કિરણો જેનાં તે, ચન્દ્ર.

મવ્યમહાકુમુદબોધજન્મહિમકરં=ભવ્ય૩પી મહાકુમુદનો વિકાસ કરવામાં ચન્દ્ર-સમાન.

સ્લોકાર્થ

જિન-વાણીને નમન—

“ઉપમા-રહિત (અર્થાત્ નિષ્પમ), વળી જગત્નું પરિપાલન કરનારા, તેમજ વળી અહિતકારી નહિ એવા (અર્થાત્ કલ્યાણકારી), શુભ મહિમાને કરનારા તથા વળી ભવ્ય (જીવ)૩પી મહાકમલનો વિકાસ કરવામાં ચન્દ્રના સમાન એવા જિન-વચનને (હે ભવ્યો!) તમે પ્રણામ કરો.”—૪૩

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્યનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના ચાર અક્ષરોની સમાનતા દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે, બ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ અક્ષરોની સમાનતા નજરે પડે છે. અર્થાત્ આ પદ્ય પદ્ય-અમત્કારના વિષયમાં ૧૧મા પદ્યને મળતું આવે છે.

મહાકાલીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

યા યુતિવિજિતતમાલા

પવિફલઘન્ટાક્ષમૃહ્ણસત્તતમાલા ।

નૃથ્યા સુષમં તનુતા—

દસૌ મહાકાલ્યમર્ત્યસામન્તનુતા ॥ ૪૪ ॥ ૧૧ ॥

—આર્યા૦

ટીકા

યુત્યા વિજિતઃ તમાલો વૃક્ષો યયા સા । પવિઃ—વજ્રં, ફલં—માતુલિઙ્ગાદિ, ઘન્ટા,

૧ આ સંબંધમાં જુઓ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિના ૩૭મા પદ્યનું સ્પષ્ટીકરણ.

અક્ષઃ-જપમાલા, તાન્ વિભર્તીતિ-ધારયતીતિ । લસન્તી તતા માલા યસ્યાઃ સા । મનુ-
વ્યારૂઢા । સુષમં-સુખમ્ । તનુતાત્ । મહાકાલી દેવતા । અમર્ત્યા-દેવાસ્તેષાં સામન્તા-
અધિપતયસ્તૈઃ સ્તુતા ॥ ૪૪ ॥

અન્વયઃ

યા દ્યુતિ-વિજિત-તમાલા, પવિ-ફલ-ઘણ્ટા-અક્ષ-ભૃત્, લસત્-તત-માલા, અસૌ નૃ-સ્થા,
અમર્ત્ય-સામન્ત-નુતા 'મહાકાલી' સુષમં તનુતાત્ ।

શબ્દાર્થ

વિજિત (ધાં જિ)=હરાવેલ.

તમાલ=તમાલ (વૃક્ષ).

દ્યુતિવિજિતતમાલા=કાન્તિ વડે પરાજિત કર્યું છે
તમાલ વૃક્ષને જેણે એવી.

પવિ=વજ્ર.

ફલ=ફળ.

ઘણ્ટા=ઘંટ.

ભૃત્ (ધાં ષ્ટ)=ધારણ કરનાર.

પવિફલઘણ્ટાક્ષભૃત્=વજ્ર, ફળ, ઘંટ અને જપ-
માલાને ધારણ કરનારી.

લસત્ (ધાં લ્)=દેદીપ્યમાન.

તત (ધાં તત્)=વિસ્તીર્ણું.

લસત્તમાલા=દેદીપ્યમાન તેમજ વિસ્તીર્ણું છે
માલા જેની એવી.

સ્થા=રહેવું.

નૃસ્થા=મનુષ્યના ઉપર આરોહણ કરનારી.

સુષમં (મૂં સુષમ)=સુખને.

મહાકાલી=મહાકાલી (દેવી).

અમર્ત્ય=દેવ, અમર.

સામન્ત=અધિપતિ, નાયક.

અમર્ત્યસામન્તનુતા=સુરપતિઓ વડે સ્તુતિ કરાયેલી.

શ્લોકાર્થ

મહાકાલી દેવીની સ્તુતિ—

“ જ (દેવીએ પોતાના) તેજ વડે તમાલ વૃક્ષને પરાજિત કર્યું છે (અર્થાત્ જે
અતિશય શ્યામવર્ણી છે), તથા વર્ણી જે (પોતાના ચાર હાથમાં અનુક્રમે) વજ્ર, (ખિન્નેરા
પ્રમુખ) ફળ, ઘંટ અને જપ-માલાને ધારણ કરે છે તથા જેની માલા દેદીપ્યમાન તેમજ
વિસ્તીર્ણું છે, તે, મનુષ્યના ઉપર આરૂઢ થનારી તેમજ સુર-પતિઓ વડે સ્તુતિ કરાયેલી
એવી મહાકાલી (દેવી) (હે સભ્યો! તમારા) સુખનો વિસ્તાર કરો.”—૪૪

સ્પષ્ટીકરણ

મહાકાલી દેવીનું સ્વરૂપ—

અતિશય શ્યામવર્ણી અને શત્રુઓને મહાકાણરૂપ એવી જે દેવી તે મહાકાલી એમ
એના નામ ઉપરથી સૂચિત થાય છે. આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. એને ચાર હાથ છે. તે
એક હાથમાં જપ-માલા, બીજા હાથમાં ફળ, ત્રીજા હાથમાં ઘણ્ટા અને એથા હાથમાં વજ્ર
રાખે છે. એને માનવનું વાહન છે. આ હકીકતના ઉપસંહારરૂપ નીચલો શ્લોક વિચારવા
જેવો છે.

“નરવાહના શશધરોપલોક્વલા
 સચિરાક્ષસૂત્રફલવિસ્ફુરત્કરા ।
 શુભઘણ્ટિકાપવિવરેણ્યધારિણી
 મુવિ કાલિકા શુભકરા મહાપરા ॥” -^૧મંબુલાધિણી.
 -આચાર૦ પૃષ્ઠાંક ૧૬૨.

નિર્વાણ-કુલિકામાં પણ આ વિદ્યા-દેવી વિષે ઉલ્લેખ છે. પરંતુ વર્ણુ અને વાહન સિવાયની હકીકતમાં ભિન્નતા જણાય છે. કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા મહાકાલીદેવી તમાલવર્ણી પુરુષવાહનાં ચતુર્ભુજાં અક્ષસૂત્રવજ્રાન્વિતદક્ષિણકરામભય-
 ઘણ્ટાલક્ષ્મીતવામભુજાં ચેતિ” અર્થાત્-મહાકાલી દેવીનો વર્ણુ તમાલ વૃક્ષના સમાન છે અને તેને પુરુષનું વાહન છે. વિશેષમાં તેના જમણા બે હાથ જપ-માલા અને વજ્રથી અલંકૃત છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથ તો અભય અને ઘણ્ટથી વિભૂષિત છે.

વાહન-વિચાર—

ઉપર્યુક્ત મહાકાલી નામની વિદ્યા-દેવીનું સ્વરૂપ વિચારતાં એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે શું સ્વર્ગમાં માનવનો સદ્ભાવ સંભવી શકે છે? આ પ્રશ્નની સાથે અન્ય પ્રશ્નનો પણ વિચાર કરી લઈએ અને તે પ્રશ્ન એ છે કે શું સ્વર્ગમાં ઉદર, બિલાડી, સિંહુ ઇત્યાદિ જનાવરો તેમજ મોર, ગરૂડ ઇત્યાદિ પક્ષીઓ પણ છે ખરાં કે? કેમકે દેવ-દેવીઓનાં વાહનો તરીકે તો આ પ્રાણીઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે.

આ પ્રશ્નના સમાધાનમાં સમજવું કે જો કે સ્વર્ગમાં યાને ઊર્ધ્વ-લોકમાં એકેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જીવો (નહિ કે બાકીના જીવો)નો સદ્ભાવ છે અને તેમાં પણ પંચેન્દ્રિયના નારક, તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવ એમ ચાર ભેદો પૈકી ફક્ત દેવોજ સ્વર્ગમાં વસે છે, છતાં પણ ઉપર્યુક્ત હકીકત નીચે સુજળ વિચાર કરતાં સત્ય સમજાય છે.

દેવોના ભવનપતિ, વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક એમ ચાર ભેદો છે. તેમાં વળી ભવનપતિ અને વૈમાનિકના (૧) ઇન્દ્ર, (૨) સામાનિક, (૩) ત્રાયચ્ચિંશ, (૪) પારિવધ, (૫) આત્મરક્ષક, (૬) લોકપાલ, (૭) અનીક, (૮) પ્રકીર્ણક, (૯) આભિયોગ્ય અને (૧૦) કિલ્બિષિક એમ દશ અવાન્તર ભેદો છે, જ્યારે વ્યન્તર અને જ્યોતિષ્કના ત્રાયચ્ચિંશ અને લોકપાલ સિવાયના આઠ ભેદો છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે આભિયોગ્ય એ ચારે પ્રકારના દેવોના એક પેટા-વિભાગનું નામ છે. આ દેવો કંઈકરના સમાન છે અને તેથી કરીને તેમને તેમના સ્વામીની સૂચનાનુસાર કાર્ય કરવું પડે છે. અર્થાત્ આ દેવોને તેમના સ્વામીને પોતાની પીઠ ઉપર વહન કરવાનું કાર્ય પણ કરવું પડે છે અને તેમાં પણ તે કાર્ય કરતી વેળાએ સ્વામી જે પ્રકારનું રૂપ તેમને ગ્રહણ કરવાનું કહે, તે રૂપ તેઓને ગ્રહણ કરવું પડે છે. કોઈક દેવ ગાયનું રૂપ લે છે, તો કોઈક મોરનું, તો કોઈક માનવનું ઇત્યાદિ અનેક રૂપ લે છે.

આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે આ કંઈ દેવોનું મૂળ રૂપ નથી. પારિભાષિક શબ્દોમાં કહીએ તો આ તો તેમનું ઉત્તર વૈક્રિય સ્વરૂપ છે. બાકી તેનું મૂળ રૂપ તો આપણા જેવું—મનુષ્ય જેવું છે. અર્થાત્ આપણી માફક તેને પણ બે હાથ, બે પગ ઇત્યાદિ છે. આથી સમજી

૧ આ છંદને સુનંદિનીના નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે.

શકાય છે કે દેવ-દેવીના સંબંધમાં જે ચાર હાથ ઇલાદિનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે, તે તેનું ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ છે. પરંતુ એ નિવેદન કરવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે (૧) તેમનો દેહ આપણી માફક ઔદારિક નથી, પરંતુ વૈક્રિય છે; (૨) તેમનો જન્મ આપણી જેમ ગર્ભજ નથી, કિન્તુ તે ઔપપાતિક છે; (૩) તેમનો આહાર આપણી માફક 'કાવલિક નથી, પણ તેઓ મનોભક્ષી હોવાથી તે લોભજ છે; (૪) તેમની ભાષા સંસ્કૃત છે એમ લોકો માને છે, પણ ખરી રીતે તે ભાષા અર્ધમાગધી (અઠાર દેશી ભાષામિશ્રિત) છે (આ ભાષામાં ખોલવાથી અહિંના ખાલ, વૃદ્ધ, સ્ત્રી વગેરે સમજી શકે); (૫) તેઓ નિર્નિમેષ છે અર્થાત્ તેમની આંખો આપણી માફક પલકારા મારતી નથી; (૬) તેઓ જ્યારે આ મર્ત્ય લોકમાં આવે છે, ત્યારે તેઓ 'પ્રાય: ઉત્તર રૂપ ગ્રહણ કરે છે અને જમીનથી કંઈક ઊંચા-અદ્ધર રહે છે; (૭) તેમનું દર્શન અમોઘ છે; અને (૮) તેમનું વર્ણન પગથી શરૂ કરવામાં આવે છે, જ્યારે માનવનું મસ્તકથી કરવામાં આવે છે.

પદ-ચમત્કાર—

આ પદ છઠ્ઠા પદની જેમ પાદાંતસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિ નામના શબ્દાલંકારથી શોભી રહ્યું છે, કેમકે તેના પ્રત્યેક ચરણમાં છેવટના ચાર અક્ષરની સમાનતા જોવામાં આવે છે.

૧ દેવતાઓ અમૃતનું ભોજન કરે છે એ કથન લૌકિક છે, પરંતુ તે શાસ્ત્રોક્ત નથી; છતાં પણ તેઓ શુભ પુદ્ગલો ગ્રહણ કરતા હોવાથી તે પુદ્ગલોને અમૃત ગણવામાં આવે તો તે હરકત જેવું નથી.

૨ સૂર્ય અને ચન્દ્ર મૂળ^૧ મહાવીર પ્રભુને વન્દન કરવા આવ્યા હતા, એ વાતનું સૂચન કરવાને માટે અત્ર 'પ્રાય:' શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે.

૩ સરખાવો—“માનવા મૌલિતો વર્ણ્યા, દેવાશ્ચરણતઃ પુનઃ”

^૧વિમાનમાં બેસીને (આ ઉમેરીને વાંચવું)

૧૨ શ્રીવાસુપૂજ્યજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીવાસુપૂજ્યસ્ય મહિમા—

શ્રીમતે વાસુપૂજ્યાય, જ્યાયસે જગતાં નમન્ ।

ન મન્દોઽપિ ક્ષણાદેવ, દેવપૂજ્યો ન જાયતે ? ॥ ૪૫ ॥

—અનુષ્ટુબ્

ટીકા

જ્યાયસે—પ્રશસ્યતરાય જગતાં નમન્ સન્ મન્દોઽપિ—જડધીરપિ દેવપૂજ્યઃ—ત્રિદશ-
પૂજ્યો ન ન જાયતે ? કિન્તુ જાયત એવ ॥ ૪૫ ॥

અન્વયઃ

જગતાં જ્યાયસે શ્રીમતે વાસુપૂજ્યાય નમન્ મન્દઃ અપિ ક્ષણાત્ એવ દેવ-પૂજ્યઃ ન ન જાયતે ? ।

શીલ્પાર્થ

શ્રીમતે (મૂ० શ્રીમંત્)=શ્રીમાન્.

વાસુપૂજ્યાય (મૂ० વાસુપૂજ્ય)=વાસુપૂજ્યને, આરમા
તીર્થકરને.

જ્યાયસે (મૂ० જ્યાયસ્)=અત્યંત ઉત્તમ.

જગતાં (મૂ० જગત્)=ભુવનોના, દુનિયાઓના.

મન્દઃ (મૂ० મન્દ)=મન્દબુદ્ધિવાળો, જડ.

ક્ષણાત્=એક પળમાં.

પૂજ્ય (ધા० પૂજ)=પૂજવા યોગ્ય.

દેવપૂજ્યઃ=દેવોને પૂજનીય.

જાયતે (ધા० જન્)=અને છે.

*લોકાર્થ

શ્રીવાસુપૂજ્યનો મહિમા—

“ (ત્રણે) ભુવનોને વિષે અત્યંત ઉત્તમ (અર્થાત્ ત્રૈલોક્યવાસી જીવોની પ્રશંસાને
પાત્ર) એવા શ્રીવાસુપૂજ્ય (સ્વામી)ને નમસ્કાર કરનારો મન્દમતિ પણ શું ક્ષણ
વારમાંજ દેવ-પૂજ્ય નથી નથી બની જતો ? (અર્થાત્ તે બની જાય છે) ”—૪૫

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્ય તો એક ઓરજ જાતના યમકથી શોભી રહ્યું છે. કેમકે આ પદ્યમાં તો પ્રથમ
ચરણના અન્તમાં આવેલા એ અક્ષરોથી બીજું ચરણ શરૂ થાય છે અને વળી તેના અન્તમાં

૧ આ આરમા તીર્થકર શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામીના ચરિત્રનું દિગ્દર્શન કરવું હોય, તો સ્તુતિ-ચતુર્વિ-
શતિકા (પૃ० ૧૫૩) તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરો.

આવેલા બે અક્ષરોથી ત્રીજાનો પ્રારંભ થાય છે અને એના અન્તમાં આવેલા બે અક્ષરોથી ચોથું ચરણ શરૂ થાય છે. આ યમક-વિશેષના આ કાવ્યમાં અત્રજ પ્રથમ દર્શન થાય છે એ ભૂલવા જેવું નથી. આની પછીનાં ત્રણ પદો પણ આવા યમક-વિશેષથી ઝળકી રહેલાં છે. આ પદના યમક-વિશેષને ‘પ્રતિપાદાન્તદ્વયક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ યમકના નામથી ઓળખી શકાય. આવા યમક-વિશેષથી વિશેષતઃ શીલતું એક છ પદનું કાવ્ય ન્યાય-વિશારદ ન્યાયાચાર્ય ઉપાધ્યાયશ્રી યશોવિજયજીએ રચેલું છે. તેમાં પ્રથમ જિનેશ્વર શ્રીઋપભદ્રેવની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. તે સંપૂર્ણ કાવ્ય નીચે મુજબ છે:—

શ્રીઆદિનાથસ્તવનમ્

આદિજિનં વન્દે ગુણસદનં, સદનન્તામલબોધમ્ ।
 બોધકતાગુણવિસ્તૃતકીર્તિ, કીર્તિતપથમવિરોધમ્ ॥ ૧ ॥
 રોધરહિતવિસ્ફુરદુપયોગં, યોગં દધતમમજ્ઞમ્ ।
 મજ્ઞનયત્રજપેશલવાચં, વાચંયમસુખસજ્ઞમ્ ॥ ૨ ॥
 સજ્ઞતપદશુચિવચનતરજ્ઞં, રજ્ઞં જગતિ દદાનમ્ ।
 દાનસુરદ્રુમમજ્જુલહૃદયં, હૃદયંગમગુણમાનમ્ ॥ ૩ ॥
 માનન્દિતસુરવરપુન્નાગં, નાગરમાનસહંસમ્ ।
 હંસગતિં પશ્ચમગતિવાસં, વાસવવિહિતાશંસમ્ ॥ ૪ ॥
 શંસન્તં નયવચનમનવમં, નવમજ્જલદાતારમ્ ।
 તારસ્વરમઘઘનપવમાનં, માનસુમટજેતારમ્ ॥ ૫ ॥ પદ્મભિઃ કુલકમ્
 ઇત્યં સ્તુતઃ પ્રથમતીર્થપતિઃ પ્રમોદાત્
 શ્રીમદ્ ‘યશોવિજય’વાચકપુજ્જવેન ।
 શ્રીપુણ્ડરીકગિરિરાજવિરાજમાનો
 માનોન્મુખાનિ વિતનોતુ સતાં સુખાનિ ॥ ૬ ॥ —વસન્તતિલકા

આ શબ્દ-લાલિત્ય તેમજ અર્થ-ગૌરવથી વિભૂષિત કાવ્યનો અત્ર અનુવાદ આપવો અનુચિત નહિ ગણાય એમ માનીને તે નીચે મુજબ આપવામાં આવે છે:—

“ ગુણોના મહેલરૂપ, વળી શીલનીય, અનન્ત તેમજ નિર્મલ છે જ્ઞાન જેવું એવા, બોધકતા (અર્થાત્ અદ્વિતીય ઉપદેશશૈલી) રૂપી ગુણથી વિસ્તાર પામી છે કીર્તિ જેની એવા, કહ્યો છે (અર્થાત્ ણતાબ્યો છે) (વિરોધરહિત મોક્ષનો) માર્ગ જેણે એવા, જેમાં વિરોધ નથી એવા, સ્ખલનારહિત (અર્થાત્ નિરંતર) અને સ્ફુરાયમાન છે ઉપયોગ જેનો એવા, ભંગાણુ-રહિત એવા યોગને ધારણ કરનારા, (સમ ભંગીના) ભંગો તેમજ (નૈગમાદિ) નયના સમૂહે કરીને સુંદર છે વાણી જેની એવા, સુનિઓને સુખકારી છે સંગમ જેનો એવા, બંધબેસતાં પદો વડે પવિત્ર છે વચનના કહ્યોલો જેના એવા, જગત્માં રંગને એટલે આનંદને અર્પણ કરનારા, દાનરૂપી કલ્પવૃક્ષથી સુંદર છે હૃદય જેવું એવા, મનોરંજક ગુણોએ કરીને શીલતા, પ્રભા વડે આનન્દ પમાડ્યો છે ઇન્દ્રોને અને ઉત્તમ મનુષ્યોને જેણે એવા, વળી નગરના મનુષ્યોના માનસ (સરોવર)ને વિષે હંસસમાન એવા,

૧ કુલકસ્ય લક્ષણમ્—

“દ્વાભ્યાં યુગ્મમિતિ પ્રોક્તં, ત્રિભિઃ શ્લોકૈર્વિશેષકમ્ ।
 કલાપકં ચતુર્ભિઃ સ્યાત્, તદૂર્ધ્વં ‘કુલકં’ સ્મૃતમ્ ॥”

હંસના જેવી ચાલ છે જેની એવા, 'પંચમ ગતિ (મુક્તિ)માં નિવાસ કર્યો છે જેણે એવા, ઇન્દ્રોએ કરી છે પ્રશંસા જેની એવા, પાપ-રહિત એવા નયનાં વચનોનું કથન કરનારા, નવ મંગલોને અર્પણ કરનારા, મનોહર છે સ્વર જેનો એવા, પાપરૂપી વાદળને વિષેરી નાંખવામાં પવનસમાન તેમજ અભિમાનરૂપી સુભટને છતનારા એવા પ્રથમ તીર્થંકર (ઋષભદેવ)ને હું વન્દું છું."—૧-૫

“આ પ્રમાણે શ્રીમાન્ વાચકવર્ય યશોવિજયજી દ્વારા હર્ષપૂર્વક સ્તુતિ કરાયેલા તથા શ્રીપુણ્ડરીક ગિરિરાજ ઉપર વિરાજતા એવા પ્રથમ જિનેશ્વર સંતોને માનસહિત સુખો સમર્પો.”—૬.

મહોપાધ્યાય યશોવિજયજીના સમકાલીન ઉપાધ્યાયશ્રી વિનયવિજયજીએ આ કાવ્યગત શબ્દાલંકારને મળતું આવતું તેની પ્રતિકૃતિરૂપ એક છ પદ્યનું કાવ્ય રચ્યું છે તે હવે આપવામાં આવે છે. [આ ગંને કાવ્યોની પ્રત્યેક કડીના અન્તમાં 'રે' લગાડી આ કાવ્યો ગાયનરૂપે ગાઇ શકાય છે. આવાં ગેય પદ્યો શ્રીમદ્વિનયવિજયવિરચિત શાન્ત-સુધારસના પ્રત્યેક પ્રકાશમાં દષ્ટિગોચર થાય છે અને ખાસ કરીને આના અન્તિમ (સોળમા) પ્રકાશમાં તો આ છંદમાંજ રચાયેલું ગેય પદ્યાટક નજરે પડે છે.]

શ્રીવૃષભસ્તવનમ્

“શ્રીમરુદેવાતનુજન્માનં, માનવરક્તસુદારમ્ ।

દારૈઃ સહ હરિભિઃ કૃતસેવં, સેવકજનસુખકારમ્ ॥ ૧ ॥

કારણગન્ધમૃતેઽપિ જનાનાં, નાનાસુખદાતારમ્ ।

તારસ્વરરસજિતપરપુદ્ધં, પુષ્ટશમાકૂપારમ્ ॥ ૨ ॥

પારં ગતમિહ જન્મપયોધે-યોધેહિતગુણધીરમ્ ।

ધીરસમૂહૈઃ સંસ્તુતચરણં, ચરણમહીરુહકીરમ્ ॥ ૩ ॥

કીરનસં યશસા જિતચન્દ્રં, ચન્દ્રામલગુણવાસમ્ ।

વાસવહૃદયકજાહિમપાદં, પાદપમિવ સચ્છાયમ્ ॥ ૪ ॥

સચ્છાયકઠ્ઠવ (ઇવ ?) વરપુરધરણી-ધરણીધવમિવ કામમ્ ।

કામં નમત સુલક્ષણનાભિં, નામિતનુજમુદ્દામમ્ ॥ ૫ ॥ પશ્ચભિઃ કુલકમ્

સ્થં તીર્થપતિઃ સ્તુતઃ શતમસ્વશ્રેણીશ્રિતઃ શ્રીનદી-

જીમૂતોઽદ્ભુતભાગ્યસેવધિરધિક્ષિતઃ સમગ્રૈર્ગુણૈઃ ।

શ્રીમન્નામિનરેન્દ્રવંશકમલાકેતુર્મવામ્મોનિધૌ

સેતુઃ શ્રીવૃષભો દદાતુ વિનયં સ્વીયં સદા વાચ્છિતમ્ ” ॥ ૬ ॥ -શાદ્દલ૦

અર્થાત્—“શ્રીમરુદેવાના પુત્ર, મનુષ્યોમાં રત્નસમાન, ઉદાર, ઇન્દ્રો તેમજ તેમની પત્નીઓ (ઇન્દ્રાણીઓ) દ્વારા સેવિત, સેવકજનને સુખકારી, કરણની ગન્ધ વિના પણ માનવોને વિવિધ સુખ અર્પણ કરનારા, મનોહર સ્વરના રસે કરીને વિજય મેળવ્યો છે કોકિલાના ઉપર જેણે એવા (અર્થાત્ દિવ્ય ધ્વનિવાળા), પુષ્ટ ઉપશમના સમુદ્રસમાન એવા, આ સંસારમાં જન્મ-સમુદ્રનો પાર પામેલા, સુભટોએ વાંછેલા ગુણો વડે ધીર, બુદ્ધિશાળીઓના સમુદાય વડે પૂજાયેલાં છે ચરણો જેનાં એવા, ચારિત્રરૂપી વૃક્ષ પ્રતિ પોપટસમાન, પોપટના જેવી

નાસિકાવાળા, યશ વડે જીત્યો છે ચન્દ્રને જેણે એવા, ચન્દ્રના જેવા નિર્મલ ગુણોના સ્થાનરૂપ, ઇન્દ્રના હૃદયરૂપી કમલ પ્રતિ સૂર્યસમાન, (સુ)વૃક્ષની જેમ સુંદર છાયાવાળા, મુલક્ષણોથી અંકિત નાભિવાળા, નાભિ (નૃપતિ)ના નન્દન તેમજ પરાક્રમી એવા (સપ્તભદ્રેવ)ને (હે ભવ્યો!) સુખમોજમાં રહેલો મનુષ્ય જેમ શ્રેષ્ઠ નગરોની પાલના કરનારા પૃથ્વીપતિને નમે તેમ તમે પ્રણામ કરો.”—૧-૫

“આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરાયેલા, ઇન્દ્રોની શ્રેણિ વડે આશ્રિત, લક્ષ્મીરૂપી નંદી પ્રતિ મેઘ-સમાન, અહ્મુત ભાગ્યના ભંડારરૂપ, સમસ્ત ગુણો વડે સમન્વિત, શ્રીમાન્ નાભિ નરેશના વંશરૂપી લક્ષ્મીની ધ્વજસમાન તથા સંસારરૂપી સમુદ્રને વિષે સેતુ (પૂલ)સમાન એવા તીર્થરાજ શ્રીવૃષભ (પ્રભુ) સર્વદા ઇષ્ટ એવા પોતાના વિનયને (આત્માની નિર્ભયતાને) અર્પો (‘વિનય’ શબ્દ દ્વારા કવીશ્વરે પોતાના નામનો નિર્દેશ કર્યો છે).”—૬

❖ ❖ ❖ ❖

તીર્થકારાણામભ્યર્થના—

ये स्नापिताः सुरुचितै, रुचितैर्दानवारिभिः ।

वारिभिर्वितते मेरौ, ते मे रौद्रं हरन्त्वघम् ॥ ૪૬ ॥

—અનુષ્ટુપ્

ટીકા

ये स्नापिताः मेरौ । कैः? सुरुचितैः—सुष्ठु शोभितैः दानवानामरयो—देवारतैः ।
उचितैः—योग्यैवारिभिः—नीरैः । ते मे—मम रौद्रमघं हरन्तु ॥ ૪૬ ॥

અન્વય:

ये वितते मेरौ सुरुचितैः दानव-अरिभिः उचितैः वारिभिः स्नापिताः, ते मे रौद्रं अघं हरन्तु ।

શબ્દાર્થ

स्नापिताः (धा० स्ना)=સ્નાન કરાવ્યું હતું.

सुरुचितैः (मू० सुरुचित)=અત્યંત શોભતા, સુશોભિત.

उचितैः (मू० उचित)=યોગ્ય, યથોચિત.

दानव=દાનવ, અસુર.

दानवारिभिः=દાનવોના દુશ્મનો વડે.

वारिभिः (मू० वारि)=જલ વડે.

वितते (मू० वितत)=વિશાળ.

मेरौ (मू० मेरु)=મેરૂ ઉપર.

रौद्रं (मू० रौद्र)=ઘોર, ભયંકર.

अघं (मू० अघ)=પાપને.

हरन्तु (धा० ह)=હરો, નાશ કરો.

❖❖❖❖

તીર્થકરોને વિનતિ—

“ વિશાળ મેરૂ (પર્વત) ઉપર સુશોભિત એવા દાનવોના દુશ્મનો (અર્થાત્ દેવો)

દ્વારા 'યોગ્ય જલ વડે જમને સ્નાન કરાવવામાં આનું હતું (અર્થાત્ જમનો જલા-
લિષેક થયો હતો), તે (જિનેશ્વરે) મારા ઘેર પાપનો નાશ કરે.'—૪૬

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અર્થકાર—

આ પદ 'પ્રતિપાદાન્ત્યક્ષરપુનરાવૃત્તિ' નામના યમકથી વિભૂષિત છે, કેમકે દરેક પાદના છેવટના ત્રણ અક્ષરોથી અન્ય પાદનો પ્રારંભ થાય છે.

✽ ✽ ✽ ✽

જિનવાણીવિચાર:—

અનાદિનિધનાડીના, ધનાદીનામતિપ્રદા ।

મતિપ્રદાનમાદેયા-જનમા દેયાજિનેન્દ્રવાક્ ॥ ૪૭ ॥

—અનુષ્ટુબ્

ટીકા

ન વિદ્યેતે આદિનિધને યસ્યાઃ સા, एतावताऽनादिपर्यन्तेत्यर्थः । अदीना-वैक-
व्यरहिता । धनादीनां अति-प्रकर्षेण प्रदा । अतिशब्दोऽतिशयख्यापकः । आदेया-ग्राह्या ।
न नमतीत्यनमा । जिनवाक् बुद्धिप्रदानं देयात् ॥ ४७ ॥

અન્વયઃ

અન્-આદિ-નિધના, અ-દીના, ધન-આદીનાં અતિ-પ્રદા, આદેયા, અ-નમા જિન-ઇન્દ્ર-વાક્
મતિ-પ્રદાનં દેયાત્ ।

શીખ-દાર્થ

અનાદિનિધના=અવિદ્યમાન છે આદિ અને અંત જેનાં મતિપ્રદાનં=શુદ્ધિનું દાન.

એવી, આદિ અને અંતથી રહિત.

અદીના=અવિદ્યમાન છે દીનતા જેને વિષે એવી.

ધનાદીનાં=ધનાદિકતા.

અતિપ્રદા=અત્યંત દેનારી.

મતિ=શુદ્ધિ, અક્ષય.

આદેયા (ધા° દા)=ગ્રાહ્ય, ગ્રહણ કરવા લાયક.

અનમા=નહિ નમનારી.

દેયાત્ (ધા° દા)=અર્પો.

જિનેન્દ્રવાક્=જિનેશ્વરની વાણી.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણી સંબંધી વિચાર—

“ આદિ તેમજ અંતથી રહિત, વળી દીનતાથી વિમુખ, ધન વિગેરે (અણીટ

૧ જે જે પવિત્ર તીર્થ, નદી વિગેરેનું જલ જનમાલિષેકમાં ભેદ્ય, તે તે જલ તે યોગ્ય જલ છે.
આ સંબંધમાં જુઓ ત્રિપદિ-શલાકા-પુરૂષ-ચરિત્રનું પ્રથમ પર્વ.

૨ જિન-વાણીને અત્ર જે અનાદિ-અનન્ત વણુવી છે તે યુક્ત છે, કેમકે ગત કાલમાં અનંત તીર્થ-
કરો થઇ ગયા છે તેમજ આગામિ કાલમાં અનન્ત થનાર છે અને વળી તે સર્વની દેશના અર્થતઃ એકજ છે.

અર્થોને) અત્યંત આપનારી, ગ્રહણ કરવા યોગ્ય તેમજ (ક્રોધને પણ) નહિ નમનારી એવી જિનેશ્વરની વાણી (હે મુક્તિ-રમણીના રાગી! તમને) મતિનું દાન ઘો.”—૪૭

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અંકાર—

આ પદ્ય ‘પ્રતિપાદાન્તચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ નામના ચમક-અલંકારથી વિશેષતઃ શોભી રહ્યું છે, કેમકે તેના દરેક પાદના અન્તના ચાર અક્ષરોથી અન્ય પાદ શરૂ થાય છે.

૪ ૪ ૪ ૪

૧ આ પ્રમાણે આપણે પ્રત્યેક પાદે અક્ષરની પુનરાવૃત્તિમાં ચડિયાતા એક પછી એક ત્રણ પદો જોયાં. આ શબ્દાલંકારને થોડે ઘણે અંશે મૂળતો આવતો પ્રથમનૃતીયપાદાન્તપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમક-અલંકાર શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ રચેલા શ્રીપાર્શ્વજિનસ્તોત્રનાં આઠ પદોમાં જોવાય છે. તે સ્તોત્ર નીચે મુજબ છે:—

“પાર્શ્વે પ્રભું શશ્વદકોપમાનં
દકોપમાનં ભવવહ્નિશાન્તૌ ।

આરાધતાં દક્ષનિરન્તરાયં

નિરન્તરાયં પદમાપ્તુમીડે ” ॥ ૧ ॥—ઉપજાતિ.

“હમેશને માટે નાશ પામ્યા છે ક્રોધ અને ગર્વ જેના એવા, તથા ભવરૂપી અગ્નિને શાંત કરવામાં જલસમાન તથા આરાધકો (પૂજકો)ને આપ્યા છે નિરન્તર લાભો જેણે એવા પાર્શ્વ પ્રભુને હું અન્ત-રાયરહિત એવા (મુક્તિ) પદને પ્રાપ્ત કરવાને માટે સ્તવું છું.”—૧

“વીક્ષે જગન્નેત્ર ! મહામ ! યત્ર
મહાભયત્રસ્ય તવાંહિયુગમમ્ ।

પુણ્યઃ સ ઇવાવસરોઽમરાલી

સરો મરાલીવ નિવેવતે યત્ ” ॥ ૨ ॥—ઉપજાતિ.

“હે જગત્તા નેત્ર ! હે મહાતેજસ્વી (નાથ) ! મહાભયમાંથી રક્ષણ કરનારા એવા તારા ચરણ-યુગલ કે જેને જેમ હંસી સરોવરને સેવે છે તેવી રીતે સુરોની શ્રેણી સેવે છે, તે ચરણ-યુગલને જે (સમય) દરમ્યાન હું જોઉં છું તેજ સમય પવિત્ર છે.”—૨

“પ્રણેમુષાં પૂર્ણસમસ્તકામં
સમસ્તકામં સકૃદપ્યચીજ્ઞ ! ।

ભવન્તમાનમ્ય વિમાનમાયા

વિમાનમાયાઃ પ્રભવો ભવન્તિ ” ॥ ૩ ॥—ઉપેન્દ્રવજ્રા.

“હે ઈશ્વર ! પ્રણામ કરનારાઓની પૂર્ણ કરી છે સમસ્ત અભિલાષાઓ જેણે એવા તેમજ સમન્તતઃ નાશ કર્યો છે કામદેવનો જેણે એવા આપને એકજ વાર નમસ્કાર કરીને (ભવ્ય જનો) માન અને માયાથી મુક્ત બની વિમાનની લક્ષ્મીના પ્રભુઓ બને છે.”—૩

“નયાઢ્યમુઘદ્ગમમહાગમાલ-

મમહમાલક્ષિતસર્વભાવમ્ ।

કૈર્નામ ધીમદ્ધિરમાનિ શાન્તં

રમાનિશાન્તં ન વચસ્ત્વદીયમ્ ” ॥ ૪ ॥—ઉપજાતિ.

“(નૈગમાદિક) નયોથી વ્યાપ્ત એવા, વળી ઉદયમાં આવી છે આલાપકો તેમજ (સપ્તલંગી પ્રમુખ) લંગોની શ્રેણી જેને વિષે એવા, તેમજ નાશરહિતપણે (અર્થાત્ ક્રોધ પણ કુવાદીથી લંગ યાને બાધ ન કરી શકાય એવી રીતે) દેખાડ્યા છે સર્વ પદાર્થો જેને વિષે એવા, વળી શાન્તિમય અને લક્ષ્મીના મંદિરરૂપ એવા તારા વચનને કયા યુદ્ધિશાળીઓએ પૂજ્યું નથી અથવા માન્યું નથી ?”—૪

ગૌરીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સૌવર્ણપટ્ટા શ્રીગૌરી, શ્રી‘ગૌરી’ પદ્મહસ્તિકા ।

હસ્તિકાયા મહાગોધા—SSગોધામધ્વસ્તયેSSસ્તુ વઃ ॥ ૪૮ ॥ ૧૨ ॥

—અનુષ્ટુબ્

ટીકા

શ્રીગૌરી દેવતા । આગસઃ—પાપસ્ય ધામ—સદનં તસ્ય ધ્વસ્તયે । વો—યુષ્માકં ભવતુ । સૌવર્ણઃ પટ્ટો યસ્યાઃ સા । શ્રીવદ્ ગૌરી—પીતવર્ણેત્યર્થઃ । હસ્તિકાયા ઇવ કાયા યસ્યાઃ સા હસ્તિકાયા । મહતી ગોધા વાહનં યસ્યાઃ સા । પદ્મં હસ્તે યસ્યાઃ સા ॥ ૪૮ ॥

“ નિલ્લં પ્રમાદેન વિના શિતામં
વિનાશિતામફ્ફલમફ્ફભાજામ્ ।
ધ્વન્નામ ધન્યઃ સ્મરતીશ ! સારં
રતીશસારફ્ફમૃગેન્દ્રનાદમ્ ” ॥ ૫ ॥—ઉપજ્ઞતિ.

“ નષ્ટ કર્યા છે રોગને જેણે એવા, તથા વિનાશ કર્યો છે પ્રાણીઓના અમંગલોનો જેણે એવા તેમજ સારભૂત અને (વળી) કામદેવરૂપી સારંગને (નસાડી મૂકવામાં) સિંહ—નાદ જેવા એવા તારા નામને હે નાથ! પ્રમાદ વિના ધન્ય પુરૂષ સર્વદા સ્મરે છે. ”—૫

“ મૃત્યોઽપિ યોઽત્રાવૃજિનપ્રભાવે
જિન ! પ્રભાવૈકરસસ્ત્વયિ સ્યાત્ ।
સ રૂપવાન્ નીરુગજાશ્વસેને !
ગજાશ્વસેનેશ્વરતામુપૈતિ ” ॥ ૬ ॥—ઉપજ્ઞતિ.

“ હે વીતરાગ! હે રોગ—રહિત! હે જન્મ—રહિત! હે અધિસેન (નૃપતિ)ના નન્દન! નિર્મળ છે પ્રભાવ જેનો એવા તારે વિષે જે (મનુષ્ય) ક્રિકર હોઇ કરીને પણ તારા પ્રભાવમાં એકરસ અને છે, તે સ્વરૂપવાન્ થવા ઉપરાંત હાથી, ઘોડા અને સૈન્યની પ્રભુતાને પામે છે. ”—૬

“ મૂયાન્નમો નીલતમાલકાય
તમાલકાયપ્રમ ! તુમ્યમેવ ।
ભવાત્ ત્વદન્યઃ કતમોઽવિતા ન
તમોવિતાનચ્છિદુરોઽર્કં ઇવ ” ॥ ૭ ॥—ઉપજ્ઞતિ.

“ તમાલ વૃક્ષના જેવી જેની કાયાની કાન્તિ છે એવા હે (જિનેશ્વર!) અત્યન્ત નીલ (કૃષ્ણ) કેશવાળા એવા તનેજ (મારો) નમસ્કાર હોએ. જેમ અંધકારના સમૂહનો નાશ કરવામાં સૂર્યજ (સમર્થ) છે, તેમ (અમને સંસારરૂપી કેદખાનામાંથી) અચાવનાર તારા સિવાય અન્ય કોઇ નથી. ”—૭

“ ત્વદુક્તકૃત્યેષ્વવિરામવાસે
વિરામ ! વામેય ! મયિ પ્રસીદ્ ।
ભગ્યાન્ સ્તવઃ પાતુ જિનપ્રમોઽયં
જિનપ્રમો યં વિદધે યતીન્દ્રઃ ” ॥ ૮ ॥—ઉપજ્ઞતિ.

“ હે વિશેષતઃ સમણીય (જિનેશ્વર)! હે વામા (રાણી)ના પુત્ર! તેં કથન કરેલાં કૃત્યો પ્રતિ નિરંતર પ્રતિકૂળ રહેનારા એવા મારા (જેવા પ્રમાદી) ઉપર તું પ્રસન્ન થા. જે (આ) સ્તવનને આ જિનપ્રભ મુનીશ્વરે (આચાર્યે) અનાવ્યું છે, તે આ સ્તવન કે જેમાં વીતરાગની પ્રભા (ગુણો) છે તે ભવ્ય (શ્રવો)તું સ્પર્શ કરો. ”—૮

અન્વય:

સૌવર્ણ-પટ્ટા, શ્રી-ગૌરી પદ્મ-હસ્તિકા, હસ્તિન્-કાયા, મહત્-ગોધા શ્રી-‘ગૌરી’ વઃ આગસ્-ધામન્-ધ્વસ્ત્યે અસ્તુ ।

શબ્દાર્થ

પટ્ટ=(૧) પીઠ; (૨) રાજ-સિંહાસન; (૩) ઢાલ; (૪)

ઉત્તરીય વસ્ત્ર.

સૌવર્ણપટ્ટા=સુવર્ણનો પટ્ટ છે જેનો એવી.

ગૌરી=પીતલવર્ણી.

શ્રીગૌરી=લક્ષ્મી (દેવી)ના સમાન પીતલવર્ણી.

ગૌરી=ગૌરી (દેવી.)

શ્રીગૌરી=શ્રીગૌરી (દેવી).

પદ્મ=કમળ.

હસ્ત=હાથ.

પદ્મહસ્તિકા=પદ્મ છે હાથમાં જેના એવી.

હસ્તિન્=કુંજર, હાથી.

કાયા=શરીર, દેહ.

હસ્તિકાયા=હાથીના જેવું શરીર છે જેનું એવી.

ગોધા=એક જાતનો સાપ, ઘો.

મહાગોધા=મોટી ગોધા છે વાહન જેનું એવી.

આગસ્=પાપ.

ધામન્=ગૃહ.

ધ્વસ્તિ=ધ્વંસ, નાશ.

આગોધામધ્વસ્ત્યે=પાપના ગૃહના નાશને અર્થે.

વઃ (મૂં યુષ્મદ્)=તમારા.

શ્લોકાર્થ

ગૌરી દેવીની સ્તુતિ—

“ સુવર્ણના પટ્ટવાળી, લક્ષ્મીના જેવી પીતલવર્ણી, પદ્મ છે હસ્તમાં જેના એવી, કુંજરના જેવા (પ્રૌઠ) દેહવાળી તથા મોટી ગોધા છે વાહન જેનું એવી શ્રીગૌરી (દેવી) (હે મુક્તિ-યોગ્ય પ્રાણીઓ!) તમારા પાપરૂપી ધામના ધ્વંસને માટે થાઓ. ”—૪૮

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્મ-ચમત્કાર—

આ પદ્મ પણ એક પ્રકારના ચમત્કારી શોભે છે એ દેખીતી વાત છે. આ પદ્મના પ્રથમ ચરણના છેવટના ત્રણ અક્ષરોથી દ્વિતીય ચરણનો પ્રારંભ થયો છે અને એવીજ રીતે દ્વિતીય ચરણના છેવટના ત્રણ અક્ષરોથી તૃતીય ચરણ શરૂ થાય છે. પરંતુ તૃતીય ચરણના છેવટના બે અક્ષરોથી ચતુર્થ ચરણનો પ્રારંભ થાય છે, એ વાત બૂલવા જેવી નથી.

ગૌરી દેવીનું સ્વરૂપ—

‘ગૌરવર્ણી હોય તે ગૌરી’ એમ ગૌરી શબ્દ સૂચવે છે. આ ગૌરી દેવી પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. એ ગૌરવર્ણી છે અને ગોધિકા એ એનું વાહન છે. વિશેષમાં એ હસ્તમાં સહસ્ર-પત્રી કમલ રાખે છે. એના સંબંધમાં કહ્યું પણ છે કે—

“ ગોધાસનસમાસીના, કુન્દકર્પૂરનિર્મલા ।

સહસ્રપત્રસંયુક્ત-પાણિગૌરી શ્રિયેઽસ્તુ નઃ ॥ ”

—આચાર્ય પત્રાંક ૧૬૨.

આ દેવીના સ્વરૂપ ઉપર વિશિષ્ટ પ્રકાશ તો નિર્વાણ-કલિકા પાડે છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ તથા ગૌરીદેવી કનકગૌરી ગોધાવાહનાં ચતુર્મુખાં વરદમુશલયુતદક્ષિણકરામક્ષમાલાકુવ-લ્યાલક્ષ્મીમહસ્તાં ચેતિ ” અર્થાત્ ગૌરી દેવીને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને મુશલથી વિભૂષિત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ જપ-માલા અને કમલથી અલંકૃત છે.

૧૩ શ્રીવિમલજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીવિમલનાથસ્ય સંસ્તવનમ્—

નિજમહિમવિજિતકમલં

પ્રમદભરાનમ્રદેવપૂજિતકમલમ્ ।

વિમલસ્ય ધામયુગલં—

ઘનીયગુણસમ્પદભિનુત ક્રમયુગલમ્ ॥ ૪૯ ॥

—આર્યાગીતિઃ

ટીકા

નિજમહિમ્ના વિજિતં કમલં યેન તત્ । હર્ષભરેણ આનમ્નાશ્ચ તે દેવાશ્ચ તૈઃ પૂજિતમ્ । ધામ-તેજઃ તત્ યુનક્ષીતિ ધામયુક્ । અલઙ્ઘનીયા ગુણાનાં સમ્પદ્ યસ્ય તત્ । અભિનુત-અભિષ્ટુત ॥ ૪૯ ॥

અન્વયઃ

વિમલસ્ય નિજ-મહિમન્-વિજિત-કમલં, પ્રમદ-ભર-આનમ્-દેવ-પૂજિતકં અલં ધામન્-યુક્, અ-લઙ્ઘનીય-ગુણ-સમ્પદ્ ક્રમ-યુગલં અભિનુત ।

શીલ્પ-દાર્થ

કમલ=કમળ.

નિજમહિમવિજિતકમલં=પોતાના મહિમા વડે વિજય મેળવ્યો છે કમલના ઉપર જેણે એવા.

મર=સમૂહ.

પૂજિત (ધાં પૂજ)=પૂજેલ.

પ્રમદભરાનમ્રદેવપૂજિતકં=હર્ષના સમૂહપૂર્વક પ્રણામ કરનારા દેવો વડે પૂજાયેલા.

વિમલસ્ય (મૂં વિમલ)=વિમલ (નાથ)ના.

ધામન્=તેજ.

યુક્=જોડ્યું.

ધામયુક્=તેજને જોડનાર, તેજસ્વી.

અલઙ્ઘનીય (ધાં લઙ્ઘ)=જેનો પરાભવ ન થઈ શકે તેવા.

ગુણ=ગુણ.

અલઙ્ઘનીયગુણસમ્પદ્=અલંઘનીય છે ગુણોની સંપત્તિ જેની એવા.

અભિનુત (ધાં નુ)=તમે સ્તવો.

ક્રમયુગલં=ચરણ-યુગલને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીવિમલનાથનું સંસ્તવન—

“ પોતાના મહિમા વડે પરાજિત કર્યું છે કમલને જેણે એવા, તથા વળી હર્ષના સમૂહપૂર્વક નમસ્કાર કરનારા અમરો વડે પૂજાયેલા એવા, તેમજ વળી અત્યંત તેજસ્વી

તથા અલંધનીય છે ગુણોની સંપત્તિ જની એવા 'વિમલ(નાથ)ના ચરણુ-યુગલને (હે ક્ષમ્ય જનો!) તમે (અત્યંત) સ્તવો."—૪૯

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ પદ્ય પદ્ય-ચમત્કારના સંબંધમાં તૃતીય પદ્યને મળતું આવે છે, કેમકે આનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે, બ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના ચાર ચાર અક્ષરો સમાન છે. આ ઉપરથી બેઠ શકાય છે કે આ કાવ્યમાં જે ચમક પ્રધાન પદ લોગવે છે, તે ચમકનો આ પદ્યથી પુનઃ પ્રારંભ થાય છે.

જિન-સેવા—

શમિતાખિલરુજિ નાનાં—

ભોજોદરલાલિતેઽતિચારુ જિનાનામ્ ।

ચરણયુગે દિવિજનતે

ભક્તિં કુરુ દુર્લભે ભુવિ જનતે ! ॥ ૫૦ ॥

—આર્યા૦

ટીકા

હે જનતે ! ભક્તિં કુરુ । ચરણયુગે । શમિતા અખિલા રુજો-રોગા યેન તત્ તસ્મિન્ । નાનામ્ભોજાનામુદરં તસ્મિન્ લાલિતે-વૃદ્ધિં નીતે । અતિચારુ લાલિતક્રિયાવિશેષણં ઇતત્ । દિવિજા-દેવાસ્તૈનંતં તસ્મિન્ । દુઃખેન લભ્યં તસ્મિન્ ॥ ૫૦ ॥

અન્વયઃ

(હે) જનતે ! જિનાનાં શમિત-અખિલ-રુજિ, અતિ-ચારુ નાના-અમ્ભોજ-ઉદર-લાલિતે, દિવિજ-નતે ભુવિ દુર્લભે ચરણ-યુગે ભક્તિં કુરુ ।

શબ્દાર્થ

શમિત (ધા૦ શમ્)=શાંત કરાયેલ.

રુજ્=રોગ, વ્યાધિ.

શમિતાખિલરુજિ=શાંત કરાયા છે સમસ્ત રોગો જેના વડે એવા.

અમ્ભોજ=કમળ.

ઉદર=મધ્ય ભાગ.

લાલિત (ધા૦ લલ્)=વૃદ્ધિને પામેલ.

નાનામ્ભોજોદરલાલિતે=વિવિધ કમલોના મધ્ય ભાગને વિષે વૃદ્ધિ પામેલ.

અતિચારુ=અત્યંત મનોહર રીતે.

જિનાનાં (મૂ૦ જિન)=તીર્થકરોના.

યુગ=યુગલ, બેનું બેડકું.

ચરણયુગે=પાદ-યુગલને વિષે.

દિવિજ=દેવતા.

નત (ધા૦ નમ્)=પ્રણામ કરેલ.

દિવિજનતે=દેવતાઓ વડે પ્રણામ કરાયેલા.

કુરુ (ધા૦ કૃ)=તું કર.

દુર્લભે (મૂ૦ દુર્લભ)=દુર્લભ.

જનતે ! (મૂ૦ જનતા)=હે જન-સમૂહ !

૧ આ તેરમા તીર્થકર શ્રીવિમલનાથને લગતી ટુંક હકીકત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના પૃ૦ ૧૬૫ માંથી મળી શકશે.

શ્લોકાર્થ

જિન-સેવા—

“ શાંત કરાયા છે સમસ્ત રોગો જનાથી એવા, વળી વિવિધ કમલોના મધ્ય ભાગને વિષે અત્યંત મનોહર રીતે વૃદ્ધિ પામેલા, તેમજ દેવતાઓ વડે પ્રણામ કરાયેલા તથા વળી પૃથ્વીને વિષે દુર્લભ એવા જિનોના ચરણ-યુગલને વિષે હે જન-સમૂહ! તું ભક્તિ કર. ”—૫૦

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અર્થકાર—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યો પણ ‘પાદાંતસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ નામના શબ્દાલંકારથી શોભે છે અને તેમ હોવાને લીધે આ પદ્યો છઠ્ઠા પદ્યને ચમકના વિષયમાં મળતાં આવે છે.

* * * *

જિનવાણીસ્તુતિઃ—

વિજિતવતી સુરવં ઘા-

માપૂરિતવન્તમમ્બુદં સુરવન્ધ્યા ।

વીરસ્ય ભવાદવતાદ્

વાણી કેનાપિ ન વિજિતા વાદવતા ॥ ૫૧ ॥

—આર્યોં

ટીકા

વીરસ્ય જિનસ્ય વાણી ભવાત્ અવતાત્-રક્ષતાત્ । વિજિતવતી-તિરસ્કૃતવતી અમ્બુદમ્ । શોભનો રવઃ-શબ્દો यस્ય તમ્ । ઘાં-આકાશં આપૂરિતવન્તમ્ । કિંમૂતા વાક્ ? સુરૈવન્ધ્યા । તથા કેનાપિ વાદવતા-વાદિના ન વિજિતા ॥ ૫૧ ॥

અન્વયઃ

ઘાં આપૂરિતવન્તં, સુ-રવં અમ્બુદં વિજિતવતી, સુર-વન્ધ્યા, કેન અપિ વાદવતા ન વિજિતા વીરસ્ય વાણી ભવાત્ અવતાત્ ।

શબ્દાર્થ

વિજિતવતી (ધાં જિ)=વિજય મેળવેલી.
રવઃ=ધ્વનિ, અવાજ.
સુરવં=સુ-દર ધ્વનિ છે જેનો એવા.
ઘાં (મૂં દિવ્)=આકાશને.
આપૂરિતવન્તં (ધાં પૂ)=પૂરી દીધેલ.
અમ્બુદં (મૂં અમ્બુદ)=મેઘને.
વન્ધ્ય (ધાં વન્)=વ-દન કરવા લાયક.

સુરવન્ધ્યા=દેવોને વ-દન કરવા લાયક.
વીરસ્ય (મૂં વીર)=વીરની.
અવતાત્ (ધાં અવ્)=અચાવો.
વાણી=વાણી, દેશના.
કેન (મૂં કિમ્)=કોઈથી.
વિજિતા (ધાં જિ)=જીતાયેલી.
વાદવતા (મૂં વાદવત્)=વાદી વડે.

શ્લોકાર્થ

જન-વાણીની સ્તુતિ—

“આકાશને પૂરી નાખનારો તથા વળી શેભાયમાન ગર્જનાથી યુક્ત એવા મેઘ ઉપર વિજય મેળવનારી તેમજ કોઈ પણ વાદીથી નહિ છતાયેલી એવી વીરની વાણી (હે ભવ્યો!) (તમને) ભવ(-ભ્રમણ)થી બચાવો.”—૫૧

* * * *

ગાન્ધારીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

પવિમુશલકરા લાભં

શુભં ક્રિયાદધિવસન્વતિકરાલાભમ્ ।

કમલં રાગાન્ધારી-

રણકૃત્ત્રીલપ્રભોત્કરા ‘ગાન્ધારી’ ॥ ૫૨ ॥ ૧૩ ॥

-આર્યા૦

ટીકા

પવિશ્ચ મુશલં ચ પવિમુશલે તે કરયોર્યસ્યાઃ સા । કમલં અધિવસન્તી । “ઉપાન્વ-ધ્યાઙ્વસઃ” (સિ૦ અ૦ ૨, પા૦ ૨, સૂ૦ ૨૧) इत्यनेनाधारस्य कर्मता । कमले स्थितेत्यर्थः । किंविधं पद्मं ? अतीव कराला-अभङ्गुरा (आभा) छाया यस्य तत् । रागेणा-न्धाश्च तेऽरयश्च तेषां ईरणं-प्रेरणं करोतीति कृत् । नीलप्रभाणामुत्करो यस्याः सा ॥ ५२ ॥

અન્વયઃ

પવિ-મુશલ-કરા, અતિ-કરાલ-આભં કમલં અધિવસન્તી, રાગ-અન્ધ-અરિ-ઈરણ-કૃત્, નીલ-પ્રભા-ઉત્કરા ‘ગાન્ધારી’ શુભં લાભં ક્રિયાત્ ।

શી૦દાર્થ

મુશલ=મુસળું, સાંબેહું.

કર=હાથ.

પવિમુશલકરા=વજ્ર અને મુસળું છે હાથમાં જેના એવી.

લાભં (મૂ૦ લાભ)=લાભને.

શુભં (મૂ૦ શુભ)=શુભ.

ક્રિયાત્ (ધા૦ કૃ)=કરો.

અધિવસન્તી (ધા૦ વસ્)=વસનારી.

કરાલ=ઉચ્ચ.

અતિકરાલાભં=અતિશય કરાલ છે કાન્તિ જેની એવા.

કમલં (મૂ૦ કમલ)=કમલ ઉપર.

અન્ધ=આંધળા.

ઈરણ=પ્રેરણ.

રાગાન્ધારીરણકૃત્=રાગાંધ દુશ્મનોને પ્રેરણા કરનારી.

નીલ=શ્યામ.

નીલપ્રભોત્કરા=શ્યામ છે પ્રભાને સમૂહ જેને એવી.

ગાન્ધારી=ગાન્ધારી (દેવી).

શ્લોકાર્થ

ગાન્ધારી દેવીની સ્તુતિ—

“વળ અને મુશળ છે હાથમાં જેના એવી, વળી અતિશય ઉચ્ચ (અર્થાત્ અલંકાર) છે કાન્તિ જેની એવા કમલ ઉપર નિવાસ કરનારી, તથા વળી રાગાંધ દુશ્મનોને પ્રેરણા કરનારી તેમજ નીલ છે પ્રભાનો સમૂહ જેનો એવી ગાન્ધારી (દેવી) (હે ભવ્યો ! તમને) શુભ લાભ કરો.”—પર

સ્પષ્ટીકરણ

ગાન્ધારી દેવીનું સ્વરૂપ—

આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. એને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથ વરદ અને મુશલથી અલંકૃત છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથ અભય અને વળથી વિભૂષિત છે. વળી તે નીલવર્ણી છે અને કમલ એ એનું આસન છે. આ વાતની નિર્વાણ-કલિકા સાક્ષી પૂરે છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા ગાન્ધારીદેવીં નીલવર્ણાં કમલાસનાં ચતુર્ભુજાં વરદમુશલયુતદક્ષિણકરામભયકુલિશ-યુતવામહસ્તાં ચેતિ.”

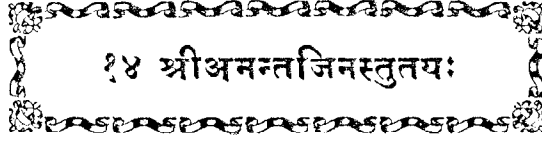
આચાર-દિનકર પણ આ વાતનું સમર્થન કરે છે, કેમકે તેમાં કહ્યું છે કે—

“શતપત્રસ્થિતચરણા, મુસલં વજ્રં ચ હસ્તયોર્દઘતી ।

કમનીયાજ્ઞનકાન્તિ-ગાન્ધારી ગાં શુમાં દધાત્ ॥” —આર્યા

આચાર૦ પત્રાંક ૧૬૨.

१४ श्रीअनन्तजिनस्तुतयः

अथ श्रीअनन्तनाथस्य स्तुतिः—

निरेति गद्वल्लरीगुपिलजन्मकान्तारतः

प्रणम्य यमनीप्सितोपनतदिव्यकान्तारतः ।

अनन्तजिदसौ जयत्यभिमतायदो घस्मरः

समस्तजगदंहसां हतकृतापदोघस्मरः ॥ ५३ ॥

—पृथ्वी (८, ९)

टीका

असौ अनन्तजित् तीर्थकरो जयति । यं प्रणम्य जीवो निरेति—निर्गच्छति । कस्मात् ? गदा—रोगा एव वल्लर्यो—लतास्ताभिर्गुपिलं—गहनं जन्म एव कान्तारं—वनं तस्मात् । किंभूतः सन् निरेति ? अनीप्सितमेव—अनाद्युमिष्टमेव उपनतं—आगतं दिव्यकान्तानां रतं—सुखं यस्य सः । अभिमतं सुखं तस्य आयः—प्राप्तिस्तं ददातीति अ०दः, जिनविशेषणम् । घस्मरो—विनाशकः । समस्तजगतां अहांसि—पापानि तेषाम् । कृत आपदां ओघो येन स्मरेण स (ततः) कर्मधारयः । हतः कृतापदोघस्मरो येन सः ॥ ५३ ॥

अन्वयः

यं प्रणम्य अन्—ईप्सित—उपनत—दिव्य—कान्ता—रतः (सन् जीवः) गद्वल्लरी—गुपिल—जन्मन्—कान्तार—तः निरेति, असौ अभिमत—आय—दः, समस्त—जगत्—अंहसां घस्मरः, हत—कृत—आपद्—ओघ—स्मरः 'अनन्तजित्' जयति ।

शब्दार्थ

निरेति (धा० इ)=अडार नीकणी अथ छे.

गद्व=रोग.

वल्लरी=वेध, लता.

गुपिल=गहन.

कान्तार=वन, जंगल.

गद्ववल्लरीगुपिलजन्मकान्तारतः=रोगरूपी लताओ
वडे गहन ओवा जन्मरूपी वनमांथी.

प्रणम्य (धा० नम्)=प्रणाम करीने.

अनीप्सित=वगर धरुछाये.

उपनत (धा० नम्)=उपस्थित, पाभेध.

कान्ता=लक्षणा, स्त्री.

रत=सुख.

अनीप्सितोपनतदिव्यकान्तारतः=वगर धरुछाये
प्राप्त थयुं छे दिव्यांगनानुं सुख जेने ओवो.

અનન્તજિત્=અનન્તજિત્, અનન્તનાથ.
અભિમત (ધા૦ મન્)=અભીષ્ટ, વાંછિત.
અભિમતાયદઃ=અભીષ્ટ લાભને દેનારા.
ઘસરઃ (મૂ૦ ઘસર)=વિનાશક, નાશ કરનારા.
અહસ્=પાપ.

સમસ્તજગદંહસાં=સમસ્ત જગત્તાં પાપોના.

સર=કામદેવ, મદન.

હતક્રતાપદોઘસરઃ=કર્ષો છે આપત્તિનો સમૂહ જેણે
એવા કામદેવને હણ્યો છે જેણે એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅનન્તનાથની સ્તુતિ—

જે (તીર્થંકર)ને પ્રણામ કરીને, ઇચ્છતો નથી છતાં પણ પ્રાપ્ત થયું છે દિવ્યાંગનાનું સુખ જેને એવો થયો થકો (જીવ) વ્યાધિરૂપી વેલોથી ગહન એવા જન્મ (—મરણ) રૂપ ગંગલમાંથી બહાર નીકળી બચ છે, તે, અભીષ્ટ લાભને દેનારા, સમસ્ત જગત્તાં પાપોના સંહાર કરનારા તથા વળી (ઉત્પન્ન) કર્યો છે આપત્તિનો સમૂહ જેણે એવા મદનને (પણ) હણ્યો છે જેણે એવા 'અનન્તજિત્ (તીર્થંકર) જયવંતા વર્તે છે.'—૫૩

તીર્થંકરના નામ સંબંધી વિચાર—

ચૌદમા તીર્થંકરનું પ્રચલિત નામ 'અનન્ત' છે, પરંતુ આ પદમાં 'અનન્તજિત્' એમ આપ્યું છે તે શું યોગ્ય છે એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે. આ પ્રશ્નના સંબંધમાં વિચાર કરીએ તે પૂર્વે એ પણ વાત ધ્યાનમાં લેવી આવશ્યક છે કે જીવના પદમાં તો વીસમા તીર્થંકરના 'મુનિસુવ્રત' નામને બદલે 'સુવ્રત'નો ઉલ્લેખ છે તેનું કેમ વાડ? આ તો વધારે અયોગ્ય વાત છે એમ ઉપલેક દૃષ્ટિએ વિચારનારને લાગે, પરંતુ તેમ નથી. એ વાતની કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહિમચન્દ્ર-સૂરિકૃત અભિધાન-ચિન્તામણિ સાક્ષી પૂરે છે. ત્યાં તીર્થંકરોનાં નામાન્તરો વિષે ઉલ્લેખ કરતાં કહ્યું છે કે—

“ઋપમ્નો વૃષમઃ શ્રેયાન્, શ્રેયાંસઃ સ્વાદનન્તજિદનન્તઃ ।

સુવિધિસ્તુ પુષ્પદન્તો, મુનિસુવ્રતસુવ્રતૌ તુલ્યૌ ॥ —આર્થા

અરિષ્ટનેમિસ્તુ નેમિ-વીરશ્ચરમતીર્થકૃત્ ।

મહાવીરો વર્ધમાનો, દેવાર્યો જ્ઞાતનન્દનઃ ॥ ”—અનુષ્ટુપ્

—પ્રથમ કાણ્ડ, પદ્યાંક ૨૬-૩૦.

અર્થાત્ 'ઋપમ્' અને 'વૃષમ્', 'શ્રેયાન્' અને 'શ્રેયાંસઃ', 'અનન્તજિત્' અને 'અનન્ત', 'સુવિધિ' અને 'પુષ્પદંત' તેમજ 'મુનિસુવ્રત' અને 'સુવ્રત' એ સમાન છે. એવીજ રીતે 'અરિષ્ટનેમિ' અને 'નેમિ' પણ સમાન છે. અન્તિમ તીર્થંકરનાં વીર, મહાવીર, વર્ધમાન, દેવાર્ય અને જ્ઞાતનન્દન એ નામાન્તરો છે.

૫ ૫ ૫ ૫

૧ 'અનન્તજિત્' શબ્દસ્ય દ્યુત્પસ્યર્થઃ—

“અનન્તકર્માણાન્ જયતિ અનન્તૈર્જ્ઞાનાદિમિર્ષા જયત્યનન્તજિત્, યદ્વા ગર્ભસ્થિતે જનન્યા અનન્તરક્ષદામ દદં જયતિ ચ ત્રિભુવનેઽપિ દ્યુત્યનન્તજિત્ ”

—અભિધાનચિન્તામણિસ્વોપજ્ઞટીકાયામ્

૨ આ ચૌદમા તીર્થંકરની સ્તૂત્ત્વ રૂપરેખા સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૧૭૫)માં આલેખવામાં આવી છે.

જિનાનાં વિજય:—

भवन्ति न यदानता वरविधावलीकाननाः

श्रुतज्वलनभस्मसात्कृतभवावलीकाननाः ।

प्रपञ्चितजगद्बृहद्दुरितकूपतारा जिना

जयन्ति वपुषेह तेऽनुपमरूपताराजिना ॥ ૫૪ ॥

—પૃથ્વી

ટીકા

પ્રપञ્ચિતાનિ જગતિ બૃહદ્દુરિતાન્યેવ કૂપસ્તં તરન્તીતિ તારાઃ । શ્રુતમેવ જ્વલનસ્તેન ભસ્મસાત્કૃતં ભવાવલીકાનનં-વનં ચૈસ્તે । જિના વપુષા જયન્તિ । યદાનતાઃ સન્તો વરકર્તવ્યે અલીકમુખા ન ભવન્તિ । વપુષા કિંભૂતેન ? અનુપમરૂપતયા રાજિના-શોભિતેન ॥ ૫૪ ॥

અન્વયઃ

યદ્-આનતાઃ (પ્રાણિનઃ) ઘર-વિધૌ અલીક-આનનાઃ ન ભવન્તિ, તે શ્રુત-જ્વલન-ભસ્મ-સાત્-કૃત-ભવ-આવલી-કાનનાઃ, પ્રપञ્ચિત-જગત્-બૃહત્-દુરિત-કૂપ-તારાઃ જિનાઃ અનુપમ-રૂપતા-રાજિના વપુષા ઇહ જયન્તિ ।

શબ્દાર્થ

આનત (ધા० નમ્)=નમેલા, પ્રણામ કરેલા.

યદાનતાઃ=જેને પ્રણામ કરેલા.

ઘરવિધૌ=ઉત્તમ કાર્યને વિષે.

અલીક=અસત્ય, ભૂઠું.

આનન=મુખ, વદન.

અલીકાનનાઃ=અસત્ય છે મુખ જેમનું એવા.

શ્રુત=શ્રુત-જ્ઞાન.

જ્વલન=અગ્નિ, આગ.

ભસ્મ=શાખ, શાખોડી.

સાત્=એક જાતનો પ્રત્યય.

કાનન=વન, અરણ્ય.

શ્રુતજ્વલનભસ્મસાત્કૃતભવાવલીકાનનાઃ=શ્રુતરૂપ

અગ્નિ વડે ભસ્મીભૂત કર્યું છે ભવની શ્રેણિરૂપ વનને જેમણે એવા.

પ્રપञ્ચિત=ફેલાવેલ, વિસ્તીર્ણ.

બૃહત્=મોટું.

કૂપ=કુપો.

તાર (ધા० તૃ)=તરી જનારા.

પ્રપञ્ચિતજગદ્બૃહદ્દુરિતકૂપતારાઃ=જગતને વિષે

વિસ્તાર પામેલા મહાપાપરૂપ રૂપને તરી જનારા.

જયન્તિ (ધા० જિ)=જય પામે છે.

વપુષા (ધા० વપુસ્)=શરીર વડે.

રૂપતા=સૌન્દર્ય.

અનુપમરૂપતારાજિના=અસાધારણ સૌન્દર્ય વડે શોભતા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોનો વિજય—

જેમને પ્રણામ કરેલા (જીવો) ઉત્તમ કાર્યને વિષે અસત્ય-મુખ વાળા થતા નથી (અર્થાત્ એક વખત ઉચિત કાર્ય કરવા હા પાડ્યા પછી તેવું કાર્ય જરૂર કરે છે), તેઓ

કે ઝમણે શ્રુતરૂપ અગ્નિ વડે ભવ-શ્રેણિ રૂપ વનોને બાળીને ભસ્મીભૂત કર્યા છે તથા જ્યોત્સ્ના જગત્માં વિસ્તાર પામેલા એવા મહાપાતકરૂપ કૂપને તરી બચ છે, તે જિનેના અલૌકિક સૌન્દર્યથી શોભતા દેહ વડે અત્ર જય પામે છે.”—૫૪

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અર્થકાર—

આ પદનાં ચારે અરણ્યોમાં છેવટના પાંચ અક્ષરોની સમાનતા દૃષ્ટિગોચર થાય છે, એથી કરીને આ પદ ‘પાદાંતસમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ નામના શબ્દાલંકારથી શોભી રહ્યું છે.

શ્રુત-જ્ઞાન—

જૈન શાસ્ત્રમાં જ્ઞાનના પાંચ પ્રકારો પાડ્યા છે—(૧) મતિ, (૨) શ્રુત, (૩) અવધિ, (૪) મનઃપર્યાય અને (૫) કેવલ. આ પાંચ પ્રકારો પૈકી પરોક્ષ પ્રમાણરૂપ, મતિપૂર્વક, શાસ્ત્ર-શ્રવણ અથવા તેના પઠન ઉપર આધાર રાખનારું, ત્રિકાલવિષયક તેમજ અંગબાહ્ય અને અંગપ્રવિષ્ટ એમ બે મુખ્ય લેહોવાળું જ્ઞાન શ્રુત-જ્ઞાન છે. શબ્દ-શ્રવણથી ઉપજતો બોધ યાને શબ્દ-બોધ તે શ્રુત-જ્ઞાન છે, જ્યારે શબ્દજનિત અર્થ-બોધથી અતિરિક્ત, ઇન્દ્રિયાર્થસંબંધન્ય બોધ તે મતિજ્ઞાન છે. ઉપર્યુક્ત પાંચ જ્ઞાનોની સ્થૂળ માહિતી અધ્યાત્મ-તરવાલોકમાંથી મળી શકશે, જ્યારે તેનું વિશિષ્ટ સ્વરૂપ તો વિશેષાવશ્યક, નંદીસૂત્ર વિગેરે પ્રૌઠ ગ્રન્થોમાંથી મળશે.

શ્રુત-જ્ઞાનનો મહિમા—

આ પદમાં જે એમ સૂચન કરવામાં આવ્યું છે કે શ્રુતજ્ઞાન દ્વારા ભવરૂપી વનો ભસ્મીભૂત બને છે (અને તેમ થતાં મુક્તિ મળે છે) તે કંઈ અતિશયોક્તિ નથી. કેમકે એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે ચૌદપૂર્વધર યાને શ્રુત-કેવલી જે આહાર લાવે તે આહાર કેવલ-જ્ઞાનીને પણ કલ્પે છે. વળી જો કે શ્રુત-જ્ઞાન સ્વપર્યાયથી કે પરપર્યાયથી કેવલજ્ઞાનના સમાન નથી, પરંતુ સ્વ-પર ઉભય પર્યાય વડે તો તે તેના સમાન છે. કહ્યું પણ છે કે—

“સંયપજ્ઞાપહિ ઉ કેવલેણ તુહં ન હોજ્ઞ ન પરેહિં ।

સયપરપજ્ઞાપહિ તુ તુહં તં કેવલેણેવ ॥

—વિશેષાવશ્યક, ગાથાંક ૪૯૩.

વિશેષમાં જોણે પૂરેપૂરા દશ પૂર્વનું અધ્યયન કર્યું હોય, તે જીવ પણ કદી પણ અભવરૂપી અસભ્ય સભાનો સભ્ય બનતો નથી. અર્થાત્ તે જીવને નિર્વાણ-નગરે જવાનો પરવાનો મળી જાય છે. આ ઉપરથી શ્રુત-જ્ઞાનનો મહિમા સમજી શકાય છે.

જિનેન્દરના દેહનું વર્ણન—

જોકે જિનેન્દરના દેહનું યથોચિત વર્ણન કરવું તો અશક્ય છે, છતાં પણ કલ્પ-સૂત્રની શ્રીવિનયવિજયજીએ રચેલી સુષોધિકા નામની (સૂ. ૧૦૮ ની) વૃત્તિમાં આપેલાં નિઝ-લિખિત પદો તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરવો અસ્થાને નહિ ગણાય.

૧ આ સંબંધમાં જુઓ વીર-ભક્તામરના ૨૪મા પદનું સ્પષ્ટીકરણ.

૨ સંસ્કૃત-છાયા—

સ્વકપર્યાયૈસ્તુ કેવલેન તુલ્યં ન ભવતિ ન પરૈઃ ।

સ્વકપરપર્યાયૈસ્તુ તુલ્યમેવ તત્ કેવલેન ॥

“ દ્વિજરાજમુખો ગજરા(જગતિ-
 રરુણોષ્ટપુટઃ સિતદન્તતતિઃ ।
 શિતિકેશભરોઽમ્બુજમજ્જુકરઃ
 સુરમિશ્વસિતઃ પ્રમયોહસિતઃ ॥ ૧ ॥—તોટકચ્છન્દઃ
 મતિમાન્ શ્રુતવાન્ પ્રથિતાવધિયુક્
 પૃથુપૂર્વભવસ્સરણો ગતરુક્ ।
 મતિકાન્તિધૃતિપ્રભૃતિસ્વગુણ-
 જંગતોઽપ્યધિકો જગતીતિલકઃ ॥ ૨ ॥”—યુગ્મમ્

અર્થાત્—જેમનું વદન ચંદ્ર જેવું છે, જેમની આલ ઐરાવત હાથીના જેવી છે, જેમના હોઠ રાતા છે, વળી જેમના દાંતની પંક્તિ દૂધ જેવી સફેદ છે, જેમના કેશનો સમૂહ કાળો છે, જેમના હાથ કમલના જેવા નાબૂક છે, જેમનો શ્વાસ સુગંધથી ભરપૂર છે તથા વળી જેઓ કાંતિથી દીપ્તિ રહ્યા છે, તેમજ મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનના ધારક હોવા ઉપરાંત જેમનું અવધિજ્ઞાન અતિશય વિસ્તૃત છે, વળી જેમનું પૂર્વભવ-સ્મરણ વિસ્તારવાળું છે, જેઓ રોગ-રહિત છે તેમજ મતિ, કાન્તિ, ધૃતિ, ઇલાદિ ગુણોએ કરીને જે જગત્થી અદિયાતા છે, તે જિનેશ્વર જગત્ના તિલકસમાન છે.

કહેવાની મતલબ એ છે કે અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોનું સૌન્દર્ય-લાવણ્ય પણ તીર્થંકરના દેહ-લાવણ્ય આગળ તો કશી ગણત્રીમાં નથી, તો પછી આવા અપૂર્વ દેહનું વર્ણન તો માશ જેવો કયાંથીજ કરી શકે ?

✽ ✽ ✽ ✽

જિન-વાળ્યાઃ પ્રાધાન્યમ્—

અવન્ત્યલિલવિષ્ટપાશ્રિતસમાજનાસૂતૃતા

જયત્યમરયોગિભિઃ કૃતસમાજના સૂતૃતા ।

જિનેન્દ્રગદિતા નયાદિવસુપાઽત્ર ગીર્વાણતા-

મિતા રિપુવિભેદને કૃતસુપાત્રગીર્વાણતા ॥ ૫૫ ॥

—પૃથ્વી

૧ સરખાવો—

“ સમ્વસુરા જહ્ સ્વં, અંગુષ્ઠપમાણયં વિઝ્ઞેજ્ઞા ।

જિણપાયંગુઠં પદ્મ, ણ સોહણ્ તં જહિંગાલો ॥ ”

—આવશ્યક-નિર્ણયક્રિયા, ગાથાંક ૫૬૯.

[સર્વસુરા યદિ રૂપમહુષ્પ્રમાણં વિકુર્વિરન્ ।

જિનપાદાહુષ્ઠં પ્રતિ ન જ્ઞોમતે તદ્ યથાઽજ્ઞારઃ ॥]

અર્થાત્—જે સમસ્ત દેવો અંગુઠા જેવડું રૂપ દિવ્ય શક્તિ વડે વિકુર્વે, તો પણ તે સૂર્યની સંમુખ અંગારાની જેમ તે જિનેશ્વરના અંગુઠા આગળ શોભા પામે નહિ.

૨ તીર્થંકરનો દેહ અનુપમ હોવાથી તો ‘ઓદારિક’ શબ્દનો અર્થ વિચારતાં ‘ઉદ્ગતારં-ઉદ્ગારં’ એમ ઉદ્ગેહ કરી શકાય છે.

ટીકા

જિનેન્દ્રગદિતા ગીઃ-વાળી જયતિ । કિં કુર્વન્તી ? અવન્તી-રક્ષન્તી । અખિલવિષ્ટપે આશ્રિતા ચાસૌ સભા ચ તસ્યાં જનાસ્તેષાં અસૂન્-પ્રાણાન્ । ઋતા-અધ્યાપનીયા । અમ-રાશ્ચ યોગિનશ્ચ તૈઃ કૃતં સભાજનં-આતિથ્યં યસ્યાઃ સા । સૂન્ૃતા-સત્યા । નયાદય એવ વસૂનિ-નિધાનાનિ પાતીતિ યા । અત્ર રિપુભેદને વાણતાં ઇતા-પ્રાપ્તા । કૃતા શોભ-નપાત્રાણાં ગીર્વાણતા-દેવત્વં યયા ॥ ૫૫ ॥

અન્વયઃ

અખિલ-વિષ્ટપ-આશ્રિત-સભા-જન-અસૂન્ અવન્તી, ઋતા, અમર-યોગિભિઃ કૃત-સભાજના, સૂન્ૃતા, નય-આદિ-વસુ-પા, રિપુ-વિભેદને વાણતાં ઇતા, કૃત-સુપાત્ર-ગીર્વાણતા, જિન-રન્દ્ર-ગદિતા ગીઃ અત્ર જયતિ ।

શીલોકાર્થ

અવન્તી (ધા० અવ્)=રક્ષણ કરનારી.
 આશ્રિત (ધા० શ્રિ)=આશ્રય લીધેલ.
 સભાજન=સભ્ય.
 અખિલવિષ્ટપાશ્રિતસભાજનાસૂન્=સમસ્ત બ્રહ્માણુડને
 આશ્રીને રહેલા સભ્યોના પ્રાણોને.
 ઋતા (મૂ० ઋત)=અભ્યાસ કરવા લાયક.
 યોગિન=યોગી, મુનિવર.
 અમરયોગિભિઃ=દેવો અને મુનિવરો વડે.
 સભાજન=આતિથ્ય, પરોણાગત.
 કૃતસભાજના=કર્તુ છે આતિથ્ય જેનું એવી.
 સૂન્ૃતા (મૂ० સૂન્ૃત)=સત્ય, સાચી.
 ગદિત (ધા० ગદ્)=કહેલી.
 જિનેન્દ્રગદિતા=જિનવરે કહેલી.

વસુ=નિધાન.
 નયાદિવસુપા=નય આદિ નિધાનનું રક્ષણ કરનારી.
 અત્ર=અહિંચા.
 ગીઃ (મૂ० ગિર્)=વાણી.
 વાણતાં (મૂ० વાણતા)=આણપણાને.
 ઇતા (મૂ० ઇત)=પ્રાપ્ત થયેલી.
 વિભેદને=સંહાર, નાશ.
 રિપુવિભેદને=શત્રુનો સંહાર કરવામાં.
 સુપાત્ર=યોગ્ય પાત્ર.
 ગીર્વાણતા=દેવપણું.
 કૃતસુપાત્રગીર્વાણતા=કર્તુ છે સુપાત્રોનું દેવપણું
 જેણે એવી.

શ્લોકાર્થ

જિનવાણીનું પ્રાધાન્ય—

“ સમસ્ત બ્રહ્માણુડને આશ્રીને રહેલા એવા સભ્ય જનોના (અર્થાત્ સર્વ પ્રાણી-ઓના) પ્રાણનું રક્ષણ કરનારી, વળી અભ્યાસ કરવા લાયક, તથા દેવોએ અને મુનિ-વરોએ કર્તુ છે આતિથ્ય જેનું એવી (અર્થાત્ વિમુઘાદિકથી સેવાયેલી), સાચી, નયા-દિક નિધાનનું પરિપાલન કરનારી, (કામાદિક) શત્રુનો સંહાર કરવામાં આણપણાને પ્રાપ્ત થયેલી (અર્થાત્ આણની ગરજ સારનારી), વળી કર્યા છે સુપાત્રોને દેવરૂપ જેણે એવી તેમજ જિનવરે કથેલી એવી વાણી અત્ર જય પામે છે.”—૫૫

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અર્થકાર—

આ પદમાં પ્રથમનાં બે અરણોમાં છેવટના આઠ આઠ અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં

એ અરણ્યોમાં છેવટના સાત સાત અક્ષરો સમાન છે. આ પ્રકારના શબ્દાલંકારથી વિભૂષિત પદ્ય આ સમસ્ત કાવ્યમાં એકજ છે, એ એની વિશેષતામાં વધારો કરે છે.

✽ ✽ ✽ ✽

માનસીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

નિજાઙ્ગલતયોજ્વલા વિશદબન્ધુજીવાભયા
સિતાઙ્ગવિહગા હતાનમદબન્ધુજીવાભયા ।
જ્વલજ્વલનહેતિકા હરતુ 'માનસી' તાપદં
શુભાતિશયધાન્યવૃદ્ધ્યનુપમાનસીતા પદમ્ ॥ ૫૬ ॥ ૧૪ ॥

—પૃથ્વી

ટીકા

સા માનસી દેવતા તાપદં પદં હરતુ । નિજાઙ્ગમેવ લતા તયા ઉજ્જ્વલા । વિશદ-
બન્ધુજીવસ્ય-વિમ્બજીવસ્યેવ આભા યસ્યાઃ સા તયા । સિતાઙ્ગવિહગો-રાજહંસો વાહનં યસ્યાઃ
સા । હતા અનમન્તઃ-અનમ્ત્રશીલા અબન્ધુજીવાઃ-શત્રુજીવા યયા સા । જ્વલંશ્વાસૌ જ્વલ-
નશ્ચ સ એવ હેતિઃ-પ્રહરણં યસ્યાઃ સા । શુભાતિશય એવ ધાન્યં તસ્ય વૃદ્ધિઃ તસ્યાં
નિરુપમાના સીતા-ક્ષેત્રદેવતા ॥ ૫૬ ॥

અન્વયઃ

વિશદ-બન્ધુ-જીવ-આભયા, નિજ-અઙ્ગ-લતયા ઉજ્જ્વલા, સિત-અઙ્ગ-વિહગા, હતા-અનમન્ત-
અબન્ધુ-જીવા, અ-ભયા, જ્વલત્-જ્વલન-હેતિકા, શુભ-અતિશય-ધાન્ય-વૃદ્ધિ-અનુપમાન-સીતા
'માનસી' તાપદં પદં હરતુ ।

શબ્દાર્થ

અઙ્ગ=શરીર, દેહ.

લતા=વેલ.

નિજાઙ્ગલતયા=પોતાની દેહરૂપી વેલ વડે.

ઉજ્જ્વલા (મૂં ઉજ્જ્વલ)=ઉજ્જ્વલવલ.

વિશદ=નિર્મલ.

બન્ધુજીવ=અપોરીયું, પુષ્પ-વિશેષ.

વિશદબન્ધુજીવાભયા=નિર્મલ બન્ધુજીવના સમાન
ક્રાંતિ છે જેની એવી.

વિહગ=પક્ષી.

સિતાઙ્ગવિહગ=શ્વેત શરીરવાળું પક્ષી, રાજહંસ.

સિતાઙ્ગવિહગા=રાજહંસ છે જેની પાસે એવી.

નમત્ (ધાં નમ)=નમનારા.

બન્ધુ=મિત્ર.

જીવ=જીવ, પ્રાણી.

હતાનમદબન્ધુજીવા=હણી નાંખ્યા છે નહિ નમનારા
શત્રુ-જનોને જેણે એવી.

અભયા (મૂં અમય)=નિર્ભય.

જ્વલત્ (ધાં જ્વલ)=અળતો, જ્વલવલ્યમાન.

હેતિ=શસ્ત્ર, હથિયાર.

જ્વલજ્વલનહેતિકા=જ્વલવલ્યમાન અગ્નિ છે શસ્ત્ર
જેનું એવી.

માનસી=માનસી (દેવી).

અતિશય=અતિશય, ઉત્કૃષ્ટતા.

ધાન્ય=અનાજ.

વૃદ્ધિ=વૃદ્ધિ.

અનુપમાન=ઉપમા-રહિત, નિરૂપમ.

સીતા=ક્ષેત્ર-દેવતા.

શુભાતિશયધાન્યવૃદ્ધ્યનુપમાનસીતા=શુભ અતિશય-
રૂપી ધાન્યની વૃદ્ધિ પ્રતિ નિરૂપમ ક્ષેત્ર-દેવતા (જેવી).

શ્લોકાર્થ

માનસી દેવીની સ્તુતિ—

“નિર્મલ અન્ધુલવ (નામના પુષ્પ)ના સમાન કાંતિ છે જેની એવી પોતાની દેહ-લતા વડે ઉજ્જ્વલ, વળી રાજહંસ છે (વાહન) જેની પાસે એવી, વળી હુણી નાંખ્યાં છે નહિ નમનારા શત્રુ-જનોને જેણે એવી, નિર્ભય, તથા વળી જાજ્વલ્યમાન અસિ છે શસ્ત્ર જેનું એવી તેમજ વળી શુભ અતિશયરૂપી ધાન્યની વૃદ્ધિ કરવામાં નિરૂપમ ક્ષેત્ર-દેવતાના સમાન એવી માનસી (દેવી) (હે લગ્ન્યો! તમારા) સંતાપકારક પદને હરો.”—૫૬

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અમત્કાર—

આ પદમાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના સાત સાત અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ નજરે પડે છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના છ છ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ જોવાય છે.

માનસી દેવીનું સ્વરૂપ—

‘ધ્યાન ધરનારાના મનને સાન્નિધ્ય કરે તે માનસી’ એ માનસી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ એક વિદ્યા-દેવી છે. આ દેવી હંસના ઉપર આરૂઠ થાય છે. એ દેવીને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથ વરદ અને વજ્રથી શોભે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ તો જપ-માલા અને વજ્રથી શોભે છે. વિશેષમાં તે ધવલવર્ણી છે. આ વાત નિર્વાણુ-કલિકા ઉપરથી જોઇ શકાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા માનસીં ધવલવર્ણીં હંસવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદવજ્રાલક્ષ્મીતદક્ષિણકરામક્ષવલયાશનિયુ-
ક્તવામકરાં ચેતિ ।”

આચાર-દિનકરમાં પણ આ પ્રમાણે આ દેવીનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે, પરંતુ ત્યાં એનો વર્ણ કનકસમાન બતાવ્યો છે. આ રહ્યો તે શ્લોક—

“હંસાસનસમાસીના, વરદેન્દ્રાયુધાન્વિતા ।
માનસી માનસીં પીડાં, હન્તુ જામ્બૂનદચ્છવિઃ ॥”

—આચાર૦ પત્રાંક ૧૬૨.

१५ श्रीधर्मजिनस्तुतयः

अथ श्रीधर्मनाथस्य स्तुतिः—

समवसरणभूमौ सज्जितार्चोदयायां
नियतमभिदधौ यः सज्जितार्चो दयायाम् ।
जनयतु मुदमुद्यद्रागसौधर्मनामा-
र्चितहरिपरिपूज्यो द्रागसौ 'धर्म'नामा ॥ ५७ ॥

—मालिनी (८, ७)

टीका

असौ धर्मनामा मुदं जनयतु । समवसरणपृथ्व्यां सज्जितः—प्रह्वीकृतः पूजाया उदयः—
प्रादुर्भावो यस्यां सा तस्याम् । नियतं—निश्चितं अभिदधौ—रक्षितवान् । यः सता—शोभ-
नेन जिताऽर्चा—शरीरं येन सः । कस्यामभिदधौ ? दयायाम् । उद्यद्रागो यस्मिन् स उद्य-
द्रागश्चासौ सौधर्मश्च—आद्यकल्पस्तस्य नामः—प्रणामः । “तात्स्थ्यात् तद्व्यपदेश” इति
न्यायात् सौधर्मदेवानां नामस्तेन अर्चितश्चासौ हरिश्च तस्य परिपूज्यः ॥ ५७ ॥

अन्वयः

यः सत्-जित-अर्चः सज्जित-अर्चा-उदयायां समवसरण-भूमौ दयायां नियतं अभिदधौ, असौ
उद्यत्-राग-सौधर्म-नाम-अर्चित-हरि-परिपूज्यः 'धर्म'-नामा द्राक् मुदं जनयतु ।

श्लो-टीका

समवसरण=धर्म-देशानुं स्थान, समवसरणु.

भूमि=स्थल, जग्या.

समवसरणभूमौ=समवसरणुनी भूमिभां.

सज्जित=तैयार थयेल.

अर्चा=पूज.

सज्जितार्चोदयायां=तैयार थयो छे पूजनो उदय
नेने विषे जेवा.

नियतं=अशर.

अभिदधौ (धा० धा)=उडेता डता.

अर्चा=शरीर.

सज्जितार्चः=शोभन वडे ल्युं छे शरीर जेणे जेवा.

दयायां (मू० दया)=दयाने विषे.

जनयतु (धा० जन)=उत्पन्न करो.

मुदं (मू० मुद्)=उर्धने.

उद्यत् (धा० इ)=उदय पामतो.

सौधर्म=सौधर्म देवदोक, प्रथम देवदोक.

नाम=प्रणाम.

हरि=धन्द्र.

परिपूज्य=पूजनीय.

उद्यद्रागसौधर्मनामार्चितहरिपरिपूज्यः=उदय पा-

मतो छे स्नेह नेने विषे जेवा सौधर्म (वासी देवो)-
ना प्रणाम वडे पूजयेल जेवा धन्द्रना पूजनीय.

धर्म=धर्म(नाथ), पंटरमा तीर्थकर.

नामन्=नाम, अविधान.

धर्मनामा=धर्म(नाथ) छे नाम जेनुं ते.

શ્લોકાર્થ

શ્રીધર્મનાથની સ્તુતિ—

“સંયમ વડે વશ કર્યું છે શરીરને જણે એવા જણે, સંજ્ઞ કરવામાં આંચો છે પૂજનો પ્રાદુર્ભાવ જેને વિષે એવી સમવસરણુ-ભૂમિમાં દયા વિષે હુમેશાં કથન કર્યું છે—દેશના દીધી છે, તે, ઉદય પામતો છે સ્નેહ જેને વિષે એવા સૌધર્મ (વાસી દેવો)ના પ્રણામ વડે પૂજયેલ એવા (શક) ધન્દ્રને પૂજનીય 'ધર્મ' નામના (તીર્થંકર) (આપણને) સત્વર આનંદ અર્પો.”—૫૭

રૂપષ્ટીકરણ

પદ-અમત્કાર—

આમાં તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદોમાં પણ એકજ પ્રકારનો શબ્દાલંકાર દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે અને તે એ છે કે પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણમાં તેમજ યાકીનાં બે ચરણોમાં પણ સાત સાત અક્ષરની પુનરાવૃત્તિ નજરે પડે છે. અર્થાત્ આ પદ ‘પાદાંતસમસપ્રાક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ નામના યમક-વિશેષથી ગ્રણકી ઉઠે છે. આવા પ્રકારના યમક-વિશેષના દર્શન આ પદમાંજ પ્રથમ થાય છે અને વળી આ યમક-વિશેષથી વિભૂષિત પદોની સંખ્યા ચારનીજ છે.

જિનવરાણાં વિજ્ઞપ્તિઃ—

યદુદયમધિગમ્ય વ્યાપદાનન્દમશ્ચ-

જગદુપરતહિંસં વ્યાપ દાનં દમં ચ ।

દદતુ પદમુરુશ્રીતેજિ નાનાશયં તુ

પ્રતિભયમિહ નોઽઘં તે જિના નાશયન્તુ ॥ ૫૮ ॥

—માલિની

ટીકા

તે જિનાઃ પદં-અવસ્થાનં પ્રયચ્છન્તુ । કિંવિધં? ઉરુશ્રિયા તેજયતિયત્, યેષામુદયમધિગમ્ય-પ્રાપ્ય જગદેવંવિધં ભવતિ । વ્યાપત્-વિગતા આપદ્ યસ્માત્ તત્ । આનન્દં-હર્ષ અશ્ચત્-ગચ્છત્ । ઉપરતા-ગતા હિંસા યસ્માત્ તત્ એવંવિધં સત્ વ્યાપ-વ્યાપ્તવત્ । કિં? દાનં દમં ચ (એંતદુકં ભવતિ) । નાનાપ્રકારા આશયાઃ-ચિત્તવિશેષા યસ્મિંસત્ । તુશબ્દશ્ચાર્થે । પ્રતિભયં-ભયદં ઇહ-લોકે નાશયન્તુ-અપનયન્તુ ॥ ૫૮ ॥

અન્વયઃ

યત્-ઉદયં અધિગમ્ય જગત્ ત્રિ-આપત્, આનન્દં અશ્ચત્, ઉપરત-હિંસં (સત્) દાનં દમં ચ વ્યાપ, તે જિનાઃ ઉહ-શ્રી-તેજિ, નાના-આશયં પદં તુ દદતુ, નઃ ઇહ પ્રતિભયં અઘં નાશયન્તુ ।

૧ આ પંદરમા તીર્થંકરની સ્તૂતિ રૂપે રૂપે રૂપે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૧૮૩)માં આલેખવામાં આવી છે.

૨ ભયં ધનુશ્ચિહ્નિતો ભારંગ્નિન્તનીયઃ ।

શબ્દાર્થ

યદુદ્વયં=જેમના ઉદયને.

અધિગમ્ય (ધાં ગમ્)=પ્રાપ્ત કરીને.

ત્રિ=વિયોગસૂચક ઉપસર્ગ.

વ્યાપત્=જાતી રહી છે આપદા જેમાંથી એવું,
વિપત્તિથી મુક્ત.

આનન્દં (મૂં આનન્દ)=હર્ષને.

અચ્ચત્ (ધાં અચ્ચ)=પ્રાપ્ત થનારું.

જગત્ (મૂં જગત્)=દુનિયા.

ઉપરત્ (ધાં રમ્)=નષ્ટ થયેલી.

હિંસા=હિંસા, ખીડા.

ઉપરત્હિંસં=નષ્ટ થઇ છે હિંસા જેનાથી એવું.

વ્યાપ (ધાં આપ્)=વિસ્તાર કર્યો, વિસ્તાર્યો.

દાનં (મૂં દાન)=દાનને.

દમં (મૂં દમ્)=ઉપશમને, શમને.

દદતુ (ધાં દા)=અર્પો.

તેજિન્=શોભાવાણું.

ઉચ્ચ્રીતેજિ=વિશાળ લક્ષ્મી વડે શોભતું.

આશય=આશય.

નાનાશયં=વિવિધ આશયો છે જેને વિષે એવા.

તુ=વિશેષતાસૂચક અવ્યય.

પ્રતિભયં (મૂં પ્રતિભય)=ભયંકર, ભય ઉત્પન્ન કરનારા.

નઃ (મૂં અસ્મદ્)=અમારા.

નાશયન્તુ (ધાં નશ્)=નાશ કરો.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરેને વિજ્ઞાસિ—

“જેમનો ઉદય થતાં જગત્ વિપત્તિથી મુક્ત અને છે તથા આનંદ પામે છે તેમજ હિંસાથી રહિત અને છે અને વળી દાન અને ઉપશમનો વિસ્તાર થાય છે, તે તીર્થંકરો (આપણને) વિશાળ લક્ષ્મી વડે સુશોભિત તેમજ વિવિધ જાતના આશયોથી યુક્ત એવું પદ અર્પો તેમજ આપણા આ સંસારને વિષે ભયંકર પાપનો નાશ કરો.”—૫૮

જિનવચનપ્રશંસા—

પરસમયરિપૂણાં સંસદો દારહેતૌ

વિહિતવિતતમોહાસં સદોદારહેતૌ ।

જિનવચસિ રતા સ્તાપદ્ધતૌ સત્યનીતૌ

દિવિજમનુજલક્ષ્મીપદ્ધતૌ સત્યનીતૌ ॥ ૫૯ ॥

—માલિની

ટીકા

જિનવચસિ રતાઃ સ્ત-રતા ભવત । કિંમૂતે વચસિ ? પરાશ્ચ તે સમયાશ્ચ એવ રિપવ-સ્તેષામ્ । સંસત્-પરિષત્ તસ્યાઃ સંસદઃ । દારણં-વિદારણં તસ્મિન્ હેતિઃ-શસ્ત્રં યદ્વચઃ તસ્મિન્ । વિહિતઃ-કૃતો વિતતમોહસ્ય ઇસઃ-ક્ષેપો યસ્મિન્સત્ ક્રિયાવિશેષણમ્ । ઉદારા-ગુ-રવો હેતવો યસ્મિન્ । આપદાં હતિઃ-વિનાશસ્તસ્મિન્ । સત્યા-અવિતથા નીતિર્યદ્વચસઃ તત્ સત્યનીતિ તસ્મિન્ સત્યનીતૌ । દિવિજા-દેવા મનુજા-મનુષ્યાસ્તેષાં લક્ષ્મ્યાઃ પદ્ધતિઃ-માર્ગો યત્ તસ્મિન્ । ન વિદ્યન્તે ઈત્યો યસ્મિન્ તત્ તસ્મિન્ । સતિ-શોભને વિદ્યમ્મને વા ॥૫૯॥

અન્વયઃ

પર-સમય-રિપૂણાં સંસદઃ દાર-હેતૌ, વિહિત-વિતત-મોહ-અસં સદા ઉદાર-હેતૌ, આપત્-હતૌ સત્ય-નીતૌ દિવિજ-મનુજ-લક્ષ્મી-પદ્ધતૌ, સતિ, અન્-ઈતૌ જિન-વચસિ રતાઃ સ્ત ।

શીલ્પ-દાર્થ

પર=અન્ય.
સમય=સિદ્ધાન્ત, આગમ.
પરસમયરિપૂણાં=પર સિદ્ધાન્તરૂપ શત્રુઓની.
સંસદઃ (મૂં સંસદ્)=સભાના.
દાર=વિદારણ.
દારહેતૌ=વિદારણ કરવામાં શસ્ત્ર અથવા સાધનના સમાન એવા.
વિહિત (ધાં ધા)=કરેલ.
વિતત (ધાં તન્)=વિસ્તીર્ણ.
મોહ=મોહ, અજ્ઞાન.
અસ=ક્ષેપ, દૂર ફેંકી દેવું તે.
વિહિતવિતતમોહાસં=કર્ચો છે વિસ્તીર્ણ મોહનો ક્ષેપ જેમાં તેની માફક.
ઉદાર=પ્રધાન, મુખ્ય.
હેતુ=કારણ.
ઉદારહેતૌ=પ્રધાન છે યુક્તિઓ જેમાં એવા.

જિનવચસિ=જિનના વચનમાં.
રતાઃ (મૂં રત)=રાગી, અનુરાગી.
સ્ત (ધાં અન્)=થાઓ.
હતિ=વિનાશ.
આપદ્ધતૌ=વિપત્તિના વિનાશક.
નીતિ=નીતિ.
સત્યનીતૌ=સત્ય છે નીતિ જેને વિષે એવા.
મનુજ=માનવ.
લક્ષ્મી=ધન, સંપત્તિ.
પદ્ધતિ=માર્ગ.
દિવિજમનુજલક્ષ્મીપદ્ધતૌ=દેવ અને માનવની લક્ષ્મીના માર્ગરૂપ.
સતિ (મૂં સત્)=(૧) શોભનીય; (૨) વિદ્યમાન.
ઈતિ=ઈતિ, ઉપદ્રવ.
અનીતૌ=અવિદ્યમાન છે ઈતિઓ જેને વિષે એવા.

સ્તોકાર્થ

જિન-વચનની પ્રશંસા—

“ પર સિદ્ધાન્ત (અર્થાત્ જૈનેતર આગમ)રૂપી શત્રુઓની સભાનું વિદારણ કરવામાં શસ્ત્રસમાન (અથવા કારણભૂત), વિસ્તીર્ણ અજ્ઞાનનો નાશ થઈ શકે તેવી રીતે સર્વદા ઉત્તમ યુક્તિઓથી યુક્ત, વળી વિપત્તિના વિનાશક, તથા વળી સત્ય છે નીતિ જેને વિષે એવા, તેમજ દેવ અને માનવોની લક્ષ્મીના માર્ગરૂપ, શોભાયમાન અને ઈતિથી રહિત એવા જિન-વચનના (હે વીતરાગ માર્ગના સાચા સેવકા !) તમે રાગી થાઓ.”—૫૯

❧ ❧ ❧ ❧

૧ ઈતિ છે છે:—(૧) અતિવૃદ્ધિ, (૨) અનાવૃદ્ધિ, (૩) ઉંદર, (૪) તીડ, (૫) પોપટ અને (૬) પર-શબ્દના આક્રમણો. કહ્યું પણ છે કે—

“ અતિવૃદ્ધિરનાવૃદ્ધિ-મૂષકાઃ શલભાઃ શુકાઃ ।
પ્રત્યાસન્નાશ્ચ રાજાનઃ, પદેતા ઈત્યયઃ સ્મૃતાઃ ॥”

મહામાનસીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

અસિફલકમણિશ્રીકુણ્ડિકાહસ્તિકાઽલં
 પ્રવલરિપુવનાનાં કુણ્ડિકા હસ્તિકાલમ્ ।
 મૃગપતિમધિરૂઢાં સા 'મહામાનસી' મા-
 મવતુ સુતડિદાભાઽસામહા માનસીમા ॥ ૬૦ ॥ ૧૫ ॥

—માલિની

ટીકા

અસિફલકમણિશ્રીકુણ્ડિકાઃ હસ્તે યસ્યાઃ સા । પ્રવલાશ્ચ તે રિપવશ્ચ ત એવ વનાનિ તેષાં કુણ્ડિકા-દાહિકા । યા હસ્તિનાં કાલં-કૃતાન્તં મૃગપતિં-સિંહમધિરૂઢા । (મહા)માનસી દેવી । સુતડિતઃ-વિદ્યુત ઇવ આભા-દીપ્તિર્યસ્યાઃ સા । ન વિદ્યતે સામ-રાજધર્મો યેષાં તેઽસામાનો-વૈરિણસ્તાન્ હન્તીતિ અંહા સા । માનસ્ય સીમા ॥ ૬૦ ॥

અન્વયઃ

(યા) અસિ-ફલક-મણિ-શ્રી-કુણ્ડિકા-હસ્તિકા, પ્રવલ-રિપુ-વનાનાં કુણ્ડિકા, હસ્તિ-કાલં મૃગ-પતિં અધિરૂઢા, સા અ-સામન્-હા, સુ-તડિત્-આભા, માન-સીમા 'મહામાનસી' માં અલં અવતુ ।

શીખ-દાર્થ

અસિ=ખરૂ, તરવાર.

ફલક=ઢાલ.

મણિ=રત.

કુણ્ડિકા=કમણ્ણુ, સં-યાસી વિગેરેનું જલ-પાત્ર.

અસિફલકમણિશ્રીકુણ્ડિકાહસ્તિકા=તરવાર, ઢાલ,

રત અને શ્રીકમણ્ણુ છે હાથમાં જેના એવી.

પ્રવલ=અલવાન, પરાક્રમી.

વન=જંગલ.

પ્રવલરિપુવનાનાં=પરાક્રમી શત્રુરૂપ વનોની.

કુણ્ડિકા=દાહ કરનારી.

કાલ=યમરાજ.

હસ્તિકાલં=હાથી પ્રતિ યમસમાન.

મૃગ=પશુ.

મૃગપતિં (મૂં મૃગપતિ)=સિંહના ઉપર.

અધિરૂઢા (ધાં રૂઢ)=આરૂઢ થયેલી, સ્વાર થયેલી.

મહામાનસી=મહામાનસી (દેવી).

માં (મૂં અસ્મદ્)=મને.

તડિત્=સૌદામિની, વીજળી.

સુતડિદામા=સૌદામિનીના જેવો પ્રકાશ છે જેનો એવી.

સામન્=શત્રુને વશ કરવાનો એક ભતનો ઉપાય.

અસામહા=અવિદ્યમાન છે સામ (નીતિ) જેને વિષે એવાને હણનારી.

માન=સન્માન.

સીમન્=મર્યાદા, હદ.

માનસીમા=સન્માનની હદરૂપ.

૧ 'ંહાઽસામહા માનસી મા-' હત્યપિ પાઠઃ ।

૨ 'ંમા સા મહામાનસીમા' હત્યપિ પાઠઃ ।

શ્લોકાર્થ

મહામાનસી દેવીની સ્તુતિ—

“ જ્ઞે (દેવી) ખડ્ગ, ઢાલ, રત્ન અને શ્રીકમણ્ડલુને હાથમાં ધારણ કરે છે, વળી જ્ઞે પરાક્રમી શત્રુરૂપી વનોને ખાળનારી છે, તેમજ કુંજર પ્રતિ યમરાજરૂપી એવા સિંહના ઉપર સ્વારી કરનારી છે, તે, 'સામ (નીતિ)નો નહિ સ્વીકાર કરનારા એવા (શત્રુઓ) નો સંહાર કરનારી, તથા સૌદામિનીના જ્ઞેવી પ્રકાશમાન, તેમજ માનની મર્યાદારૂપ (અર્થાત્ સૌથી વધારે માન પામેલી) એવી મહામાનસી (દેવી) મારી ખૂબ સંભાળ લેા.”—૬૦

સ્વર્ણીકરણ

મહામાનસી દેવીનું સ્વરૂપ—

‘ધ્યાનારૂઢ મતુષ્યોના મનને વિશેષતઃ સાન્નિધ્ય કરે તે મહામાનસી’ એ મહામાનસી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ પણ એક વિદ્યાદેવી છે. એનું સ્વરૂપ નિર્વાણુ-કલિકામાં નીચે મુજબ આપ્યું છે:—

“ તથા મહામાનસી ધવલવર્ણી સિંહવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદાસિયુક્તદક્ષિણકરાં કુણ્ડિકાફલક-યુતવામહસ્તાં ચેતિ ” અર્થાત્-ત્યાં કહ્યું છે કે આ દેવીનો વર્ણ શ્વેત છે અને એને સિંહનું વાહન છે. વળી એને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથ વરદ અને તરવારથી શોભે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ કુણ્ડિકા અને ફલક(ઢાલ)થી શોભે છે.

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે મહામાનસી દેવીને સિંહનું વાહન છે તેમજ તે એક હસ્તમાં તરવાર ધારણ કરે છે એ વાતને નિર્વાણુ-કલિકા પણ ટેકો આપે છે. પરંતુ તે બીજા હસ્તમાં રત્ન ધારણ કરે છે, એ વાત નિર્વાણુ-કલિકામાં નજરે પડતી નથી એ વિશેષતા છે, જોકે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પદ્યાંક ૨૮) તથા આચાર-દિનકર એ વાતની સાક્ષી પૂરે છે, કિન્તુ આચાર-દિનકર (પત્રાંક ૧૬૨)માં આ દેવીનું વાહન મકર છે એમ કહ્યું છે. આ રહ્યું તે પદ્ય.

“ કર(ફલ?)ચક્ષુરત્નવરદા-હ્યપાણિમૃચ્છશિનિમા મકરગમના ।
સન્નિવસ્ય રક્ષણકરી, જયતિ મહામાનસી દેવી ॥ ”—આર્થા

૧ શાસ્ત્રમાં નીતિના (૧) સામ, (૨) દામ, (૩) દંડ અને (૪) ભેદ એમ ચાર પ્રકારો ખતાવ્યા છે, તે પૈકી આ એક છે. વિશેષમાં અન્ય જનને સમબલવવાનો-તેની પ્રતિફલતા દૂર કરવાનો આ પ્રાથમિક તેમજ સર્વોત્તમ ઉપાય છે. આ વાતની પુષ્ટિમાં ઉપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયજી પણ શ્રીવિનયવિજયજીકૃત શ્રીપાલ રાજના રાસના અતુર્થ ખંડની દ્વિતીય ઢાલ પછીના દોહરામાં કહે છે કે—“ સામ હોય તો દંડ શ્યો, સાકરે પણ પિત્ત જ્ય.”

१६ श्रीशान्तिजिनस्तुतयः

अथ श्रीशान्तिनाथाय नमः—

भव्यैः कथञ्चिदतिदुःखगभीरवापे-
रुत्तारको जगति सम्यगभीरवापे ।
यस्तं नमामि विहितावमहानिशान्तं
'शान्तिं' जिनं परमशान्तिमहानिशान्तम् ॥ ६१ ॥

—वसन्ततिलका

टीका

कथञ्चिद्-दुःखेन भव्यैर्यः अवापे-प्राप्तः विश्वे सम्यक् यथा स्यात् (तथा) क्रियाविशेषणम् । (अति) दुःखान्येव गभीरवापिस्तस्या उत्तारकः । विहिताऽवमस्य-पापस्य हानिर्येन स चासौ शान्तश्च, अयं कर्मधारयः । परमा शान्तिः-मोक्षस्तस्यां महानिशान्तं-महागृहं यस्य स तम् ॥ ६१ ॥

अन्वयः

यः अ-भीः अति-दुःख-गभीर-वापेः उत्तारकः कथञ्चित् भव्यैः जगति सम्यक् अवापे, तं विहित-अवमन्-हानि-शान्तं, परम-शान्ति-महत्-निशान्तं 'शान्तिं' जिनं नमामि ।

श्लोकार्थ

भव्यैः (मू० भव्य)=भव्यो वडे.

कथञ्चित्=भडा भडेनते.

गभीर=ठंडी.

वापि=वाव.

अतिदुःखगभीरवापेः=अतिशय दुःखशी ठंडी वावभांथी.

उत्तारकः (मू० उत्तारक)=तारनारा.

जगति (मू० जगत्)=दुनियाभां.

सम्यच्च=शी रीते, यथार्थपणे.

भी=भव्य.

अभीः=अविद्यमान छे भव्येने विषे अवा, निर्भव्य.

अवापे (धा० आप्)=प्राप्त थया.

नमामि (धा० नम्)=हुं नमुं छुं.

हानि=नाश.

शान्त=शान्त, डोप-रहित.

विहितावमहानिशान्तं=कथो छे पापनो विनाश वेणे अवा तेमज्ज शान्त अवा.

शान्तिं (मू० शान्ति)=शान्ति(नाथ)ने.

जिनं (मू० जिन)=जिनने.

परम=उत्कृष्ट, उत्तम.

शान्ति=शान्ति, मोक्ष.

परमशान्तिमहानिशान्तं=उत्कृष्ट मोक्षने विषे भडा भंडिरूप.

શ્લોકાર્થ

શ્રીશાન્તિનાથને નમસ્કાર—

“ જ નિર્ભય (જિન) જગત્માં ભય (જનો)ને અતિશય પીડાણી જાડી વાવમાંથી તારનારા તરીકે કોઈ પ્રકારે (અર્થાત્ મહા મહેનતે) યથાર્થપણે પ્રાપ્ત થયા, તે પાપના વિનાશક તેમજ શાન્ત તથા વળી ઉત્તમ મોક્ષને વિષે મહામંદિરના સમાન એવા શાન્તિજિનને હું નમું છું. ”—૬૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અમત્કાર—

આ પદમાંનાં ચારે અરણોમાં છેવટના પાંચ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ જોવામાં આવે છે. આથી કરીને આ પદ પદ-અમત્કારના વિષયમાં દ્વિતીય પદને મળતું આવે છે. વિશેષમાં હવે પછી આ કાવ્યમાં આ પાદાંતસમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિ નામના યમકથી અલંકૃત પદ કોઈ રચવામાં આવી નથી. અર્થાત્ આ જાતના યમકના અત્ર અન્તિમ દર્શન થાય છે, એ ધ્યાનમાં રાખવું.

✽ ✽ ✽ ✽

જિનાનામુત્કર્ષઃ—

યદ્વાહવો વરપુરીપરમાર્ગલાભાઃ

પ્રાપ્તા યતશ્ચ જગતા પરમાર્ગલાભાઃ ।

નત્વા ચ યાંસ્તુલિતવૈવુધરાજિ નાઽઽસ્તે

સિદ્ધૌ જયન્ત્યઘદવામ્બુધરા જિનાસ્તે ॥ ૬૨ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

યેપાં વાહવો વરપુર્યા અર્ગલાતુલ્યાઃ । યતશ્ચ—યેભ્યો જગતા પ્રાપ્તાઃ । કે ? પરમાર્ગસ્ય—મોક્ષસ્ય લાભા—આયાઃ । નત્વા ચ યાન્ જિનાન્ ના—પુરુષઃ સિદ્ધૌ આસ્તે—તિષ્ઠતિ । તુલિતઃ—તિરસ્કૃતો વૈવુધરાદ્—ઇન્દ્રો યયા સિદ્ધ્યા સા તત્યામ્ । અઘમેવ દવસ્તસ્મિન્ અમ્બુધરા—મેઘાઃ । તે જિના જયન્તિ ॥ ૬૨ ॥

અન્વયઃ

યદ્—વાહવઃ વર—પુરી—પરમ—અર્ગલા—આભાઃ, યતઃ ચ પર—માર્ગ—લાભાઃ જગતા પ્રાપ્તાઃ યાન્ ચ નત્વા ના તુલિત—વૈવુધ—રાજિ સિદ્ધૌ આસ્તે, તે અઘ—દવ—અમ્બુધરાઃ જિનાઃ જયન્તિ ।

૧ સર્વથા નિર્ભયતા પણુ સર્વજતાનું લક્ષણુ છે, એ વાત જૂઠવા જેવી નથી. આ સંબંધમાં જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૫૨).

૨ આ સોળમા તીર્થંકર શ્રીશાન્તિનાથના જીવન પરત્વે ટુંક ઉક્રીકત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૧૮૯) ઉપરથી મળી શકશે.

શબ્દાર્થ

વાહુ=હસ્ત, હાથ.

યદ્વાહવઃ=જેના હસ્તો.

પુરી=નગરી.

અર્ગલઃ=આગળીઓ, ભોગળ.

આમા=ઉપમા.

વરપુરીપરમાર્ગલામાઃ=ઉત્તમ નગરીના ભોગળની

ઉપમા (ઘટે) છે જેને એવા.

પ્રાપ્તાઃ (મૂં પ્રાપ્ત)=પામેલ.

યતઃ (મૂં યદ્)=જેના તરફથી.

પર=ઉત્તમ.

માર્ગ=રસ્તો.

પરમાર્ગલામાઃ=ઉત્તમ માર્ગના લાભો.

નત્વા (ધાં નમ્)=પ્રણામ કરીને.

તુલિત (ધાં તુલ્)=તિરસ્કાર કરેલ.

વૈવુધ=દેવસંબંધી.

રાજ્ઞ=રાજ.

વૈવુધરાજ્ઞ=સુર-પતિ, ઇન્દ્ર.

તુલિતવૈવુધરાજ્ઞિ=તિરસ્કાર કર્યો છે ઇન્દ્રનો જેણે એવી.

ના (મૂં નૃ)=મનુષ્ય.

આસ્તે (ધાં આસ્)=સ્થિતિ કરે છે, વસે છે.

સિદ્ધૌ (મૂં સિદ્ધિ)=મુક્તિને વિષે.

દ્વ=દાવાનલ.

અમ્વુધર=મેઘ.

અઘ્વ્વામ્વુધરાઃ=પાપશ્પી દાવાનલ પ્રતિ મેઘસમાન.

શ્લોકાર્થ

જિતોનો ઉત્કર્ષ—

“ જેમના હાથ ઉત્તમ નગરના ભોગળના સમાન છે, વળી જેમની પાસેથી દુનિયાએ સર્વોત્કૃષ્ટ માર્ગના (અર્થાત્ મોક્ષના) લાભો મેળવ્યા છે તેમજ વળી જેમને પ્રણામ કરીને (અર્થાત્ કરવાથી) મનુષ્ય તિરસ્કાર કર્યો છે ઇન્દ્રની (સુખ-સંપત્તિનો) જેણે એવી મુક્તિમાં વસે છે, તે પાપશ્પ દાવાનલને (શાંત કરવામાં) મેઘસમાન જિતો જયવંતા વર્તે છે. ”—૬૨

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ પદ્યમાં જેમ પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના છ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ જોવામાં આવે છે, તેમ બાકીનાં બે ચરણોમાં પણ તેવી પુનરાવૃત્તિ નજરે પડે છે. વિશેષમાં આ પદ્યનાં બીજાં બે પદ્યો પણ ઉપર્યુક્ત ચમત્ક-વિશેષથી અલંકૃત છે. વળી ૩૧મા પદ્યમાં આ પ્રકારના શબ્દાલંકારનું પ્રથમ દર્શન થયું હતું અને તેનું અંતિમ દર્શન આ પદ્યના ૬૪મા પદ્યમાં થશે એટલું નિવેદન કરવું અત્ર ઉચિત સમજાય છે.

૫ ૫ ૫ ૫

જૈનવચસઃ પ્રધાનતા—

યચ્છૃણ્વતોઽત્ર જગતોઽપિ સમાઽધિકાઽર્

બુદ્ધિર્ભવત્યનુપતાપિ સમાધિકારમ્ ।

તત્ પાવકં જયતિ જૈનવચો રસાદિ-

ભોગાતિલોલકરણાનવચોરસાદિ ॥ ૬૩ ॥

—વસન્ત૦

टीका

यद् वचः शृण्वतः-आकर्णयतो जगतः समाऽपि-अनुत्कृष्टाऽपि बुद्धिः अधिका अरं भवति । तद् वचः अनुपतापि-उपतापस्य अकारि । समाधेः कर्तृ । पावकं-पवित्रम् । जयति जैनवचः । रसादयो धे भोगा-विषयास्तेष्वतिलम्पटानि करणानि-इन्द्रियाणि तान्येव अनवाः-चिरंतनाध्वोरास्तान् सादितुं-विध्वंसितुं शीलं यस्य तत् ॥ ६३ ॥

अन्वयः

यद् अत्र शृण्वतः जगतः समा अपि बुद्धिः अधिका अरं भवति, तद् अन्-उपतापि, समाधि-कारं, पावकं, रस-आदि-भोग-अति-लोल-करण-अ-नव-चोर-सादि जैन-वचः जयति ।

शब्दार्थ

शृण्वतः (मू० शृण्वत्)=श्रवणुं करना, सांभलनार.

जगतः (मू० जगत्)=दुनियानी.

समा (मू० सम)=साधारणु.

अधिका=अधिक.

बुद्धिः (मू० बुद्धि)=भति.

उपताप=संताप.

अनुपतापि=नहि संताप करावनाइं.

समाधि=धन्द्रियोनो निरोध, समाधि.

समाधिकारं=समाधि करनाइं.

पावकं (मू० पावक)=पवित्र करनाइं.

जैनवचः=जिननुं वचन, जैन आगम.

रस=रस.

भोग=विषय.

लोल=तृष्णावाणुं, लंपट.

करण=धन्द्रिय.

नव=नवीन.

चोर=चोर, लूटारो.

साद=नाश.

रसादिभोगातिलोलकरणानवचोरसादि=रस, वि-
गेरे विषयोने विषे अत्यंत लंपट जेवी धन्द्रिय-
इप नूना चोरोनो नाश करनाइं.

श्लोकार्थ

जैन वचननी प्रधानता—

“ जे (वचन)नुं श्रवणुं करना जगतनी साधारणु बुद्धि पणु सत्वर अधिक (उत्कृष्ट) अने छे (अर्थात् जे वचननुं श्रवणुं करावथी दुनियाना भतिमन्द मनुष्यो पणु ऐकदम बुद्धिशाणी अनी जय छे), ते, संताप नहि करावनाइं, समाधि आपनाइं, पवित्र करनाइं तथा रसादिक विषयोने विषे अतिशय लंपट जेवी धन्द्रियोइपी लांभा समयना चोरोनो नाश करनाइं जिन-वचन जय पावे छे.”—६३

५ ५ ५ ५

कालीदेव्याः प्रार्थना—

धत्ते गदाक्षमिह दृक्पतिताञ्जनस्य

कान्तिं च या गतवती पतितां जनस्य ।

आमोदलोलमुखरोपरिपातुकाली

पद्मो यदासनमसौ परिपातु 'काली' ॥ ६४ ॥ १६ ॥

—वसन्त०

१ आ विषयो संभंधी भाडिती भाटे लुओ अतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतिना ८५ भा पद्यनुं स्पष्टीकरणु.

ટીકા

યા ધત્તે ગદાક્ષં દૃગ્-દૃષ્ટિસ્તસ્યાં પતિતં ચ તદજ્ઞનં ચ તસ્ય કાન્તિં ચ યા ધત્તે । ગત-
વતી-પ્રાપ્તવતી । કાં ? પતિતાં-સ્વામિતાં જનસ્ય । પદ્મઃ-કમલં યદાસનં વર્તતે । આમો-
દલોલાશ્ચ તે મુખરા-ધ્વનન્તશ્ચ ઉપરિ પતનશીલા-ઉપરિપાતુકા અલિનો-ભ્રમરા યત્ર
પદ્મે સઃ ॥ ૬૪ ॥

અન્વયઃ

યા ગદા-અક્ષં દૃશ્ય-પતિત-અજ્ઞનસ્ય કાન્તિં ચ ધત્તે, इह जनस्य पतितां (च) गतवती, यद्-
आसनं आमोद-लोल-मुखर-उपरि-पातुक-अली पद्मः, असौ 'काली' परिपातु ।

શબ્દાર્થ

ગદાક્ષં=ગદા અને જપ-માલાને.
દૃશ્ય=નેત્ર, દૃષ્ટિ.
પતિત (ધાં પત્)=પડેલા.
દૃગ્પતિતાજ્ઞનસ્ય=પડેલ કાજલની.
કાન્તિ (મૂં કાન્તિ)=પ્રભાને.
ગતવતી (ધાં ગમ)=પ્રાપ્ત કર્યું.
પતિતાં=સ્વામિત્વને, સ્વામીપણાને.
જનસ્ય (મૂં જન)=લોકના.
આમોદ=સુવાસ, સુગંધ.
મુખર=શબ્દાયમાન, ગુંજરવ કરનારા.

ઉપરિ=ઉપર.

પત્=પડવું.

અલિન્=ભ્રમર, ભમરો.

આમોદલોલમુખરોપરિપાતુકાલી=સુવાસને વિષે લં-
પટ તેમજ ગુંજરવ કરનારા તથા વળી ઉપર
પડવાના સ્વભાવવાળા ભ્રમરો છે જેને વિષે એવા.

પદ્મઃ (મૂં પદ્મ)=કમલ.

યદાસનં=જેનું આસન.

અસૌ (મૂં અદસ્)=એ.

પરિપાતુ (ધાં પા)=પરિપાલન કરો.

શ્લોકાર્થ

કાલી દેવીને પ્રાર્થના—

“ જ (દેવી) ગદા અને જપ-માલાને (હસ્તમાં) રાખે છે તથા નેત્રમાં પડેલા
(અર્થાત્ આંજલા) કાજલની કાન્તિને ધારણુ કરે છે (અર્થાત્ જે કાજલસમાન રયામ
છે) તેમજ વળી જણે આ જગતમાં મનુષ્યનું સ્વામિત્વ પ્રાપ્ત કર્યું, તથા વળી સુવાસને
વિષે આસક્ત તેમજ (એથી કરીને તો) ગુંજરવ કરનારા તથા વળી (એક એકના)
ઉપર પડવાના સ્વભાવવાળા એવા ભ્રમરો છે જેને વિષે એવું કમલ જેનું આસન છે,
તે કાલી (દેવી) (હે મોક્ષાભિલાષી જનો ! તમારું) પરિપાલન કરો. ”—૬૪

સ્પષ્ટીકરણ

કાલી દેવીની સ્તુતિ પરવે વિચાર—

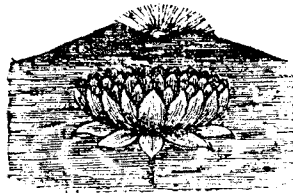
આ દેવીનું સ્વરૂપ તો આપણે ડરમા પઘના સ્પષ્ટીકરણમાં જોઈ ગયા છીએ, એટલે એ
સંબંધી ફરી ઉલ્લેખ કરવાનો બાકી રહેતો નથી. પરંતુ એકની એક દેવીની ફરીથી કેમ સ્તુતિ
કરી એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. ફક્ત આ કવિરાજે તેમ કર્યું છે એમ નથી, પરંતુ તેમના
પછી થયેલા શ્રીશોભન મુનીશ્વરે તેમજ મુનિ શ્રીમેઝાવજય કવિરાજે તથા વળી ઉપાધ્યાય શ્રી-
યશોવિજય કવીશ્વરે પણ તેમ કર્યું છે (આ વાતની તેમણે રચેલી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશ-

તિકાનાં, ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિનાં અને ઐન્દ્ર-સ્તુતિનાં ૨૦મા અને ૮૪મા પદો સાક્ષી પૂરે છે). આથી કરીને શું એમ માનવું કે આ ગતાતુગતિક પ્રથા છે કે એમાં કંઈ સખળ કારણ રહેલું છે ?

આ સંબંધમાં એમ નિવેદન કરવામાં આવે કે કેટલીક વાર વિદ્યા-દેવીઓનાં તેમજ શાસન-દેવીઓનાં નામો એક હોય છે (જેમકે કાલી, મહાકાલી, ગાન્ધારી, વૈરોટ્યા અને અચ્છુમા), તેમ અત્ર બનવાબેગ છે, તો તે વાત પણ યુક્તિ-યુક્ત નથી. એનું કારણ એ છે કે આઠમા તેમજ સોળમા જિનેશ્વરની શાસન-દેવીનાં નામ તો જ્વાલા-બ્રહ્મી અને નિર્વાણી છે (એવીજ રીતે એકવીસમા જિનેશ્વરની શાસન-દેવીનું નામ ગાન્ધારી છે). આ સંબંધમાં એમ પણ કહી શકાય તેમ નથી કે જેમ આ કવિરાજે વિદ્યા-દેવીની સ્તુતિ ક્રમ વાર કરી નથી, તેમ શાસન-દેવીના સંબંધમાં પણ બન્યું હોય; કારણ કે જે જિનેશ્વરની જે શાસન-દેવી હોય, તે દેવીની સ્તુતિને તેજ જિનેશ્વરના સ્તુતિ-કદમ્બકમાં સ્થાન મળી શકે એ દેખીતી વાત છે.

વળી એકજ દેવીની ફરીથી સ્તુતિ કરવારૂપ અપવાદ આ કાવ્યમાં ચતુર્વિંશતિ-જિનાનન્દ-સ્તુતિની જેમ એકજ વાર દષ્ટિગોચર થતો હોત, તો તે પ્રમાદને લીધે એમ બન્યું હોય એમ કહાય મનાત. પરંતુ હવે પછીના ૬૮મા પદમાં મહાકાલીની બીજી વાર સ્તુતિ કર્યાની અને શ્રુત-દેવતાની ૭૬મા અને ૮૦મા પદમાં બીજી અને ત્રીજી વાર સ્તુતિ કર્યાની તેમજ અંબા દેવીની ૮૮મા અને ૯૬મા પદમાં એમ બે વાર સ્તુતિ કર્યાની વાત પણ ભૂલી જવા જેવી નથી.

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે આ કંઈ પ્રમાદને લીધે બન્યું હોય એમ નથી, ભારે શું એમ માનવું કે કાલી અને મહાકાલી એ બે વિદ્યા-દેવીઓ કવિરાજની ઇષ્ટ દેવીઓ કે પરમ ઉપકારક હશે તેથી એમ બન્યું હોય ? પરંતુ એમ વાત અંગીકાર કરવામાં આવે તો પણ શ્રીશોભન સૂરિજીએ, શ્રીમેરૂવિજય મુનિજીએ તેમજ શ્રીયશોવિજય ઉપાધ્યાયજીએ પણ કાલી દેવીની ફરીથી સ્તુતિ કરી છે તેનું કેમ એ પ્રશ્ન ઉભો રહે છે. સાથે સાથે આ ત્રણે વિદ્વદ્-રજોએ કારણ વિના આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી એમ પણ માનવું સહેલું નથી. અત્ર એમ નિવેદન કરવામાં આવે કે 'સૂરિ-મંત્ર'માં કાલી અને મહાકાલી એ બે દેવીઓના સંબંધમાં વધારે વાર ઉલ્લેખ આવતો હોવાથી એ દેવીઓની બીજી વાર સ્તુતિ કરવામાં આવી છે તો કેમ ? આ પ્રશ્નનો ખુલાસો પાઠક-મહાશયને પૂછતો હું વિરમું છું.

૧ શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ એકથી વધારે વાર કરવામાં આવે તેમાં અડચણ નહિ હોય, કેમકે શ્રીપાદરાજના રાસમાં પણ પ્રથમ તેમજ દ્વિતીય ખણ્ડના પ્રારંભમાં એમ બન્યું છે.

१७ श्रीकुन्धुजिनस्तुतयः

अथ श्रीकुन्धुनाथस्य स्तुतिः—

हन्तुं महामोहतमोऽक्षमाणा—

मोजो नृणां योऽकृत मोक्षमाणा ।

यं चातिकृच्छ्राजनताऽऽप देवः

स्थाप्यात् स 'कुन्धुः' शिवतापदे वः ॥ ६५ ॥

—इन्द्रवज्रा

टीका

महामोह एव तमस्तत् हन्तुं अक्षमाणां—असमर्थानामोजो—बलं योऽकृत—कृतवान् ।
मोक्षमाणा—मोक्षकामा जनता यं कुन्धुं आप—प्राप्तवती अतिकृच्छ्रात्—अतिदुःखात् । स
स्थाप्यात् शिवतायाः पदे ॥ ६५ ॥

अन्वयः

यः महत्-मोह-तमः हन्तुं अ-क्षमाणां नृणां ओजः अकृत, मोक्षमाणा जनता यं च अति-
कृच्छ्रात् आप, स 'कुन्धुः' देवः शिवता-पदे वः स्थाप्यात् ।

श्लोकार्थ

हन्तुं (धा० हन्)=हणुवाने, नाश करवाने.

तमस्=अंधकार.

महामोहतमः=महामोहइप अंधकारने.

अक्षमाणां (मू० अक्षम)=असमर्थ.

ओजस्=बल, जेर.

अकृत (धा० कृ)=करता हवा.

मोक्षमाणा=मोक्षनी अबिदाषा राभनारी, मुमुक्षु.

कृच्छ्र=संकट, कष्ट.

अतिकृच्छ्रात्=महा महेनते.

आप (धा० आप्)=प्राप्त कर्था.

देवः (मू० देव)=ईश्वर.

स्थाप्यात् (धा० स्था)=स्थापो.

कुन्धुः (मू० कुन्धु)=कुन्धु (नाथ).

शिवता=कट्याणु.

पद=स्थान.

शिवतापदे=कट्याणुना स्थानमां.

श्लोकार्थ

श्रीकुन्धुनाथनी स्तुति—

“जे महामोहइपी अंधकारने नाश करवामां असमर्थ जेवा जनाने बल आपता
हवा, तेमज मुमुक्षु लोकने महा महेनते जेना मेणाप थयो, ते 'कुन्धु(नाथ) (हे
भाविक जनो!) तमने कट्याणुना स्थानमां स्थापो.”—६५

१ आ तीर्थकरना संबंधी स्थूल माहिती माटे जुओ स्तुति-अनुविंशतिका (५० १६८).

स्पष्टीकरण

पद्य-भीभांसा—

आ पद्य 'छन्दोवन्त्र' वृत्तमां रचयितुं छे अने ओनुं लक्षण नीचे मुळम आपवाभां आवे छे:—

“ यस्यां त्रिषद्सप्तममक्षरं स्याद्
ह्रस्वं सुजङ्घे ! नवमं च तद्वत् ।
गत्या विलङ्गीकृतहंसकान्ते !
तामिन्द्रवज्रां ब्रुवते कवीन्द्राः ॥ ”—श्रुत० श्लो० २०

आनो अर्थ ओ छे डे—डे सुन्दर बंधावाणी (प्रभदा)! जे वृत्तमां त्रीण, छटा अने सातमा अक्षरो हुस्व डोय अने तेनी माइक नवमो अक्षर पणु हुस्व डोय, तेने डे गति वडे लक्षणरूपक करी छे हुंसनी प्रलाने जेणे अेवी (पद्मिनी)! कवीश्वरो 'छन्दोवन्त्र' कडे छे. आ वृत्तना हरैक अरणुमां ११ अक्षरो डोय छे अने वणी तेना पांचमा तेमज त्सार पछीना छटा अक्षर उपर विश्राम लछ शकय छे. अेमां त, त अने ज अेम त्रणु गणु डोय छे अने छेवटना अे अक्षरो दीर्घ डोय छे. आ वात ध्यानमां आवे तेटला भाटे आ पद्यनुं प्रथम अरणु विचारीअे.

— — — — —
हन् तुम् म । हा मो ह । त मोऽक् ष । मा णा
त त ज ग ग

पद्य-यमत्कार—

आ पद्यमां कंठ नवीन प्रकारना यमकना दर्शन थता नथी. परंतु तृतीय पद्यमां जे यमकनो अरंल करवाभां आव्यो हुतो, तेना अत्र अन्तिम दर्शन थाय छे.

✱ ✱ ✱ ✱

जिनदर्शनस्य प्रभावः—

संसाररूपः सुबृहन्नुदन्वा-

नलङ्घि पीडानिवहं नुदन् वा ।

यद्दर्शनात् प्रापि जनेन नाकः

स्तूयाजिनांस्तान् भुवने न ना कः ? ॥ ६६ ॥

—उपजातिः

टीका

संसारो रूपं यस्य स संसाररूपः सुबृहन्-सुमहान् उदन्वान्-समुद्रोऽलङ्घि । यद्दर्शनात् पीडौघं नुदन्-प्रेरयन् । वा चशब्दार्थे । नुदन् स्वर्गविशेषणम् । एवंविधः [सन्] नाकः-स्वर्गः प्रापि-प्राप्तवान् (सः) जनेन । तान् जिनान् को ना-पुरुषो न स्तूयात् ? किन्तु स्तूयादेव ॥ ६६ ॥

અન્વય:

યદ્-દર્શનાત્ જનેન સંસાર-રૂપઃ સુ-વૃહન્ ઉદન્વાન્ અલક્ષિ, પીઢા-નિવહં યદન્ નાકઃ વા પ્રાપિ, તાન્ જિનાન્ ભુવને કઃ ના ન સ્તૂયાત્ ? ।

શબ્દાર્થ

સંસાર=(૧) ચોર્યાસી લાખ જીવ-યોનિમાં પરિભ્ર-
મણુ કરવું તે; (૨) ચોર્યાસી લાખ જીવ-યોનિ;
(૩) કર્મબદ્ધ અવસ્થા.

રૂપ=રૂપ.

સંસારરૂપઃ=સંસારરૂપી.

સુવૃહન્ (મૂં સુવૃહત્)=અતિશય મોટો.

ઉદન્વાન્ (મૂં ઉદન્વત્)=દરિયો, સાગર.

અલક્ષિ (ધાં લક્ષ્) =ઉલ્લંઘન કરાયો.

પીઢા=દુઃખ.

નિવહ=સમૂહ.

પીઢાનિવહં=સંતાપના સમૂહને.

યદન્ (મૂં યદત્)=પ્રેરણા કરતો, નાશ કરતો.

વા=અને.

દર્શન=દર્શન, જોવું તે.

યદ્દર્શનાત્=જેના દર્શનથી.

પ્રાપિ (ધાં આપ્)=પ્રાપ્ત કરાયું.

જનેન (મૂં જન)=મનુષ્યથી.

નાકઃ (મૂં નાક)=સ્વર્ગ.

સ્તૂયાત્ (ધાં સ્તુ)=સ્તવે, સ્તુતિ કરે.

જિનાન્ (મૂં જિન)=તીર્થંકરોને.

તાન્ (મૂં તદ્)=તેમને.

ભુવને (મૂં ભુવન)=જગતને વિષે.

કઃ (મૂં કિમ્)=કયો.

શ્લોકાર્થ

જિનેર્થરોના દર્શનનો પ્રભાવ—

“ જેના દર્શન (માત્ર)થી મનુષ્ય સંસારરૂપી ‘મહાસાગર ઓળંગી જતા હવા તેમજ સંતાપના સમૂહને દૂર કરનારા એવા સ્વર્ગને (પણુ) પ્રાપ્ત કરતા હવા, તે તીર્થંકરોની જગત્માં કયો માનવ સ્તુતિ નહિ કરે ? (અર્થાત્ સર્વ જન કરેજ.) ”—૬૬

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

‘પાઠાંતસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ નામના ચમકથી વિભૂષિત એવા આ પદ્યનાં દ્વિતીય સિવાયનાં સમસ્ત ચરણો ‘ઇન્દ્રવજ્ર’માં રચાયેલાં છે, બ્યારે દ્વિતીય ચરણ ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’માં રચવામાં આવ્યું છે. આવા સંમિશ્રિત વૃત્તને ‘ઉપજ્ઞતિ’ તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે. ‘ઇન્દ્રવજ્ર’નું લક્ષણ તો આપણે ગત શ્લોકમાં જોઈ ગયા છીએ. વાસ્તે અત્ર ઉપેન્દ્રવજ્ર અને ઉપજ્ઞતિ પરત્વે વિચાર કરવામાં આવે છે.

“યદીન્દ્રવજ્રાચરણેષુ પૂર્વે

ભવન્તિ વર્ણા લઘવઃ સુવર્ણે ! ।

અમન્દમાઘન્મદને ! તદાની-

મુપેન્દ્રવજ્રા કથિતા કવીન્દ્રૈઃ ॥”—શ્રુત૦ શ્લો૦ ૨૧

૧ સંસારને મહાસાગર કહેવો તે યોગ્ય છે, એ વાત ઉપર સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૧૪૭) પ્રકાશ પાડે છે.

અર્થાત્—હે સુન્દર વર્ણવાળી (વનિતા)! જે ઇન્દ્રવજ્રનાં ચારે ચરણોનો પ્રથમ વર્ણ હુસ્વ હોય, તો તે વૃત્તને, વિપુલ તેમજ હૃષ્કારી છે કંદર્પ જેનો એવી હે (યુવતિ)! કવીશ્વરો ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ કહે છે.

ઉપભતિના સંબંધમાં એમ કહેવામાં આવે છે કે—

“યન્ન દ્વયોરપ્યનયોસ્તુ પાદા
ભવન્તિ સીમન્તિનિ ! ચન્દ્રકાન્તે ! ।
વિદ્ધન્નિરાઘૈઃ પરિકીર્તિતા સા
પ્રયુજ્યતામિત્યુપજાતિરેવા ॥”—શ્રુત૦ સ્લો૦ ૨૨

અર્થાત્—“હે સીમન્તિની (ઉત્તમ સેંધાવાળી સુન્દરી)! જે વૃત્તમાં ઇન્દ્રવજ્રનાં તેમજ ઉપેન્દ્રવજ્રનાં ચરણો હોય, તેને હે ચન્દ્રના જેવી પ્રભાવાળી (પ્રમદા)! પ્રાચીન વિદ્વાનોએ ‘ઉપભતિ’ તરીકે ઓળખાવેલ છે, એમ તું જાણુ.”

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ‘ઇન્દ્રવજ્ર’ અને ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ મળીને ‘ઉપભતિ’ હંદ થાય છે. ‘ઇન્દ્રવજ્ર’માં કયા કયા ગણો છે, તે વાત આપણે ગત સ્લોકમાં વિચારી ગયા છીએ, એટલે અત્ર ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ સંબંધી વિચાર કરવો બાકી રહે છે. ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ના સંબંધમાં કહ્યું છે કે—

“ઉપેન્દ્રવજ્રા જતજાસ્તતો ગૌ”

અર્થાત્—‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ હંદમાં જ, ત અને જ એમ ત્રણ ગણો છે અને છેવટના યે અક્ષરો દીર્ઘ છે. આ વાત સ્પષ્ટ રીતે ધ્યાનમાં આવે એટલા માટે આ પદનું દ્વિતીય ચરણ વિચારીએ.

અ - લઙ્ઘિ । પી ડા નિ । વ હં તુ । દન્ વા ।
જ ત જ ગ ગ

✽ ✽ ✽ ✽

જિનવાણીમાહાત્મ્યમ્—

વજ્રાશનીં દુષ્કૃતપર્વતાનાં
નિર્વાણદાનાત્ કૃતપર્વતાનામ્ ।
જિનેન્દ્રવાણીમવદાતનિષ્ઠાં
સમાશ્રયધ્વં સ્વદાતનિષ્ઠામ્ ॥ ૬૭ ॥

—૩૫૦

ટીકા

દુષ્કૃતાન્યેવ પર્વતાસ્તેષાં વિદારણે વજ્રાશનીમ્ । નિર્વાણદાનાત્—મોક્ષદાનાત્ કૃતં પર્વણાં—ગુરુત્સંવાનાં તાનો—વિસ્તારો યયા સા તામ્ । નાસ્યાં વદન્તિ પરવાદિન इत्यवदा,

અવદા વાસૌ અતનિષ્ટા-વૃહત્પ્રમાણા ચ । સુષ્ટુ અવદાતઃ-શોભનો નિષ્ટઃ-પર્યન્તો યસ્યાઃ
સા ॥ ૬૭ ॥

અન્વયઃ

દુષ્કૃત-પર્વતાનાં વજ્ર-અશનીં, નિર્વાણ-દાનાત્ કૃત-પર્થ-તાનાં અ-વદ-અ-તનિષ્ટાં સુ-અવ-
દાત-નિષ્ટાં જિન-ઇન્દ્ર-વાર્ણીં સમાશ્રયધ્વમ્ ।

શીલ્કાર્થ

વજ્રાશનીં (મૂં વજ્રાશની) = ઇન્દ્રના વજ્ર (તુલ્ય)

દુષ્કૃત = પાપ.

પર્વત = પર્વત, પહાડ.

દુષ્કૃતપર્વતાનાં = પાપરૂપ પર્વતોના.

નિર્વાણ = મોક્ષ, મુક્તિ.

દાન = આપવું તે.

નિર્વાણદાનાત્ = મોક્ષના દાનથી.

પર્વન્ = મહોત્સવ.

તાન = વિસ્તાર.

કૃતપર્વતાનાં = કર્યો છે મહોત્સવોનો વિસ્તાર જેણે
એવી.

વાર્ણી = દેશના.

જિનેન્દ્રવાર્ણીં = જિનવરની વાણીને.

અવદ = નહિ બોલનારા છે (વાદીઓ) જેને વિષે
એવી.

અતનિષ્ટ = અનુલપ, અતિશય વિસ્તારયુક્ત.

અવદાતનિષ્ટાં = (વાદીઓને) મૌન ધારણ કરાવનારી
તેમજ અતિશય વિસ્તારવાળી.

સમાશ્રયધ્વમ્ (ધાં શ્રિ) = તમે આશ્રય કરો.

અવદાત = નિર્મલ.

નિષ્ટા = અન્ત, છેવટ.

સ્વવદાતનિષ્ટાં = સુનિર્મલ છે અન્ત જેનો એવી.

પ્રલોકાર્થ

જિન-વાણીતું માહાત્મ્ય—

“ પાપરૂપ પર્વતોનું (વિદ્યારણ કરવામાં) ઇન્દ્રના વજ્રતુલ્ય એવી, તથા વળી
મુક્તિનું દાન દઇને કર્યો છે મહોત્સવોનો વિસ્તાર જેણે એવી, (વાદીઓને) મૌન
ધારણ કરાવનારી તેમજ અતિશય પ્રમાણવાળી તેમજ વળી સુનિર્મલ છે અન્ત જેનો
એવી જિનવરની વાણીનો (હે સન્તો !) તમે આશ્રય લો. ”—૬૭

રૂપકરણ

પદ-મીમાંસા—

આ પદનાં પ્રથમનાં બે ચરણો ‘ઇન્દ્રવજ્ર’ વૃત્તમાં રચાયેલાં છે, બ્યારે અંતિમ બે ચરણો
તો ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ વૃત્તમાં રચવામાં આવ્યાં છે. આથી કરીને આ પદ પણ ‘ઉપજાતિ’ વૃત્તમાં
રચાયેલું છે, એમ કહી શકાય.

પદ-ચમત્કાર—

આ પદમાં પ્રથમ દૃષ્ટિ-ગોચર થતો ચમક નજરે પડે છે. વિશેષમાં હવે પછી આ પ્રકારના
ચમકના આ કાવ્યમાં દર્શન થતા નથી, એ વાતનો અત્ર ઉલ્લેખ કરવો અનાવશ્યક નહિ ગણાય.

महाकालीदेव्याः स्तुतिः—

घण्टेन्द्रशस्त्रं सफलाक्षमालं

नृस्था वहन्ती विमला क्षमाऽलम् ।

वरेषु वः पातु तमालकान्ता

देवी 'महाकाल्य'समालकान्ता ॥ ६८ ॥ १७ ॥

—उप०

टीका

घण्टा च इन्द्रशस्त्रं—वज्रं च ततः समाहारः । फलं च अक्षमाला च ताभ्यां सह—सहितं यत् घण्टेन्द्रशस्त्रं (तत्) वहन्ती—धारयन्ती । मनुष्ये स्थिता । विगतमला । क्षमा—समर्था । वरेषु कर्तव्येषु । तमालस्यैव कान्ता—मनोज्ञा । अलकाः—केशाः ॥ ६८ ॥

अन्वयः

सह-फल-अक्ष-मालं घण्ट-इन्द्र-शस्त्रं वहन्ती, नृ-स्था, वि-मला, वरेषु अलं क्षमा, तमाल-कान्ता, अ-सम-अलक-अन्ता 'महाकाली' देवी वः पातु ।

शब्दार्थ

शस्त्रं=आयुध, हथियार.

इन्द्रशस्त्रं=ध-द्रुं आयुध, वज्र.

घण्टेन्द्रशस्त्रं=घण्ट अने वज्रने.

सफलाक्षमालं=इल अने नृप-मालाथी युक्त.

वहन्ती (धा० वह्)=वहन करनारी, धारण करनारी.

विमला (मू० विमल)=नतो रङ्गो छे मण जेभांथी
अेवी, निर्मल.

क्षमा (मू० क्षम)=समर्थ.

वरेषु (मू० वर)=उत्तम (कार्योने विषे).

कान्त=मनोर, मनोहर.

तमालकान्ता=तमाल (वृक्ष)ना जेवी मनोहर.

देवी=देवता.

असम=(१) सरभा नछि ते, वक्र; (२) असाधारण.

अलक=केश, वाण.

अन्त=छेडे.

असमालकान्ता=वक्र अथवा असाधारण छे केशना
अन्त जेना अेवी.

श्लोकार्थ

महाकाली देवीनी स्तुति—

“ इल तेमज नृप-मालाथी युक्त अेवां घण्ट अने वज्रने धारण करनारी, मनु-ष्यना उपर आरू थनारी, निर्मल, तथा वणी उत्तम (कार्योने विषे) सर्वथा समर्थ, तमाल (वृक्ष)ना जेवी मनोहर अने वक्र [अथवा अनुपम] छे केशना अन्त जेना अेवी महाकाली देवी (हे ल०थो !) तमाइ रक्षण करे. ”—६८

સ્પષ્ટીકરણ

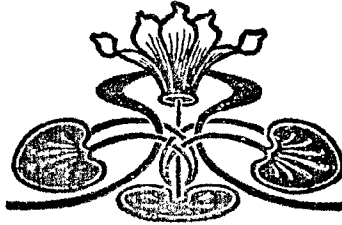
પદ્ય-મીમાંસા—

આપણે જોઈ ગયા તેમ દ્વયમું પદ્ય 'ઇન્દ્રવજ્ર' વૃત્તમાં અને ત્યાર પછીનાં બે પદ્યો 'ઉપભતિ' વૃત્તમાં રચવામાં આવ્યાં છે, પરંતુ તેમાં કંઈક ફરક છે. એવીજ રીતે આ પદ્યના સંબંધમાં પણ સમજવું. અર્થાત્ આ પદ્યનાં પ્રથમ, દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો 'ઇન્દ્રવજ્ર'માં અને તૃતીય ચરણ 'ઉપેન્દ્રવજ્ર'માં રચાયેલ છે. આથી કરીને આ પદ્ય પણ 'ઉપભતિ' વૃત્તમાં રચાયેલું છે એમ કહેવું ખોટું નહિ ગણાય.

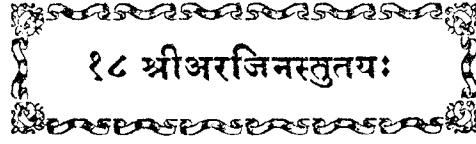
અત્ર એ ધ્યાનમાં રાખવું કે એકંદર રીતે 'ઉપભતિ'ના ચૌદ પ્રકારો છે. આ પ્રકારો ઇન્દ્રવજ્ર કે ઉપેન્દ્રવજ્રના એકજ વૃત્તમાં કેટલાં ચરણો છે અને તે પ્રથમ, દ્વિતીય, તૃતીય કે ચતુર્થ ચરણરૂપ છે તેને લક્ષ્યમાં રાખી પાઠવામાં આવ્યાં છે. આ ચૌદ પ્રકારોમાંના ત્રણ પ્રકારો તો આ તેમજ તેની પૂર્વેનાં બે પદ્યો ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ પદ્યના પદ્ય-ચમત્કારના સંબંધમાં એટલુંજ નિવેદન કરવું બસ છે કે છઠ્ઠા પદ્યમાં જે 'પાઠાંતસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિ' નામનો ચમક પ્રથમતઃ દષ્ટિ-ગોચર થયો હતો, તેના અત્ર અન્તિમ દર્શન થાય છે.

૧ ત્રણ ચરણો ઇન્દ્રવજ્રનાં હોય અને એક ચરણ ઉપેન્દ્રવજ્રનું હોય એવા ઉપભતિ છંદના તેમજ ત્રણ ચરણો ઉપેન્દ્રવજ્રનાં હોય અને આઠીનું એક ચરણ ઇન્દ્રવજ્રનું હોય એવા પણ ઉપભતિ છંદના ચાર પ્રકારો પડે છે. બે ચરણો ઇન્દ્રવજ્રનાં અને બે ચરણો ઉપેન્દ્રવજ્રનાં હોય એવા ઉપભતિ છંદના છ પ્રકારો પડે છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ઉપભતિના બધા મળીને $૪+૪+૬=૧૪$ પ્રકારો પડે છે.

૧૮ શ્રીઅરજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીઅરનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

સ્તુત તં યેન નિર્વૃત્યા—મરજિ નવરજનાઃ ।

વિહાય લક્ષ્મીર્જગતા—‘મરં’ જિનવરં જનાઃ ! ॥ ૬૧ ॥

—અનુષ્ટુપ્

ટીકા

સ્તુત તમ્ । યેન નિર્વૃત્યાં—મોક્ષેઽરજિ—રક્તમ્ । નવં—વિવિધપ્રકારં રજનં—ચિત્તાકર્ષણં યાસાં તાઃ । વિહાય—હિત્વા । કાઃ ? લક્ષ્મીઃ જગતામ્ ॥ ૬૧ ॥

અન્વયઃ

જગતાં નવ—રજનાઃ લક્ષ્મીઃ વિહાય યેન નિર્વૃત્યાં અરજિ, તં ‘અરં’ જિનવરં (દે) જનાઃ ! સ્તુત ।

શબ્દાર્થ

સ્તુત (ધા० સ્તુ)=તમે સ્તુતિ કરી, સ્તવો.
 યેન (મૂ० યદ્)=બે.
 નિર્વૃત્યાં (મૂ० નિર્વૃત્તિ)=મુક્તિમાં, સિદ્ધિમાં.
 અરજિ (ધા० રજ્)=રજ અન્યા, રાગી થયા.
 નવ=નૂતન, નવનવા.
 રજન=પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનાર, ચિત્તાકર્ષણુ.

નવરજનાઃ=નવનવાં છે ચિત્તાકર્ષણુ જેમાં એવી.
 વિહાય (ધા० હા)=ત્યજી દેધને.
 લક્ષ્મીઃ (મૂ० લક્ષ્મી)=ધનને, દોહતને.
 જગતાં (મૂ० જગત્)=દુનિયાઓની.
 અરં (મૂ० અર)=અર (નાથ)ને.
 જિનવરં (મૂ० જિનવર)=જિનેશ્વરને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅરનાથની સ્તુતિ—

“ નવનવાં ચિત્ત-આકર્ષણુ છે જેમાં એવી દુનિયાઓની સંપત્તિઓનો ભાગ કરીને (અર્થાત્ ચક્રવર્તીની લક્ષ્મીને પણ જલાંજલિ આપીને) જે મુક્તિ (રૂપી રમણી)ના રાગી બન્યા, તે અર (નામના) જિનેશ્વરને હે મનુષ્યો ! તમે સ્તવો. ”—૬૯

૧ ચક્રવર્તીની સ્થૂલ રૂપરેખા સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ० ૧૯૬-૨૦૦, ૨૦૯-૨૧૭)માં આલેખવામાં આવી છે. એ સંબંધી વિશિષ્ટ માહિતી માટે તો બુદ્ધો જમ્બૂદ્વીપ-પ્રજ્ઞાસિ, તૃતીય વક્ષસ્કાર.

૨ આ અદારમા તીર્થંકર શ્રીઅરનાથ હે જેઓ સોળમા અને સત્તરમા તીર્થંકરોની જેમ ચક્રવર્તીની લક્ષ્મી પણ પ્રાપ્ત કરવાને ભાગ્યશાળી અન્યા હતા, તેમના જીવનની કંઈક રૂપરેખા સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ० ૨૦૮) ઉપરથી બેધ શકાશે.

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-ચમત્કાર—

૨૫મા પદમાં જેમ દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોની સમાનતા દ્ષ્ટિ-ગોચર થઇ હતી, તેમ આ પદમાં તેમજ ત્યાર પછી પણ છેક દરમા પદ પર્યંત ચરણોની સમાનતારૂપી પદ-ચમત્કાર નજરે પડે છે. આ સંપૂર્ણ કાવ્યમાં આ પ્રકારનો પદ-ચમત્કાર પ્રધાન પદ લોગવે છે; કેમકે આવા ચમત્કારથી અલંકૃત પદોની સંખ્યા ૨૮ની છે, જ્યારે અન્ય પ્રકારના ચમત્કારથી વિભૂ-પિત પદોની સંખ્યા વધારેમાં વધારે ૧૨ની જોવામાં આવે છે.

* * * *

જિનકદમ્બકસ્ય સ્તુતિ:—

ત્રિલોકીં ફલયન્ પાતુ, સદ્ગ્ન:પાદપાં સ વ: ।

જિનૌઘો યસ્ય વન્દ્યા: શ્રી-સદ્ગ્ન: પાદપાંસવ: ॥ ૭૦ ॥

-અનુદ્રુપ્

ટીકા

સ જિનૌઘો વ: પાતુ । ત્રિલોકીં ય: ફલયન્-ફલવર્તીં કુર્વન્ સન્તિ-શોભનાનિ મનાંસિ યેષાં ત એવ પાદપા-વૃક્ષા યસ્યાં સા, ત્રિલોકીવિશેષણમ્ । તથા યસ્ય પાદાનાં પાંસવો-રેણવ: । વન્દ્યા-વન્દનીયા: । શ્રીસદ્ગ્ન:-શ્રીગૃહસ્ય, યસ્ય(સ્યેત્યસ્ય) વિશેષણમ્ ॥૭૦॥

અન્વય:

યસ્ય શ્રી-સદ્ગ્ન: પાદ-પાંસવ: વન્દ્યા:, સ જિન-ઓષ: સત્-મનસ્-પાદપાં ત્રિ-લોકીં ફલયન્ વ: પાતુ ।

શીઠ-દાર્થ

ત્રિલોકીં (મૂં ત્રિલોકી)=ત્રૈલોક્યને.

ફલયન્=ફળવાન્ કરતો થકો.

પાદપ=વૃક્ષ, ઝાડ.

સદ્ગ્ન:પાદપાં=સારા મન(વાળા મનુષ્યો)રૂપી વૃક્ષો છે જેને વિષે એવા.

જિનૌઘ: (મૂં જિનૌઘ)=જિનોનો સમુદાય.

યસ્ય (મૂં યદ્)=જેના.

વન્દ્યા: (મૂં વન્દ્ય)=પૂજનીય, વન્દનીય.

સદ્ગ્ન=શુદ્ધ.

શ્રીસદ્ગ્ન:=લક્ષ્મી છે શુદ્ધ જેનું એવાના.

પાદ=ચરણ.

પાંસુ=રજ.

પાદપાંસવ:=ચરણની રજો.

શ્લોકાર્થ

જિન-સમુદાયની સ્તુતિ—

“ લક્ષ્મી છે શુદ્ધ જેનું એવા જે (જિન-સમૂહ)નાં ચરણની રજો (રાજરાજેશ્વર શેને પણ) વન્દનીય છે, તે, શુભ ચિત્ત(વાળા મનુષ્યો)રૂપ વૃક્ષો છે જેને વિષે એવા ત્રૈલોક્યને ફળવાન્ કરતો થકો જિનોનો સમુદાય (હે ભવિકા !) તમારૂં પરિપાલન કરો. ”—૭૦

* * * *

જિનવાક્સ્તુતિઃ—

જૈન્યઘ્યાદ્ વાક્ સતાં દત્ત-માનનન્દા ન વાદિભિઃ ।

જય્યા સ્તુતા ચ નીતીના-માનનં દાનવાદિભિઃ ॥ ૭૧ ॥

—અનુષ્ટુપ્

ટીકા

જૈની વાક્ અઘ્યાત્-રક્ષતાત્ । સતાં દત્તૌ માનનન્દૌ-પૂજાસમૃદ્ધી યયા સા । ન વાદિભિઃ જય્યા-જેતું શકયા । દાનવપ્રમુખૈર્દેવૈઃ સ્તુતા ચ । નીતીનાં આનનં-મુખં યા ॥૭૧॥

અન્વયઃ

સતાં દત્ત-માન-નન્દા, વાદિભિઃ ન જય્યા, દાનવ-આદિભિઃ સ્તુતા, નીતીનાં ચ આનનં જૈની ઘાગ્ અઘ્યાત્ ।

શ્લોકાર્થ

જૈની=જિન-વિષયક.

અઘ્યાત્ (ધા० અઘ્)=રક્ષણુ કરો.

સતાં (મૂ० સત્)=સન્નનોને.

દત્ત (ધા० દા)=અર્પણુ કરૈલ.

માન=પૂજા.

નન્દ=(૧) હર્ષ; (૨) સમૃદ્ધિ.

દત્તમાનનન્દા=અર્પણુ કર્યા છે પૂજા અને આનન્દ જણે એવી.

વાદિભિઃ (મૂ० વાદિન્)=વાદીઓ વડે.

જય્યા (મૂ० જય)=જીતી શકાય તેવી.

સ્તુતા (ધા० સ્તુ)=સ્તુતિ કરાયેલી.

નીતીનાં (મૂ० નીતિ)=નીતિઓના.

આનનં (મૂ० આનન)=મુખ.

દાનવાદિભિઃ=દાનવ વિગેરે દ્વારા.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીની સ્તુતિ—

“ સન્નનોને અર્પણુ કર્યા છે પૂજા અને આનન્દ જણે એવી, વાદીઓ વડે નહિ જીતી શકાય તેવી, દાનવ (માનવ, સુર) ઇત્યાદિક વડે સ્તુતિ કરાયેલી તેમજ નીતિ-ઓના મુખરૂપ એવી જિનેશ્વર-વિષયક વાણી (હે ભગ્યો ! તમારું) રક્ષણુ કરો. ”—૭૧

વૈરોઘ્યાદેઘ્યાઃ સ્તુતિઃ—

દયામા નાગાન્નપત્રા વો, 'વૈરોઘ્યા'રં ભયેજ્વતુ ।

શાન્તોઽરાતિર્યયાઽત્યુગ્ર-વૈરોઘ્યારમ્ભયેવ તુ ॥ ૭૨ ॥ ૧૮ ॥

—અનુષ્ટુપ્

ટીકા

દયામવર્ણા યા । નાગાઃ-સર્પા એવ અસ્ત્રં પત્રં-વાહનં ચ ઘસ્યાઃ સા । વૈરોઘ્યા દેઘી ।

મયે ઉત્પન્ને અવતુ વઃ । શાન્તઃ-પ્રશાન્તોઽરાતિઃ-વૈરી યયા સા । અત્યુગ્રં વૈરં યસ્ય સઃ ।
અત્યા-ગમનં તસ્યા આરમ્ભસ્તસ્મિન્ । એવઃ અવધારણે । અત્ર સન્ધિરસ્તિ ॥ ૭૨ ॥

અન્વયઃ

યયા અતિ-ઉગ્ર-વૈરઃ અરાતિઃ અત્યા-આરમ્ભે એવ તુ શાન્તઃ, (સા) દયામા, નાગ-અસ્ત્ર-પત્રા
'વૈરોત્યા' મયે ઘઃ અરં અવતુ ।

શીખરાર્થ

દયામા (મૂં દયામ) = કૃપણવર્ણી.

નાગ = સર્પ, સાપ.

અસ્ત્ર = અસ્ત્ર.

નાગાસ્ત્રપત્રા = સર્પ છે અસ્ત્ર તેમજ વાહન જેનાં એવી.

વૈરોત્યા = વૈરોત્યા (દેવી).

મયે (મૂં મય) = ભયને વિષે.

શાન્તઃ (મૂં શાન્ત) = શાંત કરેલ.

અરાતિઃ (મૂં અરાતિ) = શત્રુ.

ઉગ્ર = તીવ્ર.

વૈર = દુશ્મનાવટ, અદાવત.

અત્યુગ્રવૈરઃ = અત્યંત તીવ્ર વૈર છે જેને વિષે એવો.

અત્યા = ગમન.

આરમ્ભ = શરૂઆત.

અત્યારમ્ભે = ગમનની શરૂઆતમાં.

તુ = વિશેષતાવાચક અન્વય.

શ્લોકાર્થ

વૈરોત્યા દેવીની સ્તુતિ—

“અત્યંત તીવ્ર વેરને ધારણ કરનારો એવો દુશ્મન (પણ) જેના વડે ગમનની શરૂઆતમાંજ (અર્થાત્ જેને આવતી જોઈનેજ) શાંત થઈ ગયો, તે શ્યામવર્ણી તેમજ વળી સર્પ છે આયુધ તેમજ વાહન જેનાં એવી વૈરોત્યા (દેવી) (હે ભયો!) તમારું ભયમાંથી સત્વર રક્ષણ કરો.”—૭૨

સ્પષ્ટીકરણ

વૈરોત્યા દેવીનું સ્વરૂપ—

‘અન્યોન્યના વૈરની શાન્તિ માટે આગમન છે જેનું તે વૈરોત્યા’ એ વૈરોત્યા શબ્દનો ભૂતપત્તિ-અર્થ છે. આ પ્રથમ એક વિદ્યા-દેવી છે. એના સંબંધમાં નિર્વાણ-કલિકામાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે:—

“તથા વૈરોત્યાં શ્યામવર્ણામજગરવાહનાં ચતુર્ભુજાં સ્ફોરગાલક્રુતદક્ષિણકરાં સ્વેટકાહિયુતવા-
મકરાં ચેત્તિ” અર્થાત્-વૈરોત્યા દેવીનો વર્ણ શ્યામ છે અને અજગર એ એનું વાહન છે. વળી તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા છે હાથો ખરૂં અને સર્પથી વિભૂષિત છે, જ્યારે તેના ડાબા છે હાથ હાલ અને સર્પથી અલંકૃત છે.

આચાર-દિનકરમાં તો આ દેવીનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ આપ્યું છે:—

“સજ્જસ્કુરસ્કુરિતવીર્યવદૂર્ધ્વહસ્તા

સદ્વન્દશ્કુરવાપરહસ્તયુગ્મા ।

સિંહાસનાઽન્નમુદતારતુષારગૌરા

વૈરોત્યયાઽપ્યભિધયાઽસ્તુ શિવાય દેવી ॥-વસન્તતિલકા

—પત્રાંક ૧૬૩

૧૧ શ્રીમલ્હિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીમલ્હિનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

કરોતુ નો 'મલ્હિ'જિનઃ, પ્રિયં ગુરુ ચિરં હતિમ્ ।
દ્વિષાં ચ તન્યાત્ સિદ્ધેશ્ચ, પ્રિયહ્નુરુચિરંહતિમ્ ॥ ૭૧ ॥

—અનુષ્ટુપ્

ટીકા

કરોતુ નઃ—અસ્માકમ્ । પ્રિયમ્—દ્રષ્ટમ્ । ગુરુ—વૃહત્ । ચિરં—પ્રભૂતકાલમ્ । દ્વિષાં
હતિં—વિનાશં ચ કરોતુ । સિદ્ધેશ્ચ અંહતિં—દાનં તન્યાત્ । પ્રિયહ્નોરિવ રુચિઃ—ક્ષા-
ન્તિર્યસ્ય સઃ ॥ ૭૩ ॥

અન્વયઃ

પ્રિયહ્નુ-રુચિઃ 'મલ્હિ'-જિનઃ નઃ ગુરુ ચિરં પ્રિયં કરોતુ, દ્વિષાં હતિં ચ સિદ્ધેઃ અંહતિં ચ તન્યાત્ ।

શબ્દાર્થ

કરોતુ (ધા• કૃ)=કરે.

જિન=તીર્થંકર.

મલ્હિજિનઃ=મલ્હિ જિન.

પ્રિયં (મૂ• પ્રિય)=૫૯.

ચિરં (મૂ• ચિર)=ઘણા લાંબા સમય પર્યંતનું.

હતિં (મૂ• હતિ)=વિનાશને.

દ્વિષાં (મૂ• દ્વિષ)=શત્રુઓના.

તન્યાત્ (ધા• તન્)=કરે.

સિદ્ધેઃ (મૂ• સિદ્ધિ)=મુક્તિનું.

પ્રિયહ્નુ=વૃક્ષ-વિશેષ.

પ્રિયહ્નુરુચિઃ=પ્રિયંમુના જેવી છે કાન્તિ જેવી.

અંહતિં (મૂ• અંહતિ)=દાનને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીમલ્હિનાથની સ્તુતિ—

“ પ્રિયંમુના જેવી છે કાન્તિ જેવી એવા 'મલ્હિ જિન અમારું લાંબા કાલ પર્યંત
અતિશય અહીં કરે, અમારા દુશ્મનોનો વિનાશ કરે અને અમને મુક્તિનું
દાન દો. ”—૭૩

* * * *

૧ આ ઓગણીસમા તીર્થંકરનું સ્થૂલ સ્વરૂપ સ્તુતિ-અનુવિદ્યમ્ભિટ્ટા (૫૦ ૨૨૭)માં આપવામાં
આવ્યું છે.

જિનજન્મમહિમા—

જૈનં જન્મ શ્રિયં સ્વર્ગ-સમગ્રામં દધાતુ નઃ ।

ક્ષણદં મેરુશિરસઃ, સમગ્રામન્દધાતુનઃ ॥ ૭૪ ॥

—અનુદ્યુપ્

ટીકા

જૈનં જન્મ શ્રિયં દધાતુ નઃ । સ્વર્ગસ્ય સમા ગ્રામા યસ્મિન્ જન્મનિ તત્ । ક્ષણદમ્-
ઉત્સવદમ્ । મેરુશિરસઃ । સમગ્રાઃ—સંપૂર્ણા અમન્દાઃ—સ્પષ્ટા ધાતવો—હિંગુલાદયો યસ્મિન્,
મેરુ(શિરસઃ)વિશેષણમ્ ॥ ૭૪ ॥

અન્વયઃ

સમગ્ર-અ-મન્દ-ધાતુનઃ મેરુ-શિરસઃ ક્ષણ-દં, સ્વર્ગ-સમ-ગ્રામં જૈનં જન્મ નઃ શ્રિયં દધાતુ ।

શીખ-દાર્થ

જન્મ (મૂ० જન્મન્)=જન્મ, ઉત્પત્તિ.

શ્રિયં (મૂ० શ્રી)=લક્ષ્મીને.

સ્વર્ગ=સ્વર્ગ.

ગ્રામ=ગામ.

સ્વર્ગસમગ્રામં=સ્વર્ગસમાન થાય છે ગામો જેને વિષે
એવા.

દધાતુ (ધા० ધા)=ધારણ કરો.

ક્ષણ=મહોત્સવ.

ક્ષણદં (મૂ० ક્ષણદ)=મહોત્સવ-દાયક.

શિરસ્=શિખર.

મેરુ=મેરૂ (પર્વત).

મેરુશિરસઃ=મેરૂના શિખરના.

સમગ્ર=સંપૂર્ણ.

અમન્દ=સ્પષ્ટ.

ધાતુ=ધાતુ.

સમગ્રામન્દધાતુનઃ=સંપૂર્ણ તેમજ સ્પષ્ટ છે ધાતુઓ
જેને વિષે એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોના જન્મ-મહિમા—

“સંપૂર્ણ તેમજ સ્પષ્ટ (હિંગુલ વિગેરે) ધાતુઓ છે જેને વિષે એવા મેરૂ-શિખરને
ઉત્સવ-દાયક એવો તેમજ સ્વર્ગસમાન બને છે ગામો જેને વિષે (અર્થાત્ જેનો ઉદય
યતાં) એવો જિન-વિષયક જન્મ અમારૂં કલ્યાણ કરો.”—૭૪

જિનવાણ્યાઃ સ્વીકારઃ—

જિનસ્ય ભારતીં તમો-વનાગસહનાશનીમ્ ।

ઉપેત હેતુમુન્નતા-વનાગસં ઘનાશનીમ્ ॥ ૭૫ ॥

—પ્રમાણિકા

ટીકા

ભારતીં ઉપેત-ગચ્છત । તમ એવ વનં તમોવનમેવ અગાઃ-પર્વતાસ્તેષાં સઙ્ઘઃ-સમુ-
દાયસ્તસ્ય નાશનીમ્ । ઉન્નતિઃ-સમૃદ્ધિસ્તસ્યાં હેતું-કારણમ્ । ન વિદ્યતે આગઃ-અપરાધો
યસ્યાઃ સા, વાગ્વિશેષણમ્ । તમોવનાગનાશકત્વાત્ ઘનાશનીમ્ ॥ ૭૫ ॥

અન્વયઃ

જિનસ્ય તમસ્-વન-અગ-સઙ્ઘ-નાશનીં, (અત એવ) ઘન-અશનીં, ઉન્નતૌ હેતું અન્-આગસં
ભારતીં ઉપેત ।

શબ્દાર્થ

જિનસ્ય (મૂં જિન) = તીર્થકરની.

ભારતીં (મૂં ભારતી) = વાણીને.

તમસ્ = અજ્ઞાન.

સઙ્ઘ = સમુદાય.

નાશની (મૂં નાશન) = નાશ કરનારી.

તમોવનાગસઙ્ઘનાશનીં = અજ્ઞાનરૂપી વન તે રૂપી પર્વતોના સમુદાયનો વિનાશ કરનારી.

ઉપેત (ધાં ઇ) = તમે પ્રાપ્ત કરો.

હેતું (મૂં હેતુ) = કારણ (રૂપ).

ઉન્નતૌ (મૂં ઉન્નતિ) = સમૃદ્ધિને વિષે.

અનાગસં = અવિદ્યમાન છે પાપ જેને વિષે એવી,
દોષ-રહિત.

ઘનાશનીં (મૂં ઘનાશની) = (૧) વજ્ર(સમાન); (૨)
મેઘાગ્નિ(સમાન).

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીનો સ્વીકાર—

“અંધકારરૂપી વન તે રૂપી પર્વતોના [અથવા અંધકારરૂપ વનો છે જેમાં
એવા પર્વતોના] સમુદાયનો વિનાશ કરનારી, અને (એથી કરીને તો) વજ્રના સમાન,
વળી ઉન્નતિના કારણભૂત તથા વળી દોષ-રહિત એવી તીર્થકરની વાણીનો (હે
ભાઈઓ!) તમે સ્વીકાર કરો.”—૭૫

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-વિચાર—

આ પદ ‘પ્રમાણિકા’ હંદમાં રચવામાં આવ્યું છે. વૃત્તરલાકર પ્રમાણે એનું લક્ષણ
નીચે મુજબ છે:—

“પ્રમાણિકા જરૌ લગૌ”

અર્થાત્ આ પદમાં જ અને ર એમ બે ગણો છે અને છેવટના બે અક્ષરો અનુક્રમે
લઘુ અને શુરૂ છે. આ વાત ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે આ પદનું પ્રથમ ચરણ વિચારીએ.

~ ~ ~ ~ ~
જિ ન સ્ ય । ભા ર તીં । ત મો ।
જ ર લ ગ

ઋ ઋ ઋ ઋ

૧ આનો હંદ આચાર-દિનકર (૫૦ ૧૬૪) માં પણ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે.

શ્રુતદેવતાયાઃ સ્તુતિઃ—

વાગ્દેવી વરદીભૂત-પુસ્તિકાઽપદ્મલક્ષિતૌ ।

આપોઽવ્યાદ્ વિમ્વ્રતી હસ્તૌ, પુસ્તિકાપદ્મલક્ષિતૌ ॥૭૬ ॥૧૧॥

—અનુષ્ટુપ્

ટીકા

વરદીભૂતં પુસ્તક-લેખ્યં પ્રતિમા યસ્યાઃ સા । આપદેવ મલં તસ્ય ક્ષિતૌ-વિનાશો
આપઃ-પાનીયં યા । પુસ્તિકા ચ પદ્મં ચ તાભ્યાં લક્ષિતૌ હસ્તૌ વિમ્વ્રતી યા ॥ ૭૬ ॥

અન્વયઃ

વરદીભૂત-પુસ્તિકા આપદ્-મલ-ક્ષિતૌ આપઃ, પુસ્તિકા-પદ્મ-લક્ષિતૌ હસ્તૌ વિમ્વ્રતી વાચ્-દેવી
અધ્યાત્ ।

શબ્દાર્થ

વાગ્દેવી=શ્રુત-દેવતા, સરસ્વતી.

વર=વરદાન.

વરદીભૂત=વરદાન દેવું એ છે સ્વરૂપ જેનું તે.

પુસ્તિકા=ધાતુ, કાષ્ટ વિગેરેની અનાવેલી વસ્તુ, લેખ્ય,
પ્રતિમા.

વરદીભૂતપુસ્તિકા=વરદાન દેનારી છે પ્રતિમા જેની
એવી.

ક્ષિતિ=નાશ.

આપદ્મલક્ષિતૌ=વિપત્તિરૂપ મલનો નાશ કરવામાં.

આપઃ (મૂ० આપ્)=જલ.

વિમ્વ્રતી (ઘા० મ્)=ધારણ કરનારી.

હસ્તૌ (મૂ० હસ્)=હાથને.

પુસ્તિકા=પોથી, પુસ્તક.

લક્ષિત=ચિહ્નિત.

પુસ્તિકાપદ્મલક્ષિતૌ=પુસ્તક અને પદ્મ વડે લક્ષિત.

શ્લોકાર્થ

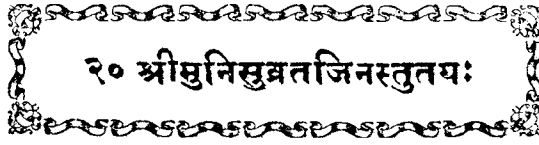
શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ—

“વરદાન દેનારી છે પ્રતિમા જેની એવી, વળી વિપત્તિરૂપ મલનો નાશ કરવામાં
(અર્થાત્ તેનું પ્રક્ષાલન કરવામાં) જલસમાન તથા વળી પુસ્તક અને પદ્મ વડે લક્ષિત
એવા હાથને ધારણ કરનારી શ્રુત-દેવતા (હે ભગ્યો! તમારું) રક્ષણ કરો.”—૭૬

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ સંબંધી વિચાર—

જેમ ચોથા પદ્યમાં શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ કરવામાં આવી હતી તેમ આ પદ્યમાં પણ
(તેમજ વળી હવે પછીના ૮૦મા પદ્યમાં પણ) તેની કવિરાજે સ્તુતિ કરી છે, એ વાત
ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે. આ પ્રમાણે એક કાવ્યમાં ત્રણ વાર શા માટે શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ
કરવામાં આવી હશે, એવો અત્ર પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે. એના ઉત્તર તરીકે એમ નિવેદન કરી શકાય
કે જુદા જુદા તીર્થકરોની દ્વાદશાંગીરૂપ શ્રુતની અધિષ્ઠાયિકા દેવી એક ન હોવાથી આમ વારંવાર
સ્તુતિ કરવામાં આવી હશે.

श्रीमुनिसुव्रतनाथस्य स्तुतिः—

जयसि 'सुव्रत !' भव्यशिखण्डिना-
मरहितापघनाञ्जननीलताम् ।
दधदलं फलयंश्च समं भुवा-
ऽमरहितापघनां जननीलताम् ॥ ७७ ॥

—दुतविलम्बितम्

टीका

भव्या एव शिखण्डिनो-मयूरास्तेषाम् । अरहितापश्चासौ घनश्च तस्यामन्त्रणम् ।
अञ्जनमिव नीलतां दधत् त्वं जयसि । भुवा-पृथ्व्या समम् । जननीलतां फलवतीं कुर्वन् ।
अमरेभ्यो हितानि अपघनानि-अङ्गानि यस्याः सा ताम् ॥ ७७ ॥

अन्वयः

(हे) 'सुव्रत !' भव्य-शिखण्डिनां अ-रहित-आप-घन ! अञ्जन-नीलतां दधत्, भुवा समं
अमर-हित-अपघनां जननी-लतां अलं फलयन् च (त्वं) जयसि ।

शब्दार्थ

जयसि (घा० जि)=जुं ७४ पात्रे छे.

सुव्रत ! (मू० सुव्रत)=डे सुव्रत (नाथ), डे 'मुनि-
सुव्रत !

भव्यशिखण्डिनां=बल्यशुभी मयूरीना.

आप=७/वनो समूह.

अरहितापघन ! =नथी रहित ७/वना समूहथी जेवा
मेघसमान ! (सं०)

नीलता=कृष्णता, काणाश.

अञ्जननीलतां=काणवना जेवी काणाशने.

दधत् (घा० धा)=धारणु करतो थको.

समं=साथे साथे, जेकण वपते.

'भुवा (मू० भू)=पृथ्वीथी.

अपघन=अवधव.

हित=कल्याणकारी.

अमरहितापघनां=देवोने हितकारी छे अवधवो जे-
जेवी.

जननीलतां=भाताशुभी देवने.

१ आ संबंधमां जुओ पृ० ६५.

१७

શ્લોકાર્થ

શ્રીમુનિસુવ્રતનાથની સ્તુતિ—

“ હે સુવ્રત (નાથ) ! હે લઘ્ય (જીવ)રૂપ મયૂરને (આનંદ આપવામાં) જલથી પરિપૂર્ણ એવા મેઘસમાન ! કાજલના જેવી કૃષ્ણતાને ધારણ કરતો તેમજ પૃથ્વી (ઉપરના જીવો)ની સાથે સાથે દેવોને (પણ) હિતકારી છે અવયવો જેનાં એવી માતારૂપી વેલને અત્યંત ફલવતી કરતો થકા તું જય પામે છે. ”—૭૭

✽ ✽ ✽ ✽

સમગ્રજિનવરાણાં સ્તુતિ:—

પ્રતિજિનં ક્રમવારિરુહાણિ ન:

સુખચિતાનિ હિતાનિ નવાનિ શમ્ ।

દધતિ રાન્તુ પદાનિ નખપ્રમા-

સુખચિતાનિ હિ તાનિ નવાનિશમ્ ॥ ૭૮ ॥

—દ્રુત૦

ટીકા

જિનં જિનં પ્રતિ ક્રમાણામધો વારિરુહાણિ અનિશં શં-સુખં રાન્તુ-દદતુ । સુખેન ચિતાનિ હિતાનિ-પથ્યાનિ નવાનિ-પ્રત્યગ્રાણિ દધતિ-ધારયમાણાનિ । કાનિ ? પદાનિ । કિંભૂતાનિ ? નખાનાં પ્રભયા સુષ્ટુ-અતીવ સુખચિતાનિ-રઙ્ગિતાનિ । હિઃ પૂરણે । તાનિ કિયત્પ્રમાણાનિ ? નવ ॥ ૭૮ ॥

અન્વય:

સુખ-ચિતાનિ હિતાનિ નખ-પ્રમા-સુ-ખચિતાનિ પદાનિ દધતિ તાનિ નવાનિ નવ પ્રતિ-જિનં ક્રમ-વારિરુહાણિ નઃ હિ અનિશં શં રાન્તુ ।

શ્લોકાર્થ

પ્રતિજિનં=પ્રત્યેક જિન પ્રતિ, દરેક તીર્થંકર પ્રતિ.

વારિ=જલ.

દદ્ધુ=ઉગવું.

વારિરુહ=કમલ.

ક્રમવારિરુહાણિ=ચરણોની (નીચે મૂકેલાં) કમલો.

ચિત (જ્ઞાં ચિ)=ગોઠવેલ.

સુખચિતાનિ=મુખે ગોઠવેલાં.

હિતાનિ (મૂ० હિત)=હિતકારક.

નવાનિ (મૂ० નવ)=પ્રત્યય, તાલ્.

દધતિ (મૂ० દધત)=ધારણ કરનારાં.

રાન્તુ (ધા० રા)=આપો.

પદાનિ (મૂ० પદ)=પગલાં.

નખ=નખ.

સુખચિત=આસ.

નખપ્રમાસુખચિતાનિ=નખની કાન્તિવડે અત્યંત વ્યાસ.

હિ=પાદપૂર્તિવાચક અવ્યય.

તાનિ (મૂ० તદ્)=તે.

નવ (મૂ० નવન્)=નવ.

અનિશં=પ્રતિદિન, સર્વદા.

૧ આ વીસમા તીર્થંકરની સ્થૂલ રૂપરેખા સ્તુતિ-અતુર્વિશતિકા (પૃ० ૨૩૯)માં આલેખવામાં આવી છે.

श्लोकार्थ

समग्र जिनेश्वरी स्तुति—

“सुप्ते गोष्ठवैलां, तथा छितकारक तेभ्य नभनी कान्तिवडे अत्यंत व्याप्त ज्ञेवां पगलां धारणु करनारां ते दरेक जिननां यरणुनी नीचे (स्थापन करातां) नवीन नव कभलो आपणुने सर्वदा सुभ सभर्पो.”—७८

✽ ✽ ✽ ✽

जिनमतप्रशंसा—

जयति तत् समुदायमयं दृशा-
मतिकवी रमते परमे धने ।
महति यत्र विशालबलप्रभा-
मतिकवीरमते परमेधने ॥ ७९ ॥

—द्वृत०

टीका

तन्मतं जयति सर्वमतानां निपातात् समु० । अतिकविः रमते । मतमेव धनं तस्मिन् । विशाला बलप्रभामतयो यस्य एवंविधश्चासौ वीरश्च तस्य मते । परम्—अत्यर्थ एधने—वर्धने ज्ञानादिभिः ॥ ७९ ॥

अन्वयः

यत्र परमे धने महति परं एधने विशाल-बल-प्रभा-मति-क-वीर-मते अति-कविः रमते, तत् दृशां समुदाय-मयं (मतं) जयति ।

श्लोकार्थ

समुदाय=संग्रह.

समुदायमयं=संग्रहः ३५.

दृशां (मू० दृश्)=दृष्टिओना, दर्शनोना, मतोना.

कविः=(१) कवि, काव्य रचनार; (२) पण्डित.

अतिकविः=(१) महाकवि, कवीश्वर; (२) महाप-
ण्डित.

रमते (धा० रम्)=रमे छे.

परमे (मू० परम)=उत्कृष्ट.

धने (मू० धन)=लक्ष्मीने विषे.

महति (मू० महत्)=विशाल, मोटा प्रमाणवाणा.

यत्र=ज्यां, जेने विषे.

विशाल=विस्तीर्ण.

बल=पराक्रम.

मति=भुद्धि.

मत=दर्शन.

विशालबलप्रभामतिकवीरमते=विशाल छे पराक्रम,
तेज्य अने भुद्धि जेनां जेवा जिनना मतने विषे.

परं=अत्यंत.

एधने (मू० एधन)=वृद्धिने विषे.

શ્લોકાર્થ

જિન-મતની પ્રશંસા—

“ઉત્કૃષ્ટ લક્ષ્મીરૂપ તથા મહાન્ એવા, તથા વળી (જ્ઞાનાદિક વડે) અત્યંત વૃદ્ધિ પામવારૂપ તેમજ વળી વિશાળ છે પરાક્રમ, તેજ અને બુદ્ધિ જેનાં એવા જે જિનના મતને વિષે કવિરાજ રમે છે, તે (વિવિધ) મતોના સંમહરૂપ મત જયવંતો વર્તે છે.”—૭૯

સ્પષ્ટીકરણ

મત-વિચાર—

આ પદમાં પણ પૃથ્વી પદની જેમ વીર-મતનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. આથી એ પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે સાધારણ રીતે સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ કરતી વેળાએ અમુક તીર્થંકરનો સિદ્ધાન્ત (મત કે વચન) એવો નિર્દેશ કરવામાં આવતો નથી અને કદાચ તેમ થતું હોય તો પણ જે તીર્થંકરવિષયક સ્તુતિ-કદમ્બક હોય તે તીર્થંકરનું નામ આપવું જોઈએ અને નહિ કે અન્યનું; તો અત્ર શું કારણ છે? આના સમાધાનમાં નિવેદન કરવાનું કે અત્ર તેમજ પૃથ્વી પદમાં ‘વીર’ શબ્દનો ‘ચોવીસમા તીર્થંકર’ એવો અર્થ ન કરતાં તે શબ્દની ‘વિદાયતિ યત્ કર્મ’ ઇત્યાદિ નિરૂક્ત વિચારી તેનો તીર્થંકર, જિન એવો અર્થ કરવો. આવો અર્થ પૃથ્વી પદની ટીકામાં પણ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે.

✽ ✽ ✽ ✽

શ્રુતદેવતાયાઃ સ્તુતિઃ—

શ્રુતનિધીશિનિ ! બુદ્ધિવનાવલી-

દવમનુત્તમસારચિતા પદમ્ ।

ભવભિયાં મમ દેવિ ! હરાદરા-

દવમનુત્ તમસા રચિતાપદમ્ ॥ ૮૦ ॥ ૨૦ ॥

—દ્રુત૦

ટીકા

તમસા—અજ્ઞાનેન રચિતાપદમ્ । ભવભિયાં પદમ્ । બુદ્ધય એવ વનં તસ્ય આવલી તસ્યાં દવં યત્ । અનુત્તમં—પ્રધાનં સારં—ઉત્કર્ષસ્તાભ્યાં ચિતા—વ્યાસા સતી । અવમં—પાપં નુદતીતિ—નુત્ ॥ ૮૦ ॥

અન્વયઃ

(દે) શ્રુત-નિધિ-ઈશિનિ ! દેવિ ! અનુત્તમ-સાર-ચિતા અવમ-નુત્ બુદ્ધિ-વન-આવલી-દવં, તમસા રચિત-આપદં ભવ-ભિયાં પદં આદરાત્ હર ।

૧ જુઓ વીર-સહ્યાગર (૫૦ ૧૦).

શબ્દાર્થ

નિધિ=ભંડાર.

ઈશિની=સ્વામિની.

શ્રુતનિધીશિની ! =હે શ્રુતના ભંડારની સ્વામિની !

બુદ્ધિ=મતિ.

બુદ્ધિવનાવલીદવં=મતિરૂપી વનની શ્રેણિ પ્રતિ દાવાનલ(સમાન).

અનુત્તમ= જેનાથી કોઈ શ્રેષ્ઠ નથી તે, સર્વોત્તમ.

સાર=સાર, ઉત્કર્ષ.

અનુત્તમસારચિતા=સર્વોત્તમ સાર વડે વ્યાપ્ત.

ભવમિયાં=ભવ (-બ્રમણ)ના ભયોના.

હર (ધાં હ)=હરી લે, નાશ કર.

આદરાત્ (મૂં આદર)=ખંતથી.

નુદ્=પ્રેરણા કરવી.

અવમનુત્=પાપને દૂર કરનારી.

તમસા (મૂં તમસ્)=અંધકાર વડે.

રચિત (ધાં રચ)=રચેલ, ઉત્પન્ન કરેલ.

રચિતાપદં=ખડી કરી છે આપત્તિઓ જેણે એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ—

“હે શ્રુતના ભંડારની સ્વામિની ! હે (સરસ્વતી) દેવી ! સર્વોત્તમ સાર વડે વ્યાપ્ત, તથા પાપને હાંકી કાઢનારી એવી તું, મતિરૂપ અરણ્યની શ્રેણિને (બાળીને ભસ્મી-ભૂત કરવામાં) દાવાનલસમાન એવા તેમજ (અજ્ઞાનરૂપી) અંધકાર વડે ખડી કરી છે આપદાઓ જેણે એવા ભવ (-બ્રમણ)રૂપ ભયોના સ્થાનને આઠરપૂર્વક હરી લે.”—૮૦

२१ श्रीनमिजिनस्तुतयः

अथ श्रीनमिनाथस्य स्तुतिः—

विपदां शमनं शरणं

यामि 'नमिं' दूयमानमनुजनतम् ।

सुखकुमुदौघविकाशे

यामिनमिन्दूयमानमनुजनतम् ॥ ८१ ॥

—गीतिः

टीका

शरणं यामि—गच्छामि । दूयमानाश्च ते मनुजाश्च तैर्नतम् । सुखान्येव कुमुदानि तेषां (ओघस्तस्य) विकाशे इन्दूयमानं—चन्द्रायमाणम् । यामा—नियमा अस्य सन्तीति (तं) यामिनम् । जनताया योग्यं अनुजनतम् ॥ ८१ ॥

अन्वयः

विपदां शमनं, दूयमान—मनुज—नतं, सुख—कुमुद—ओघ—विकाशे इन्दूयमानं, यामिनं अनु—जनतं 'नमिं' शरणं यामि ।

श्लोकार्थ

विपदां (मू० विपद्)=विपत्तिञ्चोना, उधोना.

शमनं (मू० शमन)=नाश (३५).

यामि (धा० या)=हुं लङ् छुं.

नमिं (मू० नमि)=नमि (नाथ)ने.

दूयमान (धा० दू)=पीडातो.

मनुज=मानव, मनुष्य.

नत (धा० नम्)=नमन करायेल.

दूयमानमनुजनतं=पीडाता मनुष्यो वडे नमन करायेल.

विकाश=विकास, पीडवर्षी.

सुखकुमुदौघविकाशे=सु०अ३५ कुमुदना समुदायनो विकास करवाभां.

यामिनं (मू० यामिन्)=प्रत—नियमधारी प्रति.

इन्दु=चन्द्र.

इन्दूयमानं (मू० इन्दूयमान)=चन्द्रनी जेभ आथरणु करनारा.

अनु=योग्यतावाचक अव्यय.

अनुजनतं=जन—समाजने योग्य.

श्लोकार्थ

श्रीनमिनाथनी स्तुति—

“ विपत्तिञ्चोना विनाशक, 'हुः'पी जेनो वडे नमन करायेल, सु०अ३५ कुमुदना

१ सरभावो—“ सु०अभां सोनी, हुःअभां राम.”

સમુદાયને વિકસ્વર કરવામાં ચન્દ્રતુલ્ય, વ્રત-નિયમને ધારણ કરનારા તેમજ ૧૧-સમાજને (સેવવા) યોગ્ય એવા 'નમિ(નાથ)ને હું શરણે જઈ છું.'—૮૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-મીમાંસા—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદોનો પણ 'જાતિ'ની કોટિમાં અંતર્ભાવ થાય છે, કેમકે એનાં ચરણોની રચના માત્રા ઉપર આધાર રાખે છે. આર્યાની માફક આ પદનાં પ્રથમ તેમજ તૃતીય ચરણમાં બાર બાર (૧૨) માત્રાઓ છે, બ્યારે આનાં દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોમાં અઠાર અઠાર (૧૮) માત્રાઓ છે. આથી કરીને આ પદ ગીતિના નામથી ઓળખાય છે.

આ વાત ધ્યાનમાં ઉતરે તેટલા માટે આ પદનાં પહેલાં બે ચરણો વિચારીએ.

। । S । । S । । S S । । S S । । । । S
વિ ષ દાં શ મ નં શ ર ણં, યા મિ ન મિં દૂ ય મા ન મ નુ જ ન તમ્

શ્રુત-ખેદમાં 'ગીતિ'નું લક્ષણ નીચે મુજબ આપવામાં આનું છે:—

“આર્યાપૂર્વાર્ધસમં, દ્વિતીયમપિ યત્ર ભવતિ હંસગતે ! !

છન્દોવિદસ્તદાર્ણી, ગીતિં તામમૃતવાણિ ! ભાવન્તે ॥”

અર્થાત્ હે હંસગામિની ! બે પદના પૂર્વાર્ધ તેમજ ઉત્તરાર્ધ આર્યાના પૂર્વાર્ધના સમાન હોય, તે પદને હે અમૃતસમાન (મધુર) વાણીવાણી (વનિતા) ! છન્દ:શાસ્ત્રના જાણકારો 'ગીતિ' કહે છે.

✽ ✽ ✽ ✽

જિનેશ્વરાણાં પ્રાર્થના—

ચૈર્ભવ્યજનં ત્રાતું

યેતે ભવતોઽજિનાસ્થિરહિતા યે ।

ઈશા નિદધતુ સુસ્થા-

યે તે ભવતો જિના સ્થિરહિતાયે ॥ ૮૨ ॥

—ગીતિ:

ટીકા

સંસારાત્ ભવ્યજનં ત્રાતું યેતે-પ્રયત્નઃ કૃતઃ । યે જિના અજિનં-ચર્મ અસ્થિ ચ તાભ્યાં રહિતા વર્તન્તે । સુસ્થાયે-શોભનસ્થાને નિદધતુ-સ્થાપયન્તુ । સ્થિરહિત આયો-લાભો યસ્મિન્ ॥ ૮૨ ॥

અન્વય:

ચૈ: ભવતઃ ભવ્ય-જનં ત્રાતું યેતે, યે (ચ) અજિન-અસ્થિ-રહિતા: ઈશા:, તે જિના: સ્થિર-હિત-આયે સુ-સ્થાયે ભવતઃ નિદધતુ ।

૧ આ એકવીસમા તીર્થંકરના સંબંધી સ્થૂંઘ માહિતી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૨૪૮)માંથી મળશે.

શબ્દાર્થ

મવ્યજનનં=ભવ્ય જનને.

ત્રાતું (ધાં ત્રા)=પ્રયાવવાને.

ચેતે (ધાં ચત)=પ્રયત્ન કરાયો.

મવતઃ (મૂં મવ)=સંસારથી.

અગ્નિન=ચર્મ, આમકું.

અસ્થિ=હાડકું.

અગ્નિનાસ્થિરહિતાઃ=આમડા અને હાડકાંથી રહિત.

ઈંદ્રાઃ (મૂં ઈંદ્ર)=ઈશ્વરો, મહાદેવો.

નિદધતુ (ધાં ધા)=સ્થાપો.

સ્થાય=સ્થાન.

સુસ્થાયે=શુભ સ્થાનમાં.

સ્થિર=નિશ્ચળ, કાયમ.

સ્થિરહિતાયે=કાયમને કલ્યાણનો લાભ છે જેને વિષે એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરેને પ્રાર્થના—

“ જમણે ભવ્ય જનોનું ભવ્ય (—બ્રમણ)થી રક્ષણ કરવાને પ્રયત્ન કર્યો, તથા વળી જ્યો ચર્મ અને અસ્થિથી રહિત છે તેમજ ત્રૈલોક્યના સ્વામી છે, તે તીર્થંકરો કાયમનો કલ્યાણનો લાભ છે જેને વિષે એવા (મુક્તિરૂપી) શુભ સ્થાનમાં (હે ભવ્યો !) તમને સ્થાપો.”—૮૨

સ્પષ્ટીકરણ

ચર્મ અને અસ્થિથી રહિત એટલે શું?—

‘ઈશ’ શબ્દનો અર્થ ‘મહાદેવ’ પણ થાય છે. આથી કરીને વૃષભના વાહનવાળા, પાર્વતી નામની અર્ધાંગનાને ડાબા અંકમાં અને ગણપતિને જમણા અંકમાં ખેસાડનારા, હાથમાં ખટ્વાંગ, ત્રિશૂલ અને પિનાક રાખનારા, ગળામાં રૂણ (ધડ)—મહા પહેરનારા, ભસ્મ લગાવેલા દેહને વ્યાઘ્ર—ચર્મથી આચ્છાદિત કરનારા, પાંચ મુખવાળા, ત્રણ લોચનોથી યુક્ત, લલાટને વિષે ચન્દ્ર રાખનારા, મસ્તક ઉપર ગંગાને ધારણ કરનારા, વિવિધ ભૂત—ગણોને વિકૃતિત કરનારા તથા દિગમ્બરસ્વરૂપી તેમજ સૃષ્ટિનો સંહાર કરી ખોતાના ‘રૂદ્ર’ એ નામને ચરિતાર્થ કરનારા એવા મહાદેવથી વૃષ (ધર્મ)ના પ્રરૂપક, સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન અને આરિત્વરૂપી ત્રણ લોચનોથી યુક્ત, ભામંડલથી વિભૂષિત, ગણધરોથી અલંકૃત તથા ત્રૈલોક્યનો ઉદ્ધાર કરનારા નહિ કે સંહાર કરનારા એવા જિનેશ્વરની ભિન્નતા સૂચવવા ‘ચર્મ અને અસ્થિથી રહિત તેમજ ભવ્ય જનોનું ભવ્યથી રક્ષણ કરનારા’ એમ કહેવામાં આવ્યું છે. નિર્વાણ પ્રાપ્ત કર્યા બાદ જિનેશ્વરો દેહ—રહિત અને એથી કરીને ચર્મ અને અસ્થિથી પણ રહિત બને છે તેથી આમ કહ્યું છે એમ માનવું વધારે યુક્તિ—યુક્ત હોય એમ લાગતું નથી.

૧ ‘ઈશ’શબ્દના અર્થ સાડ તેમજ ‘મહાદેવ’ના સ્વરૂપ સાડ વિચારો આ શ્લોક:—

“ વિભ્રત્ પાથઃ કપદેં સુરનગરનદીમિન્દુલેલાં લલાટે

નેત્રાન્તઃ કાલવહ્નિં ગરલમપિ મહો વ્યાઘ્રચર્માન્નમાને ।

વ્યાઘ્રો વૈ ત્રિનેત્રો વૃષભગતિરતિર્વામમાગાર્ધવામઃ

સંવિશ્યાત્ સમ્પદં વઃ સહ સકલગુણૈરજ્ઞતાકાર ઈન્દ્રઃ” ॥—સંખ્ય૨।

—સુભાષિતરત્નભાણુડાગર, પૃં ૬.

જિનશાસનસ્ય વિજયઃ—

જિનશાસનં વિજયતે

વિશદપ્રતિભાનવપ્રભક્કમવત્ ।

ત્રિજગદ્ ભવકાન્તારં

વિશદપ્રતિભાનવપ્રભં ગમવત્ ॥ ૮૩ ॥

—ગીતિઃ

ટીકા

વિશદપ્રતિભાનાનાં—બુદ્ધિવિશેષાણાં વપ્રાઃ—કેદારા ભક્કાશ્ચ ઘસ્મિન્ । અવત્ ત્રિજગત્ । વિશત્—પ્રવિશત્ । કિં? સંસારારણ્યમ્ । અપ્રતિસ્પર્દિંમી મા-વીક્ષિર્યસ્ય નવા પ્રભાયસ્ય તત્, સમાહારઃ । ગમાઃ—સદૃશપાઠા વિદ્યન્તે યસ્મિન્ તત્ ॥ ૮૩ ॥

અન્વયઃ

વિશદ-પ્રતિભાન-વપ્ર-ભક્કં, ભવ-કાન્તારં વિશત્ ત્રિ-જગત્ અવત્, અપ્રતિ-મા-નવ-પ્રભં, ગમ-વત્ જિન-શાસનં વિજયતે ।

શબ્દાર્થ

શાસન=શાસન, આશા.

જિનશાસનં=જૈન શાસન.

વિજયતે (ધા० જિ)=જયવંતું વર્તે છે.

પ્રતિભાન=નિરંતર નૂતન વિકાસ પામતી બુદ્ધિ, પ્રતિભા.

વપ્ર=આરો.

ભક્ક=જલનિર્ગમ, નહેર.

વિશદપ્રતિભાનવપ્રભક્કં=નિર્મલ પ્રતિભાના ક્યારા તેમજ નહેરો છે જેને વિષે એવું.

અવત્ (ધા० અવ)=રક્ષણ કરનારૂં, અચાવનારૂં.

ત્રિજગત્=ત્રૈલોક્યને.

ભવકાન્તારં=સંસારરૂપી વનને.

વિશત્ (ધા० વિશ)=પ્રવેશ કરવું.

પ્રતિ=પ્રતિદ્વૈક્ષતાવાચક અવ્યય.

મા=તેજ.

અપ્રતિભાનવપ્રભં=પ્રતિદ્વૈક્ષતારહિત છે તેજ તેમજ નવીન પ્રભા જેની એવું.

ગમ=આલાપક, સદૃશ પાઠ, આલાવો.

ગમવત્=આલાપકથી યુક્ત.

શ્લોકાર્થ

જિન-શાસનનો વિજય—

“ નિર્મલ પ્રતિભાના ક્યારાએ અને નહેરો છે જેને વિષે એવા સંસારરૂપી અરણ્યમાં પ્રવેશ કરતા ત્રિભુવનનું રક્ષણ કરનારૂં, તથા વર્ણી અસાધારણ છે તેજ તેમજ નૂતન પ્રભા જેની એવું તથા વર્ણી આલાપકથી યુક્ત એવું જૈન શાસન જયવંતું વર્તે છે.”—૮૩

૧ અર્થ વિપ્રહૃષ્ણિન્તનીયઃ । મા ચ નવપ્રભા ચેલ્યનયોઃ સમાહારો જાનવપ્રભં, અપ્રતિસ્પર્દિં જાનવપ્રભં યસ્યેતિ સમાસઃ, અન્યથા માશબ્દસ્ય દ્વિસ્વતાપત્તિઃ ।

૨ આ સંબંધમાં જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ ૪૧).

સ્પટ્ટીકરણ

ભા અને પ્રભામાં શું ફેર?—

એવો સહજ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે શું ભા અને પ્રભામાં કંઈ ફેર છે કે ભૂલથીજ આવો ઉદ્વેગ થઈ ગયો છે? આ પ્રશ્નનો વિચાર કરીએ તે પૂર્વે એ નિવેદન કરવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે જમ્બૂદ્વીપ-પ્રજ્ઞામિના ૪૩મા સૂત્રમાંના 'જર્ણવિજર્ણવ' પાઠ ઉપરથી 'જ્ય અને વિજ્યમાં ભિન્નતાનું સૂચન થાય છે.

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ભા અને પ્રભામાં ફરક હોવો જોઈએ અને 'ગોમલીવર્દ' ન્યાય પ્રમાણે તે એ છે કે 'ભા' એટલે 'તેજ' અને 'પ્રભા' એટલે 'વિશિષ્ટ તેજ.'

✽ ✽ ✽ ✽

અચ્છુષ્તાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સાઽચ્છુષ્તાઽવ્યાદ્ ગૌરી-

હ વાજિના યાતિ યા નમસ્યન્તી ।

દ્વૈપમસિકાર્મુકજિતા-

ઽઽહવા જિનાયાતિયાનમસ્યન્તી ॥ ૮૪ ॥ ૨૧ ॥

—ગીતિઃ

ટીકા

ગૌરી ઘર્ષેન । વાજિના-અશ્વેન યાતિ-ગચ્છતિ । યા નમસ્યન્તી-નમસ્કુર્વાણા જિનાય । દ્વૈપં અતિયાનં-અતિપ્રયાણં યા અસ્યન્તી-ક્ષિપન્તી । અસિકાર્મુકાભ્યાં જિતઃ સદ્ભામો યયા સા ॥ ૮૪ ॥

અન્વયઃ

યા અસિ-કાર્મુક-જિત-આહવા દ્વૈપં અતિ-યાનં અસ્યન્તી જિનાય નમસ્યન્તી રૂઢ વાજિના યાતિ, સા ગૌરી 'અચ્છુષ્તા' અવ્યાત્ ।

શબ્દાર્થ

અચ્છુષ્તા=અચ્છુષ્મા (દેવી).

વાજિના (મૂં વાજિન)=અશ્વ વડે, ઘોડા વડે.

યાતિ (ધાં યા)=જાય છે.

નમસ્યન્તી (ધાં નમ્)=પૂજતી, નમતી.

દ્વૈપં (મૂં દ્વૈવ)=શત્રુના સંબંધી.

કાર્મુક=ધનુષ્ય.

આહવા=સંયામ, યુદ્ધ.

અસિકાર્મુકજિતાહવા=ખણ અને ધનુષ્ય વડે

જિત્યાં છે યુદ્ધો જોણે એવી.

જિનાય (મૂં જિન)=તીર્થંકરને.

યાન=પ્રયાણ.

અતિયાનં=મોટા પ્રયાણને.

અસ્યન્તી (ધાં અસ્)=દૂર ફેંકતી.

૧ જ્ય અને વિજ્ય વચ્ચે રહેલા તફાવતના સંબંધમાં જમ્બૂદ્વીપ-પ્રજ્ઞામિની શ્રીહીરસૂરિકૃત પુત્રિમાં નીચે મુજબ ઉદ્વેગ મળી આવે છે:—

“ જયઃ સામાન્યત ઉપદ્રવાદિવિષયઃ, વિજયઃ સ एव विशिष्टतरः प्रबलपरदलमर्दनसमुद्भवः. ”

શ્લોકાર્થ

અચ્છુમા દેવીની સ્તુતિ—

“ જણે ખડ્ગ અને ધનુષ્ય વડે યુદ્ધોમાં જીત મેળવી છે તેમજ શત્રુ-વિષયક મહાપ્રયાણને દૂર ટ્રેકતી (અર્થાત્ તેનો નાશ કરી તેને સ્તબ્ધ કરતી) થકી જિનને નમતી એવી જ (દેવી) આ જગત્માં અથ ઉપર સ્વારી કરે છે, તે ગૌરવર્ણી અચ્છુમા (દેવી) (હે ભવ્યો! તમારું) રક્ષણ કરો. ”—૮૪

સ્પષ્ટીકરણ

અચ્છુમા દેવીનું સ્વરૂપ—

‘પાપનો સ્પર્શ નથી જેને તે’ ‘અચ્છુમા’ એવા વ્યુત્પત્તિ-અર્થવાળી આ અચ્છુમા પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. અચ્ચુતા એનું નામાન્તર હોય એમ લાગે છે. આ અચ્છુમા દેવીનો વર્ણ સુવર્ણસમાન છે. તેના હાથમાં ધનુષ્ય, -બાણ, ખડ્ગ અને ઢાલ (અથવા ભાથો) એ ચાર આયુધો છે. વિશેષમાં એને અશ્વનું વાહન છે. તેનું સ્વરૂપ આચાર-દિનકર પ્રમાણે નીચે સુજળ છે:—

“ સવ્યપાણિઘૃતકાર્મુકસ્ફરા-

ન્યસ્ફુરદ્વિશિખ્વજ્જઘારિણી ।

વિદ્યુદામતનુરશ્વવાહના-

ડચ્છુત્તિકા ભગવતી દદાતુ શમ્ ॥”-સ્થોક્તતા

—પત્રાંક ૧૬૨.

નિર્વાણ-કલિકામાં પણ આ વિદ્યા-દેવી વિષે ઉલ્લેખ છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ તથા અચ્છુતાં તદ્વિદ્વર્ણાં તુરગવાહનાં ચતુર્ભુજાં શ્વજ્જવાણયુતદક્ષિણકરાં ધનુઃખેટકાન્વિતવામ-
હસ્તાં ચેતિ ” અર્થાત્ અચ્છુમા દેવીનો વર્ણ વીજળાના જેવો છે અને ઘોડો એ એનું વાહન છે. વર્ણી તેને ચાર હાથ છે. તેમાં તે જમણા બે હાથમાં ખડ્ગ અને બાણ રાખે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં ધનુષ્ય અને ખેટક ધારણ કરે છે.

२२ श्रीनेमिजिनस्तुतयः

अथ श्रीनेमिनाथायाभ्यर्चना—

चिरपरिचितलक्ष्मीं प्रोज्झ्य सिद्धौ रतारा-
दमरसदृशमर्त्यावर्जितां देहि 'नेमे' !
भवजलधिनिमज्जन्तुनिर्व्याजबन्धो !
दमरसदृशमर्त्या वर्जितां देहिने मे ॥ ८५ ॥

—मालिनी

टीका

देहो विद्यते यस्यासौ देही तस्मै । मे-मह्यम् । दमे-इन्द्रियदमे रसा-प्रधाना दृग्-
दृष्टिः सम्यग्दर्शनं तां देहि । तां चिरपरिचितां लक्ष्मीं प्रोज्झ्य-त्यक्त्वा मोक्षे रत ! आम-
न्त्रणम् । आरात्-दूरवर्तिनीम् । अमरैः सदृशाः-तुल्याः । के ? वासुदेवादयो मर्त्यास्ते
आवर्जिता-अनुकूलीकृता यथा सा ताम् । भवजलधिनिमज्जन्तूनां निर्व्याजो-मायारहितो
बन्धुः हे० । अर्त्या वर्जितां-दुःखवर्जितां, दृष्टेर्विशेषणम् ॥ ८५ ॥

अन्वयः

आरात् अमर-सदृश-मर्त्या-आवर्जितां चिर-परिचित-लक्ष्मीं प्रोज्झ्य सिद्धौ रत ! 'नेमे' ! भव-
जलधि-निमज्जन्तु-निर्व्याज-बन्धो ! देहिने मे अर्त्या वर्जितां दम-रस-दृशं देहि ।

शेषार्थ

चिर=दांभा समयनी.

परिचित (धा० चि)=परिचय पाभेदी.

चिरपरिचितलक्ष्मीं=दांभा समयना परिचय वाणी
लक्ष्मीने.

प्रोज्झ्य (धा० उज्झ्)=त्यज् दृष्टने, त्याग करीने.

रत ! (मू० रत)=हे आसक्त !

आरात्=दूरथी.

सदृश=तुल्य, जेवा.

मर्त्या=मानव.

आवर्जित (धा० वर्ज्)=अनुकूल करेव.

अमरसदृशमर्त्यावर्जितां=देवतुल्य मानवोने अनुकूल
करेव छे जेणे जेवी.

देहि (धा० दा)=तु अपेणु कर.

नेमे ! (मू० नेमि)=हे नेमि(नाथ) !

जलधि=समुद्र.

निमज्जत् (धा० मज्ज्)=डुभता.

जन्तु=जव, प्राणी.

निर्=अभाववाचक अव्यय.

व्याज=कपट.

निर्व्याज=निष्कपटी, साया.

भवजलधिनिमज्जन्तुनिर्व्याजबन्धो ! = हे संसाररूप
समुद्रमां डुभी जता जवोना निष्कपटी भिन्न !

दम=इन्द्रिय-दमन, संयम.

रस=प्रधान.

दमरसदृशं=दमनने विषे प्रधान दृष्टिने, सम्यक्त्वने.

अर्त्या (मू० अर्ति)=पीडाथी.

वर्जितां (मू० वर्जित)=रहित.

देहिने (मू० देहिन्)=शरीरधारी.

मे (मू० अस्मद्)=मने.

श्लोकार्थ

श्रीनेमिनाथने प्रार्थना—

“देवतुल्य मानवाने (अर्थात् 'वासुदेवादिकाने) अनुकूल करी लीधा छे जेणे
 जेवी तेमज लांभा समयना परिययवाणी लक्ष्मीने दूरथी खळ धने मुक्तिने विषे
 आसक्त भनेला हे (पानीसमा तीर्थंकर) ! हे 'नेमि(नाथ) ! हे संसार-समुद्रमां हूणी
 जता जेवने (सहाय करवाभां) निष्कपटी भिन्न(समान) ! हेडुधारी जेवा भने
 पीडाथी रहित जेवी (धन्द्रिय-) दमनने विषे प्रधान जेवी दृष्टि (अर्थात् अभ्यङ्गव)
 तुं अर्पणु कर.”—८५

जिनवराणां स्तुतिः—

विदधदिह यदाज्ञां निर्वृतौ शंमणीनां

सुखनिरतनुतानोऽनुत्तमास्तेऽमहान्तः ।

ददतु त्रिपुलभद्रां द्राणू जिनेन्द्राः श्रियं स्वः—

सुखनिरतनुता नोऽनुत्तमास्ते महान्तः ॥ ८६ ॥

—मालिनी

टीका

येषामाज्ञां विदधत्-कुर्वन् निर्वृतौ-मोक्षे शं-सुखं तदेव ममसम्पत्तेशां सुखसिः-शोभ-
 नखनिः सन् । अतनुः-महान् तानो यस्य स बृहत्प्रमाणः सन् आस्ते-तिष्ठति । कथं ?
 अनुत्तं-अप्रेरितम् । महान्नां-उत्सवानां अन्तो न विद्यते यस्य सः । स्वर्गसुखेषु निरता-
 आसक्ता इन्द्रादयस्तैर्नुताः । अनुत्तमाः-प्रधानाः । महान्तो-महापुरुषास्ते जिनेन्द्राः ।
 नः-अस्मभ्यम् ॥ ८६ ॥

अन्वयः

यद्-आज्ञां इह विदधत् (प्राणी) शं-मणीनां सु-खनिः (सन्) अ-तनु-तानः (सन्) निर्वृतौ
 सु-खं आस्ते, अ-मह-अन्तः (वर्तते च), ते स्वर्-सुख-निरत-नुताः अनुत्तमाः महान्तः जिनेन्द्राः
 नः विपुल-भद्रां श्रियं द्राणू ददतु ।

१ आ संभयमां ज्योषी वीर-लक्ष्मीभर (पृ० ५).

२ आ तीर्थंकरनी स्थूल इपरेभा स्तुति-चतुर्विंशतिका (पृ० २५८)मां आशेषवाभां व्यापी छे.

શબ્દાર્થ

વિદધત્ (ધા० ધા)=આચરણ કરનારો.

આજ્ઞા=શાસન, હુકમ.

યદાજ્ઞાં=જેની આજ્ઞાને.

નિર્વૃત્તૌ (મૂ० નિવૃત્તિ)=મોક્ષને વિષે.

શંમણીનાં (મૂ० શંમણિ)=સુખરૂપ રત્નોની.

સ્વનિ=ખાણ.

સુખનિ=શોભનીય ખાણ.

તનુ=અદ્ય.

અતનુતાનઃ=અનદ્ય છે વિસ્તાર જેનો એવો.

અનુત્તં=અપ્રેરિતપણે.

અમહાન્તઃ=અવિદ્યમાન છે ઉત્પવેનો અંત જેને વિષે એવા.

વિપુલ=વિશાળ.

મદ્ર=કલ્યાણ.

વિપુલમદ્રાં=વિશાળ છે કલ્યાણ જેમાં એવી.

જિનેન્દ્રાઃ (મૂ० જિનેન્દ્ર)=જિનવરો.

સ્વર્=સ્વર્ગ.

નિ=અત્યંતવાચક અન્યથ.

રત્ત=આસક્ત.

નુત (ધા० નુ)=સ્તુતિ કરાયેલા.

સ્વઃસુખનિરતનુતાઃ=સ્વર્ગના સુખમાં અત્યંત આસક્ત એવા (દેવો) વડે સ્તુતિ કરાયેલા.

અનુત્તમાઃ (મૂ० અનુત્તમ)=સર્વોત્તમ.

મહાન્તઃ (મૂ० મહત્)=મોટા.

શ્લોકાર્થ

જિનેન્દ્રોની સ્તુતિ—

“ જેમની આજ્ઞાનું અત્ર આચરણ કરનારો (અર્થાત્ જેમના આદેશ પ્રમાણે વર્તન કરનારો પ્રાણી) સુખરૂપ રત્નોની સુશોભિત ખાણ થયો થકો મોટા વિસ્તારવાળો (અર્થાત્ ઓછામાં ઓછી બત્રીસ આંગળની અવગાહનાવાળો) બની મોક્ષમાં અપ્રેરિતપણે રહે છે તેમજ અખંડિત મહોત્સવોને ભોગવે છે, તે, સ્વર્ગના સુખમાં રચી પચી રહેનારા (સુરો) વડે સ્તુતિ કરાયેલા એવા, વળી સર્વોત્તમ, તેમજ મહત્વશાળી એવા જિનવરો અમને અત્યંત કલ્યાણકારી લક્ષ્મી સત્વર અર્પો. ”—૮૬

૪ ૪ ૪ ૪

જિનસિદ્ધાન્તસ્મરણમ્—

કૃતસુમતિબલદ્ધિધ્વસ્તરુમૃત્યુદોષં

પરમમૃતસમાનં માનસં પાતકાન્તમ્ ।

પ્રતિ દૃઢરુચિ કૃત્વા શાસનં જૈનચન્દ્રં

પરમમૃતસમાનં માનસં પાત કાન્તમ્ ॥ ૮૭ ॥

—માલિની

ટીકા

શાસનં માનસં પાત—રક્ષત્ત્વમ્ ઇતિ ક્રિયા । કિં કૃત્વા ? માનસં—ચિત્તં પ્રતિ દૃઢા રુચિ-ર્યસ્ય તત્ત્વત્ત્રેચ્છં કૃત્વા કૃતાઃ શોભના મતિબલક્રદ્ધયો યેન તત્ત્વત્ત્રેચ્છં ચ તત્ત્વત્ત્રેચ્છં ધ્વસ્ત-રુમૃત્યુદોષં ચ તતઃ કર્મધારયઃ । પરમં—પ્રધાનં ઋતં—સત્યં ચ તત્ત્વત્ત્રેચ્છં પરમત્યર્થ પાતકાના-મન્તો યસ્મિન્સત્ ॥ ૮૭ ॥

અન્વયઃ

માનસં પ્રતિ દૃઢ-રુચિ કૃત્વા, કૃત-સુમતિ-બલ-ક્રદ્ધિ-ધ્વસ્ત-રજ-મૃત્યુ-દોષં, અમૃત-સમાનં, પરં પાતક-અન્તં, પરમં કૃત-સ-માનં કાન્તં જૈનચન્દ્રં શાસનં માનસં પાત ।

શબ્દાર્થ

ક્રદ્ધિ=સંપત્તિ.

ધ્વસ્ત (ધાં ધ્વંસ્)=નષ્ટ કરેલ.

મૃત્યુ=મરણ.

કૃતસુમતિબલક્રદ્ધિધ્વસ્તરજમૃત્યુદોષં=(અર્પણ) કર્યા છે સુશુદ્ધિ, સુપરાક્રમ અને સુસંપત્તિ જેણે એવા તેમજ નાશ કર્યો છે રોગ અને મરણરૂપ દોષોનો જેણે એવા.

અમૃત=સુધા, અમૃત.

અમૃતસમાનં=અમૃતના જેવા.

માનસં (મૂં માનસ)=મન.

પાતક=પાપ.

પાતકાન્તં=પાપનો અન્ત છે જેને વિષે એવા.

દૃઢ=તીવ્ર.

રુચિ=અભિલાષા, ઇચ્છા.

દૃઢરુચિ=તીવ્ર અભિલાષાવાળું.

કૃત્વા (ધાં કૃ)=કરીને.

શાસનં (મૂં શાસન)=શાસનને.

જૈનચન્દ્રં=જિન-ચન્દ્રના સંબંધી.

માન=સત્કાર, સંમાન.

કૃતસમાનં=સત્ય તેમજ સંમાનયુક્ત.

માનસં (મૂં માનસ)=માનસ (સરોવર).

પાત (ધાં પા)=તમે રક્ષણ કરો.

કાન્તં (મૂં કાન્ત)=મનોહર.

શ્લોકાર્થ

જિન-સિદ્ધાન્તતું સ્મરણ—

“(અર્પણ) કર્યા છે સુશુદ્ધિ, સુપરાક્રમ, અને સુસંપત્તિ જેણે એવા, તેમજ વિનાશ કર્યો છે રોગ અને મરણરૂપ દોષોનો [અથવા રોગ, મરણ અને અપરાધનો] જેણે એવા, વળી સુધાસમાન (પ્રીતિકર), તથા વળી પાપનો અત્યંત અંત આણનારા, તેમજ ઉત્કૃષ્ટ, સત્ય તથા સંમાનયુક્ત અને વળી મનોહર એવા જિન-ચન્દ્રવિષયક શાસનરૂપી માનસ સરોવરતું (હે ભવ્ય જનો!) તમે મનમાં તીવ્ર ઉત્કણ્ઠા ધારણ કરીને (અર્થાત્ તીવ્ર અભિલાષાપૂર્વક) રક્ષણ કરો.—૮૭

અમ્બાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

જિનવચસિ કૃતાસ્થા સંશ્રિતા કમ્પ્રમાઞ્

સમુદિતસુમનસ્કં દિવ્યસૌદામનીરુક્ ।

દિશતુ સતતમમ્બા' મૂતિપુષ્પાત્મકં નઃ

સમુદિતસુમનસ્કં દિવ્યસૌ દામ નીરુક્ ॥ ૮૮ ॥ ૨૨ ॥

—માલિની

૧ સત્યના સંબંધી માહિતી માટે જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૧૬-૭૦)

ટીકા

અસૌ અમ્બા દેવતા દિવિ-દેવલોકે । ભૂતયઃ સમૃદ્ધય એવ પુષ્પાણિ આત્મા યસ્ય તત્ । દામ-સ્રક્ । નઃ-અસ્મર્થ્ય દિશતુ । કમ્પ્ર-કમનીયં આમ્પ્ર-ચૂતં સંશ્રિતા । સમુદિતા-એકીભૂતાઃ સુમનસઃ-પુષ્પાણિ યસ્મિન્ દાન્નિ તત્ । દિવ્યા સૌદામની-વિદ્યુત્ તદ્વત્ રુક્-દીપ્તિર્યસ્યાઃ સા । સમુદિતાઃ-સહર્ષાઃ સુમનસઃ-સમ્યગ્દૃષ્ટયો યસ્મિન્ દામદાને તત્, इदं क्रियाविशेषणम् । અપગતા રુજો-રોગા યસ્યાદ્ દાન્નસ્તત્ ॥ ૮૮ ॥

અન્વયઃ

જિન-વચસિ કૃત-આસ્થા, કમ્પ્ર આમ્પ્ર સંશ્રિતા, દિવ્ય-સૌદામની-રુક્, અસૌ 'અમ્બા' સમુદિત-સુમનસ્કં, દિવિ ભૂતિ-પુષ્પ-આત્મકં, નિર્-રુગ દામ સ-મુદિત-સુ-મનસ્કં નઃ સતતં દિશતુ ।

શબ્દાર્થ

જિનવચસિ=તીર્થકરના વચનમાં.

આસ્થા=શ્રદ્ધા, આડીન.

કૃતાસ્થા=કરી છે શ્રદ્ધા જેણે એવી.

સંશ્રિતા (ધાં શ્રિ)=આશ્રય કરેલી, આશ્રીને રહેલી.

કમ્પ્ર (મૂં કમ્પ્ર)=મનોમોહક, કમનીય.

આમ્પ્ર (મૂં આમ્પ્ર)=આમ્રને, આંખાને.

સમુદિત (ધાં ઇ)=એકત્રિત કરેલ.

સુમનસ્=પુષ્પ, કુસુમ.

સમુદિતસુમનસ્કં=એકત્રિત કરેલ છે કુસુમો જેને વિષે એવી.

સૌદામની=વિદ્યુત, વીજળી.

દિવ્યસૌદામનીરુક્=દિવ્ય વીજળીના જેવી પ્રભા છે જેની એવી.

દિશતુ (ધાં દિશ)=અપાં.

સતતં=સર્વદા, હમેશાં.

અમ્બા=અમ્બા (દેવી).

ભૂતિપુષ્પાત્મકં=આખાદીરૂપ ફૂલો છે જેનું એવી.

નઃ (મૂં અસ્મદ્)=અમને.

મુદિત=હર્ષ.

સમુદિત=હર્ષિત.

સુમનસ્=સમ્યગ્દૃષ્ટિ.

સમુદિતસુમનસ્કં=સમ્યગ્દૃષ્ટિ હર્ષ પામે તેવી રીતે.

અસૌ (મૂં અદસ્)=આ.

દામ (મૂં દામન્)=માલા.

નીરુક્=નષ્ટ થયો છે રોગ જેનાથી એવી.

શ્લોકાર્થ

અમ્બા દેવીની સ્તુતિ—

“ જિન-વચનને વિષે શ્રદ્ધાળુ એવી તથા મનોમોહક આમ્રને આશ્રય લીધેલી, દિવ્ય વિદ્યુતના જેવી પ્રભા છે જેની એવી આ અમ્બા (દેવી) એકત્રિત થયેલાં છે પુષ્પો જેમાં એવી, તેમજ સ્વર્ગનિષયક અભ્યુદયરૂપ કુસુમો છે સ્વરૂપ જેનું એવી તથા વળી નષ્ટ થયા છે રોગો જેનાથી એવી માલા સમ્યગ્-દૃષ્ટિ આનંદ પામે તેવી રીતે અમને સર્વદા સમર્પો. ”—૮૮

સ્પષ્ટીકરણ

અમ્બા દેવીની સ્તુતિ પરત્વે વિચાર—

અત્યાર સુધી તો કવિરાજે શ્રુત-દેવતા અને વિદ્યા-દેવીઓની સ્તુતિ કરી છે, પરંતુ આ પદ્યમાં તો તેમણે શાસન-દેવીની સ્તુતિ કરી છે, કેમકે 'અમ્બા' એ તો ખાવીસમા તીર્થકર

શ્રીનેમિનાથની શાસન-દેવીનું નામ છે. અત્ર પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે આ કાવ્યમાં સોળે સોળ વિદ્યા-દેવીઓની સ્તુતિ પૂર્ણ કરવાની વાત તો કોરે મૂકી એકાએક કવીશ્વરે શાસન-દેવતાની કેમ સ્તુતિ કરી છે ?

અમ્બા દેવીનું સ્વરૂપ—

અમ્બા દેવીના સંબંધમાં ઘણે સ્થલે ઉલ્લેખ મળી આવે છે. ઉજ્જયન્ત-સ્તવમાં એના સંબંધમાં કહ્યું છે કે—

“સિંહયાના હેમવર્ણા, સિદ્ધબુદ્ધસુતાન્વિતા ।
કપ્રાપ્તલુમ્બિભૃત્પાણિ-રત્નામ્બા સહ્વવિગ્નહત્ ।”

—૧૩ મું પદ.

આચાર-દિનકરમાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે:—

“સિંહારુઢા કનકતનુસ્ય વેદબાહુશ્ચ વામે
હસ્તદન્ત્રેડકુશતનુમુવૌ વિમ્નતિ દક્ષિણેડત્ર ।
પાશાપ્રાલી સકલજગતાં રક્ષણૈકાર્દ્રંચિત્તા
દેવ્યમ્બા નઃ પ્રદિશતુ સમસ્તાઘવિધ્વંસમાશુ ॥”

નિર્વાણુ-કલિકામાંથી પણ આ દેવીના સંબંધી માહિતી મળી શકે છે, પરંતુ ત્યાં આ દેવીનું નામ ‘કૂંભાણ્ડી’ હોવાનો ઉલ્લેખ છે. આ રહ્યો તે ઉલ્લેખ:—

“તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નાં કૂષ્માણ્ડીં દેવીં કનકવર્ણાં સિંહવાહનાં માતુલિંગપાશયુક્તદક્ષિણ-
કરાં પુત્રાકુશાન્વિતવામકરાં ચેતિ. ”

અર્થાત્-તેજ (બાવીસમા તીર્થકરના) તીર્થને વિષે ઉત્પન્ન થયેલી કૂંભાણ્ડી દેવીનો વર્ણુ સુવર્ણુના સમાન છે અને સિંહુ એ એનું વાહન છે. એને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથ બીજેરા અને પાશથી અલંકૃત છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથ પુત્રો અને અંકુશ વડે વિભૂ-
ષિત છે. આ દેવીના પૂર્વ ભવની માહિતી અમ્બિકાદેવીકલ્પમાંથી મળી શકે તેમ હોવાથી અત્ર એ કલ્પ અનુવાદસહિત નીચે મુજબ આપવામાં આવે છે:—

અમ્બિકાદેવીકલ્પ:

સિંરિડજ્જયન્ત(ગિરિ)સિંહરસેહરં પળમિક્કળ નેમિજિણં ।

કોહંડિદેવિકપ્પં, લિહામિ બુહોવપ્સાઓ ॥—અજ્ઞા

અત્થિ ‘સુરટ્ટા’વિસયે ધળકળયસંપયજળસમિદ્ધં ‘કોહીનારં’ નામ નયરં । તત્થ ‘સોમો’ નામ રિદ્ધિ-
સમિદ્ધો હ્લક્કમ્મપરાયણો વેયાગમપારગમો બંમણો હુત્થા । તસ્સ ઘરિણી ‘અંબિણી’ નામ મહ્ગ્ગસીલાલંકા-

૧ આ નામાન્તર છે એ વાતની અમ્બિકાદેવીકલ્પ પણ સાક્ષી પૂરે છે.

૨ છાયા—

શ્રી‘ડજ્જયન્ત’(ગિરિ)સિંહરસેહરં પ્રળમ્ય ‘નેમિ’જિનમ્ ।

‘કોહણિડ’ દેવીકલ્પં લિહામિ વૃદ્ધોપદેવાવ્ ॥

અક્ષિ ‘સૌરાટ્ટ’વિષયે ધનકનકલમ્પદાજનસમૃદ્ધં ‘કોહીનારં’ નામ નગરમ્ । તત્ર ‘સોમો’ નામ ઋદ્ધિસમૃદ્ધઃ
હ્લક્કર્મપરાયણો વેદાગમપારગ્ગમો બ્રાહ્મણઃ આસીવ્ । તસ્ય ગૃહિણી ‘અમ્બિકા’ નામ મહાર્ષીસીલાલક્કારભૂષિતધારીરા.

रभूसियसरीरा आसि । तेसिं विसयसुहमणुहवंताणं उप्पन्ना दुवे पुत्ता-पढमो सिद्धो वीओ बुद्धुत्ति । अन्नया समागए पिअरपक्खे भट्टसोमेणं निमंतिआ वंभणा सद्धदिणे । कत्थवि ते वेयमुच्चारन्ति, कत्थवि आढवन्ति पिण्डपयाणं, कत्थवि होमं करिंति वइसदेवं च । सम्पाडिआ सालि-दालि-वंजण-पक्कन्न-भेअ-क्षीर-खण्डपमुहा जेमणा । अवि(अंवि)णीए अ सासुआ ण्हाणं काउं पयट्टा । तम्मि अवसरे एगो साहू मासोववासपारणए भिक्खट्टा संपत्तो । तं पलोइत्ता हरिसभरनिच्चरपुलइअंगी उट्टिआ अंविणी । पडि-लाभिओ तीए मुणिवरो भत्तिवहुमाणपुव्वं अहापवित्तेहिं भत्तपाणेहिं । जाव गहिअभिक्खो साहू वलि-ओ ताव सासुआवि ण्हाऊण रसवईठाणमागया । न पिच्छइ पढमसिंहं । तओ तीए कुविआए पुट्टा बहुआ । तीए जहट्टिए वुत्ते अंवाडिआ सा अज्जूए-हा पावे किमेयं तए कयं ? अज्जवि देवया न पूइआ, अज्जवि न भुंजाविआ विप्पा, अज्जवि न भरिआइं पिंडाइं, अगगसिहा तए किमत्थं साहुणो दिन्ना ? । तओ तीए भणिओ सव्वोवि वइअरो सोमभट्टस्स । तेण संरुटेण अप्पच्छंदिअत्ति निक्का-लिआ गिहाओ । सा परिभवदूमिआ सिद्धं करंगुलीए धरित्ता बुद्धं च कडीए चडावित्ता चलिआ नयराओ बाहिं । पंथे तिसाभिभूएहिं दारएहिं जलं मग्गिआ । जाव सा अंसुजलपुन्नलोअणा संवुत्ता ताव पुरओ ठिअं सुक्कसरोवरं तिस्सा अणग्घेणं शीलमाहप्पेणं तक्खणं जलपूरिअं जायं । पाइआ दोन्नि सीअलं नीरं । तओ छुहिएहिं भोअणं मग्गिआ बालएहिं । पुरओ सुक्कसहयारतरू तक्खणं फलिओ । दिन्नाइं फलाइं अंविणीए तेसिं, जाया ते सुत्था । जाव सा चूअच्छायाए वीसमइ ताव जं जायं तं निसामेह-जं तीए बालयाइं पढमं जेमाविआ तेसिं भुत्ततरं पत्तलीओ तीए बाहिं उज्झि-आओ आसि ताओ शीलमाहप्पाकंपिअमणाए सासणदेवयाए सोवन्नकच्चोलयरूवाओ कयाओ । जे अ उच्छिट्टसिक्कणा भूमिए पडिआ ते मुत्तिआइं संपाइआइं । अगगसिहाय सिहरेसु तहेव दंसिआ । एअमच्चम्भुअं सासुए ददूण निवेइअं 'सोम'विप्पस्स । सिद्धं(ट्टं) च जहा-वच्छ ! सुलक्खणा पइव्वया

आसीत् । तयोर्विषयसुखमनुभवतोः उत्पन्नौ द्वौ पुत्रौ-प्रथमः 'सिद्धः' द्वितीयो 'बुद्ध' इति । अन्यदा समागते पितृपक्षे 'सोम'भटेन निमन्त्रिताः ब्राह्मणाः श्राद्धदिने । कुत्रचित् ते वेदमुच्चारयन्ति, कुत्रचित् भारभन्ते पिण्डप्रदानं, कुत्रचित् होमं कुर्वन्ति वैश्वदेवं च । सम्पादितानि शालि दालि-व्यञ्जन-पक्वान्न-भेद-क्षीर-खण्डप्रमुखानि जेमनानि । 'अभिका'-याश्च श्वश्रूः स्नानं कर्तुं प्रवृत्ता । तस्मिन्नवसरे एकः साधुः मासोपवासपारणके भिक्षार्थं संप्राप्तः । तं प्रलोक्य हर्षभर-निर्भरपुलकितान्नी उच्यता 'अम्बिका' । प्रतिलासितस्तया मुनिवरो भक्तिबहुमानपूर्वं यथाप्रवृत्तैर्भक्तपानैः । यावद् गृहीत-भिक्षः साधुः वलितः तावत् श्वश्रूरपि स्नात्वा रसवतीस्थानमागता । न प्रेक्षते प्रथमशिखाम् । ततस्तया कुपितया पृष्टा वधुः । तथा यथास्थिते उक्ते तिरस्कृता सा आर्थया (श्वश्रवा)-हा पापे ! किमेतत् त्वया कृतं ? अद्यापि देवता न पूजिता, अद्यापि न भोजिता विप्राः, अद्यापि न भरिताः पिण्डाः, अग्रशिखा त्वया किमर्थं साधवे दत्ता ? । ततस्तया भणितः सर्वोऽपि व्यतिकरः 'सोम'भट्टस्य । तेन संरुटेन आत्मच्छंदिकेति निष्कासिता गृह्णात्, सा परिभवदूना 'सिद्धं, कराङ्कुस्यां घृत्वा 'बुद्धं' च कर्त्यां आरोप्य चलित्ता नगराद् बहिः । पथि कृपाभिभूताभ्यां दारकाभ्यां जलं मार्गिता । बावत् सा अञ्जलपूर्णलोचना संवृत्ता, तावत् पुरतः स्थितं शुष्कसरोवरं तस्याः अनर्घेण शीलमाहात्म्येन तत्क्षणं जलपूरितं जातम् । पायितौ द्वौ शीतलं नीरम् । ततः क्षुधिताभ्यां भोजनं मार्गिता बालकाभ्याम् । पुरतः शुष्कसहकारतरुः तत्-क्षणं फलितः । दत्तानि फलानि अम्बिकया तयोः, जातौ तौ सुस्थौ । यावत् सा चूत्च्छायायां विश्राम्यति तावद् यद् जातं तद् निशामयत-यत् तथा बालकादयः प्रथमं जेमिताः, तेषां भुक्तोत्तरं पत्रालयः तथा बहिः उज्झिताः आसीरन्, ताः शीलमाहात्म्याकम्पितमनसा शासनदेवतया सौवर्णकच्चोलकरूपाः कृताः, (ये) उच्छिट्टसिक्कणाः भूमौ पतितः ते भौतिकानि संपादितानि अग्रशिखा च शिखरेषु दर्शिता । एतदद्भुतं श्वश्रवा इष्ट्वा निवेदितं 'सोम'विप्रस्य, छिद्रं च

य एसा वहू, ता पञ्चाणेहि एअं कुलहरंति जणणीपेरिओ पच्छायावानलडङ्गंतमाणसो गओ बहुयं वालेउं 'सोम'भट्टो । तीए पिट्टओ आगच्छन्तं दिअवरं निअवरं दट्टूण दिसाओ पलोइआओ । दिट्टओ अग्गओ मग्गकूवओ । तओ जिणवरं मणे अणुसरिऊण सुपत्तदानं अणुमोअंतीए अप्पा कूवंसि झंपाविओ । सुह-ज्जवसाणेण पाणे चइऊण उप्पन्ना कोहंडविमाणे सोहम्मकप्पहिट्टे चउहिं जोअणेहिं अंबीअदेवी नाम महड्डिआ देवी । विमाणनामेणं कोहंडीवि भन्नइ । 'सोम'भट्टेणवि तीसे महासईए कूवे पडणं दट्टुं अप्पा तत्थेव झंपाविओ । सो अ मरिऊण तत्थेव जाओ देवो । आभिओगिअकम्मुणा सिंहरूवं विउ-व्वित्ता तीए चेव वाहणं जाओ । अन्ने भणंति—'अंबिणी' 'रेवय'सिहराओ अप्पाणं झंपावित्ता तप्पिट्टओ 'सोम'भट्टोवि तहेव मओ । सेसं तं चेव । सा य भगवई । चउट्टुआ दाहिणहत्थेसु अंबलुंविं पासं च धारेइ, वामहत्थेसु पुण पुत्तं अंकुसं च धारेइ । उत्तत्तकणयसवणणं च वण्णसुव्वहइ शरीरे । सिरि'नेमि'-नाहस्स सासणदेवयत्ति निवसइ 'रेवइ'गिरिसिहरे । मउड-कुंडल-मुत्ताहलहार-रयणकंकण-नेउराइस-व्वंगीणाभरणरमणिज्जा पूरेइ सम्मदिट्ठीण मणोरहे, निवारेइ विग्घसंघायं । तीए मंतमंडलाईणि आ-रोहित्ताणं भविआणं दीसंति अणेगरूवाओ रिद्धिसिद्धीओ, न पहवंति भूअ-पिसाय-साइणी-विसम-ग्गाहा, संपज्जंति पुत्त-कलत्त-मित्त-धण-धन्न-रज्ज-सिरिओ त्ति ।

अंबिआमंता इमे—

वयवीअसकुलकुल—जलहरिहयअकंतपेआइं ।

पणइणिवायावसिओ, अंबिअदेवीइ अहमंतो ॥ १ ॥—अज्जा

धुवभुवणदेवि संबुद्धिपासअंकुसतिलोअपंचसरा ।

णहसिहिकुलकलअज्जासियमायपरपणामपयं ॥ २ ॥ ,,

वागुभवं तिलोअं, पाससिणीहाउ तइअवन्नस्स ।

कूहंडअंबिआए, नमु त्ति आराहणामंतो ॥ ३ ॥ ,,

यथा—वत्स ! सुलक्षणा पतिव्रता च एषा वधूः, तस्मात् प्रत्यानय एतां कुलगृहं इति जननीप्रेरितः पश्चात्तापानलद-
ह्यमानमानसो गतो वधूकां चालयितुं 'सोम'भट्टः । तथा पृष्ठतः आगच्छन्तं द्विजवरं निजवरं दृष्ट्वा दिशः प्रलोकितः,
दृष्टः अग्रतः मार्गकूपकः, ततो जिनवरं मनसि अनुस्मृत्य सुपात्रदानं अनुमोदयन्त्या आत्मा कूपे प्रक्षिप्तः । शुभाध्य-
वसानेन प्राणान् त्यक्त्वा उत्पन्ना 'कोहण्ड'विमाने सौधर्मकल्पस्याधस्तात् चतुर्भिर्योजनैः 'अम्बिका'देवी नाम
महद्विका देवी । विमाननाम्ना कोहण्डी अपि भण्यते । 'सोम'भट्टेनापि तस्या महासत्याः कूपे पतनं दृष्ट्वा आत्मा
तत्रैव संक्षिप्तः । स च मृत्वा तत्रैव जातो देवः, आभियोगिककर्मणा सिंहरूपं विकुर्व्यं तस्या एव वाहनं
जातः । अन्ये भणन्ति— 'अम्बिका' 'रैवत'शिखरात् आत्मानं क्षिप्त्वा तत्पृष्ठतः 'सोम'भट्टोऽपि तथैव मृतः, शेषं
तदेव । सा च भगवती चतुर्भुजा दक्षिणहस्तयोः आत्रलुम्बिं पाशं च धारयति, वामहस्तयोः पुत्रः पुत्रं अंकुशं
च धारयति, उत्तसकनकसवणं च वर्णमुद्गहति शरीरे, श्री'नेमि'नाथस्य शासनदेवता इति निवसति 'रेवत'गिरिशि-
खरे, मुकुट-कुण्डल-मुक्ताफलहार-रत्नकङ्कण-नूपुरादिसवाङ्गीणाभरणरमणीया पूरयति सम्यग्दृष्टीनां मनोरथान्, निवा-
रयति विघ्नसंघातम् । तथा मध्रमण्डलादीनि आरुह्य भव्यानां दीयन्ते अनेकरूपा ऋद्धिसिद्धिः, न प्रभवन्ति भूतपि-
शाचशाकिनीविषमग्रहाः, संपद्यन्ते पुत्रकलत्रमित्रधनधान्यराज्यश्रिय इति । अम्बिकामन्त्रा इमे (आप्रायाभावात्
अन्वप्रत्यभावाच्च न प्रतिसंस्कृताः) ।

એવં અન્નેડવિ અંબાદેવીમંતા અપ્પપરરક્ષાવિસયા સુમરણાજુગ્ગા મગ્ગાલેમાઙ્ગોઅરા ચ બહવો ચિટ્ટંતિ । તે અ તદ્દા મંડલાણિ અ ઇત્થ ન મળિઆણિ ગંથવિત્થરમણંતિ ગુરુમુહાઓ નાયન્વાણિ ।

एअं अंबियदेवी—कृपं अविअपपचित्तवित्तीणं ।

वायंतसुणंताणं, पुज्जंति समीहिआ अत्था ॥ १ ॥

॥ इति अम्बिकादेवीकल्पः ॥

અમ્બિકાદેવીકલ્પનો અનુવાદ.

શ્રીઉજ્જયન્ત (ગિરનાર) ગિરિના શિખર ઉપર મુકુટસમાન નેમિનાથ તીર્થંકરને પ્રણામ કરીને વૃદ્ધના ઉપદેશથી કોહણિકે (અંબા) દેવીનો કલ્પ લખું છું. સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં ધન, સુ-વર્ણ ઇત્યાદિ સંપત્તિ તેમજ જનો વડે સમૃદ્ધ એવું 'કોહીનાર' નામનું નગર છે. ત્યાં ઋદ્ધિ-શાળી, છ કર્મમાં તત્પર અને વેદ-શાસ્ત્રનો જાણકાર એવો સોમ નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. મહામૂલ્યવાળા શીલરૂપી અલંકારથી અલંકૃત એવા કહેવાળી તેને અંબિકા નામની પત્ની હતી. આ દંપતીને વિષયસુખ લોગવતાં અનુક્રમે સિદ્ધ અને યુદ્ધ એ નામના બે પુત્રો થયા. અન્યદા 'પિતૃ-પક્ષ આઠ્યું એટલે બ્રાહ્મને દિને સોમભદ્રે બ્રાહ્મણોને આમન્ત્રણ આપ્યું. કોઈક સ્થલે તેઓ વેદનું ઉચ્ચારણ કરતા હતા, તો કોઈક સ્થલે તેઓ પિણ્ડ આપવાનો આરંભ કરતા હતા, તો કોઈક સ્થલે હોમ તેમજ અગ્નિ કરતા હતા. શાલિ (ભાત), દાળ, શાક, અનેક ભતનાં પકવાન, ખીર, ખાંડ વિગેરે જમણો તૈયાર કરવામાં આવ્યાં હતાં. રસોઈ તૈયાર થઈ એટલે અંબિકાની સાસુ સ્નાન કરવા ગઈ. એ સમયે એક સાધુ એક મહિનાના ઉપવાસના પારણા માટે લિક્ષાર્થે ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેને જોઈને હર્ષના સમૂહ વડે રોમાંચિત થયેલા કહેવાળી અંબિકા જાણી થઈ અને તેણે ભક્તિ અને અહુમાનપૂર્વક દુદ્ધ ભોજન અને પાન વડે તે મુનિ-વરને પ્રતિલાભિત કર્યાં. લિક્ષા ગ્રહણ કરીને તે સાધુ ચાલ્યા ગયા, એટલે આ અંબિકાની સાસુ સ્નાન કરીને રસોડામાં આવી પહોંચી, પરંતુ ત્યાં (ભોજનના ઉપરની તરીકે) અગ્નિશિખા તેના જોવામાં આવી નહિ. તેથી તે ગુસ્સે થઈને પોતાની વહુને તેનું કારણ પૂછવા લાગી. ખરી હકીકત તેણે તેને કહી એટલે તેની સાસુએ તેનો તિરસ્કાર કરતાં કહ્યું કે—“અરે પાપિણી ! આ તે શું કર્યું ? હજી દેવોની પૂજા તો થઈ નથી, બ્રાહ્મણોને ભોજન પણ કરાવ્યું નથી, પિણ્ડો પણ ભર્યાં નથી, તો પછી તે અગ્નિશિખા સાધુને કેમ આપી ?” ત્યાર બાદ તેણે આ સર્વ વૃત્તાન્ત પોતાના પુત્ર સોમભદ્રને નિવેદન કર્યો. તે કોપાયમાન થયો અને પોતાની પત્નીને સ્વરંછદી માનીને તેને ઘરમાંથી કાઢી મૂકી. આ સ્ત્રી પરાભવથી પીડિત થતાં તે પોતાના સિદ્ધ પુત્રને આંગળીએ લઈને અને ખીજા પુત્ર યુદ્ધને કેડે ઊંસાડીને નગરની બહાર ચાલી નીકળી. માર્ગમાં તેના બે પુત્રો તૃષાતુર થયા એટલે તેમણે જલ માંગ્યું. આ સાંભળીને તે સ્ત્રીની આંખમાં પાણી ભરાઈ આવ્યાં. પરંતુ તત્કાલ તેની સામે રહેલું સુકું સરોવર તેના અમૂલ્ય શીલના પ્રભાવથી જલપૂર્ણ બની ગયું.

एअं अन्नेडपि अम्बिकादेवीमन्त्रा आत्मपररक्षाविषयाः स्मरणयोग्याः मार्गक्षेमादिगोचराश्च बहवः तिष्ठन्ति (सन्ति) ते च तथा मण्डलानि च अत्र न भणितानि ग्रन्थविस्तारभयेनेति गुरुमुखाद् ज्ञातव्यानि ।

एतं अम्बिकादेवीकल्पं अत्रिकल्पचित्तवृत्तीनां ।

वाचयतां (च) शृण्वतां पूर्यन्ते समीहिता अर्थाः ॥ १ ॥

॥ इति अम्बिकादेवीकल्पः ॥

૧ 'પિતૃ-પક્ષ' એટલે ભાદ્રપદ (ભાદરવા) માસનો કૃષ્ણ પક્ષ; લોકોમાં આને 'સરાધિયા' કહેવામાં આવે છે.

એટલે તેણે પોતાના પુત્રોને તેના શીતલ જલનું પાન કરાવ્યું. ત્યાર બાદ ક્ષુધાતુર થયેલા એવા તે બાળકોએ ભોજન માંગ્યું, એટલે તત્કાલ સામે રહેલા સુકા આંખાના ઝાડ ઉપર ફળ આપ્યાં. અંબિકાએ તે ફળો લઈને બાળકોને આપ્યાં એટલે તેઓ સ્વસ્થ થયા. ત્યાર પછી તેઓ આંખાના ઝાડની છાયા નીચે આરામ લેવા લાગ્યાં. એટલામાં ત્યાં (સાસરામાં) એવો બનાવ બન્યો કે આ સ્ત્રીએ પોતાના બાળકોને પ્રથમ જમાડી તેનું ઉચ્છિષ્ટ તેમજ પત્રાવલી જે બહાર ફેંકી દીધાં હતાં, તેના આ સ્ત્રીના શીલના પ્રભાવથી આશ્ચર્યાક્રિત બનેલા શાસન-દેવતાએ સુવર્ણના કચોળા બનાવી દીધા અને જે ઉચ્છિષ્ટ સિદ્ધ કણો ભૂમિ ઉપર પડેલા હતા, તેના મુક્તાક્રાંત બનાવી દીધાં અને અગ્નિ-શિખા તો શિખરો જેવી દેખાય તેમ વિદુર્વા. આ પ્રમાણેનો અદ્ભુત બનાવ અંબિકાની સાસુએ જોયો એટલે તેણે પોતાના પુત્ર સોમભદ્રને તે વાત નિવેદન કરી અને કહ્યું કે—“હે વત્સ! આ વહુ તો સુલક્ષણી અને પતિવ્રતા છે, વાસ્તે તું એને આપણે ઘેર પાછી લઈ આવ.” આ પ્રમાણે પોતાની માતાના વચનથી પ્રેરાયેલો તેમજ પશ્ચાત્તાપરૂપી અગ્નિથી સંતપ્ત મનવાળો તે સોમભદ્ર પોતાની પત્નીને પાછી વાળવા નીકળ્યો. પોતાના વર સોમભદ્ર પ્રાદાણને પાછળ આવતો જોઈને અંબિકાએ દિશાઓ તરફ નજર ફેંકી. તેમ કરતાં અગ્ને એક માર્ગ-કૂપ તેના જોવામાં આવ્યો. જિનેશ્વરનું મનમાં ધ્યાન ધરીને સુપાત્ર-દાનનું અનુમોદન કરતી તેણે તે કૂપ (કુવા)માં અંપાપાત કર્યો. શુભ અધ્યવસાયપૂર્વક મરણ પામીને તે સૌધર્મ કલ્પથી ચાર યોજન નીચે આવેલા કોહણક વિમાનમાં અંબિકા નામની મહાદિકા દેવી તરીકે ઉત્પન્ન થઈ. એ વિમાનનું નામ ‘કોહણકી’ હોવાથી એને કોહણક પણ કહેવામાં આવે છે. સોમભદ્રે પોતાની પત્ની મહાસતીને કૂવામાં પડેલી જોઈને પોતે પણ તેમાં પડતું મેલ્યું. તે પણ મરીને તે વિમાનમાં આલિયોગિક દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયો. પોતાના કર્માનુસાર સિદ્ધરૂપ વિદુર્વાને તે અંબિકા દેવીનો વાહન થઈ રહ્યો (આ સંબંધમાં મત-ભેદ છે, કેમકે કેટલાક કહે છે કે રૈવત (ગિરનાર) ગિરિ ઉપરથી અંબિકાએ અંપલાવ્યું હતું અને તેની પાછળ તેના પતિએ પણ તેમ કર્યું હતું).

આ ભગવતી અંબિકા દેવીને ચાર હાથ છે. તે જમણા બે હાથમાં આંખાની લટકતી ડાળ અને પાશ ધારણ કરે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં પુત્ર અને અંકુશ રાખે છે. તેના શરીરનો વર્ણ તપાવેલા સુવર્ણના જેવો છે. વળી તે નેમિનાથની શાસન-દેવી થઈને ગિરનાર ગિરિના શિખર ઉપર વસે છે. મુકુટ, કુણ્ડળ, મોતીનો હાર, રત્નનાં કંકણ, અંજર ઇત્યાદિ આભૂષણોથી વિભૂષિત તે દેવી સમ્યગ્-દષ્ટિઓના મનોરથોને પૂર્ણ કરે છે, વિષ્ણુ-સમુદાયનો વિનાશ કરે છે અને વળી મંત્ર-મંડલાદિકનું આરોહણ કરીને ભવ્ય પ્રાણીઓને તે અનેક પ્રકારની ઋદ્ધિ તેમજ સિદ્ધિ સમર્પે છે. એના પ્રભાવથી ભૂત, પિશાચ, શાકિની તેમજ દુષ્ટ ગ્રહ ઉપદ્રવ કરી શકતા નથી એટલુંજ નહિ, પણ પુત્ર, પત્ની, મિત્ર, ધન, ધાન્ય અને રાજ્ય-લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે. અંબિકા દેવીના મંત્રો મૂળમાં આખ્યા મુજબ છે (શુદ્ધ પ્રત ન મળવાથી તેમજ આખ્યા ન હોવાથી મંત્રનો ઉદ્ધાર કર્યો નથી.)

આ પ્રમાણે ધીજ પણ અંબિકા દેવીના મંત્રો છે અને તે પણ આત્મ-રક્ષા તથા પર-રક્ષા કરવામાં સમર્થ છે તેમજ સ્મરણ કરવા લાયક છે તેમજ માર્ગમાં શાન્તિદાયક છે. એ મંત્રો તેમજ મણ્ડલો ગ્રન્થ-ગૌરવના ભયથી અત્ર આખ્યાં નથી, પરંતુ તે ગુરુમુખથી જાણી લેવાં.

આ અંબિકાદેવીકલ્પને સ્થિર ચિત્તપૂર્વક વાંચનારાના તેમજ સાંભળનારાના મનો-રથો પૂર્ણ થાય છે.

અંબિકાદેવીકલ્પ સમાપ્ત.

२३ श्रीपार्श्वजिनस्तुतयः

अथ श्रीपार्श्वनाथाय प्रणामः—

नमामि जिन'पार्श्व' ! ते शमितविग्रहं विग्रहं
महानिघनमेरुके वरद ! शान्त ! कृत्स्नापितम् ।
शुभैस्त्रिभुवनश्रियाः सुरवरैरनीचैस्तरा-
महानिघनमेरुकेऽवरदशान्तकृत् ! स्नापितम् ॥ ८९ ॥

—पृथ्वी

टीका

ते-तव विग्रहं नमामि । शमं नीता विग्रहाः-कलहा येन तत् । महान्तो निघाः-
समारोहपरिणाहा नमेरवो-वृक्षविशेषा यत्र तस्मिन् । मेरोः के-शिरसि । अहानयो-हानिर-
हिता घना यत्र तस्मिन् स्नापितम् । कैः ? सुरवरैः-इन्द्रैः । अनीचैस्तराम् । त्रिजगलक्ष्म्याः
शुभैः-पुण्यैः आपितं-लब्धम् । अवरा-अशोभना दशा-अवस्था तस्या अन्तं करोतीति
कृत् तस्यामन्त्रणम् ॥ ८९ ॥

अन्वयः

(हे) जिन-‘पार्श्व’ ! वरद ! शान्त ! कृत्स्न ! अ-वर-दशा-अन्त-कृत् ! ते शमित-विग्रहं, महा-
निघ-नमेरुके, अ-हानि-घन-मेरु-के अ-नीचैः-तरां सुर-वरैः स्नापितं, त्रि-भुवन-श्रियाः शुभैः
आपितं विग्रहं नमामि ।

शब्दार्थ

पार्श्व=पार्श्व (नाथ), त्रेवीसभा तीर्थंकर.

जिनपार्श्व ! = हे पार्श्व जिन !

ते (मू० युष्मद्) = तारा.

विग्रह = डलड, लडाध.

शमितविग्रहं = शांत यथा छे डलड जेनाथी जेवा.

विग्रहं (मू० विग्रह) = डेडने, शरीरने.

निघ = जेनी लंयाध, लंयाध सरभी डोय ते.

नमेरु = अेड नतनुं जाड, दिव्य वृक्ष.

महानिघनमेरुके = अत्यंत निघ छे नमेड वृक्षो जेने
विघे जेवा.

वरद ! (मू० वरद) = डे वरदान देनारा !

शान्त ! (मू० शान्त) = डे शान्त !

कृत्स्न ! (मू० कृत्स्न) = डे संपूर्ण !

आपितं (मू० आप्) = प्राप्त धयेवा.

शुभैः (मू० शुभ) = पुण्यो वडे.

त्रि = त्रय.

त्रिभुवनश्रियाः = त्रैलोक्यनी लक्ष्मीना.

सुरवरैः (मू० सुरवर) = छ-द्रो द्वारा.

नीच = अधम.

अनीचैस्तरां = श्रेष्ठ.

हानि = डानि.

क = भस्तक, शिपर.

अहानिघनमेरुके = डानिधी रहित छे मेघ जेने विघे
जेवा मेडना शिपर उपर.

दशा = अवस्था.

अवरदशान्तकृत् ! = डे नीय अवस्थानो अंत आणु-
नारा !

स्नापितं (मू० स्नापित) = स्नान करावेवा.

श्लोकार्थ

श्रीपार्श्वनाथने प्रथम—

“हे पार्श्व जिनेश्वर ! हे वरदानने देनारा (वाभा-नन्दन) ! हे शान्त (तीर्थ-कर) ! हे (सर्व गुणोभे करीने) संपूर्ण (स्वामिन्) ! हे अशुभ अवस्थाने अंत आणुनारा (योगिराज) ! शांत तथा छे कलह जेनाथी जेवा, तथा वणी सर्वथा सरणी छयाध लंपाधवाणा नभेइ वृक्षा छे जेने विषे जेवा तेमज (जलनी) छानिथी रहित (अर्थात् जलथी परिपूर्ण) जेवा मेघ छे जेने विषे जेवा मेइ (पर्वत)ना शिपर उपर अत्युत्तम धन्द्रो द्वारा खान करावेला (अर्थात् जलाभिषेक करायेला) तेमज त्रैलोक्यनी लक्ष्मीनां पुष्टयो वडे प्राप्त थयेला जेवा तारा देहने छुं प्रथम कइं छुं.”—८८

५ ५ ५ ५

जिनपतिभ्यः प्रार्थना—

सुखौघजलमण्डपां दुरितघर्मभृद्भ्यो हितां

शुभव्यजनकामिताङ्कुशलसत्पताकारिणः ।

जिनेन्द्रचरणेन्दवः प्रवितरन्तु लक्ष्मीं सदाऽऽ-

शु भव्यजनकामितां कुशलसत्पताकारिणः ॥ ९० ॥

—पृथ्वी

टीका

लक्ष्मीं ददतु । आशु-शीघ्रम् । सुखौघ एव जलमण्डपो-मज्जनमण्डपो यस्याः सा ताम् । दुरितान्येव घर्मस्तं धारयन्ति ये तेभ्यो हितां-श्रेयस्करीम् । शोभनं व्यजनकं-तालवृन्तं यस्याः सा । इतानि-प्राप्तानि अङ्कुशलसत्पताका अरीणि-चक्राणि यैस्ते चरणविशेषणम् । भव्यजनैः कामितां-वाञ्छितां लक्ष्मीम् । कुशलाः-साधवस्तान् सता-शोभनप्रकारेण पान्ति-रक्षन्ति ये ते कुशलसत्पाः, तेषां भावः कुशलसत्पता, तां कुर्वन्ति ये ते ॥९०॥

अन्वयः

स्व-अङ्कुश-लसत्-पताका-अरिणः, कुशल-सत्-प-ता-कारिणः जिन-इन्द्र-चरण-इन्द्रवः सुख-ओघ-जल-मण्डपां, दुरित-घर्म-भृद्भ्यः हितां, शुभ-व्यजनकां, भव्य-जन-कामितां लक्ष्मीं सदा आशु प्रवितरन्तु ।

१ आ त्रेवीसभा तीर्थकरना संबंधी स्थूल माहिती भाटे लुओ स्तुति-चतुर्विंशतिका (पृ० २७०) .

શાબ્દાર્થ

મણ્ડપ=માંડવો.

જલ=પાણી.

સુસ્ત્રૌઘજલમણ્ડપાં=સુખ-સમૂહરૂપી જલમણ્ડપ છે જેનો એવી.

દુરિતઘર્મમૂઢ્યાઃ=પાપરૂપ તાપને ધારણ કરનારાને.

હિતાં (મૂ० હિતા)=હિતકારી, કલ્યાણકારી.

શુભવ્યજનકાં=સુશોભિત પંખાવાળી.

ઇત (ધા० ઇ)=પ્રાપ્ત થયેલ.

પતાકા=ધ્વજ, વાવટો.

ઇતાકુશલસત્પતાકારિણઃ=પ્રાપ્ત થયાં છે અંકુશ, દેદીપ્યમાન ધ્વજ તેમજ ચક્ર જેમને એવા.

જિનેન્દ્રચરણેન્દ્રવઃ=જિનવરના ચરણરૂપી ચન્દ્રમાઓ.

પ્રવિતરન્તુ (ધા० વૃ)=અર્પો, વિતરણ કરો.

લક્ષ્મીં (મૂ० લક્ષ્મી)=લક્ષ્મીને.

આશુ=જલદી.

કામિત=વાંછિત, અભીષ્ટ.

મવ્યજનકામિતાં=લભ્ય જનોએ વાંછેલી.

કુશલ=સંજન, સાધુ.

કુશલસત્પતાકારિણઃ=સંજનોનું રૂડી રીતે રક્ષણ કરવા રૂપ ભાવને ઉત્પન્ન કરનારા.

શ્લોકાર્થ

જિનપતિઓને પ્રાર્થના—

“પ્રાપ્ત થયાં છે અંકુશ, દેદીપ્યમાન ધ્વજ અને ચક્ર જેમને એવા તથા સંજનોનું રૂડી રીતે રક્ષણ કરનારા એવા જિનવરનાં ચરણરૂપ ચન્દ્રો સુખ-સમૂહરૂપ જલ-મણ્ડપ (અર્થાત્ સ્નાન-ગૃહ) વાળી એવી, અને વળી (એથી કરીને તો) પાપરૂપ તાપથી તમ થયેલાને હિતકારી તેમજ સુશોભિત પંખાવાળી એવી તેમજ વળી લભ્ય-જનોએ વાંછેલી એવી લક્ષ્મી (હે લભ્યો! તમને) સદા શીઘ્ર સમર્પો.”—૯૦

* * * *

જિનમતસ્વરૂપમ્—

અશક્યનુતિકં હરેરપિ ભવાદ્રિનિર્ધા(ર્દા)રણે

સ્વરૂપમમલઙ્ગનં મનસિ કિન્નરૈરશ્ચિતમ્ ।

નયૈર્જિનપતેર્મતં જન ! શિવસ્પૃહશ્ચેદિતિ—

સ્વરૂપમમલં ઘનં મનસિ કિં ન રૈરં ચિતમ્ ? ॥ ૯૧ ॥

—પૃથ્વી

ટીકા

હે જન ! શિવસ્પૃહશ્ચેત્ ત્વમસિ તતો જિનમતં કિં ન મનસિ ?—કિં નાભ્યસ(સ્ય)સિ ? । હરેરપિ—ઇન્દ્રસ્યાપિ અશક્યા નુતિઃ—સ્તુતિર્યસ્ય તત્ । ભવાદ્રિનિર્ધા(ર્દા)રણે—વિદ્રાવણે । સ્વરૂપમં—વજ્રોપમમ્ । નૈવ લઙ્ગિતું શક્યતે પરવાદિભિઃ તદલઙ્ગનમ્ । મનસિ કિન્નરૈર્વ્યન્તરવિશેષૈરશ્ચિતમ્ । નયૈશ્ચિતં—વ્યાપ્તમ્ । ઇતિસ્વરૂપં યસ્ય અનન્તરોક્તરૂપં ઘનં-ગુપિલં પ્રત્યક્ષાદિભિઃ રા-દ્રવ્યં તદ્ દદાતીતિ રૈરમ્ ॥ ૯૧ ॥

અન્વયઃ

(હે) જન ! ચેત્ (સ્વં) શિવ-સ્પૃહઃ (અસિ), (તર્હિં) હરેઃ આપિ અ-શક્ય-નુતિકં, ભવ-અદ્વિ-નિર્દારણે સ્વહ-ઉપમં, અ-લક્ષ્મનં, રૈ-રં, નયૈઃ ચિતં, અમલં, ઘનં, કિન્નરૈઃ મનસિ અશ્ચિતં શતિ-સ્વરૂપં જિન-પતેઃ મતં કિં ન મનસિ ? ।

શબ્દાર્થ

અશક્ય=અસંભવિત.
નુતિ=સ્તુતિ.
અશક્યનુતિકં=અસંભવિત છે સ્તુતિ જેની એવા.
હરેઃ (મૂં હરિ)=ધન્દ્રને.
નિર્દારણ=લેદવું.
ભવાદ્વિનિર્દારણે=સંસારરૂપ પર્વતને લેદવામાં.
સ્વહ=ધન્દ્રનું વજ્ર.
ઉપમા=ઉપમાન, સરખાપણું.
સ્વરૂપમં=ધન્દ્રના વજ્રની ઉપમા છે જેને એવા.
લક્ષ્મન=ઓળંગવું તે.
અલક્ષ્મનં=અલંધનીય.
મનસિ (મૂં મનસ્)=ચિત્તામાં, મનમાં.
કિન્નરૈઃ (મૂં કિન્નર)=કિન્નરો વડે.
અશ્ચિતં (મૂં અશ્ચિત)=પૂજિત.
નયૈઃ (મૂં નય)=નયો વડે.

પતિ=સ્વામી, નાથ.
જિનપતેઃ (મૂં જિનપતિ)=જિનેશ્વરના.
જન ! (મૂં જન)=હે લોક !
સ્પૃહા=ધૃશ્ચા, અભિલાષા.
શિવસ્પૃહઃ=મોક્ષની અભિલાષા છે જેને એવો.
ચેત્=જ્ઞે.
સ્વરૂપ=સ્વભાવ.
શતિસ્વરૂપં=આ પ્રમાણેનું સ્વરૂપ છે જેનું એવા.
મનસિ (ધાં મન્)=તું અભ્યાસ કરે છે.
કિં=કેમ.
રૈ=લક્ષ્મી.
રા=આપવું.
રૈં (મૂં રૈ)=લક્ષ્મીને સમર્પણ કરનારા.
ચિતં (ધાં ચિ)=વ્યાપ્ત.

શ્લોકાર્થ

જૈન સિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ—

“ હે માનવ ! જે તું મોક્ષની અભિલાષા રાખતો હોય, તો ધન્દ્રને પણ અશક્ય છે સ્તુતિ (કરવી) જેની એવા, વળી સંસારરૂપ પર્વતનું વિદારણ કરવામાં ધન્દ્રના વજ્રના સમાન, તથા વળી (કુવાદીએને પણ) અલંધનીય, લક્ષ્મીને સમર્પણ કરનારા, (નૈગમ આદિ વિવિધ) નયો વડે વ્યાપ્ત, (પરસ્પર વિરોધાદિ દોષો નહિ હોવાને લીધે) નિર્મલ, (પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણો વડે) ગહન તેમજ વળી કિન્નરો વડે મનમાં વન્દન કરાયેલા એવા સ્વરૂપવાળા જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્તનો તું કેમ અભ્યાસ કરતો નથી ? ”—૯૧

યક્ષરાજસ્ય સ્તુતિઃ—

જિનાર્ચનરતઃ શ્રિતો મદકલં ન તુલ્યસ્યદં
દ્વિપં ન મનસા ધનૈ રતિસમાનયક્ષીજનઃ ।
જયત્યખિલયક્ષરાદ્ પ્રથિતકીર્તિરત્યુન્નમદ્-
વિપન્નમનસાધનૈરતિસમાનયક્ષીજનઃ ॥ ૧૨ ॥ ૨૩ ॥

—પૃથ્વીઃ

૧ 'કિન્નર' એ વ્યન્તર ભતિના દેવોનો એક પેટા-વિભાગ છે.

ટીકા

શ્રિતો દ્વિપં-હસ્તિનમ્ । મદેન કલં-મનોહરમ્ । મનસા-ચેતસા ન નૈવ તુલ્યસ્યદં ?
 કિન્તુ મનસા તુલ્યઃ સ્યદો-વૈગો યસ્ય તમ્ । અત્યુન્નમન્ત્યો-મહત્યો વિપદસ્તાસાં નમને સાધ-
 નૈઃ-સમર્થૈઃ ધનૈઃ પ્રથિતા-વિસ્તૃતા કીર્તિર્યસ્ય સઃ । રતિસમાનો યક્ષીજનો યસ્ય સઃ । અતિ-
 ક્રાન્તાનિ સમાઃ-તુલ્યા દેવા અનયાઃ ક્ષીજનાનિ-અવ્યક્તશબ્દા યેન સઃ ॥ ૧૨ ॥

અન્વયઃ

જિન-અર્ચન-રતઃ, મદ-કલં, મનસા ન ન તુલ્ય-સ્યદં દ્વિપં શ્રિતઃ, રતિ-સમાન-યક્ષી-જનઃ,
 અતિ-ઉન્નમન્-વિપદ્-નમન-સાધનૈઃ ધનૈઃ પ્રથિત-કીર્તિઃ, અતિ-સમ-અનય-ક્ષીજનઃ અખિલ-યક્ષ-
 રાટ્ જયતિ ।

શબ્દાર્થ

અર્ચન=પૂજન, પૂજ.
 રત (ધા० રમ્)=રાગી.
 જિનાર્ચનરતઃ=જિન-પૂજનો રાગી.
 શ્રિતઃ (ધા० શ્રિ)=આશ્રય લીધેલ.
 મદ=મદ, હાથીના કુંભસ્થલ પાસેથી ઝરતું જળ.
 કલ=મનોહર.
 મદકલં=મદ વડે મનોહર.
 સ્યદ=વેગ.
 તુલ્યસ્યદં=સમાન છે વેગ જેનો એવા.
 દ્વિપં (મૂ० દ્વિપ)=કુંજર, હાથી.
 મનસા (મૂ० મનસ્)=મનની સાથે.
 ધનૈઃ (મૂ० ધન)=લક્ષ્મી વડે, દોલત વડે.
 રતિ=કંઠર્પની પત્ની.
 યક્ષી=યક્ષની પત્ની.
 યક્ષીજનઃ=યક્ષનો સ્ત્રી-વર્ગ.
 રતિસમાનયક્ષીજનઃ=રતિના સમાન છે યક્ષનો સ્ત્રી-
 વર્ગ જેનો એવો.
 યક્ષ=એક જાતનો વ્યન્તર દેવ.

અખિલયક્ષરાટ્=સમસ્ત યક્ષોનો રાજ.
 પ્રથિત (ધા० પ્રથ)=(૧) પ્રસિદ્ધ થયેલ; (૨) વિસ્તાર પામેલ.
 કીર્તિ=યશ, આખર.
 પ્રથિતકીર્તિઃ=પ્રસિદ્ધ થયો છે અથવા વિસ્તાર પામ્યો છે યશ જેનો એવો.
 ઉન્નમન્ (ધા० નમ્)=ઉદય પામતી.
 નમન=નમાવી દેવું તે.
 સાધન=ઉપાય.
 અત્યુન્નમદ્વિપન્નમનસાધનૈઃ=અતિશય ઉદય પામતી આપત્તિઓનો નાશ કરવામાં સાધનભૂત.
 અતિ=ઉલ્લંઘનવાચક અવ્યય.
 અનય=અનીતિ.
 ક્ષીજન=અવ્યક્ત શબ્દ.
 અતિસમાનયક્ષીજનઃ=અતિક્રમણ કર્યું છે સમાન (દેવતાઓ)નું, અનીતિઓનું અને અવ્યક્ત શબ્દોનું જેણે એવો.

શ્લોકાર્થ

યક્ષરાજની સ્તુતિ—

“ જિન-પૂજનો રાગી, વળી મદથી મનોહર તેમજ વળી મનની સાથે ખરોખરી કરનારા વેગને નહિ ધારણ કરનારો એમ નહિ (અર્થાત્ ચિત્તના જેવા વેગવાળા) એવા કુંજર ઉપર આરૂઠ થનારો, તથા વળી રતિસમાન છે યક્ષીજન જેનો એવો, તેમજ અતિ ઉત્ત્ર આપત્તિઓનો વિનાશ કરવામાં સાધનભૂત એવી લક્ષ્મી વડે પ્રસિદ્ધ થયો

છે [અથવા વિસ્તાર પામ્યો છે] યશ જનો એવો તેમજ અતિક્રમણ કર્યું છે સમાન (દેવોનું), અનીતિઓનું અને અન્યક્ત શબ્દનું જણે એવો સમસ્ત યક્ષનો રાજ વિજયી વર્તે છે.”—૯૨

સ્પષ્ટીકરણ

યક્ષરાજનું સ્વરૂપ—

આ યક્ષરાજ કંઈ શ્રીપાર્શ્વનાથના શાસન-દેવ હોય તેમ લાગતું નથી. કેમકે તે યક્ષને તો પાર્શ્વ અથવા વામનના નામથી ઓળખવામાં આવે છે અને તેનું વાહન તો કૂર્મ (કાચળો) છે. અન્ય કોઈ તીર્થંકરના યક્ષના સંબંધી અથ્વા સ્તુતિ કરવામાં આવી હોય, એ વાત તો ખતવા જોવા નથી. તો પછી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના ૭૬મા પદ્યની કવિવર ધનપાલ પ્રમુખ વિદ્વાનોએ લખેલી ટીકાનુસાર આ યક્ષરાજનું નામ 'કપટી' હોતું જોઈએ.

२४ श्रीवीरजिनस्तुतयः

अथ श्रीवीरनाथस्य स्तुतिः—

न त्वा नत्वाऽपवर्गप्रगुणगुरुगुणव्रातमुद्भूतमुद् भू-
रंहोरंहोभवानां भवति घनभयाभोगदानां गदानाम् ।

नन्ताऽनन्ताज्ञमेवं वदति यमघनं भासुराणां सुराणां

पाता पातात् स 'वीरः' कृतततमलिनज्ञानितान्तं नितान्तम् ॥९३॥

-स्रग्धरा (७, ७, ७)

टीका

स वीरः पातात् । भासुराणां सुराणां पाता-इन्द्रो यं वीरं एवं वदति । कथं ? त्वा-भवन्तं नत्वा नन्ता-नम्रशीलः पुरुषः गदानां-रोगाणां भूः-अवस्थानं न भवति । अपवर्गं प्रति ऋजूनां गुरुगुणानां व्रातो यस्य तम् । उद्भूता मुद्-हर्षो यस्य सः, नन्ताविशेषणम् । अंहः-पापं तस्य रंहो-वेगस्तस्मिन् भवानां-उत्पन्नानाम् । घनभयस्याभोगो-विस्तारः तं ददतीति घंदाः तेषाम् । अनन्ता आज्ञा यस्य स तम् । कृतस्ततमलिनज्ञानितायाः अन्तः-पर्यन्तो यस्मिन् क्षणे तत् क्रियाविशेषणम् ॥ ९३ ॥

अन्वयः

अपवर्ग-प्रगुण-गुरु-गुण-व्रातं, अनन्त-आज्ञं अन्-अघं त्वा नत्वा उद्भूत-मुद् नन्ता अंहस-रंहस-भवानां घन-भय-आभोग-दानां गदानां भूः न भवति एवं यं (वीरं) भासुराणां सुराणां पाता वदति स 'वीरः' कृत-तत-मलिन-ज्ञानिता-अन्तं नितान्तं पातात् ।

श्लो-दार्थ

त्वा (मू० युष्मद्)=तने.

प्रगुण=सरणतावाणुं, सरल.

व्रात=समूह.

अपवर्गप्रगुणगुरुगुणव्रातं=भोक्ष प्रति सरल तेभ्य

महान् जेवा गुणोना समूहइप.

उद्भूत (धा० भू)=उत्पन्न थयेल.

मुद्=हर्ष.

उद्भूतमुद्=उत्पन्न थयो छे हर्ष जेने विषे जेवो.

भूः (मू० भू)=स्थान, भूमि.

रंहस=वेग.

भव=उत्पत्ति.

अंहोरंहोभवानां=पापइप वेगने विषे उत्पन्न थयेला.

आभोग=विस्तार.

घनभयाभोगदानां=अत्यंत लयना विस्तारने आपवा वाणा.

गदानां (मू० गद)=शेगोना.

नन्ता (मू० नन्त्)=नभन करनार.

अनन्त=निःसीम, अपार.

આજ્ઞા=આદેશ.

અનન્તાક્ષં=અનન્ત છે આજ્ઞાઓ જેની એવા.

પદ્મં=આ પ્રકારે.

ઘદત્તિ (ધાં વદ્)=કહે છે.

અનઘં=અવિઘ્નમાન છે પાપ જેને વિષે એવા, પાપ-
રહિત.

માસુરાણાં (મૂં માસુર)=દેદીપ્થમાન.

સુરાણાં (મૂં સુર)=દેવતાઓનો.

પાતા (મૂં પાત્)=પાલક.

પાતાત્ (ધાં પા)=રક્ષણ કરો.

વીરઃ (મૂં વીર)=વીર (ભગવાન).

મલિન=મેલું.

જ્ઞાનિતા=જ્ઞાનીપણું.

કૃતતતમલિનજ્ઞાનિતાન્તં=કર્ષો છે વિસ્તારવાળા તે
મળ મલિન જ્ઞાનીપણાનો નાશ જેમાં એવી રીતે,

નિતાન્તં=અલનત.

શ્લોકાર્થ

શ્રીવીરપ્રભુની સ્તુતિ—

“ મોક્ષ (મેળવવામાં સાધનભૂત એવા) સરલ તેમજ મહાન્ ગુણોના સમુદાય-
રૂપ, વર્ણી અનન્ત છે આજ્ઞા જેની એવા (અર્થાત્ શ્રદ્ધા કરવા યોગ્ય અનન્ત પદાર્થોનું
જ્ઞાન કરાવનારા) તેમજ પાપ-રહિત એવા તને નમસ્કાર કરવાથી, ઉત્પન્ન થયે છે
હર્ષ જેને એવો નમન કરનારો (પ્રાણી) પાપરૂપ વેગને વિષે ઉત્પન્ન થયેલા તેમજ
અત્યંત ભયનો વિસ્તાર કરનારા એવા રોગોનું સ્થાન થતો નથી, એમ જેને ઉદ્દેશીને
દેદીપ્થમાન દેવોનો પાલક એવે છે, તે 'વીર (ભગવાન) વિસ્તારવાળા મલિન જ્ઞાનીપ-
ણાનો નાશ કરવા પૂર્વક (હે ભવ્યો ! તમારું) અલનત રક્ષણ કરો. ”—૬૩

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આ તેમજ ચાર પછીનાં ત્રણ પદ્યો સાધારણ રીતે મોટા ગણાતાં અને આ કાવ્યનાં
બીજાં પદ્યોની અપેક્ષાએ તો સૌથી મોટા ગણી શકાય તેવા 'સ્રગ્ધરા' વૃત્તમાં રચાયેલાં છે. આ
વૃત્તનું લક્ષણ એ છે કે—

“ ચત્વારો યત્ર વર્ણાઃ પ્રથમમલગ્રવઃ પષ્ટકઃ સત્તમોઽપિ

દ્વૌ તદ્વત્ પોઙ્ગાદ્યૌ મૃગમદ્મુદિતે ! પોઙ્ગાન્ત્યૌ તથાઽન્ત્યૌ ।

રમ્માસ્તમ્મોઠ્ઠકાન્તે ! મુનિમુનિમુનિમિર્દસ્યતે ચેદ્ વિરામો

વાલે ! વન્દ્યૈઃ કવીન્દ્રૈઃ સુતતુ ! નિગદિતા સ્રગ્ધરા સા પ્રસિદ્ધા ॥ ”

—શ્રુત૦ શ્લો૦ ૪૨

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે-હે કસ્તૂરીની સુવાસથી પ્રસન્ન થયેલી (પ્રમદા) ! જે
વૃત્તમાં પ્રથમના ચાર વર્ણો તેમજ છઠ્ઠા અને સાતમા વર્ણો અને તેવી રીતે સોળમાની પૂર્વેના
બે (અર્થાત્ ચૌદમા અને પંદરમા) વર્ણો તથા સોળમાની પછીના બે (અર્થાત્ સત્તરમા અને
અઠ્ઠારમા) વર્ણો તેમજ છેવટના બે (અર્થાત્ વીસમા અને એકવીસમા) વર્ણો દીર્ઘ હોય અને
જે તેમાં હે કદલીના સ્તમ્ભના સમાન જંઘાવાળી (તરૂણી) ! સાતમે, ચૌદમે અને એકવીસમે
અક્ષરે યતિ યાને વિશ્રામ-સ્થાન હોય, તો હે બાલા ! હે સુંદરી ! તે વૃત્તને પૂર્ણનીય કવિરાજે
'સ્રગ્ધરા' એવા પ્રસિદ્ધ નામથી ઓળખાવે છે.

૧ આ પ્રભુના ટુંક નરિત્ર માટે જુઓ વીર-સક્તામર, તથા સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૨૮૫).

આ એકવીસ અક્ષરના સમવૃત્તમાં મ, ર, મ, ન, ય, વ અને ચ એમ સાત ગણો છે. આથી કરીને તો એનું લક્ષણ વૃત્તરલાકરમાં એમ પણ આંધવામાં આવ્યું છે કે—

“મ્ઞૈર્યાનાં ત્રયેણ ત્રિમુનિયતિયુતા સ્વધરા કીર્તિતેયમ્”

આ વાત ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે આ પદના પ્રથમ અરણુ તરફ દૃષ્ટિપાત કરવો ઉચિત સમગ્ર્ય છે.

નન્ વા નન્ । ઘા પ વ્ । ગ્પ્ ર ગ્ । ણ ગ્ હ । ગ્ ણ્ વ્ રા । ત મુદ્ મ્ । ત મુદ્ મ્ ।
મ ર મ ન ય ય ય

પદ-ચમત્કાર—

આ પદમાંના પ્રથમ અરણુમાં જેમ પ્રથમના જે અક્ષરોની તેમજ અન્તના ત્રણ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે, તે હકીકત આક્રીનાં અરણુ પૈકી પણ જોઈ શકાય છે. વિશેષમાં આ પદીનાં ત્રણ પદો પણ આ પ્રકારના શબ્દાલંકારથી શોભે છે એ વાત ભૂલવા જેવી નથી.

સ્પષ્ટીકરણ

મલિન જ્ઞાન—

આ પદમાં ‘મલિન જ્ઞાનીપણાનો નાશ’ એમ જે ઉદ્દેશ્ય કરવામાં આવ્યો છે તેમાં મલિન જ્ઞાનથી શું સમજવું એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. આ પ્રશ્નનો ઉત્તર જે રીતે સંભવી શકે છે, કેમકે એક તો મલિન જ્ઞાનનો અર્થ અજ્ઞાન થાય છે અને બીજો અર્થ ‘છદ્મસ્થનું’ જ્ઞાન થાય છે. તેમાં અજ્ઞાનના ત્રણ પ્રકારો છે—(૧) મલ્લજ્ઞાન, (૨) શ્રુતાજ્ઞાન અને (૩) વિભંગ-જ્ઞાન. સામાન્ય રીતે એવો કોઈ સંસારી જીવ નથી કે જેને મતિ અને શ્રુત ન હોય. મતિ અને શ્રુત જ્ઞાનો પરસ્પરની વિપરીતતા તે મલ્લજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાન કહેવાય છે. ‘અવધિજ્ઞાનનો અસત્ય પ્રકાશ તે વિભંગજ્ઞાન છે. એ ધ્યાનમાં રાખવું કે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધીનું જ્ઞાન તે ખરૂં જ્ઞાન નથી પણ તેને શાસ્ત્રકાર અજ્ઞાન કહે છે.

મલિન જ્ઞાનનો અર્થ ‘છદ્મસ્થનું’ જ્ઞાન (અર્થાત્ વધારેમાં વધારે ખારમા ‘ગુણસ્થાનક સુધી આરૂઢ થયેલાનું’ નહિ કે એ ગુણસ્થાનકથી આગળ વધેલાનું જ્ઞાન) એમ કરવાથી એ સમજી શકાય છે કે મલિન જ્ઞાનથી મતિ-જ્ઞાન, શ્રુત-જ્ઞાન, અવધિ-જ્ઞાન અને મન:પર્યય-જ્ઞાન સમજવાં, કેમકે આ જ્ઞાનોનો પ્રાદુર્ભાવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી નહિ કે આત્મનિક્ક ક્ષયથી થતો હોવાથી તે જ્ઞાનવાળો જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મરૂપી મલથી યુક્ત હોવાને લીધે તેનું જ્ઞાન મલિન છે. નિર્મલ જ્ઞાન તો કેવલજ્ઞાન જ છે, કેમકે તે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય

૧ છાદ્યતીતિ છદ્મ-કર્માભિષીયતે, છદ્મનિ તિષ્ઠતીતિ છદ્મસ્થઃ ।

૨ નરકમાં પણ કેટલાક જીવોને શુદ્ધ અવધિજ્ઞાન હોઈ શકે છે અને આ હકીકત ઉપાન્ય ભવમાં જે તીર્થંકરો પહેલી, બીજી કે ત્રીજી નરકમાં (આ સિવાયની આક્રીની ચાર નરકોમાં આગલેજ ભવે તીર્થંકર તરીકે ઉત્પન્ન થનાર જીવ હોઈ શકે નહિ) હોય, તેને તો લાગૂ પડે છેજ.

૩ ‘ગુણસ્થાનક’ એ જૈનોનો પારિલાષિક શબ્દ છે. ‘ગુણસ્થાન’ એટલે આત્મિક ‘ગુણોના વિકાસનું સ્થલ.’ આનો વિકાસ ક્રમશઃ થાય છે. આત્માનો સંપૂર્ણ વિકાસ ચૌદમે સ્થાનકે થાય છે. આ ચૌદ સ્થાનકની માહિતી માટે જુઓ શ્રીમાન્ રત્નશેખરકૃત ‘ગુણસ્થાન-ક્રમારોહ,’ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત ‘યોગ-દૃષ્ટિસમુચ્ચય,’ શ્રીવિનયવિજયજીકૃત ‘લોકપ્રકાશ’ અને શ્રીનેમિચન્દ્રસૂરિકૃત ‘પ્રવચન-સારોદ્ધાર.’

તે પૂર્વે આત્મા સ્વપ્રદેશમાંથી પોતાના અનાદિકાળના શત્રુરૂપ જ્ઞાનાવરણીય કર્મને સદાને માટે દેશવટો દે છે અને આ પ્રમાણે આ શત્રુ દેશપાર થતાં આત્મા સર્વજ્ઞ બને છે.

આ ઉપરથી તો એમ સૂચન થાય છે કે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા બાદ મતિજ્ઞાનાદિક ચાર જ્ઞાનોનો સદ્ભાવ સંભવતો નથી. આ વાતને વાચકવર્ય શ્રીઉમાસ્વાતિ પણ ટેકો આપે છે, કેમકે તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રના પ્રથમ અધ્યાયના ૩૧મા સૂત્ર દ્વારા તેઓ કહે છે કે—

“ ઇકાદીનિ ભાજ્યાનિ યુગપદેકસ્મિન્ના ચતુર્ભ્યઃ ”

આ સંબંધમાં મત-લેહ બેવામાં આવે છે અને તે એ છે કે જેમ સૂર્યનો પ્રકાશ થતાં તારા નક્ષત્રાદિકની પ્રભા તેમાં સમાઇ જાય છે, પરંતુ તેથી કંઈ તેનો નાશ થયેલો ગણાય નહિ, તેવી રીતે અથવા તો જેમ સર્વજ્ઞ થયા બાદ પાંચ દ્રવ્યેન્દ્રિયો રહેવા છતાં પણ જેમ સર્વજ્ઞ ભાવેન્દ્રિયથી સર્વ કાર્ય કરે છે તેમ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા બાદ પણ બાકીનાં ચાર જ્ઞાનો સંભવે છે; પછી ભલે તે અકિંચિત્કર રહે.

જે કે આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં પાંચે જ્ઞાનોનો સદ્ભાવ સંભવી શકે છે છતાં પણ એ ભૂલી જવું બેઠાં નહિ કે ક્ષાયિકભાવમાં વિચરનારા સર્વજ્ઞને ક્ષાયોપશમિક ભાવથી ઉત્પન્ન થતાં જ્ઞાનો કેમ સંભવે એ પ્રશ્ન જેવો ને તેવોજ ખડો રહે છે તેનું શું ?

આ સંબંધમાં અત્ર વિશેષ ઉઠાપોહ ન કરતાં તેના જિજ્ઞાસુને ઉપર્યુક્ત સૂત્ર ઉપરના ભાષ્ય અને ટીકા તેમજ વિશેષાવશ્યક વિગેરે ગ્રન્થો તરફ દૃષ્ટિપાત કરવા ભલામણ કરવામાં આવે છે.

૪ ૪ ૪ ૪

જિનેશ્વરાણાં સ્તુતિઃ—

યેઽમેયે મેરુમૂર્ધન્યતુલફલવિધાસત્તરૂપાત્તરૂપાઃ

સન્ધુઃ સન્ધુત્પજીર્યદ્દષ્ટપદિ સુરજલૈઃ પ્રાસ્તમોહાસ્તમોહાઃ ।

જાતૌ જાતૌજસસ્તે દ્યુતિચિતિજિતસત્કુન્દદન્તા દદન્તા-

મધ્યામધ્યાભગમ્યાઃ પ્રશમમિહ જિનાઃ પાપદાનાં પદાનામ્ ॥ ૧૪ ॥

—સગ્ ૦

ટીકા

યે જિના જાતૌ—જન્મનિ મેરુમૂર્ધનિ સુરજલૈઃ સન્ધુઃ—સ્નપિતવન્તઃ । પાપદાનાં પદા-
નાં—સ્થાનાનાં પ્રશમં દદતુ—પ્રયચ્છન્તુ । અમેયે—નિષ્પ્રમાણે । કિંમૂતા જિનાઃ ? અતુલફ-
લાનાં વિધાનં વિધા તસ્યાં સત્તરૂપાં—શોભનતરૂપાં સંબન્ધિ ઉપાત્તં—પ્રાપ્તં રૂપં ચૈસ્તે । સ-
ન્ધુત્યો—જલૈઃ પ્રસ્રવણાઃ અજીર્યન્ત્યઃ પ્રત્યગ્રાઃ દષ્ટપદઃ—શિલા યસ્મિન્ મેરૌ । પ્રાસ્તો મોહો
ચૈસ્તે । તમો જહતિ યે તે તમોહાઃ । જાતં ઓજો—બલં યેષાં તે । દ્યુતેઃ ચિતિઃ (દ્યુતિ૦)

દ્યુતિચિત્યા દન્તાનાં સંવન્ધિન્યા જિતાનિ સત્કુન્દાનિ ચૈર્દન્તૈસ્તે । અધ્યામં-સ્પષ્ટં ચ તદ્
ધ્યાનં ચ તેન ગમ્યા-ગમનીયા યે તે ॥ ૧૪ ॥

અન્વયઃ

યે જાતૌ અ-મેયે સ-હ્રુતિ-અ-જીર્યત્-દ્વપદિ મેરુ-મૂર્ધનિ સુર-જલૈઃ સહ્નુઃ, તે અતુલ-ફલ-
વિધા-સત્-તરુ-ઉપાત્ત-રૂપાઃ, પ્રાસ્ત-મોહાઃ, તમસ્-હાઃ, જાસ્ત-ઓજસઃ, દ્યુતિ-ચિતિ-જિત-સત્-
કુન્દ-દન્તાઃ અધ્યામ-ધ્યાન-ગમ્યાઃ જિનાઃ પાપદાનાં પદાનાં પ્રશમં દ્વહ દ્વન્તામ્ ।

શબ્દાર્થ

અમેયે (મૂં અમેય)=માપ-રહિત, અત્યંત મોટા.

મેરુમૂર્ધનિ=મેરુના શિખર ઉપર.

વિધા=વિધાન.

ઉપાત્ત (ધાં દા)=પ્રાપ્ત કરેલ, મેળવેલ.

અતુલફલવિધાસત્તરુપાત્તરૂપાઃ=અનુપમ ફલનું વિ-
ધાન કરવામાં ઉત્તમ વૃક્ષ સંબંધી પ્રાપ્ત કર્યું છે
૩૫ જેમણે એવા.

સહ્નુઃ (ધાં સ્ના)=સ્નાન કર્યું.

હ્રુતિ=અરબું તે.

અજીર્યત્=નહિ ખવાઈ ગયેલા.

દ્વપદ્=પત્થર.

સહ્નુસ્યજીર્યદ્વપદિ=જળના ધોધ વડે નથી ખવાઈ
ગયેલા પત્થરો જેને વિષે એવા.

સુરજલૈઃ=દેવના જલો વડે.

પ્રાસ્ત (ધાં અસ્)=દૂર ફેંકી દીધેલ.

પ્રાસ્તમોહાઃ=દૂર ફેંકી દીધો છે મોહ જેમણે એવા.

તમોહાઃ (મૂં તમોહ)=અંધકારનો નાશ કરનારા.

જાતૌ (મૂં જાતિ)=જન્મને વિષે.

જાત્. (ધાં જન્)=ઉત્પન્ન થયેલ.

જાતૌજસઃ=ઉત્પન્ન થયું છે બલ જેમને એવા.

ચિતિ=સમુદાય, કલાપ.

દન્ત=દાંત.

દ્યુતિચિતિજિતસત્કુન્દદન્તાઃ=તેજના સમૂહ વડે
જીત્યો છે સારા કુન્દને જેણે એવા દાંતવાળા.

દ્વન્તામ્ (ધાં દ્વ)=અર્પો.

અધ્યામ=સ્પષ્ટ.

ધ્યાન=ધ્યાન, એક તાન.

ગમ્ય=પ્રાપ્ય, મળી શકે તેવા.

અધ્યામધ્યાનગમ્યાઃ=સ્પષ્ટ ધ્યાન વડે પ્રાપ્ય.

પ્રશમં (મૂં પ્રશમ)=નાશ.

પાપદાનાં (મૂં પાપદ્)=પાપ દેનારા, પાપ-જનક.

પદાનાં (મૂં પદ)=સ્થાનોની.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“ જેમણે માપ-રહિત તેમજ જલના ઝરવા વડે નથી ખવાઈ ગયેલા પત્થરો જેને
વિષે એવા મેરુ (પર્વત)ના શિખર ઉપર સુરોએ (લાવેલાં) જલ વડે પોતાના જન્મ-સમયે
સ્નાન કર્યું, તે તીર્થકરો કે જેમણે અનુપમ ફલ અર્પણ કરનારા એવા ઉત્તમ વૃક્ષના રૂપને
પ્રાપ્ત કર્યું છે, તથા વળી જેમણે મોહને પરાસ્ત કર્યો છે તેમજ (અજ્ઞાનરૂપી) અંધકારનો
વિનાશ કર્યો છે, તથા વળી જેમણે (અનંત વીર્યરૂપ) પરાક્રમ પ્રાપ્ત કર્યું છે, તેમજ જેમણે
દંતની કાન્તિના કલાપ વડે ઉત્તમ કુન્દ (કુસુમો)ને (પણ) પરાજિત કર્યો છે તેમજ
જેઓ સ્પષ્ટ (અર્થાત્ હીનતા અથવા શ્યામતાથી રહિત એવા) ધ્યાન વડે લભ્ય છે,
તે તીર્થપતિઓ પાપ-જનક સ્થાનોનો વિનાશ કરો.”—૯૪

❧ ❧ ❧ ❧

जिनवचनविचारः—

दोषो दोषोरुसिन्धुप्रतरणविधिषु न्यायशस्या यशस्याः

प्रादुः प्रादुष्कृतार्थाः कृतनतिषु जयं सम्पराये परा ये ।

ते शान्तेशां नखांशुच्छुरितसुरशिरोराजिनानाजिनाना-

मारामा राद्धिलक्ष्म्या वचनविधिलवा वो दिशन्तां दिशं ताम् ९५

—स्रग्०

टीका

वो—युष्मभ्यं वचनविधिलवा दिशं—अवस्थां ददताम् । दोषा एव उरुसिन्धुः—बृहन्नदी तस्याः प्रतरणविधयस्तेषु दोषो—वाहवो ये, वचनविधिलवविशेषणम् । न्यायेन शस्याः—स्तुत्याः । यशसि हिता यशस्या ये । कृता नतिर्यैस्ते तेषु । प्रादुः—धृतवन्तो वे । कं ? जयम् । क ? सम्पराये—सङ्ग्रामे । प्रादुष्कृताः—प्रकाशीकृताः अर्था यैस्ते । पराः—प्रधाना ये । शान्ता ईशा-जिनादयो यस्यां दिशि सा ताम् । नखानां अंशवो—दीप्तयस्तैः छुरिताः—चिताः सुरशिरोराजयः—पङ्क्तयो यैस्ते एवंविधाश्च नानाजिनाश्च तेषाम् । वचनविधिलवाः निर्वृतिलक्ष्म्या आरामा इत्यर्थः ॥ ९५ ॥

अन्वयः

ये दोष-उरु-सिन्धु-प्रतरण-विधिषु दोषः, न्याय-शस्याः, यशस्याः, कृत-नतिषु सम्पराये जयं प्रादुः, ते प्रादुष्कृत-अर्थाः पराः राद्धि-लक्ष्म्याः आरामाः, नख-अंशु-छुरित-सुर-शिरस्-राजिनाना-जिनानां वचन-विधि-लवाः वः तां शान्त-ईशां दिशं दिशन्ताम् ।

शब्दार्थ

दोषः (मू० दोस्)=दुस्ते.

सिन्धु=नदी.

प्रतरण=तरुं ते.

विधि=द्विधा.

दोषोरुसिन्धुप्रतरणविधिषु=अपराधरूपी विशाण
नदीने तरी ज्वानी द्विधाभां.

न्याय=न्याय, नीति.

न्यायशस्याः=न्याये करीने प्रशंसा-पात्र.

यशस्याः (मू० य्वास्य)=कीर्तिना साधनरूप.

प्रादुः (धा० दा)=धारणु कर्थां.

प्रादुष्कृत (धा० कृ)=प्रकाशित करेव.

अर्थ=पदार्थ.

प्रादुष्कृतार्थाः=प्रकाशित कर्था छे पदार्थो जेमले जेवा.
कृतनतिषु (मू० कृतनति)=कर्था छे प्रणाम जेमले
जेवाने विषे.

जयं (मू० जय)=विजयने, इत्तेडने.

सम्पराये (मू० सम्पराय)=संघामने विषे.

पराः (मू० पर)=उत्तम.

शान्त (धा० शम्)=शांति.

ईशा=धर्मर, तीर्थकर.

शान्तेशां=शान्त छे धर्मर जेवां ते.

अंशु=डिरलु.

छुरित=आस.

शिरस्=शीर्ष, मस्तक.

જિન=તીર્થંકર.

નસ્વાંશુચ્છુરિતસુરશિરોરાજિનાનાજિનાનાં=નખનાં
કિરણોથી વ્યાપ્ત કરી છે દેવોના મસ્તકોની શ્રેણિને
જેમણે એવા વિવિધ તીર્થંકરોના.

આરામાઃ (મૂં આરામ)=ઉદ્યાનો, વાટિકાઓ, ઝગીયાઓ.
રાદ્ધિ=સિદ્ધિ, નિર્વૃત્તિ.

રાદ્ધિલક્ષ્મ્યાઃ=સિદ્ધિરૂપી સંપત્તિની.

વચન=વચન, વાણી.

લઘ્વ=લેશ, ભાગ.

વચનવિધિલવાઃ=વચનની વિધિના અંશો.

દિશન્તાં (મૂં દિશ્)=અર્પો, ખતાવો.

દિશાં (મૂં દિશ્)=દિશાને.

શ્લોકાર્થ

જિન-વચનનો વિચાર—

“જે (વાક્યો) અપરાધરૂપ મહાનદીને તરી જવામાં હસ્ત (સમાન) છે (અર્થાત્ તે કાર્યમાં અવલમ્બનરૂપ છે), વળી જે ન્યાયે કરીને પ્રશંસનીય છે તેમજ કીર્તિના સાધનરૂપ છે, તથા વળી પ્રણામ કર્યો છે જેમણે એવા (જનો)ને સંચામમાં જેણે વિજય અર્પણ કર્યો છે, તે, પ્રકાશિત કર્યો છે પદાર્થો જેણે એવા તથા ઉત્તમ તેમજ નિર્વૃત્તિરૂપી લક્ષ્મીની વાટિકારૂપ એવા, નખની દ્યુતિ વડે વ્યાપ્ત કરી છે જેમણે સુરોના શીર્ષની શ્રેણિને એવા વિવિધ તીર્થંકરોના વચનની વિધિના અંશો તે દિશા કે જ્યાં ઈશ્વરે શાંત (વીતરાગ) છે તે ખતાવો.”—૯૫

અમ્બાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સિંહેઽસિં હેલયાઽલં જયતિ खरनखैर्वीतनिष्ठेऽतनिष्ठे

शुक्ले शुक्लेशनाशं दिशति शुभकृतौ पण्डितेऽखण्डिते खम् ।

याते या तेजसाऽऽढ्या तडिदिव जलदे भाति धीराऽतिधीरा-

पत्याऽऽपत्यापनीयान्मुदितसमपराद्ध्याधमं बाध'मम्बा'॥૧૬॥૨૪॥

—સર્ગ૦

બાધં—પીડાં અમ્બા દેવતા અપનીયાત્ । સમા—મધ્યમાઃ પરાદ્ધ્યા—ઉત્તમા અધમા—નિ-
કૃષ્ટાઃ, મુદિતાઃ સમપરાદ્ધ્યાધમા યસ્મિન્ બાધાપનચને તત્, ક્રિયાવિશેષણમિદમ્ । યા સિંહે
આરૂઢા । અસિં—સર્વજ્ઞ હેલયા જયતિ—અભિભવતિ । કૈઃ ? खरनखैः । વીતા નિષ્ઠાઃ—ક્રેશાઃ
યસ્ય સ તસ્મિન્ । અતનિષ્ઠે—બૃહત્પ્રમાણે । શુક્લે—ધવલે । શુચઃ—શોકાશ્ચ ક્રેશાશ્ચ તેષાં
નાશં યા દિશતિ । કસ્યાં ? શુભકૃતૌ । પણ્ડિતે—નિપુણે કેનચિદપ્યખણ્ડિતે । સ્વં—આકાશં
યાતે । એવંવિશિષ્ટે સિંહેઽવસ્થિતા ભાતિ તેજસાઽઽધ્યા । કથં ? તડિદિવ જલદે—વિદ્યુદિવ
મેષે । ધીરા—સત્ત્વવતી । અતીવ ધીરે અપત્યે યસ્યાઃ સા । આપત્ય—આગત્ય । બાધમપનીયા-
દિતિ સંબન્ધઃ ॥ ૧૬ ॥

॥ इति चण्पभट्टिसूरिकृतचतुर्विंशतिकाटीका ॥

અન્વયઃ

બા તેજસા આઠ્ઠ્યા ધીત-નિષ્ટે અતનિષ્ટે શુક્લે પણ્ડિતે અ-અણ્ડિતે લ્લં યાતે સિંહે (અવસ્થિતા) જલદે તહિત્ત્વ ઈવ ભાતિ, ઘર-નલ્લૈઃ અસિં હેલયા અલ્લં જયતિ, શુભ-કૃતૌ શુચ્-ક્લેશ-નારાં વિશતિ, સા ધીરા અતિ-ધીર-અપત્યા 'અમ્બા' આપત્ય વાધં મુદિત-સમ-પરાઠ્ઠ્ય-અધમં અપનીયાત્ ।

શીલ્પાર્થ

સિંહે (મૂં સિંહ) = સિંહના ઉપર.
 હેલયા (મૂં હેલા) = લીલાપૂર્વક.
 ઘર = તીક્ષ્ણ.
 ઘરનલ્લૈઃ = તીક્ષ્ણ નખો વડે.
 ધીત (ધાં ઈ) = વિશેષતઃ ગયેલ.
 નિષ્ટા = ક્લેશ.
 ધીતનિષ્ટે = નષ્ટ થયો છે ક્લેશ જેનો એવી.
 અતનિષ્ટે (મું તનિષ્ટ) = મોટા માપવાળા.
 શુક્લે (મૂં શુક્લ) = શ્વેત, ધવલ.
 શુચ્ = શીક.
 ક્લેશ = ખેદ.
 શુક્લેશનારાં = શોક અને ખેદના વિનાશને.
 વિશતિ (ધાં વિશ્) = આપે છે.
 કૃતિ = કાર્ય.
 શુભકૃતૌ = શુભ કાર્યમાં.
 પણ્ડિતે (મૂં પણ્ડિત) = આલાક.
 અણ્ડિતે (મૂં અણ્ડિત) = અઅણ્ડિત.
 લ્લં (મૂં લ્લ) = આકાશ.

યાતે (મૂં યાત) = ગયેલ.
 તેજસા (મૂં તેજસ્) = તેજ વડે.
 આઠ્ઠ્યા (મૂં આઠ્ઠ્ય) = યુક્ત, વિશિષ્ટ.
 તહિત્ત્વ = વીજળી.
 જલદે (મૂં જલદ) = મેધને વિષે.
 ભાતિ (ધાં ભા) = શોભે છે.
 ધીરા (મૂં ધીર) = બળવાળી.
 અપત્ય = ખાળક.
 અતિધીરાપત્યા = અત્યંત ધીર છે ખાળક જેનાં એવી.
 આપત્ય (ધાં પત્) = આવીને.
 અપનીયાત્ (ધાં ની) = દૂર કરો.
 પરાઠ્ઠ્ય = શ્રેષ્ઠ, ઉત્કૃષ્ટ.
 અધમ = નીચ, નિકૃષ્ટ.
 મુદિત (ધાં મુદ્) = હર્ષિત.
 મુદિતસમપરાઠ્ઠ્યાધમં = સાધારણ, ઉત્તમ તેમજ અધમ (વર્ગો) ખુશી થાય તેવી રીતે.
 વાધં (મૂં વાધ) = પીડાને.

શ્લોકાર્થ

અમ્બા દેવીની સ્તુતિ—

“જે તેજ વડે યુક્ત છે તથા વળી નષ્ટ થયો છે ક્લેશ જેનો એવા તથા મહાન્ (અત્યંત પ્રૌઢ) તેમજ શ્વેત અને ચતુર તથા ક્રોધથી પણ પરાભવ નહિ પામેલ એવા આકાશમાં ગયેલા સિંહ ઉપર, જેમ મેધને વિષે સૌદામિની શોભે છે, તેમ જે શોભે છે, તેમજ વળી જે તીક્ષ્ણ નખો વડે તરવારને લીલાપૂર્વક સર્વથા પરાજિત કરે છે, તથા વળી શુભ કાર્યને વિષે જે શોક અને ખેદનો વિનાશ કરે છે, તે સત્ત્વવાળી તેમજ અત્યંત ધીર બાળકવાળી અમ્બા (દેવી) (અત્ર) આવીને (હે ભયો! તમારી) પીડાને મધ્યમ, ઉત્તમ તેમજ અધમ (વર્ગો) રાજી થાય તેવી રીતે દૂર કરો.”—૯૬

સ્પષ્ટીકરણ

મનુષ્યોનું વર્ગીકરણ—

જૈન શાસ્ત્રમાં જે અધમતમ, અધમ, વિમધ્યમ, મધ્યમ, ઉત્તમ અને ઉત્તમોત્તમ એમ મનુષ્યના છ પ્રકાર પાડવામાં આવ્યા છે (આ સંબંધી માહિતી માટે જુઓ મહાનિશ્ચય,

તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રની સંબંધકારિકા અને શ્રીક્ષેમંકરકૃત પદ્મપુરુષચરિત્ર), તેનો સામાન્યતઃ ઉપર્યુક્ત ત્રણ પ્રકારોમાં અંતર્ભાવ થઈ શકતો હોવાથી અત્ર તેનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.

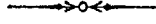
આ વાતની શ્રીમાન્ યશોવિજયજીએ રચેલી માર્ગદ્વારિંશિકાનાં નિમ્ન-લિખિત પદ્યો સાક્ષી પૂરે છે એટલું જ નહિ, પરંતુ તેના સ્વરૂપ ઉપર પણ પ્રકાશ પાડે છે.

“ગુણી ચ ગુણરાગી ચ, ગુણદ્વેષી ચ સાધુષુ ।
શ્રૂયન્તે વ્યક્તમુત્કૃષ્ટ-મધ્યમાધમવુદ્ધયઃ ॥
તે ચ ચારિત્રસમ્યક્ત્વ-મિથ્યાદર્શનભૂમયઃ ।
અતો દ્વયોઃ પ્રકૃત્યૈવ, વર્તિતવ્યં યથાવલમ્ ॥”

અર્થાત—(૧) ગુણવાન્, (૨) ગુણાનુરાગી અને (૩) સાધુ જનોના ગુણના દ્વેષી એવા ત્રણ પ્રકારના મનુષ્યો સ્પષ્ટ રીતે સંભળાય છે. આ ત્રણને ‘ઉત્તમ’ ‘મધ્યમ’ અને ‘અધમ’ સમજવા. વળી તેઓ ચારિત્ર, સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાદર્શનની ભૂમિ ઉપર રહેલા છે (અર્થાત તેઓ અનુક્રમે ચારિત્રવાન્, સમ્યક્ત્વધારી અને મિથ્યાદૃષ્ટિ છે). વાર્તે વિવેકી જને પ્રથમના જે પ્રકારના પંથમાં યથાશક્તિ વર્તન કરવું (એટલે કે ગુણ પ્રાપ્ત કરવા કમર કસવી અને વળી અન્યોના ગુણોનું અનુમોદન તો અવશ્ય કરવુંજ).

शब्द-कोषः

अ

अंशु (पुं०)=किरण्ण.
 अंस (पुं०)=भस्मो.
 अंहति (स्त्री०)=दान.
 अंहस् (न०)=पाप.
 अक्ष (न०)=छन्दिय.
 अक्ष (पुं०)=इक्ष.
 अक्षम (वि०)=असमर्थ.
 अखण्डित (वि०)=संपूर्ण.
 अखिल (वि०)=समस्त, सर्वे.
 अग (पुं०)=पर्वत.
 अगम (वि०)=दुर्गम.
 अग्रिम (वि०)=मुष्ण.
 अघ (न०)=पाप.
 अङ्कित (वि०)=लक्षित.
 अङ्कुरा (पुं०)=दाथीने ढीक खलाववानी आंकड.
 अङ्ग (न०)=देह.
 अङ्गि (पुं०)=चरण्ण.
 अचर (वि०)=स्थावर, स्थिर रहनेनार.
 अच्युता (स्त्री०)=अच्युता (विद्या-देवी).
 अज (वि०)=अज-रहित.
 अजित (पुं०)=जैनोना द्वितीय तीर्थंकर.
 अजित (वि०)=नहि लतेव.
 अजिन (न०)=आमहुं.
 अजेय (वि०)=नहि लताय जेवो.
 अञ्च (१०, उ० गतिपूजनयोः)=(१) अञ्चुं; (२) पूञ्चुं.
 अञ्जन (न०)=आमण्ण.
 अञ्जसा (अ०)=सत्वर, अक्षटी.
 अट्या (स्त्री०)=गमन.
 अति (अ०)=(१) अतिशयवाचक अव्यय; (२) उल्लेखनवाचक अव्यय.
 अतिशय (पुं०)=अधिकपण्ण.
 अतीव (अ०)=अत्यंत, घण्ण.
 अतुल (वि०)=पुष्कण्ण.
 अत्र (अ०)=आह्णिया.

अदस् (स०)=जे.
 अद्रि (पुं०)=पर्वत.
 अधम (वि०)=नीच.
 अधिक (वि०)=अधिक.
 अध्याम (वि०)=स्पष्ट.
 अनङ्ग (पुं०)=कामदेव.
 अनन्त (वि०)=पार विनाना.
 अनन्तजित् (पुं०)=जैनोना चौदमा तीर्थंकर.
 अनागस् (वि०)=अपराध विनाणुं.
 अनाविल (वि०)=निर्मण्ण.
 अनिशम् (अ०)=सर्वदा.
 अनु (अ०)=योग्यतावाचक अव्यय.
 अनुत्तम (वि०)=सर्वोत्तम.
 अनुपम (वि०)=असाधारण्ण, निरूपम.
 अनेक (वि०)=ऐक करतां वधारे.
 अन्त (पुं०)=(१) नाश; (२) छेडे.
 अन्तक (वि०)=विनाशक.
 अन्तर (वि०)=आन्तरिक.
 अन्ध (वि०)=आंधणो.
 अन्वय (पुं०)=संतति, प्रवाह.
 अप् (स्त्री०)=अण्ण.
 अप (अ०)=दूरवाचक अव्यय.
 अपघन (पुं०)=अवधव.
 अपत्य (न०)=आणक.
 अपर (वि०)=अन्य.
 अपवर्ग (पुं०)=भोक्ष, निर्वाण्ण.
 अपि (अ०)=पण्ण.
 अप्रतिचक्रा (स्त्री०)=अप्रतिचक्रा (विद्या-देवी).
 अद्भ (न०)=कमण्ण.
 अद्भि (पुं०)=समुद्र.
 अभिद्रोह (पुं०)=अपकार.
 अभिनन्दन (पुं०)=जैनोना चौथा तीर्थंकर.
 अभिनन्दन (वि०)=आनंद आपनार.
 अभिषेक (पुं०)=अभिषेक.
 अभ्यधिक (वि०)=संपूर्ण.

अमत (वि०)=नहि मानेन.
 अमन्द (वि०)=रूपध.
 अमर (पुं०)=देव.
 अमर्त्य (पुं०)=देव.
 अमल (वि०)=भेल वगरनुं.
 अमृत (न०)=अमृत.
 अमेय (वि०)=नहि मापी शक्य तेवो.
 अम्बा (स्त्री०)=अम्बा (शासन-देवी).
 अम्बु (न०)=जल.
 अम्बुज (न०)=कमल.
 अम्बुद (पुं०)=मेघ.
 अम्बुधर (पुं०)=मेघ.
 अम्भोज (न०)=कमल.
 अर (पुं०)=नैनोना अहारमा तीर्थकर.
 अरम् (अ०)=जलटी.
 अराति (पुं०)=शत्रु, दुश्मन.
 अरि (पुं०)=(१) दुश्मन; (२) पैदुं.
 अर्क (पुं०)=सूर्य.
 अर्गल (न०)=लोगण.
 अर्च (१०, ऊ० पूजायाम्)=पूजयुं.
 अर्चन (न०)=पूज.
 अर्चा (स्त्री०)=(१) पूज; (२) शरीर.
 अर्ति (स्त्री०)=पीडा.
 अर्थ=पदार्थ.
 अर्पक (वि०)=आपनार.
 अर्यमन् (पुं०)=सूर्य.
 अलक (पुं०)=वाण, केश.
 अलम् (अ०)=अत्यंततावायक अन्यथ.
 अलङ्कन (वि०)=नहि ओणंगवा लायक.
 अलिन् (पुं०)=लभरी.
 अलीक (वि०)=असत्य.
 अव (१, प० रक्षण-गति-कान्ति-प्रीति-वृद्धिषु)=रक्षयुं
 करयुं.
 अवदात (वि०)=निर्भण.
 अवन (न०)=रक्षण, अथाव.
 अवम (न०)=पाप.
 अवान (वि०)=नहि करमाध गयेयुं, ताणुं.
 अव्याहत (वि०)=निर्भाधित.
 अशक्य (वि०)=असंभवित.
 अशुभ (वि०)=अराध.

अस् (२, प० भुवि)=डोवुं, थयुं.
 अस् (४, प० क्षेपणे)=डेंकयुं.
 अस (पुं०)=डेंकयुं ते.
 असत् (वि०)=अराध.
 असम (वि०)=निर्पम.
 असमान (वि०)=निर्पम.
 असङ्गता (स्त्री०)=निःसंगता.
 असि (पुं०)=तरवार.
 असु (पुं०)=प्राणु.
 असुमत् (वि०)=प्राणु.
 अस्त्र (न०)=अस्त्र.
 अस्थि (न०)=हाडकुं.
 अस्मद् (स०)=प्रथम पुरुषवाचक सर्वनाम.
 अहित (पुं०)=शत्रु.
 अहो (अ०)=अडो.

आ

आ (अ०)=मर्यादावाचक अन्यथ.
 आगम (पुं०)=सिद्धान्त.
 आगस् (न०)=पाप.
 आजि (स्त्री०)=वडाध.
 आज्ञा (स्त्री०)=आदेश.
 आढ्य (वि०)=युक्त.
 आत्मन् (पुं०)=ज्य.
 आदर (पुं०)=भंत.
 आदि (वि०)=शर्यात.
 आधि (स्त्री०)=मानसिक पीडा.
 आनक (पुं०)=हुंहुलि, नगारे.
 आनन (न०)=मुप.
 आनन्द (पुं०)=आनन्द, डर्ष.
 आप (५, प० व्याप्तौ)=भेणवयुं.
 आप (न०)=जलनो समुद्र.
 आपद् (स्त्री०)=कध.
 आपस् (न०)=जल.
 आभा (स्त्री०)=(१) कान्ति; (२) मणतापणुं.
 आभोग (पुं०)=विस्तार.
 आमर (वि०)=देव-संबंधी.
 आमोद (पुं०)=सुगंध.
 आम्र (पुं०)=आंणो.
 आय (पुं०)=दास.

आयति (स्त्री०)=अविष्यकाण.
 आरम्भ (पुं०)=शरुआत.
 आरात् (अ०)=दूरथी.
 आराम (पुं०)=भाग.
 आर्त (स्त्री०)=पीडित.
 आर्हती (स्त्री०)=तीर्थंकरना संबन्धी.
 आलय (पुं०)=गृह.
 आलि (स्त्री०)=श्रेष्ठी, हार.
 आवली (स्त्री०)=पंजि,
 आशय (पुं०)=आश्रय, आधार.
 आशु (अ०)=जलटी.
 आस् (२, आ० उपवेशने)=भेसतुं.
 आसन (न०)=आसन.
 आस्था (स्त्री०)=श्रद्धा, आश्रीन.
 आहव (न०)=दशदिश.

इ

इ (२, प० गतौ)=जुं; उदि=उगजुं.
 इति (अ०)=अभ.
 इन्दु (पुं०)=चन्द्र.
 इन्द्र (पुं०)=(१) सुरपति; (२) मुख्य.
 इव (अ०)=अभ.
 इह (अ०)=अहिंसां.

ई

ईक्ष (१, आ० दर्शने)=भेजुं.
 ईद (२, आ० स्तुतौ)=स्तुति करवी.
 ईति (स्त्री०)=उपद्रव.
 ईप्सित (वि०)=भेजववा धरुछेव.
 ईरण (न०)=प्रेरण.
 ईश (पुं०)=(१) स्वामी; (२) भद्रुद्वेय; (३) तीर्थंकर.
 ईशिनी (स्त्री०)=स्वामिनी.
 ईश्वर (पुं०)=नाथ.
 ईहित (न०)=अहित.

उ

उग्र (वि०)=तीव्र.
 उचित (वि०)=योग्य.
 उच्चैस् (अ०)=उच्च प्रकारे.
 उच्चल (वि०)=उजुं.
 उज्ज्व (६, प० उत्सर्गे)=छोडी देजुं.

उत्कर (पुं०)=दगदी.
 उत्तम (वि०)=श्रेष्ठ.
 उत्तारक (वि०)=तारनार.
 उदक (न०)=जल.
 उदधि (पुं०)=समुद्र.
 उदन्वत् (पुं०)=दरियो.
 उदय (पुं०)=उदय.
 उदर (न०)=मध्य भाग.
 उदित=(१) उदय; (२) कथेव.
 उदार (वि०)=मुख्य.
 उद्भव (पुं०)=उत्पत्ति.
 उन्नति (स्त्री०)=समृद्धि.
 उपताप (पुं०)=संताप.
 उपमा (स्त्री०)=सरभमणी.
 उपमान (न०)=उपमा.
 उपरि (अ०)=उपर.
 उपलम्भ (पुं०)=आक्षेप.
 उपाय (पुं०)=उपाय.
 उह (वि०)=विशाण.

ऋ

ऋजिम=सरलता.
 ऋण (न०)=देजुं.
 ऋत (न०)=सत्य.
 ऋत (वि०)=अभ्यास करवा लायक.
 ऋद्धि (स्त्री०)=संपत्ति, पैलव.

ए

एकधा (अ०)=अेक रीते.
 एघन (न०)=वृद्धि.
 एनस् (न०)=पाप.
 एव (अ०)=ज.
 एवम् (अ०)=आपी रीते.

ओ

ओघ (पुं०)=समूह.
 ओजस् (न०)=अण.

क

क (न०)=(१) जल; (२) भस्तक.
 कज (न०)=कमल.
 कण (पुं०)=अश.
 कथञ्चित् (अ०)=महा महेनते.

कनक (न०)=सीनुं.
 कमल (न०)=कमल.
 कम्प्र (वि०)=अस्थिर.
 कम्प्र (वि०)=मनोहर.
 कर (पुं०)=किरण.
 कर (वि०)=करनार.
 करण (न०)=धन्द्रिय.
 कराल (वि०)=डंथा.
 कल (वि०)=मनोहर.
 कलश (पुं०)=कणश.
 कलुष (न०)=पाप.
 कवि (पुं०)=(१) काव्य रचनार; (२) पंडित.
 कस् (१, प० गतौ)=कस्; विकस्=विकास पामुं.
 कानन (न०)=वन.
 कान्त (वि०)=मनोहर.
 कान्ता (स्त्री०)=स्त्री.
 कान्तार (न०)=वन.
 कान्ति (स्त्री०)=प्रभा, तेज.
 काम (पुं०)=कंदर्प, मदन.
 कामित (वि०)=वांछित, धृच्छेक्षो.
 काय (पुं०, न०)=देह.
 कार (वि०)=करनार.
 कारिन् (वि०)=करनार.
 कार्मुक (न०)=धनुष्य.
 काल (पुं०)=यम.
 काली (स्त्री०)=काली (विद्या-देवी).
 किन्नर (पुं०)=अेक नतनो व्यंतर देव.
 किम् (अ०)=शा भाटे.
 किम् (स०)=कोषु.
 कीर्ति (स्त्री०)=आभर.
 कु (अ०)=पराभवायक शब्द.
 कुण्डिका (स्त्री०)=(१) कमाण्डलु; (२) दाड करनारी.
 कुन्त (पुं०)=साक्षी.
 कुन्थु (पुं०)=नैनोना सत्तरमा तीर्थकर.
 कुन्द (न०)=भोगरातुं कुल.
 कुमत (न०)=दुष्ट सिद्धान्त.
 कुमुद (न०)=अन्द्रविकासी कमल.
 कुल (न०)=समुदाय.
 कुवादिन् (वि०)=भोटा तर्क उठावनार.
 कुश (न०)=कण,

कुशल (वि०)=अतुर.
 कुशेशय (न०)=कमल.
 कुसुम (न०)=पुष्प, इल.
 कुसुमवाण (पुं०)=कामदेव.
 कूप (पुं०)=कुत्ती.
 कृ (८, ऊ० करणे)=करतुं.
 कृच्छ्र (न०) कष्ट.
 कृत् (वि०)=करनार.
 कृतान्त (पुं०)=(१) यम; (२) सिद्धान्त.
 कृति (स्त्री०)=कार्य.
 कृत्स्न (वि०)=संपूर्ण.
 कृश (वि०)=अल्प.
 कृशानु (पुं०)=अग्नि.
 केवल (न०)=केवलज्ञान.
 कोकनद (पुं०)=रक्त कमल, रातुं पोयाणुं.
 कोप (पुं०)=क्रोध, गुस्सी.
 कोमल (वि०)=कमल.
 क्रम (पुं०)=अरण्य.
 क्लेश (पुं०)=भेद.
 क्षण (पुं०)=(१) भङ्गसव; (२) पण.
 क्षम (वि०)=समर्थ.
 क्षमा (स्त्री०)=माक्षी.
 क्षय (पुं०)=नाश.
 क्षामता (स्त्री०)=क्षीणपणुं.
 क्षिति (स्त्री०)=नाश.
 क्षीजन (न०)=अव्यक्त शब्द.

ख

ख (न०)=आकाश.
 खचित (वि०)=व्याप्त.
 खण्डिका (स्त्री०)=नाश करनारी.
 खनि (स्त्री०)=भाणु.
 खर (वि०)=तीक्ष्ण.
 ख्याति (स्त्री०)=कीर्ति, आभर.

ग

गण (पुं०)=समुदाय.
 गद् (१, प० व्यक्तायां वाचि)=कडेतुं.
 गद (पुं०)=रोग.
 गदा (स्त्री०)=अदा.
 गभीर (वि०)=डंठी.
 गम् (१, प० गतौ)=कण.

गम (पुं०)=समान पाठ, आदापक.
 गम्य (वि०)=भेजनी शक्य तेवो.
 गरुड (पुं०)=गरुड.
 गर्भ (पुं०)=मध्य भाग.
 गल् (१, प० भक्षणे खावे च)=पडतुं.
 गान्धारी (स्त्री०)=गान्धारी (विद्या-देवी).
 गिर् (स्त्री०)=वाणी.
 गिरि (पुं०)=पर्वत.
 गीर्वाणता (स्त्री०)=देवपणुं.
 गुण (पुं०)=गुणु.
 गुपिल (वि०)=गडन.
 गुरु (वि०)=भोडुं.
 गृह (न०)=घर.
 गो (स्त्री०)=वाणी.
 गोधा (स्त्री०)=ऐक नतनो राप, धो.
 गौर (वि०)=धोणुं.
 गौरी (स्त्री०)=गौरी (विद्या-देवी).
 ग्राम (पुं०)=गाभ.

घ

घण्टा (स्त्री०)=घंट.
 घन (पुं०)=भेध.
 घन (वि०)=गाढ.
 घनाशनी (स्त्री०)=पत्र.
 घर्म (पुं०)=ताप.
 घस्मर (वि०)=सक्षुशीव.
 घातक (वि०)=डणुनार.

च

च (अ०)=अने.
 चन्द्र (पुं०)=चन्द्र.
 चन्द्रप्रभ (पुं०)=जैनोना आठमा तीर्थंकर.
 चमू (स्त्री०)=सशकर, श्रेण.
 चर (वि०)=डावतुं आडतुं.
 चरण (न०)=पग.
 चामर (पुं०, न०)=आभर.
 चाह (वि०)=मनोडर.
 चि (५, ऊ० चयने)=ऐकडुं करतुं.
 चिति (स्त्री०)=समुदाय.
 चित्त (न०)=मन.
 चिर (वि०)=दांभा काणतुं.

चिरम् (अ०)=दांभा काण सुधी.
 चेत् (अ०)=जे.
 चेतस् (न०)=मन.
 चोर (पुं०)=थोर.
 च्यु (१, आ० गतौ)=पडतुं.

छ

छद् (पुं०)=पत्र, पांढरुं.
 छवि (स्त्री०)=शोभा.
 छिद् (७, ऊ० द्वैधीकरणे)=कापतुं.
 छुरित (वि०)=थास.

ज

जगत् (स्त्री०)=दुनिया.
 जन् (४, आ० प्रादुर्भावे)=उत्पन्न थतुं.
 जन (पुं०)=शोक.
 जनता (स्त्री०)=शोक.
 जननी (स्त्री०)=माता.
 जन्म (न०)=जन्म.
 जन्मन् (न०)=जन्म.
 जन्तु (पुं०)=जव.
 जय (पुं०)=जय.
 जय्य (वि०)=जती शक्य ऐवो.
 जल (न०)=पाणी.
 जलद् (पुं०)=भेध.
 जलधि (पुं०)=समुद्र.
 जात (न०)=समूह.
 जाति (स्त्री०)=जन्म.
 जाल (न०)=समूह.
 जि (१, प० जये)=जयतुं.
 जिन (पुं०)=(१) तीर्थंकर; (२) सामान्यकेवली.
 जीव (पुं०)=जव, प्राणी.
 जुष् (६, आ० प्रीतिसेवनयोः)=सेवतुं.
 जेय (वि०)=जयतवा लायक.
 जैन (वि०)=जिन-संभंधी.
 ज्यायस् (वि०)=वधारे भोडुं.
 ज्वल् (१, प० दीप्तौ)=जणतुं.
 ज्वलन (न०)=अग्नि.
 ज्ञानिता (स्त्री०)=ज्ञानिपणुं.

त

- तडित् (स्त्री०)=वीर्यणी.
 तत (वि०)=विस्तीर्णुं.
 तत्त्व (न०)=सार.
 तद् (स०)=ते.
 तन् (८, ऊ० विस्तारे)=विस्तार करवो.
 तनिष्ठ (वि०)=अत्यन्त अल्प.
 तनु (स्त्री०)=देह.
 तनु (वि०)=अल्प.
 तमस् (न०)=(१) अंधकार; (२) अज्ञान.
 तमाल (न०)=तमाल वृक्ष.
 तरु (पुं०)=वृक्ष, आड.
 तरुण (वि०)=नूतन.
 तल (न०)=तण्डुल.
 तान (न०)=विस्तार.
 ताप (पुं०)=संताप.
 तापनीय (न०)=सौम्य.
 तामरस (न०)=कमल.
 तामस (वि०)=अज्ञान संबंधी.
 तार (वि०)=तरी ज्वार.
 तिमिर (न०)=अंधकार.
 तीर्थ (न०)=(१) यतुर्विध संघ; (२) द्वादशांगी;
 (३) प्रथम गणधर.
 तीर्थकृत् (पुं०)=तीर्थकर.
 तु (अ०)=पणु; (२) विशेषतासूचक शब्द.
 तुल् (१०, ऊ० उन्माने)=तीक्ष्ण.
 तुल्य (वि०)=समान.
 तृष् (स्त्री०)=तरस.
 तृषा (स्त्री०)=तरस.
 तृ (१, प० ह्रस्वन्तरणयोः)=तरतुं. प्रवितृ=अर्पणु
 करतुं.
 तेजस् (न०)=प्रकाश, तेज.
 तेजिन् (वि०)=तेजस्वी.
 तोष (पुं०)=हर्ष.
 त्यज् (१, प० हानौ)=तल देतुं.
 त्रय (न०)=त्रयुनो समुदाय.
 त्रस (पुं०)=द्वीन्द्रियादिक श्रवो.
 त्राण (न०)=रक्षण.
 त्रि (वि०)=त्रयु.
 त्रिक (न०)=त्रयुनो समुदाय.

- त्रितय (न०)=त्रयुनो समुदाय.
 त्रिदश (पुं०)=सुर.
 त्रिदशप (पुं०)=सुर-पति.
 त्रिभुवन (न०)=त्रैलोक्य.
 त्रिलोकी (स्त्री०)=त्रिभुवन.
 त्रै (१, आ० पालने)=रक्षणु करतुं.

द

- दक्ष (वि०)=यत्नुर.
 दव् (१, आ० दाने)=आपतुं.
 दन्त (पुं०)=दांत.
 दम (पुं०)=उपशम, धन्द्रिय-संयम.
 दया (स्त्री०)=कृपा.
 दर्पक (पुं०)=मदन.
 दर्शन (न०)=दर्शन, अवलोकन.
 दल (न०)=पत्र.
 दव (पुं०)=दावानल.
 दशा (स्त्री०)=स्थिति, अवस्था.
 दह् (१, प० भस्मीकरणे)=अणुतुं.
 दहन (न०)=आणुतुं ते.
 दा (१, प० दाने)=आपतुं.
 दा (३, ऊ० दाने)=आपतुं.
 दान (न०)=दान.
 दानव (पुं०)=असुर.
 दामन् (न०)=(१) दोरतुं; (२) माया.
 दार (पुं०)=नारी, स्त्री.
 दारिद्र्य (न०)=दरिद्रता, गरीबाद्य.
 दारु (न०)=काष्ठ, लाकड़ुं.
 दिविज (पुं०)=देव.
 दिव् (स्त्री०)=स्वर्ग.
 दिव्य (वि०)=स्वर्ग संबंधी, स्वर्गीय.
 दिश् (६, ऊ० अतिसर्जने)=आपतुं.
 दिश (स्त्री०)=दिशा.
 दीन (वि०)=गरीब.
 दु (५, प० उपतापे)=पीडा करवी.
 दुःख (न०)=पीडा.
 दुरित (न०)=पाप.
 दुर्लभ (वि०)=दुर्लभ.
 दुष्कृत (न०)=पाप.

દહ (વિ०)=મજાપૂત.
 દશ (સ્ત્રી०)=(૧) દૃષ્ટિ; (૨) નેત્ર; (૩) મત.
 દષદ્ (સ્ત્રી०)=પત્થર.
 દેવ (પું०)=(૧) અમર, સુર; (૨) પરમેશ્વર.
 દેવતા (સ્ત્રી०)=(૧) દેવી; (૨) દેવ.
 દેવી (સ્ત્રી०)=દેવી.
 દેહિન્ (પું०)=પ્રાણી.
 દ્વૈષ (વિ०)=શત્રુ સબંધી.
 દો (૪, પ૦ અવલગ્નને)=ખણન કરવું.
 દોસ્ (ન૦)=હાથ.
 દોષ (પું०)=દૂષણ.
 દ્યુતિ (સ્ત્રી०)=પ્રકાશ.
 દ્રાક્ (અ०)=ઝટ.
 દ્રુમ (પું०)=ઝાડ.
 દ્વિપ (પું०)=હાથી.
 દ્વિપ્ (પું०)=શત્રુ.

ધ

ધન (ન૦)=પૈસો.
 ધનુ (પું०)=ધનુષ્ય.
 ધરણ (પું०)=દક્ષિણ દિશામાં વસતા નાગકુમારોનો ધન્દ્ર.
 ધર્મ (પું०)=જૈનોના પંદરમા તીર્થંકર.
 ધવ (પું०)=પતિ.
 ધા (૩, ક૦ ધારણપોષણયોદાને ચ)=ધારણ કરવું.
 ધાતુ (પું०)=ધાતુ.
 ધાન્ય (ન૦)=અનાજ.
 ધામન્ (ન૦)=ગૃહ.
 ધારા (સ્ત્રી०)=ધારા.
 ધી (સ્ત્રી०)=મતિ.
 ધીર (વિ०)=અળવાન.
 ધુ (૫, ક૦ કમ્પને)=હલાવવું.
 ધૃ (૧, ક૦ ધારણે)=ધારણ કરવું.
 ધૌત (વિ०)=ધોયલું.
 ધ્યાન (ન૦)=ધ્યાન.
 ધ્વંસ્ (૧, આ૦ અવલંસને ગતૌ ચ)=નાશ કરવો.
 ધ્વન્ (૧, પ૦ શબ્દે)=અવાજ થવો.
 ધ્વસ્તિ (સ્ત્રી०)=નાશ.

ન

ન (અ०)=નાહિ.
 નચ (પું०, ન૦)=નખ.

નતિ (સ્ત્રી०)=પ્રણામ.
 નન્ત્ (વિ०)=નમન કરનાર.
 નન્દ્ (૧, પ૦ સમૃદ્ધૌ)=ખુશી થવું.
 નન્દ (પું०)=(૧) હર્ષ; (૨) સમૃદ્ધિ.
 નભસ્ (ન૦)=આકાશ.
 નમ્ (૧, પ૦ પ્રહત્વે શબ્દે ચ)=પ્રણામ કરવો.
 નમન (ન૦)=નમાવી દેવું તે.
 નમસ્ (અ०)=નમસ્કાર.
 નમિ (પું०)=જૈનોના એકવીસમા તીર્થંકર.
 નમેરુ (પું०)=એક જાતનું દિવ્ય વૃક્ષ.
 નમ્ર (વિ०)=નમસ્કાર કરનારા.
 નય (પું०)=(૧) એકદેશીય યથાર્થ અભિપ્રાય; (૨) નીતિ.
 નર (પું०)=મનુષ્ય.
 નવ (વિ०)=નવીન.
 નવન્ (વિ०)=નવ.
 નશ્ (૪, પ૦ અદર્શને)=નાશ થવો.
 નહિ (અ०)=નહિ.
 નાક (પું०)=સ્વર્ગ.
 નાગ (પું०)=સાપ.
 નાના (વિ०)=વિવિધ.
 નામેય (પું०)=નાભિ (નરેશ)ના નન્દન, જૈનોના પ્રથમ તીર્થંકર.
 નામ (પું०)=પ્રણામ.
 નામન્ (ન૦)=નામ.
 નાશ (પું०)=અંત, વિનાશ.
 નાશન (વિ०)=નાશ કરનાર.
 નિ (અ०)=અત્યંતતાવાચક અવ્યય.
 નિચ (વિ०)=સરખી જોયાછ અને લંબાઇવાપું.
 નિજ (વિ०)=પોતાનું.
 નિત્યમ્ (અ०)=સર્વદા.
 નિધન (ન૦)=નાશ.
 નિધિ (પું०)=લંડાર.
 નિમ (વિ०)=સમાન.
 નિયતમ્ (અ०)=ખરેખર.
 નિર્ (અ०)=અભાવવાચક અવ્યય.
 નિર્દારણ (ન૦)=સેદવું તે.
 નિર્વાણ (ન૦)=(૧) મોક્ષ; (૨) વિનાશ.
 નિર્વૃત્તિ (સ્ત્રી०)=(૧) મુક્તિ, સિદ્ધિ; (૨) નાશ.
 નિર્વ્યાજ (વિ०)=નિષ્કપટી.

निवह (पुं०)=समुदाय.
 निशा (स्त्री०)=रात्रि.
 निशान्त (न०)=शृङ्खला.
 निष्ठा (स्त्री०)=(१) छेवट; (२) कुक्षेस.
 नी (१, ऊ० प्रापणे)=दोहरवतुं, लघु ७४तुं.
 नीच (वि०)=अधम.
 नीति (स्त्री०)=नीति.
 नील (वि०)=श्याम.
 नीलता (स्त्री०)=कालाश.
 नु (२, प० स्तुतौ)=स्तुति करवी.
 नुति (स्त्री०)=स्तुति.
 नुद् (६, ऊ० प्रेरणे)=प्रेरणा करवी.
 नू (६, प० लुतौ)=स्तुति करवी.
 नृ (पुं०)=मनुष्य.
 नेमि (पुं०)=जैनोना आवीसभा तीर्थकर.
 नो (अ०)=नदि.
 नौ (स्त्री०)=वडाणु.
 न्याय (पुं०)=नीति.
 प
 पट्ट (वि०)=थावाक.
 पट्ट (न०)=(१) पीड; (२) राज-सिंहासन; (३) ढाल; (४) उत्तरीय वस्त्र.
 पण्डित (पुं०)=दोशीयार.
 पत् (१, प० गतौ)=पडतुं.
 पत् (१०, ऊ० गतौ)=गृतुं.
 पतन (न०)=पडतुं ते.
 पताका (स्त्री०)=ध्वज, वावरो.
 पति (पुं०)=स्वामी, नाथ.
 पत्निता (स्त्री०)=स्वामीपत्नी.
 पत्र (न०)=(१) पांभडी; (२) वाडन.
 पद (न०)=(१) स्थान; (२) वाडयनो अेक भाग;
 (३) अरणु.
 पद्धति (स्त्री०)=मार्ग.
 पद्म (पुं० न०)=कमल.
 पद्मप्रभ (पुं०)=जैनोना छुडा तीर्थकर.
 पर (वि०)=(१) तत्पर; (२) अन्य; (३) उत्तम.
 परम् (अ०)=अत्यंत.
 परम (वि०)=उत्तम.
 परमेश्वर (पुं०)=ईश्वर.

पराग (पुं०)=धूल.
 पराङ्घ्र्य (वि०)=उत्तम.
 परिचित (वि०)=परिचयवाणुं.
 परिदाहिन (वि०)=आणनार.
 परिपूज्य (वि०)=पूजवा लायक.
 परिपूर्ण (वि०)=पूरी दीधल.
 पर्वत (पुं०)=पहाड.
 पर्वन् (न०)=मंडोत्सव.
 पवि (पुं०)=नर.
 पवित्र (वि०)=पावन.
 पांसु (पुं०)=रज.
 पा (२, प० रक्षणे)=रक्षणु करतुं.
 पात (पुं०)=पतन, पडतुं ते.
 पातक (न०)=पाप.
 पातक (वि०)=पतनशील.
 पातृ (वि०)=पाणनार, रक्षक.
 पाद (पुं०)=अरणु.
 पादप (पुं०)=आड.
 पाप (न०)=पाप.
 पार्श्व (पुं०)=जैनोना त्रेवीसभा तीर्थकर.
 पावक (वि०)=पवित्र करनार.
 पारिजात (पुं०)=पारिजातक, अेक लततुं कडपवृक्ष.
 पालन (न०)=रक्षणु.
 पावन (वि०)=पवित्र करनार.
 पीड (१०, ऊ० अवगाहने)=दुःखी थतुं.
 पीडा (स्त्री०)=दुःख.
 पुनर् (अ०)=वणी.
 पुरी (स्त्री०)=नगरी.
 पुरुषदत्ता (स्त्री०)=पुरुषदत्ता (विद्या-देवी).
 पुस्तिका (स्त्री०)=(१) प्रतिभा; (२) पुस्तक.
 पुष् (४, प० पुष्पौ)=पोपणु करतुं.
 पुष्प (न०)=कुल.
 पू (१, आ० पवने)=पवित्र करतुं.
 पूज (१०, ऊ० पूजायाम्)=पूजतुं.
 पूज्य (वि०)=पूजवा योग्य.
 पोत (पुं०)=नौका, छोडी.
 प्रगुण (वि०)=सरणतावाणुं.
 प्रज्ञप्ति (स्त्री०)=प्रज्ञप्ति (विद्या-देवी).
 प्रतरण (न०)=तरतुं ते.

प्रति (अ०)=(१) प्रत्ये; (२) प्रतिश्लवायक
अव्यय.

प्रतिभान (न०)=प्रतिभा, नूतन विकास पामती
शुद्धि.

प्रतिभय (वि०)=अयंकर.

प्रथ् (१०, ऊ० प्रह्वाने)=प्रसिद्ध थयुं, विस्तार
पामवो.

प्रथन (न०)=प्रसिद्ध करयुं ते.

प्रदान (न०)=त्याग.

प्रपञ्चित (वि०)=विस्तारेक्षुं.

प्रपा (स्त्री०)=जलाशय, परभ.

प्रबल (वि०)=पराक्रमी.

प्रभञ्जन (पुं०)=पवन.

प्रभा (स्त्री०)=कान्ति.

प्रमद (पुं०)=आनन्द.

प्रमाण (न०)=प्रमाणु, यथार्थ ज्ञान.

प्रलय (पुं०)=नाश.

प्रशम (पुं०)=नाश.

प्रहति (स्त्री०)=नाश.

प्राहुस् (अ०)=प्रकाशवायक अव्यय.

प्रिय (वि०)=छष्ट.

प्रियङ्गु (स्त्री०)=श्लेक ज्ञतनुं जाड.

फ

फण (पुं०)=क्षुण्.

फल (न०)=क्षणी.

फलक (न०)=ढाल.

व

वत (अ०)=संतोषवायक अव्यय.

वन्दिन् (पुं०)=भाट.

वन्धु (पुं०)=भित्त.

वन्धुजीव (पुं०)=श्लेक ज्ञतनुं पुष्प, अपोरीयुं.

वल (न०)=(१) सैन्य; (२) पराक्रम.

वहु (वि०)=धृष्टा.

वहुधा (अ०)=धृष्टी रीते.

वाण (पुं०)=आणु.

वाध (पुं०)=पीडा.

वाहु (पुं०)=हाथ.

बुध (पुं०)=पण्डित.

बुद्धि (स्त्री०)=मति.

बृहत् (वि०)=भोटुं.

बोध (पुं०)=विकास.

भ

भक्ति (स्त्री०)=सेवा.

भङ्ग (पुं०)=प्रकार.

भज् (१, ऊ० सेवायाम्)=अङ्गयुं.

भद्र (न०)=कल्याणु.

भय (न०)=भीड.

भर (पुं०)=समूह.

भव (पुं०)=(१) संसार; (२) उत्पत्ति.

भवत् (स०)=आप.

भव्य (वि०)=श्लेके ज्वनार.

भस्मन् (न०)=राध.

भा (स्त्री०)=तेज.

भा (२, प० वीप्तौ)=प्रकाशयुं.

भाज् (वि०)=भोगवनार.

भाजन (न०)=पात्र.

भार (पुं०)=धारणु करनार.

भारती (स्त्री०)=वाष्पी.

भास् (स्त्री०)=प्रभा, कान्ति.

भास् (१, आ० वीप्तौ)=प्रकाशयुं.

भासक (पुं०)=प्रकाशक.

भासुर (वि०)=दृष्टीभ्यमान.

भिद् (७, ऊ० विदारणे)=भेदयुं.

भी (स्त्री०)=अय.

भीति (स्त्री०)=अय, भीड.

भुवन (न०)=जगत.

भू (१, प० सत्तायाम्)=डोयुं, थयुं.

भू (स्त्री०)=पृथ्वी; (२) स्थान.

भूति (स्त्री०)=संपत्ति.

भूमि (स्त्री०)=(१) स्थल; (२) पृथ्वी.

भृ (२, ऊ० धारणपोषणयोः)=धारणु करयुं.

भृत् (वि०)=धारणु करनार.

भृशम् (अ०)=अत्यंत.

भोग (पुं०)=विषय.

भ्रम् (१, प० चलने)=अभयुं.

म

मज्जन (न०)=ज्ञान, जलालिषेक.

मणि (पुं०)=रत्न.

मण्डप (पुं०, न०)=मांडपो.
 मण्डल (न०)=चक्र.
 मत (न०)=(१) दर्शन; (२) सिद्धान्त.
 मत्त (वि०)=अशीष्ट, धरुष्ट.
 मति (स्त्री०)=भुक्ति.
 मद (पुं०)=हाथीना कुम्भस्थलमांथी अरतो प्रवाही पदार्थ.
 मदन (पुं०)=कामदेव.
 मनस् (न०)=मन, चित्त.
 मनुज (पुं०)=मानव.
 मन्त्रि (पुं०)=प्रधान.
 मन्त्रिन् (पुं०)=प्रधान.
 मन्द (वि०)=म-द.
 मन्दर (पुं०)=मेरु (पर्वत).
 मय (वि०)=प्रचुरतावाचक प्रत्यय.
 मरुत् (पुं०)=देव.
 मर्त्य (पुं०)=मानव.
 मल (पुं०)=मेल.
 मलिन (वि०)=मेलुं.
 मस्ज (६, प० शुद्धौ)=मुअतुं.
 मल्लि (पुं०)=मैनोना ओगणुसमा तीर्थकर.
 मह (पुं०)=उत्सव.
 महत् (वि०)=विशाण.
 महस् (न०)=पूज.
 महाकाली (स्त्री०)=महाकाली (विद्या-देवी).
 महामानसी (स्त्री०)=महामानसी (विद्या-देवी).
 महिमन् (पुं०)=महिमा.
 महिषी (स्त्री०)=भैंस.
 मही (स्त्री०)=पृथ्वी.
 महीध्र (पुं०)=महीधर, पर्वत.
 मा (अ०)=नहि.
 मान (पुं०)=(१) अस्मिमान, अहंकार; (२) पूज.
 मानवी (स्त्री०)=मानवी (विद्या-देवी).
 मानस (न०)=(१) मन; (२)मानस (सरोवर).
 मानसी (स्त्री०)=मानसी (विद्या-देवी).
 माया (स्त्री०)=कपट.
 मार्ग (पुं०)=रस्तो.
 माला (स्त्री०)=(१) भाषा; (२) डार.
 मुकुल (पुं०, न०)=कणी, भीक्ष्या विनानुं कुव.

मुखर (वि०)=शब्दायमान.
 मुच (६, ऊ० मोक्षणे)=छेउवु.
 मुद् (१, आ० हर्षे)=हर्ष पाभवो.
 मुद् (स्त्री०)=हर्ष, आनन्द.
 मुदित (न०)=हर्ष.
 मुदित (वि०)=भुशी.
 मुनि (पुं०)=साधु.
 मुशाल (न०)=मुसलुं, सांभेनुं.
 मूर्धन् (न०)=मस्तक.
 मृग (पुं०)=हरणु.
 मृगपति (पुं०)=सिंह.
 मृत्यु (पुं०)=मरणु.
 मेघ (पुं०)=घोडणुं.
 मेरु (पुं०)=मेरु (पर्वत).
 मोक्ष (पुं०)=निर्वाणु.
 मोद (पुं०)=हर्ष.
 मोह (पुं०)=अज्ञान.
 मौलि (पुं०)=(१) मस्तक; (२) मुकुट.

य

यक्ष (पुं०)=अेक जलनो व्यंतर देव.
 यक्षी (स्त्री०)=यक्षनी पत्नी.
 यत् (१, आ० प्रयत्ने)=प्रयत्न करवो.
 यतः (अ०)=जेशी.
 यत्र (अ०)=कथां.
 यथा (अ०)=जेश.
 यद् (स०)=जेश.
 यदि (अ०)=जेश.
 यदीय (स०)=जेशुं.
 यमिन् (वि०)=नियमवाणुं.
 यशस् (न०)=कीर्ति.
 यशस्य (वि०)=कीर्तिवाणुं.
 या (२, प० प्रापणे)=जेशुं.
 यान (न०)=प्रयाणु.
 याम (पुं०)=प्रत.
 युग (न०)=जेशुं जेउकुं.
 युगल (न०)=जेशुं जेउकुं.
 युज् (७, ऊ० योगे)=जेशुं.
 युष्मद् (स०)=द्वितीय पुरुषवाचक सर्वनाम.
 योगिन् (पुं०)=योगी.
 योषित् (स्त्री०)=स्त्री.

र

- रंद्स् (न०)=वेग.
 रक्ष (१, प० पालने)=रक्षणे करतुं.
 रच् (१०, ऊ० प्रतियत्ने)=रथतुं.
 रञ्ज (१, ऊ० रागे)=रागी थतुं.
 रञ्जन (न०)=राग.
 रत् (वि०)=आसक्त, रागी.
 रत्त (न०)=सुभ.
 रति (स्त्री०)=(१) सुभ; (२) कामदेवकी पत्नी.
 रत्न (न०)=रत्न.
 रम् (१, आ० क्रीडायाम्)=रमंतुं.
 रव (पुं०)=ध्वनि.
 रवि (पुं०)=सूर्य.
 रस (पुं०)=रस.
 रहित (वि०)=रहित.
 रा (२, प० दाने)=आपतुं.
 राग (पुं०)=राग.
 राज् (पुं०)=राज.
 राज् (१, ऊ० वीर्ये)=प्रकाशतुं.
 राजन् (पुं०)=राज.
 राजि (स्त्री०)=श्रेष्ठि.
 राजिन् (वि०)=दीपावनार.
 राजी (स्त्री०)=श्रेष्ठि, हार.
 राजीव (न०)=कमल.
 राद्धि (स्त्री०)=निर्वाणु.
 राशि (पुं०)=ढगदो.
 रिपु (पुं०)=दुश्मन.
 र्क्ष (स्त्री०)=कान्ति.
 र्क्षि (स्त्री०)=(१) शोभा; (२) अभिलाषा, हृष्टा.
 र्क्ष् (१, आ० वीर्यावमिप्रीतौ च)=प्रकाशतुं.
 र्ज् (६, प० भङ्गे)=सांगतुं.
 र्ज् (स्त्री०)=रोग.
 र्ह् (१, प० वीजजन्मनि प्रादुर्भावे च)=उगतुं. अधि-
 र्ह्=आ३६ थतुं. आरुह्=आ३६ थतुं.
 रूप (न०)=स्वरूप.
 रूपता (स्त्री०)=सौन्दर्य.
 रै (पुं०)=(१) सुवर्ण; (२) धन.
 रोचिस् (न०)=तेज.

रोहिणी (स्त्री०)=रोहिणी (विद्या-देवी).
 रौद्र (वि०)=धोर.

ल

- लक्ष (१०, ऊ० दर्शनाङ्कनयोः)=(१) ज्ञेतुं; (२) नि-
 शान करतुं.
 लक्ष्मी (स्त्री०)=लक्ष्मी, धन.
 लङ्घ् (१०, ऊ०, १, प० भाषायां वीर्यौ सीमातिक्रमे च)
 =ओणंगतुं.
 लङ्घन (न०)=ओणंगतुं ते.
 लता (स्त्री०)=वेध.
 लव (पुं०)=अंश.
 लस् (१, प० वीर्ये)=शीलतुं.
 लाघव (न०)=लघुता.
 लाभ (पुं०)=दास.
 लालसा (स्त्री०)=हृष्टा.
 लालित (वि०)=स्नेहपूर्वक पाणेव.
 ली (९, प० श्लेषणे)=ओणगी गतुं.
 लोक (पुं०)=दुनिया.
 लोल (वि०)=दंपट.

व

- वचन (न०)=वचन.
 वचस् (न०)=वचन.
 वज्र (न०)=वज्र.
 वज्रशंखला (स्त्री०)=वज्रशृंगला (विद्या-देवी).
 वज्रांकुशी (स्त्री०)=वज्रांकुशी (विद्या-देवी).
 वज्रासनी (स्त्री०)=वज्र.
 वद् (१, प० व्यक्तायां वाचि)=ओलतुं.
 वन (न०)=(१) वन; (२) वंगल.
 वनिता (स्त्री०)=नारी.
 वन्द् (१, आ० अभिवादनस्तुत्योः)=नमन करतुं.
 वन्द्य (वि०)=पूजवा लायक.
 वपुस् (न०)=देह.
 वप्र (पुं०)=घोट.
 वर (पुं०)=वरदान.
 वर (वि०)=श्रेष्ठ.
 वरद (वि०)=आडेवी वीज आपनार.
 वर्ग (पुं०)=समुदाय, समूह.
 वर्जित (वि०)=छोडी दीधेव.
 वर्ण (पुं०)=रंग.

वर्य (वि०)=प्रधान, सुप्रय.
 वलक्ष (वि०)=धवल, सश्रेष्ठ.
 वलय (न०)=मंडल.
 वल्लरी (स्त्री०)=वेल.
 वत् (१, प० निवासे)=रहेतुं.
 वस्तु (न०)=निधान, धन.
 वस्तु (न०)=पदार्थ.
 वह (१, ऊ० प्रापणे)=धारणु करतुं.
 वा (अ०)=अने.
 वाच् (स्त्री०)=वाष्पी.
 वाजिन् (पुं०)=घोडो.
 वाणी (स्त्री०)=देशना.
 वादिन् (वि०)=वादी.
 वापी (स्त्री०)=वाव.
 वार (पुं०)=समूह.
 वारण (पुं०)=(१) छाथी; (२) रोकतुं ते.
 वारि (न०)=जल.
 वास (पुं०)=रहेकाणु.
 वासुपूज्य (पुं०)=जैनोना आरमा तीर्थंकर.
 वि (अ०)=वियोगसूत्रक अन्वय.
 विकास (पुं०)=भीषवष्पी.
 विघात (पुं०)=नाश.
 विग्रह (पुं०)=(१) देह, शरीर; (२) कलह, लडाई.
 विजय (पुं०)=जित.
 विद् (२, प० ज्ञाने)=जानुतुं;
 विद् (७, आ० विचारणे)=विचारतुं.
 विद्रुम (पुं०)=परवाणुं.
 विध (पुं०)=प्रकार.
 विधा (स्त्री०)=विधान, कार्य.
 विधि (पुं०)=कार्य.
 विध्वंस (पुं०)=नाश.
 विनय (पुं०)=विनय.
 विनीत (वि०)=विनययुक्त.
 विपद् (स्त्री०)=कष्ट.
 विपुल (वि०)=विशाल.
 विभेदन (न०)=नाश.
 विमल (पुं०)=जैनोना तेरमा तीर्थंकर.
 विमल (वि०)=निर्मल.
 विमलित (वि०)=निर्मल करेद.

विश् (६, प० प्रवेशने)=प्रवेश करतुं.
 विशद (वि०)=निर्मल.
 विशाल (वि०)=विस्तीर्णुं.
 विसर (पुं०)=समूह.
 विष्टप (न०)=भुवन.
 विहग (पुं०)=पक्षी.
 वीज् (१०, ऊ० व्यजने)=पंभो नाभयो.
 वीत (वि०)=गयेद.
 वीर (पुं०)=(१) तीर्थंकर; (२) जैनोना योवीसमा तीर्थंकर.
 वृ (५, ऊ० वरणे)=पसंद करतुं.
 वृजिन (न०)=पाप.
 वृद्धि (स्त्री०)=वधारो.
 वृष्टि (स्त्री०)=वरसाद.
 वै (अ०)=(१) निश्चयवाचक अन्वय; (२) पाद-
 पूर्तिना अर्थमा वपरतो अन्वय.
 वैबुध (वि०)=देवना संबंधी.
 वैभव (न०)=संपत्ति.
 वैर (न०)=दुश्मनावट.
 वैरोद्या (स्त्री०)=वैशेट्या (विद्या-देवी).
 व्यजन (न०)=पंभो.
 व्याज (पुं०)=कपट.
 व्याप्त (वि०)=व्यापेद.
 व्याहृति (स्त्री०)=नाश.
 व्रात (न०)=समूह.

श

शंस (१, प० सुतौ दुर्गतौ च)=वभाणु करवा.
 शकुन्त (पुं०)=पक्षी.
 शक्ति (स्त्री०)=अेक नततुं आयुध.
 शङ्ख (पुं०)=शंभ.
 शची (स्त्री०)=शंभ्राष्पी.
 शत (न०)=सो.
 शतपत्र (न०)=सो पांभरीवाणुं कभल.
 शत्रु (पुं०)=दुश्मन.
 शम् (अ०)=सुभवाचक अन्वय.
 शम् (४, प० उपशमे)=शांत थतुं.
 शम (पुं०)=शांति.
 शमक (पुं०)=शांत करनार.
 शमन (न०)=शांति.

शम्भव (पुं०)=जैनोना तीर्थंकर.
 शय (पुं०)=छाया.
 शर (पुं०)=माणु.
 शरण (न०)=शरणु.
 शस्त्र (न०)=हथियार.
 शस्य (वि०)=प्रशंसा-पात्र.
 शान्त (वि०)=शान्त.
 शान्ति (पुं०)=जैनोना सोणभा तीर्थंकर.
 शान्ति (स्त्री०)=मोक्ष.
 शासन (न०)=आज्ञा.
 शिखण्डिन् (पुं०)=भोर.
 शित (वि०)=तीक्ष्णु.
 शिरस् (न०)=मस्तक.
 शिव (पुं०)=मोक्ष.
 शिव (न०)=कल्याणु.
 शिव (वि०)=कल्याणुकारी.
 शिशिर (वि०)=शीतल.
 शी (२, आ० स्वप्ने)=सुषुं.
 शीतल (पुं०)=जैनोना दशभा तीर्थंकर.
 शुक्ल (वि०)=श्वेत.
 शुच (स्त्री०)=शौक.
 शुभ (वि०)=शुभ.
 शुक्लला (स्त्री०)=सांकण.
 शेखर (पुं०)=मुगट.
 शोधन (पुं०)=शोध करनार.
 श्याम (वि०)=काणो.
 श्रम (पुं०)=थाक.
 श्रि (१, ऊ० सेवामा)=आश्रय देवो.
 श्री (स्त्री०)=(१) मानवायक शब्द; (२) लक्ष्मी.
 श्रीमत् (वि०)=श्रीयुत, धनिक.
 श्रु (१, प० श्रवणे)=सांसणुं.
 श्रुत (न०)=श्रुत-ज्ञान.
 श्रेय (वि०)=आश्रय करवा लायक.
 श्रेयांस (पुं०)=जैनोना अग्यारभा तीर्थंकर.
 स
 संवर (पुं०)=रोकाणु.
 संशय (पुं०)=संशय.
 संसद् (स्त्री०)=सला.
 संसार (पुं०)=कर्मण्ड अवस्था.

सकल (वि०)=समस्त.
 सङ्कुल (वि०)=व्याप्त.
 सङ्गता (स्त्री०)=सोणत.
 सङ्घ (पुं०)=समुदाय.
 सज्ज (वि०)=तैयार.
 सज्जन (पुं०)=सज्जन, सारो माणुस.
 सञ्चय (पुं०)=समूह.
 सत् (वि०)=शैलनीय.
 सतत (वि०)=प्रतिक्षणु.
 सततम् (अ०)=अहोनिश, सर्वदा.
 सत्य (वि०)=सायुं.
 सद् (१, प० विशरणगल्यवसादनेषु)=भांगवुं.
 सदा (अ०)=हमेशां.
 सदृश (वि०)=समान, तुल्य.
 सदृण (पुं०)=सारो गुणु.
 सद्मन् (न०)=गुह.
 संतमस (न०)=गाढ अंधकार.
 सपदि (अ०)=अेकदम.
 सभा (स्त्री०)=सभा.
 सभाजन (पुं०)=सभ्य, सबानो माणुस.
 सभाजन (न०)=परोणुगत.
 सम (वि०)=(१) तुल्य; (२) साधारणु.
 समग्र (वि०)=समस्त.
 समम् (अ०)=साथे.
 समय (पुं०)=सिद्धान्त.
 समवसरण (न०)=धर्म-देशनातुं स्थल.
 समस्त (वि०)=सकण.
 समाधि (स्त्री०)=समाधि.
 समान (वि०)=तुल्य.
 समुदाय (पुं०)=समूह.
 समृद्धि (स्त्री०)=संपत्ति, वैभव.
 सम्पद् (स्त्री०)= " "
 सम्पराय (पुं०)=अडाठ.
 सम्यग् (अ०)=३डी रीते.
 सरीसृप (पुं०)=सर्प.
 सरोज (न०)=कमण.
 सलिल (न०)=जण.
 सस्त्र (१, ऊ० गतौ)=सज्ज थवुं.
 सह (अ०)=सहित.

साधु (५, प० संसिद्धौ)=साधयुं, सिद्ध करवुं.
 साधन (न०)=उपाय.
 सामन् (न०)=(१) ओक जतनी नीति; (२) शान्ति.
 सामन्त (पुं०)=नायक.
 सार (न०)=उत्कर्ष.
 सार (वि०)=सारभूत, श्रेष्ठ.
 सिंह (पुं०)=सिंह.
 सित (वि०)=श्वेत, धवण.
 सिद्धि (स्त्री०)=भोक्ष.
 सिन्धु (पुं०)=समुद्र.
 सिन्धु (स्त्री०)=नदी.
 सीता (स्त्री०)=क्षेत्र-देवता.
 सीमन् (स्त्री०)=उद.
 सु (अ०)=श्रेष्ठतावाचक शब्द.
 सुख (न०)=सुभ.
 सुपात्र (न०)=योग्य पात्र.
 सुपार्थ्व (पुं०)=ऋग्वेदा सातमा तीर्थकर.
 सुमति (पुं०)=ऋग्वेदा पांचमा तीर्थकर.
 सुमनस् (न०)=पुष्प.
 सुमनस् (वि०)=सुन्दर मनवाणा.
 सुमेरु (पुं०)=भेड़ (पर्वत).
 सुर (पुं०)=देव.
 सुरप (पुं०)=धन्द्र.
 सुरभी (स्त्री०)=गाय.
 सुविधि (पुं०)=ऋग्वेदा नवमा तीर्थकर.
 सुव्रत (पुं०)=ऋग्वेदा वीसमा तीर्थकर.
 सुषम (न०)=सुभ.
 सूनुत (न०)=सत्य.
 सौख्य (न०)=सुभ.
 सौदामिनी (स्त्री०)=वीर्यणी.
 सौधर्म (पुं०)=सौधर्म (प्रथम देवलोड)
 सौषण (वि०)=कनकभय.
 स्तव (पुं०)=स्तुति.
 स्तु (२, ऊ० स्तुतौ)=स्तुति करवी.
 स्तुति (स्त्री०)=स्तवन, प्रशंसा.
 स्था (१, प० गतिनिवृत्तौ)=रहेवुं.
 स्थान (न०)=पद.
 स्थाय (न०)=स्थान.

स्थिर (वि०)=काम.
 स्ना (२, प० शौचे)=स्नान करवुं.
 स्मृति (स्त्री०)=अरवुं ते.
 स्पृहा (स्त्री०)=धृष्टा.
 स्फुर् (६, प० स्फुरणे)=स्फुरवुं.
 स्मृ (१, प० चिन्तायाम्)=याद करवुं.
 स्मर (पुं०)=कामदेव.
 स्यद (पुं०)=वेग.
 स्वर् (न०)=स्वर्ग.
 स्वरु (पुं०)=धन्द्रं वज्र.
 स्वरूप (न०)=स्वभाव.
 स्वर्ग (न०)=स्वर्ग.

ह

हति (स्त्री०)=नाश.
 हन् (२, प० हित्वाग्योः)=हिसा करवी, भारवुं
 हरि (पुं०)=धन्द्र.
 हर्ष (पुं०)=हृदय.
 हस् (१, प० हसने)=हसवुं.
 हस्त (पुं०)=हाथ.
 हस्तिन् (पुं०)=हाथी.
 हा (३, प० ह्यागे)=ह्यथ देवुं.
 हानि (स्त्री०)=नाश.
 हास (पुं०)=हास्य.
 हिंसा (स्त्री०)=हिसा.
 हि (अ०)=(१) निश्चयात्मक अव्यय; (२) पाद-
 पूर्तिना अर्थमां वपरातो अव्यय.
 हित (न०)=कल्याण.
 हित (वि०)=कल्याणकारी.
 हिम (न०)=शीतल.
 हृ (१, प० हरणे)=हृदयवुं.
 हे (अ०)=संयोगनवाचक अव्यय.
 हेठन (न०)=पतन.
 हेति (स्त्री०)=शस्त्र, हथियार.
 हेतु (पुं०)=कारण.
 हेम (न०)=सुवर्ण.
 हेमन् (न०)=सुवर्ण.
 हेला (स्त्री०)=तिरस्कार.
 हेलि (पुं०)=सूर्य.

चतुर्विंशतिकापद्यानामकारादिवर्णक्रमः

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

अ (१०)

- २४ अध्यास्त या कनकरुक् सितवारणेशं
 ४७ अनादिनिधनाऽदीना
 ११ अपेतनिधनं धनं बुधजनस्य शान्तापदं
 १३ अभयीकृतभीतिमज्जनः
 ३० अवन्तु भवतो भवात् कलुषवासकादर्पकाः
 ५५ अवन्त्यखिलविष्टपाश्रितसभाजनासूत्रता
 ३५ अवमसंतमसं ततमानयत्
 ११ अशक्यजुतिकं हरेरपि भवात्रिनिर्धा(दी)रणे
 ३२ अशिथियत् याऽम्बुजं धृतगदाक्षमालाऽधवान्
 ६० असिफलकमणिश्रीकुण्डिकाहस्तिकाऽलं

आ (३)

- ४२ आनन्दितभव्यजनं
 २८ आरूढा गरुडं हेमा-
 २५ आशास्ते यः स्तवै युष्मा-

क (७)

- ७३ करोतु नो महिजिनः
 ३४ कलशकुन्तशकुन्तवराङ्कित-
 १७ कुर्वन्तमुद्रमं जनं
 ५ कुसुमबाणचमूभिरपीडित-
 ६ कृतवतोऽसुमतां शरणान्वयं
 ७ कृतसमस्तजगच्छुभवस्तुता
 ८७ कृतसुमतिबलर्द्धिध्वस्तहृग्मृत्युदोषं

घ (१)

- ६८ घण्टेन्द्रशस्त्रं सफलाक्षमालं

च (१)

- ८५ चिरपरिचितलक्ष्मीं प्रोज्ज्य सिद्धौ रतारा-

छ (१)

- १९ छिन्ते भववासदाम या

ज (११)

- ७९ जयति तत् समुदायमयं दृशा-
 ३६ जयति सायतिसामकृदन्विता
 ७७ जयसि सुव्रत ! भव्यशिखण्डिना-
 ८८ जिनवचसि कृतास्था संश्रिता कन्नमार्त्रं

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

- ८३ जिनशासनं विजयते
 ७५ जिनस्य भारती तमो-
 २६ जिनांही नौमि यौ जुष्टा-
 ९२ जिनार्चनरतः श्रितो मदकलं न तुल्यस्यदं
 ७४ जैनं जन्म श्रियं स्वर्ग-
 ४३ जैनमुपमानरहितं
 ७१ जैन्यव्याद् वाक् सतां दत्त-

त (२)

- १६ तन्वाऽऽजमहादलभया
 ७० त्रिलोकीं फलयन् पातु

द (२)

- २ दारिद्र्यमद्रिसमविप्रहतापनीय-
 १५ दोषो दोषोरुसिन्धुप्रतरणविधिषु न्यायशस्या यशस्याः

ध (१)

- ६४ धत्ते गदाक्षमिह दृक्पतितान्नस्य

न (७)

- ९३ न त्वा नत्वाऽपवर्गप्रगुणगुरुगुणव्रातमुद्भूतमुद्भू-
 ८९ नमामि जिनपार्श्व ! ते शमितविग्रहं विग्रहं
 ९ नमो भुवनशेखरं दधति देवि ! ते बन्दिता-
 १ नम्रेन्द्रमौलियलितोत्तमपारिजात-
 ४९ निजमहिमविजितकमलं
 ५६ निजाङ्गलतयोञ्ज्वला विशदबन्धुजीवाभया
 ५३ निरेति गदवह्वरीगुपिलजन्मकान्तारतः

प (५)

- ३९ पट्टरितिमिरौघव्याहतावर्षमेव
 ५९ परसमयरिपूणां संसदो दारहेतौ
 ५२ पविमुशालकरा लाभं
 १८ पोतस्वं वै भवोदधौ
 ७८ प्रतिजिनं क्रमवारिरुहाणि नः

भ (४)

- ५४ भवन्ति न यदानता वरविधावलीकाननाः
 २९ भवोद्भवतृषां भृशं कृतशिवप्रपं चामरैः
 ६१ भव्यैः कथञ्चिदतिदुःखगभीरवापे-
 ४० भ्रमति भुवि महिष्या याऽऽमहासिन्धु नाना-

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

य (१२)

- ६३ यच्छृण्वतोऽत्र जगतोऽपि समाऽधिकाऽरं
 ५८ यदुदयमधिगम्य व्यापदानन्दमद्य-
 ३ यद्दोषदारुदहनेषु रतः कृशालुः
 ६२ यद्वाहवो वरपुरीपरमार्गलाभाः
 ३८ यमभिनवितुमुच्चैर्दिव्यराजीववार-
 २७ यशो धत्ते न जातारि-
 ४४ या स्युतिविजिततमाला
 ४ यां द्वाग् भवन्ति सुरमन्त्रिसमा नमन्तः
 २२ ये मज्जनोदकपवित्रितमन्दरागा-
 १४ येऽमेये मेरुमूर्धन्यतुलफलविधासत्तरूपात्तरूपाः
 ४६ ये स्नापिताः सुरचितै-
 ८२ यैर्भव्यजनं त्रातुं

र (१)

- १४ रक्षन्त्यचरं त्रसं च ये

व (१०)

- ६७ वज्राशनीं दुष्कृतपर्वतानां
 २१ वर्णेन तुल्यरुचिसम्पदि विदुमाणां
 ७६ वाग्देवी वरवीभूत-
 ५१ विजितवती सुरवं द्या-
 ८६ विदधदिह यदाज्ञां निर्वृती शंमणीनां
 ८१ विपदां शमनं शरणं
 ३३ विमलकोमलकोकनदच्छद-
 ४१ विमलितबहुतमसमलं

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

- ३७ विहरति भुवि यस्मिन् देवलोकोपमानः
 १५ व्याप्ताखिलविष्टपत्रया

श (६)

- २३ शच्यादिदिव्यवनिताौषधवस्तुत ! ल-
 ५० शमिताखिलरुजि नानां-
 १२ शराक्षधनुशङ्खभृन्निजयशोवलक्षा मता
 ७२ श्यामा नागाह्वपत्रा वो
 ४५ श्रीमते वासुपूज्याय
 ८० श्रुतनिधीशिनि ! बुद्धिवनावली-

स (११)

- ६६ संसाररूपः सुबृहद्बुदन्वा-
 २० संस्मरत रतां कुशेशये
 ५७ समवसरणभूमौ सज्जिताचौंदयायां
 ३१ समस्तभुवनत्रयप्रथनसज्जनानापदः
 ८४ साऽच्छुताऽव्याद् गौरी-
 ९६ सिंहेऽसि हेलयाऽलं जयति खरनखैर्वीतनिष्ठेऽतनिष्ठे
 ९० सुखौघजलमण्डपां दुरितघर्मशुद्धयो हितान्
 ८ सुफणरत्नसरीसृपराजितां
 १० सुमेरुगिरिमूर्धनि ध्वनदनेकदिव्यानके
 ४८ सौवर्णपट्टा श्रीगौरी
 ६९ स्तुत तं येन निर्वृत्या-

ह (१)

- ६५ हन्तुं महामोहतमोऽक्षमाणा-

ક-પરિશિષ્ટમ્
શ્રીવપ્પમહિસૂરિભિર્વિરચિતં
॥ શારદા-સ્તોત્રમ્ ॥

કલમરાલવિહંગ્મવાહના
સિતદુકૂલવિભૂષણલેપના ।
પ્રણતભૂમિરુહામૃતસારિણી
પ્રવરદેહવિભાભરધારિણી ॥ -દ્રુતવિલમ્બિતમ્
અમૃતપૂર્ણકમણ્ડલુહારિણી
ત્રિદશદાનવમાનવસેવિતા ।
ભગવતી પરમૈવ સરસ્વતી

મમ પુનાતુ સદા નયનામ્બુજમ્ ॥૧-૨૦ ॥ -યુગ્મમ્

“ મનોહર હંસ પક્ષીરૂપ વાહનવાળી, શ્વેત વસ્ત્ર, અલંકાર અને લેપ (સુગંધી દ્રવ્ય) થી યુક્ત, પ્રણામ કરેલા (પ્રાણીઓ) રૂપી વૃક્ષોતું (સિંચન કરવામાં) અમૃતની નીક જોવી, ઉત્તમ શરીરની કાન્તિના સમૂહને ધારણ કરનારી, અમૃતથી ભરેલા એવા કમણ્ડલુ વડે મનોહર તેમજ દેવ, દાનવ અને માનવો વડે સેવિત એવી ઉત્તમ ભગવતી સરસ્વતી મારા નેત્ર-કમલને સર્વદા પવિત્ર કરે (અર્થાત્ મને દર્શન આપે). ”—૧-૨

જિનપતિપ્રથિતાશિલવાઙ્મયી
ગણધરાનનમણ્ડપનર્તકી ।
ગુરુમુખામ્બુજખેલનહંસિકા
વિજયતે જગતિ શ્રુતદેવતા ॥ ૩ ॥ -દ્રુત૦

“ જિનેશ્વરે પ્રસિદ્ધ કરેલા સમસ્ત સાહિત્યરૂપ, વળી ગણધરોના મુખરૂપ મણ્ડપને વિષે નૃસ કરનારી તેમજ ગુરુના વદન-કમલને વિષે ક્રીડા કરનારી હંસિકા એવી શ્રુત-દેવતા (સરસ્વતી) વિશ્વમાં વિજયી વર્તે છે. ”—૩

૧ ‘ધારિણી’ હૃતિ સ્વ-ગ-પાઠઃ ।

અમૃતદીધિતિવિમ્બસમાનનાં
ત્રિજગતીજનનિર્મિતમાનનામ્ ।
નવરસામૃતવીચિસરસ્વતીં
પ્રેમુદિતઃ પ્રણમામિ સરસ્વતીમ્ ॥ ૪ ॥ -દ્રુત૦

“ચન્દ્ર-મણ્ડલના સમાન મુખવાળી, ત્રણ જગતના લોહા વડે સન્માન પામેલી તેમજ નવ રસરૂપી અમૃતના કલ્પોદોથી (મોઝાંઓથી) પરિપૂર્ણ એવી નદીના સમાન એવી સરસ્વતીને હું હર્ષપૂર્વક પ્રણામ કરું છું.”—૪

વિતૈતકેતકપત્રવિલોચને !
વિહિતસંસ્ૃતિદુષ્કૃતમોચને ! ।
ધવલપક્ષવિહંગ્મલાઞ્છિતે !

જય સરસ્વતિ ! પ્રૃરિતવાઞ્છિતે ! ॥ ૫ ॥ -દ્રુત૦

“ હે વિસ્તૃત કેતક (કેવડા)ના પત્ર જેવાં નેત્રવાળી (શારદા) ! કરાવ્યો છે સંસારરૂપી પાપનો ત્યાગ જેણે એવી હે (વાગીશ્વરી) ! હે શ્વેત પાંખવાળા પક્ષીથી અંકિત (અર્થાત્ હે હંસરૂપ વાહનવાળી શ્રુત-દેવતા) ! પૂર્ણ કર્યા છે મનોરથોને જેણે એવી હે (ભારતી) ! હે સરસ્વતી તું ! જયવંતી વર્ત. ”—૫

ભવદ્નુગ્રહલેશતરક્ષિતા-

સ્તદુચિતં પ્રવદન્તિ વિપશ્ચિતઃ ।

નૃપસંભાસુ યતઃ કમલાબલા-

કુચકલાલૈલનાનિ વિતન્વતે ॥ ૬ ॥ -દ્રુત૦

“ આપની કૃપાના અંશથી ચંચળ બનેલા પહિડતો રાજ-સભામાં એવું ઉચિત બોલે છે કે જથી કરીને તેઓ લક્ષ્મીરૂપી લલનાના રતનની કલાની કીડાનો વિસ્તાર કરે છે (અર્થાત્ રાજ-સભામાં લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરે છે). ”—૬

૧ આ પદ્ય શબ્દાલંકારથી શોભી રહ્યું છે, કેમકે એનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના ત્રણ અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે આછીનાં બે ચરણોમાં છેવટના ચાર અક્ષરો સમાન છે.

૨ ‘પ્રમદતઃ’ હૃતિ ક-પાઠઃ ।

૩ જેમ આ પદ્યનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના બે અક્ષરોની સમાનતા નજરે પડે છે, તેવી વાત આછીનાં બે ચરણોના સંબંધમાં પણ બેધ શકાય છે.

૪ ‘સંસ્કૃતદુઃ’ હૃતિ ક-પાઠઃ । ૫ ‘સમાપુરતઃ’ હૃતિ ક-પાઠઃ । ૬ ‘કલનાદિ’ હૃતિ ક-પાઠઃ ।

गतधना अपि हि त्वदनुग्रहात्
कलितकोमलवाक्यसुधोर्मयः ।

चकितवालकुरङ्गविलोचना

जनमनांसि हरन्तितरां नरांः ॥ ७ ॥ -द्वत०

“ (हे शारदा!) निर्धन होवा छतां पणु तारी कृपाथी भृङ्ग (दामण) वयनामृतनी वमिञ्चो (मोळंञ्चो)थी अलंकृत (थयेला) तेमज्ज विस्मय पाभेला भृङ्गना पाणकना जेवां नेत्रवाणा (अनेला) मनुष्यो मानवोना मनने अत्यंत हुरी ले छे.”—७

करसरोरुहखेलनचञ्चला

तव विभाति वरा जपमालिका ।

श्रुतपयोनिधिमध्यविकस्वरो-

ज्वलतरङ्गकलाग्रहसाग्रहा ॥ ८ ॥ -द्वत०

“ हस्तश्री कभक्षने विषे ड्रीडा करवाभां यपण जेवी, तथा श्रुत-सागरना मध्यना विकस्वर तेमज्ज निर्भक्ष जेवा तरंगोनी कक्षाने अहणु करवाभां आग्रहवाणी तेमज्ज श्रेष्ठ जेवी तारी जप-माला विशेष शोभे छे.”—८

द्विरदकेसरिमारिभुजङ्गमा-

सहनतस्करराजरुजां भयम् ।

तव गुणावलिगानतरङ्गिणां

न भविनां भवति श्रुतदेवते! ॥ ९ ॥ -द्वत०

“ हे सरस्वती! तारा गुणोनी श्रेणिना गानने विषे यपण जेवा लब्ध (जने)ने हाथी सिंङ, मरडी, साप, दुश्मन, योर, राज तथा रोगने लय (लागतो) नथी.”—९

ॐ ह्रीं क्लीं ब्लीं ततः श्रीं तदनु हसकलह्रीमथो ऐं नमोऽन्ते

लक्षं साक्षाज्जपेद् यः करसमविधिना सत्तपा ब्रह्मचारी ।

निर्यान्तीं चन्द्रविम्बात् कलयति मनसा त्वां जगच्चन्द्रिकाभां

सोऽत्यर्थं वह्निकुण्डे विहितघृतहुतिः स्याद् दशांशेन विद्वान् ॥१०॥

-स्रग०

१ 'कदाग्र०' इति ग-पाठः । २ 'ज्वलनतस्करराजरुजां' इति क-पाठः । ३ 'भवते' इति क-पाठः । ४ 'ब्लीं' इति ख-पाठः । ५ 'निर्यान्ती' इति ख-ग-पाठः । ६ 'विम्बा' इति क-पाठः ।

“ ॐ હ્રીં ક્લીં બ્લીં ત્યાર પછી શ્રીં અને વળી ત્યાર બાદ હ, સ, ક, લ અને હ્રીં તથા વળી ત્યાર બાદ ઈં અને અન્તમાં નમઃ (અર્થાત્ ॐ હ્રીં ક્લીં બ્લીં શ્રીં હસકલહ્રીં ઈં નમઃ) એવો બપ જે પ્રભચર્યપૂર્વક ઉત્તમ તપ કરીને હસ્ત-સમાન (અર્થાત્ નંદાવર્ત યા શંખાવર્ત) વિધિ વડે સાક્ષાત્ લાખ વાર જે તેમજ ચન્દ્ર-મણ્ડલમાંથી બહાર નીકળી આવતી તથા વિશ્વને વિષે ચન્દ્ર-પ્રભા (ચાંદણી) જેવી એવી તને મનથી દેખે, તે મનુષ્ય દશાંશ (દશ હજાર બપ) પૂર્વક અગ્નિ-કુણ્ડમાં ધીનો હોમ કરીને પ્રખર પણ્ડિત બને. ”—૧૦

રે રે લક્ષણ-કાવ્ય-નાટક-કથા-ચમ્પૂસમાલોકને
 ક્વાયાસં વિતનોષિ વાલિશ ! મુધા કિં નમ્રવક્રામ્બુર્જઃ ? ।
 ભક્ત્યાઽઽરાધય મન્નરાજમહસાંઽનેનાનિશં ભારતી
 યેન ત્વં કવિતાવિતાનસવિતાઽઽદ્વૈતપ્રબુદ્ધાયસે ॥ ૧૧ ॥ -શાર્દૂલ૦

“ હે બાળક ! નમ્ર વદન-કમલવાળો થઈને તું લક્ષણ, કાવ્ય, નાટક, કથા અને ચમ્પૂ જેવામાં શા માટે ફેગટ પ્રયાસ કરે છે ? આ મંત્રરાજરૂપ મહત્તી ભક્તિપૂર્વક તું પ્રતિદિન સરસ્વતીનું આરાધન કર કે જેથી તું કવિતા કરવામાં સૂર્યના સમાન પ્રતાપી થઈ અસાધારણ પણ્ડિત થાય. ”—૧૧

ચન્દ્રમુખી પ્રસિદ્ધમહિમા સ્વાચ્છન્દ્યરાજ્યપ્રદા
 નાયાસેન સુરામુરેશ્વરગણૈરભ્યર્ચિતા ભક્તિતઃ ।
 દેવી સંસ્તુતવૈભવા મલયજાલેપાદ્ગરૈન્નચ્યુતિઃ
 સા માં પાતુ સરસ્વતી ભગવતી ત્રૈલોક્યસંજીવિની ॥૧૨॥ -શાર્દૂલ૦

“ હાલતા ચન્દ્રના જેવા વદનવાળી, પ્રસિદ્ધ પ્રભાવવાળી, સ્વતંત્રતારૂપી રાજ્ય અર્પણ કરનારી, દેવ અને દાનવોના સ્વામીઓના સમૂહો વડે ભક્તિપૂર્વક અનાયાસે સ્તુતિ કરાયેલી, પ્રશંસા પામેલી સંપત્તિવાળી, મલયજ (ચન્દન)ના લેપરૂપી અંગના રંગની પ્રભાવાળી તેમજ (સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાલરૂપી) ત્રિભુવનને સજીવન કરનારી એવી સુપ્રસિદ્ધ તે ભગવતી દેવી સરસ્વતી માં રક્ષણ કરે. ”—૧૨

૧ ‘૦જમ્’ इति क-पाठः । २ ‘०सा तेना०’ इति ख-ग-पाठः । ३ ‘०ता चेतः प्रभु०’ इति क-पाठः ।

૪ ‘रत्नच्युतिः’ इति ग-पाठः ।

स्तवनमेतदनेकगुणान्वितं

पठति यो भविकः प्रमनाः प्रगे ।

स सहसा मधुरैर्वचनामृतै-

र्तृपगणानपि रञ्जयति स्फुटम् ॥ १३ ॥ -दुत्त०

“ नै लव्य प्राणी प्रकृतित चित्तपूर्वक आ अनेक गुणोत्थी युक्त स्तोत्र सवारना पहोरमां लणु छे, ते मधुर वयनरूप अमृत वडे नृपतिओना समूहोने पणु अेकदम स्पष्ट रीते शुशी करे छे. ”—१३

॥ इति श्रीशारदास्तोत्रं वप्पभट्टिसूरिभिर्विरचितम् ॥

१ '०मनात् प्रगे' इति ख-पाठः । २ 'महसा' इति क-पाठः ।

२४

ख-परिशिष्टम्

ॐ ॐ नमो जिनाय ।

॥ श्रीवप्पभट्टिसूरिचरितम् ॥

गुर्जरदेशे पाटलिपुरे जितशत्रु राजा राज्यं करोति स्म । तत्र श्रीसिद्धसेननामा सूरी-
श्वरोऽस्ति स्म । स मोढेरकपुरमहास्थाने श्रीमहावीरनमस्कारकरणाय आगतः, श्रीमहा-
वीरं नत्वा तीर्थोपवासं कृत्वा चात्मारामरतो योगनिद्रया स्थितः सन् स्वप्नं ददर्श, यथा-
केशरिक्शिशोरको देवगृहोपरि क्रीडति । स्वप्नं लब्ध्वाऽजागरीत् । मङ्गल्यस्तवनाभ्यपाठीत् ।
प्रभाते च चैत्यं गतः । तत्र पद्मवापिको बाल एको बालांशुमालिसमद्युतिराजगाम ।

सूरिणा पृष्टः—भो अर्भक! कस्त्वम्? कुत आगतः? । तेनोक्तम्—पञ्चालदेशे द्र(दु?)-
म्बाउधीग्रामे वप्पाख्यः क्षत्रियः, तस्य भट्टिर्नाम सधर्मचारिणी, तयोः सूरपालनामा
पुत्रोऽहम् । मत्तातस्य बहवो भुजबलगर्विताः सपरिच्छदाः शत्रवः सन्ति, तान् सर्वान् हन्तुं
सन्नह्य चलन्नासम्, पित्रा निपिद्धः—वत्स! बालस्त्वं नास्मै कर्मणे प्रगल्भसे, अलमुद्यो-
गेन । ततोऽहं क्रुद्धः—किमनेन निरभिमानेन पित्राऽपि, यः स्वयमरीन् न निहन्ति
मामपि घ्नन्तं निवारयति? अपमानेन मातापितरावनापृच्छयात्रागतः। सूरिणा चिन्तितम्—
अहो दिव्यं रत्नम्! न मानवमात्रोऽयम् । “तेजसां हि न वयः समीक्ष्यते” इति विमृश्य
बाल आलापितः—वत्स! अस्माकं पार्श्वे तिष्ठ निजगृहाधिकसुखेन । बालेनोक्तम्—महान्
प्रसादः, (स) स्वस्थानमानीतः, सङ्घो हृष्टः । तद्रूपविलोकनेन दृष्टयस्तुष्टिं न मन्यन्ते,
पाठयित्वा विलोकितः, एकाहेन श्लोकसहस्रमध्यगीष्ट । गुरवस्तुष्टुवुः । रत्नानि पुण्यप्र-
करप्राप्यानि । धन्या वयम् । तेन बालकेनाप्यल्पदिनैर्लक्षणसाहित्यादीनि भूयांसि
शास्त्राणि पर्यशीलिपत, ततो गुरवो द्रम्बाउधीग्रामे जग्मुः, बालस्य पितरौ आगतौ
वन्दितुं, गुरुभिरालापितौ—पुत्रा भवन्ति भूयांसोऽपि, किं तैः संसारावकरकृमिभिः? ।
अयं तु युवयोः पुत्रो व्रतमीहते । दीयतां नः, गृह्यतां धर्मम्(र्मः), नष्टं मृतं सहन्ति(न्ते)
हि पितरो निजतनयम्, श्लाघ्योऽयं भवतितीर्षुः । पितृभ्यां उक्तम्—भगवन्! अयमेक एव
मत्कुलतन्तुः कथं दातुं शक्यते? । तावता सविधस्थेन सूरपालेन उदितम्—अहं चारित्रं
गृह्णाम्येव । यतः—

“सा बुद्धिः प्रलयं प्रयातु कुलिशं तस्मिन् श्रुते पात्यतां

वल्गन्तः प्रविशन्तु ते हुतभुजि ज्वालाकराले गुणाः ।

यैः सर्वैः शरदिन्दुकुन्दविशदैः प्राप्तैरपि प्राप्यते

भूयोऽप्यत्र पुरन्धिरन्ध्रनरकक्रोडाधिवासव्यथा ॥ १ ॥”—शार्दूल०

ततो ज्ञाततन्निश्चयाभ्यां मातापितृभ्यां जल्पितम्—भगवन्! गृहाण पात्रमेतत् । परं बप्पभट्टिरिति नाम अस्य कर्तव्यम् । गुरुभिर्भणितम्—अस्तु को दोषः?, पुण्यवन्तौ युवाम्, युवयोरयं लाभः सम्पन्नः । बप्पं भट्टिं च आपृच्छथ सूरपालं गृहीत्वा सिद्धसेनाचार्याः मोढेरकं गताः ।

शंताष्टके वत्सराणां, गते विक्रमकालतः ।

सप्ताधिके राधशुक्ल-तृतीयादिवसे गुरौ ॥ १ ॥—अनुष्टुप्

दीक्षा दत्ता । बप्पभट्टिरिति नाम विश्ववल्लभं जुघुषे । सङ्घप्रार्थनया तत्र चातुर्मासिकं कृतम् ॥

बहिर्भूमिगतस्य बप्पभट्टेर्महतीं वृष्टिमतनिष्ट घनः । कापि देवकुले स्थितः सः, तत्र देवकुले महाबौद्धः कोऽपि पुमानागतः । अत्र देवकुले प्रशस्तिकाव्यानि रसाढ्यानि गम्भीरार्थानि तेन बप्पभट्टिपार्श्वत् व्याख्यापितानि । ततः स बप्पभट्टिना समं वसतिमायातः, गुरुभिराशीर्भिरभिनन्दितः, आम्रायं पृष्टः । ततोऽसौ जगाद—भगवन्! कान्यकुब्जदेशे गोपालगिरिदुर्गनगरे यशोधर्मनृपतेः सुयशादेवीकुक्षिजन्मा नन्दनोऽहं, यौवने निरर्गलो धनं लीलया व्ययन् पित्रा कुपितेन शिक्षितः—वत्स! धनार्जकस्य कृच्छ्रमस्थानव्ययी पुत्रो न वेत्ति, ततस्त्वं मितव्ययो भव । ततोऽहं कोपादिहागमम् । गुरवोऽप्यूचुः—किं ते नाम? । खटिकया भुवि लिखित्वा दर्शितं आम इति ।

“महाजनाचारपरम्परेदृशी

स्वनामादि (म साक्षात्) ब्रुवते न साधवः ।

अतोऽभिधातुं न तदुत्सहे पुन—

र्जनः किलाचारमुचं विगायति ॥ १ ॥”—उपेन्द्रवज्रा

तस्याश्रितत्वेन गुरवो हृष्टाः । चिन्तितं च तैः—

पूर्वं श्रीरामसैन्येऽसौ, दृष्टः पाण्मासिकः शिशुः ।

पीलुवृक्षमहाजात्यां, वस्त्रान्दोलकमास्थितः ॥ १ ॥—अनु०

अचलच्छायया च पुण्यपुरुषो निर्णीतः । ततस्तज्जननी वन्यफलानि विचिन्वानाऽस्माभिर्भणिता—वत्से! का त्वम्? किं वा तव कुलम्? । साऽवादीन्निजं कुलम्—अहं राजपुत्री कन्यकुब्जेशयशोधर्मपत्नी सुयशानामाऽहं । अस्मिन् सुते गर्भस्थिते सति दृढकर्मणवशीकृतधवया बकुलप्रमाणया कृत्ययेव क्रूरया सपत्न्या मिथ्या परपुरुषदोषमारोप्य गृहान्निष्काशिता । अपमानेन श्वशुरकुलपितृकुले हित्वा भ्रमन्तीह समागता वनवृत्त्या जीवामि बालं च पालयामि । इदं श्रुत्वाऽस्माभिः प्रोक्ता—वत्से! अस्मच्चैत्यं समागच्छ, वत्सं

१ इदं पथं प्रभावकचरित्रे (पृ० १२९) अपि दृश्यते ।

२ अस्योद्देशः प्रभावकचरित्रे (पृ० १३१) अपि, परन्तु तत्र शिशुस्थाने किलेति पाठः ।

प्रवर्धय । तथा तथा कृतम् । सपत्न्यपि बहुसपत्नीकृतमरणप्रयोगैर्ममार । ततो विशिष्ट-
 पुरुषैः कन्यकुब्जे यशोधर्मा विज्ञप्तः—देव! सुयशा राज्ञी निर्दोषाऽपि (त्वया निर्वा-
 सिता, सपुत्रा समानीयतां, राज्ञा तुष्ट्वाऽऽनीता) । कदाचिद् विहरन्तो वयं तस्या देशं
 गताः । तथा पूर्वप्रतिपन्नं स्मरन्त्या वयं वन्दिताः, अनेनामनाम्ना तत्सुतेन भाव्यम् ।
 एवं चिरं विभाव्य सूरयस्तमूचुः—वत्स! वस निश्चिन्तो निजेन सुहृदा बप्पभट्टिना समं
 अस्मत्सन्निधौ त्वम् । गृहाण कलाः—लिखितं १ गणितं २ गीतं ३ नृत्यं ४ वाद्यं ५
 पठितं ६ व्याकरणं ७ छन्दो ८ ज्योतिषं ९ शिक्षा १० निरुक्तं ११ काव्यायनं १२
 निघण्टुः १३ पत्रच्छेद्यं १४ नखच्छेद्यं १५ रत्नपरीक्षा १६ आयुधाभ्यासः १७ गजारोहणं
 १८ तुरगारोहणं १९ तयोः शिक्षा २० मन्त्रवादः २१ यन्त्रवादः २२ रसवादः २३
 खन्यवादः २४ रसायनं २५ विज्ञानं २६ तर्कवादः २७ सिद्धान्तं २८ विषवादः २९ गारु-
 डवादः ३० शकुनवादः ३१ वैद्यकवादः ३२ आचार्यविद्या ३३ आगमः ३४ प्रासाद-
 लक्षणं ३५ सामुद्रिकं ३६ स्मृतिः ३७ पुराणं ३८ इतिहासः ३९ वेदः ४० विधिः ४१
 विद्यानन्दवादः ४२ दर्शनसंस्कारः ४३ खेचरीकला ४४ अमरीकला ४५ इन्द्रजालं
 ४६ पातालसिद्धिः ४७ धूर्तशम्बलं ४८ गन्धर्ववादः ४९ वृक्षचिकित्सा ५० कृत्रिमम-
 णिकर्म ५१ सर्वकरणी ५२ वशीकर्म ५३ पणकर्म ५४ चित्रकर्म ५५ काष्ठघटनं ५६
 पापाणकर्म ५७ लेप्यकर्म ५८ चमकर्म ५९ यन्त्रकरसवती ६० काव्यं ६१ अलंकारः
 ६२ हसितं ६३ संस्कृतं ६४ प्राकृतं ६५ पैशाचिकं ६६ अपभ्रंशः ६७ कपटं ६८ देश-
 भाषा ६९ धातुकर्म ७० प्रयोगोपायः ७१ केवलीविधिः ७२ । एताः सकलाः कलाः
 शिक्षितवान्, लक्षणतर्कादि परिचितवान्, बप्पभट्टिना साकमस्थिमज्जान्यायेन प्रीतिं
 बद्धवान् । यतः—

“आपातगुर्वी क्षयिणी क्रमेण

ह्रस्वा पुरो वृद्धिमती च पश्चात् ।

दिनस्य पूर्वार्धपरार्धभिन्ना

छायेव मैत्री खलसज्जनानाम् ॥ १ ॥”—उपजातिः

कियत्यपि गते काले यशोधर्मनृपेणासाध्यव्याधिवाधितेन पट्टाभिषेकार्थं आमकुमारा-
 ऽऽकारणाय प्रधानपुरुषाः प्रहिताः । अनिच्छन्नपि तैस्तत्र नीतः । पितुर्मिलितः, पित्राऽऽ-
 लिङ्गितः, सबाष्पगद्गदं उपालब्धश्च—

“धिग् वृत्ततां समुचितां धिगनाविलत्वं

धिक् कुन्दसुन्दरगुणग्रहणाग्रहत्वम् ।

चक्रेकसीम्नि तव मौक्तिक ! येन वृद्धि-

वार्धेर्न तस्य कथमभ्युपयुज्यसे यत् ? ॥ १ ॥”—वसन्ततिलका

१ द्वासप्ततिकलानां प्रभावकचरित्रेऽपि नामोद्देशः, किन्तु तत्र कश्चिद् कश्चिद् भिन्नता वर्तते ।

अभिषिक्तश्च राज्ये । शिक्षितश्च प्रजापालनादौ । एतत् कृत्वा यशोधर्माऽऽर्हंतं त्रिधा शुद्ध्या शरणं श्रयन् द्यां गतः । आमो राजा पितुरौर्ध्वदेहिकं कृतवान्, द्विजातिदीनलोकाय वित्तं दत्तवान् । लक्षद्वयमश्वानां, हस्तिनां रथानां च प्रत्येकं चतुर्दशशती, एका कोटी पदातीनां, एवं राज्यश्रीः श्रीआमस्य न्यायारामस्य । तथा(पि) बप्प(भट्टि)मित्रं विना पलालपूलप्रायं मन्यते स्म सः । ततो मित्रानयनाय प्रधानपुरुषानग्रैषीत् । तैस्तत्र गत्वा विज्ञप्तम्—श्रीबप्पभट्टे! आमराजः समुत्कण्ठयाऽऽह्वयति, आगम्यताम् । बप्पभट्टिना गुरूणां वदनकमलमवलोकितं, तैः सङ्घानुमत्या गीतार्थयतिभिः समं बप्प(भट्टि)मुनिः प्रहितः, आमस्य पुरं गोपालगिरिं प्राप । राजा सबलवाहनः सम्मुखमगात् । प्रविश्य(वेश?) महमकार्षीत्, सौधमनैषीत्, अवोचत्—भगवन्! अर्धराज्यं गृहाण । तेनोक्तम्—अस्माकं निर्ग्रन्थानां सावधेन राज्येन किं प्रयोजनम्? । यतः—

“अनेकयोऽनिसम्पाता-नन्तवाधाविधायिनी ।

अभिमानफलैवेयं, राज्यश्रीः साऽपि नश्वरी ॥ १ ॥”—अनु०

ततो राज्ञाऽसौ तुङ्गगृहे स्थापितः । प्रातः समागताय बप्पभट्टये नृपेण सिंहासनं भण्डापितम् । तेन गदितम्—उर्वीपते! आचार्यपदं विना सिंहासनं न युक्तम् । गुर्वाशासना भवेत् । ततो राज्ञा बप्पभट्टः प्रधानसचिवैः सह गुर्वन्तिके प्रहितः, विज्ञप्तिका च दत्ता—यदि प्राणैः कार्यं तदा प्रसद्य सद्योऽयं महर्षिः सूरिपदे स्थाप्यः, (यतः) “योग्यं सुतं च शिष्यं च, नयन्ति गुरवः श्रियम्”, स्थापितमात्रश्चात्र शीघ्रं प्रेषणीयः, अन्यथाऽर्हं न भवामि, मा विलम्बताम् । अखण्डप्रयाणकैर्मोढेरकं प्राप्तः । प्रभो! राज्ञो विज्ञप्त्यर्थो अनुसार्थाः, उचितज्ञा हि भवादृशाः ॥

अथ श्रीसिद्धसेनाचार्यैर्बप्पभट्टिः सूरिपदे स्थापितः । तदङ्गे श्रीः साक्षादिव सङ्घामन्ती दृष्टा । रहसि शिक्षा दत्ता—वत्स! तव राजसत्कारो भृशं भावी । ततश्च लक्ष्मीः प्रवत्स्यति । तत्र इन्द्रियत्रयो दुष्करः । त्वं ब्रह्मचारी महान् भवेः । “विकारहेतौ सति विक्रियन्ते, येषां न चेतांसि त एव धीराः ” अनेन महाव्रतेन महत्तरः स्फुरिष्यसि ।

“एकादशेऽधिके तत्र, जाते वर्षशताष्टके ।

विक्रमाख्येऽभवत् सूरिः, कृष्णचैत्राष्टमीदिने ॥ १ ॥”—अनु०

गुरुणा आमराजसमीपे प्रेषितः । तत्र प्राप्तः गोपालगिरेः प्रासुके वनोद्देशे स्थितः । राजा अभ्यागत्य महामहेन तं पुरीं प्रावीविशत् । श्रीबप्पभट्टिसूरिणा तत्र देशना क्लेशना-शिनी कृता—

१ तच्छ्रुत्वा श्रीबप्पभट्टिसूरिर्यदकरोत् तत् कथ्यते—

“भक्तं भक्तस्य लोकस्य, विकृतीश्चाखिला अपि ।

आजन्म नैव भोक्ष्येऽह-मसुं नियममग्रहीत् ॥”—प्रभावक० (पृ० १३५)

२ ‘विक्रमात् सोऽभवत्’ इति पाठः प्रभावकचरित्रे (पृ० १३५) ।

“श्रीरियं प्रायशः पुंसा-मुपस्कारैककारणम् ।

तामुपस्कुर्वते ये तु, रत्नसूस्तैरसौ रसा ॥ १ ॥”—अनु०

आमेन गुरुपदेशादेकोत्तरशतहस्तप्रमाणः प्रासादः कारितोः गोपगिरौ, अष्टादशभार-
प्रमाणं श्रीवर्धमानविम्बं तत्र निवेशयांबभूव, प्रतिष्ठां विभावयांचक्रे । तत्र चैत्ये मूलम-
ण्डपः सपादलक्षसौवर्णटङ्ककैर्निष्पन्नः इति वृद्धाः प्राहुः । आमः कुञ्जरारूढः सर्वर्द्ध्या
चैत्यवन्दनाय याति, मिथ्यादृशां दृशौ सैन्धवेन पूर्येते, सम्यग्दृशाममृतेनैव । एवं प्रभाव-
वान् प्रातर्नृपोऽमूल्यमनर्घ्यं सिंहासनं सूरये निवेशापयति । तद् दृष्ट्वा विप्रैः क्रुधा ज्वलद्भिः
भूपो विज्ञप्तः—देव! श्वेताम्बरा अमी शूद्राः, एभ्यः सिंहासनं किम्? अधस्तात् परं हसीयो
भवतु । मुहुर्मुहुस्तैरित्थं विज्ञप्त्या कदर्थ्यमानः पार्थिवो मूलसिंहासनं कोशगं कारयित्वाऽ-
न्यत् लघ्वारोपयत्, प्रत्यूषे सूरिन्द्रेण दृष्ट्वा रुष्टेनैव राज्ञोऽग्रे पठितम्—

“मर्दय मानमतङ्गजदर्पं, धिनयशरीरविनाशनसर्पम् ।

क्षीणो दर्पाद् दशवदनोऽपि, यस्य न तुल्यो भुवने कोऽपि ॥ १ ॥”

इदं श्रुत्वा राज्ञा ह्रीणेन सदा भूयो मूलसिंहासनमनुज्ञातम् । अपराधः क्षामितः ॥

एकदा सपादकोटी हेम्नो दत्ता गुरुभ्यः । तैर्निरीहैः सा जीर्णोद्दारे ऋद्धियुक्तश्रावकपार्श्वे
व्ययिता ॥

अन्यदा शुद्धान्ते प्रम्लानवदनां बलभां दृष्ट्वा प्रभोः पुरो गाथार्धं राजा प्राह—

“अर्जवि सा परितप्पइ, कमलमुही अप्पणो पमाणं ।”

“सुत्तविउद्धेण तए, जीसे पच्छाइयं अंगं ॥ १ ॥”—आर्या

उत्तरार्धेन प्रभुणा प्रत्युत्तरं दत्तम् । राजा आत्मसंवादात् चमत्कृतः ॥

अन्यदा प्रियां पदे पदे मन्दं सञ्चरन्तीं दृष्ट्वा गाथार्धं राजा जगाद—

“बाला चंकम्मंती, पए पए कीस कुणइ मुहभंगं ? ।”

“नूणं रमणपएसे, मेहलिया छिवइ नहपंती ॥ १ ॥”—आर्या

एतदूर्ध्वं समस्यया पूरितं गुरुणा । इदं श्रुत्वा राजा मुखं निश्वासाहतदर्पणसमं दग्धे
अमी मदन्तःपुरे कृतविप्लवा इति धिया, तच्चाचार्यैः क्षणार्धेनावगतम्, चिन्तितं च—अहो!
विद्यागुणोऽपि दोषतां गतः—

“जलधेरपि कलोल-श्रापलानि कपेरपि ।

शक्यन्ते यत्नतो रोद्धुं, न पुनः प्रभुचेतसः ॥ १ ॥”—अनु०

रात्रौ सूरिः सङ्गमनापृच्छथ राजद्वारकपाटसम्पुटतटे काव्यमेकं लिखित्वा पुराद्
बहिर्ययौ । तद्यथा—

१ अद्यापि सा परितपति, कमलमुखी आत्मनः प्रमादेन ।

सुप्तविबुद्धेन त्वया, यस्याः प्रच्छादितमङ्गम् ॥ १ ॥

२ बाला चङ्गाम्यन्ती, पदे पदे कृतः कुरुते मुखभङ्गम् ? ।

नूनं रमणप्रदेशे, मेखलया स्पृश्यते नखपङ्क्तिः ॥ १ ॥

“यामः स्वस्ति तवास्तु रोहणगिरे ! मत्तः स्थितिं प्रच्युता
 वर्तिष्यन्त इमे कथं कथमिति स्वप्नेऽपि मैवं कृथाः ।
 श्रीमंस्ते मणयो वयं यदि भवलब्धप्रतिष्ठास्तदा
 ते शृङ्गारपरायणाः क्षितिभुजो मौलौ करिष्यन्ति नः ॥ १ ॥—शार्दूल०
 रुचिरचरणारक्ताः सक्ताः सदैव हि सद्गतां
 परमकवयः काम्याः सौम्या वयं धवलच्छदाः ।
 गुणपरिचयोद्धर्षाः सम्यग् गुणातिशयस्पृशः
 क्षितिप ! तव भोऽभ्यर्णं तूर्णं सुमानसमाश्रिताः ॥ २ ॥”—हरिणी

दिनैः कतिपयैर्गौडदेशान्तर्विहरन् लक्षणावतीनाम्न्याः पुरो बहिरारामे समवासाशीत् ।
 तत्र पुरे धर्मो नाम राजा । स च गुणज्ञः । तस्य सभायां वाक्पतिनामा कविराजोऽस्ति ।
 तेन सूरीणामागमनं लोकादवगतम् । ज्ञापितश्च राजा । राज्ञा प्रवेशमहः कारितः । पूर्वमध्ये
 सौधोपान्ते गुरुस्तुङ्गगृहे स्थितः । राजा नित्यं वन्दते । कवयो रञ्जिताश्च । प्रभावना प्रैध-
 ते स्म यशश्च कुन्दशुभ्रम् ॥

इतश्च यदा बप्पभट्टिः कृतविहारः प्रातः श्रीआमपार्श्वं नायातः, तदा तेन सर्वत्राव-
 लोकेतः, न लब्धः । जातो विलक्षित आमः, ‘यामः स्वस्ति तव०’ इत्यादिकाव्यं दृष्टम् ।
 वर्णा उपलक्षिताः । ध्रुवं स मां मुक्त्वाऽपगत एवेति निर्णीतम् ॥

अन्यदा बहिर्गतेन राज्ञा महाभुजङ्गमो दृष्टः । तं मुखे धृत्वा वाससाऽऽच्छाद्य सौधं
 गतः, कविवृन्दाय समस्यामर्पितवान्—

“शखं शाखं कृषिर्विद्या, अन्यो यो येन जीवति ।”

पूरिता सर्वैरपि, न तु नृपश्चमच्चकार हृदयाभिप्रायाकथनात् । तदा बप्पभट्टिं बाढं स्मृ-
 तवान् । सा हृदयसंवादिनी गीस्तत्रैव । अथ पटहमवीवदत् । तत्रेदमज्जुषत्—यो मम
 हृद्गतां समस्यां पूरयति तस्मै सुवर्णटङ्ककलशं ददामि । तदा गोपगिरेर्घृतकारः कश्चिद्
 गौडदेशं गतः, स बप्पभट्टिसूरीणामग्रे तत्समस्यापादद्वयं कथितवान् । सूरीणा पश्चिमार्धं
 पेठे—

“सुगृहीतं च कर्तव्यं, कृष्णसर्पमुखं यथा ॥ १ ॥”—अनु०

स हि भगवान् षड्विकृतित्यागी सिद्धसारस्वतो गगनगमनशक्त्या विविधतीर्थवन्दन-
 शक्तियुक्तः तस्य कियदेतत् ? । स द्यूतकारस्तस्य पादद्वयं गोपगिरौ श्रीआमाय निवेदित-

१ ‘आम!’ इत्यपि पाठः । २ ‘के’ इति पाठान्तरम् ।

३ अस्य पद्यस्येदं स्थानं न समीचीनं, काव्यमेकं लिखित्वेत्युल्लेखान्, अस्य प्रस्तावस्तु धर्मनृपदेशनासमय इति
 प्रभावकचरित्रात् (पृ० १३९) प्रतिभाति ।

४ ‘सुमानससंमिताः’ इति पाठः प्रभावकचरित्रे (पृ० १३९) ।

वान् । राजा दध्यौ-अहो ! सुघटितत्वमर्थस्य । तं पप्रच्छ-केन केयं पूरिता समस्या ? । द्यूतकृदाह-लक्षणावत्यां वप्पभट्टिसूरिणा ज्ञानभूरिणा प्रापूरि । तस्योचितं दानं चक्रे ॥

अन्यदा राजा नगर्या बहिर्निर्ययौ । न्यग्रोधद्रुमाधः पान्थं मृतं ददर्श, शाखायां लम्बमानं करपत्रमेकं विप्रुषां व्यूहं स्रवन्तं गाथार्थं च विशिष्टे ग्राणि लिखितं खटिन्याऽपश्यत्—

“तइया मह निग्गमणे, पियाइ थोरंसुएहिं जं रुन्नं ।”

तदपि समस्यापादद्वयं राज्ञा कविभ्यः कथितं, (किन्तु) न केनापि सुष्ठु प्रपूरितम् । राजा चिन्तयति स्म—

“वेदयानामिव विद्यानां, मुखं कैः कैर्न चुम्बितम् ? ।

हृदयग्राहिणस्तासां, द्वित्राः सन्ति न सन्ति वा ॥ १ ॥”—अनु०

हृदयग्राही स एव मम मित्रं सूरिवरः, स एव दौरोदरिको नृपेण उपसूरि प्रैपि । सूरिणा अक्षिनिमिषमात्रेण पूरिता समस्या—

“करपत्तयविंदू इय, निवडणेण तं अज्ज संभरियं ॥ १ ॥”

तत् पुनर्द्यूतकारात् श्रुत्वा राज्ञा दृढोत्कण्ठितेन सूरैराह्वानाय वाग्मिनः सचिवाः प्रहिताः । उपालम्भसहिता विज्ञप्तिश्च ददे । प्रासास्ते तत्र । दृष्टास्तैस्तत्र सूरयः, उपलक्ष्य वन्दिताः, राजविज्ञप्तिर्दत्ता । तत्र लिखितं वाचितं गुरुभिः—

“न गज्जां गाङ्गेयं सुयुवतिकपोलस्थलगतं

न वा शुक्तिं मुक्तामणिरुरसिजस्यात्र रसिकः ।

न कोटीरारूढः स्मरति च सवित्रीं मणिचय-

स्ततो मन्ये विश्वं स्वसुखनिरतं स्नेहविरतम् ॥ १ ॥”—शिखरिणी

“छायाकारणि सिरि धरिय अज्जवि भूमि पडंति ।

पैत्तं इह पत्तण तरुवर ! काइं करंति ॥ २ ॥”

सचिवा अप्यूचुः-स्वामिन् ! आमराजा निर्व्याजप्रीतिर्विज्ञपयति-समागम्यतां शीघ्रम् । अयं देशो वसन्तवतंसितोद्यानलीलां लम्बनीयः, भगवद्वाग्रसलुब्धानामस्माकं इतरकवि-वाग् न रोचते । (यतः)

१ तदा मम निर्गमने, प्रियया स्मृताश्रुमिर्यद् रुदितम् ।

२ करपत्रकषिन्दूनामिति, निपत्तनेन तदद्य संस्मृतम् ॥ १ ॥

३ ‘जास्वादरसिकः’ इति पाठान्तरं प्रभावकचरित्रे (पृ० १४१) ।

४ ‘रारूढं स्मरति च सवित्रीं च सुभुवं’ इति प्रभावक-चरित्र-पाठः ।

५ छायाकारणात् शिरसि घृतानि अद्यापि भूमौ पतति ।

पत्रमिह पतनशीलं तरुवर ! किमु करोषि ? ॥

६ ‘पत्तह पट्ट पत्तणं, वरतरु ! काइं०’ इति पाठः उपदेश-रत्नाकरे (५७ पत्राङ्के) ।

“कथासु ये लब्धरसाः कवीनां
ते नानुरज्यन्ति कथान्तरेषु ।
न ग्रन्थिपर्णप्रणयाश्चरन्ति
कस्तूरिकागन्धमृगास्तृणेषु ॥ १ ॥”-उपजातिः

तदाकर्ण्य स्नेहं दधौ, सूरिभिः सचिवाश्चोचिरे—श्रीआमो नृप उत्तमप्रज्ञ एवं
भाषणीयः—

“अस्माभिर्यदि वः कार्यं, तदा धर्मस्य भूपतेः ।
सभायां छत्रमागम्य, स्वयमापृच्छयतां द्रुतम् ॥ १ ॥”-अनु०

अस्माकमिति हि प्रतिज्ञाऽस्ति धर्मेण राज्ञा सह-स्वयमामः समेत्य त्वत्समक्षं यदा-
ऽस्मानाकारयति किल तदा तत्र यामः, नान्यथेति; -प्रतिज्ञालोपश्च नोचितः सत्यवादिनां
प्रतिष्ठावताम् । ततो मन्त्रिण उपकन्यकुब्जेशमाजग्मुः । सूरिणा यदुक्तमुक्तम्, लेखश्चा-
दर्शि । तत्र लिखितं यथा—

“विंज्ञेण विणावि गया, नरिंदभवणेषु हुंति गारविया ।
विंज्ञो न होइ वंज्ञो, गएहि बहुएहिवि गएहिं ॥ १ ॥-आर्या
माणससरह सुहाइं, जइवि न लब्भंति रायहंसेहिं ।
तहवि न तसस तेण विणा, तीरुच्छंगा न सोहंति ॥ २ ॥-,,
परिसेसियहंसउलं-पि माणसं माणसं न संदेहो ।
अन्नत्थवि जत्थ गया, हंसा विवया न भन्नंति ॥ ३ ॥-,,
हंसा जहिं गया तहिं, गया महिमण्डणा हवंति ।
छेहउ ताह महासर-ह जे हंसेहिं मुच्चन्ति ॥ ४ ॥-,,
मलयउ सचंदणुच्चिय, नइमुहहीरंतचंदणदुमोहो ।
पबभट्टंपि हु मलया-उ चंदणं जाइ महयग्घं ॥ ५ ॥-,,

१ विन्ध्येन विनाऽपि गजा नरेन्द्रभुवनेषु भवन्ति गौरविताः ।
विन्ध्यो न भवति वन्ध्यो गतेषु बहुकेऽपि गजेषु ॥ १ ॥
मानससरोवरस्य सुखानि यद्यपि न लभ्यन्ते राजहंसैः ।
तथापि न तस्य तैर्विना तीरोत्सङ्गा न शोभन्ते ॥ २ ॥
परिशेषितहंसकुलमपि मानसं मानसं न सन्देहः ।
अन्यत्रापि यत्र (कुत्र) गता हंसा विवयसो न भण्यन्ते ॥ ३ ॥
हंसा यत्र गतास्तत्र गता महीमण्डना भवन्ति ।
छेदस्तेषां महासरसां यानि हंसैर्मुच्यन्ते ॥ ४ ॥
मलयः सचन्दन एव नदीमुखद्वियमाणचन्दनद्रुमौघः ।
प्रब्रह्ममपि च मलयान् चन्दनं याति महार्घ्यम् ॥ ५ ॥

अग्रायंति महुरा-ऽविकं कमलायराण मयरंदं ।
 कमलायरोवि दिट्टो, सुओवि किं महुरविहुणो ? ॥ ६ ॥
 इक्केण कुच्छुहेणं, विणावि रयणायरुच्चिय समुदो ।
 कुच्छुहरयणंपि उरे, जस्स ठियं सुच्चिय महग्घो ॥ ७ ॥
 तइ मुक्काणवि तरुवर!, फिट्टइ पत्तत्तणं न पत्ताणं ।
 तुह पुण छाया जइ होई कहवि ता तेहि पत्तेहिं ॥ ८ ॥
 जे केवि पहू महिमं-डलम्मि ते उच्छुदेहसारिच्छा ।
 सरसा जडाण मब्भे, विरसा पत्तेसु दीसंति ॥ ९ ॥
 संपैइ पहुणो पहुणो, पहुत्तणं किं चिरंतणपहूणं ? ।
 दोसगुणा गुणदोसा, एहिं कया न हु कया तेहिं ॥ १० ॥”

एतद् वाचयित्वा सोत्कण्ठं नृपः सारकतिपयपुरुषावृतोऽचालीत्, गोदावरीतीरग्राम-
 मेकमगमत्, तत्र खण्डदेवकुले वासमकार्षीत् । देवकुलाधिष्ठात्री व्यन्तरी सौभाग्यमोहिता
 गङ्गेव भरतं भेजे । प्रभाते करभमारुह्य तां देवीमापृच्छय प्रभुपादान्तं प्राप, गाथार्थं पपाठ—

भाग्रायन्ति मधुकरा अप्येकं कमलाकराणां मकरन्दम् ।
 कमल्यकरोऽपि दृष्टः श्रुतोऽपि किं मधुकरविहीनः ? ॥ ६ ॥
 एकेन कौस्तुभेन विनापि रत्नाकर एव समुद्रः ।
 कौस्तुभरत्नमपि उरसि यस्य स्थितं स एव महार्घः ॥ ७ ॥
 स्वया मुक्कानामपि तरुवर ! अश्यति पत्रत्वं न पत्राणाम् ।
 तव पुनश्छाया यदि भवति कथमपि तावत् तैः पत्रैः ॥ ८ ॥
 ये केऽपि प्रभवो महीमण्डले ते इक्षुदेहसरक्षाः ।
 सरसा जटानां (जडानां) मध्ये विरसाः पत्रेषु (पात्रेषु) दृश्यन्ते ॥ ९ ॥
 सम्प्रति प्रभवः प्रभवः प्रभुत्वं किं चिरन्तनप्रभूणाम् ? ।
 दोषगुणा गुणदोषा एभिः कृता नैव कृतास्तैः ॥ १० ॥

१ प्रभावकचरित्रेऽपि इमाः सप्त गाथा दृश्यन्ते, परन्तु तत्राशुद्धत्वाद् बहुधा पाठभ्रमता इति प्रतिभाति; अयं
 तु विशेषो यद् निम्नलिखिता गाथा तत्राधिकाः । तत्रेयं तु प्राथमिका—

गमयमाणसुचंदणु भमहरयणायऊ सेरि खंडु ।
 जडउच्छुयु बप्पभट्टि किउ सत्रुपगाहासंडु ॥
 खंडविणानि भखंड मंडलोचेव पुण्णिमाचंदो ।
 हरसिरिगयंपि सोहइ ननेइ विमलं ससिरकंडम् ॥
 जड सच्चच्छअहच्चिय उवरिं सुमणाणि सव्वरुक्खणं ।
 दावेविच उंति गुणा यहु पत्तिया पावप् कोडिम् ॥
 अनयोर्गाथयोरेका तु ‘तइ मुक्कावि०’ इति गाथायाः पुरतः, अन्या तु तदुत्तरतः ।

२ पतत्स्थाने निम्न-लिखिता गाथा प्रभावकचरित्रे—

इय उज्जुक्खीलालं कियण यायपडियवयण सोहाणाः ।
 गुणवंतं छाण पहुणो पहुणो गुणवंतथा दुलहा ॥

“अज्जवि सा सुमरिज्जइ को नेहो एगराईए ।”

सूरिहिं प्राह—

“गोलानइतीरे सुन्नदेउलंमि जंसि वासमिओ ॥ १ ॥”

इत्यन्योन्यं गाढमालिलिङ्गतुरुभौ । तत आम आह स्म—

“अद्य मे सफला प्रीति-रद्य मे सफला रतिः ।

अद्य मे सफलं जन्म, अद्य मे सफलं फलम् ॥ १ ॥”

रात्रौ इष्टगोष्ठी ववृते मधुमधुरा । ततः प्रभाते सूरि(णा) धर्माय आमस्य विशिष्टपुरुषा दर्शिताः । एते आमनृपनराः किलास्मानाह्वातुमायाता इति । सूरिभिरुक्तम्—आम ! आगम्य-ताम् । धर्मेण राज्ञा पृष्टं विशिष्टजनपार्श्वे—भो आमप्रधाननराः ! स भवतां स्वामी कीदृग्रूपः ? । तैर्निगदितम्—यादृगयं स्थगीधरस्तादृशोऽस्ति । प्रथमं मातुलिङ्गं करे धृत्वा आम आनीतोऽस्ति । सूरिणा पृष्टम्—भोः स्थगीधर ! तव करे किमेतत् ? । स्थगीधरभूतेन आमे-नोक्तम्—बीजउरा (द्वितीयो राट्) इति । क्षणार्धेन वार्तामध्ये सूरिभिः सूक्तमवतारितम्—^३“तत्तीसीयलीमेलावा केहा, धणउत्तावली पिउमंदसिणेहा ।

विरहिं माणसु जे मरइ तसु कवण निहोरा कन्नि ए वत्तडी जणु जाणइ दोरा ॥१॥”^४

इत्यादि गोष्ठ्यां वर्तमानायां स्थगीधर श्रीआमराजश्चिद्रूपको मेलापकान्निःसृत्य पुराद् बहिः स्थाने स्थाने स्थापितैर्वाहनैः कियतीं भुवं प्रत्याक्रामत् तावता (सूरिभिर्धर्मेनृपो गोपगिरिगमनाय पृष्टः, धर्मेण प्रतिज्ञा स्मारिता, सूरिभिः तत्पूर्तिः स्थगीधररूपेणामागम-नेनोक्ता, प्रधानजनः) पृष्टः । तेनोक्तम्—सत्यं सूरिवचः । हस्तौ दर्शितौ, राजा तेन वाक्सं-वादेन प्रीतः, “अज्जवि सा परितप्पइ” इत्यादि सर्वं सारस्वतविलसितमिति निरचैषीत् । शीघ्रं शीघ्रं गोपालगिरिं गतः, पताकातोरणमञ्चप्रतिमञ्चादिमहास्तत्रासन्, दिवसाः कत्यपि अतिक्रान्ताः । ततः श्रीसिद्धसेनसूरयो वार्धकेन पीडिता अनशनं ग्रहीतुकामाः श्रीबप्प-भट्टिसूरीणामाकारणाय गीतार्थयुगलं प्रैषिषुः, तं गुरोर्लेखमदीदृशत् । तत्र लिखितं यथा—

“अध्यापितोऽसि पदवीमधिरोपितोऽसि

तत् किंचनापि कुरु बप्पभट्टे(टे) ! प्रयत्नात् ।

प्रायोपवेशनरथे विनिवेश्य येन

संप्रेषयस्यमरधाम नितान्तमस्मान् ॥ १ ॥”-बसन्त०

१ अद्यापि सा स्मर्यते कः स्नेह एकरात्र्या ।

२ गोदावरीनदीतीरे शून्यदेवकुले यदसि वासमितः ॥ १ ॥

३ तत्तत्तीतलयोर्मेलापकः कीदृशः ? धनपुत्रबलिनोः प्रियमन्दस्नेहयोः ।

विरहे मनुष्यो यो म्रियते तस्य किं निष्क्रयणं ? कर्णे एषा वार्ता जनो जानाति दुर्लभम् ॥ १ ॥

४ ‘तच्छीसी अलामेलावा केहा णण उत्तावली प्रियमंदसिणेहाविरहिहिं ।

माणसु जं मरइ तसु कवण निहोरा कलिपवित्तडी जुणु जाणइ दोरा ॥’ इति पाठः प्रभावक-चरित्रे (पृ० १४४) ।

५ एतद्वाथाया अर्थानां साष्टकं शतं व्याख्यातं बप्पभट्टिसूरिभिः, परन्तु न च सर्वेऽधुना कथ्यन्ते, अर्थचतुष्टयं तु प्रभावकचरित्रे इत्यते ।

तद् दृष्ट्वा आमभूपतिमापृच्छथ मोढेरकं पुरं ब्रह्मशान्तिस्थापितवीरजिनमहोत्स-
वाढ्यं प्रापुः, ते गुरून् ववन्दिरे । गुरवोऽपि तान् बाढमालिङ्ग्य आलापयांबभूवुः—
वत्स ! गाढमुत्कण्ठितमस्माकं हृदयं, मुखकमलकमपि विस्मृतं, राजानुगमनमस्माकं दुःखा-
यासीत्, कारय साधनं, अनृणीभव । ततोऽन्त्याराधना चतुःशरणगमनदुष्कृतगर्हासुकृ-
तानुभो(दना)दिना तीर्थमालावन्दनादिविधिना विधापिता, देवलोकललनानयनत्रिभागपात्रत
मानञ्चुः । शोक उच्छलितः । ततो वप्पभट्टिः श्रीमद्भोविन्दसूरये श्रीनन्नसूरये च गच्छ-
भारं समर्प्य श्रीआमपार्श्वं समागतः, पूर्ववत् समस्यादिगोष्ठयः स्फुरन्ति ।

एकदा सूरिर्नृपसभायां चिरं पुस्तकाक्षरदत्तदृक् तस्यौ । तत्रैका नर्तकी नृत्यन्ती आसीद्
रूपदासीकृताप्सराः । सूरिर्दृग्नीलनिवारणाय तस्याः शुक्रपिच्छनीलवर्णायां नीलकञ्चु-
लिकायां दृशं निवेशयामास । आमस्तथा दृष्ट्वा मनसि पपाठ—

“सिद्धंततत्तपारं-गयाण जोगीण जोगजुत्ताणं ।

जइ ताणंपि मयच्छी, मणंमि ता सच्चिय पमाणं ॥ १ ॥”—आर्य

आमो रात्रौ पुंवेपितां नर्तकीं सूरिवसतौ प्रैषीत् । तथा सूरीणां विश्रामणाऽऽरब्धा ।
करस्पर्शेन ज्ञाता युवतिः^१ । सूरिणाऽभिहिता-का त्वम्? कस्मादिहागता? अस्मासु
ब्रह्मव्रतनिबिडेपु वराकि ! भवत्याः कोऽवकाशः? वात्याभिर्न चलति काञ्चनाचलः ।
तयोक्तम्-भवन्त्यः उपदेष्टुमागता—

“राष्ट्रे सारं वसुधा, वसुधायामपि पुरं पुरे सौधः ।

सौधे तल्पं तल्पे, वराङ्गनाऽनङ्गसर्वस्वम् ॥ १ ॥”—आर्य

इति । किञ्च—

“प्रियादर्शनमेवास्तु, किमन्यैर्दर्शनान्तरैः? ।

प्राप्यते येन निर्वाणं, सरागेणापि चेतसा ॥ २ ॥”—अनु०

श्रीआमेन प्रेषिताऽहं भवतां प्राणवल्लभा शुश्रूषार्थम् । ततः सूरिशक्रो वदति स्म-
अस्माकं ज्ञानदृक्प्रासद्रव्याणां नैव व्यामोहाय प्रगल्भसे—

“मलमूत्रादिपात्रेषु, गात्रेषु मृगचक्षुषाम् ।

रतिं करोति को नाम, सुधीर्वचोर्गृहेष्विव? ॥ १ ॥”—अनु०

साऽपि निर्विकारं सूरिवरं निश्चित्य ध्वनञ्चेता प्रातर्नृपतिसमीपं गता । पृच्छते राज्ञे
रात्रीयः सूरिवृत्तान्तः कथितस्तथा । पाषाणघटिता इव तत्र गुरवः । नवनीतपिण्डमयोऽशेषो
वराको लोकः । यावन्तः कपटप्रपञ्चा हाव-भाव-कटाक्षक्षेप-भुजाक्षेप-चुम्बन-नखदन्तक्षता-
दिविलासास्ते सर्वे आजन्मशिक्षितास्तत्र प्रयुक्ताः, पुनस्तिलतुषत्रिभागमपि मनोऽस्य नाचा-
लीत् । अनुराग-बलात्कार-फूत्कार-भीदर्शन-हत्यादानादिभिर्विभीषिकाभिरपि नाक्षुभत् ।
तदेष मन्ये महावज्रमयो न देवकन्याभिर्न विद्याधरीभिर्मनागङ्गनाभिश्चाल्येत, मानुषीणां

१ सिद्धान्ततत्त्वपारगतानां योगिनां योगयुक्तानाम् ।

यदि तेषामपि मृगाक्षी ममसि ततः सैव प्रमाणम् ॥ १ ॥

तु का कथा ? । अस्मिन् सूरौ धर्मस्थैर्ययुते नृपो विस्मयानन्दाभ्यां कदम्बमुकुलस्थूलरोमाञ्च-
कञ्चुकितगात्रः संवृत्तः । दध्यौ च गुरुं ध्याने प्रत्यक्षं कृत्वा—

“न्युञ्जने यामि वाक्यानां, दृशोर्याम्यवतारणम् ।

बलिक्रियेह सौहार्दं, हृद्याय हृदयाय ते ॥ १ ॥”—अनु०

प्रातर्गुरवः समाजग्मुः । राजा ह्रीणो न वदति किञ्चित् । सूरिभिर्वर्णितम्—राजन् !
मा लज्जिष्ठाः, महर्षीणां दूषणभूषणान्वेषणं राज्ञा कार्यम्, न दोषः । राज्ञोक्तम्—अलमतीत-
वृत्तान्तचर्यया । एतदहमुत्तम्भितभुजो ब्रुवे युष्मान् ब्रह्मधनान् समवलोक्य—

“धन्यास्त एव धवलायतलोचनानां

तारुण्यदर्पघनपीनपयोधराणाम् ।

क्षामोदरोपरिलसन्निवलीलतानां

दृष्ट्वाऽऽकृतिं विकृतिमेति मनो न येषाम् ॥ १ ॥”—वसन्त०

इत्युक्त्वा दण्डप्रणामेन प्रणनाम आमः ॥

अन्येद्युः राजा राजपथेन सञ्चरमाणो हालिकप्रियां एरण्डवृहत्पत्रसंवृत्तस्तनविस्तरां
एरण्डपत्राणि विचिन्वतीं गृहपार्श्वाल्यभागे दृष्ट्वा गाथार्धं योजितवान्—

“तैश्चि वरनिग्गयदलो एरण्डो सोहइ व तरुगणाणं ।”

तत् सूरीणां पुरः समस्यात्वेन समर्थितवान् । सूरय ऊचुः—

“इत्थं घरे हलियवहू इहहमित्तत्थणी वसइ ।”

राजा विस्मितः—अहो सारं सारस्वतम् ॥

अन्यदा सायं प्रोपितभर्तृकां वासभवनं यान्तीं वक्रग्रीवां दीपकरां ददर्श । गाथार्धं प्रोचे—

“दिट्ठो वंक्कगीवा अदीवउपहियजायाए ।”

सूर्यग्रे पपाठ । सूरिर्गाथापूर्वार्धमुवाच—

“पिर्यंसंभरणपलुट्टुअंसुधारानिवायभीयाए ॥ १ ॥”

इति । सूरिभूपौ सुखेन कालं गमयतां धर्मपरो ॥

अन्यदा धर्मनृपेण प्रहितः आमनृपस्य पार्श्वे दूत एत्यावोचत्—राजन् ! तव विचक्ष-
णतया धर्मनृपः संतुष्टः, पुनः स आह—भवद्भिर्यं छलिताः, यतो भवद्भ्यो गृहभागतेभ्यो
नास्माभिर्महानल्पोऽपि सत्कारः कृतः । अधुना शृणुत—अस्मद्राज्ये वर्धनकुञ्जरो नाम
महावादी बौद्धदर्शनो विदेशादागतस्तेन सह संवादं जिघृक्षुः यः कोऽपि वो राज्ये

१ 'वाक्याय दृग्भ्यां याम्यवतारणे' इति पाठः प्रभावक—चरित्रे (पृ० १५२) ।

२ 'बलिविधीये सौहार्दहृद्याय हृदयाय च' इति पाठान्तरं प्रभावक—चरित्रे (पृ० १५२) ।

३ तदापि वरनिर्गतदल एरण्डः शोभते एव तरुगणेपु ।

४ अत्र (पश्चात्) गृहे हालिकवधूः एतावन्मात्रस्तना वसति ।

५ दृष्टावंक्रीवा.....

६ प्रियस्मरणप्रलुठिताशुधारानिपातभीत्या ।

वादी भवति स आनीयताम् । अस्माकं भवद्भिः सह चिरं वैरम् । यः कोऽपि वादी जयी भविष्यति तत्प्रभुरपरस्य राज्यं ग्रहीष्यति । मम वादिना यदा जितं तदा त्वदीयं राज्यं मया ग्राह्यम् । यदि तव वादिना जितं तदा मदीयं राज्यं त्वया ग्राह्यम् । अयं पणः वाग्युद्धमेवास्तु, किं मानवकदर्थनेन ? । आमेनोक्तम्—दूत ! त्वया यदुक्तं तद् धर्मेण कथापितं अथवा स्वतुण्डकण्डनिमात्रेणोक्तम् ? । यदि मे तव प्रभुः सप्ताङ्गं राज्यं वादे जिते समर्पयिष्यति इदं सत्यं तदा वयं वादिनामभ्यागच्छामः । दूतेनोक्तम्—कारणवशात् युधिष्ठिरेणापि द्रोणपर्वण्यसत्यं भाषितम् । मत्प्रभुस्तु कारणेऽपि न मिथ्या भाषते । आमेन दूतः प्रैषि, उक्तदिनोपरि बप्पभट्टिं गृहीत्वा अर्धपथे उक्तस्थाने अगमत् । धर्मभूपतिरपि वर्धनकुञ्जरं वादीन्द्रमादाय तत्राजगाम । परमारवंशनरेन्द्रमहाकविवाक्पतिनामानं स्वसेवकं सहादाय समानिन्ये । उचितप्रदेशे आवासान् दापयामास । ततो वादिप्रतिवादिनौ पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहेण वादमारेभाते । सभ्याः कौतुकाक्षिप्ताः पश्यन्ति । द्वावप्यसामान्यप्रतिभौ जौ च । वादे षण्मासा गताः । द्वयोर्मध्ये कोऽपि न हारयति, कोऽपि न जयते । आमेन सूरयः प्रोक्ताः—सर्वाङ्गराजकार्याणां प्रत्यूहः स्यात् (तस्मात्) निर्जीयतामसौ शीघ्रम् । सूरिणा भणितम्—प्रभाते निग्रहीष्यामि, मा स्स वो भ्रान्तिरभूत् । रात्रौ सूरेश्वरेण मन्त्रशक्त्या मण्डले हारार्धहारमणिकुण्डलमण्डिताङ्गी दीप्ताङ्गरागवसना दिव्यकुसुमपरिमललुलितभवनोदरा भगवती भारती साक्षादागता चतुर्दशभिः काव्यैः साद्यस्कैर्दिव्यैः स्तुता । देव्या उक्तम्—वत्स ! केन कारणेन स्मृता ? । सूरिवरेण भणितम्—षण्मासा वादे लग्नाः, तथा कुरु यथा वादे निरुत्तरी भवति । वाग्देव्या गदितम्—वत्स ! अहं अनेन प्राक् सप्तभवानाराधिता, मयाऽत्र भवेऽस्मै अक्षयवचना गुटिका दत्ता । तत्प्रभावाच्चक्रिनिधिधनमिव नास्य वचो हीयते (?) । सूरिणोक्तम्—त्वं देवि ! जैनशासनविरोधिनी येन मे जयश्रियं न दत्से ? । भारत्यूचे—वत्स ! जयोपायं ब्रुवे, त्वया प्रातर्वादारम्भे सर्वे वदनशौचं कारणीयाः पार्षद्याः, गण्डूपं कुर्वतस्तस्य वदनाच्च गुटिका ममेच्छया पतिष्यति, तदा त्वया जेष्यति(ते), एकं तु याचे—मे स्तुतेः चतुर्दशं काव्यं कस्याप्यग्रे न प्रकाश्यम्, तत्पठने हि मया ध्रुवं प्रत्यक्षया भाव्यम्, कियतां प्रत्यक्षा भवामि ? क्लेशेनालम् । एवमुक्त्वा देवी विद्युज्जाङ्गारलीलया तिरोदधे । सूरिभिर्निशि परमाप्तः शिष्य एको वाक्पतिराजसमीपे प्रतिहित्योदितम्, यथा सूरयो वदन्ति—त्वं राजन् ! विद्यानिधिः, अस्माकं लक्षणावतीपुरीपरिचितचरः, तदाऽवादीः—भगवन् ! निरीहा भवन्तः, कां भवद्भक्तिं दर्शयामि ? । तदा वयं अवोचामः—अवसरे कामपि भक्तिं कारयिष्यामः । भवद्भिर्भणितं तथाऽस्तु । इदानीं सोऽवसरोऽत्र समायातः । वाक्पतिना सूरिशिष्यः (भणितः)—किं सूरयः समादिशन्ति मे ? आदिष्टं करवै ध्रुवम् । शिष्यो न्यवेदयत्—राजन् ! गुरवः समादिशन्ति—प्रातः धर्माभयोः सदःस्थयोः सतोस्त्वया वाच्यं यथा वदनशौचं विना भारती न प्रसीदति, तस्माद् वादिप्रतिवादिसभ्यसभ्येशाः सर्वे शौचं कुर्वन्तु, एतावति कृते

भवतां नः सर्वस्त्रेहः कृत एव । वाक्पतिना तदङ्गीकृतम् । शिष्येणोपगुरुं गत्वा तत् सत्प्र-
तिज्ञातं कथितम् । तुष्टा गुरवः । प्रत्यूर्पं उदयति भगवति गभस्तिमालिनि लाक्षालिप्त इव
प्राचीमुखे राजानो सभायामगाताम् । वाक्पतिना सर्वे वदनशौचं कारिताः, बौद्धवादी-
न्द्रोऽपि, तस्य वदनकमलाद् विगलिता गुटिका पतद्ब्रहे, वप्पभट्टिशिष्यैः पतद्ब्रहो जनैः
दूरे कारितः । गुटिका सूरीन्द्रसात् जाता । बौद्धो गुटिकाहीनःसूरिणा पार्थेन कर्ण इव
दिव्यशक्तिमुक्तो निःशङ्कं वाक्पृषक्तैर्हतोः निरुत्तरीकृतो राहुग्रस्तश्चन्द्र इव हिमानीविलुप्त-
रुपण्ड इव भृशं नैस्तेजसं भेजे । तदा श्रीवप्पभट्टेर्निर्विवादं वादिकुञ्जरकेसरीति बिरुदं
स्वैः परैश्च दत्तम् । धर्मेण सप्ताङ्गं राज्यं आमाय दत्तम् । लाहीदं, धर्माद्धि राज्यं लभते, का
चर्चा ? आमेन गृहीतं, तदा सूरिणा आमः प्रोक्तः—राजन् ! पुना राज्यं धर्माय देहि ।
महीदानमिदं शोभते च ते । राजस्थापनाचार्याश्च यूयम् । पारम्पर्येण श्रीरामेण वनस्थे-
नापि सुग्रीवविभीषणौ राजीकृतौ । त्वमप्यैदंयुगीननृपेषु तत्तुल्यः । एतद्वचनसमकालमेव
आमेन गाम्भीर्यौदार्यधाम्ना धर्माय तद्राज्यं प्रत्यर्पि, स परिधापितः । मत्ता ये दन्तिनस्ते
शतं, तुङ्गास्तुरङ्गाः सहस्रं सदृथा (प्लवाः) रथाः शतं वादित्राणि इति प्रादायि । ततः स्वं
स्वं स्थानं गताः सर्वे । सूरिभूपौ यशोधवलितसप्तभुवनौ गोपगिरौ महावीरमवन्दिषाताम् ;
तदा सूरिकृतं वीरस्तवनम्—“शान्तो वेपः शमसुखफली”त्यादिकाव्यैकदेशमयं, अद्यापि
सङ्गे पठ्यते । सङ्गेन प्रभुर्वचन्दे तुष्टुवे च—

“रवरेवोदयः श्लाघ्यः, कोऽन्येषामुदयग्रहः ? ।

न तमांसि न तेजांसि, यस्मिन्नभ्युदिते सति ॥ १ ॥”

अन्यदा स्वपरसमयसूक्तैः प्रबोध्य राजा प्रभुभिर्मद्यमांसादिसप्तव्यसननियमं ग्राहितः,
सम्यक्तत्वमूलैकादशव्रतनिरतश्च श्रावकः कृतः । द्वादशं व्रतं चातिथिसंविभागरूपं प्रथमचर-
मजिननृपाणां निषिद्धं सिद्धान्ते ॥

एकदा लक्षणावत्यां बौद्धो वर्धनकुञ्जरो धर्मनृपमाह सगद्गदम्—अहं वप्पभट्टिना
जितस्तन्मे न दूषणम् । वप्पभट्टिर्हि भारती नररूपा प्रज्ञामयपिण्डः गीःपुत्रः, तन्न
दुनोति, तत् तु दुनोति यत् तव सभ्येनासौ वाक्पतिराजेन सूरिकृतभेदात् मम मुखशौ-
चोपायेन गुटीं हारयामास । एतावदभिधाय स तारं तारं रुरोद, स निवारितः क्षमापेन
रोदनात् । उक्तं च—येन नश्चिरसेवकोऽनेकसमराङ्गणलब्धजयप्रतिष्ठो महाप्रबन्धकविः
पराभवितुं न रोचते । क्षमस्वेदमस्यागः । ततो बौद्धो जोषं स्थितः ॥

इतरेद्युर्यशोधर्मनाम्ना समीपदेशस्थेन बलवता भूपेन लक्षणावतीमेत्य रणे धर्मनृपो व्या-
पादितः, राज्यं जगृहे । वाक्पतिरपि वन्दीकृतः । तेन कारागृहस्थेन गौडवधसंज्ञं प्राकृतं
महाकाव्यं रचयित्वा यशोधर्माय राजेन्द्राय दर्शितम् । तेन गुणविशेषविदा ससत्कारं
वन्दिर्मुक्तः क्षमितश्च (यतः) “विद्वान् सर्वत्र पूज्यते” । ततो वाक्पतिर्वप्पभट्टिसमीपं गतः ।

द्वयोस्तयोर्मैत्री पूर्वमेवासीत्, तदानीं विशेषतोऽवृधत् । तेन वाक्पतिना सह महवि-
जयाख्यं प्राकृतं महाकाव्यं बद्धम्, आमाय दर्शितम् । आमो हैमटङ्ककं लक्षमसै
व्य(शि)श्रियत् ।

“कियती पञ्चसहस्री, कियती लक्षा च कोटिरपि कियती ? ।

औदार्योन्नतमनसां, रत्नवती वसुमती कियती ? ॥ १ ॥”-आर्या

अपरेद्युः प्रभुः श्रीआमेन पृष्टः-भगवन् ! यूयं विद्यया तपसा च लोके लब्धपरमलेखाः,
किमन्योऽपि कोऽपि क्वाप्यास्ते यो भवतस्तुलालेशमवाप्नोति ? । वप्पभट्टिरभाणीत्-अव-
निपते ! मम गुरुवान्धवौ गोविन्दाचार्यनन्नसूरी सर्वैर्गुणैर्मदधिकौ गुर्जरधरायां, (श्रुत्वा
राजा तत्र सूरिपार्श्वे गतः प्रच्छन्नः, सूरिश्च प्रसंगागतान्) कामाक्तान् रागवादान् पलव-
यन्नासीत् । राज्ञा श्रुतं तत् सर्वं, अरुचिरुत्पन्ना । अहो ! वयं कामिनोऽपि नैतान्
भावान् विद्मः, अयं तु वेत्ति सम्यक्, तस्मादवश्यं नित्यं योषित्सङ्गी, किमस्य प्रणामेन ? ।
अकृतनतिरेव उत्थाय राजा गोपगिरिमगात् । चिराद् दृष्टः क्षमाप इति रणरणकाकान्त-
स्वान्ता गुरवो वन्दापयितुमैयरुः । राजा निरादरो न वन्दते तथा । एवं कतिपयानि
दिनानि गतानि । एकदा गुरुभिः पप्रच्छे-राजन् ! यथा पुराऽभूस्त्वं तथेदानीं भक्तो
नासि, किमस्माकं दोषः कोऽपि ? । राजा स्साह-सूरिवर ! भवाद्दशा अपि कुपात्रश्लाघां
कुर्वते, किमुच्यते ? । सूरिरूचे-कथम् ? आमः प्राह-यौ भवद्भिः स्वौ गुरुवान्धवौ स्तुतौ
तत्र गत्वा एको नन्नसूरिनामा दृष्टः शृङ्गारकथाव्याख्यानलम्पटस्तपोहीनो लोहतरण्डतुव्यो
गज्जयति च भवाब्धौ, तस्मान्न किञ्चिदेतत् । सूरयो मपीमलिनवदनाः स्वां वसतिमगुः ।
तत्रोपविश्य द्वौ साधू मोढेर(क)पुरं प्रहितौ तत्पार्श्वे, तत्र कथापितम्-आमः अकृत-
प्रणामो भवत्पार्श्वदागतः, एवमेवं युवां निन्दति, तत् कर्तव्यं येनासौ भवत्स्वन्येष्वपि
श्रवणेष्ववज्ञावान्न जायेत । सर्वं तत्रत्यं ज्ञात्वा तौ द्वावपि गुटिकया वर्णस्वरपरावर्तं कृत्वा
वेपधरौ गोपगिरिमीयतुः । श्रीऋषभध्वजप्रवन्धनाटकं नवं ववन्धतुः । नटान् शिक्षया-
मासतुः । आमराजं अवसरं ययाचतुः । राज्ञा अवसरो दत्तः । मिलिताः सामाजिकाः
तत्र तद्रसभावज्ञाः । ताभ्यां तन्नाटकं दर्शयितुमारेभे । भरतवाहुवलिसमरावसरोऽभि-
धीयते, तदा व्यूहरचनाशस्त्रड(झ?)लकारवीरवर्णनाभट्टकोलाहलाश्वोत्थापनझलरिझणझण-
त्कारादि ताभ्यां वर्णितुमारब्धं धारारूढश्च रसोऽवातारीत्, अत्रान्तरे नन्नसूरिगोविन्दा-
चार्यौ स्वरूपमुद्रे प्रकाश्य आहतुः-राजन् ! भट्टा भट्टा ! श्रणुत कथायुद्धमिदं, न तु
साक्षात्, अलं सम्भ्रमेण, इत्युक्त्वा लज्जिता विस्मिताश्च ते राजाद्याः संवृत्याकारमस्थुः ।

१ 'मद्रमहीविज०' इति पाठः प्रभावक-चरित्रे (पृ० १६१) ।

२ तस्य वर्णनं प्रभावक-चरित्रे (पृ० १६२)-

“तच्चानैकमनीभूय, चकर्ष क्षुरिकां निजाम् ।

मारिमारीति शब्देन, नदन् सिंह इव क्रुधा ॥ १ ॥”

तदा गोविन्दाचार्यनन्नसूरिभ्यां भूयोऽप्यभाणि—किल शृङ्गारानुभविनो वयं इति तं सम्यक् व्याख्यातुं विद्मः, किं समराजिरमपि भवद्वत् प्रविष्टाः स्मः? कुरङ्गा इव शस्त्रे दृष्टेऽपि विभिमः, आबाल्याद् गृहीतव्रताः परे भीरवः स्मः, परं भारतीप्रभाववचनशक्त्या रसान् सर्वान् जीवद्भू(पा)निव दर्शयामः । मोढेरके ये ते वात्स्यायनभावव्याख्याता(र): ते वयं नन्नसूरयः, इमे च गोविन्दाचार्याः, भवतां तदा मृषा विकल्पः समजनि । राजा सद्यो ललजे, तौ सूरौ क्षमयामास, आनर्चं वप्पभट्टिं च । तौ कतिचिद् दिनानि उपराजं स्थित्वा वप्पभट्टयनुज्ञया पुनर्मोढेरकपुरमगाताम् । गतः समयः कियानपि ॥

अन्यदा गाथकवृन्दमागतं तन्मध्ये वालिकैका सतालं नीलोत्पललोचना मृगाङ्कमुखी किन्नरस्वरा विदुषी गायति । तां दृष्ट्वा मदनशरजर्ज(रः स्म)रोत्कटज्वरो गलितविवेको गत-प्रायशौचधर्माभिवेशः कान्यकुब्जेशः पद्यद्वयं प्रभुप्रत्यक्षमपाठीतु—

“वक्रं पूर्णशशी सुधाऽधरलता दन्ता मणिश्रेणयः

कान्तिः श्रीर्गमनं गजः परिमलस्ते पारिजातद्रुमाः ।

वाणी कामदुघा कटाक्षलहरी सा कालकूटच्छटा

तत् किं चन्द्रमुखि ! त्वदर्थममरैरामन्थि दुग्धाम्बुधिः ? ॥१॥—शार्दूल०

जन्मस्थानं न खलु विमलं वर्णनीयो न वर्णो

दूरे शोभा वपुषि निहिता पङ्कशङ्कां तनोति ।

विश्वप्रार्थ्यः सकलसुरभिद्रव्यगर्वापहारी

नो जानीमः परिमलगुणो वस्तुकस्तूरिकायाः ॥ २ ॥”—मन्दाक्रान्ता

सूरिभिश्चिन्तितम्—अहो ! महतामपि कीदृग् मतिविपर्यासः—

“भस्त्रा काचन भूरिरन्ध्रविगलत्तन्मलक्केदिनी

सा संस्कारशतैः क्षणार्धमधुरां बाह्यामुपैति द्युतिम् ।

अन्तस्तस्वरसोर्मिधौतमतयोऽप्येतां तु कान्ताधियाऽऽ-

श्लिष्यन्ति स्तवने नमन्ति चतुराः कस्यात्र पूत्कुर्महे ? ॥ १ ॥”—शार्दूल०

उत्थिता च सभा । त्रिभिर्दिनैर्भूपेन पुर्या बहिः सौधं कारितं मातङ्गीसहितोऽत्र वत्स्यामि इति धिया । तदवगतं वप्पभट्टिसूरिभिः । ध्यानप्रत्यक्षं हि तेषां जगद्दृत्तम् । ततोऽसौ कुर्मणा नरकं मा यासीदिति कृपया तैर्निष्पद्यमाने सौधे भारपट्टे निशि खटिकया बोधि-दानि पद्यानि लिखितानि । यथा—

१ 'तत् कालकूटं विपं' इति पाठः प्रभावक-चरित्रे (पृ० १६४) ।

२ 'दुग्धोदधिः' इति प्रभावक-चरित्र-पाठः ।

३ 'कस्तु कस्तु' इति पाठ उपदेश-रत्नाकरे (पत्रं ५७) ।

४ 'स्तवते' इति उपदेश-रत्नाकर-पाठः ।

“शौचं(शैल्यं) नाम गुणस्तवैव तदनु स्वाभाविकी स्वच्छता
 किं ब्रूमः शुचितां भवन्त्य(न्ति)शुचयः सङ्गेन यस्यापरे ।
 किञ्चातः परमुच्यते स्तुतिपदं त्वं जीवितं देहिनां
 त्वं चेन्नीचपथेन गच्छसि पयः ! कस्त्वां निरोद्धुं क्षमः ? ॥ १ ॥-शार्दूल०
 सद्भृत्तसद्गुणमहाधर्ममहार्हकान्त !
 कान्ताधनस्तनतदोचितचारुमूर्ते ! ।
 आः पामरीकठिनकण्ठविलग्नभग्न !
 हा हार ! हारितमहो भवता गुणित्वम् ॥ २ ॥-वसन्ततिलका
 मीयंगीसत्तमणसस्स मेयणी तहय भुज्जमाणस्स ।
 आभिडइ तुज्झ नायावलोक ! य को भट्ठधम्मस्स ? ॥ ३ ॥-आर्या
 उप्पहजायाइ असोहई य फलपुप्फपत्तरहियाए ।
 वोरीइ पयं दिंतो भो भो पामर ! हसिज्जहसे ॥ ४ ॥
 जीयं जलबिन्दुसमं, संपत्तीओ तरंगलोलाओ ।
 सुमिणयसमं च पिम्मं, जं जाणह तं करिज्जासु ॥ ५ ॥
 लज्जिज्जइ जेण जणे, मयलिज्जइ नियकुलक्कमो जेण ।
 कण्ठिपि जीवे, न हु तं कारिंति सप्पुरिसा ॥ ६ ॥”^१

प्रातरमूनि पद्यानि स्वयं आमो ददर्श, वर्णान् कवित्वगतिं चोपलक्षयामास । अहो !
 गुरूणां मयि कृपा । अहो मम पापाभिमुखतेति ललज्ज, दध्यौ च सांकल्पिकं मद(ह)ज्जन-
 गमीसंगमास्पदं पापं मयाऽऽचरितम् । भारितोऽहं, क्व यामि ? करोमि किं ? कथं गुरोर्मुखं
 दर्शयामि ? किं किं तपः समाचरामि ? किं तीर्थं सेवे ? ऊर्ध्वमुखं गृहीत्वा गच्छामि, शस्त्रे-

१ ‘शैल्यं’ इति प्रभावक-चरित्रे । २ ‘व्रजन्ति शुचयः’ इति पाठः प्रभावक-चरित्रे, उपदेश-रत्नाकरे
 तु ‘भवन्ति शुचयस्त्वत्सङ्गताऽन्ये यतः’ इति पाठः । ३ ‘किं वाऽतः परमस्ति ते’ इति पाठः प्रभावक-चरित्रे ।
 ४ ‘निषेद्धुं’ इति पाठः प्रभावक-चरित्रे । ५ ‘मूर्तिः’ इति पाठस्तु प्रभावक-चरित्रे ।

६ छाया—

मातङ्गीसक्तमनसो मेदनीं तथा च भुज्जमानस्य ।
 आभ्रश्यते तव ‘नागावलोक !’ च को भट्टधर्मस्य ? ॥ ३ ॥
 उरपथजाताया अशोभन्त्याश्च फलपुष्पपत्ररहितायाः ।
 बर्द्याः पदं ददानो भो भो पामर ! हसिष्यसे ॥ ४ ॥
 जीवितं जलबिन्दुसमं, सम्पत्तयस्तरङ्गलोलाः ।
 स्वप्नसमं च प्रेम, यत् जानासि तथा कुरु ॥ ५ ॥
 लज्जयते येन जने, मलिनीक्रियते निजकुलक्रमो येन ।
 कण्ठस्थितेऽपि जीवे, न हि तत् कुर्वन्ति सत्पुरुषाः ॥ ६ ॥

७ इदं पद्यषट्कं प्रभावक-चरित्रे श्रीबप्पभट्टिप्रबन्धे दृश्यते, परन्तु तत्र तृतीयचतुर्थयोः पद्ययोर्विनिमयः
 पाठान्तरभिन्नता च ।

गात्मानं घातयामि । एवं ह्यु(टल?)वलायमानोऽनुचरानादिदेश—अग्निं प्रगुणयत । प्रगुणित-
स्तैरग्निः । समागताः श्रीवप्पभट्टिसूरयः । मिलितं चातुर्वर्ण्यम्, उक्तं तदधम् । यावत् सहसा
कृशानुं प्रविशत्यामस्तावद् बाहू धृत्वा सूरिभिरुक्तः—राजन् ! शुद्धोऽसि, मा स्म खिद्येथाः ।
त्वया हि संकल्पमात्रेण तत् पापं कृतं न साक्षात्, संकल्पेनाग्निमपि प्रविष्टोऽसि, चिरं धर्मं कुरु ।

“मनसा मानसं कर्म, वचसा वाचिकं तथा ।

कायेन कायिकं कर्म, निस्तरन्ति मनीषिणः ॥ १ ॥”—अनु०

इति वचनात् । विसृष्टोऽग्निः । जीवितो राजा । तुष्टो लोकः । प्रीतः सूरिः ॥

समयान्तरे वाक्पतिराजो मथुरां ययौ । तत्र श्रीपादखिदण्डी जज्ञे, स तल्लोका-
दधगम्य आमः सूरीन् वभाषे—भवद्भिरहमपि श्रावकः कृतः । दिव्या वाणी वः प्रसन्नैव ।
जानामि वः शक्तिं परेषां(रमां?) यदि वाक्पतिमपि आर्हतीं दीक्षां ग्राह्यथाः । आचार्यैः प्र-
तिज्ञा चक्रे—तदा मे विद्या प्रमाणं यदि वाक्पतिं स्वशिष्यं श्वेताम्बरं कुर्वे । वाक्पतिस्तु का-
स्तीत्युच्यताम्, राज्ञोक्तम्—मथुरायां विद्यते । सूरयो मथुरायां गता बहुभिः श्रीआमास-
नरैः सह, वराहमिहिराख्ये प्रासादे ध्यानस्थं वाक्पतिमद्राक्षुः । गत्वा तत्पृष्ठस्थैः सूरिभिः
भूरिस्वरेण आशीर्वादाः पठितुमारेभिरे—

“सन्ध्यां यत् प्रणिपत्य लोकपुरतो वद्भाञ्जलिर्याचसे

धत्से यच्च नदीं विलज्ज ! शिरसा तच्चापि सोढं मया ।

श्रीर्जाताऽम्बुधिमन्थने यदि हरेः कस्माद् विषं भक्षितं ?

मा स्त्रीलम्पट ! मा स्पृशेत्यभिहितो गौर्या हरः पातु वः ॥ १ ॥—शार्दूल०

एकं ध्याननिमीलनान्मुकुलितं चक्षुर्द्वितीयं पुनः

पार्वत्या विपुले नितम्बफलके शृङ्गारभारालसम् ।

अन्यद् दूरविकृष्टकामदहनक्रोधानलोदीपितं

शम्भोर्भिन्नरसं समाधिसमये नेत्रत्रयं पातु वः ॥ २ ॥—शार्दूल०

रामो नाम बभूव हुं तदबला सीतेति हुं तां पितु-

र्वाचा पञ्चवटीवने विचरतस्तस्याहरद् रावणः ।

निद्रार्थं जननीकथामिति हरेर्हुंकारिणः शृण्वतः

पूर्वं स्मर्तुरवन्तु कोपकुटिलभ्रूभङ्गुरा दृष्टयः ॥ ३ ॥—शार्दूल०

उत्तिष्ठन्त्या रतान्ते भरमुरगपतौ पाणिनैकेन धृ(कृ)त्वा

कृ(धृ)त्वा चान्येन वासो विगलितकवरीभारमंसे वहन्त्याः ।

सद्यस्तत्कायकान्तिद्विगुणितसुरतप्रीतिना शौरिणा वः

शय्यामालिङ्ग्य नीतं वपुरलसलसद्बाहु लक्ष्म्याः पुनातु ॥ ४ ॥”—सग्धरा

१ ' ताऽमृतमन्थने ' इति पाठः प्रभावक-चरित्रे (पृ० १६७) ।

एवं बहु पेठे । वाक्पतिर्ध्यानं विसृज्य संमुखीभूय सूरीनाह—हे बप्पभट्टिमिश्राः ! यूयं किमस्मत्पुरः शृङ्गाररौद्राङ्गं पद्यपाठं कुरुध्वम् ? । बप्पभट्टयः प्राहुः । भवन्तः (सांख्याः)

“सांख्या निरीश्वराः केचित्, केचिदीश्वरदेवताः ।

सर्वेषामपि तेषां स्यात्, तत्त्वानां पञ्चविंशतिः ॥ १ ॥”—अनु०

इति ज्ञात्वा त्वदभिमतदेवाशिपः पठन्तः स्म, (अपरञ्च) बप्पभट्टयो जगदुः—किं तर्हि रुद्रादयो मुक्तिदातारो न भवन्तीति मनुध्वे ? वाक्पतिः प्राह—एवं संभाव्यते, बप्पभट्टयो बभाषिरे—यो मुक्तिदानक्षमस्तं शृणु पठामि—

“मदेन मानेन मनोभवेन

क्रोधेन लोभेन च संमदेन ।

पराजितानां प्रसभं सुराणां

वृथैव साम्राज्यरुजा परेषाम् ॥ १ ॥—उपजातिः

(अयोगव्यवच्छेदद्वात्रिंशिकायां श्लो० २५)

जं दिद्वी करुणातरंगियपु(फु)डा एयस्स सोमं(म्मं) मुहं

आयारो पसमायरो परियरो सन्तो पसन्ना तणू ।

तं मन्ने जरजम्मनिजरहरो (मञ्जुहरणो) देवाधिदेवो जिणो

देवाणं अवरण दीसइ जओ नेयं सरूवं जए ॥ २ ॥”—शार्दूल०

इत्यादि बहु पेठे । वाक्पतिराह—स जिनः क्वारते ? । सूरिः—स्वरूपतो मुक्तौ, मूर्ति(त)स्तु जिनायतने । वाक्पतिर्ब्रूते—प्रभो ! दर्शय । ततः प्रभुरपि आभनरेन्द्रकारितप्रासादे तं निनाय, स्वयं प्रतिष्ठितं श्रीपार्श्वनाथमदीदृशत् । शान्तं कान्तं निरञ्जनरूपं दृष्ट्वा प्रबुद्धो बभाण—“अयं निरञ्जनो देव आकारेणैव लक्ष्यते” । तदा बप्पभट्टिसूरिभिर्देवगुरुधर्मतत्त्वान्युक्तानि । रञ्जितः स मिथ्यात्वविषमत्सृज्य जैनर्षिः श्वेताम्बरोऽभवत्, जिनमवन्दिष्ट, अपाठीच्च—

“मैयनाहिसुरहिणं, इमिणा किंकरफलं नडाले णं ।

इच्छामि अहं जिणवर !, पणाम किण कलुसियं काऊं ? ॥ १ ॥—आर्या

१ भवन्तः सांख्या इति भवदभिमतदेवाशिपः पठन्तः स्मः, यथारुचि हि श्रोतुः पुरः पठनीयं, वाक्पतिः—यद्यप्येवं तथापि मुमुक्षुवो वयमासन्नं निधनं ज्ञात्वा इह परमब्रह्मध्यातुमायाताः स्म, इति उपदेशरत्नाकरे (पत्रं ५९)

२ छाया—

यद् दृष्टिः करुणातरङ्गितपु(स्फु)टा एतस्य सौम्यं मुखम्

आकारः प्रशमाकरः परिकरः शान्तः प्रसन्ना तनूः ।

तद् मन्ये जरजम्मनिजरहरः (मृत्पुहरणः) देवाधिदेवो जिणो

देवानामपरेषां दृश्यते यतो नैतत् स्वरूपं जगति ॥

३ छाया—

भृगुनाभिसुरभितेन अनेन किङ्करफलं ललाटे ।

इच्छामि अहं जिणवर ! प्रणामं कथं कलुषितं कर्तुम् ? ॥

दोवि गिहत्था धडहड, वच्चइ को किर कस्सवि पत्त भणिज्जइ ? ।
सारंभे सारंभं पुज्जइ, कदम कदमेण किमु सुब्भ(ज्ज)इ ? ॥ २ ॥”-आर्या

अत्यासन्ने आयुषि मथुराचातुर्वर्ण्यस्य आमनृपसचिवलोकस्य च प्रत्यक्षं अष्टादश पाप-
स्थानानि त्याजितो नमस्कारं पञ्चपरमेष्ठिमयं श्रावितो जीवेषु क्षामणां कारितो वाक्पतिः
सुखेन त्यक्तनुर्दिवमगमत् । तत् सर्वं प्रधानैरपि अन्यैरपि प्रथमं ज्ञापितो नृपः, पश्चाद्
बप्पभट्टिर्गोपगिरिं गतः । राजा तुष्टुवे । सूरिभिरुक्तम्—

“आलोकवन्तः सन्त्येव, भूयांसो भास्करादयः ।

कलावानेव तुङ्गाद्रा-वर्ककर्मणि कर्मठः ॥ १ ॥”-अनु०

एकदा च राज्ञा सूरिः पृष्टः—किं कारणं येनाहं ज्ञातजैनतत्त्वोऽप्यन्तरान्तरा तापसधर्मे
रतिं ब्रूयामि । सूरिराह—प्रातर्वक्ष्यामः, प्रातरायाताः प्रोचुः—राजन् ! अस्माभिः भारतीव-
चसा प्राग्भवो ज्ञातः, त्वं कालिञ्जरगिरेस्तीरे शालिनामा तपस्वी शालद्रुमाधोभागे द्व्युप-
वासान्तरितभोजनरूपो बहूनि वर्षाणि तस्यौ । स मृत्वा त्वमुत्पन्नः, तस्यातिदीर्घतरा जटा-
स्तत्रैव लतान्तरिता अद्यापि सन्ति । तदाकर्ण्य स्वनरास्तत्र प्रहिता राज्ञा, तैर्जटा आ-
नीताः । सूरिवाक्संवादो दृष्टः, भूपतिः सूरिणां पादौ विलग्य तस्यौ, परमार्हतो बभूव ॥

अन्यदा सौधोपरितलस्थेनामेन कापि गृहे भिक्षार्थं प्रविष्टो मुनिर्दृष्टः । तत्र युवतिरेका
कामार्ता गृहागतं मुनिं परब्रह्मैकचित्तं रिरमयिषुः कपाटसंपुटं ददौ (बहुप्रार्थनेऽपि न क्षुब्ध-
स्तदा नूपुरे तत्पदोर्बन्ध, तद् दृष्ट्वा सूरये समस्या दत्ता)—

“कैमाडसासज्ज (कामाउराएऽज्ज) वरंगणाए, अब्भत्थिओ जुवणगवियाए ।”

सूरि पुरः प्राह—

“न मच्चियं तेण जिइंदिणं, सनेउरो पव्वइयस्स पाओ ॥ १ ॥”-उप०

अन्यदिने प्रोषितभर्तृकाया गृहे भिक्षुः कश्चिद् भिक्षार्थीं प्रविष्टः । राज्ञा सौधाग्रस्थेन
दृष्टः, तया भिक्षोः पारणायान्नमानीतं उपरि काकैर्भक्षितम् । मुनिकस्य दृष्टिस्तस्या नाभौ
स्थिता, तस्यास्तु दृष्टिस्तन्मुखकमले स्थिता । आमः सूरये समस्यामार्पयत्—

“भिक्षारो पिच्छइ नाहिमण्डलं सावि तस्स मुहकमलं”

१ छाया—

द्वावपि गृहस्यौ निरपेक्षौ व्रजतः कः किल कस्यापि पात्रं भण्यते ? ।

सारंभः सारंभं पूजयति कर्दमः कर्दमेन किं शुध्यते ? ॥

२ छाया—

कामातुरयाऽद्य वराङ्गनयाऽभ्यर्धितो यौघनगर्वितया ।

न मतं तेन जितेन्द्रियेण, सनूपुरः प्रव्रजितस्य पादः ॥

३ छाया—

भिक्षाचरः पश्यति नाभिमण्डलं साऽपि तस्य मुखकमलम् ।

सूरिराह—

“दुण्हंपि कवालचडुयं च काया विलुम्पति ॥ १ ॥”

इति । आमः श्रुत्वा चमत्कृतः । अहो ! सर्वज्ञपुत्रका एते ॥

अन्यदा कोऽपि चित्रकृद् भूपरूपं लिखित्वोपभूयं गतः । बप्पभट्टिना श्लाघिता तत्कला । नृपात् तेन टङ्ककलक्षं लेभे । लेप्यमयविम्बचतुष्टयं कारितम् । एकं मथुरायां एकं मोढेरकवसतिकायां [अणहिलपुरे] एकं गोपगिरौ एकं सतारकाख्यपुरे । तत्र तत्र प्रतिष्ठाभावनाः कारिताः । अन्यदपि बह्वकारि ॥

अथामगृहे पुत्रो जातः सुलक्षणः । सोत्सवं तस्य दुन्दुक इति नाम प्रतिष्ठितम् । सोऽपि युवत्वे तैस्तैर्गुणैः पप्रथे । एकदा समुद्रसेनभूपाधिष्ठितं राजगिरिनामकं दुर्गं आमो रुरोध । अमितं सैन्यं कुहालादिसामग्री भैरवादयो यन्त्रभेदाः कृताः । प्राकारोऽतिबलेन प्रपातयितुमारेभे, नापतत् । आमः खिन्नः, तेन सूरयः पृष्टाः । अयमभ्रंलिहः प्राकारः कदाऽस्माभिर्गृहीष्यते ? । सूरिर्वभाण—तव पुत्रपुत्रो भोजनामा अमुं प्राकारं दृक्पातमात्रेण पातयिष्यति, अन्यो नैव । आमस्त्यक्तारम्भः प्राकाराद् बहिर्द्वादशाब्दीमस्थात् । शत्रुदेशमात्मसाच्चक्रे । दुन्दुकगृहे पुत्रो जातस्तस्य भोज इति नाम ददौ । स जातमात्रो पर्यङ्किकान्यस्तो दुर्गद्वाराग्रमानीतः प्रधानैः, तद्दृक्प्रपातमात्रेण प्राकारः खण्डशो विशीर्णः । समुद्रसेनभूपो धर्मद्वारेण निःसृतः । आमो राजगिरिमविशत्, प्रजाभारो नारोपितः । अक्रूरा हि जैनराजर्षयः दयापरास्ते, रात्रौ आमाय राजगिर्यधिष्ठायकेन आभणितम्—राजन् ! यदि त्वमत्र स्थास्यसि तदा तव लोकं हनिष्यामि । आमः प्रत्यूचे—लोकेन हतेन किं ते फलं ? यदि हनिष्यसि तदा मामेव घातय । एतन्निर्भयमामवचः श्रुत्वा तुष्टो व्यन्तर उवाच—प्रीतोऽस्मि ते सत्त्वेन, याचस्व किञ्चित्, राज्ञोचे—न किमपि न्यूनं, केवलं कदा मे मृत्युः ? ब्रूहीदम् । व्यन्तर उवाच—षण्मासावशेषे आयुषि वक्ष्यामि, पुनराययौ सः, राज्ञोक्तं कियन्मे आयुः, व्यन्तरो वदति—देव !

“गङ्गान्तर्मागधे तीर्थे, नावा वै तरतः सतः ।

मकाराद्यक्षरग्रामो-पकण्ठे मृत्युरस्ति ते ॥ १ ॥”—अनु०

षण्मासान्त इति विद्याः, पानीयान्निर्गच्छन्तं धूमं यदा द्रक्ष्यसि तदा मृत्युर्जातव्यः । साधना च कार्या पारलौकिकी इति गदित्वा ततो देवो गतः । राजा प्रातः सूरिपार्श्वं गतः । सूरिरुवाच—राजन् ! यद् व्यन्तरेण तवाग्रे कथितं आयुःप्रमाणं तत् तथैव, धर्मपाथेयं गृह्णीयाः । तदाकर्ण्य भूपस्तुतोष विसिष्मिये च । अहो ज्ञानमथवा विस्मयः एव कः ? शूरः तेजस्वी, इन्दुराहादकः, गङ्गाम्भः पावनं, जैना ज्ञानिन इति ॥

दिनद्वये गते सूरिः श्रीआमस्य पुरः प्रसङ्गेन श्रीनेमिनाथस्याशीर्वादं पपाठ—

१ छाया—

हयोरपि कपालचादुकं च काका विलुम्पन्ति ॥

“लावण्यामृतसारसारणिसमा सा भोगभूः स्नेहला
 सा लक्ष्मीः स नवोद्गमस्तरुणिमा सा द्वारिका तज्जलम् ।
 ते गोविन्द-शिवा-समुद्रविजयप्रायाः प्रियाः प्रेरकाः
 यो जीवेषु कृपानिधिर्व्यधित नोद्वाहः स नेमिः श्रियै ॥ १ ॥—शार्दूल०

भूयः—

मग्नैः कुटुम्बजम्बाले, यैर्मिथ्याकार्यजर्जरैः ।
 नोज्जयन्ते नतो नेमि—स्ते चेज्जीवन्ति के मृताः? ॥ २ ॥”—अनु०

रैवतकतीर्थमहिमा सूरिमिव्याख्याय तथा पल्लवितो यथा भूमिमाहत्योत्थाय परिकरं बद्ध्वा सरभसं भूपः प्रतिशुश्राव-रैवतके नेमिमवन्दित्वा मया न भोक्तव्यं इति, लोकैर्निषिद्धः, मा मा, दूरे रैवतको गिरिः, मृदवो भवाद्दशाः । राजाऽऽह-प्रतिज्ञातं मे न चलति । ततः सह सूरिणा आमः सारसैन्यो रैवतकायाचालीत् । स स्तम्भतीर्थयावद् गतः तत्र हृत्तापेन व्याकुलितोऽपि प्राणसन्देहं प्राप्तोऽपि नाहारमग्रहीत् । भीतो लोकः खिन्नः सूरिः, मन्त्रशक्त्या कूष्माण्डीं शक्तिं साक्षादानिनाय, तदग्रे कथयामास-तत् कुरु येन राजा जेमति जीवति । तद्वचनात् कूष्माण्डी विम्बमेकं महत् शिरसा विभ्रती गगनेनामसविधं गता । ऊचे च-वत्स ! अहमम्बिका तव सत्त्वेन तुष्टा । गगने आगच्छन्तीं मां त्वं साक्षादद्राक्षीः, मयेदं रैवतकदेशभूतदेवलोकशिखरात्रेभिन्नाम्बिकाविम्बमानीतं, इदं वन्दस्व, अस्मिन् वन्दिते मूलनेमिः वन्दित एवेति कुरु पारणकम् । सूरिभिरपि तत् समर्थितम्, लोकेन स्थापितं तद् विम्बं वन्दित्वा राज्ञा ग्रासग्रहणं (कृतम्) । अद्यापि तद् विम्बं स्तम्भतीर्थे पूज्यते । उज्जयन्त इति प्रसिद्धं तत् तीर्थं, हृद्यातोद्यानि ध्वानयन्नाम्नो विमलगिरिं ऋषभध्वजं सोत्साहो वन्दित्वा यावद् रैवताद्रिं गतः तावत् तीर्थं दिगम्बरं रुद्धम्, श्वेताम्बरसङ्घः प्रवेष्टुं न लभते । आमेन तत् ज्ञात्वा ऊचे-युद्धं कृत्वा निष्पटान् हत्वा नेमिं नमिष्यामि, तावत् तद्दिगम्बरभक्ता एकादश राजानस्तत्र मिलिताः, सर्वे युद्धैकतानाः । तदा बप्पभट्टिः-स्थिरैः स्थेयं, एवं भूपं प्रतिबोध्य बप्पभट्टिरुपदिगम्बरं उपतद्भूपं च नरं प्रहित्यावभाण-इदं तीर्थं सद्योऽम्बिका दत्ते यस्य तस्य पक्षस्य सत्कमिति मन्ये, तैरुक्तं-युक्तं युक्तमेतत् । ततो बप्पभट्टिना सुराष्ट्र-वास्तव्यानां श्वेताम्बरीयाणां दिगम्बरीयाणां च श्रावकाणां शतशः कन्या मेलिताः पञ्च-सप्तवार्षिकाः, मिलिताः सभ्याः, बप्पभट्टिना अम्बादेवीपार्श्वात् कथापितं-यदि सर्वाः श्वेताम्बरश्रावककन्यका “उज्जयन्तसेलसिहरे” इति गाथां पठिष्यन्ति तदा श्वेताम्बरीयं तीर्थं, पक्षान्तरे तु दैगम्बरीयं इति । तद् आनीता श्वेताम्बरवालिकाः, सर्वाभिः श्वेताम्बर-पक्षश्रावकवालिकाभिः पठिता सा गाथा, अपरासु तु नैकयाऽपि; ततो जातं श्वेताम्बरसाद् रैवतकं तीर्थम् । अम्बिकया स्वस्थया पुष्पवृष्टिः श्वेताम्बरेषु कृता । ततो दिक्पटा नष्ट्वा महाराष्ट्रादिदक्षिणदेशानगमन् । राजाऽन्यैरपि सर्वसङ्घैश्चिरात् तत्र मिलितैर्नेमिस्तत्र नेमे,

१ अम्बिकेत्यपरनाम्नी देवी ।

२ उज्जयन्तशैलशिखरे ।

वित्तं ददे, प्रभासे चन्द्रप्रभः प्रणेमे, वन्दिमोक्षः सर्वत्रापि कारितः, आमस्य भुक्तौ तदा गुर्जरादिदेशाः, तीर्थादीनां चिरं पूजोपयोगिनो हृदा(हृद्वा?)द्याघाटाः प्रहृप्ताः । एवं कार्याणि कृत्वा सूरिनृपौ गोपगिरिं प्राविशताम् । सङ्घपूजादिमहास्तत्र नवनवाः । प्राप्तप्राये काले दुन्दुको राज्ये प्रतिष्ठितः, आष्टः सः, लोकोऽपि क्षमितः, अनृणो देशः कृतः । सह सूरिणा नाधारूढो गङ्गासरितीरे तीर्थं मागधं गतः । तत्र जले धूमं दृष्टवान् तदा सूरिन्द्रं क्षमयन् संसारमसारं विदन्ननशनमगृहीत समाधिस्थः । श्रीचक्रमकालाद् अष्टशतवर्षेषु नवत्यधि-केषु व्यतीतेषु भाद्रपदशुक्लपञ्चम्यां पञ्चपरमेष्ठिनः स्मरन् राजा दिवमध्यष्ठात् । सूरयस्तत्त्वज्ञा अपि तदा रुरुदुः । चिरप्रीतिमोहो दुर्जय एव । सेवकास्तु चक्रन्दुः—हा शरणागतरक्षावज्र-कुमार ! हा राजस्थापनादाशरथे ! हा अश्वदमननल ! हा सत्यवाग् युधिष्ठिर ! हा महा-(हेम)दानकर्ण ! हा मज्जजैनतत्त्वश्रेणिक ! हा सूरिसेवासम्प्रते ! हा अनृणीकरणविक्र-मादित्य ! हा वीरविद्यासातवाहन ! अस्मान् विहाय क्व गतोऽसि ? दर्शयैकदाऽस्मभ्यमा-त्मानं, मैकाकिनो मुञ्च । एवं विलपन्तस्ते सूरिभिः प्रतिबोधिताः—भो भो सत्यं दैवेन पापेन

“आलब्धा कामधेनुः सरसकिसलयश्चानन्दनश्चूर्णितो हा

छिन्नो मन्दारशाखी फलकुसुमभृतः खण्डितः कल्पवृक्षः ।

दग्धः कर्पूरखण्डो घनहृतिदलिता मेघमाणिक्यमाला

भिन्नः कुम्भः सुधायाः कमलकुवलयैः केलिहोमः कृतोऽयम् ॥१॥”—स्रग्०

तथा मा शोचत शोचत, यतः—

“पूर्वाह्णे प्रतिबोध्य पङ्कजवनान्युत्सृज्य नैशं तमः

कृत्वा चन्द्रमसं प्रकाशरहितं निस्तेजसं तेजसा ।

मध्याह्णे सरितां जलं प्रसुमरैरापीय दीप्तैः करैः

सायाह्णे रविरस्तमेति विवशः किं नाम शोच्यं भवेत् ? ॥ १ ॥”—शार्दूल०

इति लोकं निःशोकं कृत्वा लोकेन सह सूरिर्गोपगिरिमगात् ।

सूरिभिः दुन्दुको नाम राजा आमशोकेन जात्यमुक्ताफलस्थूलानि अश्रूणि समुद्गिरन् हिमम्लानदीनवदनः समुल्लसच्चिन्ताचान्तस्वान्तो वभापे—राजन् ! कोऽयं महतस्तव पितृशोकः ? स हि चतुर्वर्गं संसाध्य कृतकृत्यो बभूव, यशोमयेन देहेन च आचन्द्रार्कं जीवन्नेव(आस्ते) । सुपुण्यलक्ष्मीकीर्तिलक्ष्म्यौ चेति द्वे नरस्योपकारिण्यौ बलभे ।

“पुण्यलक्ष्म्याश्च कीर्तेश्च, विचारयत चारुताम् ।

स्वामिना सह यात्येका, परा तिष्ठति पृष्ठतः ॥ १ ॥”—अनु०

अन्योऽपि कोऽप्येवंविधो भवतु इत्येवंविधाभिर्वाग्भिर्दुन्दुकराजं सूरिराजो निशोकम-कार्षीत् । दुन्दुकः शनैः शनैः परमार्हतोऽभूत् । राजकार्याण्यकार्षीत् । त्रिवर्गं समासेविष्ट । एवं वर्तमाने काले दुन्दुकश्चतुष्पथेऽगच्छत्, कण्टिकां नाम गणिकामुदाररूपां [चिद्रूपां]

युवजनमृगवागुरां मदनमायामयीमालोकिष्ट, तां शुद्धान्तस्त्रीमकार्षीत् । तथा दुन्दुकस्तथा वशीकृतो यथा यदेव सा वदति तत् सत्यम्, यदेव सा करोति तदेव हितं मनुते । सा तु कर्मणकारिणी वाक्पटुः सर्वं राज्यं प्रसति हिमानीव चित्रं, भोजमातरं पद्मां नाम अन्या अपि राज्ञीरन्वयवतीर्विनयवतीर्लावण्यवतीस्तृणाय मनुते ॥

एकदा कलाकेलिर्नाम ज्योतिषिको निशि विसृष्टे सेवकजने दुन्दुकराज्यं विजयं दृष्ट्वाऽवादीत्-देव ! वयं भवत्सेवकत्वेन सुखिनः श्रीशाः, अतो यथातथं ब्रूमः । अयं ते भोजनामा तनयो भाग्याधिकस्त्वां हत्वा तव राज्ये निवेक्ष्यते, यथाहं स्वयं कुर्वीथाः । राजा तदवधार्य वज्राहत इव क्षणं मौनी तस्थौ । ज्योतिषिकं विससर्ज । सा वार्ता भोजजननीसहचर्या दास्यैकया विपुलस्तम्भान्तरितया श्रुता भोजमात्रे च उक्ता, सा पुत्रमारणाद् विभाय । राजाऽपि कण्टिकागृहमगात् । साऽपि राजानं सचिन्तमालोक्याभाणीत्-देव ! अद्य कथं म्लानवदनः ? । राजाऽऽह स्म-किं क्रियते ? विधिः कुपितः, पुत्रान्मे मृत्युर्ज्ञानिना दृष्टप्रत्ययशतेनोक्तः । कण्टिका वदति स्म-का चिन्ता ? मारय पुत्रम् । सुतमपि निर्दलयन्ति राज्यलुब्धाः, सुतो न सुतः, सुतरूपेण शत्रुरेव सः । तद्वचनात् दुन्दुकः सुतं जिघांसयामास । यावता घातयिष्यति तावता भोजमात्रा पाटलीपुरे स्वभ्रातृणां शूराणां राज्यश्रीस्वयंवरमण्डपानां स्नेहलानां धर्मज्ञानामग्रे प्रच्छन्न-लेखेन ज्ञापितं यथा—एवं एवं भवतां भागिनेयो विनक्ष्यति, राजा रुष्टः, आगत्य एनं गृहीत्वा गच्छत, रक्षत जीववत्, मा स्माहं भवत्सु जीवत्सु निष्पुत्राऽभूवमिति । तेऽप्यागच्छन्, दुन्दुकमनमन्, उत्सवमिषेण भागिनेयं भोजं गृहीत्वा पाटलिपुरमगमन्, तत्र तमपीपठन्, अलीललन्, शस्त्राभ्यासमचीकरन् । यावन्नवमं वर्षं तत्र तस्य पञ्चाष्टदिनैः कतिभिरप्यूर्नमतिक्रामति स्म, कण्टिका दुन्दुकं विज्ञपयति स्म—देव ! पुत्ररूपः शत्रुस्ते मातृशाले वर्धते, नखच्छेद्यं परशुच्छेद्यं मा कुरु, अत्रानीय छन्नं यमसदनं नय । राजाऽऽह—सत्यमेतत् । ततो दूतमुखेन दुन्दुको भोजं तन्मातुलपार्श्वेऽयाचीत् । ते भोजं नार्पयन्ति । पुनः पुनः प्राह, दूतान् दुन्दुकः प्रहिणोति । भोजमातुलाः प्राहुः—राजन् ! वयं तव भावं विद्मः । नार्पयामः । विधर्मपात्रमसौ । अन्योऽपि शरणागतो रक्ष्यः क्षत्रियैः, किं पुनरीहग् भगिनीपुत्रः ? बलात्कारं ब्रूषे चेद् युद्धाय प्रगुणीभूयाः । वयं भगिनीपतये चमत्कारं दर्शयिष्यामः । तद्वृत्तरागत्योक्तः दुन्दुकः कुपितोऽपि तान् हन्तुं न क्षमः । भोजोऽपि तैः पितुर्दुष्टत्वं ज्ञापितः कवचहर उपपितृ नैति । ततो दुन्दुकेन बप्पभट्टिसूरयः प्रार्थिताः—यूर्यं गत्वा भोजं सुतमनुनीयानयत, मानयत माम् । अनिच्छन्तोऽपि तत्सैनिकैः सह पाटलीपुत्रं चेलुः । अर्धमार्गं संप्राप्ताः । स्थित्वा विमृष्टं ज्ञानदृशा-भोजस्तावन्मम वचसा नृपसमीपं नैष्यति, आनीयते वा यथा तथा तदाऽऽनीतोऽपि पित्रा हन्येत, वाग्लङ्घने राजाऽपि क्रुद्धो मां हन्ति, तस्माद् 'इतो व्याघ्र इतो दुस्तटी'ति न्यायः प्राप्तः, साम्प्रतं च

१ 'जीववत्सत् । तस्य तस्य पञ्चाब्दी दिनैः' इति पाठान्तरम् । २ 'नातिक०' इति पाठः ।

ममायुः दिनद्वयमवशिष्यते, तस्मादनशनं शरणमिति विमृश्यासन्नस्था यतयो भाषिताः—
नन्नसूरिगोचिन्दाचार्यौ प्रति हितं ब्रूयात् । श्रावकेभ्योऽपि मिथ्या दुष्कृतं ब्रूयात् ।
परस्परममत्सरतामाद्रियध्वम्, क्रियाः पालयत, बालवृद्धान् लालयत । न वयं युष्मदीयाः,
न यूयमस्मदीयाः । सम्बन्धाः कृत्रिमाः सर्वे । इति शिक्षयित्वाऽनशनस्थाः शमताप्रपन्नाः ।

“अर्हतस्त्रिजगद्बन्धान्, सिद्धान् विध्वस्तबन्धानान् ।

साधुंश्च जैनधर्मं च, प्रपद्ये शरणं त्रिधा ॥ १ ॥—अनु०

महाव्रतानि पञ्चैव, पष्ठकं रात्रिभोजनम् ।

विराधितानि यत् तत्र, मिथ्यादुष्कृतमस्तु मे ॥ २ ॥”—अनु०

इति युवाणा आसीना अदीनाः कालमकार्षुः । श्रीवप्पभट्टिसूरीणां श्रीविक्रमादित्वा-
दष्टशतवर्षेषु (सं० ८००) गतेषु भाद्रपदशुक्लतृतीयायां रविदिने हस्तर्क्षे जन्म, पञ्चन-
वत्यधिकेषु (सं० ८९५) गतेषु स्वर्गारोहणं, तदैव मोढेरके नन्नसूरीणामग्रे भारत्योक्तं—
भघद्गुरव (रुवान्धवा ?) ईशानदेवलोकं गताः । तत्र बाढं शोकः प्रससार ।

“शास्त्रज्ञाः सुवचोऽन्विता बहुजनस्याधारतामागताः

सद्गृत्ताः स्वपरोपकारनिरता दाक्षिण्यरत्नाकराः ।

सर्वस्याभिमता गुणैः परिवृता भूमण्डनाः सज्जनाः

धातः ! किं न कृतास्त्वया गतधिया कल्पान्तदीर्घायुषः ? ॥१॥”—शार्दूल०

वृद्धैस्तु प्रबोधो दत्तः—

“हित्वा जीर्णं नवं देहं, लभते भो पुनर्नवम् ।

कृतपुण्यस्य मर्त्यस्य, मृत्युरेव रसायनम् ॥ १ ॥”—अनु०

इति ॥

दुन्दुकेन सूरिभिः सह प्रहिताः सैनिकास्ते व्यावृत्य दुन्दुकपार्श्वं गताः । सोऽपि पश्चा-
त्तापानलेन दन्दह्यते स्म । भोजेनापि समातुलेन सूरिशिष्याणामन्येषामपि लोकानां
मुखादवगतं यत् सूरय एवमर्थं तव पार्श्वं नाजग्मुः—मा स्मायमस्मदुपरोधशङ्काधुब्धचित्तः
पितुः पार्श्वगतो मर्तेति कृपां दधुः । तदेतदाकर्ण्य भोजस्तथा पीडितो यथा वज्रपातेना-
पीड्यते, पितुरन्तिकं नागादसौ । एकदा मालिकः कश्चित् पूर्वमामराजभृत्यो विदेशे
भ्रमित्वा भोजान्तिकमाययौ पाटलीपुरे । तेनोक्तम्—देव ! त्वमस्मत्स्वामिकुलप्रदीपः,
मया विदेशे सद्गुरोर्मुखाद् विद्यैका लब्धा मातुलिङ्गी नाम, ययाऽभिमन्त्रितेन मातुलिङ्गेन
हताः करिहरिप्राया अपि बलिनो म्रियन्ते, मानवानां तु का कथा ? देव ! गृहाण त्वम् ।
भोजेन सा तस्मादादत्ता, प्रमाणिता, सत्या, चिन्तितकृत् । मालिको दानमानाभ्यां
भोजेन रञ्जितः । मातुलाः सर्वे भोजेन विद्याशक्तिं प्रकाश्य तोषिताः । ते ऊचुः—यदीयं ते
शक्तिस्तदा प्राभृतमिषेण मातुलिङ्गानि गृहीत्वा अस्माभिः सह पितुः समीपं व्रज । पितरं
निपात्य राज्यं गृहाण । तद् रुरुचे भोजाय, चलितो बहुमातुलिङ्गशाली सन्, गतः पितु-

द्वारं, कथापितं च-तात ! त्वं पूज्योऽहं शिशुः, त्वत्तो मरणं वा राज्यं वा सर्वं रम्यं मे । राजा संतुष्टः, अहो विनीतः सुत आयातु इति विमृश्य आहूतो भोजः, सोऽपि ततो मध्यमागतः, एकासनस्थौ कण्टिकाराजौ मातुलिङ्गेन जघान, सम्यग् विद्या नान्यथा । उपविष्टो दुन्दुकराज्ये भोजः । तन्मातुला अतुल्यं तोषं दधुः । माता पद्मा प्रससाद । दुन्दुकेन धनहरणप्राप्तोद्दालादिना दूनचरा राजन्यकाः पुनर्जातमात्मानं मेनिरे । महाजनो जिजीव, वर्णाः सर्वे उन्मेदुः । संसारसरोऽम्भोजं भोजं कमला भेजे । दोर्वलात् परिच्छदबलाच्च जगज्जिगाय ॥

अथ कृतज्ञतया मोढेर(क)पुरे नन्नसूरये विज्ञप्तिं दत्त्वा उत्तमनरानप्रैपीत् । ते गतास्तत्र, विज्ञप्तिर्दर्शिता, तैस्तत्र वाचिता नन्नसूरिगोविन्दाचार्याद्यैर्यथा—स्वस्ति श्रीमोढेरे परमगुरुश्रीनन्नसूरिगोविन्दसूरिपादान् गोपगिरिदुर्गात् श्रीभोजः परमजैनो विज्ञापयति यथा— इह तावत् प्रज्ञागङ्गाहिमाद्रयः सामाचारीनारीसौभाग्यवर्धनमकरध्वजाः क्षितिपतिसदः-कुमुदिनीश्वेतदीधितयो भारतीधर्मपुत्राः श्रीबप्पभट्टिसूरयस्त्रिदिवलोकलोचनलेह्यललितपुण्यलावण्यतामादधिरे, तत्स्थाने सम्प्रति दीर्घायुषो यूयं स्थ । दृष्ट्वैतां विज्ञप्तिं प्रमाणेनात्र पादा अवधार्याः, (तद्) दृष्ट्वा भक्तिरहस्यं सूरयः ससङ्काः सुतरां जहर्षुः, सङ्खानुमत्या गोविन्दाचार्यं मोढेरके मुक्त्वा श्रीनन्नसूरयो गोपगिरिमसरन् । भोजः पादचारेण ससैन्यः संमुखमायातः, गुरोः पादोदकं पपौ । उलसत्तृष्णो गिरं शुश्राव । स्थानस्थानमिलितजनहृदयसंघट्टचूरितहारिहारमौक्तिकधवलितराजपथं पुरं निनाय, सिंहासने निवेशयामास (तान्) । ततः मङ्गलं चकार नान्दीध्वनिः उत्सवाः नर्तनं आनन्दः तदानन्दमयो बभूव, तदादेशान् शुश्राव, तद्भक्तानात्मवद् अदर्शत्, मन्तुयुक्तान् विषवदीक्षांचक्रे । तदुपदेशाज्जिनमण्डितां मेदिनीं विदधे । दुन्दुकस्य तादृग् मरणं स्मृत्वा कुपथेषु न रेमे । मथुराशत्रुञ्जयादिषु यात्रां चकार । एकादशव्रतानुचरणपूर्वं राजर्षेर्यशांसि उद्धार, चिरं राज्यं चकार । इत्येवं गोपगिरौ भोजो धर्मं लालयामास, प्रजाः पालयामास, उदियाय च । अन्यैरपि पुण्यपुरुषैरेवं भाव्यम् ? ॥

॥ इति श्रीबप्पभट्टिसूरिचरित्रं समाप्तम् ॥

१ प्रतिप्रान्तेऽयमुल्लेखः—

महोपाध्यायश्रीसकलचन्द्रशिष्यमहोपाध्यायश्रीशान्तिचन्द्रशिष्यगणिरतिचन्द्रेण लिपीकृतं (उद्देपुरान् सार्धकोशे) देवालीनगरे । ग्रन्थार्धं ५५९ बप्पभट्टिचरित्रम् ॥ ॥ शुभं भवतु ॥ संवत् १६५१ वृषे (वर्षे) ॥

२ इदं चरित्रं श्रीराजशेखरसूरिप्रणीतचतुर्विंशतिप्रबन्धस्यैकतमः प्रबन्ध इति मुद्रितपुस्तकदर्शनेन तदनुवादावलोकनेन च प्रतिभाति ।

पाठान्तराणि

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	मूलपाठः	पाठान्तरम्
१	१४	तस्यामन्नणे	तस्यामन्नणम्
१	१४	कचित् डः	कचित् डप्रत्ययः
१	१६	०नान्त्यस्य लोपः	०नान्त्यस्वरलोपः
१	१६	०दिकः पापवर्गो	०दिकवर्गो
१	१७	तस्यामन्नणे	तस्यामन्नणम्
६	११	नवरै	नेन्द्रै
८	१२	रतः	रतः—सक्तः
९	३०	भवर्णात् पातु	भवर्णात् नुः—पुरुषस्य पातु
९	३१	मध्येवर्तिनं	मध्ये वर्तिनं
१२	५-६		तृतीयचतुर्थचरणयोः पूर्वापरीभावः
१२	९	स जिनाजितः	जिनाजितः सः
१२	१०	त्रिजगद्भिः	त्रिजगद्भिरपि
१३	२५	शरणा०	चरणा०
१४	२	किंविधान्	किंविशिष्टान्
१४	३	शेषाद्विभाषा	शेषाद्वा
१७	४	यया	यया सा
१८	१०	श्रमरहितया	अश्रमया—श्रमरहितया
२४	२	शान्ता	विद्वज्जनस्य धनं, शान्ता
२५	१५	कृताखिलजगज्जनाहित०	समस्तजगतां कृताऽहित०
२५	२०	सुरभिस्थिता	सुरभिस्थिता—गोस्थिता
२५	२१	विभर्तीति	विभ्रती
३४	१०	समीरम्	वायुम्
३५	१८	निवहः	निवहस्तीर्थकृतम्
३५	१८	भवोद्धौ	भवोद्धौ—संसारसमुद्रे
३५	२०	वितरतु	वितरतु—विस्तारयतु
३६	१८	अतीव शिवा	अतिशयेन शिवा—कल्याणी शिवहेतुत्वात्
३७	१०	कनकच्छविं	कनकहर्षिं
४३	१७	अहिता—वैरिणः	अहिता एव वैरिणः

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	मूलपाठः	पाठान्तरम्
४३	१८	बहुप्रकारैः	बहुधा—बहुप्रकारैः
४५	७	नित्यं सौख्यं	अतिसौख्यं
४५	९	भवत्येव चेति	भवत्येवेति
५२	२३	यस्मिन्	यस्मिन्स्तम्
५४	४	घातका	घातुका
५४	१०	घातकानां	घातुकानां
६४	९	अतीष्टा	अभीष्टा
८७	७	पद्मं हस्ते यस्याः सा	अस्य स्थानं 'हस्तिकाय'पदस्य पूर्वं
९२	१६	यस्याः	यस्यां
९४	१३	घस्मरः	स एव विशिष्टो घस्मरः
९९	६	यया	यया सा
१००	१०	सा	०
१०३	२७	तुशब्दश्चार्थे	तुशब्दः पुनःशब्दार्थे
१०९	२१	जगता	बाहुभ्यो जगता
११७	३०	गुरुत्सवानां	उत्सवानां
१२९	९	अरहितापश्चासौ	अरहिता—अत्यक्ता आपो—जलं येन सोऽरहितापश्चासौ
१३१	१६	वर्धने	वर्धमाने
१३२	२५	टीकान्तरम्—श्रुतं—ज्ञानं तस्य निधिः तद्विषयं ईशितुं शीलं यस्याः सा तथोक्ता	

तत्संबोधनं हे श्रुतनिधीशिनि स्वामिनि ! बुद्धिरेव वनावली तस्या द्रवो बुद्धि-
 वनावलीद्रवस्तं बुद्धिवनावलीद्रवं अज्ञानलक्षणम् । तथा भवः—संसारस्तस्माद्
 भियो—भयानि तासां पदं—स्थानं हे देवि ! आदरात्—प्रयत्नान् ममैतत् सर्वं हर—
 अपनयेति सम्बन्धः । तथा अवमं—पापं तुदति—प्रेरयति या सा तत्संबोधनं
 अवमनुत् । किंभूतं पदम् ? 'रचितापदं' रचिता—विहिता आपद् येन तत्
 तथोक्तम् । केन हेतुभूतेन ? तमसा—अज्ञानेन । किंविशिष्टेन तमसा ? 'अनु-
 त्तमसारचिता' अनुत्तमं—अनिकृष्टं पाराहिकं यद् वस्तु तस्य सारः अनुत्तम-
 सारस्तं चिनोति—वृद्धिं नयतीति अनुत्तमसारचित् तेन । कदाचिदिदं विशे-
 षणं भगवत्याः क्रियते । हे देवि ! किंविशिष्टा त्वम् ? । न विद्यते उत्तमा
 उत्कृष्टा यस्याः सा 'अनुत्तमा' । सारो—बलं तेन चिता—व्याप्ता सारचिता ।
 सा अनुत्तमा सारचितेति गतार्थम् ॥ ८० ॥

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	मूलपाठः	पाठान्तरम्
१३७	८	अवन्	अवत्-रक्षत्
१४०	१०	तां	त्वं
१४१	२०	नुताः	नुताः-स्तुताः
१४२	३०	पात-रक्षत इति क्रिया	पात-अपितु पिबत
१५०	१०	यत्र तस्मिन्	यस्मिन्
१५०	१२	अवरा	अहानयो-हानिरहिता घना यत्र । अवरा
१५२	२०	निर्धा(दा)रणे	निर्दारणे
१६०		स्पष्टं	निर्मलम्
१६२	२३	काव्यान्तेऽयमुल्लेखः—	

इति श्रीचतुर्विंशतिजिनस्तुतयः कृता वप्पभट्टिसूरिभिः ॥

१८७	५	पाटलिपुरे	पाटलापुरनगरे
१८७	६	नमस्कारकरणाय	नमस्करणाय
”	७	मोढेरकपुर०	मोढेरपुर०
”	७	चात्माराम०	रात्रावात्माराम०
”	९	प्रभाते च	प्रातः
”	१०	द्र(द्र)	डु
”	१२	सपरिच्छदाः	प्रचुरपरिच्छदाः
”	१२	हन्तुं	हन्तुमहं
”	१५	०त्रागतः	०त्र समागतः
”	१७	आलापितः-वत्स !	आलेपे-वत्सक !
”	१८	०यस्तुष्टिं न मन्यन्ते	०यस्तुष्टिं न तन्वते
”	१९	करप्राप्यानि	चयप्राप्यानि
”	१९	लक्षणसाहित्यादीनि	लक्षणतर्कसाहित्यादीनि
”	२०	आगतौ	वन्दितुमागतौ
”*	२३	भवतितीर्षुः	भवं तितीर्षुः
”	२४	मत्कुलतन्तुः	नः कुलतन्तुः
”	२४	उदितम्	गदितम्

* एकस्मिन्नेव पृष्ठे इयन्ति पाठान्तराणि मयोपलब्धानि श्रीहेमचन्द्राचार्यग्रन्थावल्यां विंशतितमाङ्के ग्रन्थे सुद्रिताद् श्रीराजशेखरसूरिकृतचतुर्विंशतिप्रबन्धान् । अत इदं कार्यं कियत्परिश्रमजन्यं तज्जानाति विद्वानेव । ततोऽतः परं प्रायः संदिग्धत्वलेपु पाठान्तराणि मया दीयन्ते ।

पृष्ठम् पङ्क्तिः मूलपाठः

पाठान्तरम्

१८७ २६ बुद्धिः प्रलयं

बुद्धिर्विलयं

१८८ १३ यशोधर्म

यशोवर्म

१८८ १८ खनामादि (म साक्षात्)
ब्रुवते

खनाम नामाद्दते

१८९-९० (त्वया निर्वासिता, स-
पुत्रा समानीयतां, राज्ञा
तुष्ट्वाऽऽनीता)

तदा देवेन सपत्नीवचसा निष्कासिता सा प्रत्यानीयत ।
राज्ञा सा स्वसौधमानायिता सपुत्रा गौरविता च ।

१९६ १६-१८ (सूरिभिर्धर्मनृपो गोप-
गिरिगमनाय पृष्टः, ध-
र्मेण प्रतिज्ञा स्मारिता,
सूरिभिस्तत्पूर्तिः स्थगीध-
ररूपेणामागमनेनोक्ता,
प्रधानजनः)

सूरीश्वरो विलम्बाय प्रहरद्वयं कामपि कथामचीकथत् ।
रसावतारः स कोऽपि जातो यो रम्भातिलोत्तमाप्रेक्षणीय-
केऽपि दुर्लभः । आमो राजाऽमूल्यं कङ्कणं ग्रहणके मुक्त्वा
वेश्यागृहे उपित आसीत् । सा तु लक्षणापतेर्वारिणी ।
एकं कङ्कणमामो राजद्वारे मुञ्चन्नगात् । अपराह्णे राज्ञः
पार्श्वेद् वप्पभट्टिसूरिभिर्मुक्त्वापितम्—देव ! गोपगिरावा-
मपार्श्वे यामः, अनुज्ञां दीयताम् । धर्मेण भणितम्—भव-
तामपि वाणी विघटते, भवद्विर्भणितमभूत्—यदा तव
दृष्टौ आमः समेत्यास्मानाह्वयति, तदा यामो नार्वाक् ।
तत् किं विस्मृतम् ? जिह्वे किं वो द्वे स्तः ? । आचार्या
जगदुः—श्रीधर्मदेव ! मम प्रतिज्ञा पूर्णा । राजाऽऽह—क-
थम् ? । सूरिर्वदति—आमो राजाऽत्र स्वयमागतस्तव दृष्टौ ।
राजाऽऽह—कथं ज्ञायते ? । सूरिः—यदा भवद्विः पृष्टं—
भवतां स्वामी कीदृशः ? विशिष्टैस्तदा भणितम्—स्थगिकाध-
ररूपः, तथा 'बीजउरा' शब्दोऽपि विस्मृतताम्, 'दोरा'
शब्दोऽपि यो मयोक्तोऽभूत्, तस्मात् प्रतिज्ञा पूर्णा मे ।
अत्रान्तरे केनापि राजद्वारादामकङ्कणं नृपधर्महस्ते
दत्तमामनामाङ्कितम् । द्वितीयं वेश्याया दत्तम् । तद् दृष्ट्वा
नष्टसर्वस्वस्तद्व(?)न इव शुशोच—धिक् मां यन्मया शत्रुः
स्वगृहमायातो नार्चितो न च साधितः । धर्मेण मुक्तलिताः
सूरयः पुरः कापि स्थितेनामेन सह जग्मुः । मार्गे ग-
च्छता आमेन पुलीन्द्र एको जलाशयमध्ये जलं छगलव-
न्मुखेन पिबन् दृष्टः । आमराजेन सूरीणामग्रे एत्योक्तम्—
“पसु जिम पुलिन्द पउ पीयइ पंधिउ कवणिण कारणिण”

पृष्ठम् पङ्क्तिः मूलपाठः

पाठान्तरम्

१९६ २४ वप्पभट्टे (टे) ! प्रयत्नान्

सूरिभिरभाणि—“कर बेवि करंबिय कज्जलिण सुद्धु-
अंसु निवारणिण” । राज्ञा प्रत्ययार्थं स समाकार्य० ।

१९९ २९ (भणितः)

वत्सक ! वप्पभट्टे !

१३ सद्वधा (प्लवाः)

पृष्ठः

२०१ ३ व्यशि(श्रि)यत्

सवरूथा

२०१ ८-९ (श्रुत्वा० प्रसङ्गतान्)

व्यशिश्रणत्

कामाक्तान् रागवादान्

मोढेरकपुरे स्तः । गुणोत्कण्ठयाऽमितसैन्य आमस्तत्र गतः ।

तदा नन्नसूरिव्याख्यानेऽवसरयातान् वात्स्यायनोक्तान्
कामाङ्गभावान्

२०१ २५ शस्त्रड(ज्ञ?)

शस्त्रज्ञा०

२०३ १८ सांकल्पिकं मद(ह)जनं—

सांकल्पिकमिदं जनं—

२०४ १ घातयामि । एवं प्ल(टल)

अथवा ज्ञातम्—सर्वजनसमक्षं पापमुद्गीर्य काष्ठानि भक्ष-
यामि । एवं टल०

२०४ १० परेषां(रमां)

परमरेखां

२०६ १६-१७ (बहुप्रार्थनेऽपि० दत्ता)

मुनिर्नेच्छति ताम् । तथा मुनये पादतलप्रहारे दीयमाने
नूपुरं मुनिवरचरणे प्रविष्टं काकतालीयन्यायेन अन्धवर्त्त-
कीन्यायाच्च । राजा तद् दृष्ट्वा सूरये समस्यां ददौ

२०६ १८ कमाडसासज्ज

कवाडमासज्ज

२०८ १८ (कृतम्)

चक्रे

स्पष्टीकरणसाधनीभूतग्रन्थानां सूची

(स्पष्टीकरणसाधनीभूतग्रन्थानां सूची)

जैनग्रन्थाः

सिद्धहेमशब्दानुशासनम्
अभिधानचिन्तामणिः
त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्रम्
अयोगव्यवच्छेदद्वात्रिंशिका
स्तुतिचतुर्विंशतिका
श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः
स्तोत्ररत्नाकरस्य द्वितीयो विभागः
भक्तामरस्तोत्रम्
न्यायकुसुमाञ्जलिः
अध्यात्मतत्त्वालोकः
स्थानाङ्गम्
तत्त्वार्थाधिगमसूत्रम्
आचारदिनकरः
निर्वाणकलिका
जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिः
जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिवृत्तिः
प्रवचनसारोद्धारः
विचारसारप्रकरणम्
नयरहस्यम्
ऐन्द्रस्तुतिः
मार्गद्वात्रिंशद्द्वात्रिंशिका
प्रमाणनयतत्त्वालोकालङ्कारः
सप्तभङ्गीतरङ्गिणी
सप्तभङ्गीप्रकरणम्
धर्मकल्पद्रुमः

कर्तारः

कलिकालसर्वज्ञश्रीहेमचन्द्रसूरिः
”
”
”
श्रीशोभनमुनीश्वरः
मुनिवर्यश्रीमेरुविजयः
प्रकाशयित्री—श्रीयशोविजयजैनग्रन्थमाला
श्रीमानतुङ्गसूरिः
न्यायविशारद—न्यायतीर्थ—मुनिश्रीन्यायविजयः
”
गणधरः
वाचकवर्यश्रीउमास्वातिः
श्रीवर्धमानसूरिः
श्रीपादलिप्तसूरिः
गणधरः
जगद्गुरुश्रीविजयहीरसूरिः
श्रीनेमिचन्द्रसूरिः
श्रीप्रद्युम्नसूरिः
न्यायविशारद—न्यायाचार्य—महामहोपाध्याय—
श्रीयशोविजयः
”
”
श्रीवादिदेवसूरिः
श्रीविमलदासः
आगमिकश्रीउदयधर्मगणिः

जैनग्रन्थाः

सुबोधिका (कल्पसूत्रवृत्तिः)

शान्तसुधारसः

लोकप्रकाशः

इन्द्रियपराजयशतकम्

सिन्दूरप्रकरः

वीरभक्तामरम्

विशेषावश्यकम्

नन्दीसूत्रम्

उज्जयन्तस्तवः

गुणस्थानक्रमारोहः

योगदृष्टिसमुच्चयः

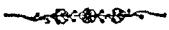
महानिशीथम्

षट्पुरुषचरित्रम्

प्रभावकचरित्रम्

उपदेशरत्नाकरः

श्रीपाल राजनो रास

अजैनसंस्कृतग्रन्थाः

वृत्तरत्नाकरः

श्रुतबोधः

मृच्छकटिकम्

वैराग्यशतकम्

कर्तारः

उपाध्यायश्रीविनयविजयः

”

”

श्रीसोमप्रभसूरिः

उपाध्यायश्रीधर्मवर्धनगणिः

क्षमाश्रमणश्रीजिनभद्रगणिः

क्षमाश्रमणश्रीदेववाचकसूरिः

श्रीरत्नशेखरसूरिः

श्रीहरिभद्रसूरिः

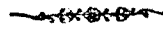
गणधरः

श्रीक्षेमङ्करसूरिः

श्रीचन्द्रप्रभसूरिः

श्रीमुनिसुन्दरसूरिः

उपाध्याय विनयविजय

कर्तारः

श्रीभट्टकेदारः

महाकविश्रीकालिदासः

श्रीशूद्रककविः

महर्षिश्रीभर्तृहरिः

समासविग्रहः ।

१—नघ्राश्च ते इन्द्राश्च नम्रेन्द्राः 'कर्मधारयः', नम्रेन्द्राणां मौलयः नम्रे० 'तत्पुरुषः', नम्रेन्द्रमौलिभ्यो गलिता नम्रे० 'तत्पुरुषः', पारिजातानां मालाः पारिजातमालाः 'तत्पुरुषः', उत्तमाश्च ताः पारिजातमालाश्च उत्तम० 'कर्मधारयः', नम्रेन्द्रमौलिगलिताश्च ता उत्तमपारिजातमालाश्च नम्रे० 'कर्मधारयः', नम्रेन्द्रमौलिगलितोत्तमपारिजातमालाभिरर्चितौ क्रमौ यस्य स नम्रे० 'बहुव्रीहिः', तत्संबोधनं नम्रे० । अरीणां जातं अरिजातं 'तत्पुरुषः', अपगतं अरिजातं यस्य स अपारि० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अपा० । नाभेरपत्यं पुमान् नाभेयः, तत्सं० नाभेय ! । भुवनानां त्रिकं भुवन० 'तत्पुरुषः', भुवनत्रिकं पातीति भुवन० 'उपपद'समासः, तत्सं० भुवन० । अपवर्गं दत्ते इति अपवर्गदायी 'उपपद'समासः, तत्सं० अप० । जयतीति जिनः, तत्सं० जिन ! । मदन आदौ यस्य स मदनादिकः 'बहुव्रीहिः', पापानां वर्गः पापवर्गः 'तत्पुरुषः', मदनादिकश्चासौ पापवर्गः मदना० 'कर्मधारयः', अस्तौ मदनादिकपापवर्गो येन सः अस्त० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अस्त० ॥

२—अद्रिणा समः अद्रि०, 'तत्पुरुषः', अद्रिसमो विग्रहो यस्य सः अद्रि० 'बहुव्रीहिः', तापनीयस्य राशिः तापनीयराशिः 'तत्पुरुषः', अद्रिसमविग्रहश्चासौ तापनीयराशिः अद्रि० 'कर्मधारयः', प्रदानस्य विधिः प्रदानविधिः 'तत्पुरुषः', अद्रिसमविग्रहतापनीयराशेः प्रदानविधिः अद्रि० 'तत्पुरुषः', तेन अद्रि० । दुःखमेव शत्रुः दुःख० 'कर्मधारयः' । जन्मास्ति येषां ते जन्मवन्तः, तेषां जन्म० । जिनेषु वराः जिनवराः 'तत्पुरुषः' ॥

३—दोषा एव दारूणि दोषदारूणि 'कर्मधारयः', दोषदारूणां दहनानि दोष० 'तत्पुरुषः', तेषु दोष० । मेघाज्जायते इति मेघजा 'उपपद'समासः । जिनस्य इदं जैनं, तत् जैनम् । अघानां जालं अघ० 'तत्पुरुषः', तत् अघ० ॥

४—सुराणां मन्त्रिणः सुरमन्त्रिणः 'तत्पुरुषः', सुरमन्त्रिभिः समाः सुर० 'तत्पुरुषः' । नास्ति धीर्येषां ते अधियः 'बहुव्रीहिः' । नास्ति समानो यस्य सः असमानः 'बहुव्रीहिः', तं असमानम् । वाचो देवता वाग्देवता 'तत्पुरुषः' । कुत्सिता वादिनः कुवादिनः 'कर्मधारयः', कुवादिनां कुलं कुवादि० 'तत्पुरुषः', हतं कुवादिकुलं यया सा हत० 'बहुव्रीहिः' । भव एव ऋणं भवर्णं 'कर्मधारयः', तस्माद् भवर्णात् । विकसन्ति च तानि मुकुलानि च विकसन्मुकुलानि 'कर्मधारयः', कुन्दानां विकसन्मुकुलानि कुन्द० 'तत्पुरुषः', कुन्दविकसन्मुकुलानां आभा यस्य स कुन्द० 'कर्मधारयः', कुन्दविकसन्मुकुलाभो वर्णो यस्याः सा कुन्द० 'बहुव्रीहिः' ॥

१ दारुशब्दः पुंलिङ्गोऽपि वर्तते । २ मन्त्रिशब्द इकारान्तोऽपि । ३ मुकुलशब्दः पुंलिङ्गोऽपि ।

५—कुसुमं वाणो यस्य स कुसुम० 'बहुव्रीहिः', कुसुमवाणस्य चम्बः कुसुम० 'तत्पुरुषः', ताभिः कुसुम० । न पीडितः अपीडितः 'नञ्त्तत्पुरुषः' । सकलश्चासौ लोकः सकल० 'कर्मधारयः', तं सकल० । वृजिनं एव आजिः वृजिना० 'कर्मधारयः', तस्याः वृजिना० । न जितः अजितः, जिनश्चासौ अजितश्च जिनाजितः 'कर्मधारयः' ॥

६—शरणानामन्वयः शरणा० 'तत्पुरुषः', तं शरणा० । तीर्थं कुर्वन्तीति तीर्थकृतः 'उपपद'समासः, सकलाश्च ते तीर्थकृतश्च सकल० 'कर्मधारयः', तेषां सकल० । सुरैः कृतं सुरकृतं 'तत्पुरुषः', अम्बुजानि एव गर्भं अम्बुज० 'कर्मधारयः', सुरकृतं च तद् अम्बुजगर्भं च सुर० 'कर्मधारयः', सुरकृताम्बुजगर्भमेव निशान्तं येषां ते सुर० 'बहुव्रीहिः', तान् सुर० । रविणा समा रवि० 'तत्पुरुषः', तान् रवि० । अघं एव निशा अघ० 'कर्मधारयः', अघनिशाया अन्तकाः अघ० 'तत्पुरुषः', तान् अघ० ॥

७—समस्तं च तद् जगत् च समस्त० 'कर्मधारयः', शुभा चासौ वस्तुता च शुभ० 'कर्मधारयः', समस्तजगतः शुभवस्तुता समस्त० 'तत्पुरुषः', कृता समस्तजगच्छुभवस्तुता यया सा कृत० 'बहुव्रीहिः' । कुवादिनां गणः कुवादि० 'तत्पुरुषः', जितः कुवादिगणो यया सा जित० 'बहुव्रीहिः' । अस्तो भवो यैस्ते अस्त० 'बहुव्रीहिः', अस्तभवैः स्तुता अस्त० 'तत्पुरुषः' । परिपूर्णं नभो यया सा परिपूर्णनभाः 'बहुव्रीहिः' । नरश्च मरुतश्च नृमरुत् 'समाहारद्वन्द्वः', तस्मै नृमरुते । जिनस्य भारती जिनभारती 'तत्पुरुषः' ॥

८—शुभाश्च ते फणाश्च सुफणाः 'प्रादि'समासः, सुफणेषु रत्नानि येषां ते सुफणरत्नाः 'बहुव्रीहिः', सुफणरत्नाश्च ते सरीसृपाश्च सुफण० 'कर्मधारयः', सुफणरत्नसरीसृपैः राजिता सुफण० 'तत्पुरुषः', तां सुफण० । रिपूर्णां बलं रिपुबलं 'तत्पुरुषः', रिपुबलस्य प्रहतिः रिपु० 'तत्पुरुषः', तस्यां रिपु० । न पराजिता अपराजिता 'नञ्त्तत्पुरुषः', तां अपरा०, अथवा अपरैः अजिता अपराजिता 'तत्पुरुषः', तां अपरा० । अग्रिमा चासौ योषिच्च अग्रिम० 'कर्मधारयः', धरणस्य अग्रिमयोपित् धरणा० 'तत्पुरुषः', तां धरणा० । जिनानां गृहाणि जिनगृहाणि 'तत्पुरुषः', तेषु जिन० । नास्ति श्रमो यस्याः सा अश्रमा 'बहुव्रीहिः', तथा अश्रमया ॥

९—भुवनानां शेखरः भुवनशेखरः 'तत्पुरुषः', तं भुवन० । वन्देर्भावो वन्दिता, तां वन्दिताम् । इतिश्चासौ स्तुतिश्च इतिस्तुतिः 'कर्मधारयः', इतिस्तुत्यां परा इतिस्तुतिपरा 'तत्पुरुषः' । त्रिदशान् पान्तीति त्रिदश० 'उपपद'समासः, त्रिदशपानां आवली त्रिदश० 'तत्पुरुषः' । यस्यायं यदीयः, यदीयस्य जननी यदीयजननी 'तत्पुरुषः', तां यदीय० । जिनानां ईशः जिनेशः 'तत्पुरुषः', तं जिनेशम् । निहन्तुं मनो येषां ते निह-

न्तुमनसः 'बहुव्रीहिः' । नास्ति उपमा यस्य तद् अनुपमं 'बहुव्रीहिः', अनुपमं वैभवं यस्य सः अनुपमं 'बहुव्रीहिः', तं अनुपमं । शं भवति अनेनेति शम्भवः, तं शम्भवम् ॥

१०—शुभश्चासौ मेरुश्च सुमेरुः 'प्रादि'समासः, सुमेरुश्चासौ गिरिश्च सुमेरुः 'कर्मधारयः', सुमेरुगिरेर्मूर्धा सुमेरुः 'तत्पुरुषः', तस्मिन् सुमेरुः । दिव्याश्च ते आनकाश्च दिव्याः 'कर्मधारयः', अनेके च ते दिव्यानकाश्च अनेकः 'कर्मधारयः', ध्वनन्तः अनेकदिव्यानका यस्मिन् स ध्वनदः 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् ध्वनदः । अतिशयिता भव्या अतिभव्याः 'प्रादि'समासः । जगतां त्रितयं जगत् 'तत्पुरुषः', जगत्रितयस्य पावनो जगत् 'तत्पुरुषः' । जिनेषु वरा जिनवराः 'तत्पुरुषः', जिनवराणां अभिषेको जिनः । न कोमलं अकोमलं 'नञ्त्तत्पुरुषः', घनं च तद् अकोमलं च घनाकोमलं 'कर्मधारयः', तद् घनाः ॥

११—अपेतं निधनं यस्य सः अपेतः 'बहुव्रीहिः', तं अपेतः । बुधश्चासौ जनश्च बुधः 'कर्मधारयः', तस्य बुधः । शान्ता आपदो येन स शान्ताः 'बहुव्रीहिः', तं शान्ताः । प्रमाणानि च नयाश्च प्रमाणनयाः 'इतरेतरद्वन्द्वः', प्रमाणनयैः सङ्कुलः प्रमाणः 'तत्पुरुषः', तं प्रमाणः । न सत् असत् 'नञ्त्तत्पुरुषः', असद् दृशू येषां तै असद्दृशः 'बहुव्रीहिः', तेषां असः । तापं ददातीति तापदः 'उपपद'समासः, तं तापदम् । जिनेषु वरा जिनवराः 'तत्पुरुषः', जिनवराणां आगमः जिनवरागमः 'तत्पुरुषः', तं जिनः । महती सम्पद् यस्मिन् स महासम्पत् 'बहुव्रीहिः', तं महाः । सुखं आत्मा यस्य तत् सुखात्मकं 'बहुव्रीहिः', तत् सुखाः । कामश्च हासश्च कामहासौ 'इतरेतरद्वन्द्वः', विगतौ कामहासौ यस्मिन् तद् विगतः 'बहुव्रीहिः', तद् विगतः ॥

१२—शरश्च अक्षश्च धनुश्च शङ्खश्च शराः 'इतरेतरद्वन्द्वः', शराक्षधनुशङ्खान् विभर्तीति शराः 'उपपद'समासः । निजं च तद् यशश्च निजयशः 'कर्मधारयः', निजयश इव वलक्षा निजः 'मध्यमपदलोपि'समासः । अखिलं च तद् जगत् च अखिलः 'कर्मधारयः', अखिलजगतो जना अखिलः 'तत्पुरुषः', न हिताः अहिताः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अखिलजगज्जनानां अहिता अखिलः 'तत्पुरुषः', महान्ति च तानि बलानि च महाबलानि 'कर्मधारयः', अखिलजगज्जनाहितानां महाबलानि अखिलः 'तत्पुरुषः', अखिलजगज्जनाहितमहाबलानां क्षामता अखिलः 'तत्पुरुषः', कृता अखिलजगज्जनाहितमहाबलक्षामता यया सा कृताखिलः 'बहुव्रीहिः' । विनीता चासौ जनता च विनीतः 'कर्मधारयः', विपद् एव द्विपाः विपद्द्विपाः 'कर्मधारयः' विनीतजनताया विपद्द्विपाः विनीतः 'तत्पुरुषः', विनीतजनताविपद्द्विपानां समृद्धिः विनीतः 'तत्पुरुषः', विनीतजनताविपद्द्विपसमृद्धेः अभिद्रोहिणी विनीतः 'तत्पुरुषः' । सुरभौ स्थिता सुरभिः 'तत्पुरुषः' । महीं धारयन्तीति

१ टीकायां तु विगतः कामहासो यस्मिन् इत्युल्लेखः ।

महीध्राः 'उपपद'समासः, रिपव एव महीध्राः रिपु० 'कर्मधारयः', रिपुमहीध्रान् भिनत्तीति रिपु० 'उपपद'समासः ॥

१३—भीतिमांश्चासौ जनश्च भीति० 'कर्मधारयः', अभयीकृतो भीतिमज्जनो येन सः अभयी० 'बहुव्रीहिः' । सुरान् पान्तीति सुरपाः 'उपपद'समासः, सुरपैः कृतं सुर० 'तत्पुरुषः', न तुला अतुला 'नञ्त्तत्पुरुषः', अतुला चासौ भूतिश्च अतुल० 'कर्मधारयः', अतुलभूत्या मज्जनं अतुल० 'तत्पुरुषः', सुरपकृतं अतुलभूतिमज्जनं यस्य स सुरप० 'बहुव्रीहिः' । भव्यानां मनांसि भव्य० 'तत्पुरुषः', भव्यमनसां अभिनन्दनः भव्य० 'तत्पुरुषः' । शिवं ददातीति शिवदः 'उपपद'समासः ॥

१४—न चरतीति अचरः 'नञ्त्तत्पुरुषः', तं अचरम् । कृताः चरणा यैः ते कृत० 'बहुव्रीहिः' । शतपत्राणां सञ्चयः शत० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् शत० । अपवर्गस्य उपायः अप० 'तत्पुरुषः', अपवर्गोपायस्य शोधनाः अप० 'तत्पुरुषः' । यश एव धनं येषां ते यशोधनाः 'बहुव्रीहिः' ॥

१५—विष्टपानां त्रयं विष्टप० 'तत्पुरुषः', अखिलं च तद् विष्टपत्रयं च अखिल० 'कर्मधारयः', व्याप्तं अखिलविष्टपत्रयं यथा सा व्याप्ता० 'बहुव्रीहिः' । पदानां चमूः पद० 'तत्पुरुषः', तथा पद० । पुष्टानि च तानि पत्राणि च पुष्ट० 'कर्मधारयः', नया एव पुष्टपत्राणि यस्याः सा नय० 'बहुव्रीहिः', तथा नय० । जिनैः उदिता जिनोदिता 'तत्पुरुषः' ॥

१६—महच्च तद् दलं च महादलं 'कर्मधारयः', अब्जस्य महादलं अब्ज० 'तत्पुरुषः', अब्जमहादलवद् आभा यस्याः सा अब्ज० 'बहुव्रीहिः', तथा अब्ज० । न तुलः अतुलः 'नञ्त्तत्पुरुषः', मोदस्य लाभो मोद० 'तत्पुरुषः', अतुलो मोदलाभो यथा सा अतुल० 'बहुव्रीहिः', तथा अतुल० । महान् शिखण्डी यस्याः सा महा० 'बहुव्रीहिः' । रिपूणां राशिः रिपु० 'तत्पुरुषः', रिपुराशेः खण्डिका रिपु० 'तत्पुरुषः' ॥

१७—उरुः प्रभा यस्य स उरु० 'बहुव्रीहिः', तं उरु० । अनङ्ग एव तरुः अनङ्ग० 'कर्मधारयः', अनङ्गतरोः प्रभञ्जनः अनङ्ग० 'तत्पुरुषः', तं अनङ्ग० । महश्च दया च महोदये 'इतरेतरद्वन्द्वः', सत्यौ महोदये यस्य स सन्म० 'बहुव्रीहिः', तं सन्म० । शोभना मतिर्यस्य स सुमतिः, सुमतिश्चासौ जिनश्च सुमति० 'कर्मधारयः', तं सुमति० । महंश्चासौ उदयश्च महोदयः 'कर्मधारयः', विकसन् महोदयो यस्य स विकस० 'बहुव्रीहिः', तं विकस० ॥

१८—भव एव उदधिः भवोदधिः 'कर्मधारयः', तस्मिन् भवो० । गुरु वैभवं यस्य स गुरु० 'बहुव्रीहिः' । तमसोऽयं तामसः, न तामसः अतामसः 'नञ्त्तत्पुरुषः', तं अतामसम् । तीर्थं कुर्वन्तीति तीर्थ० 'उपपद'समासः, तेषां तीर्थ० । न संवरो यस्य सः असं० 'बहुव्रीहिः', तं असं० ॥

१९—भवे वासो भव० 'तत्पुरुषः', भववास एव दाम भव० 'कर्मधारयः', तद् भव० । जिनानां वाग् जिन० 'तत्पुरुषः' । अतिशायिनी शिवा अतिशिवा 'प्रादि'स-

मासः । न सङ्गता अस० 'नञ्त्तत्पुरुषः', तां अस० । कामस्य सङ्गता काम० 'तत्पुरुषः', च्युता कामसङ्गता यस्याः सा च्युत० 'बहुव्रीहिः', तां च्युत० ॥

२०—कुशे शेते इति कुशेशयं 'उपपद'समासः, तस्मिन् कुशे० । कनकवत् छवि-
र्यस्याः सा कनक० 'बहुव्रीहिः', तां कनक० । दुरितानां (अङ्कुश इव) अङ्कुशः दुरि०
'तत्पुरुषः', तस्मिन् दुरि० । अहिता एव अद्रयः अहिता० 'कर्मधारयः', अहितादीन्
हन्तीति अहि० 'उपपद'समासः, वज्रस्य शृङ्खला वज्र० 'तत्पुरुषः', अहिताद्रिघ्नी चासौ
वज्रशृङ्खला च अहिता० 'कर्मधारयः', तां अहिता० । वज्रमयी शृङ्खला यस्याः सा वज्र० ॥

२१—रुचीनां सम्पद् रुचि० 'तत्पुरुषः', तुल्या रुचिसम्पद् यस्य स तुल्य० 'बहु-
व्रीहिः', तस्मिन् तुल्य० । पुष्पाणां उत्कराः पुष्पो० 'तत्पुरुषः', तैः पुष्पो० । सुराणां गणः
सुर० 'तत्पुरुषः', तेन सुर० । प्रमदो गर्भं यथा स्यात् तथा प्रमद० 'अव्ययीभावः' । न
जायते इति अजः 'नञ्त्तत्पुरुषः', तस्मिन् अजे । यशसि हितो यशस्यः, तस्मिन् यशस्ये ।
पद्मस्येव प्रभा यस्य स पद्म० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् पद्म० । न जेयः अजेयः 'नञ्त्तत्पुरुषः',
अजेयश्चासौ शस्यश्च अजेयशस्यः 'कर्मधारयः', तस्मिन् अजेय० ॥

२२—मज्जनस्य उदकं मज्ज० 'तत्पुरुषः', मज्जनोदकेन पवित्रितः मज्ज० 'तत्पुरुषः',
मन्दरश्चासौ अगश्च मन्द० 'कर्मधारयः', मज्जनोदकपवित्रितः मन्दरागो यैस्ते मज्ज० 'बहु-
व्रीहिः' । मन्दो रागो येषां ते मन्द० 'बहुव्रीहिः' । घर्मस्य उदयः घर्मो० 'तत्पुरुषः', अब्धौ
पतनं अब्धि० 'तत्पुरुषः', घर्मोदयश्च अब्धिपतनं च घर्मो० 'समाहारद्वन्द्वः', तस्मिन्
घर्मो० । वनस्य राजिः वन० 'तत्पुरुषः', वनराजिश्च नावश्च वनराजिनावः 'इतरेतरद्वन्द्वः' ।
देवैः सहिताः सदेवाः 'बहुव्रीहिः', सदेवाश्च नराश्च सदेव० 'इतरेतरद्वन्द्वः' नन्दिताः
सदेवनरा यैस्ते नन्दित० 'बहुव्रीहिः' ॥

२३—शची आदौ यासां ताः शच्यादयः 'बहुव्रीहिः', दिव्याश्च ता वनिताश्च दिव्य०
'कर्मधारयः', शच्यादयश्च ता दिव्यवनिताश्च शच्या० 'कर्मधारयः', शच्यादिदिव्यवनितानां
ओघः शच्या० 'तत्पुरुषः', शच्यादिदिव्यवनितौघस्य धवाः शच्यादि० 'तत्पुरुषः',
शच्यादिदिव्यवनितौघधवैः स्तुतः शच्यादि० 'तत्पुरुषः', तत्सं० शच्यादि० । न व्याहतं
अव्या० 'नञ्त्तत्पुरुषः', अव्याहतं च तद् उदितं च अव्या० 'कर्मधारयः', विधां अन-
तिक्रम्य यथा० 'अव्ययीभावः', वस्तूनां तत्त्वं वस्तुतत्त्वं 'तत्पुरुषः', यथाविधं च तद्
वस्तुतत्त्वं यथाविध० 'कर्मधारयः', अव्याहतोदितं यथाविधवस्तुतत्त्वं येन तद् अव्या०
'बहुव्रीहिः', तत्सं० अव्या० । जिनेषु जिनानां वा इन्द्राः जिनेन्द्राः 'तत्पुरुषः', जिने-
न्द्राणां मतं जिने० 'तत्पुरुषः', तत्सं० जिने० । न कम्प्राः अकम्प्राः 'नञ्त्तत्पुरुषः', नित्यं
अकम्प्रा देहिनो यस्मिन् तत् नित्य० 'बहुव्रीहिः', तत् नित्य० । जन्म आदौ यासां ता
जन्मा० 'बहुव्रीहिः', अनन्ताश्च ता विपदश्च अनन्त० 'कर्मधारयः', जन्मादयश्च ता
अनन्तविपदश्च जन्मा० 'कर्मधारयः', तासां जन्मा० ॥

१ टीकायां त्वन्यथा सूचितमस्ति ।

२४—कनकवद् रग् यस्याः सा कनकरुक् 'बहुव्रीहिः' । वारणानां ईशः वारणेशः 'तत्पुरुषः', सितश्चासौ वारणेशश्च सित० 'कर्मधारयः', तं सित० । वज्रमयं अङ्कुशं यस्याः सा वज्राङ्कुशी । न हिताः अहिताः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अहितानां वारणं अहित० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् अहित० । वज्रं च अङ्कुशश्च वज्राङ्कुशं 'समाहारद्वन्द्वः', तद् वज्रा० ॥

२५—ह्यातेः भाजनं यः स ख्याति० 'बहुव्रीहिः' । शोभनौ पार्श्वौ यस्य स सुपार्श्वः, श्रिया युक्तः सुपार्श्वः श्रीसुपार्श्वः 'मध्यमपदलोपी'समासः, तत्सं० श्री० । नित्यं सौख्यं यस्य स नित्य० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० नित्य० । अतिशायिनी भा यस्य सः अतिभाः 'बहुव्रीहिः' ॥

२६—जिनानां अंही जिनांही 'तत्पुरुषः', तौ जिनांही । अमराणां संसद् अमर० 'तत्पुरुषः', आनता चासौ अमरसंसच्च आनता० 'कर्मधारयः', तया आनता० । दिव्यं च तत् सौवर्णं च दिव्य० 'कर्मधारयः', अवानं च तत् तामरसं च अवान० 'कर्मधारयः', दिव्यसौवर्णं च तद् अवानतामरसं च दिव्य० 'कर्मधारयः', तद् दिव्य० ॥

२७—अरीणां शमनं अरि० 'तत्पुरुषः', जातं अरिशमनं यस्याः सा जाता० 'बहुव्रीहिः' । न आविलाः अनाविलाः 'नञ्त्तत्पुरुषः', सन्तश्च ते नयाश्च सन्नयाः 'कर्मधारयः', अनाविलाः सन्नया यस्यां सा अना० 'बहुव्रीहिः' ॥

२८—हेम्न इव आभा यस्याः सा हेमाभा 'बहुव्रीहिः' । न समा असमा 'नञ्त्तत्पुरुषः' । नाशिता अरयो यैस्तानि नाशिता० 'बहुव्रीहिः', तैः नाशिता० । शितानि च तानि अरीणि च शिता० 'कर्मधारयः', तैः शिता० ॥

२९—भवाद् उद्भवा भवोद्भवा 'तत्पुरुषः', भवोद्भवा तृद् येषां ते भवो० 'बहुव्रीहिः', तेषां भवो० । शिवमेव प्रपा शिव० 'कर्मधारयः', कृता शिवप्रपा येन स कृत० 'बहुव्रीहिः', तं कृत० । हर्षेण सहितं यथा स्यात् तथा सहर्ष 'अव्ययीभावः' । वपुषः प्रपञ्चः वपुःप्रपञ्चः 'तत्पुरुषः', वरो वपुःप्रपञ्चो येषां ते वर० 'बहुव्रीहिः', वरवपुःप्रपञ्चाश्च ते अमराश्च वर० 'कर्मधारयः', तैः वर० । प्रभाया वलयं प्रभा० 'तत्पुरुषः', प्रभावलयस्य कान्तता प्रभा० 'तत्पुरुषः', प्रभावलयकान्ततया अपहसिता प्रभा० 'तत्पुरुषः', चन्द्रस्य प्रभा चन्द्र० 'तत्पुरुषः', उर्वी चासौ चन्द्रप्रभा च उरु० 'कर्मधारयः', प्रभावलयकान्ततापहसिता उरुचन्द्रप्रभा येन स प्रभा० 'बहुव्रीहिः', तं प्रभा० । परमश्चासौ ईश्वरश्च परमे० 'कर्मधारयः', तं परमे० । विनयेन चारु यथा स्यात् तथा विनय० 'अव्ययीभावः' । चन्द्रस्येव प्रभा यस्य स चन्द्रप्रभः, तं चन्द्र० ॥

३०—कलुषस्य वासो यस्मिन् स कलुषवासकः 'बहुव्रीहिः', तस्मात् कलुष० । सुखानां अतिशयः सुखा० 'तत्पुरुषः', सुखातिशय एव सम्पदः सुखा० 'कर्मधारयः', तासां सुखा० ।

भुवनानां भासकाः भुवन० 'तत्पुरुषः', न विद्यते दर्पको येषां ते अदर्पकाः 'बहुव्रीहिः', भुवनभासकाश्च ते अदर्पकाश्च भुवन० 'कर्मधारयः' । विलीनो मलो यस्मात् तद् विलीन० 'बहुव्रीहिः', विलीनमलं च तत् केवलं च विलीन० 'कर्मधारयः', न तुलः अतुलः 'नञ्-तत्पुरुषः', अतुलश्चासौ विकासश्च अतुल० 'कर्मधारयः', विलीनमलकेवलस्य अतुलविकासः विलीन० 'तत्पुरुषः', विलीनमलकेवलानुलविकासं विभ्रति ते विलीन० 'उपपद'-समासः । शोभनं च तद् वचश्च सुवचः 'कर्मधारयः', तेन सुवचसा । सभां राजितुं शीलं यस्य तत् सभा० 'बहुव्रीहिः', तेन सभा० ॥

३१—भुवनानां त्रयं भुवन० 'तत्पुरुषः', समस्तं च तद् भुवनत्रयं च समस्त० 'कर्मधारयः', समस्तभुवनत्रयस्य प्रथमं समस्त० 'तत्पुरुषः', समस्तभुवनत्रयप्रथमे सज्जानि समस्त० 'तत्पुरुषः', नाना च तानि पदानि च नानापदानि 'कर्मधारयः', समस्तभुवनत्रयप्रथमसज्जानि नानापदानि यस्मिन् स समस्त० 'बहुव्रीहिः' । सन्तश्च ते जनाश्च सज्जनाः 'कर्मधारयः', तान् सज्जनान् । समुलसिता भङ्गा यस्मिन् स समु० 'बहुव्रीहिः', तं समु० । न विद्यते मलो यस्मिन् सः अमलः 'बहुव्रीहिः', तं अमलम् । न गम्यते इति अगमः, तं अगमम् । स्फुरन्तश्च ते नयाश्च स्फुर० 'कर्मधारयः', स्फुरन्नयैः निवारिताः स्फुर० 'तत्पुरुषः', न सन्तः असन्तः 'नञ्-तत्पुरुषः', असन्तश्च ते उपलम्भाश्च असदु० 'कर्मधारयः', स्फुरन्नयनिवारिता असदुपालम्भा यस्य स स्फुर० 'बहुव्रीहिः', जैनश्चासौ आगमश्च जैना० 'कर्मधारयः', स्फुरन्नयनिवारितासदुपालम्भाश्चासौ जैनागमश्च स्फुर० 'कर्मधारयः', तं स्फुर० ॥

३२—गदा च अक्षमाला च गदा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', धृते गदाक्षमाले यया सा धृत० 'बहुव्रीहिः' । भयानां शमः भय० 'तत्पुरुषः', भयशमे क्षमा भय० 'तत्पुरुषः' । न विद्यते लाघवं यस्याः सा अलाघवा 'बहुव्रीहिः' । धनं च तद् अञ्जनं च घना० 'कर्मधारयः', घनाञ्जनेन समा घना० 'तत्पुरुषः', घनाञ्जनसमा प्रभा यस्याः सा घना० । घातकानां आली घात० 'तत्पुरुषः', घातकाल्याः ईहितं घात० 'तत्पुरुषः', विहतं घातकालीहितं यस्मिन् तद् विहत० 'बहुव्रीहिः', तद् विहत० । न विद्यते तुला यस्य तद् अतुलं 'बहुव्रीहिः', तद् अतुलम् ॥

३३—विमलं च तत् कोमलं च विमल० 'कर्मधारयः', विमलकोमलं च तत् कोकनदं च विमल० 'कर्मधारयः', विमलकोमलकोकनदस्य च्छदः विमल० 'तत्पुरुषः', विमलकोमलकोकनदच्छदस्य च्छविः विमल० 'तत्पुरुषः', विमलकोमलकोकनदच्छदच्छविं हरतीति विमल० 'उपपद' समासः, तौ विमल० । अमराणां इमे आमराः, तैः आमरैः । सततं नूता सततनूता 'प्रादि'समासः, सततनूता तनुर्ययोः तौ सतत० 'बहुव्रीहिः', तौ सतत० । अमतस्य हेठनं अमत० 'तत्पुरुषः', अमतहेठने लालसाः अमत० 'तत्पुरुषः', तस्सं० अमत० ॥

१ घनश्च अञ्जनं च घनाञ्जने 'इतरेतरद्वन्द्वः' इत्यपि संभवति । २ आलिवा ।

३४—शकुन्तेषु वरः शकु० 'तत्पुरुषः', कलशश्च कुन्तश्च शकुन्तवरश्च कलश० 'इतरेतरद्वन्द्वः', कलशकुन्तशकुन्तवरैः अङ्कितानि कलश० 'तत्पुरुषः', क्रमाणां तलानि क्रम० 'तत्पुरुषः', कलशकुन्तशकुन्तवराङ्कितानि क्रमतलानि येषां ते कलश० 'बहुव्रीहिः' । मतस्य लाभः मत० 'तत्पुरुषः', मतलाभं कुर्वन्तीति मत० 'उपपद'समासः । विशेषेण गतः विगतः 'प्रादि'समासः, विगतो रागो येषां ते विगत० 'बहुव्रीहिः', अतिशयेन विगतरागाः विगत० । न विद्यते अन्तो यस्य तद् अनन्तं 'बहुव्रीहिः', तद् अनन्तम् । न विद्यते अङ्गं यस्य सः अनङ्गः 'बहुव्रीहिः', अनङ्गं जयन्तीति अनङ्ग० 'उपपद'समासः ॥

३५—अवमानि एव सन्तमसं अव० 'कर्मधारयः', तद् अव० । आगमानां रोचिषः आगम० 'तत्पुरुषः', तेषां आगम० । पावनं च पालनं च पावन० 'समाहारद्वन्द्वः', भुवनस्य पावनपालनं भुवन० 'तत्पुरुषः', तद् भुवन० । जिनानां मतं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० ॥

३६—आयत्या सहितं सायति 'बहुव्रीहिः', सायति च तत् साम च सायति० 'कर्मधारयः', सायतिसाम करोतीति सायति० 'उपपद'समासः । शोभनश्चासौ तरुश्च सुतरुः 'कर्मधारयः', तेन सुतरुणा । तरुणं च तद् अब्जं च तरुणा० 'कर्मधारयः', तरुणाब्जेन समा तरुणा० 'तत्पुरुषः', तरुणाब्जसमा द्युतिर्यस्याः सा तरुगा० 'बहुव्रीहिः' । कजे गता कज० 'तत्पुरुषः' । मुदा सहितं समुद् 'बहुव्रीहिः' तेन समुदा । अतिशयेन मता अति० 'प्रादि'समासः ॥

३७—देवानां लोकः देव० 'तत्पुरुषः', देवलोकस्य उपमानं यस्य स देव० 'बहुव्रीहिः' । नराणां लोकः नर० 'तत्पुरुषः' । कोपश्च मानश्च कोपमानौ 'इतरेतरद्वन्द्वः', न विद्येते कोपमानौ यस्य सः अकोप० 'बहुव्रीहिः' । सलिलानां धारा सलिल० 'तत्पुरुषः', ऋजिमैव सलिलधारा ऋजिम० 'कर्मधारयः', ऋजिमसलिलधारया धौतः ऋजिम० 'तत्पुरुषः', मायैव परागः माया० 'कर्मधारयः', ऋजिमसलिलधौतः मायापरागो यस्य स ऋजिम० 'बहुव्रीहिः' । भवस्य भीतिः भव० 'तत्पुरुषः', तस्याः भव० । अपगतो रागो यस्य सः अप० 'बहुव्रीहिः' ॥

३८—दिव्यानि च तानि राजीवानि च दिव्य० 'कर्मधारयः', दिव्यराजीवानां वारः दिव्य० 'तत्पुरुषः', चरणमेव सरोजं चरण० 'कर्मधारयः', दिव्यराजीववारे स्थितं दिव्य० 'तत्पुरुषः', दिव्यराजीववारस्थितं चरणसरोजं यस्य स दिव्य० 'बहुव्रीहिः', तं दिव्य० । भव्यानां राजी भव्य० 'तत्पुरुषः' । जिनेषु वरा जिन० 'तत्पुरुषः', जिनवराणां विसरः जिन० 'तत्पुरुषः', तं जिन० । पापानां विध्वंसः पाप० 'तत्पुरुषः', पापविध्वंसे दक्षः पाप० 'तत्पुरुषः', तं पाप० । सन्ति अक्षाणि यस्य स सदक्षः 'बहुव्रीहिः', तं सदक्षम् ॥

३९—अरय एव तिमिराणि अरि० 'कर्मधारयः', अरितिमिराणां ओघः अरि० 'तत्पुरुषः', अरितिमिरौघस्य व्याहृतिः अरि० 'तत्पुरुषः', तस्यां अरि० । बहवो विधा येषां

तानि बहुविधानि 'बहुव्रीहिः', बहुविधानि च तानि जन्मानि च बहु० 'कर्मधारयः', बहु-विधजन्मनां व्रातः बहु० 'तत्पुरुषः', बहुविधजन्मव्राताज्जायते इति बहु० 'उपपद'समासः, बहुविधजन्मव्रातञ्च च तद् एनश्च बहु० 'कर्मधारयः', बहुविधजन्मव्रातजैनसः कृतोऽन्तो येन स बहु० 'बहुव्रीहिः' । कुत्सितं च तद् मतं च कुमतं 'कर्मधारयः', कुमतस्य विघातः कुमत० 'तत्पुरुषः', कृतः कुमतविघातो येन स कृत० 'बहुव्रीहिः' ॥

४०—महांश्चासौ सिन्धुश्च महा० 'कर्मधारयः', महासिन्धुं मर्यादीकृत्य आमहा० 'अव्ययीभावः' । नाना च ते कृताश्च नाना० 'कर्मधारयः', जिनानां गृहाणि जिन० 'तत्पुरुषः', जिनगृहाणां मालाः जिन० 'तत्पुरुषः', सन्तश्च महाश्च सन्महाः 'कर्मधारयः', जिनगृहमालासु सन्महाः जिन० 'तत्पुरुषः', नानाकृता जिनगृहमालासन्महा यया सा नाना० 'बहुव्रीहिः' कनकस्येव निभा यस्याः सा कनक० 'बहुव्रीहिः', वपुषः श्रीः वपुःश्रीः 'तत्पुरुषः', कनकनिभा वपुःश्रीर्यस्याः सा कनक० । साधिता आया यया सा साधि० 'बहुव्रीहिः' । पुरुषेषु दत्तं यस्याः सा पुरुषदत्ता । आधेर्भावः आधिता, आधितया सहिता साधिता 'बहुव्रीहिः', तस्याः साधि० ॥

४१—मलेन सहिताः समलाः 'बहुव्रीहिः', बहुतमाश्च समलाश्च बहु० 'कर्मधारयः', विमलिता बहुतमसमला येन स विमलित० 'बहुव्रीहिः', तं विमलित० । प्रभाणां मण्डलं प्रभा० 'तत्पुरुषः', स्फुरत् च तत् प्रभामण्डलं च स्फुर० 'कर्मधारयः', स्फुरत्प्रभामण्डलेन अस्तं स्फुर० 'तत्पुरुषः', स्फुरत्प्रभामण्डलास्तं सन्तमसं येन स स्फुर० 'बहुव्रीहिः', तं स्फुर० । सकला चासौ श्रीश्च सकल० 'कर्मधारयः', सकलश्रिया श्रेयौ सकल० 'तत्पुरुषः', सकलश्रीश्रेयौ अंसौ यस्य स सकल० 'बहुव्रीहिः', तं सकल० । जिनानां ईश्वरः जिने० 'तत्पुरुषः', तं जिने० ॥

४२—भव्याश्च ते जनाः भव्य० 'कर्मधारयः', आनन्दिता भव्यजना येन तद् आन० 'बहुव्रीहिः', तद् आन० । घनं च तद् अघं च घना० 'कर्मधारयः', घनाघमेव घर्मः घना० 'कर्मधारयः', घनाघघर्मेण आर्ताः घना० 'तत्पुरुषः', शिशिरं च तत् शुभं च शिशिर० 'कर्मधारयः', शिशिरशुभं च तद् व्यजनं च शिशिर० 'कर्मधारयः', घनाघघर्मा-र्तानां शिशिरशुभव्यजनं घना० 'तत्पुरुषः', तद् घना० । जिनाश्च ते देवाश्च जिन० 'कर्मधारयः', क्रमयोः युगलं क्रम० 'तत्पुरुषः', जिनदेवानां क्रमयुगलं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० । सन्तश्च ते गुणाश्च सद्० 'कर्मधारयः', तैः सद्गुणैः । न जिनत् अजिनत् 'नञ्त्तत्पुरुषः', तद् अजि० ॥

४३—जिनस्य इदं जैनं, तत् जैनम् । उपमानेन रहितं उपमान० 'तत्पुरुषः', तद् उपमान० । जगतः त्राणं जग० 'तत्पुरुषः', जगत्राणस्य कारि जग० 'तत्पुरुषः', तत् जग० । न हितं अहितं 'नञ्त्तत्पुरुषः', तद् अहितम् । सन् चासौ महिमा च सन्म० 'कर्मधारयः' सन्महिमानं करोतीति सन्म० 'उपपद'समासः तत् सन्म० । महान्ति च तानि कुमुदानि

च महा० 'कर्मधारयः', भव्या एव महाकुमुदानि भव्य० 'कर्मधारयः', भव्यमहाकुमुदानां बोधः भव्य० 'तत्पुरुषः', भव्यमहाकुमुदबोधस्य जन्म भव्य० 'तत्पुरुषः', हिमाः करा यस्य स हिम० 'बहुव्रीहिः', भव्यमहाकुमुदबोधजन्मनि हिमकरः भव्य० 'तत्पुरुषः', तं भव्य० ॥

४४—द्युत्या विजितः द्युति० 'तत्पुरुषः', द्युतिविजितः तमालो यथा सा द्युति० । पविश्च फलं च घण्टा च अक्षश्च पवि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', पविफलघण्टाक्षान् विभर्तीति पवि० 'उपपद'समासः । लसन्ती चासौ तता च लस० 'कर्मधारयः', लसत्तता माला यस्याः सा लस० 'बहुव्रीहिः' । नरि तिष्ठतीति नृस्था 'उपपद'समासः । न मर्त्या अमर्त्याः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अमर्त्यानां सामन्ता अमर्त्य० 'तत्पुरुषः', अमर्त्यसामन्तैः नुता अमर्त्य० 'तत्पुरुषः' ॥

४५—देवानां पूज्यः देव० तत्पुरुषः ॥

४६—सुष्ठु रुचितानि सुरुचितानि 'प्रादि'समासः, तैः सुरु० । दानवानां अरयः दान० 'तत्पुरुषः', तैः दान० ॥

४७—आदिश्च निर्धनं च आदि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', न विद्येते आदिनिधने यस्याः सा अनादि० 'बहुव्रीहिः' । न दीना अदीना 'नञ्त्तत्पुरुषः' । अतिशयेन प्रददातीति अति० 'उपपद'समासः । मतेः प्रदानं मति० 'तत्पुरुषः', तत् मति० । न नमतीति अनमा 'नञ्त्तत्पुरुषः' । जिनानां इन्द्राः जिनेन्द्राः 'तत्पुरुषः', जिनेन्द्राणां वाक् जिने० ॥

४८—सुवर्णस्य अयं सौवर्णः, सौवर्णः पट्टो यस्याः सा सौवर्ण० 'बहुव्रीहिः' । श्रीवद् गौरी श्रीगौरी 'कर्मधारयः' । श्रिया सहिता गौरी श्रीगौरी 'मध्यमपदलोपी'समासः । पद्मं हस्ते यस्याः सा पद्महस्तिका, अथवा पद्मवद् हस्तौ यस्याः सा पद्म० 'बहुव्रीहिः' । हस्तिनः इव कायो यस्याः सा हस्ति० 'बहुव्रीहिः' । महती गोधा (वाहनं) यस्याः सा महागोधा 'बहुव्रीहिः' । आगसः धाम आगो० 'तत्पुरुषः', आगोधान्नः ध्वस्तिः आगो० 'तत्पुरुषः', तस्यै आगो० ॥

४९—निजश्चासौ महिमा च निज० 'कर्मधारयः', निजमहिम्ना विजितं कमलं येन तत् निज० 'बहुव्रीहिः', तत् निज० । प्रमदस्य भरः प्रमद० 'तत्पुरुषः', प्रमदभरेण आनम्राः प्रमद० 'तत्पुरुषः', प्रमदभरानम्राश्च ते देवाश्च प्रमद० 'कर्मधारयः', प्रमदभरानम्रदेवैः पूजितकं प्रमद० 'तत्पुरुषः', तत् प्रमद० । धाम युनक्तीति धाम० 'उपपद'समासः, तत् धाम० । न लङ्घनीया अलङ्घ० 'नञ्त्तत्पुरुषः', गुणानां सम्पद् गुण० 'तत्पुरुषः', अलङ्घनीया गुणसम्पद् यस्य तत् अलङ्घ० 'बहुव्रीहिः', तत् अलङ्घ० । क्रमयोर्युगलं क्रम० 'तत्पुरुषः', तत् क्रम० ॥

५०—अखिलाश्च ता रुजश्च अखिल० 'कर्मधारयः', शमिता अखिलरुजौ येन

१ अत्र नपुंसकलिङ्गोऽपि आदिशब्दः । २ निधनशब्दः पुंलिङ्गोऽपि वर्तते ।

तत् शमिता० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् शमिता० । नाना च तानि अम्भोजानि च नाना० 'कर्मधारयः', नानाम्भोजानां उदरं नाना० 'तत्पुरुषः', नानाम्भोजोदरे लालितं नाना० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् नाना० । अतिशयेन चारु यथा स्यात् तथा अति० 'अव्ययीभावः' । चरणयोर्युगं चरण० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् चरण० । दिवि जायन्ते इति दिवि० 'उपपद'-समासः, दिविजैः नतं दिवि० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् दिवि० । दुःखेन लभ्यते इति दुर्लभं, तस्मिन् दुर्लभे ॥

५१—शोभनो रवो यस्य स सुरवः 'बहुव्रीहिः', तं सु० । अम्बु ददातीति अम्बुदः 'उपपद'समासः तं अम्बु० । सुरैः वन्द्या सुर० 'तत्पुरुषः' ॥

५२—पविश्च मुशलं च पवि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', पविमुशले करयोर्यस्याः सा पवि० 'बहुव्रीहिः', । अतिशयेन कराला अति० 'प्रादि'समासः, अतिकराला आभा यस्य तत् अति० 'बहुव्रीहिः', तत् अति० । रागेण अन्धाः रागा० 'तत्पुरुषः', रागान्धाश्च ते अरयश्च रागा० 'कर्मधारयः', रागान्धारीणां ईरणं रागा० 'तत्पुरुषः', रागान्धारीरणं करोतीति रागा० 'उपपद'समासः । नीला चासौ प्रभा च नील० 'कर्मधारयः', नीलप्रभाणां उत्करो नील० 'तत्पुरुषः', नीलप्रभोत्करो यस्यां सा नील० 'बहुव्रीहिः' ॥

५३—गदा एव वल्लर्यः गदा० 'कर्मधारयः', गदावल्लरीभिः गुपिलं गदा० 'तत्पुरुषः', गदावल्लरीगुपिलं च तत् जन्म च गदा० 'कर्मधारयः', गदावल्लरीगुपिलजन्म एव कान्तारं गदा० 'कर्मधारयः', तस्माद् गदा० । न ईप्सितं अनी० 'जञ्जत्पुरुषः', अनीप्सितं च तद् उपनतं च अनी० 'कर्मधारयः', दिव्याश्च ताः कान्ताश्च दिव्य० 'कर्मधारयः', दिव्यकान्तानां रतं दिव्य० 'तत्पुरुषः', अनीप्सितोपनतं दिव्यकान्तारतं यस्य स अनी० । अनन्तान् (कर्माशान्) जयतीति अनन्तजित् । अभिमतस्य आयः अभि० 'तत्पुरुषः', अभिमतायं ददातीति अभि० 'उपपद'समासः । समस्तानि च तानि जगन्ति च समस्त० 'कर्मधारयः', समस्तजगतां अंहांसि समस्त० 'तत्पुरुषः', तेषां समस्त० । आपदां ओघः आप० 'तत्पुरुषः', कृतः आपदोघो येन स कृत० 'बहुव्रीहिः', कृतापदोघश्चासौ स्मरश्च कृता० 'कर्मधारयः', हतः कृतापदोघस्मरो येन स हत० 'बहुव्रीहिः' ॥

५४—यान् आनताः यदानताः 'तत्पुरुषः' । वरश्चासौ विधिश्च वर० 'कर्मधारयः', तस्मिन् वर० । अलीकं आनने येषां ते अलीका० 'बहुव्रीहिः' । श्रुतं एव ज्वलनः श्रुत० 'कर्मधारयः', श्रुतज्वलनेन भस्मसात्कृतं श्रुत० 'तत्पुरुषः', भवानां आवली भवा० 'तत्पुरुषः', भवावली एव काननं भवा० 'कर्मधारयः', श्रुतज्वलनभस्मसात्कृतं भवावलीकाननं यैः ते श्रुत० 'बहुव्रीहिः' । बृहन्ति च तानि दुरितानि च बृह० 'कर्मधारयः', जगति बृहद्दुरितानि जग० 'तत्पुरुषः', प्रपञ्चितानि च तानि जगद्बृहद्दुरितानि च प्रपञ्चित० 'कर्मधारयः', प्रपञ्चितजगद्बृहद्दुरितानि एव कूपः प्रपञ्चित० 'कर्मधारयः', प्रपञ्चितजगद्बृहद्दुरितकूपं तरन्तीति प्रपञ्चित० 'उपपद'समासः । न विद्यते उपमा यस्याः सा अनु० 'बहुव्रीहिः',

अनुपमा चासौ रूपता च अनु० 'कर्मधारयः', अनुपमरूपतया राजते इति अनु० 'उपपद'समासः, तेन अनु० ॥

५५—अखिलं च तद् विष्टपं च अखिल० 'कर्मधारयः', अखिलविष्टपे आश्रिता अखिल० 'तत्पुरुषः', अखिलविष्टपाश्रिता चासौ सभा च अखिल० 'कर्मधारयः', अखिलविष्टपाश्रितसभायां जनाः अखिल० 'तत्पुरुषः', अखिलविष्टपाश्रितसभाजनानां असवः अखिल० 'तत्पुरुषः,' तान् अखिल० । अमराश्च योगिनश्च अमर० 'इतरेतरद्वन्द्वः,' तैः अमर० । कृतं सभाजनं यस्याः सा कृत० 'बहुव्रीहिः' । जिनेषु इन्द्राः जिने० 'तत्पुरुषः', जिनेन्द्रैः गदिता जिने० 'तत्पुरुषः' । नयाः आदौ येषां ते नया० 'बहुव्रीहिः', नयादयः एव वसूनि नया० 'कर्मधारयः,' नयादिवसूनि पातीति नया० 'उपपद'समासः । रिपूणां विभेदनं रिपु० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् रिपु० । शोभनानि च तानि पात्राणि सुपात्राणि 'कर्मधारयः,' सुपात्राणां गीर्वाणता सुपात्र० 'तत्पुरुषः' कृता सुपात्रगीर्वाणता यया सा कृत० 'बहुव्रीहिः' ॥

५६—जिजं च तद् अङ्गं च निजा० 'कर्मधारयः', निजाङ्गं एव लता निजा० 'तत्पुरुषः', तथा निजा० । विशदश्चासौ बन्धुजीवश्च विशद० 'कर्मधारयः', विशदबन्धुजीवस्येव आभा यस्याः सा विशद० 'बहुव्रीहिः', तथा विशद० । सितं अङ्गं यस्य स सिता० 'बहुव्रीहिः', सिताङ्गो विहगो यस्याः सा सिता० 'बहुव्रीहिः' । न नमन्तः अनमन्तः 'नञ्तत्पुरुषः', अनमन्तश्च ते अबन्धुजीवाश्च अनम० 'कर्मधारयः', हताः अनमदबन्धुजीवाः यया सा हता० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते भयं यस्याः सा अभया 'बहुव्रीहिः' । ज्वलन् चासौ ज्वलनश्च ज्वल० 'कर्मधारयः', ज्वलज्वलन एव हेतिः यस्याः सा ज्वल० 'बहुव्रीहिः' । तापं ददातीति ताप० 'उपपद'समासः, तं ताप० । शुभश्चासौ अतिशयश्च शुभा० 'कर्मधारयः', शुभातिशय एव धान्यं शुभा० 'तत्पुरुषः', शुभातिशयधान्यस्य वृद्धिः शुभा० 'तत्पुरुषः', न विद्यते उपमानं यस्याः सा अनु० 'बहुव्रीहिः', अनुपमाना चासौ सीता च अनु० 'कर्मधारयः', शुभातिशयधान्यवृद्धौ अनुपमानसीता शुभा० 'तत्पुरुषः' ॥

५७—समवसरणस्य भूमिः सम० 'तत्पुरुषः', तस्यां सम० । अर्चायाः उदयः अर्चो० 'तत्पुरुषः', सज्जितः अर्चोदयो यस्यां सा सज्जि० 'बहुव्रीहिः', तस्यां सज्जि० । सता जिता सज्जिता 'तत्पुरुषः', सज्जिता अर्चा यस्य स० सज्जि० 'बहुव्रीहिः' । उद्यद् रागो यस्मिन् स उद्य० 'बहुव्रीहिः', उद्यद्रागश्चासौ सौधर्मश्च उद्य० 'कर्मधारयः', उद्यद्रागसौधर्मस्य नामः उद्य० 'तत्पुरुषः', उद्यद्रागसौधर्मनामेन अर्चितः उद्य० 'तत्पुरुषः', उद्यद्रागसौधर्मनामार्चितश्चासौ हरिश्च उद्य० 'कर्मधारयः', उद्यद्रागसौधर्मनामार्चितहरेः परिपूज्यः उद्य० 'तत्पुरुषः' ॥

५८—येषां उदयः यदु० 'तत्पुरुषः', तं यदु० । विगता आपद् यस्मात् तत् व्या० 'बहुव्रीहिः' । उपरता हिंसा यस्मात् तत् उप० । उरुश्चासौ श्रीश्च उरु० 'कर्मधारयः',

उरुश्रिया तेजि उरु० 'तत्पुरुषः', तत् उरु० । नाना आशया यस्मिन् तत् नाना० 'बहु-
व्रीहिः', तत् नाना० । प्रतिगतं भयं यस्मात् स प्रति० 'बहुव्रीहिः', तं प्रति० ॥

५९—पराश्च समयाश्च पर० 'कर्मधारयः', परसमया एव रिपवः पर० 'तत्पुरुषः',
तेषां पर० । दारे हेतुः दार० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् दार० । विततश्चासौ मोहश्च वितत०
'कर्मधारयः', विततमोहस्य असः वितत० 'तत्पुरुषः', विहितो विततमोहासो यस्मिन्
तत् यथा स्यात् तथा विहित० 'अव्ययीभावः' । उदारा हेतवो यस्मिन् तत् उदार०
'बहुव्रीहिः', तस्मिन् उदार० । जिनानां वचः जिन० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् जिन० । आपदां
हतिः आप० 'तत्पुरुषः', तस्यां आप० । सत्या नीतिर्यस्य तत् सत्य० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन्
सत्य० । दिविजाश्च मनुजाश्च दिविजमनुजाः 'इतरेतरद्वन्द्वः', दिविजमनुजानां लक्ष्मीः
दिविज० 'तत्पुरुषः', दिविजमनुजलक्ष्म्याः पद्धतिर्यस्मिन् तद् दिविज० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन्
दिविज० । न विद्यन्ते ईतयो यस्मिन् तत् अनीति 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् अनीतौ ॥

६०—श्रिया युक्ता कुण्डिका श्री० 'मध्यमपदलोपी'समासः, असिश्च फलकं च
मणिश्च श्रीकुण्डिका च असि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', असिफलकमणिश्रीकुण्डिकाः हस्तेषु
यस्याः सा असि० 'बहुव्रीहिः' । प्रबलाश्च ते रिपवश्च प्रबल० 'कर्मधारयः', प्रबलरिपव एव
वनानि प्रबल० 'तत्पुरुषः', तेषां प्रबल० । हस्तिनां कालः हस्ति० 'तत्पुरुषः', तं हस्ति० ।
शोभना तडित् सुतडित् 'प्रादि'समासः, सुतडितः इव आभा यस्याः सा सुतडि० 'बहु-
व्रीहिः', न विद्यते साम येषां ते असामानः 'बहुव्रीहिः', असाम्नः हन्तीति असामहा
'उपपद'समासः । मानस्य सीमा मान० 'तत्पुरुषः' ॥

६१—अतिशायीनि दुःखानि अति० 'प्रादि'समासः, गभीरा चासौ वापिश्च गभीर०
'कर्मधारयः', अति दुःखानि एव गभीरवापिः अति० 'तत्पुरुषः', अतिदुःखगभीरवाप्याः
उत्तारकः अति० 'तत्पुरुषः' । न विद्यते भीर्यस्य सः अभीः 'बहुव्रीहिः' । अवमस्य हानिः
अवम० 'तत्पुरुषः', विहिता अवमहानिर्येन स विहितावम० 'बहुव्रीहिः', विहितावमहानि-
श्चासौ शान्तश्च विहिता० 'कर्मधारयः', तं विहिता० । परमा चासौ शान्तिश्च परम०
'कर्मधारयः', महच्च तत् निशान्तं च महा० 'कर्मधारयः', परमशान्तौ महानिशान्तं यस्य
स परम० 'बहुव्रीहिः', तं परम० ॥

६२—येषां बाहवो यद्वा० 'तत्पुरुषः' । वरा चासौ पुरी च वर० 'कर्मधारयः',
परमं च तद् अर्गलं च परमा० 'कर्मधारयः', वरपुर्याः परमार्गलं वर० 'तत्पुरुषः',
वरपुरीपरमार्गलेन आभाः वर० 'तत्पुरुषः' । परश्चासौ मार्गश्च पर० 'कर्मधारयः', परमा-
र्गस्य लाभाः पर० 'तत्पुरुषः' । विबुधस्य अयं वैबुधः, वैबुधश्चासौ राट् च वैबुध० 'कर्म-
धारयः', तुलितो वैबुधराट् यया सा तुलित० 'बहुव्रीहिः', तस्यां तुलित० । अघं एव दवः
अघ० 'तत्पुरुषः', अम्बु धरन्तीति अम्बु० 'उपपद'समासः, अघदवे अम्बुधराः अघ०
'तत्पुरुषः' ॥

६३—न उपतापि अनु० 'नञ्त्तत्पुरुषः' । समाधिं करोतीति समाधि० 'उपपद'-समासः । जिनस्य इदं जैनं, जैनं च तद् वचः जैन० 'कर्मधारयः' । रसा आदौ येषां ते रसा० 'बहुव्रीहिः', रसादयश्च ते भोगाश्च रसा० 'कर्मधारयः', अतिशायितानि लोलानि अति० 'प्रादि'समासः, रसादिभोगेषु अतिलोलानि रसा० 'तत्पुरुषः', रसादिभोगातिलोलानि च तानि करणानि च रसा० 'कर्मधारयः', न नवा अनवाः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अनवाश्च ते चोराश्च अनव० 'कर्मधारयः', रसादिभोगातिलोलकरणानि एव अनवचोराः रसा० 'कर्मधारयः', रसादिभोगातिलोलकरणानां सादि रसा० 'तत्पुरुषः' ॥

६४—गदा च अक्षश्च गदा० 'समाहारद्वन्द्वः', तद् गदा० । दृशि पतितं दृक्० 'तत्पुरुषः', दृक्पतितं च तद् अञ्जनं च दृक्० 'कर्मधारयः', तस्य दृक्० । आमोदेन लोलाः आमोद० 'तत्पुरुषः', मुखराश्च ते उपरिपातुकाश्च मुखरो० 'कर्मधारयः', आमोद-लोलाश्च ते मुखरोपरिपातुकाश्च आमोद० 'कर्मधारयः', आमोदलोलमुखरोपरिपातुका अलिनो यस्मिन् स आमोद० । यस्याः आसनं यदा० 'तत्पुरुषः' ॥

६५—महान् चासौ मोहश्च महा० 'कर्मधारयः', महामोह एव तमः महा० 'कर्मधारयः', तत् महा० । न क्षमाः अक्षमाः 'नञ्त्तत्पुरुषः', तेषां अक्ष० । अतिशायि कृच्छ्रं अति० 'प्रादि'समासः, तस्मात् अति० । शिवतायाः पदं शिवता० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् शिवता० ॥

६६—संसारो रूपं यस्य स संसार० 'बहुव्रीहिः' । सुष्ठु बृहन् सुबृहन् 'प्रादि'समासः । पीडानां निवहः पीडा० 'तत्पुरुषः', तं पीडा० । येषां दर्शनं यद्० 'तत्पुरुषः', तस्माद् यद्० ॥

६७—दुष्कृतानि एव पर्वताः दुष्कृत० 'कर्मधारयः', तेषां दुष्कृत० । निर्वाणस्य दानं निर्वाण० 'तत्पुरुषः', तस्मात् निर्वाण० । पर्वणां तानः पर्व० 'तत्पुरुषः', कृतः पर्व-तानो यया सा कृत० 'बहुव्रीहिः', तां कृत० । जिनेषु इन्द्राः जिने० 'तत्पुरुषः', जिने-न्द्राणां वाणी जिने० 'तत्पुरुषः', तां जिने० । न वदन्ति (परवादिनः) यस्यां सा अवदा 'बहुव्रीहिः', न तनिष्ठा अतनिष्ठा 'नञ्त्तत्पुरुषः', अवदा चासौ अतनिष्ठा च अवदा० 'कर्मधारयः', तां अवदा० । सुष्ठु अवदाता स्वव० 'प्रादिसमासः', स्ववदातो निष्ठो यस्याः सा स्वव० 'बहुव्रीहिः' ॥

६८—इन्द्रस्य शस्त्रं इन्द्र० 'तत्पुरुषः', घण्टा च इन्द्रशस्त्रं च घण्टे० 'समाहारद्वन्द्वः', तद् घण्टे० । फलं च अक्षमाला च फला० 'इतरेतरद्वन्द्वः', फलाक्षमालाभ्यां सहितं सफला० 'बहुव्रीहिः', तत् सफला० । नरि तिष्ठतीति नृस्था 'उपपद'समासः । तमालस्य इव कान्ता तमाल० 'मध्यमपदलोपि'समासः । न समाः असमाः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अल-कानां अन्ताः अलका० 'तत्पुरुषः', असमा अलकान्ता यस्याः सा असमा० 'बहुव्रीहिः' ॥

६९—नवं रञ्जनं यासां ताः नव० 'बहुव्रीहिः', ताः नव० । जिनेषु वरः जिन० 'तत्पुरुषः', तं जिन० ॥

७०—सन्ति मनांसि येषां ते सद्मनसः 'बहुव्रीहिः', सद्मनसः एव पादपा यस्यां सा

सद्म० 'बहुव्रीहिः', तां सद्म० । जिनानां ओघो जिनौघः 'तत्पुरुषः' । श्रीः सद्म यस्य स श्री० 'बहुव्रीहिः', तस्य श्री० । पादानां पांसवः पाद० 'तत्पुरुषः' ॥

७१—मानश्च नन्दश्च मान० 'इतरेतरद्वन्द्वः', दत्तौ माननन्दौ यया सा दत्त० 'बहुव्रीहिः' । दानवा आदौ येषां ते दानवा० 'बहुव्रीहिः', तैः दान० ॥

७२—अस्त्रं च पत्रं च अस्त्र० 'इतरेतरद्वन्द्वः', नागा एव अस्त्रपत्रे यस्याः सा नागा० 'बहुव्रीहिः' । अतिशयेन उग्रं अत्युग्रं 'प्रादि'समासः, अत्युग्रं वैरं यस्य सः अत्यु० 'बहुव्रीहिः' । अढ्यायाः आरम्भः अढ्या० 'तत्पुरुषः', तस्यां अढ्या० ॥

७३—मल्लिश्वासौ जिनश्च मल्लि० 'कर्मधारयः' । प्रियङ्गोरिव रुचिर्यस्य स प्रियङ्गु० 'बहुव्रीहिः' ॥

७४—स्वर्गस्य समाः स्वर्ग० 'तत्पुरुषः', स्वर्गसमा ग्रामा यस्मिन् तत् स्वर्ग० 'बहुव्रीहिः' । क्षणान् ददातीति क्षणदं 'उपपद'समासः । मेरोः शिरः मेरु० 'तत्पुरुषः', तस्य मेरु० । न मन्दा अमन्दाः 'नञ्'तत्पुरुषः, समग्राश्च अमन्दाश्च समग्रा० 'कर्मधारयः', समग्रामन्दा धातवो यस्मिन् तत् समग्रा० 'बहुव्रीहिः', तस्य समग्रा० ॥

७५—तम एव वनं तमो० 'कर्मधारयः', तमोवनं एव अगाः तमो० 'कर्मधारयः', तमोवनागानां सङ्घः तमो० 'तत्पुरुषः', तमोवनागसङ्घस्य नाशनी तमो० 'तत्पुरुषः', तां तमो० । न विद्यते आगः यस्याः सा अनागाः 'बहुव्रीहिः', तां अना० ॥

७६—वाचः (अधिष्ठायिका) देवी वाग्० 'तत्पुरुषः' । वरदीभूता पुस्तिका यस्याः सा वरदी० 'बहुव्रीहिः' । आपद् एव मलं आप० 'कर्मधारयः', आपद्मलस्य क्षितिः आप० 'तत्पुरुषः', तस्यां आप० । पुस्तिका च पद्मं च पुस्तिकापद्मे 'इतरेतरद्वन्द्वः', पुस्तिकापद्माभ्यां लक्षितौ पुस्तिका० 'तत्पुरुषः', तौ पुस्तिका० ॥

७७—शोभनं व्रतं यस्य स सुव्रतः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० सुव्रत ! । भव्या एव शिखण्डिनः भव्य० 'कर्मधारयः', तेषां भव्य० । न रहितं अरहितं 'नञ्'तत्पुरुषः, अरहितं आपं यस्मिन् सः अरहिता० 'बहुव्रीहिः', अरहितापश्चासौ घनश्च अरहिता० 'कर्मधारयः', तत्सं० अरहिता० । अञ्जनस्य इव नीलता अञ्जन० 'मध्यमपदलोपि'समासः, तां अञ्जन० । अमरेभ्यो हितानि अमर० 'तत्पुरुषः', अमरहितानि अपघनानि यस्याः सा अमर० 'बहुव्रीहिः', तां अमर० । जननी एव लता जननी० 'कर्मधारयः' । तां जननी० ॥

७८—जिने जिने प्रतिजिनं 'अव्ययीभावः' । वारिणि रुहन्तीति वारिरुहाणि 'उपपद'समासः, क्रमाणां अधो वारिरुहाणि क्रमवारि० 'मध्यमपदलोपि'समासः । सुखेन चित्तानि सुख० 'तत्पुरुषः' । नखानां प्रभा नख० 'तत्पुरुषः', सुष्ठु खचित्तानि सुख० 'प्रादि'समासः, नखप्रभया सुखचित्तानि नख० 'तत्पुरुषः', ॥

७९—अतिक्रान्तः कविं अतिकविः 'प्रादि'समासः । बलं च प्रभा च मतिश्च बल-

प्रभा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विशाला बलप्रभामतयो यस्य स विशाल० 'बहुव्रीहिः', विशाल-बलप्रभामतिकश्चासौ वीरश्च विशाल० 'कर्मधारयः', विशालबलमतिकवीरस्य मतं विशाल० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् विशाल० ॥

८०—श्रुतानां निधिः श्रुत० 'तत्पुरुषः', श्रुतनिधेः ईशिनी श्रुत० 'तत्पुरुषः', तत्सं० श्रुत० । बुद्धय एव वनानि बुद्धि० 'कर्मधारयः', बुद्धिवनानां आवली बुद्धि० 'तत्पुरुषः', बुद्धिवनावल्यां दव इव बुद्धि० 'कर्मधारयः', तद् बुद्धि० । न विद्यते उत्तमं यस्मात् तत् अनु० 'बहुव्रीहिः', अनुत्तमं च तत् सारं च अनु० 'कर्मधारयः', अनुत्तमसारेण चिता अनु० 'तत्पुरुषः' । भवानां भियः भव० 'तत्पुरुषः', तासां भव० । अवमं नुदतीति अवम० 'उपपद'समासः । रचिता आपदो येन तद् रचिता० 'बहुव्रीहिः', तद् रचिता० ॥

८१—दूयमानाश्च ते मनुजाश्च दूय० 'कर्मधारयः', दूयमानमनुजैः नतः दूय० 'तत्पुरुषः', तं दूय० । सुखानि एव कुमुदानि सुख० 'कर्मधारयः', सुखकुमुदानां औघः सुख० 'तत्पुरुषः', सुखकुमुदौघस्य विकाशः सुख० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् सुख० । जनतायाः अनु अनुजनतम् 'अव्ययीभावः' ॥

८२—भव्यश्चासौ जनश्च भव्य० 'कर्मधारयः', तं भव्य० । अजिनं च अस्थि च अजिना० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अजिनास्थिभ्यां रहिताः अजिना० 'बहुव्रीहिः' । शोभनः स्थायः (?) सुस्थायः 'प्रादि'समासः तस्मिन् सुस्थाये । स्थिरं हितं यस्मिन् स स्थिर० 'बहुव्रीहिः' स्थिरहित आयो यस्मिन् स स्थिर० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् स्थिर० ॥

८३—जिनस्य शासनं जिन० 'तत्पुरुषः' । विशदानि च तानि प्रतिभानानि च विशद० 'कर्मधारयः', वप्राश्च भङ्गाश्च वप्र० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विशदप्रतिभानानां वप्रभङ्गा यस्मिन् तद् विशद० 'बहुव्रीहिः' । त्रयाणां जगतां समाहारः त्रिजगत् 'द्विगु'समासः, तत् त्रिजगत् । भव एव कान्तारं भव० 'कर्मधारयः', तद् भव० । नवा चासौ प्रभा च नव० 'कर्मधारयः', भा च नवप्रभा च भानवप्रभं 'समाहारद्वन्द्वः', अप्रतिस्पर्द्धिं भानवप्रभं यस्य तद् अप्रति० 'बहुव्रीहिः' ॥

८४—असिश्च कार्मुकं च असि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', असिकार्मुकाभ्यां जितं असि० 'तत्पुरुषः', असिकार्मुकजितं आहवं यया सा असि० 'बहुव्रीहिः' । अतिशयितं यानं अति० 'प्रादि'समासः, तद् अति० ॥

८५—चिरं परिचिता चिर० 'प्रादि'समासः, चिरपरिचिता चासौ लक्ष्मीश्च चिर० 'कर्मधारयः', तां चिर० । अमरैः सदृशाः अमर० 'तत्पुरुषः', अमरसदृशाश्च ते मर्त्याश्च अमर० 'कर्मधारयः', अमरसदृशमर्त्या आवर्जिता यया सा अमर० 'बहुव्रीहिः', तां अमर० । भव एव जलधिः भव० 'कर्मधारयः', भवजलधौ निमज्जन्तः भव० 'तत्पुरुषः', भवजलधि-निमज्जन्तश्च ते जन्तवश्च भव० 'कर्मधारयः', निर्गतो व्याजो यस्मात् स निर्व्याजः 'बहु-

ब्रीहिः', निर्व्याजश्चासौ बन्धुश्च निर्व्याज० 'कर्मधारयः', भवजलधिनिमज्जन्तूनां निर्व्याजबन्धुः भव० 'तत्पुरुषः', तत्सं० भव० । रसा चासौ दृक् च रस० 'कर्मधारयः', दमे रसदृग् दम० 'तत्पुरुषः', तां दम० ॥

८६—येषां आज्ञा यदा० 'तत्पुरुषः', तां यदा० । शं एव मणयः शंम० 'कर्मधारयः', तेषां शंम० । शोभना खनिः सु० 'प्रादि'समासः । न तनुः अतनुः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अतनुः तानो यस्य सः अतनु० 'बहुब्रीहिः' । न नुत्तं यथा स्यात् तथा अनुत्तं 'अव्ययीभावः' । महानां अन्तो महा० 'तत्पुरुषः', न विद्यते महान्तो यस्य सः अमहा० 'बहुब्रीहिः' । विपुलं भद्रं यस्मिन् सा विपुल० 'बहुब्रीहिः', तां विपुल० । जिनेषु इन्द्राः जिने० 'तत्पुरुषः' । स्वरः सुखानि स्वःसु० 'तत्पुरुषः', स्वःसुखेषु निरताः स्वःसु० 'तत्पुरुषः', स्वःसुखनिरतैः नुताः स्वःसु० 'तत्पुरुषः' । न उत्तमा येभ्यः ते अनु० 'बहुब्रीहिः' ॥

८७—मतिश्च बलं च ऋद्धिश्च मति० 'इतरेतरद्वन्द्वः', शोभना मतिबलर्द्धयः सुमति० 'प्रादि'समासः, कृताः सुमतिबलर्द्धयः येन तत् कृत० 'बहुब्रीहिः', मृत्योः दोषः मृत्यु० 'तत्पुरुषः', रुक् च मृत्युदोषश्च रुग्० 'इतरेतरद्वन्द्वः', ध्वस्तौ रुग्मृत्युदोषौ येन तद् ध्वस्त० 'बहुब्रीहिः', कृतसुमतिबलर्द्धिं च ध्वस्तरुग्मृत्युदोषं च कृत० 'कर्मधारयः', तत् कृत० । अमृतेन समानं अमृत० 'तत्पुरुषः', तद् अमृत० । पातकानां अन्तो यस्मिन् तत् पातका० 'बहुब्रीहिः', तत् पातका० । दृढा रुचिर्यस्य तद् दृढ० 'बहुब्रीहिः', तद् दृढ० । जिनेषु चन्द्रः जिन० 'तत्पुरुषः', जिनचन्द्रस्य इदं जैन०, तत् जैन० । मानेन सहितं समानं 'बहुब्रीहिः', ऋतं च तत् समानं च ऋत० 'कर्मधारयः', तद् ऋत० ॥

८८—जिनानां वचः जिन० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् जिन० । कृता आस्था यया सा कृता० 'बहुब्रीहिः' । समुदितानि सुमनांसि यस्मिन् तत् समु० 'बहुब्रीहिः', तत् समु० । दिव्या चासौ सौदामनी च दिव्य० 'कर्मधारयः', दिव्यसौदामन्या इव रुग् यस्याः सा दिव्य० 'बहुब्रीहिः' । भूतय एव पुष्पाणि भूति० 'कर्मधारयः', भूतिपुष्पाणि आत्मा यस्य तद् भूति० 'बहुब्रीहिः', तद् भूति० । शोभनं मनो येषां ते सुमनसः 'बहुब्रीहिः', समुदिताः सुमनसो यस्मिन् तद् यथा स्यात् तथा समुदित० 'अव्ययीभावः' । निर्गता रुग् यस्मात् तत् नीरुक् 'बहुब्रीहिः', तत् नीरुक् ॥

८९—जिनश्चासौ पार्श्वश्च जिन० 'कर्मधारयः', तत्सं० जिन० । शमिता विग्रहा येन स शमित० 'बहुब्रीहिः', तं शमित० । महान्तश्च निघाश्च महा० 'कर्मधारयः', महानिघा नमेरवा यस्मिन् तत् महा० 'बहुब्रीहिः', तस्मिन् महा० । वरं ददातीति वरदः 'उपपद'-समासः, तत्सं० वर० । त्रयाणां भुवनानां समाहारः त्रिभुवनं 'द्विगु'समासः, त्रिभुवनस्य श्रीः त्रिभु० 'तत्पुरुषः', तस्याः त्रिभु० । सुरेषु वराः सुर० 'तत्पुरुषः', तैः सुर० । न विद्यते हानिर्येषु ते अहा० 'बहुब्रीहिः', अहानयो घना यस्मिन् तत् अहानि० 'बहुब्रीहिः', मेरोः

कं मेरु० 'तत्पुरुषः', अहानिघनं च तद् मेरुकं च अहानि० 'कर्मधारयः', तस्मिन् अहानि० । न वरा अवरा 'नञ्त्तत्पुरुषः', अवरा चासौ दशा च अवर० 'कर्मधारयः', अवर-दशायाः अन्तः अवर० 'तत्पुरुषः', करोतीति कृत्, अवरदशान्तस्य कृत् अवर० 'तत्पुरुषः', तत्सं० अवर० ॥

९०—सुखानां ओघः सुखौघः 'तत्पुरुषः', जलानां मण्डपः जल० 'तत्पुरुषः', सुखौघ एव जलमण्डपो यस्याः सा सुखौ० 'बहुव्रीहिः', तां सुखौ० । दुरितानि एव घर्मः दुरित० 'कर्मधारयः', दुरितघर्मं विभ्रतीति दुरित० 'उपपद'समासः, तेभ्यो दुरित० । शुभं व्यजनं यस्याः सा शुभ० 'बहुव्रीहिः', तां शुभ० । लसन्ती चासौ पताका च लसत्० 'कर्मधारयः', अङ्कुशश्च लसत्पताका च अरि च अङ्कुश० 'इतरेतरद्वन्द्वः', इतानि अङ्कुशलसत्पताकारीणि यैः ते इता० 'बहुव्रीहिः' । जिनेषु इन्द्राः जिने० 'तत्पुरुषः', जिनेन्द्राणां चरणा जिने० 'तत्पुरुषः', जिनेन्द्रचरणा एव इन्दवः जिने० 'कर्मधारयः' । भव्याश्च ते जनाश्च भव्य० 'कर्मधारयः', भव्यजनैः कामिता भव्य० 'तत्पुरुषः', तां भव्य० । सता पातीति सत्पः 'उपपद'समासः, सत्पस्य भावः सत्पता 'तत्पुरुषः', कुशलानां सत्पता कुशल० 'तत्पुरुषः', कुशलसत्पतां कुर्वन्तीति कुशल० 'उपपद'समासः ॥

९१—न शक्या अश० 'नञ्त्तत्पुरुषः', अशक्या नुतिर्यस्य तद् अश० 'बहुव्रीहिः', तद् अश० । भव एव अद्रिः भवा० 'कर्मधारयः', भवाद्रेः निर्दारणं भवा० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् भवा० । स्वरोः उपमा यस्य तत् स्वरू० 'बहुव्रीहिः', तत् स्वरू० । न विद्यते लङ्घनं यस्य तद् अल० 'बहुव्रीहिः', तद् अल० । जिनानां पतिः जिन० 'तत्पुरुषः', तस्य जिन० । शिवस्य स्पृहा यस्यास्ति स शिव० 'बहुव्रीहिः' । इति स्वरूपं यस्य तद् इति० 'बहुव्रीहिः', तद् इति० । न विद्यते मलो यस्मिन् तद् अमलं 'बहुव्रीहिः', तद् अमलम् । रायं ददातीति रैरं 'उपपद'समासः, तद् रैरम् ॥

९२—जिनानां अर्चनं जिना० 'तत्पुरुषः', जिनार्चने रतः जिना० 'तत्पुरुषः' । मदेन कलः मद० 'तत्पुरुषः', तं मद० । तुल्यः स्यदो यस्य स तुल्य० 'बहुव्रीहिः', तं तुल्य० । रतिना समानो रति० 'तत्पुरुषः', यक्षीणां जनः यक्षी० 'तत्पुरुषः', रतिसमानो यक्षीजनो यस्य स रति० 'बहुव्रीहिः' । अखिलाश्च ते यक्षाश्च अखिल० 'कर्मधारयः', अखिलयक्षाणां राद् अखिल० 'तत्पुरुषः' । प्रथिता कीर्तिर्यस्य स प्रथित० 'बहुव्रीहिः' । अतिशयेन उन्नमन्त्यः अत्यु० 'प्रादि'समासः, अत्युन्नमन्त्यश्च ता विपदश्च अत्यु० 'कर्मधारयः', अत्युन्नमद्विपदां नमनं अत्यु० 'तत्पुरुषः', अत्युन्नमद्विपन्नमने साधनानि अत्यु० 'तत्पुरुषः', तैः अत्यु० । न विद्यन्ते नया येषु ते अनयाः 'बहुव्रीहिः', समाश्च अनयाश्च क्षीजनानि च समा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अतिक्रान्तानि समानयक्षीजनानि येन सः अति० 'बहुव्रीहिः' ॥

९३—प्रगुणाश्च गुरवश्च प्रगुण० 'कर्मधारयः', प्रगुणगुरवश्च ते गुणाश्च प्रगुण० 'कर्मधारयः', प्रगुणगुरुगुणानां व्रातः प्रगुण० 'तत्पुरुषः', अपवर्गं प्रति प्रगुणगुरुगुणव्रातो यस्य सः अप० 'बहुव्रीहिः', तं अप० । उद्भूता मुद् यस्य स उद्भूत० 'बहुव्रीहिः' । अंहसो रंहः अंहो० 'तत्पुरुषः', अंहोरंहसि भवाः अंहो० 'तत्पुरुषः', तेषां अंहो० । घनं च तद् भयं च घन० 'कर्मधारयः', घनभयस्य आभोगः घन० 'तत्पुरुषः', घनभयाभोगं ददतीति घन० 'उपपद'समासः, तेषां घन० । अनन्ता आज्ञा यस्य सः अनन्त० 'बहुव्रीहिः', तं अनन्ता० । न विद्यते अघो यस्य सः अनघः 'बहुव्रीहिः', तं अन० । तता चासौ मलिना च तत० 'कर्मधारयः', ततमलिना चासौ ज्ञानिता च तत० 'कर्मधारयः', ततमलिनज्ञानिताया अन्तः तत० 'तत्पुरुषः', कृतः ततमलिनज्ञानितान्तो यस्मिन् तद् यथा स्यात् तथा कृत० 'अव्ययीभावः' ॥

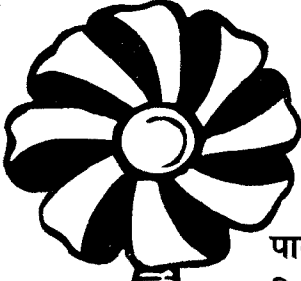
९४—न मेयः अमेयः 'नञ्त्तत्पुरुषः', तस्मिन् अमेये । मेरोः मूर्धा मेरु० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् मेरु० । न विद्यते तुला येषां तानि अतुलानि 'बहुव्रीहिः', अतुलानि च फलानि च अतुल० 'कर्मधारयः', अतुलफलानां विधा अतुल० 'तत्पुरुषः', सन्तश्च ते तरवश्च सत्तरवः 'कर्मधारयः', सत्तरूपां उपात्तं रूपं यैस्ते सत्तरू० 'बहुव्रीहिः', अतुलफलविधायी सत्तरूपात्तरूपाः अतुल० 'बहुव्रीहिः' । स्तुत्या सहिताः सस्तु० 'बहुव्रीहिः', न जीर्यन्त्यः अजी० 'नञ्त्तत्पुरुषः', सस्तुत्यश्च अजीर्यन्त्यश्च सस्तु० 'कर्मधारयः', सस्तुत्यजीर्यन्त्यो दृषदो यस्मिन् स सस्तु० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् । सुराणां जलानि सुर० 'तत्पुरुषः', तै० सुर० । प्रास्ता मोहा यैस्ते प्रास्त० 'बहुव्रीहिः' । तमो घ्नन्तीति तमो० 'उपपद'समासः । जातं ओजः येषु ते जातौ० 'बहुव्रीहिः' । द्युतेः चितिः द्युति० 'तत्पुरुषः', सत् च तत् कुन्दं च सत्कुन्दं 'कर्मधारयः', द्युतिचित्या जितं सत्कुन्दं यैः ते द्युति० 'बहुव्रीहिः', द्युतिचितिजितसत्कुन्दा दन्ता येषां ते द्युति० 'बहुव्रीहिः' । अध्यामं च तद् ध्यानं च अध्याम० 'कर्मधारयः', अध्यामध्यानेन गम्या अध्याम० 'बहुव्रीहिः' । पापं ददतीति पाप० 'उपपद'समासः, तेषां पाप० ॥

९५—उरुश्चासौ सिन्धुश्च उरु० 'कर्मधारयः', दोषा एव उरुसिन्धुः दोषो० 'कर्मधारयः', दोषोरुसिन्धोः प्रतरणं दोषो० 'तत्पुरुषः', दोषोरुसिन्धुप्रतरणस्य विधयः दोषो० 'तत्पुरुषः', तेषु दोषो० । न्यायेन शस्याः न्याय० 'तत्पुरुषः' । प्रादुष्कृताः अर्थाः यैस्ते प्रादु० । कृता नतिर्यैस्ते कृत० 'बहुव्रीहिः', तेषु कृत० । शान्ता ईशा यस्यां सा शान्ते० 'बहुव्रीहिः', तां शान्ते० । नखानां अंशवः नखां० 'तत्पुरुषः', नखांशुभिः छुरिताः नखां० 'तत्पुरुषः' । सुराणां शिरांसि सुर० 'तत्पुरुषः', सुरशिरसां राजयः सुर० 'तत्पुरुषः', नखांशुच्छुरिताः सुरशिरोराजयः यैस्ते नखां० 'बहुव्रीहिः', नाना च जिनाश्च नाना० 'कर्मधारयः', नखांशुच्छुरितसुरशिरोराजयश्च नानाजिनाश्च नखां० 'कर्मधारयः', तेषां नखां० । राद्धेः लक्ष्मीः राद्धि० 'तत्पुरुषः', तस्याः राद्धि० । वचनानां विधयः वचन० 'तत्पुरुषः', वचनविधीनां लवाः वचन० 'तत्पुरुषः' ॥

९६—खराश्च ते नखाश्च खर० 'कर्मधारयः', तैः खर० । वीता निष्ठा यस्य स वीत० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् वीत० । न तनिष्ठः अत० 'नञ्त्तत्पुरुषः', तस्मिन् अत० । शुचश्च क्लेशाश्च शुक्० 'इतरेतरद्वन्द्वः', शुक्क्लेशानां नाशः शुक्० 'तत्पुरुषः', तं शुक्० । शुभा चासौ कृतिश्च शुभ० 'कर्मधारयः', तस्यां शुभ० । अतीव धीरे अति० 'प्रादि'समासः, अतिधीरे अपत्ये यस्याः सा अति० 'बहुव्रीहिः' । समाश्च पराङ्ग्याश्च अधमाश्च सम० 'इतरेतरद्वन्द्वः', मुदिताः समपराङ्ग्याधमा यथा स्यात् तथा 'अव्ययीभावः' ॥

१ नखशब्दो नपुंसकलिङ्गोऽपि समस्ति ।

अथः प्रशस्ति

(शार्दूलविक्रीडितम्)

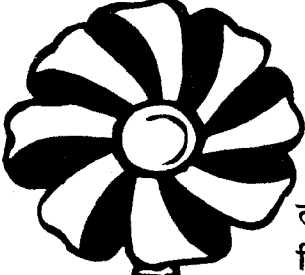
पादाङ्गुष्ठसुचालितामरगिरि-हस्तास्तदेवस्मयः
जिह्वाखण्डितशक्रसंशयचयो, वाङ्मण्डहालाहलः ।
सर्वाङ्गीणमहोपसर्गदकृपा-नेत्राम्बुदत्ताञ्जलिः
दाढादारितदिव्ययुत्समवतात्-श्री वर्धमानो जिनः ॥१॥

(वसंततिलका)

श्रीवीर-गौतम-सुधर्मगणेश-जम्बू-
स्वाम्यादिपट्टधरसूरिगणः पुनातु ।
श्री हेमचन्द्रयतिचन्द्रजगत्सुचन्द्र-
श्रीहीरसूरियशसश्च शिवं दिशन्तु ॥२॥
एतन्महर्षिशुचिपट्टपरंपराजान्-
आनन्दसूरिकमलाभिधसूरिपादान् ।
संविज्ञसंततिसदीशपादान् प्रणम्य
श्रीवीरदानचरणौश्च गुरुन् स्तविष्ये ॥३॥
श्रीदानसूरिवरशिष्यमतल्लिका स
श्रीप्रेमसूरिरनिशिं शममग्नयोगी
सिद्धान्तवारिवरवारिनिधिः पुनातु
चारीत्रचन्दनसुगन्धिशरीरशाली ॥४॥

(शार्दूलविक्रीडितम्)

प्रत्यग्रत्रिशतर्षिसन्ततिसरित्-स्त्रष्टा क्षमाभृत्प्रहान्
गीतार्थप्रवरो वरश्रुतयुतः सर्वागमानां गृहम्
तर्के तर्कविशुद्धबुद्धिविभवः, सोऽभूत् स्वकीयेऽप्यहो
गच्छे संयमशुद्धितत्परमतिः, प्रज्ञावतामग्रणीः ॥५॥

तत्कालीनकरग्रहग्रहविधावब्दे ह्यभूद् वैक्रमे ।
तिथ्याराधनकारणेन करुणो भेदस्तपागच्छजः ।
कारुण्यैकरसेन तेन गुरुणा सत्पट्टकाह्यादात्मनो
बह्वडशेन निवारितः खकरखो-ष्ठेऽब्देऽपवादध्वना ॥६॥

(वसन्ततिलका)

तत्पट्टके बुवनभान्वभिधश्च सूरिः
श्रीवर्धमानसुतपोनिधिकीर्तिधाम ।
न्याये विशारद इतीह जगत्पसिद्धो
जातोऽतिवाक्पतिमति-र्मतिमच्छरण्यः ॥७॥

तस्याद्यशिष्यलघुबन्धुरथाब्जबन्धु-
तेजास्तपःश्रुतसमर्पणतेजसा सः ।
पंन्यासपद्मविजयो गणिराट् श्रियेऽस्तु
...क्षान्त्येसायकविदीर्णमहोपसर्गः ॥८॥

शिष्योऽस्य धीजलधिबोधनबद्धकक्षः
वैराग्यदेशनविधौ परिपूर्णदक्षः
सीमन्धरप्रभुकृपापरपात्रमस्तु
श्री हेमचन्द्रभगवान् सततं प्रसन्नः ॥९॥

कारुण्यकप्रालयानां महनीयमुख्यानां महोमालिनां
लोकोपकारचतुराणां वैराग्यदेशनादक्षाचार्यदेव-
श्रीमद्विजयहेमचन्द्रसूरीश्वराणां सदुपदेशेन
श्री-जिनशासन-आराधना-ट्रस्ट विहिते श्रुतसमुद्धार-
कार्यान्वये प्रकाशितमिदं ग्रन्थरत्नं श्रुतभक्तितः ॥

वि. सं. २०६१

પ્રકાશક
શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ